dc_1391_17

Emberek és struktúrák a 18. századi Magyarországon.
A politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben

Akadémiai doktori értekezés

Szijártó M. István

Budapest, 2017.

dc_1391_17

Tartalomjegyzék

Elméleti és módszertani kiindulópontok

I: Bevezetés 3.

II: A háttér, a módszer és a kiindulási pont 11.

Társadalom- és kultúrtörténeti vizsgálódások

I: A 18. századi vármegye hivatalviselői 42.

II: Az országos elit a 18. században 88.

III: Elitek és politikai döntések 206.

IV: Szimbólumok és diskurzusok 343.

Az alkotmányos rendiség kezdetei: az összkép, a tézis és a továbblépés lehetőségei 439.

Bibliográfia 458.

Ábrák 569.

Térképek 590.

Táblázatok 597.

dc_1391_17

Elméleti és módszertani kiindulópontok I: Bevezetés

Miért érdemes vizsgálni a 18. századi magyar rendiséget?

Amennyiben a történetírást olyan intézményesült diskurzusnak tekintjük, amelynek a múlt csak témája, de tárgya valójában a mindenkori jelen viszonya a múlthoz, és *differentia specificá*ja a hűség a múlt nyomaihoz, más fogalmazásban a forrásokhoz[1], akkor nyilvánvaló, hogy a jelen folyamatos változása miatt a történetírás, a történelem változásai is szükségszerűek. A 18. századi Magyarország politikai életével és politikai gondolkodásával foglalkozó történészek valódi problémája ezért nem abban áll, hogy nem lehet végleges történelmet írniuk, hanem abban a kötelességükben, hogy meggyőzzék arról kortásaikat (kollégáikat, a pénzügyi források elosztására felügyelőket, a szélesebb olvasóközönséget és végül is általában a társadalmat), hogy kutatásaik valamilyen jelentőséggel bírnak az ő számukra is.

Egészen természetesnek tűnik – és nem meglepő módon társadalmi figyelemhez hasonlóan a történeti kutatásra fordított anyagi források megoszlása is ezt látszik tükrözni –, hogy a ma emberének életére a 20. század fejleményei gyakorolták a legnagyobb hatást: az 1956. évi forradalom és a magyarországi szocializmus berendezkedése, a második világháború és annak többszörösen tragikus következményei, az első világháború és a Monarchia felbomlása a történelmi Magyarországgal együtt. Viszont a 19. század bizonyos eseményei hasonlóképpen kiemelt figyelemre tartanak számot, mert jelenünkhöz nagyon erős szálak fűzik őket: különösen a kiegyezést követő intenzív modernizációs periódus, az 1848. évi forradalom és az azt követő szabadságharc, amely kudarca ellenére a modern magyar nemzetet létrehozó történelmi pillanat volt, végül pedig a reformkor, amely az előbbit előkészítette.

A nyugati civilizáció azon okból szentelt az elmúlt bő két évszázadban kiemelt figyelmet a múltjának, létrehozva a történelmet is (a múltra irányuló tudományos reflexió intézményesült diskurzusa értelmében), mert jelenünk adottságait a múlt választásai formálták ki: ezek tanulmányozása talán a jelen jobb megértéséhez és a jövő kedvezőbb alakításához vezethet – habár ez a remény sokszor inkább iluzórikusnak tűnik. A 18. századi rendi politika kutatója tehát úgy érvelhet, amikor rákérdeznek tevékenysége hasznos voltára, hogy rámutat: a máig meghatározó

[1] Ahogy Koselleck leszögezi, a múlt nem vezeti a történész kezét, hanem csak megtiltja neki, hogy megtegyen bizonyos állításokat. A forrásokhoz való igazodás megóvja bizonyos tévedésektől, de nem írja elő, mit is kell leírnia. (Koselleck: Elmúlt jövő 237.) Másfelől nyilvánvaló, hogy a történészi közösség konszenzusa az irányadó abban a tekintetben, hogy a múlt nyomai, a források mely köréhez kell a történésznek igazodnia narratívája megalkotásakor – az ettől a konszenzustól való eltérést pedig nagyon alaposan és lehetőleg igencsak meggyőzően kell megindokolnia.

jelentőségű modern nemzeti identitást létrehozó 1848-1849-et[2] nem lehet megérteni a reformkor vizsgálata nélkül, ennek a diétára koncentráló politikai élete pedig ezer szállal gyökerezik a 18. század országgyűlési politikájában. Például a felső- és alsótábla viszonyát illetően, a kerületi ülés szerepe és a diétai szavazási rend tekintetében a reformkor csak végső stádiumát mutatja a 18. században induló fejlődési folyamatoknak. Saját jelenünk szempontjából is némi jelentőséggel bír tehát annak feltárása, hogy a 18. században kik, hogyan és miért foglalkoztak a közügyekkel, milyen eszmék vezérelték őket és milyen gondolatokat fejtettek ki – amelyek azután másokra gyakoroltak hatást.

Bizonyos értelemben jelen munka ezért nem is a 18. századdal foglalkozó történészeknek íródott, hanem a 19. század kutatói számára, remélt fontossága nem önmagában rejlik, hanem helyi értékében. De miért kell a reformkorral vagy általában a 19. századi magyar történelemmel foglalkozó kollégák figyelmét külön felhívni a 18. századi magyar rendiség történetére?

Akhilleusz és II. József

Az eleai Zénóntól tudjuk, hogy a görögök leggyorsabb futója, Akhilleusz sem képes utolérni a teknőst, ha valamennyi előnyt ad neki, hisz bár gyorsan eljut oda, ahonnan a teknős a verseny kezdetén elindult, ezen idő alatt az is megtett valamennyi utat. Ezt a rövidebb szakaszt azután Akhilleusz már gyorsan lefutja, de hiába ér el a végére, a teknős már nincs ott, hiszen továbbcammogott – és így tovább. Állítólag dühtől tajtékzó görögök teknősöket is vásároltak a piacon, hogy megmutassák Zénónnak, hogy – bár távol vannak képességeik Akhilleuszéitól – még ők is utolérik őket, mégsem tudtak rámutatni arra, miben is áll a bölcs gondolkodásának hibája.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy számunkra, a történelem számára az a történet tanulsága, hogy úgy lehet az időt ellenőrzésünk alá vonni, ha számunkra megfelelően feldaraboljuk azt. Zénón az emberi életben megállíthatatlanul folyó idő elé állított meséjében egyre sűrűbben sorakozó gátakat, megakadályozva ezzel Akhilleuszt abban, hogy lehagyja, sőt még abban is, hogy akár utolérje a teknőst.[3] Jerome Bruner szerint a gondolkodásnak, az értelem működésének, a tapasztalatok elrendezésének, a valóság megkonstruálásának két egymásra vissza nem vezethető formája van: az érvelés, amely igazságáról formális és empirikus bizonyítás révén győz meg és a

[2] Lásd példának okáért Borsi-Kálmán: A Bánság és Temesvár.

[3] Ha feltételezzük, hogy Akhilleusz (az egyszerűség kedvéért) százszor olyan gyors, mint a teknős, és (mondjuk) 100 méter előnyt ad neki, akkor mire ezt a távolságot befutja, a teknős 1 méterre lesz már csak tőle. Amikor Akhilleusz megtesz ezt a lépést, a teknős (ha egyenletesen mozog előre) további 1 centimétert halad előre. Vagyis a mese egymást követő és elbeszélve azonos hosszúságú szakaszai a valóságban mindig százszor kevesebb idő alatt játszódnak le. Akhilleusz 101,0101.. méter megtétele után érné utol a teknősbékát, ha a mesélő engedné, s nem állítaná meg egyre sűrűbben a mozgásban (a végtelen tizedes tört ismétlődő szakaszaihoz igazodva).

történet, amelynek meggyőző ereje életszerűségében rejlik.[4] Zénón meséje logikus ugyan, de nyilvánvalóan nem életszerű. A történész azonban képes úgy élni az eleai filozófus nagy ötletével, hogy történeteiből nem feltétlenül lóg ki a megkonstruáltság lólába.

Az idő nekünk megfelelő módon történő feldarabolása az átlagember mindennapi gyakorlatainak is része, akár hallotta már Zénón nevét, akár nem. A sorkatona nem próbál előre tekinteni a leszerelése napjáig, hiszen a háromjegyű számok egymásutánja megőrjítené – de a soron következő eltávozásig vagy látogatásig még éppen elviselhetőnek tűnhet az élete. A történész pedig, aki a múlt boszorkánymestere lenne (bár néha csak bűvészinasnak tűnik), nagyban próbálkozhat ugyanezzel az eljárással, amelyet szaknyelven periodizációnak hívnak.[5] Nyilvánvalóan nem egyszerű és jelentőség nélkül való technikai kérdésről van szó: a korszakhatárok lehatárolják mind a történészek érdeklődési körét, mind szakmai közsségeiket, illetve központivá tesznek vagy a perifériára szorítanak bizonyos kutatási problémákat.

A jelenleg szokásos egyetemes történeti periodizáció a nagy francia forradalomnál jelöli ki a kora újkor és a modernitás határát.[6] (Azért persze nem mindenkinek, hiszen éppen a franciák számára az *âge moderne* egységes, nem választják le róla a kora újkort, ami érdekes együttállásokat eredményezhet akár egy franciaországi előadás történész közönségének összetételében is, váratlan kérdéseket vethet fel és szokatlan asszociációkat hívhat életre – azaz némileg másképpen strukturálja a történelem diskurzusát.) A magyar történetírás az egyetemes történelem 1789. évi cezúrájához illeszkedve a történeti oktatásban (a nem Kolombusztól, hanem csak Mohácstól indított) magyar kora újkort 1790-ben zárja le. II. József halála eképpen olyan hangsúlyt kap, amelyet egyébiránt – ezt bátran állíthatjuk – nem érdemelne. A magyar történész szakma számára imígyen valami lezárul a 18. század végével, és valami egészen más kezdődik ezután (hiszen a periodizáció homogenizál, ahogyan erre Takáts József mutatott rá egy előadásában)[7], és mindez csupáncsak azért, mert az idő boszorkánymestere éppen itt helyezte el az egyik legfontosabb cezúrát. De ha jobban belegondolunk a dologba, mégis lehet, hogy csak egy bűvészinas kísérletezett a zénóni varázsszer alkalmazásával, mert tevékenysége eredményeként a kései rendiség utolsó

[4] Bruner: A gondolkodás 27.

[5] Egy előadásában Péter László László is arról ironizált, hogy nem olvassák az egyes korszakokat kutató magyar történészek egymás munkáit, s csak így lehetséges, hogy a jobbágyság kizsákmányolása a hivatalos történeti diskurzus szerint korszakról korszakra fokozódik. A történeti periodizáció kérdéséhez lásd például: Kövér: Korszakolás.

[6] Vajon emlékszik-e még valaki arra, hogy még nem is túlságosan régen a magyar történeti diszciplína számára az angol polgári forradalomnak elkeresztelt angol polgárháború volt a feudalizmus vége és a kapitalizmus kezdete?

[7] „A kontinuitás kérdés elméleti vetülete”, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2015. november 20.

szakaszával, az úgynevezett reformkorral foglalkozó történetkutatókat elvágta az 1711-től sok tekintetben kétségtelenül egységes arculatot mutató kései rendiség nagyobbik részétől.[8] (A reformkorral foglalkozó nagyszámú történészt voltaképpen nem is egy, hanem a teljes izolációt biztosító kettős szigetelés választja el a 18. századtól: az 1790-ben meghúzott fő korszakhatár, illetve a reformkor eredetileg 1825-ben meghúzott, később 1830-ra áthelyezett startvonala – a kettő között a magyar történelem egyik *terra incognitá*jával.[9])

De talán van ennél általánosabb oka is annak, hogy a 18. századi magyar rendiségről egy kimerevített és ezért elkerülhetetlenül torz kép él a magyar történeti köztudatban.

Ingemar Stenmar és a változás

Clifford Geertz „Történelem és antropológia" című tanulmányában elég gúnyosan ír a két tudomány közeledéséről, és lényegében amellett érvel, hogy legjobb, ha külön maradnak, de azért, mondja, jól kiegészítik egymást. Ennek egyik példájaként hozza fel Rhys Isaac könyvét, amelynek az első felében kapunk egy statikus képet (ez lenne az antropológiai megközelítés), majd a második felében jön a Történelem, a változás, amely szétzúzza ezt a világot.[10] Antropológia és történelem együttműködésének lehetséges formái közül azért ez tűnik számomra a legszimpatikusabbnak,[11] mert ez felel meg talán leginkább az emberi tapasztalatnak: a gyermek, úgy vélem, a világ megtapasztalása közben először egy struktúrát épít fel magának, majd ehhez képest későbbi élménye az, hogy van változás. Magam máig emlékszem a sokkra, amelyet akkor éreztem, amikor a műlesiklás királya, Ingemar Stenmark egy verseny második futamában bukott. Megrendült a világ, amelyben éltem – de mondhatnám azt is, hogy ekkor mozdult meg.

---

[8] E felosztás természetellenessége mellett talán a legjobb érv azon történészek munkásságát említeni, akik egységben kívánták láttatni, egységes egészként kívánták értelmezni az 1711 és 1848 közötti történelmi időszakot. Kosáry Domokos már 1990-ben *Újjáépítés és polgárosodás, 1711–1867* címmel írta meg a *Magyarok Európában* című sorozat harmadik kötetét (bár az, hogy 1848 vagy 1867 az indokoltabb periódushatár, legyen a 19. százados kollégák problémája); Vermes Gábor pedig nemrég adott közre egy kötetet *Kulturális változások sodrában. Magyarország 1711 és 1848 között* címmel, amely egyfajta kultúrtörténeti megközelítéssel vizsgálja ezt a periódust. (Kosáry: Újjáépítés, Vermes: Kulturális változások)

[9] Az ezen évtizedekkel ma foglalkozó történészek kis csoportjából Miskolczy Ambrust, Poór Jánost és Soós Istvánt kell kiemelnünk.

[10] Geertz: Történelem és Antropológia, vö. Isaac: Transformation.

[11] A másik két Geertz által megidézett lehetőséget Inga Clendinnen Yucatanról és Greg Dening Marequesas-szigetekről szóló műve képviseli. Az előbbi figyelmének középpontjában előbb a spanyolok állnak (és az indiánok világának széthullását látjuk, a történelmet), majd a maják (és azt a világot, struktúrát ismerjük meg, amely széthullott). Végül a Dening-könyv minden fejezete két részből áll: egy-egy tematikus részhez, történethez mindig reflexió, elemzés társul. Clendinnen könyve lenne tehát az Isaac-féle megközelítés inverze. (Vö. Clendinnen: Ambivalent Conquests, Dening: Islands.)

De talán nemcsak gyermekekkel, hanem meglett történészekkel vagy a történészek egész közösségével is előfordulhat az, hogy valamit eleve állandónak, statikusnak tartanak, és fel sem merül bennük ennek esetleges, a változásnak alávetett volta, azaz történetisége. Magam 1988-ban Péter Lászlónak (akinek ezt a kötetet ajánlottam) az Eötvös Kollégiumban tartott előadásaiban, majd beszélgetéseinkben, végül írásaiban találkoztam először a magyar rendiséggel mint kutatási problémával. Ő a történeti cselekvők saját tetteikről alkotott felfogásához igazodva tehát a reformkor rendi poltizálásából, a *diaetalis tractatus* hagyományából vezeti le, teszi a korábbinál könnyebben megérthetővé a kiegyezést. Később Benda Kálmán irányított néhány fontos tanulmányhoz, mindenekelőtt Bónis György németül megjelent kiváló írásához,[12] Egyetemi hallgatóként, majd a 18. század kezdő kutatójaként a rendi politikának Péter László által megrajzolt képéből,[13] illetve az általa ajánlott majd' száz év előtti jogtörténeti munkákból (elsősorban Ereky István és Kérészy Zoltán műveiből[14], Bónis György vagy Holub József munkáiból[15]) kiolvasható kerek képből indultam ki akkor, amikor a 18. századi rendiség intézményeit, a vármegyéket és elsősorban az országgyűlést vizsgáltam.

A magyar rendiség itt struktúraként jelent meg a 19. század elejére vetítve, hisz kiindulópontként szolgált a 19. százados történész számára: első nemcsak kronologikusan, hanem logikailag is a rendiség struktúrája, működése volt, majd ehhez képest jöttek a 19. századi változtatási kísérletek és a változások. Nyilvánvaló, hogy a rendiség történtisége helyett ősi volta hangsúlyozódott. Az „ősi alkotmány" tehát nemcsak a kortársaknak volt *avita constitutio*, hanem a 19. századdal foglalkozó történészek számára is az maradt, hiszen időtlen struktúraként érzékelték. Magam ebbe a képbe illesztve próbáltam hosszú évekig elhelyezni mindazon információkat, amelyeket a 18. századról kezdtem összegyűjteni, és nemcsak fáradságos, de kifejezetten fájdalmas folyamat volt ezt darabonként teljesen lebontanom, mert fokozatosan rá kellett ébrednem ara, hogy nem felel meg a célnak, hisz lassan szétfeszítette mindazon információ, amelyre a források tanulmányozása, elsősorban az Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteményében folytatott hároméves kutatásom során tettem szert az 1990-es évek végén: a 18. századi rendiséget a 18.

[12] Bónis: Die ungarischen Stände.
[13] Későbbi összefoglalását lásd Péter L.: Az Elbától keletre, Péter L.: Verfassungsentwicklung.
[14] Ereky: Jogtörténelmi, Kérészy: A két tábla, Kérészy: Rendi országgyűléseink , Kérészy: A vármegyék szereplése.
[15] Bónis: A bírósági szervezet, Bónis: Büntetőtörvénykönyv, Bónis: Ein neuer Plan, Bónis: Feudal Diet, Bónis: Hajnóczy, Bónis: Powers of Deputies, Holub: La Représentation, Holub: Az újjáépítés megindulása, Holub: La Formation.

századdal foglalkozó kutatónak folyamatként és nem struktúraként érdemes megközelítenie. A struktúrából lassan változás, „antropológiából" „történelem" lett.[16]

Jelen kutatásnak azonban nemcsak a magyar történetkutatás kontextusában lehet megkeresni (és remélem: megtalálni) az indokoltságát, mint az 1848-1849. évi forradalomba és szabadságharcba torkolló kései rendiség megalapozó folyamatainak a korábbi statikus képe helyébe lépő, a változásokat számba vévő történeti vizsgálatét, hanem a kora újkori európai politikai élet nemzetközi társadalom- és kultúrtörténetének összefüggésében is megkísérelhetjük fellelni azt.

A 18. századi magyar rendiség a nemzetközi kontextusban

A 18. századi Európa kutatói már nem mondják azt, mint Otto Hintze, hogy 1740-re mindenhol kiüresedett a rendi alkotmány.[17] Horst Haselsteiner szerint a Habsburg Birodalom rendjei a fehérhegyi csata és a sikeres ellenreformáció által létrehozott új helyzetben[18] megtalálták új szerepüket az uralkodóval való kooperációban, melyet az adókivetés joga kifejezetten fel is értékelt.[19] Volker Press vagy Grete Klingenstein a 18. századi rendiséget egy új modellben látja működni, amely egyre alacsonyabb szinten, de mégiscsak folyamatosan hatalmat gyakorolt.[20] Egy nem túl régi tanulmánykötet is azon gondolat köré szerveződött, hogy a 18. századi rendekben inkább az uralkodó fontos partnereit kell látnunk, mint legyőzött riválisait.[21] Rendi dualizmusnak Wilhelm Brauneder 1740-ig minősíti az osztrák tartományok politikai viszonyait.[22] Hasonlóképpen Winfried Schulze Jean Béranger-t követve és Klingensteinnel vitatkozva legalábbis 1740 előtt kettős hatalmi rendszernek (*diarchie*) látja a Habsburg Birodalom viszonyait, amelyet a kooperáció terminusával azért nem lehet egyszerűen leírni, mert egy látens konfliktushelyzet állt fenn.[23] Az

[16] Ezért is tartom különösen elkeserítőnek azt, ahogyan egy a történelem iránt érdeklődő és történeti téma vizsgálatával próbálkozó ifjú szociológus munkáját tették lehetetlenné a társadalomtudós kollégák annak a megszabásával, hogy doktori dolgozata csak egy kurrens elméletből indulhat ki, amelyet forrásanyagára vonatkoztatva meg kell fogalmaznia egy hipotézist, és vizsgálatának e hipotézis teszteléséből kell állnia. Nem csoda, hogy az illető inkább témát változtatott. Miért is ne lehetne a kutató hipotézisének megfogalmazására hatással a rendelkezésére álló empirikus anyag? Miért nem ennek áttekintésével kell indulnia inkább egy – bármilyen szemléletű – kutatómunkának – a számára eszközül kínálkozó releváns elméletek megismerésével párhuzamosan?

[17] Baumgart: Ständetum 11.

[18] Ehhez persze hozzátehetjük az állandó hadsereg létrejöttét, amely döntőnek tűnik a rendi dualizmus politikai patthelyzetének felszámolásában, és amely a közép-európai térségben a harmincéves háború időszakához kötődik. (Oestreich: Geist 281–289.)

[19] Haselsteiner: Abszolutizmus és rendiség 145.

[20] Press: Vom „Ständestaat" 322-326., Klingenstein: Skizze 380.

[21] Ammerer *et al* (szerk): Bündnispartner.

[22] Brauneder: Österreichische 99.

[23] Baumgart (szerk.): Ständetum 385.

eltérő vélemények közös pontjának látszik az, hogy az 1740-es évek után már nem lehet rendi dualizmusról beszélni. A magyar rendi fejlődés azonban éppen ekkor lépett külön útra.

A Rákóczi-szabadságharc tanulságát ugyanis mindkét fél megszívlelte. Egyfelől a magyar politikai elit[24] azt szűrte le magának, hogy az önálló magyar államiság kivívásához nincs meg sem a kellő saját katonai erő, sem pedig az ezt esetleg pótló nemzetközi támogatás, másfelől az összbirodalom irányítói pedig azt, hogy az elégedetlen Magyarország felekezeti, politikai és az egész népességet érintő társadalmi-gazdasági sérelmei miatt a birodalom katonai erőinek igen jelentős részét képes lekötni, ami rendkívüli mértékben korlátozza cselekvőképességét. Ennélfogva az 1711. évi szatmári kompromisszum hosszú távon sikeresnek bizonyult, és a rendi dualizmus restaurálása a magyar politikai elitet a Habsburg hatalom támaszává tette. Mindennek a jelentősége az osztrák örökösödési háború viszonyai között domborodott ki, amikor a magyar rendek nem követték a Károly Albertnek hódoló csehek példáját, így nem fenyegetett az, hogy Bécset a Duna völgyében előretörő francia és bajor csapatokkal együttműködő, keletről támadó kurucok fogják harapófogóba. Ezért azután Magyarország kimaradt a Hagwitz-féle reformokból, melyek elsősorban az osztrák és a cseh tartományok közötti szálakat fűzték szorosra, illetve a kiváltságosok teherviselését tették békeidőben is állandóvá, túl azon, hogy természetesen a birodalom erőforrásainak katonai célokból történő hatékonyabb kiaknázására törekedtek.[25] Ahogy Robert Evans rámutatott, Magyarország különállása a birodalmon belül a haugwitzi reformokból történő kimaradásával lett szembetűnő.[26] Úgy is fogalmazhatunk, hogy 1711 és 1741 tette számunkra lehetővé azt, hogy a 18. század történetével foglalkozva a rendi dualizmus modelljén keresztül közelítsünk Magyarország politikai élete felé.

Wolfgang Neugebauer kutatásaiból tudjuk viszont, hogy a magyar rendiségnek a politikai hatalomból való továbbra is jelentős részesedése tekintetben Magyarország legfeljebb a kései rendiség erejével, de nem fennmaradásának puszta tényével volt egyedülálló helyzetben, hiszen a Balti-tenger melléki tartományokban és Lengyelországban hasonló állapotok álltak fenn a 18. században, sőt Neugebauer szerint a 18. század végétől – a 19. század elejétől egyfajta „rendi reneszánsz" követte a korábbi „rendi látenciát. Ebben az összefüggésben beszélt Klaus Zernack "specifikusan kelet-közép-európai szabadságkultúráról."[27]

---

[24] Az elitkutatás nemzetközi irodalmáról kiváló áttekintést ad: Horn: A hatalom pillérei 8–12.

[25] Magyarország a reformokból Haugwitz eredeti elképzelései dacára maradt ki, szemben a németalföldi és itáliai tartományokkal, melyek bevonását eredetileg sem tervezték. (Barta: Mária Terézia 97.)

[26] Evans: The Hungarian Problem 42.

[27] Neugebauer: Standschaft 21. (itt idézi Klaus Zernackot), 44., Neugebauer: Politischer Wandel 87., 486–492.

dc_1391_17

A 18. század az európai történelemben az *ancien régime* időszaka, az abszolutizmus kora, amikor a kontinens politikai térképén sajátos színfoltot képviselt Magyarország anakronisztikusnak tűnő rendszere a benne megvalósuló kirívóan magas politikai participációval. Ha igaza van Michael Oakshottnak abban, hogy a hagyomány a jelenkori politikai diskurzus tárgya és alakítója egyben,[28] akkor nemcsak arról van szó, hogy a rendi politika hagyományai máig élnek a magyar politikai kultúrában, hanem arról is, hogy a mai magyar politika visszanyúlhat a rendi politizálás bizonyos alkotmányos jellegű hagyományaihoz, sőt még arról is, hogy van valami, amellyel Magyarország hozzájárulhat a közös európai politika által felhasználható hagyománykincshez.

Ha mindezen megfontolások alapján a 18. századi rendiség kérdéseit helyezzük ennek a kutatásnak a középpontjába, akkor először is fel kell vázolnunk ennek historiográfiai kontextusát, azonosítanunk kell a kínálkozó a módszertani fogódzókat, illetve rögzítenünk kell azt a kiindulópontot, amelyről vállalkozásunkat indíthatjuk. Az elkövetkezőkben ezt a három feladatot kell elvégeznünk, de nem szép egymásutánjukban, hanem gondolatmenetünk előrehaladása során egyszerre kell mindhárom aspektusra figyelemmel lennnünk. Úgy is mondhatjuk, hogy gondolatmenetünk három dimenzióját a historiográfiai és a módszertani megfontolások, illetve ezeknek a folytonos alkalmazása a korábban már valamennyire azért megismert kutatási területre képezik, így a gondolatmenet előrehaladásának mindegyik dimenzióban megvan a maga vetülete, melyek egymáshoz képest nem különíthetők el, hanem együtt alkotnak elválaszthatatlan egységet.

[28] Michael Oakshottot idézi: Szabó Márton: Diszkurzív politikatudomány 108.

dc_1391_17

Elméleti és módszertani kiindulópontok II: A háttér, a módszer és a kiindulási pont

A historiográfiai tradíció a 18. századi rendiségről

Nyilvánvaló, hogy a 18. század történetének, például a 18. századi rendiségnek a historiográfiája szorosabban tartozik hozzá a 19., a 20. és a 21. század történetéhez, mint a 18. századéhoz. A történelem (a történetírás értelmében) a társadalom egyik intézményesült diskurzusa, melynek – mint korábban állítottuk – témája a múlt, valódi tárgya azonban a mindenkori jelen viszonya a múlthoz. Ezért szinte minden pillanat *tabula rasá*t teremt a kor történészeinek, és minden időszak rányomja bélyegét azon történeti munkákra, amelyek akkor készültek. Ha nagyon vázlatosan tekintjük át a történelem diskurzusának a történetét az intézményesülés 19. századi kezdeteitől a jelen pillanatig, akkor azt látjuk, hogy nagyjából a 19. század végére nőtt össze a historizmus és a pozitivizmus eltérő hagyományaiból az a tudományosnak nevezhető, a módszertanra építő és empirista episztemológiájú történetírás, amely maga alá gyűrte a kezdetben jóval népszerűbb romantikus történetírást, hogy azonnal szembe kelljen néznie a relativizmus (és később a narrativizmus) elméleti kihívásával és a szellemtörténet (pár évtizeddel később a társadalomtörténet, a hetvenes évektől pedig a kultúrtörténeti felfogások) gyakorlati kihívásával. Végeredményben azt mondhatjuk, hogy mindegyiket sikerült anélkül integrálnia, hogy a tudományos történetírás gyökeres változásra kényszerült volna.

Paradox, hogy Magyarországon nemcsak hogy nem zökkenőmentesen ment ez a folyamat végbe, de még azt is el lehet mondani, hogy a 19. század derekának pozitivista kezdeményeit a romantika történetírása képes volt visszanyomni – és ezt éppen a 18. századdal foglalkozó történetírás példáján láthatjuk. Mind a magyar történetírásba három történésznemzedék munkásságában behatoló pozitivizmus, mind a Szalay László hagyatékát átvevő és a kutatást egészen más irányba kormányzó Thaly Kálmán történetírását R. Várkonyi Ágnes historiográfiai munkássága révén ismerjük.[29] Mint közismert, Thaly 23 évesen írta meg újságcikkeit II. Rákóczi Ferenc isztambuli sírjáról, majd két év múlva az Akadémia levelező tagja lett. R. Várkonyi Ágnes költő-lelkű történésznek mondja, aki a kort nem történetileg, hanem mint költő elevenítette meg, sőt inkább a forrásokat igazította a szívének kedves romantikus képekhez, mintsem ezekről lemondjon.[30] De a közvélemény az ő vizióját fogadta el a Rákóczi-korról. Politikai tevékenysége (a Függetlenségi Párt alelnökének posztjáig emelkedett) hatalmasra növelte tudományos befolyását.

1848-1849 a magyar nemzeti tudat kikristályosodásának fókuszpontja, integráló ereje hatalmas volt. Emlékezetének tiltott, illetve korlátozott volta okozta azt, hogy képe a történeti

[29] R. Várkonyi: Pozitivista történetszemlélet II. 17.
[30] R. Várkonyi: Thaly 17., 43., 68., 84., 436.

tudatban mintegy rávetült a Rákóczi-szabadságharcra az 1860-as évektől: azon 1848, sőt 1849 törekvéseit kérték számon. Így lett belőle a történetírás domináns hagyományában bukott szabadságharc, és nem – mondjuk – egy megosztott ország polgárháborúja vagy sikeres rendi mozgalom, amely elérte a rendeknek a politikai hatalomba való visszakerülését és az ország alacsonyabb adóterhelését[31] – egy olyan kompromisszumot, amely életképességét 1741-ben napnál világosabban bizonyította.

A 18. századnak az általam vizsgált, a szatmári megegyezést követő évtizedei sohasem keltettek viszont ekkora visszhangot. Megítélése a nemzeti romantika kiindulópontjáról és a politikatörténet hegemóniája mellett elsősorban a magyar rendiség melletti és az idegen központosítás, illetve abszolutizmus ellen történő állásfoglalást jelentette. Ezt az erőszakos ellenreformáció elítélése árnyalhatta egyfelől, a modernizáció igenlése pedig másfelől.[32] A 20. század első felének részint a tudományos történetíráshoz sorolható, részint már kifejezetten szellemtörténeti interpretációiban megfigyelhetjük ez utóbbi szempont felerősödését. Ezt láthatjuk példának okáért a 20. század első felének két reprezentatív munkájában, a Hóman-Szekfű-féle *Magyar történet*ben és a Domanovszky Sándor szerkesztette *Magyar művelődéstörténet*ben. Mind Szekfű Gyuláról, mind a *Magyar művelődéstörténet* harmadik kötetét szerkesztő és ahhoz bevezető tanulmányt író Wellmann Imréről az látszik, hogy ambivalens a viszonyuk a 18. századi magyar rendiséghez. Melléállnak ugyan, mert magyar, de ugyanakkor vele szemben foglalnak állást több tekintetben. Az idegen királyi hatalom, a felvilágosult abszolutizmus által képviselt haladás ugyanis már a nemzetihez hasonló súlyú érték az ő számukra. Mindkettejükre igaz, hogy egy nemzeti abszolutizmussal tudnának azonosulni. Wellmann elítéli ugyan az anakronisztikus magyar rendiséget, de mivel ez képviseli a magyar nemzeti szempontokat a kor politikai küzdelmeiben, egyfajta szükséges rosszként mégis elfogadja azt.[33] Szekfű inkább a központi hatalom mellett foglalna állást annak felvilágosult volta miatt, mégis büszkén konstatálja, hogy a 18. század elején csak a magyar rendiség volt képes kompromisszumra kényszeríteni az abszolutizmust. Értékrendjében a haladáspártiság nem olyan erős, hogy teljesen el tudná nyomni a nemzeti szempontokat.[34]

[31] A gondolatmenet kifejtését lásd Szijártó: The Rákóczi Revolt.
[32] A legkirívóbb kivétel Grünwald Béla hamarosan említendő áttekintése.
[33] Wellmann: Barokk és felvilágosodás.
[34] Szekfű: Magyar történet. A század végéről írva pedig Szekfű úgy értékeli a rendiség helyzetét, hogy a „rendi nacionalizmus" leszámolt a változtatás igényével, eltemetve a „felvilágosodott rendiség" korábbi kezdeményezéseit. (Miskolczy: Egy történészvita 170–175., vö. Miskolczy: A felvilágosodás.)

Ebben a tekintetben átbillenés következik be a 20. század második felének történetírásában, különösen a Molnár Erik-vitát követően. Mivel az 1956-os forradalom egyik tanulsága az volt, hogy veszélyes dolog a nemzeti eszméért való lelkesedést szítani, a korábbi rákosista nemzeti kommunista történeti irányvonalat (amely a Thaly-féle történeti hagyomány felélesztése volt osztályharcos szósszal leöntve) a hatvanas évektől felváltotta egy tisztán a társadalmi haladásra épülő értékend érvényesítése (amely ugyanakkor kaput nyitott a kor legmodernebb történeti felfogása, az *Annales*-féle társadalomtörténet előtt is). Ami a 18. századi rendiséget illeti, a felette mondott verdiktet tehát már nem enyhítette a nemzeti elfogultság.[35] Bizonyos értelemben visszalépés történt Grünwald Bélának *A régi Magyarország* című, 1888-ban megjelent művében megfogalmazott történészi ítéletéhez, amely egyértelműen a rendiség ellen szól és pártját fogja a központosító államhatalomnak – ráadásul nyilvánvalóan (ahogyan azt már akkor sem mulasztották el kiemelni) aktuálpolitikai szempontok befolyása alatt, ugyanis a vármegye államosítása körüli politikai csetepaték bélyegét viseli magán.[36]

Ez tapasztalható a szocializmus reprezentatív tízkötetes magyar történeti szintézisében, annak Ember Győző által írt 18. századi politikatörténeti fejezeteiben. Szerinte önző kiváltságvédelem jellemezte a magyar rendiséget, a haladás az abszolutizmussal, különösen a felvilágosult abszolutizmussal volt elbeszélésében összekapcsolva.[37] Lényegében még Kosáry Domokos is hasonlóképpen ítélt a 18. század magyar művelődéstörténetéről írott nagyszabású monográfiájában: a rendiség erői általában retrográd tendenciát képviseltek, és nemzeti szempontok sem indokolják felmentésüket. Kosáry csak a késő barokkot elhagyó és a felvilágosodás felé tájékozódó nemesek kis csoportjával tudott azonosulni.[38] Bő száz év alatt a kérdésben a magyar történetírás tehát teljes fordulatot írt le a történészek által vallott értékrend módosulásának következtében: a Habsburg-abszolutizmussal szembenálló 18. századi magyar rendiség a történeti munkák főhőséből azok negatív figurájává vált.

Természetesen a 21. századi történészi diskurzusban továbbra is jogosult mind a társadalmi haladás, mind a nemzeti értékrend középpontba állítása. De ezek mellett más szempont is okkal felmerülhet – és ebben a tekintetben iránymutató lehet a második világháború után új útra lépő német társadalom történetírása. 1945 után ugyanis a német történetírásban megtörtént a nemzeti

[35] Vermes Gábor hasonló megközelítést alkalmazva a történetírásnak „a haladó eredményekre és a progresszió aktuális szerepére" összpontosító „progresszív" iskolájáról, egy „jóindulatú ortodoxiáról" beszél a hatvanas évektől kezdődő időszak, különösen Kosáry Domokos történetírása kapcsán. (Vermes: Tradicionalizmus 214–215.)
[36] Grünwald: A régi Magyarország. Vö. Mocsáry: Régi magyar nemes, Lackó: Halál Párizsban.
[37] Ember: Magyarország és Kosáry: Művelődés.
[38] Kosáry: Művelődés 342.

szempontokkal szemben, a kora újkort tekintve konkrétan a német nemzetállam kiépítésével szemben addig a háttérbe szorult, demokratikusként is értelmezhető hagyományok utólagos felértékelése.[39] Mivel a német nemzetállami fejlődés előbb az első, majd a második világháborúhoz vezetett, már az sem tűnt egyértelműnek, hogy az ezt előmozdító kora újkori tartományfejedelmek képviselték ekkor a haladást a rendiség retrográd erőivel szemben. Az új értelmezésben ezért a rendeknek így a visszahúzó történelmi erő helyett az alkotmányosság és szabadság védelmezőinek szerepe, a rendi gyűléseknek a modern parlamentarizumus előfutárainak szerepe jutott.[40]

Ezen az alapon az 1989-1990. évi politikai fordulatot követően a magyar történetírásban is helyet kellett kapnia a demokratikus értékek központi szerepének, és ennek érvényesülnie kellett a 18. századi rendiséggel kapcsolatban is – nem érvénytelenítve, hanem kiegészítve a korábban a történészek tollát vezető értékválasztásokat. Hiszen a 18. századi magyar rendiség a központi hatalommal szemben valamiképpen az alkotmányosság princípiumát képviselte. Jóllehet a korban ez nem nyugodhatott a teljes népesség képviseletén, a magyar rendiség intézményei 18. századi mércével mérve igen széles politikai participációt valósítottak meg. A 21. században a korábbi háttérbe szorítottsághoz képest valóban meg is valósult a magyar rendiség pozitívabb értékelése és általában kutatási témaként való felértékelődése. De mielőtt a jelen historiográfiai tájképének megfestésére vállalkoznánk, szükségesnek és különösen módszertani szempontból hasznosnak tűnik áttekinteni mindazon a 18. századi magyar rendiségről szóló műveket, amelyek az elmúlt bő évtizedben a nyugat-európai történetírás termékeiként láttak napvilágot, hiszen ezek nagy hatással vannak a jelenlegi magyarországi historiográfiai helyzetre is

Lajtántúli perspektívából

Jean Bérenger és Kecskeméti Károly monográfiája[41] a 17-19. századi magyar országgyűlésről abból a tézisből indul ki, hogy Magyarországon Angliához hasonlóan mindig parlamenti rendszer volt.[42] A szerzőpáros vizsgálatának középpontjában a nemzet jogait védő diéta intézménye és a diétán zajló politika áll három évszázadon keresztül. Leszögezik, hogy a magyar alkotmánytörténet eklatáns jellemzője az *ancien régime* intézményeinek folyamatossága és adaptációja az újkori realitásokhoz. A hitlevél és a koronázási eskü megmaradása miatt Bérenger az örökös királyság 1681. évi bevezetését követően is szerződéses monarchiának tartja a Magyar Királyságot. A korábban elmondottak után talán nem egészen meglepő, de mindenképpen

[39] Neuhaus: Das Reich 58. vö. Carsten: Princes.
[40] Endres: Adel 113–114., Neuhaus: Das Reich 65.
[41] Bérenger–Kecskeméti: Parlement; magyar fordításban: Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés.
[42] Noha ezt Bérenger azzal egészíti ki, hogy inkább persze oligarchiáról, mint demokratikus intézményről van szó. (Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés 34.)

problematikus, hogy statikus képet fest a 17-18. századi magyar országgyűlésről, egy olyan modellt, amelyek elemeit a szerző időmegjelölés nélkül teszi egymás mellé,[43] eltekintve a számos jelentős változástól, mely például intézményi tekintetben történt.

A magyar országgyűlés története elbeszélésének fonalát 1790-ben felvevő Kecskeméti Károly határozottan képviseli azt a nézetét, hogy érdemi folytonosság mutatható ki a magyar politikai elit egy része által 18. század végén és a reformkorban vallott nézetek közt. Erre mutat rá Hajnóczy munkásságát, Kállay Ferenc elfeledett 1833. évi kéziratát vagy a rendszeres bizottsági munkálatok hatását értékelve. Innen időben még egy lépést téve visszafelé, kifejti azon véleményét is, hogy a 18. század végi elit a megelőző évtizedek gyermeke, mert a magyar politikai osztály 1765 és 1790 közt átalakult Mária Terézia és II. József, az egyetemjárás és a szabadkőművesség hatására. Később mégis azt állítja, hogy a liberalizmus hozta el azt az alapvető változást, hogy a diéta feladatának már nem csupán az ország jogainak és különállásának védelmét tekintették, hanem az ország állapotának előmozdítását a haladás szolgálatában. A fő politikai törésvonal, amely a 18. század legnagyobb részében a nemzetet és a királyt választotta el egymástól, a reformkorban átkerült a liberális ellenzék és a kormánypárt közé. Kecskeméti nagyon hasznos életrajzi vázlatokban mutatja be a századforduló politikai életének olyan főszereplőit, mint Zichy Károly, Pálffy Károly, Ürményi József és ócsai Balogh Péter. Külön rendkívül érdekes alfejezet foglalkozik az 1790 és 1848 közti követek szociológiájával.

R. J. W. Evans *Austria, Hungary, and the Habsburgs. Central Europe c.1683-1867* című kötete lényegében a 18-19. századról szóló folytatása klasszikus monográfiájának a Habsburg-birodalom 16-17. századi történtéről.[44] A szerző leszögezi, hogy a Habsburg Monarchia modern kori történelme 1740-ben kezdődik: Mária Terézia reformjai modernizálták és konszolidálták a birodalmat. Bár a királynő kompromisszumaival sok mindent megvalósított, a Magyarországgal kapcsolatosan fennmaradó elemi antagonizmus később József minden törekvését meghiúsította. Közben Magyarország és a többi tartomány közt mindinkább nőtt a szakadék: Magyarország kimaradt az effektív abszolutizmus „ausztriai" kiépítéséből. Robert Evans az 1740-es években meginduló változásoknak három aspektusára hívja fel a figyelmet: a politikai-társadalmi, a kulturális-ideológiai és a dinasztikus-katonai vonatkozásokra. Azt állítja, hogy az arisztokratikus és provinciális oligarchiát - részben ennek átalakításával, részben kiegészítésével - központosított bürokratikus államigazgatás váltotta fel. A katolikus egyház szerepét a közjóra (*allgemeines*

[43] Forrása elsősorban Bónis György kiváló, de már ekkor is közel negyven éves német nyelvű összegzése: Bónis: Die ungarischen Stände.
[44] Evans: Austria, Hungary.

Wohlsein, das allgemeine Beste) alapuló hazafiság, az állampolgári identitás vette át. Végül pedig a hadsereg a dinasztikus állam integratív erejévé lépett elő.

A szerző figyelmének középpontjában azonban azok állnak, akik végrehajtották Mária Terézia reformjait Magyarországon, akik személyükben jelentették az összekötő kapcsot a birodalom két fele közt. Továbbra is arisztokraták vezették a három növekvő létszámú és leterheltségű, szakszerűsödő kormányhatóságot. A csúcsvezetők bizalmi emberek voltak (Esterházy Ferenc vagy Batthyány Károly). A hivatalokban számos magasra ívelő karriert és több nagy család jövőjét alapozták meg (gondoljunk Grassalkovich Antalra, Festetics Pálra, Fekete Györgyre vagy Niczky Kristófra). Az új magyar közigazgatás első igazi próbatétele az úrbérrendezés volt. „Az új igazgatási apparátus közvetített Bécs (különösen az Államtanács) és a nemzet közt, ennek tagjai ültek a részletekben döntő vegyes osztrák-magyar úrbéri bizottságokban, majd ők hajtották végre az intézkedéseket királyi biztosként...”[45]

A porosz kihívás tette nyilvánvalóvá a régi adminisztráció mellett a katolikus ortodoxia inadekvát voltát is a birodalom alátámasztására. Mária Terézia uralkodása alatt jelentősen módosultak az állam és az egyház erőviszonyai, a katolikus egyház elveszítette hivatali pozícióinak, jövedelmeinek, privilégiumainak egy részét. Az oktatásügy a felvilágosodás hatása alatt álló bürokraták által ellenőrzése alá került. Azt mutatta a Kollár Ádám könyve kapcsán kitört botrány, amely kezdetben dominálta az 1764. évben összeülő diéta tárgyalásait, hogy az egyház privilégiumai Magyarországon nemcsak kevésbé voltak kikezdve, mint másutt, hanem az ezek elleni támadást itt a nemesi kiváltságok elleni támadásként értelmezik. Amikor például Joseph von Sonnenfels az összbirodalmat tartotta hazának, nem lehetett meglepő Kaunitz herceg vagy Borié államtanácsos magyarellenessége: ők a birodalmat megbontó partikularizmus ellen léptek fel. Az Államtanács a szó igen korai használatával a nacionalizmus álcájának ítélte a magyar alkotmányt. Noha a magyar hivatalnoki gárda nem mutatta a birtokos köznemesség „xenofób patriotizmusának” jeleit, írja Evans, mégis patriótának lehet nevezni: „Nagyon kevés kivétellel a nemzet hagyományainak és szabadságainak tiszteletben tartását tanácsolták [...]” „Ahhoz, hogy a változást aktívan mozdítsák elő az egyetlen lehetséges csatornán keresztül, egyszerre volt szükségük magyar [...] patriotizmusra és szilárd lojalitásra Ausztria iránt, és a két érzés ki is egészítette egymást.”[46] II. József első lépései anyja és ezen magyar vezető garnitúra korábbi politikáját folytatták, de a magyar alkotmány ellen 1784–1785-től intézett támadása nagy kiábrándulást okozott körükben. „Mária Terézia korának kétéltű osztrák-magyar patriotizmusát nem lehetett megmenteni. Fokozatosan a helyébe lépett a nyelvi nacionalizmus, amely miközben megnyitotta a nemzet kapuit az egész

[45] Evans: Austria, Hungary 22.
[46] Uott 32.

népesség, illetve legalábbis annak magyar része előtt, lehetetlenné tette a magyarok számára a pozitív azonosulást a birodalom többi részével - és ez a legsúlyosabb következmények árnyát vetette előre a jövőt tekintve."[47]

Evans a magyar politikai élet konfliktusának gyökerét, eredeti szemléletmóddal, nem a liberális reformprogramban látja. Úgy véli, hogy az érdemi álláspontokat tekintve alig volt különbség a lényeges kérdésekben (közlekedés-, kereskedelem- és iparfejlesztés, az ősiség eltörlése, jogi reform) a politikai elit két szegmense: az ellenzék és a kormánypárt, a liberálisok és a konzervatívok közt. Mindkét fél a feudalizmus és az elmaradottság felszámolásának szükségességét hirdette. A magyar politikai élet vitái „nem célokról, hanem eszközökről folytak" - állítja Evans. „Magyarország politikai stagnálása két nagyjából egyenlő erejű ellenfél közötti patthelyzetből eredt. Mindegyik uralomra tört, az egyik alulról, a másik felülről." Ugyanis szerinte csak „látszólag zajlott az alkotmányos küzdelem a diétán a mágnás-klerikális felsőtábla (amelynek csak kisebbsége volt ellenzéki) és a jómódú birtokos köznemesség által uralt alsótábla közt (ahol szintén jelentős volt a lojalisták részaránya). A csata egy mélyebb szinten két közigazgatás közt zajlott": a felülről jövő kezdeményezéseket közvetítő királyi közigazgatás és vármegyék közt.[48]

Ugyanakkor mégis meg kell állapítania, hogy az alapvető döntéseket nem Magyarországon, hanem Ausztriában hozták, és a központi birodalmi szervekben csak kevés magyart találhatunk, akik ráadásul éppenséggel Magyarország ellen voltak elfogultak (gondoljunk a 18. század végi *Staatsrat* magyar tagjára, Izdenczy Józsefre). Végeredményben tehát a magyar királyi tisztviselőknek Ausztria politikai struktúrái iránti lojalitása nem nyert viszonzást: gyakoriak voltak a magyar alkotmány felforgatására irányuló törekvések. Ennek ellenére ez a csoport tűnik Evansnál a pozitív hősnek. Óvatos kormánypárti reformerek (Apponyi, Majláth, Bedekovich, Széchen vagy Szőgyény) hozták tető alá a mérsékelt liberálisokkal a Habsburg-magyar viszony utolsó megbékülését, a kiegyezést.

A magyar püspöki karról szóló monográfiájában[49] Joachim Bahlcke úgy véli, hogy a Habsburgok katolikus birodalma azonban csak 1750 után gyűrte le az egyházat, de Magyarország kivételt jelentett: azt példázza, hogy a megkésett konfesszionalizáció nem segítette, inkább hátráltatta a modernizációt. Már a kortársak is két akadályát látták ugyanis az ország modernizációjának: a rendi struktúrákat és a szekularizáció elmaradott voltát. A könyv

[47] Uott 34-35.
[48] Uott 183-185.
[49] Bahlcke: Ungarischer Episkopat; magyar fordításban: A magyar püspöki kar.

középpontjában „a püspöki kar csoportérdekei, ezek felfogása és érvényesítése, továbbá a szembenállás különböző stratégiái és az ellenállás legitimációja áll”.[50]

Fő tézise szerint korona és a katolikus egyház a konfesszionalizáció jegyében összekovácsolódott szövetsége (amelyet Evans az osztrák barokk virágzásának egyik tényezőjeként említett) a 18. század első felében még működőképes volt, de század második felére már felmondta a szolgálatot. A magyar püspökök ugyanis - amint azt a legjobban a Padányi Biró Mártonnal kapcsolatos konfliktus mutatja (1750) -, ragaszkodtak ódivatúvá vált barokk ideáljaikhoz, és útjaik elváltak a Habsburg abszolutizmusétól, amely már nyitottabb és toleránsabb felvilágosult katolicizmusra törekedett egy felekezetileg semleges államrezon érdekeit szolgálva. Magyarország püspökei emellett igen jelentős mértékben veszítettek tért az államigazgatás területén a professzionális laikus hivatalnoki elittel szemben.[51] Mindez olyan időszakban történt, amelyben az állam támadást indított az abszolút hatalmát korlátozó feudális maradványok ellen, ideértve az egyház privilégiumait is. (Lépéseit nem utolsó sorban az mozgatta, hogy a klérus jövedelmei ellenállhatatlan vonzerőt gyakoroltak rá.) A nyílt konfliktus az 1764–1765. évi országgyűlésen tört ki a két fél közt, amikor a magyar püspökök a rendi ellenzék álláspontjára helyezkedtek. Egyszerre képviselték csoportérdekeiket és léptek fel az egyházi autonómia védelmezőiként. Belőlük lett a pápaság legszilárdabb szövetségese a Habsburg-birodalomban. A század végére a régi alkotmány eltökélt védelmezőivé váltak (akárcsak az Osztrák Németalföldön), a nemzet szabadsága és az ősi alkotmány szilárd bástyájává.

A könyv kétségkívül legérdekesebb része a püspöki kar társadalomtörténetét vázolja fel, és elsőként tesz kísérletet arra, hogy statisztikai elemzés tárgyává tegye a magyar választott és megyéspüspökök pályafutását. A szerző rámutat egy olyan csoport fontosságára is, amelyet a kutatás mindezidáig jórészt homályban hagyott: a választott püspökökére.[52]

A 18. századi magyar rendekről Németországban disszertációt író Ákos Barcsayt a konfliktusmegoldó eljárások érdeklik, más szóval a rendi dualista rendszer integrációs képessége, amely legjobban az uralkodók trónra lépése kapcsán vizsgálható, mert ekkor a feleknek egyezségre kellett jutniuk a jogi-eljárási kérdésekben.[53] Barcsay problémaorientált és összehasonlító vizsgálata a két fél pozíciójára és a megoldásra, különösen pedig a konfliktusmegoldó mechanizmusokra

[50] Bahlcke: Ungarischer Episkopat 14.
[51] Példának okáért Acsády Ádám püspök volt az utolsó kancellár, aki az egyháziak közül került ebbe a pozícióba. Ezt a hivatalát 1725 és 1732 közt töltötte be.
[52] A címzetes vagy választott püspökök nem voltak felszentelve. Róma nem ismerte el őket püspöknek. Általában a régen Esztergom alá tartozó, de időközben Velence vagy az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került püspökségek élére nevezték őket ki. Lásd róluk: Bahlcke: Adalékok.
[53] Barcsay: Herrschaftsantritt.

figyel. A három vizsgált időszak[54] (1711/12, 1740/41, 1790) egyben három külpolitikai válság is volt, és ez kihívást jelentett a rendi dualizmus számára.[55] A szerző mindhárom koronázó diéta vizsgálata esetében vázolja a kiinduló helyzetet, a specifikus problémákat, egyfelől az uralkodó és az udvar, másfelől a rendek elvárásait. Tárgyalja a koronázási hitlevél ügyét, majd a nádorválasztást (amely voltaképpen véletlenül történt éppen ekkor – illetve a diéták ritka voltát és a nádor koronázásban játszott szerepét tekintve mégiscsak szükségszerűen), továbbá a szimbolikus és ceremoniális kérdéseket. Megvizsgálja a királyi célkitűzéseket, illetve a rendek törekvését a magasabb fokú politikai participációra és a kormányzásba való beleszólásba, továbbá a lojalitásuk kérdését.

Barcsay leszögezi, hogy az örökös királyság 1687. évi bevezetése alapvetően nem változtatta meg a rendi dualizmus szerkezetét Magyarországon. A királyi hatalom fontos korlátozását jelentette, hogy a hitlevél *ante coronationem* kiadása megmaradt. A koronázás törvényessége feletti informális rendi felügyelet lépett a szabad királyválasztás helyébe. A három koronázó diéta összevetéséből kitűnik, hogy mindhárom uralkodó kezdetben semleges jóindulattal viseltetett a magyar rendekkel szemben, és mindegyik tett néhány komoly engedményeket (a szatmári megegyezés jóváhagyása, reinkorporációk, visszatérés az alkotmányos uralomhoz), illetve ezen túl még mindegyik uralkodó magyar ruhát is öltött. Ugyan nem módosítottak a hitlevélen, de készek voltak egyes kérdéseket törvényben pontosítani. A koronázás tulajdonképpen eleve rossz időpont volt a rendszerváltoztatásra: 1712-ben ezért nem forszírozták a nőági öröklés kérdését, és 1741-ben is igen alkalmatlan volt a *corregentia* kérdésének felvetése. Az 1790. évi nádorválasztás azért járt sikerrel, érvel Ákos Barcsay, mert nem volt egyértelmű, melyik fél nyer általa, s mindkettő úgy vélte, hogy a választás az ő pozícióit erősítette meg.

A két fél lényegében véve meglehetősen csekély kompromisszumkészséget mutatott: a rendek nem akartak engedni privilégiumaikból és jogaikból, az udvar pedig nem engedett nagyobb beleszólást a kormányzatba (főleg a hadsereg ügyeibe). A konfliktusmegoldás egyik módja ködös ígéretek megfogalmazása volt a korona részéről. A főméltóságok és általában a mágnások 1741-ben rendelkeztek a legjobb lehetőséggel a két fél közti lavírozásra, 1790-ben mozgásterük csak azután

[54]A könyv tárgyát csak III. Károly, Mária Terézia és II. Lipót trónra lépése alkotja, mert II. József megkoronázására nem került sor, I. Ferencé pedig már kívül esett a Barcsay Ákos által vizsgált perióduson.

[55]1711–1712-ben a spanyol örökösödési háború utolsó szakasza zajlott, ezért III. Károly Magyarország tartós pacifikálására törekedett, jóllehet a Rákóczi-szabadságharc már elveszítette külső és belső támogatottságát. 1741-ben volt a legnagyobb a birodalmat fenyegető külső veszély, de Magyarország nyugodt volt – ami bizonyítja az 1711. évi kompromisszum sikerét. Végül 1790-ben a válság belső, magyarországi és külső tényezői egymást erősítették: a francia forradalom és az osztrák németalföldi felkelés. (Barcsay: Herreschaftsantritt 28., 33.)

szélesedett ki, hogy II. Lipót kül- és belpolitikai lépéseivel megtörte a magyar rendi ellenzék erejét. Ákos Barcsay szerint ugyanolyan kiegyezéssel találkozunk a három vizsgált diétán, mint amilyen később az 1867. évi volt.[56] Az udvar ugyan valóban a rendi jogok további visszaszorítására készült 1687-ben, és erre meg is teremtette a jogalapot a revíziós klauzula formájában, ennek alkalmazására azonban a 18. században mégsem került sor.A rendi dualizmus rendszere mindig képes volt konkrétan létrehozni azt a kompromisszumot, amelynek megléte a lényege volt.[57]

Megszívlelendő tanulságok

Jean Bérenger és Kecskeméti Károly könyvének végkicsengése előbb a magyar rendiség által képviselt parlamentáris hagyományok dicsérete, majd annak a hanyatlásnak az ábrázolása, amely során, a 19. század második felében a magyar politikai intézményrendszer és elit képtelenné vált arra, hogy megfeleljen az új kor támasztotta kihívásoknak, és ezért elveszítette dicséretre érdemes tulajdonságait. Bahlcke arra törekszik, hogy markánsan új tézist állítson fel egy viszonylag kevéssé kutatott témában. Sok dolgot helyez új megvilágításba, amikor a magyar főpapság és a Habsburg uralkodók viszonyának 18. századi megromlását elemzi, de tézise talán nem eléggé megalapozott a magyar főpapság 1750 utáni ellenzékiségéről.[58] Ákos Barcsay strukturális elemzésével a magyar rendiség fontos jellemzőit állapítja meg – ugyanakkor az időtényező elhanyagolásával (pontosabban szándékos kiküszöbölésével) sok mindent elveszít. Központi értéke a kompromisszum, a megegyezés: azt helyesli, ami ennek kimunkálását segíti. Evans főszereplői a Habsburgok oldalán szerepet vállaló felvilágosult magyar nemesek. Ők jelentik a Habsburg uralkodók és a magyar rendiség közti legfontosabb kapcsolódási pontot. Mivel a kiváló walesi szerző tanulmányai két évszázadot ölelnek át (legalábbis a Habsburg-magyar viszony tekintetében), az olvasó világosan látja, mennyivel kompromisszumképesebb voltak a felek a 18. században, mint a 19.-ben. A megegyezés gondolata láthatóan pozitív értéktöltetet hordoz az ő szövegében is.

Az egyes munkákat egymás mellé állítva természetesen kiderül, hogy eltérő álláspontokat fejtenek ki bizonyos kérdésekben. Ami példának okáért a korona és az egyház viszonyát illeti, Evansnál a hangsúly a kapcsolaton lesz a két fél közt, barokk szövetségükön, nem pedig a

[56] Jóllehet később meglepő konklúziója az 1867. évi kiegyezést, mint a lényegi kérdéseket megoldó valódi kompromisszumot állítja szembe az elemzett 18. századi esetekkel, elemzéséből inkább a hasonlóság domborodik ki.

[57] Európai áttekintésében Marie-Laure Legay és Roger Baury rendiség és monarchia viszonyát tekintve arra hívja fel a figyelmet, hogy a rendiség nem volt bezárva az ellenzékiségbe, hanem kialakult a „kompromisszum kultúrája.” (Legay–Baury: Reflexions 22.)

[58] Bahlcke maga írja le, hogy Batthyány József kalocsai érsek 1764 októbere és 1765 márciusa között rendszeresen küldött helyzetjelentéseket Corneille de Nénynek, Mária Terézia kabinettitkárának. (Bahlcke: A magyar püspöki kar 315.)

konfliktusukon. Bahlcke is személyi szinten indítja vizsgálatát, de nála az e fölötti intézményes szintnek, azaz a testületnek, a csoportnak van számára a legnagyobb jelentősége, és narratívájában az említett viszony konfliktusba fordulóként van ábrázolva. Evans 1764-ről tett megállapítása sem cseng igazán egybe Joachim Bahlcke szembefordulási tételével. Evans szerint a diétán tapasztalható politikai harc sok tekintetben árnyékbokszolás volt csupán, hiszen a magyar katolikus hierarchia kulturális tekintetben szintén változott, összhangban az abszolutizmus reformjaival.

A most vizsgált munkák közt kínálkozó párhuzamok mégis jóval inkább szembetűnőek a nézeteltéréseknél. Példának okáért Kecskemétihez hasonlóan R. J. W. Evans is a nyelvi nacionalizmust látja a bajok kútfejének. Ákos Barcsay könyvének lényege az, hogy a trónralépések vizsgálatával feltárható a 18. századi Habsburg-magyar viszony strukturális állandósága. Jean Bérenger és Kecskeméti Károly pedig a diéta hosszú távú vizsgálatakor fedezik fel ugyanezt: „A Habsburgok Magyarországának történetét kísérő válságok mind ugyanazt a sémát követték. A bécsi udvar, nem törődve a »sarkalatos törvényekkel«, kikezdte a nemesi nemzet privilégiumait, amire ez a nemzet polgári engedetlenséggel, lázadozással vagy néha fegyveres lázadással válaszolt. Akármeddig tartott az országgyűlések közötti szünet, tíz, tizenöt, sőt harminc évig is, mint 1662 és 1681, 1685 és 1708, 1765 és 1790, 1812 és 1825 vagy 1849 és 1861 között, a folyamatosság automatikusan és azonnal helyreállt, mihelyst az országgyűlést összehívták.”[59]

A legfontosabb tanulság azonban a 18. századi magyar rendiség történetét tárgyaló vagy érintő legfontosabb monográfiák és Evans nagyobbrészt szerves egésszé gyúrt egyszerzős tanulmánykötete kapcsán az, mely kutatási irányok bizonyultak a leginkább gyümölcsözőnek, mely tematikát érdemes a magyar történészeknek preferálniuk saját kutatásuk irányának kijelölésekor. Barcsay könyvének kiemelkedő mozzanata a főméltóságok közvetítő funkciójának elemzése. Az egyik különbség Jean Bérenger és Kecskeméti Károly fejezetei között az, hogy közös könyvük második részében sokkal több mindent megtudhatunk (például kis életrajzi lábjegyzetek formájában) a diéta - és így a politikai élet - főszereplőiről, mint az elsőben. De nemcsak Barcsay és Kecskeméti szövegének egyes vonásai, hanem még erősebben Bahlcke egész könyve és különösen Evans koncepciója mutat rá arra, hogy a 18–19. század magyar történetének vizsgálatában (és így a 18. századi rendiség vizsgálatában is) a nagy fejlődési ívek madártávlatból történő vizsgálata helyett az egyes emberek, konkrétan a politikai elit tagjainak pályafutására lenne érdemes a hangsúlyt helyezni, hogy a politika ne személytelen erők harcaként, hanem interperszonális viszonyrendszerként bontakozzék ki az olvasó szeme előtt.

[59] Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés 425-426.

A kutatás mai állása és a politika társadalomtörténete I.

Az elmúlt időszakban kimondottan megélénkült a magyar rendiség hazai kutatása is.[60] Ennek első fontos eredménye Poór János monográfiája volt bő egy évtizeddel ezelőtt. Az adózás és a katonaállítás kérdései együtt a 19. század elején kerültek a diétai politika centrumába. E korszak történetével foglalkozva Poór János nemcsak a vita korabeli elméleti hátterét tárta fel nagy erudícióval, hanem nem volt rest a kérdéskört a középkor végi kezdetektől feltárva elemezni.[61] A következőkben összegzi a helyzetet: 1715 előtt „1. Az általános felkelés szerves része (jóllehet utolsó sorban) a nemesség személyes felkelése. 2. A jobbágytartó nemesség valamilyen formában jobbágyai után katonát állít. 3. A 16. század közepe óta a katonaállításba bevonják a jobbágyságot is. 4. Nemcsak a jobbágyok, hanem más nem nemesek is részt vállalnak valamilyen módon az általános felkelésekben. 5. A király és a királyi tisztek bandériumai, később a király által magyarországi és külföldi (adó- és más) jövedelmeiből tartott csapatai mellett a felkelések mind jelentéktelenebb szerepet játszanak. 6. Az általános (és részleges) felkelésben való részvétel alkotmányos kötelezettség."[62] 1715 után (mint 1741-ben kiderült) gyökeres átértelmezés történt: csak a személyes felkelés és a bandériumállítás kötelező a rendek szerint. „A nemesség célja egyértelmű" – írja a szerző –: „az ajánlatokat rendi kontroll alatt kell tartani. A lehetséges legnagyobb rendi kontroll pedig akkor érvényesül, ha terheket az ország segély formájában vállal, s a nemesség mindent elkövet, hogy így legyen."[63]

A századfordulón a rendi álláspont két kérdést tekintve is merev elutasításban kristályosodott ki a nemesi felkelés problémakörét illetően. Egyfelől azt vélelmezték, hogy a portális katonaság kiállításának kötelessége elenyészett, másrészt pedig azt állították, hogy az *insurrectio* országgyűlési tárgy, hiszen pontos módozatait a diétának kell szabályoznia. Még József nádornak a nemesi felkelés reformját szorgalmazó terjedelmes közjogi munkája is ezt az álláspontot osztotta. A nemesség véradójának terhe mindig csökkent, vonja le a következtetést Poór: a katonatartási kötelezettség megszűnt (előbb a *miles continuus*, majd a portális katonaság, végül *de facto* a bandérium). Amikor pedig a nemesség javaiból is áldozott, a haza megmentőjének tüntette fel magát, nem pedig azt hangoztatta, hogy mindez csupán kötelessége.

[60] A19-20. századi történetírás nagy értelmező elméleteiről (ha tetszik: paradigmáiról) és ezek hatásáról a 18. századi rendiséggel foglalkozó történetírásra általában már volt szó. A történeti kutatás további részleteit illetően utalnék korábbi összegzésemre: Szijártó: A diéta 24–28. Itt csak az utóbbi másfél évtizedre térnék ki.
[61] Poór: Adók, katonák.
[62] Uott 97-98.
[63] Uott 107.

Poór János szigorú ítéletet mond a diétán alkudozó felekről. Az alkotmányt felforgató idegen királyi hatalommal szembeszálló rendiség nem az ország érdekeit képviselte, bármit is gondolt magáról, az ő szerepük - ahogy arra már Berzeviczy Gergely is rámutatott – „intellektuálisan és politikailag szerény, erkölcsileg kétes."[64] De a másik fél sem jobb a Deákné vásznánál: „Bécs elévülhetetlen érdemeket szerzett abban, hogy a magyar országgyűlések döntően nemes résztvevői időről időre eljátszhatták eme szerepüket. [Tudniillik a szegény nép védelmezőjéét.] A Magyarországgal szemben évtizedek óta kormányzati szinten gyakorolt gazdasági és kereskedelmi diszkrimináció, a jakobinus mozgalom lelepleződését követő bosszú, tetszik, nem tetszik, helyzetbe hozta és helyzetben tartotta a politikai vélemény nyilvánítására, esetleg az udvarral szembeni fellépésre egyedül képes nemesi társadalmat. Az udvar nem tett semmit a nemesség álságos szerepjátékának leleplezése érdekében. Tehetett volna. Elő kellett volna venni a nemesi kiváltságok ügyét. [...] Ki nem mondott, nem nagystílű alkuról van szó. Az udvar Magyarország nyíltan vállalt diszkriminálását mindig előszeretettel indokolta a nemesség előjogaival, mindenekelőtt adómentességével. Ha komolyan fellépett volna a nemesség (előjogai) ellen, nem maradt volna érve a diszkrimináció indoklására. [...] Az ország hosszú távú érdekei, a társadalom több mint 90%-ának a sorsa nem foglalkoztatta a politikai elitet. Néhai nagybátyjával, II. Józseffel szemben a királyt sem."[65] A politikai jogok kiterjesztése nem is került a napirendre ezeken a diétákon: „hogy léteznek olyan fogalmak, mint szabadság, tulajdon, köztehervisel és, népképviselet, törvény előtti egyenlőség, 1796 és 1812 között nem merülnek fel magyar országgyűlésen."[66]

Míg ez a kutatás voltaképpen jól beilleszthető a magyar rendiségről a korábbi történeti irodalom már vázolt paradigmákaihoz, egyéb friss kutatási eredmények inkább illeszkednek az ezredfordulón a nyugati történészek által kínált kutatási preferenciákhoz. Az oxfordi Robert Evans, a német Joachim Bahlcke és Ákos Barcsay, a párizsi Jean Bérenger és Kecskeméti Károly nemrég megjelent művei végül is a politika társadalomtörténetére irányítják a figyelmet. Ebbe az irányba, a politika társadalomtörténete felé indult el több, a 18. századi rendiséggel foglalkozó fiatal kutató az utóbbi években.

Másfelől a diéta 18. századi intézménytörténetének áttekintése is a társadalomtörténeti szálakra irányítja a figyelmet.[67] Az országgyűlési politika értelmezésében első közelítésben

[64] Uott 232.
[65] Uott 232-233.
[66] Uott 237.
[67] Szijártó: A diéta 402–403. Ezen a ponton társul tehát a historiográfiai fejtegetésekhez és a szakirodalomból leszűrhető hasznosítható módszertan rögzítéséhez annak a kiindulópontnak a kijelölése, amelyről jelen vizsgálatunkat megindíthatjuk.

segítségünkre van a rendi dualizmus modellje, amely a király és a rendek (a kor terminusát használva: „az ország") egymással szembeállított szereplőinek harcában értelmezi a történteket, később azonban túl kell ezen lépnünk. A diétán a rendek egyik fele ugyanis tipikusan „kormánypárti", másik fele pedig szokásosan „ellenzéki" szerepben lépett föl. A teljes felsőtábla, illetve az alsótáblán a személynök vezette Királyi Tábla, a szabad királyi városok képviselete és a klérus általában előbb-utóbb támogatta a királyi előterjesztéseket, míg a vármegyei követek nagyobbik része és a velük azonos rétegből, a *bene possessionatus* köznemesek csoportjából származó „távollévők követei" inkább kiálltak a sérelmek mellett és az uralkodói kérések teljesítése ellen.

Azonban még ez a megközelítés is leegyszerűsítő, hiszen a 18. században nagyarányú változások történtek: a rendiségnek a királlyal szemben elfoglalt pozícióját tekintve a 17. század utolsó évtizedeiben megtapasztalt mélypont után a Rákóczi-szabadságharc eredményeképpen a magyar rendek kifejezetten megerősödtek, majd ezt követően pozíciójuk lassú gyengülésnek indult.[68] A rendiségen belüli belső erőviszonyok tekintetében pedig a század derekán zajlottak nagy átrendeződések, amint erről a diéta intézménytörténete világosan tanúskodik. Egyfelől a határozathozatali eljárások története, másfelől a felső- és alsótábla erőviszonyainak alakulása, harmadrészt pedig a kerületi ülés kifejlődése tárja elénk részleteiben azt a folyamatot, amelynek során a *bene possessionati* lassan az arisztokrácia fölé kerekedett. Az alsótábla, majd a kerületi ülés lett a politikai viták legfontosabb helyszíne, amit mi sem mutathat annál világosabban, mint az, hogy 1790-ben és 1792-ben a vezető politikai szerepre törő ellenzéki szellemű főurak vármegyei követté választatták magukat.[69] Az országgyűlés intézménytörténetének hátterében is egy társadalomtörténeti fejlődésmenet körvonalai bontakoznak tehát ki: a 18. század derekán és második felében[70] a jómódú birtokos köznemesség emancipálódott az arisztokráciától való

[68] Lásd Szijártó: Adómegajánlási jog és uő: The Rákóczi Revolt.

[69] 1790-ben gróf Fekete János volt Arad egyik követe, és eredetileg gróf Illésházy István volt Trencsén egyik követe. Báró Podmaniczky József Hevest képviselte. (Naponként-való xxiii., xxvii–xxviii. Morvay Győző gróf Fekete Jánosról írt monográfiájában még egy Vécsey grófot is ebben a csoportban említ: Morvay: Fekete 152.) 1792-ben pedig gróf Teleki László máramarosi, gróf Fekete János csanádi, báró Vay Miklós borsodi, báró Perényi István ugocsai követ volt. (Naponként-való 1792 xvii–xviii.) Fekete János Arad vármegye követségét is választhatta volna, hiszen ott ismét felkérték követnek. (Morvay: Fekete 172.)

[70] A 17. századi kiinduló helyzetről, amelyben a köznemesség csoportjai a nagybirtokos arisztokrácia közvetlen függésében éltek, a 18. századi önállósulás jelenségeiről, illetve az ehhez vezető, különböző területeken zajló, de konvergens folyamatokról lásd Wellmann: Az udvari ember 298.; Kosáry: Művelődés 57., 301., 321–322., 342–343.; Benda Gy.: Parraghy 25–26.; Badál: Kastélyok és kúriák 52.; Vörös: A társadalmi fejlődés 680–681., 717.; Tóth I. Gy.: Három ország 75–76.; Barta: A meg nem értett királynő 80.; Szijártó: Nemesi társadalom 100–141.

közvetlen függéséből,[71] és előbb a vármegye, majd az országgyűlés szintjén lett a politika önálló, később pedig döntő súlyú tényezőjévé.

Hogy mindezt azon nyomban egy példával illusztráljam: míg korábban a főrendek fegyvere volt a fenyegetés azzal, hogy önállóan (az alsótáblával kötendő előzetes kompromisszumot mellőzve) nyújtanak be feliratot az uralkodónak (ami azt jelenthette akár, hogy az alsóbábla hozzájárulása nélkül hoznak törvényt)[72], 1741. október 3-án éppenséggel az alsótábla fenyegetőzött azzal, hogy maguk külön nyújtanak be egy feliratot (ismét), mert a felsőtábla ebben nem volt partner. Erre a nádor és a prímás beadta a derekát, és elvállalta a közvetítést a diéta két táblája között.[73] Vagyis ekkor a fenyegetés egy külön felirat beadásával már az alsótábla fegyvere volt. A koronázási ajándék összege kapcsán pedig ugyancsak 1741-ben a főrendek azzal a megokolással fogadták el a rendi álláspontot (hogy ti. nem ajánlanak meg ajándékot a trónörökösnek, a majdani II. Józsefnek), hogy „Statibus status Regni, et vires contribuentium melius sint cognitae" – azaz elismerték a rendek „szakkompetenciáját" az adó- és pénzügyeket tekintve.[74] Az alsótábla lassú felülkerekedése a diétán belül valóban az adómegajánlás kérdés kapcsán vette kezdetét.[75]

A kutatás mai állása és a politika társadalomtörténete II.

Ha visszakanyarodunk a historiográfiai szempontú tárgyaláshoz, legelőször érdemes kitérnünk a a kontinuitási kérdés Concha Győző által közel 130 éve megnyitott vitájára, amelyben később Mályusz Elemér és H. Balázs Éva is amellett érvelt, hogy az 1790-es évek és a reformkor között nem történt végleges törés.[76] Hasonlóképpen foglalt állást Csáky Móric, Kecskeméti Károly,[77] és újabban – szemben például Vermes Gáborral[78] – Miskolczy Ambrus tette le a garast felvilágosodás és liberalizmus folytonossága mellett.[79] Számunkra viszont most még inkább releváns az a körülmény, hogy a nemzetközi kutatás a korábbiaknál nagyobb figyelmet szentel a politika kulcsszereplőinek, és a politika társadalomtörténetére határozottan nagyobb érdeklődés irányul, mint bármikor korábban. A 18. századi rendiség kutatása is sokat remélhet a

[71] Erről a folyamatról lásd újabban: Nagy János: Követküldési gyakorlat 955–956.
[72] Szijártó: A diéta 321–323.
[73] Kolinovics 560., idézi Barcsay: Herrschaftsantritt 260.
[74] MOL A95 9. csomó Acta diaete anni 1741, 1741. június 28-i ülés, idézi Barcsay: Herrschaftsantritt 262.
[75] Szijártó: A diéta 326.
[76] Concha: A kilenczvenes évek; Mályusz: A reformkor nemzedéke; H. Balázs: A reformkori nacionalizmus; uő: Berzeviczy.
[77] Csáky: Von der Aufklärung; Kecskeméti: La Hongrie, magyar változatban: uő: Magyar liberalizmus.
[78] Vermes: Tradicionalizmus; uő: Kulturális változások.
[79] Miskolczy: Egy történészvita; uő: A Kossuth-ábrázolás; uő.: A felvilágosodás.

társadalomtörténeti módszerek alkalmazásától. Különösen nyilvánvaló ez a prozopográfia esetében: a rendek bizonyos csoportjai szinte felkínálják magukat kollektív életrajz elkészítésére.[80] Joachim Bahlcke erre tett kísérletet a 18. századi magyarországi püspöki kar tekintetében.[81] A diétán aktív politikai szereplők további csoportjai is szóba jöhetnek. Gyapay Marianna szakdolgozatában a vármegyei követeket adó jómódú birtokos köznemesi családok igen szoros összefonódását mutatta ki. Három diéta megyei követeiből választott ki véletlenszerűen 31-et. Ők 24 családba tartoztak. Ha ezek köréhez még 11 családot hozzáveszünk, akkor azt látjuk, hogy ebből a körből öt család tagjai kivételével mindenki elhelyezhető egy hatalmas családfán, vagyis – néhány közvetítő család beiktatásával, amelyek egyébiránt valamennyien képviseltették magukat a század legalább egy országgyűlésén – még a véletlen minta is nagyon nagy részben egymással rokonságban-sógorságban álló csoportot alkotott. A lassan a politikai elit szerepét elfoglaló réteget tehát társadalmi tekintetben igen szoros kötelékek szőtték át.[82]

Sebők Richárd és Vámos András pár éve elkészített szakdolgozata a diétai politikai elit két fontos csoportját vette górcső alá: az ítélőmestereket és a távollévők követeit.[83] Egy tanulmányában azután Sebők a 18. századi Királyi Kúria bíráinak hivatali karrierjeit az egykorú tiszti címtáras kalendáriumok alapján elemezve, az egyes hivatali tisztségek rekrutációjának pontos feltárása révén, illetve az előrelépések vizsgálata által a Kúria hierarchiájában kirajzolt karrierutak felvázolásával a szerző új területet nyitott meg a kutatás előtt. A függelékben közölt archontológiában megadja a Hétszemélyes Tábla és a Királyi Tábla valamennyi bírájának nevét 1730 és 1785 között. A lehetséges karrierutak mindegyikét feltüntető ábrák nagyban segíthetik a kor politikai elitjével foglalkozó kutatókat. A tanulmány a további kutatás számára rámutat a királyi jogügyigazgatók kulcsszerepére, illetve kiemeli a személynöki ítélőmesterek fontosságát.[84] Eredményeit publikálva Vámos András eloszlatta azt a mítoszt, mely szerint egy távollévő követsége az országgyűlésen (mint Kossuth Lajos esetében) a későbbi vármegyei követi megbízatás tanuló iskolájaként szolgált volna. A 18. század diétáin a megyei követek mindössze 6–7%-a volt csupán korábban *absentium ablegatus*. Ugyanakkkor a távollévők követeinek a század végén már

[80] Itt kell megjegyeznem, hogy ez utóbbiak vizsgálatára minden korábbinál jobb lehetőséget biztosít Pálmány Béla monumentális életrajzi lexikonának megjelenése: Pálmány: Almanach (reformkor). Vö. Pálmány (szerk.): Almanach (1848–1849) és Pálmány: Országgyűlési követek. A szerző jelenleg is folytatja nagyszabású vállalkozását az 1790 és 1812 közötti diéták résztvevői adatainak összegyűjtésével. Jelen vizsgálat időhatárain szintén túl esik az a munka, amely ugyancsak prozopográfiai vizsgálatok alapjául szolgálhat: Heckanast–Mészáros: Ki kicsoda.
[81] Bahlcke: A magyar püspöki kar 122–163.
[82] Gyapay: A 18. századi 53., 95.
[83] Sebők: Ítélőmesterek; Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat).
[84] Sebők: Hivatali pályafutások.

harmada, a teljes alsótáblának a több mint egytizede működött ügyvédként vagy ágensként. Ők jelentették a távollévők követei között a legnépesebb csoportot. Bennük bizonyos mértékig az ügyvédi értelmiségi csoport lassan kiformálódó politikai képviseletét is láthatjuk.[85]

Hajós Ágnes magyar és francia nyelvű szakdolgozatában, majd tanulmányában a király és a rendiség között közvetítő egyik csoporttal foglalkozik: azon főispánok kollektív portréját vázolja fel, akik köznemesi származásuk dacára főispáni kinevezést kaptak, így a felsőtáblán voltak jogosultak megjelenni az 1790 és 1812 közötti időszak országgyűlésein. Véleménye szerint még ezt a kéttucatnyi „politikust" sem a Habsburgok törekvéseinek lojális támogatóiként jellemezhetjük: ők inkább középen álltak és közvetítettek az udvar és a rendiség között. Munkájából jól látható, hogy a bécsi kormányzati törekvések és Magyarország közti kulcsfontosságú érintkezési ponton nemcsak főnemeseket találunk, nem kizárólag az ő közvetítő szerepük érdemel kiemelt figyelmet, hanem bizonyos köznemes „politikusokra" is oda kell figyelnünk.[86]

Szemethy Tamás vizsgálta a fordított esetet, a köznemesség azon tagjait, akik katonai vagy hivatali szolgálataik jutalmául a 18. század folyamán az arisztokráciába emelkedtek, bárói vagy grófi rangemelésben részesültek.[87] Megállapította, hogy III. Károly uralkodásának utolsó két évtizedében a bárói rang könnyebben elérhető volt. Ez Mária Terézia uralkodásának első felében megváltozott, de nagyjából 1758-tól ismét sok köznemest emeltek bárói (és immár hasonló számban) grófi rangra. Noha utóbb II. József a protestánsok számára is lehetővé tette a főnemessé válást, a század utolsó húsz évében a grófi rangemelések száma lecsökkent, és ez a rang csak a legmagasabb beosztású hivatalnokok részére volt elérhető. Ebből arra következtet, hogy téves a szakirodalom azon korábbi feltevése, hogy a főnemesség a század végére felhígult volna.[88]

A főméltóságokat betöltő arisztokraták életpályái külön vizsgálatot érdemelnének. Horváth Gyula Csaba kvantitatív vizsgálata annak a folyamatnak a dinamikáját tárja fel, melynek során a legfelső hatalmi elitbe 1700 és 1800 között házassági kapcsolatai révén beépültek az új tagok. Míg század elején élesen elkülönültek egymástól az egymással szoros rokoni szálakkal összekötött régi elit tagjai és a laza kapcsolatokkal bíró újonnan felemelkedettek, 1800-ra ez a különbség eltűnt, a hatalmi elit a 18. század végére jóval zártabbá vált.[89]

Általában azt mondhatjuk tehát, hogy úgy tűnik, hogy az intézménytörténet és a társadalomtörténet összekapcsolása, a prozopográfiai vizsgálatok kiegészítése egyes karrierutak beható feltárásával és kielemzésével a 18. századi magyar rendiség és a politikai elit kutatásának

[85] Vámos: A távollévők követei az országgyűléseken; uő: A távollévők követeinek pályafutása.
[86] Hajós: Szenátorok; uő: Réformiste; uő: Ellenzék.
[87] Szemethy: Bárói és grófi.
[88] Szemethy: Rangemelésben részesült 311.
[89] Horváth Gy.: Főméltóságok családi kapcsolatai; uő: Régi és új elit 293.

sokat ígérő iránya lehet – ahogy ezt az utóbbi években megjelent szakirodalomból is láthattuk. Ezen a csapáson indult tehát el az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2004 és 2010 között működő *Diaeta* munkacsoport[90], amely feladatául a 18. századi országgyűlések prozopográfiai feltárását tűzte ki. Ennek a kollektív életrajznak a megalkotásához első lépésben komoly adatbázist hoztunk létre, amely jelenleg 23.062 adatot tartalmaz.[91] A munkacsoport több tagja komoly kutatómunka eredményeképpen érdemi részeredményeket volt képes felmutatni a 18. századi politikai elit vizsgálatat terén.[92] A *Diaeta* munkacsoport további eredményei kerültek bemutatásra egy 2009. évi konferencián, melynek előadásai 2012-ben tanulmányok formájában is publikálásra kerültek. Itt jelent meg többek között Nagy János tanulmánya, amely Pest–Pilis–Solt vármegye országgyűlési szerepvállalását teszi vizsgálat tárgyává az 1790–91. és 1792. évi diétákon. Bár követei révén ekkor még nem játszott ez a megye olyan vezető szerepet, mint a reformkorban, és ezért „vezérvármegyének" sem nevezhetjük, a politikailag a radikális és a konzervatív irányultságú vármegyék között félúton elhelyezhető megye ellenzéki szellemiségű volt. Ezt jól mutatják 1792. évi követutasításai és az egyik követ, Szily József feltehetően ebből az évből származó feljegyzése, amely a diéta külpolitikai súlyának megnövelését követeli.[93]

Amikor a közelmúltban nagyszabású összegző munka jelent meg a magyar parlamentarizmus történetének a középkortól 1918-ig tartó szakaszáról, a 18. századi (pontosabban 1711 és 1790 közötti) magyar rendiség történetét tárgyaló tanulmányok a kutatási területen az utóbbi időben megtett komoly előrelépésről tanúskodtak.[94] Vajnági Márta és Ring Éva tanulmányai arra adnak lehetőséget, hogy a 18. századi diétát a *Reichstag*gal és a szejmmel összehasonlításban láthassuk.[95] Kalmár János tanulmánya az 1708. évi úgynevezett labanc diéta megnyitásáról, lényegében a

[90] http://szijarto.web.elte.hu/diaeta-index.html
[91] http://szijarto.web.elte.hu/ogy.xls
[92] A korábban már említetteken túl Papp B.: Az ellenzék hangadói; Papp G.: A Helytartótanács és Cserpes: Kontinuitás.
[93] Nagy J.: Rendi politikai kultúra. Nagy János azóta számos alapos tanulmányban dolgozta fel a 18. századi rendi politizálás számos részletkérdését – ezekre a megfelelő helyeken gyakran fogok majd támaszkodni: Nagy J.: Kollektív pasquillusok; uő: Nádorválasztás; uő: A rendi ellenzék, uő: Követküldési gyakorlat; uő: „Szegény Magyarország", vö. továbbá: Kiss–Nagy J.: Pest-Pilis-Solt.
[94] Szintén a 18. századi magyar rendiséggel foglalkozó fontos tanulmánya e kötetnek Pajkossy Gábornak az 1791-ben kiküldött közpolitikai, más fordításban közjogi-közigazgatási bizottság (*commissio regnicolaris in publico-politicis*) működését és javaslatait tárgyaló, a szerző 1978-ban megvédett bölcsészdoktori értekezésén alapuló tanulmánya, valamint Gebei Sándor tanulmánya a Rákóczi-szabadságharc országos gyűléseiről (Pajkossy: A diéta; Gebei: Országos gyűlések). Jelen vizsgálat azonban nem tér ki sem a a magyar történetírásban külön kutatási szegmenst képező Rákóczi-szabadságharcra, sem az 1792 utáni időszakra.
[95] Vajnági: Reichstag és Ring: Szejm.

kurucokkal való utolsó megegyezési kísérlet kudarcáról szól.[96] Forgó András tanulmánya azt tárgyalja, miként küzdött az 1790-1791. évi diétán a munkácsi görög katolikus püspök és a káptalan azért, hogy az országgyűlésen helyet és szavazatot kapjanak.[97] Poór János megfogalmazásában a 18-19. század fordulója időszakának (1790-1812) az adóztatás és a hadszervezet kérdéseiben kibontakozott diétái vitáiban a közös pont az „állagőrzés," a nemesi kiváltságok védelme az uralkodóval szemben ahelyett, hogy a társadalom vagy a politikai rendszer bármiféle modernizációja irányába kezdeményeztek volna lépéseket.[98] Viszont sem az említett 2009. évi, sem a 2012. évi konferencia kötetének 18. századi szekciója nem kizárólag a *Diaeta* munkacsoport prozopográfiai–társadalomtörténeti indíttatású kutatásait tartalmazta. Megjelentek ezekben egyfelől már befutott történészek tanulmányai is, másfelől pedig egyértelműen kultúrtörténeti indíttatású munkák is.

Új perspektíva

A kultúrtörténet fogalma alatt összefoglalható sokféle irányzat egy alapvető újítással jelentkezett a hetvenes években: a történetírásnak arra kell összpontosítania, hogy a történeti cselekvő miként élte meg az életét, illetve miként értelmezte azt. A megélt élmény és a kortársi reprezentációk kutatása tartozik tehát a kultúrtörténetírás kötelező elemei közé. Továbbá a hermeneutikai ihletettségű kultúrtörténeti megközelítéseket az okok keresése helyett a jelentés keresése jellemzi. Ahogy Peter Burke fogalmaz: sokan a jelentést keresik, mások gyakorlatokat és reprezentációkat vizsgálnak.[99] A kultúrtörténet hatására a nemzetközi történetírás átalakult az elmúlt négy évtizedben. Fókuszpontjának eltolódása egy olyan – tulajdonképpen szándékolatlan – következményt vont maga után, amellyel kapcsolatban egyre többen és egyre gyakrabban adnak hangot ellenérzésüknek. A kultúrtörténet összefoglaló címkéje alatt szereplő sokféle irányzat képviselői ugyanis tipikusan elhanyagolták az állam és különösen a politika kutatását. A naptáraktól az impotenciáig már mindennek megírták a kultúrtörténetét,[100] de a hatalom vizsgálata a kultúrtörténészek körében a legutóbbi időkig nem élvezett megkülönböztetett figyelmet. Talán ideje változtatni ezen.[101]

[96] Kalmár: Adalékok.
[97] Forgó: Egy politikai küzdelem.
[98] Poór: Országgyűlési viták.
[99] Burke: Cultural History 3.
[100] Burke: Cultural History 131.
[101] Voksomat nem általában a politikatörténet prioritása mellett szeretném letenni. Szükségesnek látom a félreértések elkerülése végett ezt hangsúlyozni, hiszen jelen van egy attitűd, amely az ilyesfajta gondolatokban saját magatartása visszaigazolását látja, azokét, akiket a történetírás száz év előtti elméleti és módszertani pozíciójából nem mozdította ki sem előbb a társadalomtörténet,

Sem a társadalomtörténeti felfogás, amely a történetírás avantgard irányzata volt az *Annales* 1929. évi indulásától kezdődően a múlt század hetvenes éveiig, sem a kultúrtörténeti megközelítés (amely alatt a 20. század utolsó évtizedeinek minden új irányzatát értem a mentalitástörténettől a történeti antropológián keresztül az *Alltagsgeschichté*-ig és a *new cultural history*ig) nem az általános történelem valamely rész-diszciplinájának tekintette magát, mint amely nem az egész történelemmel foglalkozna, csak a társadalom vagy a kultúra történetével, hanem mindkettő teljes történelem kívánt lenni, a múlt teljességével akart foglalkozni – csak éppen a korábbihoz képest valamely más nézőpontot elfoglalva. Ezért a kultúrtörténeti felfogások képviselőinek sem lenne szabad elhanyagolniuk a politika, az állam, illetve a hatalomért folytatott harc színtereinek vizsgálatát, ezeket is kutatásuk homlokterébe kellene helyezniük. Szükségesnek látszik a váltás a kultúra hatalmának hangsúlyozásáról a hatalom kultúrájának történeti vizsgálatára.[102]

A 18. századi magyar politikai élet vizsgálatában egyértelműen a vármegye és a diéta történetének kell a középpontban állnia. Minthogy pedig a rendszeres országgyűlések időszakában ezekre koncentrálódott a kortársak figyelme, és ezt érdemes a történésznek is követnie. Miután tehát a 18. századi rendiség vizsgálatában a diéta intézménytörténete a *bene possessionatus* nemesség felemelkedésének társadalomtörténeti folyamatára irányította figyelmünket, és miután a rendiség történetének bizonyos részproblémáig a társadalom- és kultúrtörténet módszertana alapján kellene többféle vizsgálat alá vetni. A feladat a magyar országgyűlés és az azon tevékenykedő politikai elit 18. századi társadalom- és kultúrtörténetének megírása. Milyen személeti-módszertani fogódzókat kínál a kultúrtörténet megközelítése? És milyen közvetlen következményei vannak ezek elfogadásának és alkalmazásának a 18. századi magyar országgyűlés és általában a rendiség története számára?

Előítéletek és kutatási súlypontok

---

sem később a kultúrtörténet kihívása. Én amellett érvelnék egyrészt, hogy a rendiség kutatásában a hagyományos (politika-) történeti, illetve a társadalomtörténeti megközelítésű elemzések mellett a kultúrtörténet módszereivel *is* meg kell próbálkozni, másrészt pedig hogy az állam, a politika és a hatalom problématikájának a kultúrtörténeten belül kellene kitüntetett helyzetbe kerülnie. Csak példáként említeném az ilyesfajta elemzésekre az egyik első klasszikus munkát: Baker: Inventing.

[102] Erre a váltásra ösztökélheti a történészt a létező szocializmus világában leélt negyedszázad is. Még akkor is, ha az én gyerekkoromban már nem kellett attól félni, hogy becsönget az ÁVÓ. A létező szocializmus mint élettapasztalat nem engedi megfeledkezni a kutatót a politika szférájának dominanciájáról.A szabadság csak hiánya esetén lehet központinak tekintett érték a történetírás számára. Az alkotmányos hagyományok és a politikai participáció felértékelése pedig a 18. századi Magyarországgal foglalkozva pozitív értéktöltetet kölcsönöz a rendiség egyébként általában (és a társadalmi haladást tekintve minden joggal) elítélt világának.

dc_1391_17

A kultúrtörténeti irányzatok által szokásosan megidézett elméleteket és az utóbbi évtizedek elméleti-történetfilozófiai vitáit, a *linguistic turn* bizonyos javaslatait, vagyis a kultúrtörténeti megközelítés által felvetett bizonyos gondolatokat megkísérlhetjük a rendiség és a diéta történetére alkalmazni.[103] A „nyelvi fordulat" vitáiban nyilvánvalóvá és általánosan elfogadottá vált, hogy a történész objektivitása illúzió. Jobb ezért, ha a történészek preferenciáikat nyíltan előtárják. Egyértelmű, hogy a (történetírás) tárgyainak nem inherens tulajdonsága a fontosság, azt mindig kívülről kapja meg. És vajon az alkotmányosság kinek fontos, mikor és miért? Hans-Georg Gadamer rámutat, hogy az előítéletet a kutatás előfeltételének tekinthetjük, amely nélkül az el sem indulhatna. Kérdéseink nem abszolútak, hanem történetiek, a jelen és a múlt horizontja egymás nélkül nem is létezik. Ebben az irányban Bourdieu még egy lépést tesz, amikor azt mondja, hogy nemcsak az a pozíció relativizálja a megfigyelést, amelyet a kutató térben is időben elfoglal, hanem már maga az is torzító hatású, hogy valamit egyáltalán megfigyelés tárgyává teszünk: maga a tudományos racionalitás is történeti képződmény. A történésznek ezért tudatos ellenőrzés alatt kell tartania viszonyát saját tárgyához. Tehát az sem jelentőség nélkül való, hogy magam, mint a 18. századi „alkotmányos rendiség" kutatója a kései Kádár-korszakban szocializálódtam, ebből a léthelyzetből következően számomra a központi probléma a demokrácia és az alkotmányosság deficitje volt, és ez későbbi történészi témaválasztásomra is meghatározó befolyást gyakorolt. A 18. századi magyar rendeket vizsgálva a demokratikus hagyományokat, az alkotmányos formákat és a politikai participációt keresem ma is, pedig a 21. század Magyarországán már nem ezek jelentik az aktuális központi problémákat – ami kutatásomat kétségívül némileg idejétmúlttá teszi.

Jelen munka lényegében végülis amellett érvel, hogy a 18. századi Magyarország a rendi dualizmusa politikai anakronizmus volt az *ancien régime* Európájában, mert a diétán és a vármegyegyűléseken a politikai participáció szokatlanul magas, a kontinentális Európában szinte példátlan szintje valósult meg, amit mindenképpen haladó hagyományként lehetne tiszteletben tartanunk. Kérdés azonban, hogy az alkotmányosság mennyire volt lényegi jellemzője a rendi intézményeknek. Fontos ugyanis, hogy a történeti kutatás tárgyát ne „adottnak" tekintsük, hanem – Dewey kifejezésével élve – olyan „vett dolognak", amelyet a kutató maga alkotott meg. Történészek nélkül nem lennének alkotmányos formák a 18. századi magyar forrásokban. Hiszen éppen a „konfesszionális rendiségről" az „alkotmányos rendiségre" történő váltás mutat arra példát, hogy a politikai tartalom képes volt a politikai formák, az intézmények felszíni változatlansága mellett drasztikusan megváltozni. A változást a történész vehetné észre – már ha rádiója rá van hangolva az ilyen hullámhosszú „adások" vételére.

[103] Bourdieu, Cassirer, Dewey, Foucault és Simmel egyes gondolatait Ute Daniel kiváló kézikönyve nyomán idézem: Daniel: Kompendium *passim*.

Az 1728–1729. évi diéta ugyanis nemcsak a felső- és az alsótábla viszonyát tekintve volt fordulópont, nemcsak az arisztokrácia *pars sanior* volta kérdőjeleződött ekkor meg, nemcsak a *bene possessionati* hatalomátvételének hosszú folyamata indult útjára ekkor, hanem 1728–1729-hez köthetjük a „konfesszionális rendiség" és az „alkotmányos rendiség" tendenciái közötti váltást is.[104] A 18. század elejének diétáit a felekezeti ellentétek jellemezték. A rendeket ezek jobban megosztották, mint ahogy a III. Károllyal szemben közös érdekeik egyesítették volna őket. Szemben a 17. századi szokványos felállással a vármegyei követek közül a protestánsok nem hogy az ellenzék „kemény magjának" szerepét nem játszották, de sokszor egyenesen az uralkodó (vagy Savoyai Jenő) támogatásáért folyamodtak a katolikus rendi többség ellen. A római katolikusok nagy felháborodására úgymond rendként szerveződtek (*status evangelicus*), arisztokratákkal és városi követekkel egyesülve. A felekezeti ellentétek az 1728–1729. évi diétán hágtak tetőfokukra. Amikor ezután a rendek elfogadták, hogy a diéta nem tárgyalhatja a vallási kérdést, és ennek rendezését a királynak engedték át, ez nem csak a rendiség pozícióinak meggyengülését jelentette. Paradox módon ugyanis a megosztó vallási ellentéteknek a diéta napirendjéről való lekerülésével megnyílt az út a rendi politizálás átstrukturálódása előtt.

A század derekának diétáin a központi kérdés már a rendi kiváltságvédelem és az éves hadiadó emelése volt. Ezekben a kérdésekben katolikusok és protestánsok közös érdekeik alapján képesek voltak együttműködni, rendi egységfrontot alkotni a király ellen. (Ezt a helyzetet elég jól leírja a rendi dualizmus modellje, illetve annak a rendi tényezők megosztottságát is figyelembe vévő finomított változata.) Amikor 1790-ben ismét a diéta napirendjére került a felekezeti problematika, nemcsak az derült ki, hogy az ellentétek ebben a kérdésben továbbra is igen élesek, de az is, hogy a közjogi-alkotmányos kérdések mellett ennek jelentősége már csak másodlagos a

[104] Ezen a ponton meg kell jegyeznem, hogy a két tendencia közül magam az alkotmányos rendiség tendenciáját szeretném vizsgálni, a konfesszionális rendiség kategóriáját pedig a korábbi helyzetre alkalmazom, annak legjellemzőbb sajátosságát kiemelve. Érdemi vizsgálatára azonban nem fogok sort keríteni, és talán érthető is: a konfesszionalizmus Magyarországon a 16. és a 17. század jelensége, a felekezeti szerveződés a rendi politizálást elsősorban ebben az időszakban determinálta. Ami a 18. század első évtizedeit illeti, jelenléte már gyengülő intenzitással észlelhető. Természetesen könnyen elképzelhető, hogy ugyanazt a hibát követem így el, amelyre korábban a reformkor történetírása kapcsán mutattam rá: a megelőző állapotokat kimerevített struktúraként kezelem, elhanyagolva annak történetiségét. Mivel azonban még ha sikerülne is magam úgy beásnom a 17. század kutatásába, hogy a konfesszionális rendiséget a maga tényleges fejlődésében láttassam, a 16. századi kiinduló állapotok tekintetében ismét felmerülne a megkerülni vélt probléma. Így ehelyett csak a 17. százados kollégákat kérem arra, hogy az általam megrajzolt történeti kép esetleges hiányosságaira mutassanak rá. (A konfesszionalizáció problematikájába betekintést enged: Tusor: Felekezetszerveződés, Kármán: Konfesszionalizáció.)

dc_1391_17

rendek számára.[105] Az „alkotmányos rendiség” tendenciája eddigre megizmosodott, és a rendi együttműködést már nem veszélyeztették a felekezeti ellentétek. Készen állt az a politikai struktúra, amely később a reformkort jellemezte.

Mielőtt azonban tisztán pozitív értéktöltettel látnánk el ezt a változást, le kell azt is szögeznünk, hogy az alkotmányosság irányába való elmozdulással a politikai mező polarizációja is együtt járt: a konfliktusok kiéleződése, a kompromisszumkészség érezhető lecsökkenése. Ez a Habsburgokkal való fegyveres konfliktus felé terelte a magyar politikai elitet, míg a korábbi felállás éppen egy másik fegyveres konfliktust követően képes volt egy tartós és működőképes megegyezés kimunkálására.

Harmadrészt pedig azt is világosan kell látni, hogy a történész értékítéletei ebben a kérdésben sem lehetnek egyértelműek: az alkotmányosság (az „alkotmányos rendiség”) pártját fogva az abszolutizmus (a Habsburgok „felvilágosult abszolutizmusa”) ellen látnia kell, hogy ennek a sajátos „alkotmányosságnak” nem volt demokratikus tartalma, és a Habsburg kormányzat – például parasztpolitikájával és a vallási türelem kérdésében – az ország lakosságának túlnyomó többsége számára kedvező változásokat kezdeményezett.

Végül az is egyértelmű, hogy a történetírás diskurzus, és a történésznek érdemes sarkított állítások megfogalmazására törekednie. Magam ennél fogva az alkotmányos elemeket és a politikai participációt hangsúlyozom a magyar rendiség történetéből, és nem is törekszem arra, hogy teljesen kiegyensúlyozott beszámolót nyújtsak, amely kitér egyfelől a nemzeti problematikára, másfelől pedig ítéletet mond a magyar nemesség fölött a társadalmi igazságosság szempontjaiból. Ezt megtették már elegen.

Elméleti tájékozódási pontok

Ha ismét visszalépünk a kultúrtörténet elgondolásaihoz, és a kutatás újabb ihletőit keressük, fontos rámutatnunk egy szemléleti csomópontra: Georg Simmel egész gondolkodásának kulcsfogalma a kölcsönhatás, Pierre Bourdieu a valóságban nem szubsztanciákat lát, hanem viszonylatokat, Cassirer szerint pedig a tudománynak olyan fogalmakat kell használnia, amelyek nem izolált dolgokra, hanem relációkra vonatkoznak. Ezek a gondolatok egymással nagyfokú rokonságot mutatnak, és alkalmazásukkal is érdemes megpróbálkoznunk. A 18. századi magyar rendiséget tekintve például ténylegesen előre tudtunk lépni az elemzésben akkor, amikor túlhaladtunk a királyt és a rendeket egymással szembeállító rendi dualizmus modelljén, és a

[105] Izdenczy József államtanácsosi működésének (1785-1811) vizsgálatakor például Strada Ferenc magától értetődőként szögezi le a tényt, hogy „[e]bben a korban a közjogi kérdések állnak az érdeklődés központjában”. (Strada: Izdenczy 68.)

középpontba példának okáért – akár mondhatnánk, Cassirer nyomán – 19. századi fogalommal a diétai „viszonyos érintkezés", a *tractatus diaetalis* folyamatát állítottuk, amely kidomborítja a magyar rendiség belső megosztottságát. A társadalomtörténet prozopográfiai vizsgálatai jó kiindulópontot biztosítanak ahhoz, hogy a 18. századi magyarországi politikai elit társadalmát hálózatosan képzeljük el. Innen könnyebb lesz azután továbblépni a kölcsönhatások, viszonylatok és relációk elemzése felé, a társadalmat hálózatként felfogva tegyük vizsgálat tárgyává.[106] Csak ha a rendiséget – Simmelt követve – állapot helyett folyamatnak tekintjük, akkor nyílik meg annak lehetősége, hogy megpillantsuk a váltást a „konfesszionális rendiségről" az „alkotmányos rendiségre". Másfelől a társadalomtörténet prozopográfiai megközelítésű vizsgálatai megteremtik a társadalom, jelen esetben a politikai elit hálózatos felfogású vizsgálatának alapját is.

Mint említettem, mindazon történeti felfogásoknak, amelyeket a kultúrtörténet összefoglaló terminusa alá foglalhatunk, az a legjellemzőbb vonása, hogy elképzelhetetlennek tartják a történeti reprezentáció megalkotását anélkül, hogy figyelembe vegyék maguknak a történeti cselekvőknek a saját világészlelését és az általuk alkotott képzeteket. Bár a mai történészeknek 20–21. századi értékeik és preferenciáik vannak, nem tekinthetnek el attól, hogy a 18. század történeti cselekvőinek percepcióit és reprezentációit is tekintetbe vegyék. Erre alkalmas például a szimbolikus politika vizsgálata.[107] Úgy vélem, nem a történésznek kell kitalálnia, hogy mely konkrét szimbólumok strukturálták a korban a szimbolikus teret, nem neki kell kiválasztani néhány elemzendő szimbólumot, hanem a kortársi értékrende(ke)t figyelembe véve kell szelektálnia. Ezért feltétlenül különös figyelemre érdemesnek tűnik a 18. században a korona, a koronázás, a koronázási eskü és a hitlevél problematikája. Ezek émikus elemzése feltárhatja a kortársak értelmezéseit saját világukról, azt, hogy hogyan látták ők saját világukat, milyen jelentéseket tulajdonítottak különféle dolgoknak és jelenségeknek. Végül mivel elsődlegesen a nyelv fejezi ki egy társadalom reflexióját önmagára, ha a reprezentációk érdekelnek minket, akkor elsősorban a nyelvi jelenségek vizsgálandók. A történeti cselekvők saját tetteikről alkotott reprezentációinak vizsgálata a rendiség kutatásában mindenekelőtt a 18. századi politizálás önképének vizsgálatát jelenti. Clifford Geertzet követve úgy fogalmazhatunk, hogy az a fogalomrendszer, amelynek segítségével a 18. századi diéta résztvevői leírták a *tractatus diaetalis*t, saját értelmezésük saját életükről.[108] A diskurzusok vizsgálatában a

[106] A társadalom hálózatos felfogásához képest alternatív megoldásként kínálkozik a 18. századi társadalmat kommunikációk rendszereként felfogni. Ahogy Rákai Orsolya írja: „Társadalomnak a Niklas Luhmann-féle rendszerelmélet kiindulópontját elfogadva az emberi kommunikációk összességét (de csak e kommunkációkat) tekintettem, vagyis a társadalom ebben a dolgozatban kommunikációk rendszereit tekinti." (Rákai: Az irodalomtudós tekintete 9.)
[107] Lásd pl. Gerő: Képzelt történelem.
[108] Vö. Geertz: Sűrű leírás.

dc_1391_17

cambridge-i eszmetörténeti iskola vagy a Reinhart Koselleck nevével fémjelzett fogalomtörténet, illetve az ennél tágabb diskurzustörténet lehet iránymutató.[109]

A_kultúrtörténeti perspektíva a 18. századi magyar rendiség történeti irodalmában

Mint említettem, a kultúrtörténet szemlélete megjelent a már hivatkozott 2009. és 2012. évi konferencia kötetében a 18. századi magyar rendiség történetére vonatkoztatva. Az előbbit Diaeta munkacsoport az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán működő *Politikai eszmetörténeti műhely*el együttműködésben rendezte. Ez utóbbi a nyelvi-kontextualista eszmetörténeti irányzatok belátásainak a 18. századi magyar politikai gondolkodás vizsgálatára történő alkalmazására tett kísérletet. Kutatási programjának elméleti-módszertani kereteit Kovács Ákos András és Szűcs Zoltán Gábor cikke foglalta össze.[110]

Kovács Ákos András tanulmánya Bárány Péterről arra példa, hogy az életrajzi narratív keretet választó eszmetörténet miképpen egészíti ki a társadalomtörténeti vizsgálódásokat. A népi felvilágosodást propagáló Ewald-szöveg fordítójaként Bárány demonstrálja, hogy a 18. század végén a felvilágosodást nem jellemezte feltétlenül antiklerikalizmus vagy vallásellenesség, illetve nem kardoskodott feltétlenül radikális megoldások mellett, hanem vállalható volt „konzervatív" politikai szereplők számára is.[111]

Bodnár-Király Tibor arról a vitáról írt, amely a kilencvenes években bontakozott ki az 1790-ben többek által szemrevételezett szent koronával, különösen annak eredetével kapcsolatban. Decsy Sámuel, Weszprémi István vagy Ondrejovics Bálint szövegei egyfelől elkülöníthetőnek láttatják a felvilágosodáshoz köthető és a hagyományos szövegeket, másfelől a szerző rámutathat ezek közös pontjaira is. A tanulmány Werbőczitől és Révay Péter 17. század eleji munkájától egészen a máig, konkrétan Péter László egyik utolsó tanulmányáig és Kees Teszelszky monográfiájáig vázolja fel azt a historiográfiai kontextust, amelyben az 1790-es évek korona-vitájának is meg lehet találni a helyét.[112]

Szintén a 18. század vége politikai kultúrája az a kérdéskör, amelyből Nagy Ágoston választotta szűkebben vett témáját, a *pasquillus*ok elemzését – bár a politikai kultúra kategóriájának alkalmazását a szerző határozottan elutasítja. Széles elméleti tájékozódási horizontja a cambridge-i eszmetörténet-írástól és az újhistorizmustól Michel Foucault-ig terjed, de Nagy Ágoston elemzési

[109] Ezekre a könyv végén fogok visszatérni, a diskurzuselemzés és a politikai nyelvek vizsgálatát felvezetve.
[110] Kovács–Szűcs: Hogyan olvassuk? Lásd még a *Korall* 44. számának *Életút-értelmezések* c. tematikus blokkját és egy forrásgyűjteményt: Kovács–Szűcs (szerk.): Lelkek.
[111] Kovács Ákos András: Egy életút. Lásd még: uő: Bárány; uő: Volksaufklärung.
[112] Bodnár-Király: Koronaeszme és történelem; uő: Szent Korona.

dc_1391_17

koncepcióját nem tőlük veszi át; az Mihail Bahtyintól származik, aki karnevál-elemzésében kulcsszerepet szánt a magasztos dolgok lefokozásának, anyagivá-testivé való átfordításának. A *pasquillus*-irodalom elemzése tanulmányában bemutatja, miként válik az országgyűlés „politikai teátrumában" a testiség és a nemiség intimitása a diskurzus fő strukturáló elemévé, a morális-politikai célú kritika megjelenítőjévé.[113]

A társadalomtörténeti és az eszmetörténeti megközelítés konvergenciáját legjobban az egyháziak 18. századi diétai képviseletét az elmúlt években minden korábbinál alaposabban feltáró Forgó András[114] Koppi Károllyal foglalkozó tanulmánya mutatja, amely teljesen kompatibilis az eszmetörténészek kérdésfeltevésével, és varratmentesen illeszkedik munkáik közé, különösképpen Kovács Ákos András Bárány Péterről szóló elemzése mellé helyezve. Forgó András az 1790-es évek politikai reformmozgalmai és a közvetlen itáliai szellemi hatásokhoz, döntően Muratori eszméinek befogadásához kapcsolható magyar katolikus felvilágosodás egyik érintkezési pontjának szenteli tanulmányát: a szerzetes papok tevékenységének – különös tekintettel Koppi Károly életútjára. Koppi piarista szerzetes volt, szabadkőműves, egyetemi tanár, és kapcsolatban állt kora tudományos és politikai életének sok jeles figurájával. 1790. évi politikai röpiratát Forgó a jozefinizmusból kiábránduló és a radikálisabb megoldások felé tájékozódó csoport egyéb tagjai által kifejtett nézetekhez képest helyezi el a palettán. Megállapítja, hogy a társadalmi szerződés Rousseau-féle tana jelentette valamennyiük kiindulópontját, de csak kevesen jutottak el odáig, mint Koppi, hogy a szerződő „nép"-be a mai értelemben vett nemzet valamennyi tagját beleértsék.[115]

A 18. századdal foglalkozó magyar történészek közül Forgó András az, aki a legkonzekvensebben néz szembe a kultúrtörténet által képviselt kihívással, mégpedig a német történetírás eredményeinek áttekintése révén. *A politika kultúrtörténete* című tanulmányában először (elsősorban Thomas Mergel és Achim Landwehr felfogása alapján) bemutatja ezt a megközelítésmódot. A politika kultúrtörténete etnológiai szemlélettel fordul a politika felé, másságát hangsúlyozza, és azt elsősorban kommunikatív megnyilvánulásaiban, szimbolikus aktusaiban véli tetten érni, és ezeken keresztül vizsgálja az érdekeket, a hatalmat és a konfliktusokat. Korszakunkat tekintve különösen Barbara Stollberg-Rilinger és követői hoztak létre ezen az alapon elmélyült elemzéseket.[116]

---

[113] Nagy Ágoston: Pasquillus-irodalom; uő: Spárta toposza.
[114] Forgó: A pálos rendfőnök; uő: Szerzetesi közösségek; uő: Ciszterci elöljárók; uő: Esterházy Imre; uő: Görög szertartású; uő: Egy politikai küzdelem.
[115] Forgó: Katolikus felvilágosodás.
[116] Forgó: A politika kultúrtörténete. Vö. Stollberg-Rilinger (szerk.): Was heisst?, uő: Alte Kleider, Feuchter–Helmrath (szerk): Politische Redekultur.

Forgó 2013-ban benyújtott habilitációs értekezése az első kísérlet arra, hogy a magyar történetírás szisztematikusan számot adjon a klérusnak a 18. századi Magyarország politikai életében való részvételéről. Legnagyobb erénye az, hogy társítani tudja az általa feltárt levéltári források ezen elemzését a politika kultúrtörténete már említett német eredményeinek alapos ismeretén nyugvó innovatív megközelítésmóddal, így az új forrásoknak a legújabb kérdéseket teszi fel, s ezáltal jut érdemi új tudományos eredményekre. Komoly lépést tesz a 18. századi politika integrált, intézménytörténeti és társadalomtörténeti megalapozottságú kultúrtörténeti feltárása felé.

Az első részben a századelő koronázásairól és a diéta vallásügyi tárgyalásairól van előbb szó, majd a szerző rátér a szerzetesi közösségek 18. századi újraéledésének alapos ismertetésére és a közöttük kialakuló precedencia-viták elemzésére, hogy a körképet Esterházy Imre prímás pályafutásának vázolásával zárja. Az egyháziak, különösen a szerzetesek közötti ezen konfliktusokról ilyen átfogó beszámoló sohasem született még. A disszertáció ezeket Habsburg birodalmi, sőt német-római birodalmi összefüggésekbe illesztve tárgyalja. A századelő ügyeinek tárgyalásakor nagy súly esik Hermann Engelbert 1712. évi naplójának adataira, melyet Forgó András Lányi Pál publikált diétai diáriumának beszámolójával állít párhuzamba.

A század derekáról a bécsi „skót" bencés apátság telki adminisztrátorának jelentései képezik az összekötő kapcsot a disszertációnak a 18. század elejével és végével foglalkozó részei között. A harmadik részben Forgó Andrásnak a vallási toleranciáról szóló elemzése alapjául először is Wittola egy, a vallási türelemről szóló, magyarra fordított munkája, Hoffmann Alajos egy írása és Benczur József egy röpirata szolgál, majd a (hangsúlyozottan itáliai gyökerű) katolikus felvilágosodásról ír gazdag szakirodalmi áttekintést követően Muratori hatását és egyes szerzetesek, különösen Koppi Károly munkásságát elemzi a szerző. A zárófejezetekben a görög katolikus káptalanok és püspökök inkorporációjának kérdése áll a szerző figyelmének középpontjában (egy kitérővel az ortodox püspökök helyzete felé), Bacsinszky Mihály életútjának ismeretése pedig Esterházy Imréét ellenpontozza. A szerző által Ulrich Lenerttől átvett szellemes „felvilágosult szerzetesség" fogalma telitalálatnak tűnik, és kiválóan kifejezi a dolgozat egyik legfontosabb mondanivalóját.[117]

Ez a munka és más tanulmányok[118] annak a lehetőségét vetik fel, hogy a 18. századi magyar rendiség kutatása nemcsak a társadalomtörténeti vágányon haladhat, hanem ezt kultúrtörténeti

[117] Forgó: Szerzetesség és politikai kultúra.

[118] Itt csak utalnék azokra az eszmetörténeti kutatásokra, amelyekre a könyv végén fogok részletesen kitérni.

dc_1391_17

vizsgálódások is gazdagíthatják – kiegészíthetik. Hende Fanninak és M. Varga Benedeknek a 18. századi koronázásokat és más ceremóniákat elemző írásai tekinthetők e téren úttörőnek.[119]

A kultúrtörténeti megközelítések többnyire elsősorban a *megértés*re helyezik a hangsúlyt, hermeneutikai ihletésűek. Szövegeket vizsgálnak, mert ezek az adott kor saját értelmezései önmagáról. Ezeket kell értelmezni, hogy megérthessük a kort úgy, ahogy a benne élők megértették, illetve hogy legalább közelítsünk ehhez. Ute Daniel viszont felhívja arra a figyelmet, hogy ezzel a megközelítésmóddal a történész ideális esetben is csak addig juthat el, ahol az általa vizsgált források készítője állt, azt ismerheti meg, hogy ő hogyan látta a világát. De nem szabad ezzel megelégednie, emellett törekednie kell arra is, hogy rendet vágjon a források sűrűjében, hogy többet tudjon meg az általa vizsgált források készítőinél. Vagyis történeti *magyarázat*okat is kell adnia, amelyek más nézőpontból közelítenek, a jelen szempontjait érvényesítik. Jóllehet a kultúrtörténeti megközelítések nóvuma ezek jelentkezésekor a megértés hangsúlyozása volt, a történeti cselekvők reprezentációinak, élményeinek vizsgálata, a kultúrtörténészek természetesen törekedtek magyarázatra is (és nem is csak Ute Daniel tanácsát követve).

A magyarázat azonban már jóval régebb óta központi eleme a történészi narratíváknak, így erre törekedtek elsősorban a társadalomtudományos megközelítések is. Mi is fordulhatunk ezekhez, megpróbálhatjuk megmagyarázni a 18. századi politika eseményeit, felvázolni gyakorlatait és struktúráit. De önmagában a magyarázatra való törekvés sem lehet elegendő, hiszen ha csak az oksági tényezők vizsgálatára összpontosítunk, akkor csak a struktúrák és a folyamatok kerülnek be érdeklődésünk terébe, és abból teljesen kívül rekednek az emberek, szándékaikkal és gondolataikkal. Magyarázatra és megértésre tehát egyaránt szükség van tehát, és együtt van rájuk szükség.[120]

Már csak azért is, mert a történeti magyarázatokkal is van valami baj: elég „olcsó” dolog egy történelmi esemény okára rámutatni. A papír mindent elbír. Mindennek sok oka van és volt, és e túldeterminált ság miatt a történész tetszőlegesen kiválaszthat ezekből egyeseket, oksági láncba rendezheti és narratívájába illesztheti őket. Senki sem fogja visszaforgatni az idő kerekét, hogy rábizonyítsa: téved, ezek az okok önmagukban nem eredményezték volna a magyarázni kívánt okozatot. Vagyis a megértés mellett a magyarázat is sánta: társítani kell őket egymáshoz, hogy kipótolhassák egymás hiányosságait. A 18. századi politikai élet iránt érdeklődő történész számára az intézményörténeti megalapozás után a 18. századi politikai élet gyakorlatainak vizsgálata, illetve az ezekhez kapcsolódó reprezentációk elemzése lehet a következő lépés. Ebben pedig egyszerre kell

[119] Hende: Fogadási ceremónia, uő: Ceremoniálne príchody, uő: Köszöntőbeszédek; M. Varga: A kontinuitás.
[120] Daniel: Kompendium 406–407.

felhasználnia mind a társadalomtörténészek, mind a kultúrtörténészek megközelítését és módszertanát.

Ha legelőször is a múltat kaotikusnak ábrázoljuk, amilyen az véleményem szerint ténylegesen (ahogyan a jelen is eredendően egy káosz), és a múltban élt embereket szintén „kaotikus", azaz következetlen és ellentmondásos figurákként ábrázoljuk az „életrajzi illúzió"-tól, az „egyéniség" retrospektív koherenciájától mentesen,[121] utána második lépésben a történelmi kor, a kortársak rendjét (bár itt pontosabb lenne többes számot használni: rendjeit) erőszakolhatjuk rá a dolgokra a megértésre törekedve, feltárva azt, hogy a történeti cselekvők miképpen élték meg saját életüket, illetve milyen reprezentációkat alkottak erről. De amíg magunkat ideiglenesen erre korlátozzuk a források interpretációjában, addig nem akarunk többet, mást megtudni a múltról, mint amennyit a forrás szerzője tudott – és természetesen egészen annyit valójában sohasem fogunk megtudni. A történeti vizsgálat harmadik szakaszában ezért rá kell térnünk a történeti magyarázatokra. (A többes számnak itt még nagyobb a jelentősége.) A magyarázó fejezetekben utólagos értelmezés történik: a történész kibontja az anyagból azokat a struktúrákat, amelyek nélküle nem léteznének, feltárja azokat az összefüggéseket, melyeket maga hoz létre, értelmet ad a múltnak. Kulcsfontosságúnak tartom, hogy ne csak egy magyarázatot adjon a történész, hanem mindig egyszerre többet, hogy önkényességük ezáltal napnál világosabb legyen. (Hiszen ha egy magyarázattal bocsátja el a történész olvasóját, az még azt hihetné, hogy kezébe kapta az igazságot.)[122]

Bár az elkövetkezőkben azt a megoldást fogom választani, hogy a már elvégzett (és teljesen hagyományos szemléletű) intézménytörténeti elemzést[123] követően előbb a társadalomtörténet megközelítésmódját alkalmazom, majd a korszerűbb kultúrtörténeti jellegű felfogásokhoz fordulok, amivel tulajdonképpen a történetírás útját járom végig a 18. századi diéta és a politikai elit bemutatásában. De ez nem azt jelenti,. hogy azt gondolnám, hogy az egyik történeti megközelítésmód jobb lenne, mint a másik: egy konkrét kérdés vizsgálatában mást lehet az egyik alkalmazásával megtudni, mintha a másikhoz fordulnánk. Igaz ugyan, hogy a hagyományos tudományos történetírás dominanciáját követően az *Annales* által képviselt felfogás alapvetően újat tudott hozni, illetve amikor a csökkenő hozadék törvénye a társadalomtudományos történelem esetében is érvényesülni kezdett, akkor az újabb kultúrtörténeti felfogások hatékonysága

[121] Vö. Bourdieu: Az életrajzi illúzió.

[122] A strukturalista antropológia úgy vélte, hogy csak a kutató képes megtalálni a rendet a bennszülötteknek például a rokonságra vonatkozó bonyolult elképzeléseiben. Ha nem egy, hanem több magyarázatot adunk, akkor talán elkerülhetjük, hogy ezt a fajta felsőbbrendűségi érzést árassza szövegünk.

[123] Szijártó: A diéta.

kiemelkedőnek látszott, de egy új kutatási téma esetében mindhárom megközelítésnek megvan a saját relevanciája, érdemes mindhármat alkalmazni.[124]

Mivel a történelem az aktuális jelen és a múlt kapcsolatát vizsgáló intézményesült diskurzus, a jelen, konkrétabban a 21. század eleji nyugati kultúra értékhangsúlyait érvényesíti. Ezért a megértésre törekvő, a történeti cselekvő pozíciójába belehelyezkedni próbáló megközelítésekhez képest a magyarázatra törekvő attitűd szükségszerűen átrendezi a történeti vizsgálatok súlyozását: és ezen a ponton kap a politika (például a 18. századi magyar diéta világának vizsgálata) nagyobb súlyt – például a naptárak vagy az impotencia történetéhez képest.

Célunk tehát az, hogy a magyarázatokra törekvő társadalomtörténeti jellegű és a megértésre koncentráló kultúrtörténeti jellegű kutatások egymás mellé kerüljenek, ha lehet, kongerválva, sőt egymást erősítve. Mindeközben pedig időről időre jelezni fogom az ígéretes további kutatási irányokat. Noha ezek nyilvánvalóan jelzik ennek a munkának a hiátusait, a történelem általam vallott diskurzus-felfogásához jobban illeszkedve ezeket inkább lehetőségnek tekintem az itt kifejtett gondolatmenet folytatására, kiterjesztésére, továbbfejlesztésére – amit üdvözlök akkor is, ha ezek a későbbi kutatások helyenként minden bizonnyal nemcsak kiegészítik, hanem felül is írják saját megállapításaimat. De ez a termékeny párbeszéd diszciplínánk előrehaladásának egyedüli módja.

A 18. századi politikai elit társadalom- és kultúrtörténete

A 18. századi magyarországi rendi politikának a diétára koncentráló bemutatása során tehát az intézménytörténeti fejlődést áttekintő első kötet után, amely egy társadalomtörténeti fejlődésmenet felvázolásába torkollott, a társadalomtörténeti fejlődés alapos elemzése képezi a súlypontot, hogy ez fusson végül ki kultúrtörténeti elemzésbe. Mivel az első kötet intézménytörténete a vármegye kulcsszerepét tárta fel a diéta tekintetében,[125] az első társadalomtörténeti elemzés a vármegyei hivatalviselést vizsgálja, amely felmutatja azokat az utakat is, amelyeken a vármegyei nemesség képes volt országos hivatalra emelkedni. A következő elemzések már az országos szintre koncentrálnak: előbb a második vizsgálat az országos szintet vizsgálja, konkrétan a befutott hivatali pálya hosszúsága miatt professzionálisnak tekinthető hivatalviselőket téve generációk szerint vizsgálat tárgyává. Hasonlóan nagy csoportot vizsgál a harmadik és utolsó társadalomtörténeti

[124] Nem az a feladatunk tehát, hogy kiválasszuk a legjobb módszert és megközelítést, hanem az, hogy lehetőség szerint minél több különböző ígéretes módszert és megközelítést alkalmazzunk forrásanyagunkra, és ezek eredményeit azután egymással reagáltassuk.

[125] Hasonlóan ahhoz, ahogyan a kora újkori lengyel történelem szakértője fogalmaz: értelmetlen a *sejm*ről beszélni a *sejmik* nélkül. (Baran: Prodecure 58.)

dc_1391_17

elemzés, amely a század derekának diétáján vizsgálja a politikai állásfoglalásokat egy generatív modell megalkotásának szándékával.

Miután „utólagos bölcsességgel", a társadalomtudós *a posteriori* konstrukcióival próbáltuk meg értelmezni a 18. századi politikai élet folyamatait, a második kötet záró részében a kortársaik percepcióira és értelmezéseire helyeződik át a hangsúly azzal a céllal, hogy a társadalomtörténeti vizsgálatokban észlelt változásokat és töréseket interpretáljuk: részletesebb vizsgálat tárgyává egy Mária Teréziával kapcsolatos toposzt, az 1790–1791. évi vallásügyi vitát és a 18. századi országgyűlések ceremoniális jellegű beszédeit tesszük. A konvergens társadalom- és kultúrtörténeti vizsgálatok eredményeit végül az alkotmányos rendiség fogalma köré rendezve összegezhetjük a könyv zárásaképp.

A 18. századi magyar országgyűlés és politikai élet történetével foglalkozó két kötet[126] együtt a 18. századi rendi politikának az országgyűlésre koncentráló intézmény-, társadalom- és kultúrtörténeti szempontú megközelítését kívánja integráltan nyújtani, amelyben az egyik szempontú elemzések a másik típusú vizsgálatok kiindulópontjai, illetve megerősítői lehetnek. Részleteiben is kibontakoznak előttünk azok a 18. századi politikai elit körében lejátszódó folyamatok, amelyek összességükben úgy lehet értelmezni, hogy létrejött a magyar politikában az alkotmányos rendiség, amely meghatározta az ország fejlődését egészen 1848-ig.

[126] Szijártó: A diéta és a jelen könyv.

dc_1391_17

Társadalom- és kultúrtörténeti vizsgálódások I: A 18. századi vármegye hivatalviselői

Magánemberek és hatalomgyakorlás

Az ötvenes években egy latintanár, Pethe Ferenc emigrációja után Bázelben tanított egy gimnáziumban, és megpróbálta elmagyarázni a diákjainak a kommunista rendszerek sajátosságait. De kiderült, hogy hiába meséli, hogy az emberek attól rettegnek, hogy éjjel becsönget az ÁVÓ, és elviszi őket, tanítványai mindebből semmit sem fognak fel, hisz egy fiú feltette a kezét, és kerekre nyílt szemmel kérdezett vissza:

– De hát, Herr Pethe, miért nem írják ki, hogy „privát”?

Ahogyan az 1950-es években a svájci gyerekek nem értették meg, hogy milyen az, amikor az állam belegázol polgárai magánéletébe, ugyanúgy messze nem egyértelműek számunkra – akik állam és társadalom modern kori dichotómiájában[127] szoktunk gondolkodni – az ennél korábbi idők viszonyai. Érdemes az ilyen irányú reflexiókat éppen a „privát” szó etimológiájával kezdeni.

Az ókori Rómában az volt a *privatus* – ahogyan mi most mondanánk, magánember –, akinek nem volt „nyilvános”, vagyis „*köz*funkciója”, aki a „*köz*társaságban” (tehát az államban) nem viselt semmilyen hivatalt, tehát végső soron: nem gyakorolt hatalmat. Ezt az állapotot pedig a rómaiak – és rögtön nyilvánvaló lesz, hogy nemcsak a rómaiak, hanem még nagyon sokáig mások is – nem természetes kiinduló helyzetnek tekintették, amelyhez képest a hivatalviselés, a hatalomgyakorlás ideiglenes állapot, epizód csupán, mintegy kirándulás az életpályán, hanem éppen megfordítva: számukra a „magánszemély” státusz jelentette a kivételt, az ő állapota volt a másodlagos, az átmeneti, az esetleges, az eltérés a normától. Erről tanúskodik maga a szó: az a „privatus”, akit megfosztottak valamitől – az előbbiek alapján egyértelmű, hogy a hatalomtól.

Ennek a gondolkodásnak a pontos párhuzamával definiálja egyes források tanúbizonysága szerint a mágnás szót a magyar rendiség a 18. században. A felsőtáblán a főpapság mellett ugyanis a *barones et magnates* foglalnak helyet. A „mágnások” kategóriáját az 1608. évi koronázás utáni 1. törvénycikk nem definiálta – azt a szokás tisztázta, hogy alattuk a tituláris arisztokrácia nem hivatalviselő tagjait kell érteni. „Magnates de familiis extra officio”, fogalmazott később Kolinovics Gábor.[128] „A többi főrendek” – írja az 1792. évi diéta naplója.[129] Eszerint tehát a mágnás az az arisztokrata, aki éppen nem visel országbárói, koronaőri vagy főispáni méltóságot, aktuálisan nem gyakrol közhatalmat – ami pedig jól láthatóan mintha a dolgok normális állása lenne.

[127] Brunner: Neue Wege 187.
[128] Kolinovics 652-673.
[129] Naponként-való 1792 112., 115.

dc_1391_17

A kora újkori gondolkodást Sir John Fortescue 15. századi terminológiáját kölcsönvéve jellemezhetjük a legegszerűbben: van a *dominium regale*, ahol az uralkodó szabadon hozhat törvényeket és vethet ki adót, és van a *dominium politicum et regale*, ahol mindehhez szüksége van a parlament vagy a rendi gyűlés hozzájárulására.[130] Más fogalmakkal ugyanezt a tartalmat kifejezve abszolút monarchiákat és rendi államokat vagy rendi dualizmust különíthetünk el.[131] Tudvalévő, hogy Jean Bodin szerinte az az abszolút uralkodó, aki szuverén, rendelkezik „egy állam állandó és abszolút hatalmá"-val, és „csak Istennek tartozik elszámolással." Ennek pedig első ismérve, hogy törvényeket hozhat alattvalói számára saját belátása szerint.[132] Fortuscue és Bodin kora, a 15–16. század, a kora újkor hajnala volt az az időszak, amikor egyes uralkodók először tettek kísérletet a szuverenitás megszerzésére, abszolút monarchia létrehozására. Innen egyenes út vezet a 19–20. századi modern (sok esetben szinte mindenható) állam felé.

A magyar rendiség viszont úgy érte meg a kora újkor végét, hogy hatalmát véglegesen sohasem veszítette el. A lipóti abszolutizmus időszaka – jellemző módon a törvényes formák betartásával, azaz aktív rendi közreműködéssel – meghozta ugyan az örökös királyságot, a szabad királyválasztás korának végét, de a koronázási hitlevél és a királyi eskü hasonló alkotmánybiztosító eszközzé vált, mint a 17. században a koronázási feltételek voltak – amint azt Ákos Barcsaynál láttuk. Az adó kivetése terén is visszatérés történt a 18. század elején a törvényesnek tartott formákhoz: a *concursus* az adó felosztása után 1708-tól az adó kirovását is feladatául kapta, majd ez a jogkör 1722-ben visszakerült a diétához abban a formában, hogy az országgyűlés már csak az éves rendszerességgel beszedett hadiadó összegének felmeléséről szavazott. Az úgynevezett felvilágosult abszolutista negyedszázadban pedig Mária Terézia és II. József rendeletekkel kormányoztak, de nem emelték az éves hadiadó összegét, és nem vetettek ki önhatalmúan rendkívüli adókat (Mária Terézia inkább feleleventette a *concursus* régi intézményét). II. József azért nem koronáztatta magát meg magyar királynak, hogy kezét ne kösse meg a hitlevél és a koronázási eskü. Viszont uralkodása után visszatért a rendi dualizmus rendszere, amelyben a törvények megalkotásához és az (emelt összegű rendes vagy rendkívüli) adó kivetéséhez – sőt 1791-től már az újoncok megajánlásához is – szükség volt a rendek diétai beleegyezésére. Mindez nem csupán utólagos történészi értelmezés: maguk a kortársak is világosan tudatában voltak annak, hogy Magyarország „vegyes monarchia." A Vay Miklós által 1790 márciusában ifjabb William Pitt angol miniszterelnökhöz eljuttatott memorandum azt kéri, hogy a britek azzal a feltétellel ismerjék

[130] Koenigsberger: Formen 19. Vö. Szijártó: A diéta 32.
[131] Evans: Introduction xxxi.
[132] Bodin: Az államról 73–78., 117.; idézet 73., 76. A szuverenitásról az utolsó részben részletesen lesz majd szó.

csak el II. Lipót magyar királyságát, ha „az alkotmány szellemében” kormányoz, ami egyrészt jelenti Magyarország „monarchia mixta” voltát, másrészt azt, hogy a rendek beleegyezése szükséges a döntésekhez háború és béke ügyében.[133]

A magyar rendiség úgy jutott el a 19. század küszöbére, amikor már az alkotmányos törekvések orientálták politikáját, hogy még nem csúszott ki teljesen a kezéből a hatalom általa birtokolt fele, még nem enyészett el teljesen a mindenkire egyaránt kötelező isteni rend középkori gondolatában gyökerező rendi dualizmus kora újkori rendszere. Nálunk nem valósult meg az abszolutista kormányrendszer – Fortescue vagy Bodin fogalmai vagy XIV. Lajos híres példája[134] szerint, és még a kivételnek tűnő néhány évtizedet is inkább abszolutisztikus törekvésekként jellemezhetünk, mint a szuverenitással rendelkező király abszolutizmusaként. Összességükben a magyar rendek mindvégig rendelkeztek hatalommal, a magyar „politikai osztály” tagjai nem *privatus*ok, magánszemélyek voltak. Jobbágyaik felett joghatósággal rendelkeztek és hatalommal bírtak,[135] a vármegye keretein belül pedig az államhatalom igen jelentős része volt a kezükben, és ha a nemesi önkormányzat bizalmát beléjük helyezte, akkor választott tisztségviselőként közhatalmat is gyakoroltak.[136] A rendek összessége pedig a királlyal megosztva gyakorolt kulcsfontosságú jogköröket a diétán.

Ez a helyzet indokolja, sőt teszi egyenesen szükségessé azt, hogy a kora újkor magyar történelmét vizsgálva a kultúrtörténet diadalmenete idején is a középpontban kell tartanunk a politikai aspektusokat, és a kultúrtörténeti vizsgálódások elsődleges terepéül is azon kérdéseknek

---

[133] Szakály: Egy vállalkozó főnemes 124–125. Már Arisztotelész a *monarchia mixtá*t tartotta ideálisnak, és a kora újkorban a lengyel-litván unió is úgy vélte magáról, hogy annak megvalósulása, a monarchikus, arisztokratikus és demokratikus elemek egyensúlyával, amely az uralkodó és a politikai nemzet egyensúlyát biztosítja. (Choinska-Mika: Local parliamentary campaigns 23.) A „vegyes monarchiához” vö. Montesquieu gondolatait a „közbenső, alárendelt és függő hatalmakról” a monarchiákban: Montesquieu: A törvények szelleméről. Második könyv IV. fejezet, Ötödik könyv XI. fejezet. Számára még a földesúri jogok is a despotizmus elleni védelmet jelentik egy monarchiában. (Roels: Le concept de représentation 160.)

[134] Az utóbbi évtizedek szakirodalma a helyi elitekkel való együttműködés szükségességét a Napkirály rendszere fontos korlátjának tartja ugyan, vagyis hatalmát nem tartja olyan mértékben abszolútnak, mint a korábbi felfogás, XIV. Lajos kormányrendszere mégis az abszolutizmus tankönyvi példája, s ilyenféleképpen alkalmas viszonyítási pont a magyar történeti fejlődés minősítésekor, hiszen nyilvánvaló, hogy a magyar rendek mennyivel erősebb intézményes jogosítványokkal rendelkeztek francia társaiknál a kora újkor második felében.

[135] Ennek jelentőségéről lásd Tocqueville gondolatmenetét azt illetően, miért gyűlölték jobban a hatalommal már nem, viszont terhes vagy bosszantó előjogok sokaságával rendelkező francia földesurakat, mint a németeket: Tocqueville: A régi rend 63–72.

[136] Jóllehet már Mária Terézia kormányzata felismerte, hogy a vármegyei tisztviselők a nagybirtokosoktól függenek (Hajdu: II. József igazgatási törekvései 44.), e tekintetben mind a nagy területi különbségek, mind a függetlenedés tendenciája egyértelmű. (Vö. Szijártó: Nemesi társadalom 100–141.)

dc_1391_17

kell szolgálniuk, amelyek egy émikus megközelítésben amúgy is központiak lennének, vagyis a kortársak által a legfontosabbnak tartott politikai viszonyok vizsgálatának kell dominálnia. Jelen elemzés ezt a célkitűzést szeretné érvényesíteni. Ennek a könyvnek a témája a hatalom még akkor is, ha messziről közelít, és mélységében akarja a vizsgált jelenséget megérteni.

Mark Kishlansky, a kora újkori Anglia kutatója állapítja meg, hogy míg „a politikában való részvétel ősidők óta a társadalmi kiválóság jele volt", ennek előtérbe kerülése a 16. század végén annak tudható be, hogy a kiemelkedő társadalmi státusz korábbi megkülönböztető jegyeit (a bátorságot és gazdagságot) leértékelte a kora újkorban a puskapor megjelenése és az Amerikából beáramló arany. Így ekkor a helyi és az országos szintű hivatalviselés lett az elit köreiben a társadalmi megkülönböztetés fő színtere, és a 17. században ez lett a társadalmi versengés elsődleges csatatere.[137] Legalábbis ez utóbbi megállapítás a 18. századi magyar vármegyére és az országos hivatalokra is érvényes. De azt is hozzátehetjük az előbbiek alapján, hogy azért vizsgálandók a hivatalok, mert a közhivatal viselése hatalomgyakorlás. Így a következőkben azon hivatalnokokra koncentráljuk figyelmünket, akik kezében a vármegyében és a központi dikasztériumoknál valódi hatalom volt.

Miután korábban arra a konklúzióra jutottam, hogy a 18. századi magyar országgyűlés ereje mögött a vármegye áll, és a diéta intézményi változásaiban tetten érhető a vármegyei követeknek, a *bene possessionatus* köznemesség képviselőinek politikai hatalomátvétele,[138] kutatásaink második körét a vármegye szintjén, a jómódú birtokos köznemesség körében kell indítanunk. A magyar vármegye ugyanis nemcsak a nemesi önkormányzat szerve volt a 18. században, hanem meghatározó szerepet játszott mindenféle állami feladat végrehajtásában.[139] Kishlansky idézett megállapítását követve először is a vármegyei hivatalviselést fogjuk megvizsgálni, és különös figyelmet fogunk fordítani azokra a hivatali pályafutásokra, amelyek a vármegyékben indultak ugyan, de az országos dikasztériumoknál teljesedtek ki.[140] Első közelítésben Somogy megye

[137] Kishlansky: Parliamentary Selection x.
[138] Szijártó: A diéta 18.
[139] Hajdu: II. József igazgatási reformjai 9.
[140] A 18. századi vármegyékről folytatott széleskörű kutatások eredményeképpen elég jól ismerjük a vármegye működését. A 18. századi vármegyék igazgatástörténeti irodalmárnak köréből lásd Béli: A vármegyei önkormányzat; Gilicze – Vígh: Csanád; Grünwald: A régi Magyarország; Hajdu: II. József igazgatási reformjai; uő: II. József reformtörekvései; Holub: Az újjáépítés megindulása; Horváth Á.: Tolna; Kanyar: Somogy közgyűlése; Mocsáry: Régi magyar nemes; Turbuly: Zala közigazgatási feladatai; Vörös K.: A feudális megye. Kimondottan az elitet vizsgálja Hudi József iránymutató tanulmánya: Hudi: Politikai elit. A baranyai elitre lásd Ódor: A „hivatali elit"; uő: A „politikai elit"; uő: Hierarchia és presztízs; Egy korábbi időszakra nézve, de jórészt a 18. századra is érvényes következtetésekkel (és részletes bibliográfiával): Dominkovits: A 17. századi vármegye. Lásd még tőle: uő: Hivatalviselő nemesek.

példáján egy viszonylag részletes, levéltári adatokra építő vizsgálat eredményeit mutatom be, majd több megye publikált archontológiái alapján kísérlem meg ezen eredmények kiterjesztését országos szintre.[141]

Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében: források és módszerek

Első lépésben felállítottam egy 1496 adatból álló adatbázist a 18. századi Somogy vármegyei tisztújítások alapján.[142] Szeretném hangsúlyozni, hogy a vizsgálat során alkalmazott szempont nem archontológiai volt. Egyfelől nemcsak az került be az adatbázisba, hogy kit választottak meg egy adott hivatalra, hanem mindazok, akiket jelöltek erre. A jelölést a presztízs szempontjából jobb fokmérőnek tartom a tényleges megválasztásnál.[143] Kigyűjtöttem továbbá a tisztújítások valamennyi név szerint említett résztvevőjét. Másfelől a restaurációk adatait ki is egészítettem jelentékeny számú vegyes adattal. Ugyanakkor a vizsgálatba nem vontam be a vármegyei hivatalviselők alsó csoportját: az esküdteket és hadbiztosokat. Jelen elemzés elsősorban a valódi hatalommal rendelkező vármegyei tisztségviselők vizsgálata kívánt ugyanis lenni, és ebben

[141] A vizsgálat első lépcsőfokát, a somogyi adatok elemzését 2010-ben, a zalai, hevesi, ungi és békési archontológiák vizsgálatát 2014-ben publikáltam. Jelen harmadik lépcsőfok nemcsak a baranyai és csanádi adatokkal való kiegészítést jelenti, hanem a korábbiak kiegészítését, javítását és finomítását is – néhol az alapadatokig lenyúlva. Ennél fogva a következtetések sem lesznek a korábbiakkal teljesen egybevágók. (Vö. Szijártó: Hivatalviselő elit; uő: Hivatali karrierek.)

[142] Az 1715. évi 86. törvénycikk állította helyre a hódoltság idején Zalával egyesített Somogy önállóságát. Mivel Somogy vármegye önkormányzata *de facto* már a század első éveitől létezett, figyelembe veszem az 1715 előtti 18. századi adatokat is, vö. Kanyar: Somogy közgyűlése. A tisztújítások vizsgálatát az 1800. május 20-ai restaurációval zártam le. Haszonnal forgattam továbbá a kaposvári levéltár valamikori levéltárosának, Nagy Lajosnak a *Levéltári kis tükör* című kéziratos kalauzát, amelyben archontológiai adatokat is közöl. Ezeket azonban a közgyűlési jegyzőkönyvekből ellenőriztem. (Nagy L.: Levéltári.) A másfél ezres adatbázis hozzáférhető a *Diæta* munkacsoport által összeállított adatbázis részeként ennek honlapján: http://szijarto.web.elte.hu/diaeta–index.html. A továbbiakban ennek adataira fogok támaszkodni. (Itt jegyzem meg, hogy a *Diaeta* adatbázist hallgatóimmal több év munkájával építettük fel. A táblázatban mindig szerepel a rögzítő mongrammja is. Ha olyan levéltári adatra hivatkozom, amelyet nem én tártam fel, akkor lábjegyzetben külön mondok köszönetet munkatársamnak a segítségért.) Az adatbázis a következő forrásokra épül: *Acta congr./r*; P 1658–1726 2. 57., 62., 86., 196., 330–334/333–337. (régi/új oldalszámozás), 472.; P 1717–1722 3. 173/168., 199., 354/349–355/350., 468/465.; P 1724–1731 4. 1–6., 554–569.; P 1732–1736 5. 1–8., 842., 907., 921., 1118–1119., 1494., 1523.; P 1736–1741 6. 1–8., 153., 243.; P 1744–1746 8. 1103–1109.; P 1746–1748 9. 652.; P 1748–1752 10. 13–16., 1217.; P 1752–1755 11. 721–754., 1494.; P 1757–1759 13. 110.; P 1759–1761 14. 2–3., 620–665.; P 1766–1767 20. 197., 941–962.; P 1770 23. 687–688., 1786.; P 1774 30. 403–409.; P 1785 60. 1–2.; P 1786 64. 1., 209., 449.; P 1787 68. 35., 49., 458., 506–507.; P 1787 69. 653.; P 1787 70. 21., 26., 404.; P 1788 71. 638.; P 1789 75. 232.; P 1790 76. 1.; P 1790 77. 1–9.; P 1795 90. 1–14.; P 1800 102. 1–2., 347–349.; Nagy L.: Levéltári, Kanyar: Somogy közgyűlése 101–102. Az e forráscsoporton túli hivatkozásokat természetesen egyenként közlöm.

[143] Lásd Szijártó: Nemesi társadalom 121–127. Vö. Kubinyi András hasonló állításával: Kubinyi: Budai és pesti 238.

dc_1391_17

a tekintetben a bírói hatóság tűnik a legjobb fokmérőnek, és ebben a tekintetben a szolgabírák szintjén húzhatjuk meg a vizsgált csoport alsó határát.[144] Annak érdekében azonban, hogy jobban fény derüljön a valódi célcsoportnak tekintett tisztségviselők mozgására, hogy lássuk, honnan léptek (esetleg) előre a valódi hatalommal járó pozíciókba, bevontam a vizsgálatba az (első) alispánok, másodalispánok és (fő)szolgabírák mellé egyfelől a központi apparátus egyes hivatalait, így a (*generalis*) *perceptor*t,[145] a (fő)jegyzőt, a (fő)ügyészt, majd az aljegyzőt, illetve alügyészt, másfelől pedig az alszolgabírákat is.[146] Ezen hivatalok hierarchiáját a legjobban a fizetési jegyzékek tükrözik. (Lásd az 1. táblázatot.)

Először is összehasonlíthatjuk a hivatalszerzést a különböző tisztségek tekintetében. (Lásd a 2. táblázatot.) A felső sorban az szerepel, hányan foglalták el az adott pozíciót úgy, hogy megelőzőleg nem viseltek általam ismert vármegyei hivatalalt. Az alsó sorban pedig azok számát

---

[144] A szolgabírák ítélőszékéről lásd Csizmadia Andor jegyzetét: Csizmadia: Bevezetés 86.

[145] Sokáig csak egy adószedő, más néven pénztárnok, azaz *perceptor* van a vármegyéknél, később tűnnek csak fel a járási adószedők vagy járási pénztárnokok (*particularis perceptor*ok), amikor a főadószedőt vagy főpénztárnokot már *generalis perceptor* néven kezdik emlegetni. Hasonló a helyzet a szolgabírákkal, fő- és alszolgabírákkal, jegyzőkkel, fő- és aljegyzőkkel, ügyészekkel, fő- és alügyészekkel is. Az (első) alispán mellé egy idő után másodalispánt (*substitutus vicecomes*) választottak, míg alkalmi helyettesítésével már korábban is megbíztak esetről esetre helyettes alispánokat (*surrogatus vicecomes*). A témában korábban megjelent publikációimhoz képest pontosítást jelent az az itt érvényesített álláspont, hogy az elemzésben nem veszem tekintetbe a helyettesítő hivatalviselőket, így a helyettes alispánokat sem. (Ez Somogy esetében azt jelenti, hogy a Madarász László alispán helyettesítésével ideigleges jelleggel megbízott Sárközy János *perceptor* ezen „hivatalviselése" kikerült ki az adatbázisból – éppen azért, mert valódi hivatalviselésnek mégsem tekinthető, illetve egyértelműen nem előrelépést jelentett Sárközy számára, csak átmeneti plusz feladatot. Amikor Tallián Jánost állította a közgyűlés az elhunyt alispán helyébe, akkor nem másodalispán lett (és valóban, a soron következő tisztújításon meg is választották első alispánnak) – azaz ezt az esetet sem szabad összemosni a másodalispáni hivatal viselésével. Amikor pedig a Királyi Tábla ülnökévé lépett elő, Tallián Gábor lett helyettes alispán – miközben Festetics Lajos volt továbbra is a másodalispán. A később tárgyalandó Csanád vármegye igazgatástörténetében azonban sokkal több a helyettesítés, mint Somogyban, és ez nem is korlátozódik az első alispán hivatalára. Habár a dolog némileg problematikus, ezeket a hivatalviselőket (három helyettes jegyzőt és öt helyettes szolgabírát) az egyöntetűség biztosítása érdekében kizártam a vizsgálatból. Alacsony számuk miatt viszont ez nem okozhat problémát a következtetések levonásakor.) Hasonlóképpen nem tekintettem másodalispánnak a zalai *vicegerens* alispánokat (Bertalan János, Jordán Ferenc, Sárkány Gábor, Tarányi Pál) *Surrogatus* alispán szerepel Békés, Heves és Ung hivataltörténetében is. Túl ezen a finomításon a korábban publikált számításokhoz képest több helyen tettem kiegészítéseket, módosításokat, javításokat.

[146] Ahogyan a korban is hivatkoznak rá, a törvényeknek a négyes jelölés felel meg (P 1774 30. 405.). Ezzel találkoztam a 18. századi somogyi tisztújításokon az alispánok esetében mindvégig, a főszolgabíráknál általában, a század második felében többnyire még az alszolgabíráknál is. 1760-ban jelölt először jelölt „a gördülékeny működés érdekében" az adminisztrátor négy főt a alispán helyettesének (*substitutus vicecomes*) tisztségre – eddig általában ténylegesen *ad hoc* helyettesek voltak csak (*surrogatus vicecomes*). A másodalispán bírói funkciójában egyenrangú volt az elsővel, egyébként távollétében azt helyettesíteni volt hivatott (P 1759–1761 14. 662.).

dc_1391_17

tüntettem fel, akik – éppen ellenkezőleg – egy másik vármegyei hivatalból léptek fel vagy át az adott tisztségre. Jól látszik, hogy vannak belépő pozíciók a vármegyei hierarchiába: az aljegyzők és különösen az alszolgabírák, alügyészek karrierjük során többségükben ezt a hivatalt töltötték be először.[147] Az alispán vagy a főjegyző viszont - éppen fordítva – tipikusan nem elsőként elfoglalt pozíció volt: a tízből hét, illetve a 11-ből hét megelőzőleg is viselt már valamilyen vármegyei hivatalt. A másodalispán, a *generalis perceptor*, a főszolgabírák, illetve a főügyész átmeneti típust képviselt ebben a tekintetben: nagyjából vagy közel felerészük viselt másik hivatalt korábban, a többiek nem.

A vizsgálatunk által kimutatott első figyelemre méltó jelenség az, hogy a Somogyban egyszer megválasztott tisztviselőket elég jó eséllyel hosszabbították meg tisztségükben. A 3. táblázatban azt láthatjuk, hány esetben hosszabbították meg a vármegyei tisztviselőt, illetve hányszor vált meg hivatalától az adott tisztség viselője. (Ennek természetesen több módja lehetett, amelyekre hamarosan rátérünk.) Csak a *generalis perceptor*ok és a főügyészek esetében látjuk azt, hogy többször váltak meg tisztségüktől, mint ahányszor megerősítették volna őket. Az összes többi tisztség esetében ennek fordítottja állt fenn: a megerősítések – döntően természetesen a tisztújításokon történt megerősítések – száma magasabb az elmozdítások számánál. Különösen gyakran fordult elő a fő- és alszolgabírák megerősítése hivatalukban: az esetek kétharmadában, illetve háromnegyedében találkozunk azzal, hogy felhatalmazták őket munkájuk folytatására. Az első alispán esetében hivatalbéli prolongálása csak alig több, mint az esetek fele részében történt meg. Ez arra utal, hogy ezért a tisztségért jóval erősebb volt a versengés, mint a szolgabírói hivatalokért.

Az egyéni karriereket egy leegyszerűsítő sémán fogom bemutatni. Ezen azt tüntetem fel, hogy az illető személy mennyi ideig volt főszolgabíró, esetleg mennyi időt töltött el a vármegye központi apparátusában *generalis perceptor*ként, főjegyzőként, másod- vagy első alispánként, végül mennyi ideig viselt országos tisztséget a Helytartótanácsnál, a Magyar Kamaránál, az a Magyar Királyi Udvari Kancelláriánál vagy a magasabb fokú bíróságokon: a kerületi táblák egyikén, a Királyi vagy a Hétszemélyes Tábla bírájaként. Az ábrákon a hivatalviselést jelző csík hossza annak időtartamával arányos.[148]

[147] Itt ismét fel kell arra hívnom a figyelmet, hogy a vizsgálat nem terjedt ki sem az esküdtekre, sem a hadbiztosokra, ami ebben a tekintetben kétségkívül torzít. A vizsgálat végén erre vissza fogok térni, és megkísérlem kideríteni, hogy ez mekkora torzítást okozhat eredményeiben.

[148] Az ábrákon időnként kérdőjel szerepel az egyes hivatalok megnevezése mellett. Ez arra utal, hogy az illető hivatalban eltöltött idő hosszát illetően nincs megbízható információm. Pontos saját adatok híján megjegyzem, hogy Dominkovits Péter kutatásából tudjuk, hogy Győr vármegyében a

Hosszabbítás és káderhiány

A tisztségükben bevált hivatalviselők marasztására a legjobb példa talán Deseő[149] Ádám és fia. Az előbbit főszolgabíróvá választása után négy egymás követő tisztújításon erősítettek meg állásában (1. ábra). Fia, Deseő József[150] előbb mellette volt alszolgabíró, majd lényegében megörökölte tőle a kanizsai járás irányítását. Őt is négyszer erősítették meg főszolgabírói tisztségében. Ötödik tisztújításán azonban sem másodalispán nem lett belőle, sem újabb főszolgabírói megbízatást nem kapott. A vármegye nemesi közössége táblabírósággal „vigasztalta" (2. ábra).

Somogy vármegye tisztújításainak vizsgálata arról tanúskodik, hogy ragaszkodtak azokhoz a tisztségviselőkhöz, akik beváltak. Szakmáry Istvánt négyszer is megerősítették alszolgabírói hivatalában, habár kétszer is visszautasították kandidációját főszolgabírónak. Nyilvánvalóan megfelelő hivatali ténykedése arra nem kvalifikálta, mert – feltételezem – ahhoz magasabb presztízsre lett volna szüksége, illetve hozzáértése nem volt olyan fokú, hogy ezt pótolhatta volna. De ha hajlandó volt alszolgabíróként szolgálni – és úgy tűnik, nem sértődött meg azon, hogy főszolgabírának nem tartották alkalmasnak, hanem hajlandó volt –, akkor nem kerestek helyette jobbat.

A második figyelemre méltó eredménye a vizsgálatnak a „káderhiány" szemmel látható ténye, ami minden bizonnyal ott rejlett a tisztviselők nagy részének rendszeres meghosszabbítása mögött is. Más erre utaló jellel is találkozhatunk a forrásanyagban.

Megyessy György esküdtet nem választották meg alszolgabírónak az 1795. évi tisztújításon sem a kaposvári, sem a babócsi járásban. Mégis megbízták az alszolgabírói feladatok ellátásával a két tisztújítás között. Úgy tűnik, amikor hirtelen elő kellett venni valakit, ahhoz fordultak, akiről tudták, hogy szívesen elvállalja a feladatot – még akkor is, ha megelőzőleg nem őt tartották ideális választásnak (és helyette másnak szavaztak bizalmat). Azaz nem volt elég alkalmas jelentkező a vármegyei hivatalok betöltésére. Nem csoda, hogy Hudi József arra a következtetésre jutott, hogy a vármegyei tisztikarban a közhiedelemmel ellentétben igen jelentős lehetett a kisnemesek szerepe: Veszprém megyében a 18. században a 11 magasabb végzettséget is igénylő hivatalt betöltő 72

---

19. század elején a tisztviselők többsége 26-35 éves kora között kezdte meg pályáját. (Dominkovits: Hivatalviselő 8.)

[149] Jelen munkában a legtöbb esetben igyekeztem a családneveket a Nagy Iván közismert családtörténeti monográfiájában használt változathoz igazítani. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM)

[150] Baranyai: Somogy nemes családai 613.

családból csak tíz volt középbirtokos, míg 48 armalista és curialista.[151] Sőt Ódor Imre úgy véli, hogy Baranyában még a középbirtokosnak nevezett nemesek „sem nélkülözhették a stabil bevételi forrásnak számító tisztviselői javadalmazást".[152] Dominkovits Péter Győr vármegyei elemzése pedig arra mutat rá, hogy a birtokaprózódás tendenciája a birtokos nemességet is rászorította arra, hogy tehetséges sarjait taníttassa, majd megyei, uradalmi, esetleg országos dikasztériumi állásokba juttassa, míg a birtoktalan nemesek számára az esetlegesen viselt hivatal az egzisztenciális biztonság záloga lett.[153]

Sághy Dániel esete is ugyanerre a jelenségre utal. Noha az 1767. évi tisztújításon nem választották alszolgabíróvá, a következő restaurációkor már ilyen minőségben jelent meg. Ahogyan Megyessynél is történt, egy időközi helyettesítés révén kapta meg az áhított magasabb hivatalt. A soron következő tisztújítás nemesi közönsége azonban nemcsak ebben a járásban, hanem egy másikban sem választotta őt meg főszolgabíróvá, sőt még alszolgabírói pozíciójában sem erősítették meg. Kilenc évvel később mégiscsak főszolgabíróként tűnt fel. A jozefin korszak végeztével már nem töltötte be ezt a hivatalt, és a tisztújítás alkalmával még a jelöltek között sem bukkant fel neve. 1795-ben ismét jelölték az egyik főszolgabírói helyre – eredménytelenül. Ugyanekkor még levéltárosnak sem választották meg. A táblabírói cím, amelyet ekkor kapott, már igencsak devalválódott. Úgy tűnik, Sághy Dániel nemigen élvezte a nemesi közösség támogatását, és amikor hivatalban volt, nem győzte meg őket teljesítményével arról, hogy tévedtek. Mégis elérte mind az al-, mind a főszolgabíróságot – és pedig tisztújítási jóváhagyás nélkül. Nagyon szükség lehetett valakire pótlásként, ha éppen rá esett a választás.[154]

---

[151] Hudi: Curialista. Vizsgálata a főszolgabírákra nem terjedt ki, csak az alispánokra, másodalispánokra, jegyzőkre, aljegyzőkre, fő és helyettes adószedőkre, fő- és alügyészekre, valamint a levéltárosokra, orvosokra és földmérőkre. Hudi József vizsgálata merítésére nézve láthatóan markánsan különbözik az itt alkalmazott módszertől. Ez csapódik azután le következtetéseink eltéréseiben is.

[152] Ódor: A „hivatali elit" 225.

[153] Dominkovits: Hivatalviselő 6.

[154] Skublics Sándor ügyész volt 1727-1732 között, majd más került a helyére. Mindazonáltal négy év múltán ismét ő volt az egyik vármegyei ügyész, és e pozíció csak halálával üresedett meg 1751-ben. Úgy gondolom, hogy az, hogy 1732-ben más lett Skublics helyett a vármegye ügyésze, azt valószínűsíti, hogy nem voltak vele teljesen megelégedve – később azonban mégis visszakapta hivatalát, és azt élete végéig betölthette. Talán nem találtak jobbat? Tekintettel azonban arra, hogy az alispánokkal és szolgabírákkal szemben az ügyészeket (és jegyzőket, valamint *perceptorokat*) szabály szerint nem választották, hanem (többnyire) a főispán nevezte ki őket, mégsem lehetünk biztosak a dolgunkban, hiszen nem mondhatjuk azt, hogy Skublics ugyan jelölt volt 1732-ben az egyik vármegyei tiszti ügyészi tisztségre, mégsem választották meg, hiszen nyilvános jelöltlista nem létezett. Azaz előfordulhat, hogy valamely oknál fogva ő maga kívánt egy időre megválni hivatalától.

dc_1391_17

Ugyanerre a jelenségre egy másik példa Schott József esete. Ebből a nem különösebben nevezetes családból Gergelyt 1746-ban táblabíróvá választották. József ugyanekkor és két év múlva is hiába jelöltette viszont magát kaposvári főszolgabírónak. De 1748-ban legalább alszolgabírónak megválasztották. A következő tisztújításon azonban nemcsak ismét főszolgabírói jelölése volt már harmadszor sikertelen, hanem még az alszolgabíró hivatalára is mást választottak helyette, hiába volt ő is jelölt. Az adminisztrátor ekkor táblabíróvá nevezte ki, majd a két évvel később lemondott Rosty Ferenc helyére a főispán őt nevezte ki főszolgabírónak. Öt évre rá azután végre a tisztújításon is megerősítették ebben a hivatalban – negyedik nekifutásra.

Bukás és siker

A vármegyei hivatalviselésben benne volt a bukás esélye is. Érdemes megnézni, milyen esetei lehettek annak, hogy valaki kikerült hivatalából: meghalt, országos hivatalra lépett elő, esetleg lemondott, illetve nem vállalta az újabb jelölést, vagy ugyan jelölték, de nem választották meg. Előfordult az is, hogy nem is jelölték az illetőt, vagy egyszerűen mást neveztek ki, választottak meg hivatalára (4. táblázat). A táblázatból három szám mintegy kiugrik. A főszolgabírák közel felét, az alszolgabírák kétharmadát ugyan jelölték egy újabb ciklusra, mégsem választották meg.[155] Úgy tűnik, leginkább e pozíciókban lehetett megbukni. A főszolgabírák körében feltehetőleg azért lehetett valamivel alacsonyabb a „bukási arány" mint az alszolgabíráknál, mert ők jelentős részben – mint rögvest látni fogjuk – a sikeres alszolgabírákból kerültek ki.

A 4. táblázatból másrészt az derült ki, hogy a 18. századi Somogy vármegyei alispánok fele vármegyei szolgálatuk lejárta után országos hivatalra lépett elő. Ez a legerősebb kapocs, amely a személyi összeköttetést teremtett a korszakban a vármegyei hivatalviselő elit és a kiépülő országos szintű hivatalokat elfoglaló részben köznemesi elit, a diétákon is szereplő országos politikai elit között. De nem csak az alispánokból lehetett a közigazgatás vagy a bíráskodás országos szintű fórumainak szereplője. A 5. táblázat egy mátrixban összegzi az előlépési lehetőségeket. Ebből kiderül, hogy országos tisztségbe a 18. századi Somogy vármegyei hivatalviselőkből a három alispán mellett egy főjegyző is előlépett.[156] Mivel jelen munka későbbi fejezeteiben bővebben fogok az országos szinten tevékenykedő politikai és hivatalviselő elittel foglalkozni, és a politikai elit rekrutációja szempontjából nagy jelentősége van a vármegyei és az országos szintet

[155] Dominkovits Péter is úgy találta, hogy Győr megyei tisztikarban az alsó (itt nem is vizsgált) esküdti és hadbiztosi állások mellett az alszolgabírói és alügyészi hivatalokban tapasztalhatjuk a legnagyobb fluktuációt. (Dominkovits: Hivatalviselő 9.)
[156] Csányi György ügyész 1757. évi „előléptetéséről" nem tudok semmi közelebbit, ezért ezt itt nem is tárgyalom.

dc_1391_17

tevékenységükkel összekapcsoló figurák pályafutásának, vázlatosan bemutatom a 18. századi somogyi hivatalviselő elit négy sikertörténetét.

Festetics Kristóf legalább 1724 óta volt jelen a vármegye közéletében,[157] de nem viselt más hivatalt Somogyban, mint rögtön az alispánét. 1727-től kilenc éven keresztül volt első alispán a vármegyében, és 1736-ban az alispáni székből került a Helytartótanácshoz köznemesi tanácsosi minőségben.[158] Emögött jó eséllyel feltételezhetjük, hogy diétai követként (például 1722. augusztus 8-án az igazságügy végleges rendezésére kiküldött bizottság tagja lett[159]) és az 1735. évi *concursus*on felhívta magára a figyelmet.[160] 1728 nyaráról egy a szavazási eredményt név szerint rögzítő forrásból tudjuk, hogy ellenzéki álláspontot foglalt el az adóemelés ügyében.[161] Nem csoda, hogy a *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus szerint ész nélkül beszélt.[162] Mindenesetre az említett *concursus* után egy esztendővel már a Helytartótanács köznemesi tanácsosa volt, 1742-től 1768-ig pedig a tiszti címtáras kalendáriumok adatai szerint *septemvir*, a Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnöke.[163] (3. ábra) Családjának felemelkedése fiának, Festetics Pálnak (1722–1782) karrierjén[164] át a 19. századi hercegi címig közismert. Megemlítendőnek tartom azonban az országos és a vármegyei elit kapcsolódási pontjainak vizsgálata szempontjából azt, hogy nem szakadtak meg Festetics Kristóf kapcsolatai a somogyi közélettel akkor sem, amikor országos hivatalra lépett elő. A tisztújításokon később is rendszeresen megjelent, részt vett a vármegye közéletében (1736–1753).[165] Ez a következő nemzedékre is érvényes. Másik fia, Festetics Lajos[166] rögtön másodalispánsággal indította vármegyei karrierjét. Ebben a pozícióban eltöltött két

[157] P 1724–1731 4. 1–6. Táblabíróként volt diétai követ 1722–1723-ban. (700.486/1 35.) Ennek viszont ellentmond, hogy táblabírói kinevezését 1736. szeptember 5-i dátummal tartalmazza Somogy vármegye közgyűlésének jegyzőkönyve. (P 1736–1741 6. 1–8.) Feltételezem, hogy a kevésbé jól értesült diétai napló téved.
[158] P 1724–1731 4. 554–569., P 1732–1736 5. 1–8., P 1736–1741 6. 1–8., Szijártó: Nemesi társadalom 125., Ember: A Helytartótanács 202.
[159] 700.486/1 162.
[160] P 1732–1736 5. 1118–1119.
[161] 700.484 81–84.
[162] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[163] Sebők: Hivatali pályafutások 39. Festetics Kristóf pályájáról alább részletesebben lesz szó.
[164] Külföldi tanulmányok és Sopron vármegyei hivatalviselés után lett 1756-ban a Pénzverési és Bányászati Igazgatóság tanácsosa, 1758-tól kancelláriai referens és 1762-től egyúttal az Udvari Kamara tanácsosa volt, 1772-ben a Magyar Kamara alelnöke lett, és grófi címet szerzett, 1777-től továbbá Baranya főispánja. (Nagy J.: Nádorválasztás 324.; vö. Fazekas: Kancellária 1147.)
[165] P 1744–1746 8. 1103–1109., P 1748–1752 10. 13–16., P 1752–1755 11. 721–754.
[166] Ő volt a későbbi kamarai alelnök, a grófi rangot kapott Festetics Pál fivére, gróf Festetics György nagybátyja, vö. Nagy Iván: Magyarország családai IV. 163. A grófi ág képviselőivel nem találkoztam Somogy megye közéletében.

dc_1391_17

ciklust. Első alispánná ugyan nem választották meg 1774-ben, de ezt követően is jelen volt a vármegye politikai életében 1795-ig.[167]

Úgy tűnik, hogy Somogy főjegyzőjének hivatala jó ugródeszka volt a század harmincas éveiben. Niczky György és Somssich Antal is innen került fel országos méltóságra, ha nem is közvetlenül. Niczky György nem csak Somogy vármegyei karriert futott be: somogyi főjegyzősége mellett zalai alispán is volt, mintegy örökségeképpen a két megye egyesítése korának.[168] 1737-ben már helytartói ítélőmester volt a Királyi Táblán, majd egy évtizedig királyi jogügyigazgató, végül hétszemélynök.[169] (4. ábra) Niczky György 1732 után nem töltött be somogyi hivatalt, de 1760-ig ott volt a közgyűléseken. Fia, Niczky Kristóf személynöki ítélőmesterként és később grófként, Verőce vármegyei főispánként szintén megjelent 1760-ban és 1767-ben a tisztújításokon. Később, amikor a józsefi rendszer első számú magyarországi embere, országbíróként a Helytartótanács elnöke volt, már nem találkozunk vele a somogyi tisztújítási jegyzőkönyvekben. Niczky György hatalmas vagyont gyűjtött,[170] és az a körülmény, hogy a Somogy megyét 1741-ben a diétán képviselő (de egyébként nem somogyi származású, és a vármegyében csak táblabírói címet viselő[171]) galánthai Fekete György az ő lányát, Annát vette el, nagyban hozzájárult pályájának még Grassalkovich Antalét is felülmúló ívéhez. (Róla majd később lesz szó.)

A legismertebb somogyi nemesi család, a Somssich alulról kezdte a hivatalviselést. Somssich Antal aljegyző volt 1724-ben, majd főjegyzővé (1732) és alispánná (1736) lépett elő. Ezt a hivatalt 12 évig töltötte be. Ő volt 1741-ben Somogy egyik országgyűlési követe. Hét év múlva a kancellária tanácsosává nevezték ki.[172] Ennél a kormányszéknél fejezte be pályafutását 1758-ban[173] (5. ábra). Ő sem lépett azonban teljesen ki a vármegyei közéletből 1748-ban: a következő két

[167] P 1759–1761 14. 620–665., P 1766–1767 20. 941–962., P 1774 30. 403–409., P 1790 77. 1–9., P 1795 90. 1–14.

[168] Ehhez hasonló eset Inkey Jánosé, aki szintén „kisegített”: Festetics Kristóf alispánná választása előtt zalai első alispánként ő volt Somogyban a helyettes alispán, ő vitte az ügyeket.

[169] Niczky György pályájáról alább részletesebben lesz szó.

[170] Morvay: Fekete 10. Fia, gróf Niczky Kristóf a Mária Terézia-kori úrbérrendezés időszakára már azon hat nagybirtokos között volt (gróf Szécsényi Zsigmond, herceg Esterházy Miklós, a veszprémi püspök, Festetics Kristóf és báró Hunyady János társaságában), akik Somogyban 10.000 hold feletti úrbéres földbirtokkal rendelkeztek. (Szijártó: Nemesi társadalom 102.)

[171] Tuza: Egy elfeledett 1522.

[172] A Magyar Királyi Kancellária személyzetét kutató Vámos András szerint kivételes, hogy Somssich Antal alacsonyabb kancelláriai hivatal betöltése nélkül azonnal tanácsosi kinevezést kapott. 1748-ban kancelláriai tanácsos és somogyi első alispán volt egyszerre. (Vámos András szíves közlése a MOL A78 évrendes segédkönyv alapján.)

[173] MOL A79 1. kötet fol. 30., idézi Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 38. Fazekas István is úgy tudja, hogy ebben az évben vonult nyugdíjba kancelláriai tanácsosként. (Fazekas: Kancellária 1146.)

dc_1391_17

tisztújításon is megjelent. A következő generációból fiát, Somssich Antalt[174] már egyből meg is választották főszolgabírónak (1767), bár nem lehetett igazán rátermett, hiszen a következő tisztújításon hiába volt jelölt, nem hosszabbították meg mandátumát. Táblabírói címet kapott. Később a Somssichok a 18. században már csak táblabíróként jelentek meg, illetve első alispán-jelöltként. (Bár igaz, hogy a következő évszázadban Somssich Pongrác ismét főszolgabírósággal kezdte karrierjét, hogy előbb első alispán legyen belőle, majd az alnádor, később a személynök méltóságára emelkedjék, főispán legyen és grófi címet is kapjon.[175])

Tallián János 1748-tól 1759-ig főjegyző volt, amikor megbízták az első alispán helyettesítésével. Ezt követően, 1760-ban meg is választották első alispánnak, és ezt a hivatalt 1770-ig látta el, amikor is kinevezték ülnökké a Királyi Táblára.[176] Méghozzá érseki ülnök volt itt 1771-től 1775-ig[177] (6. ábra). 1774-ben azonban még mindig ott volt a somogyi tisztújításon. Rokona, Tallián Antal pedig főjegyzőből lett a kőszegi kerületi tábla ülnöke[178] (7. ábra).

Szaktudás és előrelépés

Tíz alispánból négyen megelőzőleg helyettes alispánok voltak ugyan, de egyetlenegy sem volt másodalispán, amely hivatal betöltőinek pedig csak egyetlenegy fokot kellett volna még előrelépniük a vármegyei hivatali ranglétrán, hogy a legfelső „polcra” jussanak a vármegyében. Az alispán ideiglenes helyettesítésével megbízott öt helyettes alispánból ugyanakkor (mint láttuk) nem kevesebben, mint négyen ténylegesen első alispánokká is meg lettek választva. Az 5. táblázatból az derül ki, hogy a 18. századi Somogy megyei első alispánok fele, öten a vármegyei apparátuson teljesen kívülről érkeztek, és tudomásom szerint korábban nem viseltek vármegyei hivatalt. A másik felük pedig a megyei apparátusból emelkedett fel: megelőzőleg hárman látták el a főjegyző hivatalát, egy közülük *generalis perceptor* volt és egy főszolgabíró. A hét másodalispánból pedig már csak kettő volt a tisztikaron kívülről érkező ember. Többségük korábban főszolgabíró volt (négyen), egy pedig mindössze aljegyző.

[174] Nagy Iván: Magyarország családai X. 300.
[175] Nagy Iván: Magyarország családai X. 302.
[176] Baranyai: Somogy nemes családai 631.
[177] Sebők: Ítélőmesterek 164.
[178] Joggal lehetne kifogást emelni Tallián Antal karrierjének ide sorolása miatt, mondván hogy a kerületi tábla szintje mindössze közbenső szintet jelent a vármegyei és az országos hivatalok, bíróságok szintje között. Ugyanakkor egyfelől nem látszott racionális döntésnek ezen egyetlen eset számára külön rovatot nyitni, másfelől pedig a (szűk értelemben vett) Magyarországon működő négy kerületi tábla egyikére történő kinevezés mindenféleképpen kilépést jelentett a vármegyei hivatalviselés szintjéről, ezért soroltam Tallián Antal pályafutását azok közé, amelyek országos méltóság elfoglalásában csúcsosodtak ki.

A kívülről jött emberek nagyjából egyharmados részaránya figyelhető meg a főjegyzőknél is: 11-ből négy volt ilyen. Négy főjegyző volt megelőzőleg aljegyző, ami a hivatali előrelépés professzionalizációs modelljéhez illene. Az, hogy a főjegyzők, illetve – mint mindjárt látjuk – főügyészek és főszolgabírák nagyjából 40%-a volt korábban aljegyző, alügyész vagy alszolgabíró, arra utal, hogy a szaktudás érvényesülése, ha nem is domináns, de szignifikáns jellemzője volt a vármegyei igazgatásnak. Az apparátusban alacsonyabb szinten megszerzett szaktudás az esetek jelentékeny részében képes volt a tisztviselőt fellendíteni a következő lépcsőfokra. Ezt mindenképpen érdemes hangsúlyozni: a vármegyei igazgatással foglalkozó szakirodalom eddig mintha nem fordított volna kellő figyelmet erre a jelenségre. Ugyanakkor az a körülmény, hogy egyetlen másodalispánból sem lett első alispán, rámutat ennek a tendenciának a korlátozott érvényesülésére, és pedig éppen a vármegyei hivatali apparátus csúcsán, ami biztosan nem véletlen: ezen a szinten már nem a hivatali gyakorlattal megszerezhető specifikus szakismeretek elsajátítása volt a döntő kiválasztási tényező.

Ahogy láttuk, a másodalispánok, valamint a főjegyzők körében nagyjából egyharmados volt mindössze a kívülről jöttek aránya. Ha ebből a szempontból tekintjük a hivatalokat, akkor azt látjuk, hogy ettől a körtől egyértelműen megkülönböztethető két másik. Az egyik ilyen kört az alsó hivatalok képezik (amelyek persze csak az általunk vizsgálat körben a legalsóbb pozíciók), ahol új emberek adják a belépők többségét. Ide tartoznak az alszolgabírák, alügyészek, aljegyzők. A másik körben, a legfelső vármegyei hivatalok körében pedig az apparátuson kívülről érkező emberek részaránya 50% körül van (10 első alispánból öt, 12 *generalis perceptor*ból hat, 24 főszolgabíróból 12, kilenc főügyészből öt). Itt tehát egyensúlyt figyelhetünk meg az új belépők és az alsóbb megyei hivatalokról előlépők között. Konkrétan például a főügyészek és főszolgabírák több mint 40%-a az alügyészek és alszolgabírák köréből lépett elő, ami – mint erre utaltam – azt mutatja, hogy a 18. században a vármegyei hivatalok rendszerében megvolt a csatornája a tehetség érvényesülésének. A főszolgabírák fele ugyanakkor ezen a ponton lépett be a hivatali hierarchiába, ami azt mutatja, hogy volt egy olyan rétege a vármegyei nemességnek, amelynek presztízse miatt mintegy dukált ez a pozíció különösebb „előtanulmányok” nélkül is.

Az elkövetkezőkben három csoportot szeretnék közelebbről szemügyre venni. Az imént utoljára említett helyi hivatalviselő elitcsoport vizsgálata előtt górcső alá vesszük azoknak a csoportját, akik elé a rendszer mintegy gátat állított. Ők éppen a presztízs hiánya miatt nemigen tudtak túljutni egy bizonyos szinten – mintegy tükörképeként az előző csoportnak, amely presztízse miatt éppenhogy eleve magasabb ponton kezdhette hivatali karrierjét. A főszolgabírói hivatal előtt számukra ugródeszka állt, a második társaság számára azonban gát. De mindig voltak olyanok, akik képesek voltak a gátakat átugorva érvényesülni. Az ő alcsoportjukat szeretném külön is górcső alá

venni. Harmadjára pedig azt a csoportot szeretném vizsgálat tárgyává tenni, amelynek tagjai mintegy méltóságukon alulinak tartották azt is, hogy (dobbantó ide vagy oda) egyáltalán nekifussanak a vármegyei hivatalviseléssel járó próbának. Egyes előkelő köznemesi családok erre már nem is aspiráltak. A következőkben tehát mintegy alulról fogunk felfelé haladni az egyre magasabb presztízsű jellegzetes csoportok vármegyei hivatalviseléshez való viszonyát vizsgálva.

Az elnyomottak és az érvényesülők

Az egyik póluson a Stephaits család tagjait találjuk. Ők alig kaptak jelölést főszolgabírónak, és annak dacára sem választották meg őket, hogy az alszolgabírói pozíciót a család négy férfitagja is betöltötte a 18. században. Mondhatnánk azt, hogy alszolgabírának jók voltak, de feljebb nem léphettek.[179] Bárány György karrierje is azt mutatja, hogy voltak olyan falak, amelyeket nehezen lehetett áttörni. Háromszor erősítették meg alszolgabírói hivatalában, főszolgabírói kandidációja azonban mind a kétszer sikertelen volt. Hunkár Lászlót 27 évi alszolgabírói szolgálat után választották csak meg – de akkor is csak *exactor*nak, vagyis számvevőnek. Főszolgabírónak kétszer is hiába jelentkezett. Fonyó Miklós nem lehetett rossz hivatalviselő, ha alszolgabíróként kétszer is megerősítette tisztségben a közgyűlés. De az igali járás főszolgabírójának tisztségére kétszer is hiába kandidált.[180]

Mindezek alapján az a benyomásom, hogy a kifogástalan alszolgabírói szolgálat után szokás volt megengedni azt, hogy a főszolgabírói pozícióra is jelöltesse magát az illető, és ez mintha másféle jelölés lenne, mint a nevesebb családok sarjainak (előzetes hivatalviselés, különösen alszolgabíróként való szerepvállalás nélküli) presztízsjelző kandidálása. Ugyan az alszolgabírák többsége hiába jelentkezett magasabb állásra, mégis voltak közöttük olyanok is, akiket tehetségük, szorgalmuk és hozzáértésük magasabb polcra juttatott a vármegyei hivatalok hierarchiájában.

---

[179] Egy szinttel lejjebb hasonlóak lehettek a korlátok: a Király család három férfitagja csak esküdt lehetett, alszolgabírónak nem választották meg egyiküket sem a 18. században.

[180] A Bakó család tagjai kilenc esetben lettek alszolgabírák, de főszolgabírónak egyszer sem választotta meg őket a tisztújítás. Mégis más ez az eset, és nem is csak egy kicsit. A Bakók a birtokos nemesség átlagos szintjének jellemző képviselői. (Lásd Szijártó: Nemesi társadalom 28.) A család hat férfitagja bukkan elő egymást váltva rendszeresen a Somogy vármegyei tisztújításokon a 18. században. Ők tizenkétszer pályáztak sikertelenül a főszolgabírói pozícióra, noha alszolgabírónak kilenc alkalommal választották meg őket, illetve prolongálták megbízatásukat. Bakó László végül utolsó tisztújítására főszolgabíróként érkezett, és jelölték is erre a pozícióra, de nem tudjuk, végül megválasztották volna-e, mert kora miatt nem vállalta a jelölést. De táblabíró lett, mint Bakó Ádám, Mihály és Farkas is. Később a család sikertelen kandidációi folytatódtak, a másodalispáni és az első alispáni pozícióra is. Egyfelől a táblabíróság miatt, másfelől pedig azért, mert – mint említettem – úgy gondolom, hogy maga a jelölés is presztízsjelző, a Bakó családot nem sorolnám abba a csoportba, amely elé a rendszer gátakat állított, és akiket nem engedtek a valódi hatalommal is rendelkező vezető tisztviselők körébe.

Vörös István családja nem a legnevezetesebbek közül való volt a megyében.[181] 1767-től alszolgabírói hivatalt töltött be. Főszolgabírói jelöltsége kétszer is eredménytelen maradt, de mindig meghosszabbították hivatalában, míg azután 1795-ben már megbízott és hivatalban lévő főszolgabíróként jelent meg a tisztújításon, amely végül áldását adta Vörös István hivatalbeli felemelkedésre. Kisbarnaki Farkas Sándor végigjárta a szamárlétrát: alszolgabíróból főszolgabíró lett (1746-ben), majd főpénztárnok (1753-ban). Amikor hiába jelölték alispánnak (1767-ben), lemondott *generalis perceptor*i hivataláról.

Szalapataki Nagy János elért az alispánságig is. Négy évig volt főszolgabíró, azután előbb főjegyző lett 12 évre, majd ő helyettesítette Somssich Antalt, akiből kancelláriai referendárius lett. A következő tisztújítás alispáni tisztségében meg is erősítette, amelyet azután haláláig viselt, pedig családja nem tartozott a megye neves famíliái közé, jóllehet első általam ismert megyei hivatala már rögtön a főszolgabírói volt. (8. ábra). De nem ő volt az egyetlen, akit tehetsége eljuttatott a csúcsra – legalábbis a vármegyei köznemesség számára elérhető pozíciókat tekintve.

Az idegenből érkező, Vas megyei és Somogyba csak beházasodó alsószilvágyi Gaál László alszolgabíróként kezdte, majd gyorsan főszolgabíróvá emelkedett (1774-ben), majd II. József uralkodásának végeztével az 1790. évi tisztújításon megerősítették első alispáni méltóságában, és ebben 1795-ben őt is prolongálta a vármegye közönsége. Öt évvel később, 28 évi vármegyei szolgálattal a háta mögött már nem vállalta a jelöltséget. Munkálkodását táblabírósággal honorálták (9. ábra).

Volt más is, aki a semmiből küzdötte fel magát. Eperjessy Sámuel ügyvédként jelent meg a megyében, azután előbb aljegyző (1771), majd főjegyző (1774) lett. Tíz év múlva a főispán *generalis perceptor*rá és táblabíróvá nevezte ki.[182] Az 1790. évi tisztújításon már hivatalt nem viselő földesúrként jelent meg, másodalispánná jelöltette magát, de nem járt sikerrel. Öt évre rá az első alispánságra kandidált, de szintén sikertelenül. Ő tehát a csúcsra nem jutott el. De mégis elért valamit, mert (feltehetőleg rokonát,) Eperjessy Gábort azonnal a főügyészi hivatalra tartották alkalmasnak – 1800-ban ekként jelent meg a közgyűlésen.

Paiss Boldizsár karrierje még egy fokkal sikeresebb volt. Neve szintén az 1770. évi ügyvédjegyzékben bukkant fel először. Négy évvel később már *generalis perceptor* volt, és a

[181] Ha hinni lehet Baranyai Bélának, ő nem tartozott a neves farádi Vörös családba, amely egy-egy tagja a 18. század második felében Fejér megyei alispánságig majd hétszemélynökségig (farádi Vörös Ignác), illetve alhelytartóságig vitte (farádi Vörös Antal). (Baranyai: Somogy nemes családai 633., Nagy Iván: Magyarország családai XII. 267–268.)

[182] Az idézett fizetési lista szerint nem előléptetést, hanem visszalépést jelent az, ha valaki főjegyzőből lesz *generalis perceptor* A konkrét eset körülményeit azonban nem ismerem, a jozefin évtized sajátosságai közepette nem biztos, hogy ezt a hivatalváltást így kell értékelnünk.

dc_1391_17

tisztújító közgyűlés, bár első alispánnak nem választotta meg, ebben a hivatalában megerősítette – mondván: azt „közmegelégedésre tölti be”. A józsefi évtizedben azután első alispán is lett belőle, és megkapta a királyi tanácsosi címet, mint ekkor minden alispán. Edvi Illés Ferenc a hivatali ranglétra legalsó fokán, esküdtként kezdte vármegyei karrierjét, majd alszolgabíró lett, ezután főszolgabíró, ebben a hivatalában egyszer megerősítették, majd másodszor már nem, hanem táblabírósággal honorálták munkáját. Mintha nyugdíjazták volna. Mégis volt visszaút ebből a nyugállományból, öt évre rá ugyanis másodalispánná választották. A Czinderyek csak a század derekán tűntek fel a vármegyei közéletben. Az első hivatalviselő – a talán rangon alul, talán az új divatnak megfelelően mindössze másodaljegyzőként kezdő – Czindery Pál volt. Őt első tisztújításán egy nagy ugrással már másodalispánná választottak 1795-ban. A rákövetkező évben lázító beszéde miatt I. Ferenc parancsa tiltotta el a diétai követségtől.[183]

Vannak tehát a tehetség érvényesüléséről tanúskodó látványos karrierek. Ezekkel a pályafutásokkal azokét lehet szembeállítani (akik azért mintha többen lettek volna), akik a főszolgabírói, esetleg alispáni szinten léptek be a hierarchiába – ha ugyan egyáltalán elszegődtek a vármegye szolgálatába.

Az előkelők

Az a benyomás alakul ki a kutatóban, hogy bizonyos családok mintegy „belőtték” volna a maguk szintjét, és az alatt mintha rangon alulinak tartották volna a hivatalviselést. Még akkor is, ha ezáltal *de facto* kiszorultak a vármegyei hivatalokból. A Póka család tagjai csak főszolgabírónak kandidáltak – noha mindvégig sikertelenül: Póka Miklós 1724-ben, 1727-ben, 1732-ben és 1736-ban, illetve Póka Ádám 1746-ban és 1753-ban. Mivel mindketten táblabírák lettek, és ez még a cím inflációja előtt történt (1746 előtt, illetve 1767-ben), úgy tűnik, hogy önértékelésük és családjuk presztízsének nagyra értékelése nem volt teljesen téves. Mondhatjuk azt is, hogy nagyjából azon a szinten voltak, mint azok a családok, amelyek sarjai a vármegyei hivatalviselést rögtön a főszolgabírósággal kezdték – csak éppen az utóbbiak a presztízs mellett tehetséget is fel tudtak mutatni, vagy pedig voltak olyan előkelők, hogy a hozzáértést (a Hajnal István által emlegetett „uralmi szakszerűséget”) feltételezték róluk, és a főszolgabírói pozíciót mintegy megelőlegezték nekik.

A Rosty család is tudta, mivel tartozik a család becsületének. Rosty János alszolgabíróból az első tisztújításon főszolgabíróvá emelkedett (1746), majd még két restauráció is megerősítette ebben a hivatalában, míg végül lemondott (1755). Táblabíróként még öt évvel később is feltűnt a

[183] Erre az esetre az utolsó részben vissza fogunk térni.

közgyűlési jegyzőkönyvben. Rosty László és Ferenc azután hiába kandidáltak a főszolgabírói, a *generalis perceptor*i és a másodalispáni posztra 1767 és 1800 között összesen hat alkalommal. Meg nem választották őket, de alább már nem adták.[184]

A Szegedy család három férfitagja nem tett különösebb erőfeszítést a somogyi hivatalviselésre. Ferenc veszprémi alispánként jelent meg a közgyűlésen, és táblabíró lett (1736). A főszolgabírói posztra Szegedy Ignác (1767), az első alispánira Szegedy Mihály pályázott sikertelenül (1790). Ez utóbbit is táblabírósággal „vigasztalta" a főispán.[185]

Ha végül még egy szinttel feljebb lépünk, azt látjuk, hogy az igazán magas presztízsű köznemesi családok nagyobbrészt tartózkodtak a vármegyei hivatalviseléstől. Ezeknek tagjai legfeljebb az első alispán pozíciójára pályáztak, amely jól láthatóan kiemelkedett a vármegyei hivatalok közül: még azok is óhajtották, akik a főszolgabíróságra sem tartottak igényt.

Bezerédy Károly csak az alispáni posztra pályázott – mindkétszer sikertelenül: 1748-ben és 1760-ban. Így csak táblabíróságot vállalt. A Lengyel család tagjai szintúgy kizárólag az első alispáni posztra kandidáltak, és szintén sikertelenül: 1746-ben, 1748-ban, 1753-ban (Lengyel Gáspár), 1760-ban (Lengyel Lajos) és 1800-ben (Lengyel Imre). Az Inkeyek szintén mintha méltóságukon alulinak tartották volna a vármegyei hivatalviselést. Ahogyan már láttuk, Inkey János zalai első alispán viselte a somogyi másodalispán tisztségét is, de ezután csak az első alispán tisztségéért kandidált ő maga 1727-ben és családjának tagjai később: 1760-ben és 1767-ben Inkey Boldizsár, 1800-ban Inkey Károly. A négy kísérletből csak a legutolsó bizonyult sikeresnek.

Lehetőség van arra, hogy e harmadik vizsgált csoporton belül külön is megnézzük a somogyi köznemesség legszűkebb elitjét: vajon ők milyen attitűddel viseltettek a vármegyei hivatalok iránt? 1726-ban a pannonhalmi főapátságnak járó tized kifizetésére kivetettek 3000 forintot a megye birtokosaira. A kivetésből az látszik, hogy ekkor Festetics Kristóf és Jankovich István somogyi birtokaik nagysága alapján a nagybirtokos arisztokraták közé illettek.[186] A Mária Terézia-féle úrbérrendezés idején a 10.000 holdnál nagyobb úrbéres földterületet birtokló hat nagybirtokos

[184] Ebben a tekintetben szembeállíthatóak például a Mérey családdal. E família 11 tagja 1724-től 1800-ig 19 esetben pályázott sikertelenül a másodalispáni (egy alkalommal), a főszolgabírói (13 alkalommal), az alszolgabírói (négy alkalommal) és az *exactor*i, azaz számvevői (egy alkalommal) pozíciókra, pedig a családnak csak két tagját választották meg alszolgabírónak, őket egy-egy alkalommal meghosszabbították, és ezen kívül mindössze egy járási (*particularis*) és két *generalis perceptor*i kinevezésről tudunk. Tehát a Méreyek elvállaltak (volna) a főszolgabíróságnál alacsonyabb rangú megyei hivatalokat is. A családnak hat tagja volt ugyanakkor Somogy vármegye táblabírája. Esetüket a korábban említett Bakóké mellé tudnám állítani.

[185] Sok nemesi család presztízse nyugodott más vármegyében (főleg más dunántúli vármegyékben, különösen Vasban, Zalában, de akár Tolnában vagy Baranyában) vitt kiemelkedő szerepén. A földrajzi összefonódásokról lásd Szijártó: Nemesi társadalom 61–62., 64., 73., 75., 121-127.

[186] Szijártó: Nemesi társadalom 102.

között szerepel Festetics Kristóf és (a már gróf) Niczky Kristóf is.[187] 1806-ban és 1808-ban vármegyei nemességről készített lajstromban a "Nemesi Rend"-től megkülönböztetett "Méltóságos Nemesek" közé nem több, mint öt személyt soroltak, mindkét évben ugyanazokat: szentgyörgyi Horváth Zsigmondot, Jankovich Jánost, Zichy Józsefet, Végh Istvánt és Festetics Antalt.[188]

Az imént felsoroltakat a földbirtokvagyon, részint a presztízs alapján emelhetjük ki a 18. századi és a 19. század legeleji köznemesi elit legszűkebb köreként. Összesen tehát hat családot találunk benne. Már találkoztunk a Festetics[189] és a Niczky família tagjaival: mindkét család vármegyei karrierrel indult, majd magasabbra jutott, egészen az arisztokráciáig. Az igen szerteágazó, főnemesi és köznemesi ágakkal is rendelkező Zichy család Somogy megyében élő tagjai a 18. században megmaradtak a főszolgabíró-jelöltség, alispánjelöltség és táblabíróság hármasságánál. Vagyis olyan viselkedést mutatnak ebből a vizsgálati szempontból, mint a korábban említett családokból többen. A szűk, legfelső somogyi elitnek a másik fele, az utolsó három család azonban mintha túl előkelő lett volna a vármegyei hivatalokhoz, alig kegyeskedtek leereszkedni ezek elfogadásáig.

Az eredetileg Fejérben birtokos verebi Végh család tagjai a Somogy vármegyei közéletben semmi szerepet sem játszottak, noha szerepeltek az összeírásokban, és nemességüket ki is hirdették a megyében.[190] Végh Péter emelte fel a családot: királyi jogügyigazgató volt, majd személynök, 1782-től pedig baranyai főispán is. 1789-ben személynökből tárnokmesterré lépett elő, sőt 1795-ben országbíróvá nevezték ki – köznemesként. 1807-ben hunyt el.[191] A század e kiemelkedő köznemesi karrierjét befutó személyiségének fia, a somogyi összeírásban „méltóságos nemesnek titulált" Végh István 1783-tól Helytartótanács titkára, majd tanácsosa volt. Mindemellett a Tartományi Biztosságon dolgozott. Végh István 1807-től baranyai főispán volt, és pályája végére koronaőr lett (1825-ben). A család csak a főnemesi cím híján különbözött a hivatalviselő arisztokrácia sikeres famíliáitól. Nem csoda, hogy számára nem jelentett vonzó pályát a Somogy vármegyei hivatalviselés.[192]

---

[187] Felhő: Úrbéres birtokviszonyok 182.

[188] T. N. Somogy Vármegyének Fő Papi, Zászlós, Előkelő és Nemesi Rendjeinek Laistroma. Készült 1806-ik Esztendőben Augustus 10-dikén. T. N. Somogy Vármegyének Fő Papi, Zászlós, Előkelő és Nemesi Rendjeinek Laistroma. Készült 1808-ik Esztendőben Augustus 8-kán. (MOL Ft B1329) Festetics Antal Festetics Kristóf septemvir unokája, Lajos alispán fia volt, 1789–1800-ig a Helytartótanács titkára. Részt vett Somogy vármegye 1800. május 20-i tisztújításán. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 10721. rekord, Ember: A Helytartótanács 206.)

[189]

[190] Baranyai: Somogy nemes családai 602–604.

[191] Pályájáról részletesebben, a források megjelölésével később lesz majd szó.

[192] Pályájáról részletesebben, a források megjelölésével később lesz majd szó.

Szentgyörgyi Horváth Zsigmond, ha nem is járt ennyire magasan, de ő is főispán lett pályájának vége felé, a 19. század kezdetén Békés megyében, miután ott előzőleg adminisztrátorként működött. Nagy vagyonszerző volt: „somogyi volta" csak itteni birtokainak köszönhető, a család alapvetően Vas megyei volt.[193] Nem csoda, hogy nem találkoztunk tagjaival Somogy vármegye tisztikarában.

A pribéri Jankovich család főispánokat szintén csak a 19. században adott, Jankovich István pedig a 18. század első évtizedeiben még vállalt hivatalt Somogy vármegye tisztikarában: főszolgabíró és *generalis perceptor* volt. Távollétük a tisztújításokról a vizsgált időszak nagyobbik felében inkább demográfiai okokkal magyarázható. Jankovich István leányai vagyonának egy részét a báró Pongrácz és gróf Niczky családba vitték át, ennek másik részét pedig fiának korai halála után annak özvegye, galánthai Fekete Júlia őrizte meg.[194] A következő generáció egyetlen férfitagja pedig országos hivatalokat viselt: királyi táblai ülnök volt 1780 és 1785 között, majd (a józsefi reform idején) a Fellebbviteli Tábla tanácsosa lett 1786-tól és 1789-ig, 1790-ben pedig septemvir.[195] Ő volt Jankovich János, a forrásunkban említett „méltóságos nemes". Ha az egész családról nem is, de róla elmondhatjuk, hogy háta mögött nagynénjének férjével, gróf Niczky Kristóf országbíróval ő is magasan felette járt a vármegyei hivatalviselés szintjének.

A somogyi eredményektől az országos kép felé

Összességében tehát azt mondhatjuk a 18. századi Somogy vármegyei tisztújítások vizsgálata alapján, hogy világosan látszanak mind a káderhiány, mind a professzinalizáció bizonyos jelei. A hivatali struktúrába viszonylag magas szinten (a főszolgabíróknál) is be lehetett lépni egyes magas presztízsű családok sarjainak, miközben ez a szint sok alacsonyabb státuszú hivatalviselő számára már elérhetetlen volt. Sok jele van ugyanakkor annak is, hogy a nyilvánvaló tehetség számára nem voltak leküzdhetetlen gátak a vármegyei hivatalviselésben. A köznemesség legfelső rétegeiben azonban már jelentős volt azon családok részaránya, amelyeknek tagjai nem is aspiráltak a vármegye hivatalaira – kivéve esetleg az egyetlenegy első alispáni pozíciót. Ezek a családok gyakran küldtek hivatalviselőket az országos közigazgatási és bírói hivatalokba, miként a legsikeresebb somogyi hivatalviselők karrierje is ilyen pozíciók betöltésére futott ki.[196]

[193] Nagy Iván: Magyarország családai V. 162. Főispánságáról Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 67. Békés vármegye első embereként ő jelent meg a diéta felsőtábláján 1802-ben, 1805-ben, 1807-ben és 1808-ban is. Erről lásd Hajós Ágnes előadását: Hajós: Összehasonlító elemzés.
[194] Baranyai: Somogy nemes családai 620.
[195] Sebők: Ítélőmesterek 164., 166–167.
[196] A későbbi kutatás számára sokat ígérő iránynak tűnik a hivatalviselési és a birtoklástörténeti adatok összekapcsolása. Vajon a vagyon adta a presztízst, és ez hozta magával a vármegyei hivatalt,

Mindez azonban csak a 18. századi Magyarország egyetlen, és meglehet, sok tekintetben nem tipikus vármegyéjének képe. A következő feladat innen továbblépni egy országos áttekintés irányába. Mivel a történeti feltárás adott szintje mellett a teljes társadalomtörténeti körkép megalkotása jelenleg még irreális célkitűzés, és jó darabig az is marad egyfelől az érintettek magas száma, másfelől a forrásadottságok miatt. Elvégezhetőnek tűnik azonban a hivatali pályafutásokra korlátozódó kutatás az elérhető megyei szintű archontológiai feldolgozásokra támaszkodva – ez azonban igen fontos részeredményt jelentene, hiszen megvilágítja a vizsgálandó sokaság strukturálódását. Ennek eredményeire építve a kutatás későbbi fázisában már rétegzett mintavételre lesz lehetőség: a történeti mélyfúrásokkal már egyes világos arcélű társadalmi csoportokat lehet jellemezni társadalom- és kultúrtörténeti szempontból.

A soron következő vizsgálat ennélfogva nemcsak azért nem próbálja átfogni a 18. századi Magyarország vármegyéiben tisztségeket viselők sokaságának vallási, iskolázottsági, műveltségi jellemzőit, az őket összefűző társadalmi kapcsolatokat, mert e kérdésekről a kutatás jelenlegi ismereteink sajnálatos módon csak töredékesek, hanem elsősorban azért, mert mindezek feltárásához az első lépés a vizsgálandó sokaság egészének a maga strukturáltságában való feltérképezése. Mivel erre a rendelkezésre álló adatok jellege folytán a legkézenfekvőbb eljárás a hivatali pályafutásokból történő következtetés, az alábbiakban erre teszünk kísérletet a 18. századi Somogy vármegyei hivatali karrierek levéltári adatokon nyugvó, az imént bemutatott vizsgálatára építve. Először azt nézzük meg, mely részvizsgálatait lehet ennek az analízisnek azon megyék tekintetében elvégezni, amelyeknek publikált 18. századi archontológiájuk van (Zala, Békés, Heves,[197] Ung, Baranya, Csanád).[198] Ezt követően a hivatalviselésre vonatkozó adatok

---

vagy éppen a hivatalviselés tette lehetővé a vagyonszerzést? Mit mutatnak a hivatalviselő családok ebből a szempontból több generációt megvizsgálva? (E megközelítés párhuzamát alkalmazta Badál Ede a kastély- és kúriaépítkezek vizsgálatakor: Badál: Kastélyok és kúriák.)

[197] Heves és Külső-Szolnok vármegye megnevezésére általában a leegyszerűsített Heves változatot fogom használni.

[198] Nagy szerencse, hogy e megyék a 18. századi Magyarország több regionális típusát képviselik mintánkban: mind a volt hódoltság, mind a volt királyi magyarországi területek megjelennek, nyugati, déli és északkeleti vármegyék egyaránt. Az erdélyi és horvát-szlavon-dalmát vármegyék vizsgálatára a korabeli közigazgatási beosztásra tekintettel itt nem kerül sor. Ugyanakkor le kell szögeznünk, hogy a vármegyei hivatalviselés tekintetében a felföldi megyék sajnálatos és mielőbb pótlandó hiátust jelentenek. Hajdu Lajos 1780. évi állapotuk szerint a közigazgatás fejlettsége tekintetében három csoportba sorolta be Magyarország vármegyéit, és ezek között 25–25 évnyi fejlettségi különbséget talált. A magasabb létszámú és fizetésű tisztségviselői karral rendelkező megyék csoportjába tartozik az általunk vizsgált vármegyék közül Zala, Somogy, Baranya. A másik póluson találjuk a kisebb és szegényebb, ezért kisebb hivatalnoki apparátust fenntartó Ung, Békés és Csanád vármegyét. Heves helyzete inkább köztesnek tűnik, de mindenképpen közelebb az első csoporthoz, mint a másodikhoz (Hajdu: II. József igazgatási reformjai 22., 486–493.) Mintánk tehát ebből a szempontból sem kiegyensúlyozatlan.

integrációjára támaszkodva bizonyos következtetések levonására és egyes hipotézisek felállítására kerülhet a sor, amelyek reményeink szerint majd útmutatóként szolgálhatnak a kérdésben végzendő kutatások számára. Végül megkísérelhetjük bizonyos kapcsolatok feltárását a megyei szint és az országos szintű igazgatási és bírói hivatalok személyi állománya között.

A somogyi eredményeket tehát hipotézisként kezelve feladatunk a következő lépcsőben az, hogy megvizsgáljuk a Zala, Békés, Heves, Ung, Baranya és Csanád vármegye 18. századi hivataltörténetére elérhető archontológiai adatokat, hogy ezek elemzésekor kiderüljön: a fenti eredményekhez vezető vizsgálatok közül egyáltalán melyek végezhetők el, illetve hogy azután sort keríthessünk egy a somogyihoz hasonló vizsgálatra, és kiderüljön: a somogy vármegyei eredmények mennyire általánosíthatók. Végül immár szélesebb bázison tehetünk kísérletet az összegző értékelésre.[199]

Archontológiai adatgyűjtések a 18. századi vármegyékről

2000-ben jelent meg Zala megye archontológiája, amely 1138-tól 2000-ig tartalmazza a megye tisztviselőinek nevét és hivatalviselésük idejét.[200] A 18. századi rész 1750-ig Turbuly Éva, majd innen Kapiller Imre munkája. A névsorokban megtalálhatjuk az országgyűlési követeket, a főispánokat, a főispánhelyetteseket (kormányzókat vagy adminisztrátorokat), az alispánokat (1735-ig), illetve első (1735-től) és másodalispánokat (1747-től) valamint a helyettesítő alispánokat (*vicegerens*, a 18. század elején már csak négy alkalommal, valamennyit ismeretlen hosszúságú időre). Ezután következnek az archontológiában a jegyzők (1747-ig), illetve a főjegyzők (1747-től) és az első (1747-től) valamint másodaljegyzők (1773-tól), az adószedők (1747-ig) és főadószedők (1747-től), a számvevők pedig 1773-tól. 1797-től segédszámvevő is szerepel a listákon. A 18. század első két évtizedében még találkozunk egy szolgabíróval és két alszolgabíróval, akik nem konkrét járásban viselték tisztüket, de a járási főszolgabírók megbízatása általában már a 18. század előtt kezdetét vette (tapolcai járás, szántói járás, kapornaki járás, egerszegi járás, muraközi járás, illetve 1777-től: lövői járás.)[201] A főszolgabírák munkáját alszolgabírák segítették a szántói, kapornaki, muraközi járásban már a 17. század végétől, az egerszegi járásban 1707-től, a tapolcai járásban 1709-től, a lövőiben 1777-től.[202] Az 1717 után szereplő két ügyészt 1747-től váltotta a

[199] A későbbiekben forrásmegjelölés nélkül idézett zalai, hevesi, ungi, békési, baranyai és csanádi adatok ezen (alább bemutatandó) adattárakból, illetve archontológiai összeállításokból származnak.
[200] Molnár András (szerk.): Zala archontológiája.
[201] A szentgróti járásban csak a 16-17. században volt néhány főszolgabíró.
[202] A 17. században voltak külön somogyi alszolgabírók is, amikor Somogy megye igazgatása egyesítve volt Zaláéval.

főügyész és az első alügyész párosa, hozzájuk járult még 1796-tól a másodalügyész.[203] Az archontológia közlése mellett a Zala megyei Levéltár munkatársai által összeállított kötet komoly tanulmányokban tárja fel a megye igazgatását a középkortól napjainkig. Turbuly Éva tanulmánya foglalkozik a 18. századnak az 1750-ig terjedő periódusával, Kapiller Imre tárgyalja az 1790-ig tartó négy évtizedet, a század végét pedig Molnár Andrásnak a döntően a 19. század első felével foglalkozó tanulmánya fedi le. A kötetet záró névtárban a tisztviselők megyei hivatalviselési adatai kerülnek egymás mellé. Mivel a zalai archontológia közel felét közigazgatás-történeti tanulmányok alkotják, illetve tekintve, hogy ebben a kötetben nem találhatunk életrajzi adattárat, a Zala megyei tisztviselőkkel foglalozó kötet összességében elsősorban igazgatástörténeti jellegű.

A kollektív zalai vállalkozással szemben egyszemélyes munka Békés vármegye 2009-ben megjelent archontológiája az 1715-től 1848-ig terjedő időszakról.[204] Héjja Julianna Erika nemcsak egyedül vállalkozott a hivatali névsorok összeállítására, de kötetében bevezetésében ezen túlmenően kismonográfiai terjedelmű prozopográfiai elemzést is ad. Könyve a magyarországi archontológiai és prozopográfiai kutatások áttekintése, majd saját prozopográfiai vizsgálatának eredményeinek összegzése után előbb alapos hivataltörténeti áttekintéssel szolgál különös tekintettel Békés vármegye viszonyaira, majd a tisztviselők (valamint a segédmények és a szolgaszemélyzet) névsorát adja, és ezt követi a kötet nagyobbik részét kitevő gazdag prozopográfiai adattár a névsorokban szereplő összes ember adataival, amely a levéltári források mellett igen komoly családtörténeti, helytörténeti és egyéb szakirodalmat dolgoz fel. Az archontológiában természetesen szerepelnek a főispánok valamint az alispánok: az első és 1717-től a másod- (*substitutus*) és a 18. században két esetben a helyettes (*surrogatus*) alispánok. A 18. századot tekintve a jegyzők (1761-től főjegyzők) mellett 1716 és 1718, 1724 és 1748 között helyettes és 1732-ben, majd 1761-től aljegyzőket találunk.[205] Az ügyészek (1795-től fő- és alügyészek), adószedők (1790-től fő- és aladószedők)[206] után következnek a szolgabírák (1748-től a békési és a csabai járásért felelős főszolgabírák) és az alszolgabírók (a két említett járásba csak 1790-től beosztva). Az összeállításban megtalálhatjuk az országgyűlési követek és a táblabírák névsorát is.[207]

---

[203] Az itt felsoroltakon kívül a kötet még több hivatal 18. századi viselőjének nevét és szolgálati idejét tartalmazza: levéltárnokok, aladószedők, esküdtek, illetve végül a megyei főorvosok és főmérnökök.

[204] Héjja: Békés archontológiája.

[205] 1790–1792-ben egy másodaljegyző is szerepel, majd 1797-től ez a hivatal a levéltárnokával került összevonásra.

[206] Az 1720-as években három helyettes adószedő is szerepel.

[207] Ezeken túl az archontológia 18. századi része tartalmazza a különböző esküdtek és *commissarius*ok, illetve kancellisták, napszámos irnokok, gyakornokok, a diétai követek mellé

dc_1391_17

A békési kötetre hasonlít egy kollektív vállalkozás, a Heves megyei Levéltár által 2011-ben kiadott, Bán Péter szerkesztette archontológia, amely egy rövid (de nem a tárgyalt időszakra vonatkozó, hanem a középkori és kora újkori előzményeket tárgyaló) igazgatástörténeti bevezető után az 1681/1687-től 2000-ig terjedő időszakot fedi le, és a terjedelem fele részében tisztviselői életpályavázlatokat közöl.[208] A 18. századot illetően a névsorokban szerepelnek az országgyűlési követek, a főispánok (illetve kerületi főispánok és adminisztrátorok), alispánok és másodalispánok, a (fő)jegyzők és aljegyzők (1773-től első és másodaljegyzők), a (fő)adószedők–pénztárnokok,[209] a (fő)ügyészek és 1761-től alügyészek, a tiszai járás szolgabírái, illetve 1750-től fő- és alszolgabírái, a gyöngyösi és tarnai járás szolgabírái, illetve 1761-től fő- és alszolgabírái, a mátrai járás szolgabírái, illetve 1776-tól fő- és 1761-től alszolgabírái (1775-től a tiszai és a gyöngyösi járásban másodalszolgabíró is működött).[210] A prozopográfiai adattárban nemcsak a vezető tisztviselők adatai kerültek feldolgozásra, hanem – ha nem is teljeskörű a feltárás – széles merítés érvényesült: a 18. századot illetően lényegében a kerületi és vármegyei főispánok, adminisztrátorok, alispánok, főjegyzők, főszolgabírák hivatali pályafutását és életét tárgyaló összegzések olvashatók.

2000-ben adták ki Gálocsy Zoltánnak Ung vármegye archontológiáját a kezdetektől 1867-ig tartalmazó, eredetileg 1908–1909-ben megjelent cikksorozatának anyagát.[211] Az archontológia a főispánokra nézve életrajzi vázlattal is szolgál. A 18. századot illetően az archontológia még az alispánok és alispánhelyettesek, másodalispánok, fő- és aljegyzők, fő- és alszolgabírák, illetve a helyettes és esetenként a tiszteletbeli szolgabírák, a táblabírák, esküdtek és a „pénztárnokok" (házi és hadi pénztárnokok[212], fő-, al- és járási pénztárnokok), az ügyészek (1776-tól fő- és alügyészek),

---

rendelt írnokok nevét is. Héjja Julianna Erika közli még a főorvosok és seborvosok (1771-től, illetve 1782-től két járási seborvos), bábák és mérnökök, selyem- és lótenyésztési felügyelők, járási csendbiztosok, különféle börtönőrök, őrmesterek és őrmesterhelyettesek, ajtónállók és katonák, persecutorok és egyéb hajdúk valamint további segédszemélyzet adatait.

[208] Bán (szerk.): Heves archontológiája.

[209] 1761 és 1766 között volt külön hadi- és külön házipénztári *perceptor*, 1790-től *viceperceptor* is. Egyébiránt Heves és Külső-Szolnok vármegyében az 1824-től vezetett magyar nyelvű közgyűlési jegyzőkönyvekben 1841-től váltotta a *generalis perceptor* megfelelőjeként a „főpénztárnok" a „főadószedő"-t.

[210] Ezen túlmenően az archontológiai összeállítás tartalmazza az esküdtek, hadbiztosok, levéltárnokok, számvevők, járási adószedők, orvosok, seborvosok, bábák, mérnökök, felügyelők és különféle biztosok és inspektorok hivatalviselési adatait is.

[211] Gálocsy: Ung.

[212] Heves és Külső-Szolnok vármegye hivataltörténetében is van példa a *perceptor* tisztségének időleges kettéválasztására hadipénztári és házipénztári adószedőre (*perceptor cassae bellicae*, *perceptor cassae domesticae*). Mivel mind ezt megelőzően, mind ezután az a Szentgyörgyi János volt a vármegye egyetlen *perceptor*a (1761 előtt), illetve *generalis perceptor*a (1766-tól), aki a közbeeső időszakban a hadipénztári adószedő volt, egyértelmű, hogy ez volt a fontosabb a két

dc_1391_17

valamint töredékesen a számvevők[213] és 1790-től a levéltárnokok nevét tartalmazza feltehetően a tisztújítások adatai alapján, de pontos forrásmegjelöléssel nem szolgálva. A fenti három kötettel szemben Ung esetében tehát pusztán egy névsorunk van a vármegye 18. századi hivatalviselőiről.

Baranya 18. századi – 19. század eleji történetével Ódor Imrének több publikációja foglalkozik. 1993-ban megvédett kandidátusi dolgozatának egy részletét tartalmazó „A »hivatali elit« Baranya vármegyében, 1711–1813" című tanulmányának függelékében megtalálhatjuk a megyei tisztségviselők archontológiáját a 18. század eleji kezdetektől (többnyire 1711-től vagy 1713-tól) 1813-ig.[214] A főispánok és adminisztrátorok névsora után következik az alispánok, másodalispánok (1777-től), főjegyzők, aljegyzők (1720-tól), másodaljegyzők (1777-től), főadószedők, aladószedők (1775-től), számvevők (1775-től), alszolgabírák, esküdtek és táblabírák (1723-tól) neve szolgálati idejük feltüntetésével. A szerző eltekintett a segődményesek és a katonai biztosok (hadbiztosok) felsorolásától. A névsorból nem derül ki az sem, hogy például egy szolgabíró melyik járásban működött, de mind a szóban forgó tanulmányban, mind a szerző „Hierarchia és presztízs. A köznemesi elit a 18. századi Baranyában" és „A »politikai elit« a 18. századi Baranyában" című, 1997-ben, illetve 2007-ben megjelent tanulmányában Ódor Imre nagyon sok egyéb adatot közöl elemzései részeként és rövid pályaképvázlatok formájában. Ezeket valamennyiét felvittem a vizsgálat alapadatait tartalmazó adatbázisba.[215]

Végül Gilicze János és Vígh Zoltán a Csanád vármegye igazgatásának történetét 1699 és 1777 közt tárgyaló tanulmánya 1. számú mellékletében találhatunk egy listát a megye tisztviselőiről ebben az időszakban.[216] A főispánok és az adminisztrátorok után szerepelnek a listában az alispánok (1740-től), a helyettes alispánok (csak két alkalmi megbízás erejéig), az egyetlen főszolgabíró (1769-től működött), a szolgabírák (1737-től), amikor még így hívták őket, a helyettes szolgabírák (1747-től)[217], a jegyzők (1738-tól), az ügyészek (1737-től), az adószedők (1727-től), a „katonaságra ügyelő biztosok", azaz a hadbiztosok (1731-től) és az esküdtek (1736-tól). A névsort az egyetlenegy

---

tisztségből, ennek betöltője a rangban előbbre való megyei tisztviselő. Ezért Hotta György házipénztári *perceptor*t nem veszem tekintetbe a *generalis perceptor*ok számba vételekor.

[213] 1754–1766, 1770–1781, 1782–1784, 1785–1786, 1790–1792, 1793–1797, 1798–1804.

[214] Ódor: A „hivatali elit" 31–34. Lásd ugyanezt: uő: A „politikai elit" 110–114.

[215] A baranyai adatokban a megszokottnál több az ellentmondás, esetleg elütések miatt, ezért ezeket az adatokat célszerű óvatossággal kezelni. Ódor Imre forrásközléséből például úgy látszik, hogy Baranyában 1759 és 1775 között nem választottak egyetlen esküdtet sem, ami kissé szokatlannak tűnik. (Ódor: A „politikai elit" 113. és uő: A „hivatali elit" 33.)

[216] Gilicze–Vígh 41–43.

[217] Körükben jól láthatóan összevegyülnek az egyedi megbízást kapó ténylegesen helyettes és az állandó hivatalt viselő tkp. alszolgabírák. Megkíséreltem ezeket pusztán a dátumok alapján elkülöníteni, és a helyetteseket a vizsgálat egyöntetűsége érdekében (és mert ennek jóformán nincs számszerűsíthető következménye) a későbbiekben nem veszem figyelembe.

dc_1391_17

vármegyei mérnök zárja. A tanulmány maga sok információval egészíti ki ezt a töredékességében a hódoltságban lassan újraéledő vármegyei közigazgatás kifejletlen voltát tükröző listát. Csanád megye a török után új életre kelő volt hódoltsági megyék közül is kitűnik nemes lakosságának alacsony lélekszámával. Jellemző, hogy 3 arany díjazást fizettek 1736-ban Zaffiry Imre Csongrád vármegyei ügyésznek, hogy vegyen részt Csanád megye *sedriá*jának ülésein.[218] Az igen csökevényes Csanád vármegyei tisztikar 18. századi történetének vizsgálata ezért nem kecsegtet olyan eredményekkel, mint a korábbi elemzések. (Az anomáliákat világosan mutatja a csanádi hivatalviselők alacsonyabb fizetése: lásd az 1. táblázatot.) Az értékelhető és összehasonlítható zalai, békési, hevesi, ungi, baranyai és csanádi adatokat adatbázisba gyűjtöttem.[219]

Összevethető adatok, párhuzamba állítható vizsgálatok

Egyértelmű, hogy a somogyi vizsgálat azon eleme, hogy ott nemcsak a 18. századi hivatalokat ténylegesen betöltőket vizsgáltam meg, hanem a tisztújítások minden jelöltjét is, jóval szélesebb körű adatfelvételt valósított meg, mint az eltérő céllal összeállított archontológiai táblázatok.[220] Azokból egy hivatalviselőnek az éppen betöltött állásában való megerősítése sem mindig olvasható ki. (Hiszen csak azt tudjuk, hogy betöltötte-e továbbra is az adott hivatalt, vagy nem, de az már nem derül ki, hogy az utóbbi esetben egyáltalán jelölték-e rá a tisztújításkor.) Ennél fogva bizonyos somogyi eredmények zalai, békési, hevesi, ungi, baranyai és csanádi kontrollvizsgálatára nem kerülhet sor. Az egyetlen általam ismert kutatás, mely tekintetbe vette a jelölteket is a megyei tisztújítások történeti feltárásakor, Ódor Imre nevéhez fűződik. Megállapítja

[218] Gilicze–Vígh: Csanád 24.

[219] Itt jegyezném meg, hogy Farkas Gábor publikálta ugyan Fejér történeti archontológiáját három közleményben 2000-ben és 2001-ben, de sajnálatos módon – bár rövid életrajzot is ad a főispánokról, alispánokról és az országgyűlési követekről, illetve a 18. századi jegyzők, táblabírák és az esküdtek névsora is megvan – ez az adatközlés távol van sajnos attól, hogy a hivatali karriereket tekintve olyan vizsgálatokat lehessen a Fejér megyei anyagon végezni, mint az előbb említett vármegyék esetében. (Farkas: Fejér alispánjai; uő: Archontológia I.; uő: Archontológia II.) Lásd továbbá Kántor Klára egyelőre befejezetlen sorozatát: Kántor: Esztergom vármegye tisztviselőinek névsora I–II. A vizsgálat lezárását követően (pontosabban az e téren végzett vizsgálódásaim harmadik nekifutása után) akadt a kezembe 2013 tavaszán Kiss Anita friss archontológiája Pest-Pilis-Solt vámegyéről, amely egyelőre csak 1750-ig tart. (Kiss A.: Pest-Pilis-Solt archontológiája) Feltétlenül érdemes lenne a jelen analízist kibővíteni Pest megye adataival, amint azok a század második felére is megjelennek – akár az itt alkalmazott módszertannal, akár ezen tovább finomítva.

[220] Csak Héjja Julianna Erika prozopográfiai adattárában van néha utalás az egyes életrajzok részeként tisztújítási jelölésekre, illetve Ódor Imrénél. Tőle azt is megtudjuk például, hogy 1723-ban Baranya tisztújító közgyűlésén három alispánjelölt volt, és az egyiket 12 szavazattal választották meg hét ellenében – vagyis összesen 19-en voksoltak. (Ódor: Hierarchia és presztízs 213.)

például, hogy Baranyában a vezető családok mellett, melyek a megye első embereit adták (Pávics, Madarász, Daróczy, Passardi, Petrovszky, Horváth, Friebajsz, Hersching, Hojcsy, Kajdacsy[221]) az alispáni címre kandidáló családok (szintén időrendben) a következők voltak: Vlasics, Pozsgay, Somogyi, Gyurekovics, Kuna, Bana, Lengyel, Sauska, Kardos, Sztankovánszky, Mérey, Bésán, Perczel, Mitterpacher, Petrovszky.[222] Ezzel lehetővé teszi egy szélesek körű és talán társadalmi tekintetben stabilabb helyi elit határainak megrajzolását. Sajnos ilyen adatok máshonnan nem állnak rendelkezésre. Ugyanakkor a Heves és Békés megyei kötetben elérhető életrajzi adatok nagy segítséget adnak az eredmények értelmezéséhez.

Hogy milyen eredményeket lehet egyáltalán megcélozni, azt a somogyi következtetések rendjében tekinthetjük át: (1) a tisztújításokon történt megerősítések és elmozdítások aránya a négy archontológia alapján nem vizsgálható; (2–3) a „káderhiány" jelenségéről és a továbbszolgálásra jelölt, de végül meg nem választott („megbukott") hivatalviselők tekintetében szintén nem lehet semmit sem mondani a jelölések ismerete nélkül; (4) a hivatali apparátus „belépési pontjait" meg lehet vizsgálni akár – a somogyi vizsgálathoz hasonló módon – az alsó hivatalok nélkül, akár az esküdtek és esetleg a hadbiztosok bevonásával, vagyis finomítva az eredeti modellt; (5) a főszolgabírói hivatal mint a magasabb presztízsű családok sarjai számára szolgáló „kapu," illetve az alacsonyabb státuszúak többsége számra jelentkező „plafon" (amelyet azonban a valódi tehetség át tudott törni), remélhetőleg szintén vizsgálható minden vármegyében; (6) noha azt az érintett megyék nemesi társadalmának alaposabb ismerete nélkül nem látjuk, hogy vajon a legelőkelőbb családok csak az első alispáni hivatalért folyó versengésbe jelentkeztek-e be, de az már vizsgálható, mennyiben futottak ki a legfényesebb megyei karrierek országos hivatalviselésre; végül (7) a professzionalizáció – a korábban említett alapon történő – vizsgálata is lehetségesnek tűnik.

Ezen összehasonlítható vizsgálatok céljából az ismeretett archontológiák releváns hivatalviselési adataiból egy 1559 adatot tartalmazó adatbázist építettem.[223] Mindeközben a 18. századot lehetőség szerint az 1700 és 1800 közötti időszakként, azaz a lehető legtágabban értelmeztem, de az adatok Somogy esetében szórványosak az 1715 előtti időszakra nézve, Békésben is csak az 1715. esztendővel indulnak, Baranyában is többnyire 1713-tól kezdve állnak

[221] Ez az alispánokat adó családok névsora a Pávics család hozzáadásával és a Sauska kivételével, amely családból a II. József kerületi igazgatásában (1786–1790) kinevezett baranyai alispán származott.
[222] Ódor: A „hivatali elit" 25–26.
[223] A korábban említett somogyi adatokhoz hasonlóan ez az 1559 adat is hozzáférhető a *Diæta* munkacsoport által összeállított adatbázis részeként: http://szijarto.web.elte.hu/diaeta–index.html. A továbbiakban ennek a korábban felsorolt adattárakból származó adataira külön hivatkozás nélkül fogok támaszkodni, és csak az ezen a körön kívülről származó információkra fogok lábjegyetekben utalni.

dc_1391_17

rendelkezésre, végül Csanádot illetően lényegében csak a század derekára vannak publikálva: a vármegyei apparátus felállása hosszú időt vett igénybe, ráadásul a közreadók 1777-ig vizsgálódtak csupán.

A fent (4) számmal jelzett kérdésben, hogy tudniillik mely hivatalok jelentették a vármegyei hivatalviselés kapuit, ha a somogyi vizsgálatot végezzük el a zalai, békési, hevesi, ungi, baranyai és csanádi[224] anyagon, mindenhol azt tapasztalhatjuk, hogy miként Somogyban is, az alügyész, aljegyző és alszolgabíró hivatala ilyen volt: ezeket döntő többségükben hivatali előzmény nélkül pályázó jelöltekkel töltötték be. Ha azonban a többi hivatalt tekintjük, akkor a kép sokkal vegyesebb lesz.

A somogyi eredményekhez képest Zalában a másod- és az első alispáni méltóság mintegy helyet cserélt a főügyészi és a főjegyzői hivatallal: az alispánok kerültek az átmeneti kategóriába a többség mellé, ahol nagyjából felerészben találunk korábban már hivatalt viselt vármegyei tiszteket. Hevesben az első és a másodalispánok vannak csak abban a felső kategóriában, ahol a többségükben hivatali tapasztalattal rendelkezők előléptetése szerepel, a főjegyző és a főszolgabírák hivatala ellenben lecsúszott a belépő pozíciók közé. (A főjegyzők a somogyi viszonyokhoz képest tehát Zalában egy, Heves- Külső-Szolnokban két kategóriát csúsztak lejjebb.) A főügyész és a főszolgabírák Ungban is a szokásos első hivatalok (alszolgabíró, alügyész, aljegyző) mellé kerültek, az első alispán a főjegyző, a *generelis perceptor* társaságában átmeneti jellegű pozíció lett, és csak a másodalispánokra volt igaz az, hogy nagy többségük nem első megyei hivatalként töltötte be ezt a funkciót. Békés vármegyében a következőt tapasztalhatjuk ebben a tekintetben: a főügyész és a főjegyző hivatala „belépő" pozíció a hivatali hierarchiába, és csak a másodalispánokra igaz az, hogy nagy többségükben már hivatalviseltek voltak megválasztásukkor. Baranyában a főügyész és a *generalis perceptor* hivatala is tipikusan első, és a „felső" kategóriába pedig az első és másodalispánok kerültek. Csanád vármegyében – alügyész híján – a főügyész hivatala „belépő pozíció" volt, de a *generalis perceptor*é is és főjegyzőé is. A maroknyi első alispán (másodalispán nem volt) és főszolgabíró képviseli azok körét, akik többségükben nem első hivatalként töltötték be e pozíciókat. Mindezen megyei eltérések jelenthetnek eltérő hivatalviselési mintázatokat, kissé

[224] Itt jegyzem meg, hogy a csanádi adatok a megye nemességének alacsony létszáma, a vármegyei önkormányzat kifejlettségének alacsony szintje és kiépülésénk megkésettsége miatt néhol annyira alacsonyak, hogy hasonló jellegű megállapításokat alig támasztanak alá: példának okáért 1777-ig egyetlen alügyész sem volt itt hivatalban, és aljegyzőből is csak összesen kettő. Csanád vármegye bevonását a vizsgálatba azzal lehet indokolni, hogy egy a fejlődésben elmaradt típust képvisel (gondoljunk Hajdu Lajos idézett véleményére: Hajdu: II. József igazgatási reformjai 22., 486–493.), és figyelembe vételével az aggretált eredmények a magyarországi átlagot jobban fogják tükrözni.

dc_1391_17

különböző jellemző pályaíveket, de jó eséllyel az alacsony elemszám miatt a véletlen mozgatja az adatainkat.[225] Így a fentieknél fontosabb ezért az összesített adatok vizsgálata.

Túl azon, hogy – mint láttuk – az alszolgabírák, az alügyészek és az aljegyzők hivatala első hivatalnak látszik,[226] ehhez a csoporthoz tartoznak még a főügyészek is (77%-ban elsőként viselték ezt a funkciót). Csak az alispánokról mondható el ennek a fordítottja, hogy tudniillik nagy többségükben ez nem az első hivataluk volt (ez az első alispánok 62, a másodalispánok 72%-ára igaz ez). Átmeneti jellegűnek a *generalis perceptor* és a főjegyző hivatalát minősíthetjuk: valamivel több, mint felük még nem viselt hivatalt ezt megelőzően, valamivel kevesebb, mint a felük már igen.[227] Vagyis a somogyi vizsgálathoz képest az a különbség (sőt tekintve a somogyi vizsgálathoz képest jóval nagyobb elemszámot, helyesebb korrekcióról beszélni abban a tekintetben), hogy az első alispánihoz nem a főjegyzői, hanem a másodalispáni méltóság hasonlít (ami nem meglepő), viszont a somogyi vizsgálatban átmeneti jellegű kategóriában tartozónak minősített hivatalokból a főügyészé mellett a főszolgabíró tisztségéről is az derült ki, hogy inkább belépő pozíció a vármegyei karrierben, mert viselői kétharmadának ez az első megbízatása.[228] (Lásd a 6–12. táblázatot: a hat vármegye adatai egyenként és összesítve, vö. a 3. táblázattal, Somogy adataival.) A főügyész tisztsége véleményem szerint a kisebb presztízs miatt (vö. 1. táblázat) inkább olyan „kapu” a vármegyei hivatalba, mint az alügyészé, aljegyzőé és az alszolgabíróé, a főszolgabíró azonban másik eset: ahogyan a finomabb somogyi vizsgálat arra utalt, a vármegyei nemességnek volt egy olyan rétege, melynek ez a hivatal mintegy dukált. (És rögvest látni fogjuk, hogy mégsem biztos az, hogy nagy többségükben tényleg új emberek töltötték be ezt a tisztséget.)

Mint említettem, az esküdteket és a hadbiztosokat kizártam az eredeti somogyi vizsgálatból. Amennyiben kihasználva a publikált vármegyei archontológiai kötetek és a további elérhető névsorok adta lehetőségeket az első vizsgálathoz képest szélesebbre tárjuk a kutatás szemhatárát, és az eddig vizsgált hivatalokhoz képest egy „egyéb” kategóriát is felveszünk, meglátjuk, mennyiben módosulnak következtetéseink. (Lásd a 13–18, illetve az összegző 19. táblázatot.) Nyilvánvaló, hogy az történik, hogy egy kategóriában sem nő, hanem minden kategóriában csökken, legfejlebb esetleg szinten marad azoknak az aránya, akik elsőként viselték az adott hivatalt. De ennek mértéke

[225] Például Csanád vármegye esetében ez teljességgel nyilvánvaló.
[226] Rendre 96, 97 és 92%-ban volt ez a vizsgált vármegyei hivatalok közül az elsőként betöltött. Ismét emlékeztetnem kell arra, hogy a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság okán az esküdtek és a hadbiztosok hivatalviselését nem vizsgáltam. Erre később vissza fogok térni.
[227] A főjegyzők 39%-a és a *generalis perceptor*ok 41%-a viselt már másik vármegyei hivatalt korábban.
[228] Pontosan 68%-uknak, míg 32%-uk viselt korábban hivatalt. A somogyi vizsgálatban az 1/3 alatti értéket tekintettem „belépő pozíciónak”. A Somogy vármegyei aljegyzők 32%-a viselt korábban más hivatalt a 18. században.

tekintetében a különféle hivatalok között jelentős különbségek tapasztalhatók. Az első és másodalispánok természetesen maradnak a korábban felsőnek nevezett kategóriában, a másodalispánok között a megválasztásukkor már hivatalviseltek aránya egyenesen háromnegyedesre növekedett.[229] A vizsgálat kibővítésével várható módon az alszolgabírák esetében került elő a legtöbb korábban viselt hivatal, hisz közülük nagyon sokan esküdtek voltak korábban, amely hivatal a hadbiztossággal együtt a vármegyei ranglétra legalsó fokát jelentette. Ennek ellenére az alszolgabírói hivatal megmaradt a „belépő" kategóriában az aljegyzők, alügyészek és főügyészek társaságában, még pedig annak felső határánál elhelyezkedve.[230] Ennél is inkább figyelemre méltó a másik érdemi differencia, amely a főszolgabíráknál adódik: ahelyett, hogy tipikusan első hivatalnak látnánk (ahogy az imént mondtuk), a főszolgabírói tisztség a *generalis perceptor*éhoz és a főjegyzőjéhez hasonlóan az átmeneti kategóriába került át,[231] sőt szinte két egyenlő részre bomlik: a főszolgabírák egyik fele más hivatalból került ebbe a pozícióba, míg másik fele először ezt a vármegyei hivatalt viselte. Azzal az állítással, hogy a finomított vizsgálat eredményeképpen (hogy az esküdti funkció betöltését is számba vettük, mint hivatali előzményt) a főszolgabírói hivatal is átmeneti jellegűnek minősíthető, visszatértünk a korábban (5) számmal jelölt somogyi hipotézishez a főszolgabírákat illetően. Az igazán lényeges azonban a dolog másik fele: megerősítést nyert az a feltevés, hogy bizonyos családok presztízse megengedte, hogy tagjai már ezt a fontos hivatalt töltsék be elsőként pályafutásuk során. És ők, úgy tűnik, a főszolgabírák felét mintegy tették ki.[232]

A tisztújítások jelöléseinek adatain túlmenően még szükség volna Zala, Heves és Külső-Szolnok, Békés, Ung, Baranya és Csanád helyi társadalmi viszonyainak behatóbb ismeretére is annak megállapításához, hogy azon hipotézis, mely szerint a legelőkelőbb családok sarjai csak az

[229] Érthető, hogy az alispánok körében nincs jelentős változás, hiszen elsősorban a számvevők, esküdtek, hadbiztosok kerültek a „korábban ismert hivatalt nem viselők" kategórájával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvasztott „egyéb" kategóriába. A két kivétel: egy békési aladószedőből és egy Heves megyei főhadbiztosból lett másodalispán a 18. században.

[230] 32% lesz azon alszolgabírók aránya, akik korábban már viseltek (túlnyomóan esküdti) hivatalt a vármegyénél.

[231] E három pozícióban a korábban hivatalt viseltek aránya rendre 48, 50 és 46%.

[232] A vizsgált hat vármegyéből rendelkezésre álló források jellege, konkrétan a jelöltségekre vonatkozó adatok hiánya nem teszi lehetővé a korábban (5) számmal jelzett hipotézis második felének verifikálását, hogy tudniillik másfelől viszont voltak olyan hivatalviselő családok, melyek presztízse nem tette számukra lehetővé a főszolgabírói hivatal betöltését, kivéve az átütő tehetségek esetét. Példának okáért lehet, hogy a Tabódy család presztízscsökkenése áll amögött a tény mögött, hogy Tabódy Pál nem kevesebb, mint húsz évig volt Ung egyik alszolgabírája, mégsem léphetett ennél feljebb a ranglétrán, jólehet korábban családja a megyének nemcsak két főszolgabírát, hanem két alispánt is adott. De ebben a kérdésben jelen vizsgálat keretei között nem lehet megalapozott véleményt nyilvánítani.

dc_1391_17

első alispáni pozícióért voltak hajlandók sorompóba állni (6), helytálló-e. Ebben a tekintetben csak annyit mondhatunk, hogy pusztán az a tény, hogy az első alispánok mindössze nem egészen 40%-a viselt korábban más hivatalt a 18. századi vármegyékben, megengedi, sőt talán valószínűsíti is állításunkat. Hogy ők továbbléptek-e országos hivatalokra, és a legszebb vármegyei pályafutások is ide konkludáltak-e, azt hamarosan külön megvizsgáljuk, csak előbb felvázoljuk, mint ahogy az a somogyi vizsgálatban is megtörtént (5. táblázat) a vármegyei hivatali pályafutások mátrixát: mely tisztviselők milyen hivatalra léptek előre, illetve egy–egy hivatalt honnan érkezők töltöttek be. (Lásd a 20–26. táblázatot.) Itt már feltüntetjük az országos hivatalokat, az ismert és elérhető kamarai, kúriai, helytartótanácsi és kancelláriai (tehát mind közigazgatási, mind bírói) hivatalokat is.[233]

A táblázatokra tekintve először is megjegyezhetjük, hogy a hivatali karrierek nem mind egyenes vonalúak, főleg a század elején van példa olyan „ugrálásra", amikor folytonos hivatali előrelépés helyett egy magasabból egy alacsonyabb hivatalba kerül a hivatalviselő.[234] Erre Ungban azonban később is van példa: csicseri Orosz István alispánból 1782-ben lett főjegyző. Ha nem tévedek (például azonos nevű személyek pályájának összemosásával), akkor itt sok esetben még mindig nem a hivatali karrier értelmében vett pályafutásokról van szó, hanem eseti megbízatásokról, ami a szakszerűsödés és a professzionalizáció visszamaradottsága jelének tűnik Ung vármegyében, miként a gyakori többes megbízatások is: példának okáért Petrovay Antal jó ideig egyszerre volt Ung pénztárnoka és aljegyzője. Thurzó András főjegyzőből lett aljegyző 1747-ben, majd tíz évre rá ismét főjegyző, Nagy János főszolgabíróból alszolgabíró 1769-ben, majd 13 esztendő múltán, amikor emellett az idő nagy részében a számvevő hivatalát is ellátta, ismét főszolgabíró – ilyen vargabetűk később (és másutt) nem nagyon fordultak elő a vármegyei karrierekben.

Az összesített mátrix lehetőséget kínál számunkra abban a tekintetben is, hogy számba vegyük a vármegyei hivatalok viselői előtt nyíló előrepési lehetőségeket – döntően természetesen a megyei apparátus kebelében.[235] Nem tekintve most a legmagasabb pozíciót, az alispánét (amelyből

[233] Erre lásd a *Diaeta* munkacsoport által összeállított adatbázist: http://szijarto.web.elte.hu/diaeta–index.html. (Azonnal fel kell arra hívnom a figyelmet, hogy sajnos a Magyar Királyi Udvari Kancelláriát illetően egyelőre csak szórványos adatok állnak rendelkezésünkre.)

[234] Ungban Berczik Miklós 1715-től helyettes szolgabíróként szerepel, pedig azt megelőzően szolgabíró volt. Ezt azonban nem tüntettem fel a hivatali karriereket összefoglaló táblázatban olyan módon, hogy ő (fő)szolgabíróból vissza lett minősítve alszolgabírává, mert 1715 előtt ez utóbbi megnevezés nem volt használatban. Inkább úgy tekintem, hogy ekkortól a szolgabírák közül őt alszolgabírónak hívták.

[235] Azokat a későbbi hivatalokat, amelyek viselése a vármegyei fizetések tükrözte hierarchia szerint nem előrelépést jelentettek, most nem veszem figyelembe. (A főügyész és az aljegyző egymáshoz

előre már csak országos hivatal felé nyílott út), azt mondhatjuk, hogy három hivatal volt, amelyből csak kis eséllyel lehetett előrelépni: a *generalis perceptor*, a főszolgabírák és a főügyész esélye erre nem érte el a 20%-ot, csak minden hatodik lépett közülük előre.[236] Ennél jobb esélye volt a feljebblépésre az alszolgabíráknak és a főjegyzőknek,[237] míg a másodalispánok, alügyészek és aljegyzők közel fele került később magasabb hivatalba.[238] Érdekes viszont, hogy ügyésznek lenni zsákutcát jelentett: 29 az ismert alügyészek száma, közülük nyolc főügyész lehetett ugyan, de ők azután ennél tovább már nem nagyon tudtak kapaszkodni a ranglétrán: csak minden hatodik léphetett később előre.[239] Ennek ellenére az alügyésznek még jó esélye volt a főügyésszé válásra, és érdemes arra felfigyelni, hogy az imént a főjegyzői mellett (és nála inkább nagyobb, mint kisebb előléptetési eséllyel) éppen azon hivatalokat soroltuk fel, mint amelyek esetében jó előrelépési esélyek mutatkoztak, amelyek helyettességet jelentettek valaki mögött: a másodalispánét, az aljegyzőjét, alügyészét és – valamivel kisebb mértékben – az alszolgabíróét.[240] Később, a professzionalizációra vonatkozó hipotézis értékelésekor érdemes lesz majd felidéznünk ezt a tényt.

Vannak megyei specifikumok. Példának okáért a vizsgált vármegyékben összesen 15 alkalommal fordult elő, hogy aljegyzőt választottak meg főszolgabírának, de ezen esetek többsége, nyolc Heves és Külső-Szolnok vármegyében történt, ahol ez az előléptetés az aljegyzők előrelépésének nagyobbik részét jelentette. Tehát aljegyzőből szolgabírói hivatalra lépni kifejezetten hevesi pályaívet jelentett. Zalában nagyon sok volt az alszolgabíró: a vármegye nagy létszámú nemességének tudható be az a körülmény, hogy míg a másik négy megyében kevesebb volt az al- mint a főszolgabíró, azaz sokáig egy alszolgabírót sem választottak a (fő)szolgabíró mellé, addig Zalában kétszer annyi volt belőlük.[241]

---

való viszonyát illetően a fizetési gyakorlat nem egységes: hol az egyik, hol a másik kap több fizetést. De nem is találkoztam olyan esettel ebben a hat vizsgált vármegyében, hogy aljegyzőből főügyész lett volna vagy fordítva. Hasonló az alügyészek és az alszolgabírák viszonya. De mivel egy-egy eset van csak arra, hogy valaki az egyik hivatalból a másikba került át, ez biztosan nem okoz zavart számításainkban.) Kivételt tettem viszont a másodalispáni hivatallal. Ha ide került egy főjegyző vagy egy *generalis perceptor*, akkor fizetése csökkent ugyan, mégis előléptetésként fogom kezelni a hivatal jellege, az első alispán általános helyettesítése okán.

[236] Az adatok rendre: 14, 16, 17%.

[237] Az adatok rendre 30, 37%.

[238] Az adatok rendre 43, 45, 53%.

[239] A „fél" esetről lásd a 21. táblázathoz fűzött lábjegyzeteket.

[240] Talán azzal függ az alszolgabírák esetében tapasztalt valamivel kisebb előrelépési esély, hogy a nagyobb megyékben, illetve az idő előrehaladtával egy főszolgabíró mellé inkább két, mint egy alszolgabírót választottak, így magasabb lett az alszolgabírák száma a főszolgabírákénál (habár ez a vizsgált megyék mindegyikére és a század egészére nem érvényes).

[241] A nem említett megye a nagyon alacsony létszámú nemességgel és igen kis vármegyei apparátussal rendelkező Csanád, ahol három (fő-)szolgabíró és négy alszolgabíró volt.

A négy archontológia és a két további archontológiai névsor tehát bizonyos tekintetben a somogyi vizsgálat kontrollját is lehetővé teszi. Mivel a somogyi vizsgálatban az esküdtekre egyáltalán nem fordítottam figyelmet, úgy tűnt, mintha az alszolgabírák esetében hivatali előzmény nélkül kapták volna ezt a tisztséget. Zalában viszont akkor, ha az archontológia adatait teljeskörűen kiaknázzuk, tehát az esküdtekre is tekintettel vagyunk, kettőről 30-ra nő azon alszolgabírák száma, akiknek korábban már volt valamilyen hivataluk, és nem hivatali előzmény nélkül léptek szolgálatba, s arányuk 2%-ról 28-ra emelkedik. (Lásd a 13. táblázatot.) (Hevesben 4-ről 30%-ra, Békés vármegyénél pedig az láthatjuk, hogy nemcsak egyetlenegy, hanem mind a nyolc alszolgabíró viselt ezt megelőzően valamely hivatalt, de a csak a magasabb tisztségekre összpontosító vizsgálatban ez a tény szinte teljesen elveszett.. Baranyában a megelőzőleg hivatalt viselt alszolgabírák aránya az esküdtek bevonásával a vizsgálatba 8-ról 50%-ra nő, miként Csanádban is, ahol pedig azt hihettük volna, hogy egyetlen ilyen sem volt. Lásd a 14–18. és az összegző 19. táblázatot.)[242] Azonban a teljeskörű vizsgálat szerint is marad a tény, hogy Zala 78 alszolgabírája megelőzőleg más vármegyei hivatalt nem viselt, vagyis a somogyi vizsgálat módszerével az esetek mindössze nagyjából negyedrészében tévedünk, a nagy többségnek ténylegesen az alszolgabíróság volt az első hivatala a vármegyénél.[243]

Előrelépés megyeiről országos hivatalokra

A (6) számú hipotézis részét alkotta az is, hogy a legelőkelőbb családok egyes sarjai csak az első alispáni hivatalért álltak sorompóba, majd ennek elnyerése után később esetleg országos hivatalra léptek előre – miként általában a legkiválóbb megyei hivatalviselők is ide kerültek pályafutásuk végén.[244] Ennek ellenőrzésére is kísérletet tehetünk a hat vizsgált vármegye

[242] A hevesi aljegyzők esetében is jelentős a változás: a már korábban is hivatalt viseltek aránya 7%-ról 32%-ra emelkedik a szélesebb adatfelvétellel. Ung vármegyében viszont a korábbi „egyéb" kategória figyelembe vétele az alszolgabíráknál sem okozott változást a megoszlásban: a 35-ből nem három, hanem négy esetében találtunk alacsonyabb hivatali hátteret.

[243] Érdekes módon egy magasabb tisztséget tekintve, a hevesi főszolgabírák esetében is jelentősen módosulnak az adatok: az „egyéb" rovat (tehát a vizsgálat a korábbihoz képest plusz adatainak) figyelembe vételével a hivatali előzmények nélkül a főszolgabírói pozícióba emelkedettek száma 35-ről 11-re esik, 72-ről 22%-ra. A többi megyében azonban ez másképp volt – a lényeget a főszolgabírói hivatal imént tárgyalt kétarcúságában látom. Egyes vármegyékben az előkelőbb *bene possessionatus* családoknak szélesebb út nyílt arra, hogy presztízsük érvényesítésével rögtön erre aspiráljanak, míg másutt, például Hevesben lokális tényezők ezt beszűkítették: itt felmerülhet az egri érsek-főispánnak (a pécsi püspök-főispánnál esetleg szignifikánsan nagyobb) befolyása vagy más hatás is.

[244] Az egyöntetűség kedvéért az országos hivatalokra való előrelépést a somogyi vizsgálathoz igazodva vettem figyelembe, így nem vettem tekintetbe például Csőke Istvánnak, Heves és Külső-Szolnok szolgabírájának a Rákóczi-szabadságharc idején a Fejedelmi Ítélőtáblán betöltött, az

hivatalviselőinek adatai alapján. Megjegyzem, hogy nemcsak a baranyai és a csanádi névsor (melyektől ezt nem várhatjuk el) és az ungi (eredetileg 1908–1909-ból származó) valamint a zalai archontológia nem tartalmaz utalásokat a vármegyei hivatalviselők későbbi karrierjére, hanem Héjja Julianna Erikának a teljes Békés vármegyei apparátusra kiterjedő prozopográfiai adattárában sincs jelzés 18. századi országos pozíció betöltésére.[245] Jellemző, hogy Békés megye vármegyei tisztviselői közül senki sem tudott országos hivatalra emelkedni, jóllehet ez más megyékben nem volt rendkívüli. Legfeljebb más megyébe kerülhetett el egy–egy békési hivatalnok, hogy ott fontos pozíciót töltsön be, mint a jakobinus Laczkovics János apja, Imre, aki jegyző volt Békésben (1744–1746), majd Pest–Pilis–Solt vármegyében lett előbb jegyző, majd szolgabíró, végül alispán (1757–1784). A fontos emberek (sokszor arisztokraták) békési táblabírói kinevezése nem olyan kapocs, amely miatt az illetőket békési hivatalviselőnek kellene tartanunk, mint ahogy a későbbi személynök Száraz György sem lett a megye bécsi ágenseként a megyei tisztikar része. Csanád vármegye 18. századi hivatalviselőinek esetleges országos hivatali karrierje után kutatva még ennyi esetet sem sikerült találnunk. Azt mondhatnánk, a volt hódoltság e kis jelentőségű, alacsony létszámú nemességgel bíró vármegyéiből nem lehetett feltörni, országos hivatalra jutni. ugyanakkor pontosan ezt tapasztaltuk a más hátterű Ung megye esetében is.

Heves és Külső-Szolnok vármegye 18. századi apparátusából már többen jutottak fel országos hivatalra, de még mindig nem sokan: az adattárban mindössze három ilyen pályafutásra

---

archontológiában említett esküdti pozícióját (*assessor tabulae judiciariae ducalis*). Erre a pozícióra delegálták a szintén hevesi Országh Pál megbízott vagy helyettes alispánt is, de ő nem vett ténylegesen részt a bíróság munkájában, és Csőke az ő helyére került.

[245] Ez természetesen nem vonatkozik a főispánokra és az adminisztrátorokra, akik nem tartoznak a jelenleg vizsgált vármegyei hivatalviselők körébe. Ezt legfeljebb annyival egészíthetjük ki, hogy Almásy Alajos volt Békés diétai követe az 1792. évi diétán (Héjja: Békés archontológiája) – bár még nem grófként, mert a címet apja csak 1815-ben fogja majd elnyerni (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 199. rekord; az az Almásy Ignác, aki 1771. november 8-án lett gróf, nem az ő apja volt – Szemethy: Rangemelésben részesült 315., Nagy Iván 1777. november 8-át ír, feltehetően tévesen: Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 190. rekord). Almásy Alajossal pedig később, a 19. század elején a Kancellárián találkozhatunk: előbb tiszteletbeli fogalmazói, majd tiszteletbeli titkári minőségben. (Fallenbüchl: A hivatalnokság I. 159., 161. Fogalmazó mivoltára Vámos András megerősítő adata 1806–1807-re, melyet külön köszönök neki: MOL A79 1. köt. 1. Vámos András arra is rámutat, hogy ekkoriban a munkával nem járó tiszteletbeli fogalmazói tisztségre már csak arisztokratákat neveztek ki, vagyis Almásyt kvázi arisztokratának tekintették már ekkor.) De Almásy Alajos nem volt Békésben megyei tisztviselő, csak a vármegye országgyűlési követe, illetve pályafutásának bécsi szakasza már a 19. századra esik. Ennél is zavaróbbi viszont, hogy Héjja Julianna Erikának Almásy követségére vonatkozó adatát nem erősítik meg országgyűlési források, itt csak Angyal József és Domokos Lőrinc követségére van adat. (Vö. Héjja: Békés archontológiája 183. Naponként-való 1792. xviii.) Az Almásyak közül egyébként már Márton is Békés diétai követe volt 1722–1723-ban vármegyei ügyészként, amire országgyűlési forrásunk is van. (Lásd Héjja: Békés archontológiája 114., 182. és 700.486/1.37.)

van utalás: Gosztonyi István másodalispánból 56 évesen helytartótanácsos lett, mely hivatalt még 19 éven át, 1751–1770-ig töltötte be.[246] 1729-ben (Almásy Jánost váltva),[247] 1741-ben jegyzőként[248] és 1751-ben helyettes alispánként volt Heves diétai követe,[249] sőt már 1722–1723-ban is ott volt az országgyűlésen két távollévő választott püspök követeként.[250] Látjuk, hogy helytartótanácsosi kinevezése közvetlenül az 1751. évi országgyűléssel esik egybe.

A vármegyei archontológia szerint Orczy István Heves és Külső-Szolnok alispánja (1710–1715)[251] és táblabírája volt (1715-től), majd a Királyi Tábla bírája lett (1724–1730), majd ugyanitt alországbírói méltóságra is emelkedett (1730–1732). Érdemei elismeréséül előbb német–római szent birodalmi bárói (1731), majd (1736. július 5-én[252]) magyar bárói rangemelésben is részesült. Komoly birtokadományt is kapott III. Károlytól.[253] Marczali Henrik nagy birtokszerzőnek minősíti, aki Hevesben „vásárolja össze a kincstári birtokokat." Elmondja róla, hogy feljelentést tett, hogy a Pap család tagjai kezében vannak a Forgáchoknak a kincstárt illető javai, mire ezeket konfiskálták, és lehetővé tették számára, hogy 7000 forint árengedménnyel vegye meg őket a fiscustól.[254] Egy 1730. évi tiszti címtáras kalendárium még érseki ülnökként tünteti fel, majd 1731-ben a soron következő kötet már alországbírónak mondja,[255] ami megerősíti az alországbírói kinevezés datálását az 1730. évre. Ezt megelőzően Orczy már 1728–1729-ben is érseki ülnökként volt jelen az országgyűlésen.[256] Országos (bírói) hivatalra emelkedésében feltételezhetően szerepe volt egy korábbi országgyűlésnek: Orczy István 1722–1723-ban távollévő követeként volt Pozsonyban, özvegy gróf Pálffy Jánosné gróf Esterházy Eleonórát képviselve, és az adó és só ügyében kiküldött vegyes (alsó- és felsőtáblai tagokból álló) bizottság munkájában is részt vett.[257] Országos hivatalviselése a diéta utáni évben indult. De nem is ez volt Orczy István első országgyűlése: már 1712-től 1715-ig Heves megye követe volt az országgyűlésen.[258] (1741-ben pedig természetesen már a felsőtáblára kapott meghívólevelet.[259])

---

[246] Vö Ember: A Helytartótanács 202. Fiának, Gosztonyi Pálnak a kérelme 21 éves helytartótanácsi szolgálatot tulajdonít apjának. (Khavanova: Az apai érdemeket 1119.)
[247] Bán (szerk.): Heves archontológiája 73.
[248] Kolinovics 664.
[249] 700.467 5.
[250] 700.486/1 40-41.
[251] A vármegyemonográfia még 1710-1716-ot írt: Nagy B.: Heves története.
[252] Szemethy: Rangemelésben részesült 313.
[253] Málnási: Csáky Imre 158.
[254] Marczali: Magyarország története 97.
[255] Sebők: Hivatali pályafutások 41., 43.
[256] MOL N52 Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[257] 700.486/1. 42., 137.
[258] 700.504 7., Lányi I. 398.
[259] Kolinovics 22., 659.

Sághy Mihály hevesi jegyző (1746–1752), másodalispán (1752–1756), első alispán (1756–1766) majd táblabíró (1766) pedig a Kúriára került. A tiszti címtáras kalendáriumokban 1767–1782-ig helytartói ítélőmesterként szerepel a Királyi Táblán, majd innen lépett elő a Hétszemélyes Táblára nemesi ülnöknek (1782–1785).[260] A józsefi reform után is a Hétszemélyes Táblánál maradt, és itt találjuk 1790-ben is[261] (amikor hosszú szolgálata jutalmául bárói rangra emelték[262]), sőt még 1792-ben is.[263] Az ő országos hivatalra jutásában is minden bizonnyal szerepet játszott diétai szerepvállalása: 1751-ben még jegyzőként volt Heves követe a diétán,[264] majd 1764–1765-ben vármegyéjét képviselte,[265] amikor a Bécsbe küldött üdvözlő deputációban is részt vett.[266] Nem sokkal később került a Királyi Tábla bírái közé. Ezen az országgyűlésen pedig egy kormánypárti paszkvillus durván szidalmazta, mint ellenzéki főkolompost,[267] egy másik pedig rossz hazafinak mondta.[268] Vagyis egyértelműen kitűnt a tömegből – talán egyszer ellenzékiként, másszor kormánypártiként, vagy akár előbb ellenzékiként, majd kormánypártiként. Akárhogyan is történet, az eredmény szempontjából magatartását (stratégiáját?) sikeresnek mondhatjuk.

A hevesi archontológia nem tesz említést egy[269] országos hivatalra emelkedett személyről: az 1719-ben danzigi bujdosásban elhunyt kuruc Vay Ádám[270] fia, Ádám Heves és Külső-Szolnok egyesített vármegyék másodalispánja lett 1731–1735 között. 1737–1748 között azután a tiszti

[260] Sebők: Hivatali pályafutások 39., 41.
[261] Vetus et Novum 1790 244. (Az adatot Sebők Richárdnak köszönhetem.)
[262] Szemethy: Rangemelésben részesült 315.
[263] Vetus et Novum 1792. (Az adatot Sebők Richárdnak köszönhetem.)
[264] 700.467 5.
[265] Csepreghy.
[266] 700.455 8.
[267] Téglás: A történeti paszkvillus 107.
[268] Országgyűlési versek 5. lap (30. vers)
[269] Kérdéses egy további eset, a szeleci és boconádi Szeleczky családból származó Márton személyazonossága, aki Heves és Külső-Szolnok megye ügyészének hivatalát viselte az általunk vizsgált időszak határán, 1699-1700-ban. Szeleczky II. Márton a Királyi Táblánál előbb alországbíró, majd 1727. évi bárósága emelése után főrendi ülnök lett (1730-1747-ig, lásd. Sebők: Hivatali pályafutások 40.; alországbírósága 1722-ben és 1728-ban: MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. – Forgó András adata – és 700.486/1 36.). Róla Nagy Iván úgy tudja, hogy katonaként kezdte pályáját, és csak a Rákóczi-szabadságharcot követő időszakban vállalt vármegyei hivatalt: Pest-Pilis-Solt megye alispánja lett 1717-ben. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 43175. rekord) Esetleg az említett hevesi ügyész Szeleczky Márton nem ő volt, hanem inkább apja, I. Márton – aki azonban nem került országos hivatalra. Nagy János ezzel szemben úgy vélik, hogy a hevesi hivatalviselő Szeleczky Márton lett utána katona, majd Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja (1717–1725), azután alországbíró, végül báró. (Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 176.)
[270] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 50511. rekord. Róla részletesen lásd Heckenast–Mészáros: Ki kicsoda 451–452.

címtáras kalendáriumok Sebők Richárd által feldolgozott adatai szerint a Királyi Tábla királyi ülnöke volt.[271]

Tekintettel arra a tényre, hogy ezek az adatok a későbbiekben igen fontos szerepet fognak játszani, szeretném rögvest leszögezni azt a tényt, hogy a tiszti címtáras kalendáriumok érthető módon késéssel rögzítették a kinevezéseket. Jóllehet Sebők Richárd korábban úgy fogalmazott, hogy „minden kalendáriumot arra az évre tekintek érvényesnek, amelyben kiadták", vagyis nem a tárgyévet megelőző évre, már ő maga is azonnal idéz olyan adatokat, amelyek a csúszást egy évesnek mutatják.[272] Az alábbiakban ezért hangsúlyozom ezekről az adatokról, hogy tiszti címtáras kalendáriumokból származnak (vagyis a csúszás nemcsak elképzelhető, hanem egyenesen valószínű is), és ahol ez más források alapján megalapozottnak tűnik, helyre is igazítom ezeket.[273] Jelen esetben, Vay Ádám pályafutását illetően ez azt jelentheti, hogy már 1736-ban elfoglalta új hivatalát a Királyi Táblánál, de ezt a tiszti címtáras kalendáriumok 1737. évi (és ezen évben kiadott) kötetében tüntették fel először, vagyis pályafutásában feltehetően nem volt szakadás az 1735-ig betöltött másodalispáni és az 1736-tól viselt királyi ülnöki hivatal között.

Egyébiránt Vay Ádám pályájában is felbukkan a már ismert mozzanat: 1728–1729-ben vármegyéjének követe volt a diétán:[274] ennek szerepe fontos lehetett (ebben az esetben nem azonnali, hanem későbbi) országos hivatalra emelkedésében. 1728. szeptember 6-án, miután az adóemelés ügyében Bécsben tárgyaló küldöttség Savoyai Jenőtől visszatért, fejenkénti szavazást tartottak. Ennek alkalmával a többségi álláspontnak azt tekintették, amelyiket a vármegyék többsége képviselt (szemben a többiek többségével). Vay Ádám viszont ekkor a vármegyék kisebbségének kormánypárti álláspontját hangoztatta.[275] Karrierjében nyilvánvalóan az is nagyon fontos mozzanat volt, hogy – ahogy Szakály Orsolya fogalmaz: „apja politikai szerepét ellensúlyozandó" – katolizált. Leszármazottjai közül egyébként ketten is bárók lettek, de az ág ezután kihalt.[276]

---

[271] Sebők: Hivatali pályafutások 43.
[272] Sebők: Hivatali pályafutások 18.
[273] Kutatómunkájának jelen fázisában Sebők Richárdnak az a véleménye, hogy a tiszti címtáras kalendáriumi adatai mintegy 80%-ban a tárgyévet megelőző évre érvényesek, nem gondolja viszont azt, hogy ezt az adatok közlésekor évényesítenie kellene. (Szóbeli közlése és levele alapján.)
[274] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[275] 700.484 133–134.
[276] Szakály: Vállalkozó főnemes 15. Megjegyzem, hogy nem magyar, hanem erdélyi bárók lettek Vay Ádám fiai. (Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 50517. rekord.) Rangemelésük ezért nem szerepel Szemethy Tamás teljeskörű vizsgálatában. (Szemethy: Rangemelésben részesült.)

A korábban említett Almásy János nemcsak Heves és Külső-Szolnok diétai követe volt 1728–1729-ben, hanem Kiss János választott püspököt is képviselte.[277] A korábbi országgyűlésen viszont még Borsod követe volt. Fontos bizottságokban szerepelt, így a sérelemösszeállító és az igazságügyi reform revíziójára, illetve ennek végleges kidolgozására kiküldött bizottságban is.[278] Hevesi követként 1728-ban pedig feltehetően ismét csak felhívta magára a figyelmet: azok között volt, akik a név szerinti szavazáskor kategorikusan elutasítottak mindenféle adóemelést.[279] Ezután (és ettől talán nem függetlenül) 1730-tól személynöki ítélőmester volt, majd a Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnöke (1742–1757).[280] 1741-től a jász-kun kerület nádori főkapitányi tisztét is betöltötte.[281]

Ami Baranyát illeti, megkíséreltem (a korábbi tanulságokra támaszkodva) megtalálni az összes 18. századi (első, helyettes és másod-) alispánt és vármegyei (fő)jegyzőt a *Diaeta* adatbázisban, remélve, hogy országos karrierek nyomára bukkanhatok. Csupán arra derült fény, hogy Berényi Gergely Heves és Külső-Szolnok vármegye jegyzője volt 1697. szeptember 19-től 1708. január 18-ig, mielőtt 1711-ben Baranyában főjegyző lett volna – ami mindössze a 18. századi nemesség migrációs mozgásaihoz jelent adalékot. Ódor Imrétől azt is tudhattuk, hogy Daróczy Ferenc tolnai alispán lett – hasonló baranyai hivatalviselését követően. Elképzelhető, hogy az 1732-től Baranya vármegyei karriert folytató, az 1740-es években az első alispán hivatalát is betöltő Friebajsz Ádám 1728-ban még Székesfehérvár város követeként vett részt a diétán[282], de akár névazonosság is fennállhat ebben az esetben, országos hivatali karrierről mindenesetre nem lehet itt szó. A baranyai elithez tartozó Pávics családból jelölt a megye a testőrségbe 1765-ben egy ifjút. Ő

[277] Bán (szerk.): Heves archontológiája 73. és OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.) A század első diétáján jegyzőként Almásy Mihály is volt Heves és Külső-Szolnok vármegye országgyűlési követe a vármegyei archontológia szerint. (Heves megye archontológiája 73., 83. Erre Lányi Pál naplójában találtam is megerősítést: Lányi I. 398. Feltételezem, hogy nem végig volt Almásy Mihály követ, 1712-ben még igen, de 1714-re már átvette tőle ezt a feladatot Kada Pál, míg Orczy István mindvégig követ maradt, lásd 700.504 7.) Vámos András kutatásai szerint az országos állás elnyerésének esélye azon megyei követ esetében, aki volt korábban távollévő követe 1:3 volt, aki nem, annál pedig 1:13 – azaz a differencia több négyszeresnél. (Vámos András szíves közlése)

[278] 700.486/1 36., 137., 162., 181. Almásy Borsod vármegye jegyzőjeként szerepel ekkor, és e megyében 1726-ban is jegyző volt. (MOL O13 1. füzet – Az adatot Molnár Györgynek köszönhetem.) Megjegyzem, hogy arra is van adat, hogy Ugocsa követe lett volna Almásy 1728–1729-ben – így szerepel egy bizottság névsorában. (700.486/1 162.)

[279] 700.484 81–84.

[280] Sebők: Hivatali pályafutások 39., 42. A tiszti címtáras kalendáriumi adatok hiányosak a harmincas évekre, pontosabban az 1737 előtti időszakra, de így is van Almásy János pályafutásában egy hiátus 1741 előtt, melyet kitölteni a későbbi kutatás feladata lesz.

[281] *Nagy Iván*: Magyarország családai CD-ROM 199. rekord.

[282] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

jó eséllyel azonos azzal a Pavics Józseffel, aki a Magyar Királyi Udvari Kancellárián 1768-tól 1775-ig fogalmazó, 1775–1776-ban vice-protokollista, 1776-ban protokollista, 1776–1780-ig expeditor, végül 1780–1801-ig haláláig kancelláriai titkár.[283] De esetében a pályafutás vármegyei „lába" hiányzik. Érdemi eredményekre a Sauska családot illető vizsgálódásokból juthatunk – bár még itt is némi bizonytalansággal találjuk magunkat szemben.

Fallenbüchl Zoltán szerint a Magyar Kamara 1728-tól címzetes, majd 1730-tól tényleges tanácsosát, aki 1738-ban tartománybiztosi kinevezést kapott, Sauska János Ferencnek hívták.[284] Miként Ódor Imre leírja, Sauska János Antal a Magyar Udvari Kamaránál, majd a Helytartótanácsnál szolgált. Érdemeiért 1732-ben Somberekre és környékére adományt kapott. Baranya vármegye hivatalaira (a hegyháti főszolgabíróságra vagy az első alispáni funkcióra) hiába kandidált, de az 1740-es években az eszéki tartományi biztos hivatalát viselte. A megye táblabírójává nevezték ki 1742-ben.[285] 1764–1765-ben Sauska Antal ő volt Baranya egyik diétai követe,[286] majd közvetlenül ez után (az egybeesést ismét nem tarthatjuk véletlennek) a Helytartótanács köznemesi tanácsosa lett. Ezt a hivatalt 1782-ig viselte.[287] Ember Győző a hivatalviselő keresztneveként az Antalt adja meg, s nem Antal Jánosról beszél, mint Ódor Imre, de ez nem meglepő, hiszen Nagy Iván is csak Antalként emlegeti Lehoczky nyomán Baranya 1765. évi diétai követét,[288] miként az előbb idézett levéltári forrás is csak Antalt említ, sőt előfordul, hogy Ódor Imre is csak az Antal keresztnevet használja róla beszélve.[289]

Ha ezt a pályafutást a maga teljes egészében vizsgáljuk, nemcsak különleges hosszúsága a zavarba ejtő (aki 1728-ban már kamarai tanácsos és 1782-ben még helytartótanácsos, annak 80 éves kora felett is szolgálnia kellett), hanem annak íve is: egy központi kormányhatóságtól a pénzügyigazgatás egy vidéki posztján keresztül a vármegyéhez, majd onnan a diétai követségen keresztül ismét egy dikasztériumhoz vezet. Talán nem indokolatlan ezért azt feltételezni, hogy

[283] Továbbá 1787–1801-ig a kancelláriai expeditúra igazgatója, 1786-ban *heroldus regni* és 1789-ben *aulae familiaris*. (MOL A79 1. kötet 44. Ezt a hivatkozást Vámos Andrásnak köszönhetem.) Titkári hivatalviseléséről hasonlóképpen lásd Fallenbüchl: A hivatalnokság I. 158.
[284] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296. Így csak bízni tudok abban, hogy a Baranya vármegye forrásaiban otthon lévő kutató jól ítélt és nem tévedett Sauska János Ferenc és Sauska Antal azonosságát állítva.
[285] Ódor: Megyei elit 257.; uő: A „hivatali elit" 28.; uő: A „politikai elit" 113.; uő: Hierarchia és presztízs 211.
[286] Csepreghy.
[287] Ember: A Helytartótanács 202.
[288] Nagy Iván: Magyarország családai X. 81.
[289] Ódor: A „politikai elit" 113.

János (Ferenc) és Antal a család két tagja volt: az első kamarai hivatalnokként[290] kapott baranyai birtokot, a hadseregellátásban betöltött hivatala révén lett a vármegyei közösség elismert tagja, majd egy következő generáció pályája természetes módon a vármegyéből indult, és annak országgyűlési képviseletén keresztül vezetett a Helytartótanácsba.

A Sauska családból mindenesetre nem Antal volt az első, aki a Helytartótanács alkalmazásába került. Sauska Ferenc előbb számvevő volt a Helytartótanácsnál (1724–1728), majd köznemesi tanácsos lett (1730–1754).[291] Rokoni kapcsolatát János Ferenccel (vagy János Antallal) nem ismerem, de biztosan segítette az utóbbi karrierjét.[292]

Ami végül Zala országos hivatalra jutott tisztviselőit illeti, amely megye már nem tartozott ugye a valamikori hódoltsághoz, Nagy György jegyző (1727–1737) feltehetően azonos azzal a Nagy Györggyel, aki 1738-tól 1749-ig bíráskodott a Királyi Táblán előbb helytartói ítélőmesterként (1738–1741), majd alországbíróként (1742–1749).[293] Mivel ő vett részt Zala egyik követeként az 1741. évi diétán,[294] volt rá lehetősége, hogy felhívja magára a figyelmet, ezért is valószínűsítem a két személy azonos voltát. Ebben az esetben biztosan nem köthető az országos karrier kezdete a diétai szerepléshez, de a Kúrián belüli előrelépés talán igen.

Niczky György, aki már somogyi hivatalviselése okán jelen vizsgálat homlokterébe került, zalai alispán is volt (1719–1735). 1714-ben viszont még Baranya követe volt a diétán[295], 1717-ben és 1719-ben Somogyot képviselte a *concursus*on,[296] 1716–1732-ig Somogyban volt főjegyző[297] 1728–1729-ben Zala követeként volt ott az országgyűlésen[298], és bár az 1728. július 24-i név szerinti szavazás alkalmával nem az adóemelést támogatta, azaz lényegében ellenzéki álláspontra helyezkedett,[299] minden bizonnyal felhívta magára a figyelmet (a III. Károlyhoz intézett válaszfelirat és a sérelmek kidolgozására kiküldött bizottságnak, illetve az adóügy tárgyalásakor a

[290] A család címeres levelét Sauska Mihály csak 1719-ben nyerte el. A címerképből egyértelmű, hogy a bányászatban tevékenykedett. (Vö. Nagy Iván.: Magyarország családai X. 81.)
[291] Ember: A Helytartótanács 202., 241.
[292] A Sauska családot (a Tallián családhoz hasonlóan) az is kiemeli a köznemesi átlagból, hogy egyes tagjai főnemesekkel kötöttek házasságot. (Ezt a megfigyelést Szemethy Tamásnak köszönhetem.)
[293] Sebők: Hivatali pályafutások 41.
[294] Kolinovics 661.
[295] 700.504 6.
[296] P 1717–1722 3. 173/168. és 336/341. (új/régi oldalszám); utóbbi követségéről lásd még: MOL N120 2. csomó, 52. szám, 34.
[297] Szijártó: Nemesi társadalom 122.
[298] 700.484 10. és OSZK K Fol. Lat 575. Nagy Iván szerint 1715-ben és 1722-ben is Zalát képviselte a diétán (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 29519. rekord) Magam ennek nem találtam nyomát a diéta forrásaiban.
[299] 700.484 81-84.

főrendek kezdeményezésére kiküldött vegyes bizottságnak is a tagja volt[300]), mert hamarosan a Királyi Táblán találkozunk vele, mint arról már említést tettünk. (Niczky György későbbi pályafutásának ezen második szakaszával a későbbiekben részletesen fogunk foglalkozni.)

Sigray József 1705-ben Zala vármegye alispánjaként írta alá a kuruc konföderáció szövetséglevelét. 1706-ban is alispán volt, de még ebben az évben átpártolt a labancokhoz.[301] 1712–1716 között zalai jegyző volt, 1716–1717-ben pedig ismét csak alispán. Pályafutása a Királyi Táblán, majd a Magyar Királyi Udvari Kancellárián folytatódott. Sigray esetére sem érvényes az az egyszerű séma, hogy a vármegyei hivatal a diétai szereplésen keresztül vezetett volna országos hivatalhoz, mert pályafutásának első szakaszát a vármegyei és a kúriai hivatalviselés összefonódása jellemzi, és csak karrierje második szakaszában lett tisztán országos hivatalviselő – hogy azután bizonyos értelemben és egy magasabb szinten visszatérjen a megyéhez – hiszen főispáni kinevezést is kapott. (Az ő pályafutásával is alaposabban meg fogunk ismerkedni a későbbiekben.)

Ami a korábban (6) számúként említett hipotézis második felét illeti, az a feltételezés, hogy a legelőkelőbb családokból kikerülő alispánok, akik megelőzően más vármegyei hivatalt nem is viseltek, később jórészt országos hivatalra kerültek, igaz lehet Orczy Istvánra és Vay Ádámra (akik hevesi első, illetve másodalispánságuk előtt nem viseltek más hivatalt), de biztosan nem igaz Gosztonyi Istvánra és Sághy Mihályra Hevesből és Sigray Józsefre Zalából (akik első alispánságukat megelőzően főjegyzők és másodalispánok is voltak). Továbbá jóllehet a feltételezés igaznak látszik Niczky György zalai alispánra, de róla láttuk, hogy más vármegyékben viselt egyéb hivatalokat is, végül pedig ismét csak nem igaz a zalai főjegyző Nagy Györgyre vagy Baranyából Sauska János Antalra. Összességében tehát mindössze azt állapíthatjuk tehát meg, hogy a vármegyeiről országos hivatalra jutók között a nagy presztízsű, a megyei hivatalviselést az alispáni pozíció megpályázásával megkezdő vezető családok sarjai kisebbségben voltak.

Somogyban azt láttuk, hogy a 10 első alispánból nem kevesebb, mint három jutott országos hivatalba pályafutásának végén. A hat vármegyére kiterjedő kontrollvizsgálat ezt az előrelépést kiemelkedően magas, egyáltalán nem jellemző aránynak mutatja, amelyből tehát hiba lenne általánosítani: csak két zalai és két hevesi első alispánról lehet ugyanezt elmondani, de egyetlen ungi, békési, baranyai vagy csanádi kollégájukról sem. Az országos hivatalra való előrelépés aránya így a somogyi felét sem éri el még Heves és Külső-Szolnok esetében sem, átlagosan pedig a hat vármegye első alispánjai körében a 7%-nál is kevesebb. Általában véve országos hivatalra a négy említett somogyi hivatalviselőn kívül a többi hat megyéből mind összesen heten jutottak: két-két hevesi és zalai alispán, két hevesi másodalispán, végül Zala főjegyzője, akik közül egyet ráadásul

[300] 700.484 10-13., illetve 700.482 90.
[301] Heckenast–Mészáros: Ki kicsoda 383.

már Somogynál számba vettünk.[302] Valamely oknál fogva tehát Somogy nem tipikus, hivatalaiból országos méltóságra emelkedni különösen jó esély mutatkozott, az átlagos arányszámok jóval gyengébbek, mint a Somogy vizsgálatából származók.

Érdemes azonban rámutatni egy másik, sokkal lényegesebbnek tűnő összefüggésre: az országos tisztségre jutás tekintetében háromszor közvetlenül szerepet játszott a diétai megjelenés,[303] ez még két esetben talán érvényesült (bár ha igen, akkor megkésve), és mindössze két esetben tűnik úgy, hogy feltehetően nem játszott szerepet a diétai jelenlét abban, hogy egy vármegyei tisztviselőből országos hivatalviselő lett – jóllehet a vármegyei hivatalból az országos hivatalviselésre irányuló pályafutásnak akkor is részét képezte. Ezzel egy olyan kapcsolatra bukkantunk, amely ismét visszavezet minket az országgyűléshez, az országos politizálás színterére. Ha a diéta 18. századi intézménytörténete a vármegye társadalomtörténete vizsgálatának fontosságára mutatott rá, akkor azt mondhatjuk, hogy a vármegyei elit vizsgálata a diéta fontosságát hangsúlyozza – legalábbis az országos hivatalviselésre jutó köznemesek esetében. Mielőtt azonban vizsgálódásainkat ebbe az irányba folytatnánk, eredjünk nyomába annak a feltételezésnek, hogy a professzionalizáció jelei érzékelhetők a 18. századi vármegyékben (7).

A professzionalizáció nyomai és a hivatalviselő köznemesség rétegzettsége

Kiindulópontként érdemes leszögezni a 18. század második fele vármegyei igazgatását a legbehatóbban ismerő Hajdu Lajos véleményét: „Talán nem minden esetben igazságos a megállapítás, de el lehet mondani, hogy az 1780 körüli megyei igazgatás vezetői elsősorban urak (nem pedig igazgatási vezetők), akik földesúri szemlélettel eltelve, ennek megfelelő munkastílust alkalmazva, minimális „hivatali" kötöttséget sem tűrve tevékenykedtek. Számukra elviselhetetlen nyűgnek, szabadságuk durva megsértésének tűnt, hogy azt kívánták tőlük: nagy hatalmú urakból váljanak az előírásokat gondosan betartó, pontosan és lelkiismeretesen dolgozó beamterekké."[304] Már a somogyi adatok arra utaltak, hogy a professzionalizáció bizonyos jelei igenis jellemzik még a vármegyei igazgatást is a 18. században, természetesen annál inkább, minél inkább előre haladunk az időben, és most ezt több megye egyesített adataiból is csak árnyaltabban látjuk, de nem alapvetően másképpen. Vagyis jogos Hajdu óvatos fogalmazása, miszerint jellemzése „talán nem minden esetben" illik a vármegyei hivatalnokokra. Később pedig arra fogunk példákat látni, hogy a vármegyei hivatalnokok közül egyesek (feltételezhetően a tekintélyes *bene possessionati* legrátermettebb hivatalviselői) országos hivatalokba fognak kerülni, ahol – ahogyan ezt majd látni

[302] Mivel Sauska János Antal csak táblabíró volt Baranyában, őt itt nem vehetjük számításba.
[303] És – mint említettem – ugyanezt feltételezem Sauska János Antal esetében is.
[304] Hajdu: II. József igazgatási reformjai 16.

dc_1391_17

fogjuk – a professzionális hivatalviselés meglehetősen elterjedt volt már. Ráadásul (és talán ez lenne a legfontosabb) ahhoz, hogy valaki tényleg „nagy hatalmú úr" legyen, e közhivataloknak az új kor kívánalmaihoz illeszkedő módon történő betöltése, a királyt és az államot szolgálva, egyenesen alapkövetelménnyé vált. Hivatalviselés és hatalomgyakorlás nem egymást kizáró opciók voltak, hanem az utóbbinak az előbbi vált feltételévé.

Miként arra már utaltam, a helyettesek előlépése lehet e tekintetben nyomravezető. Körükben általában véve a legjobbnak mutatkoztak a hivatali előrelépés esélyei. A Somogy megyei vizsgálatban nagyjából 40% körül volt azon főügyészek, főjegyzők és főszolgabírák aránya, akik megelőzően alügyészek, aljegyzők vagy alszolgabírák voltak.[305] (5. táblázat) Ezt e jelenséget professzionalizációs típusú hivatali előrelépésként értelmeztem. Zalában viszont még ehhez közelítő értéket is csak egy esetben, a főszolgabíráknál találtam, akik 34%-a volt korábban alszolgabíró. A főügyészeknek viszont 83%-a (hatból öt) volt megelőzőleg alügyész.[306] (20. táblázat) Hevesben ilyen magas arányszámot éppen a másodalispánból lett első alispánok körében találunk (77%), pedig korábban ezt a hivatalt a somogyi eredmények éppen nem a professzionalizációs tendenciák hatókörébe esőnek mutatták. Heves és Külső-Szolnok vármegyében a főjegyzők közel harmada aljegyző volt korábban, de a főszolgabíráknak és a főügyészeknek már csak tizede töltette be ezt megelőzőleg az alszolgabíró vagy az alügyész hivatalát.[307] (21. táblázat) Ung vármegyében a „professzionalizációs mutatók" közül az alispáni és a főjegyzői hivatal tekintetében találunk 30% körüli adatot.[308] Olyan főügyész egy sem volt a háromból, aki korábban alügyész lett volna, míg a főszolgabíráknak is csak 15%-a volt azt megelőzőleg alszolgabíró. (22. táblázat) Békés esetében a főszolgabírák harmada és az első alispánok közel ekkora része rekrutálódott az alszolgabírák, illetve a másodalispánok köréből, a másik két arányszám ennél alacsonyabb.[309] (23. táblázat) Ha a vizsgált

[305] Az adatok rendre 44, 36 és 42%. A Békés vármegyei adatok vizsgálata alkalmával ébredtem rá arra, hogy a helyettesítőket (*surrogatus*) inkább ki kellene zárni a vizsgálatból. Ugyanis például Takács Imre szolgabírót 1746. április 13-án elődje lemondása miatt a főispán ideiglenes jelleggel helyettes jegyzőnek nevezte ki, mely hivatalra június 22-én véglegesen ki is nevezték. Ha a helyettes jegyzőket az aljegyzőkkel venném egy kategóriába, akkor azt hinném (tévesen), hogy egy beosztott lépett 1746. június 22-én főnöke helyébe, és a professzionalizáció jeleként értékelném mindezt, noha erről szó sem volt. Ezért zártam végül ki a vizsgálatból a helyetteseket (akik között a legnagyobb számban a *surrogatus vicecomes*ek szerepelnek). Ami a *particularis perceptor*ok előrelépését illeti *generalis perceptor*rá, ezt az előbbi tisztség relatíve kései bevezetése miatt nem vontam be a vizsgálatba.

[306] A főjegyzőknek csak 14%-a volt aljegyző korábban. Ennél még az az arány magasabb, amely azon első alispánokra vonatkozik, akik megelőzőleg másodalispánok voltak: 16%.

[307] A pontos adatok rendre 30, 10 és 13%.

[308] Az adatok rendre 31 és 28%.

[309] A pontos adatok 33 és 29%, a főjegyzők 14%-a volt korábban aljegyző, és a nyolc főügyészből egyetlenegy sem volt alügyész.

négy mutató jól jelzi a professzionalizációs tendenciákat, akkor erről Baranyában alig beszélhetünk,[310] a kifejletlen tisztikarú Csanád vármegyében pedig mindössze annyit konstatálhatunk e téren, hogy három főszolgabírájából egy megelőzőleg alszolgabíró volt. (24–25. táblázat.) Ódor Imrének a baranyai hivatalviselőket illető megállapítása ezért ugyan egybecseng a somogyi adatokra épített hipotézissel, de sajnos nem látszik jellemzőnek.[311]

A somogyi eredmények a többi megyét megvizsgálva erősen felfelé torzítónak tűnnek, hiszen – a négy lehetséges helyettesi előléptetésből az egyharmad feletti arányt tekintve számottevőnek – csak Somogyban volt három hivatalban érezhető a professzionalizáció, Zalában csak kettőben és Hevesben egyben (ráadásul az első alispánok közt, eltérően Somogytól). Ung, Békés, Baranya és Csanád vármegyében e mérce alapján aligha beszélhetünk érdemi profeszionalizációról. Ami még nyilvánvaló, az az egyes megyei adatok eltérése. A hat vármegye összesített eredményeit kiszámítva ezek a jelentős különbségek kiegyenlítődnek, és nagyobb sokaságot kapunk, amelyből következtetéseket nagyobb biztonsággal vonhatjuk le. A professzionalizációs jellegű rekrutáció egy vizsgált hivatal esetében sem haladja meg az egyharmados arányt: az első alispánok 30%-a volt korábban másodalispán, a főjegyzők 20%-a töltötte be korábban az aljegyzői hivatalt, a főszolgabírák ennél valamivel nagyobb és a főügyészek még ennél is kisebb része volt alszolgabíró, illetve alügyész.[312] Az „alügyészből főügyész", „aljegyzőből jegyző" és „alszolgabíróból főszolgabíró" előrelépési arányok tehát jóval elmaradnak a Somogyban tapasztalt 40% körüli mértéktől. Vagyis ebben a tekintetben a somogyi értékek messze átlag felettiek, és a somogyi vizsgálatból e tekintetben levont következtetés, mely szerint a szaktudás szignifikáns módon érvényesülést a vármegyei igazgatásban, túlzottan optimistának tűnik.[313]

A somogyi eredményeket a Zala, Békés, Heves és Külső-Szolnok, Ung, Baranya és Csanád vármegye hivatalviselése jellemzőinek feltárása révén részint verifikáló, részint korrigáló vizsgálatunk végeredményeként azt szögezhetjük le, hogy a vármegyei hivatalviselésbe egyáltalán bekapcsolódó nemesi rétegeket három részre lehet bontani: az alsó csoporthoz tartozók a

[310] Az első alispánok közül egy sem volt másodalispán korábban, a főjegyzőnek csak 22, a főszolgabíráknak 23%-a volt aljegyző, illetve alszolgabíró, végül a hét főügyészből csak egy volt alügyész megelőzőleg (14%).

[311] „Az elhunyt vagy eltávozott tisztviselők helyét általában az alacsonyabb posztokról előrelépőkkel rövid úton töltötték be, de a tisztújítások során is a többes jelölésnél őket vették elsősorban számításba." (Ódor: A „hivatali elit" 26.)

[312] A pontos adatok 30, 20, 22 és 14%.

[313] A későbbiekben, különösen akkora, ha a vizsgálatba sikerül újabb megyék adatait bevonni, azért érdemes lenne a „professzionalizációs mutatóknál" azt is meg lehet nézni, hogy mikoriak, akár egy vagy két évtizenként megvizsgálni őket. Feltehetően a század második felében érezhetően erősödő tendenciát lehet majd észlelni.

főszolgabírói hivatalig tipikusan nem jutottak már el,[314] kivéve a legtehetségesebb képviselőiket, akik ezt a plafont át tudták törni. Ezen csoport tagjai adták a vármegyei hivatalviselők zömét. Amint azt Hudi József kutatásaiból tudjuk, körükben a birtoktalan nemesség jelentős súllyal lehetett képviselve.[315] Következtetésünkkel szintúgy megegyeznek Dominkovits Péter konklúziói a 19. század elejének Győr vármegyei tisztikaráról: „A sok fáradozással járó alsóbb hivatalok közül a főszolgabírói a legtöbb esetben a megyei birtokos nemesség tisztikari pályaívének végpontját is jelentette."[316] A kortárs Szirmay Antal is a szolgabíró hivatalát tekintette határvonalnak a presztízs tekintetében.[317] Már a reformkorról írva véli úgy Glósz József, hogy a főszolgabírói pozícióra „esélytelenek voltak" „vagyontalan, társadalmilag súlytalan Takács és Zbiskó" és „a velük azonos státuszban lévő családok."[318] Ezt a jelenséget már Hajnal István is rögzítette: „A vármegyei családok bizonyos köréből szoktak kikerülni az alispánok, más családok inkább csak szolgabírákat adnak, mások csak esküdteket, vagy a salariátus hivatásokat, orvost, mérnököt, stb. De nem a vagyon nagysága dönt itt mindenképpen, hanem valami hagyományos, a helyi társadalomban otthonosan végbement kiválasztódás; a családi tradícióban a szakszerű ráneveltséget ismerve el."[319]

A következő csoporthoz azon magasabb presztízsű (Somogyban egyértelműen a *bene possessionati* előkelőbb családjaiból érkező) köznemesek tartoztak, akik csak a valódi hatalmat birtokló főszolgabíró hivatalának szintjén kapcsolódtak be a hivatalviselésbe. Végül vannak azok a megyei elithez tartozó köznemesek, akik csak az első alispán hivataláért mérették meg magukat a tisztújításon: ez alá nem ereszkedtek. Fontos tanulság végül az, hogy a vármegyei hivatalviselők utóbbi két csoportjából lehetőség volt országos hivatalra is emelkedni, még hozzá a központi kormányszékek és bíróságok 18. századi fejlődésének arányában idővel bővülő mértékben. Ebben, úgy tűnik, a legkiválóbb ugródeszkának a diétai szereplés kínálkozott, amikor a helyi elitek képviselői megmutathatták magukat a bécsi udvar képviselőinek és a magyar főméltóságoknak.

Érdemes lesz majd a későbbiekben ezt az összesen több, mint ezer hivatalviselésre[320] vonatkozó, háromezer adaton nyugvó kvantitatív vizsgálatból kirajzolódó strukturáltságot is

---

[314] Hiszen, ahogy Dominkovits Péter írja, a „hivatali létrát esküdtként kezdők csak kitartó munka után jutottak el az alszolgabírói hivatalig…" (Dominkovits: Hivatalviselő 9.)
[315] Hudi: Curialista.
[316] Dominkovits: Hivatalviselő 9.
[317] „A mai magyarok magasabb címei: a mágnásoké kegyelmes, méltóságos; a magasabb tisztséget viselő nemeseké nagyságos; a vármegyeieké, szolgabírákig: tekintetes; a kincstári tisztviselőké: tisztes." (Szirmay: Magyarország szóképekben 154. 99.§ A munka első kiadásban 1804-ben jelent meg.)
[318] Glósz: A rendiség alkonya 87.
[319] Hajnal: Az osztálytársadalom 170.
[320] A hét vármegyében 1026 hivatalviselést vizsgáltunk, ami nem jelent 1026 hivatalviselőt, 1026 külön-külön személyt, hiszen egy személy gyakran viselt több hivatalt is.

dc_1391_17

figyelembe venni a vármegyei nemesség vizsgálatánál. Egy–egy karrier nem csupán esetleges példa lehet, hanem jó forrásadottságú életrajzok a vármegyei közegből az országos hivatalok szintjére jutó *bene possessionatus* nemeseket fogják reprezentálni, esetleg a rendi főméltóságok szintjéig jutó, családjukat az arisztokráciába emelők alcsoportját vagy éppen a vármegyei szolgálat alsóbb szintjein megrekedő köznemesek csoportját, illetve a megyei apparátusban tehetségük révén mégis érvényesülő és a legmagasabb vármegyei hivatalokba emelkedő kisnemesekét.

Vizsgálatunk a vármegyén túlmutató elemei egyfelől a 18. századi diétához vezetnek, hiszen az országgyűlési részvétel a vármegyei szintről érkező „politikusok" számára az országos szintre történő átlépésnek fontos, sőt – számomra úgy tűnik – kulcsmozzanata volt. Másfelől a vizsgálat természetesen az országos szintű hivatalviselés, az országos politikai elit felé vihető tovább, ha a vármegyei hivatalviselés kérdésétől a dikasztériumok és a főméltóságok felé lépünk tovább, amint ez Mark Kishlansky korábban idézett megállapításából következik. Mint láttuk, ide vezettek a vármegyékben induló pályafutások közül a legfényesebbek, és – Fallenbüchl Zoltán véleménye szerint – itt amúgy is nagyobb volt a társadalmi felemelkedés lehetősége: „[…] a királyi szolgálat szélesebb körű érvényesülés lehetőségét rejtette magában, mint a megyei – legalábbis elvben."[321] Azt már világos, hogy ha bár keskeny is, de vezetett ide út a vármegyéből. Ezért most az országos politikai elit vizsgálatára térünk rá. Több szempontú vizsgálatra kerítünk sort, amely csak végül fog visszakanyarodni közvetlenül is a diétához.

[321] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 270.

dc_1391_17

Társadalom- és kultúrtörténeti vizsgálódások II: Az országos elit a 18. században

Egy, a valódi hatalommal rendelkező országos főméltóságokra koncentráló kvantitatív vizsgálat (amelyet Cserpes Tünde segítségével végeztem el) arra az eredményre vezetett, hogy habár az új arisztokrácia, a „hivatali főnemesség" létrejötte a 18. század bőségesen dokumentált és a történetírásban széleskörűen kommentált folyamata, tévedés lenne azt gondolni, hogy a Mária Terézia korában felemelkedő új hivatali főnemesség, amelyet H. Balázs Éva a francia *noblesse de robe*-hoz hasonlít[322], azonnal átvette volna a valódi hatalommal járó legfelső politikai elitpozíciókat. Ezek tekintetében nem történt hatalomátvétel a 18. század döntő részében. A magyar politikai elit felső rétege az 1770-es évek elejéig nagyobb részben a korábbi arisztokrata elit családjaiból rekrutálódott. Amellett pedig, hogy nagyrészt a régi főnemesi famíliák tagjai foglalták el ezeket a hivatalokat, legfeljebb még az elit természetes folyamatként felfogható megújulásáról beszélhetünk, valódi „őrségváltás", azaz drasztikus elitcsere azonban nem történt Mária Terézia uralkodásának utolsó időszakáig. Ekkor azonban és II. József kormányzása idején mind az új arisztokrácia tagjai, mind köznemesek jelentős számban vették át a valódi hatalommal járó legfelső elitpozíciókat.[323]

Ezt a vizsgálatot a továbbiakban előbb két irányban szélesítjük ki, majd elmélyítésére teszünk kísérletet. Egyfelől abba az irányba érdemes kitekintést tenni, hogy a magyar politikai elit milyen további pozíciói kerültek köznemesek kezére, másfelől a politikában nem feltétlenül aktív, de a főnemesi cím megszerzésével egyértelműen felemelkedő köznemesekre terjeszthetjük ki a vizsgálatot. Ezt követően kerítünk sort előbb a főméltóságok karrierjének további elemzésére, végül pedig (immáron szélesebb merítéssel, kilépve az országos elit szűkebb köréből, és kapcsolatokat keresve a korábban tárgyalt vármegyei hivatalviselő elittel) a Helytartótanács és a Kúria hivatalnokságát érdemes elemzés társadalomtörténeti tárgyává tenni.

Barones

Mint köztudott, a felsőtáblán a klérus egyes tagjai és Dalmát-, Horvát- és Szlavonország képviselője mellett tehát a *barones et magnates* jelentek meg. A hivatalt aktuálisan nem viselő arisztokraták, a mágnások csoportján kívülieket tehát *baró*nak kell tekintenünk. Egyik részük volt *baro regni*, akik közé egyfelől az imént tárgyalt országos főméltóságokat sorolhatjuk, másfelől ide

[322] „Katonai vagy bürokratikus pályafutás után újabb és újabb rendjelek, címek és valódi rangok: francia mintára a „ruha arisztokratái"-nak nevezhetnénk például a Hadik család tagjait." (H. Balázs: Bécs és Pest-Buda. 123.)
[323] Cserpes–Szijártó: Nyitott elit?

dc_1391_17

tartoztak az udvari főméltóságok is, akiknek hangzatos címei folyamatosan létező magyar királyi udvartartás nélkül ebben a korban már jórészt híján voltak a tartalomnak.

A Hármaskönyv a zászlósurak közé sorolt udvari főméltóságokat a következőképpen sorolja fel: királyi főajtónálló-mestert (*janitorum regalium magister*), főpohárnokmester (*pincernarum regalium magister*), főétekfogó-mester (*dapiferorum regalium magister*), főlovászmester (*agazonum regalimum magister*). A 18. században rajtuk kívül találkozunk még a királyi főudvarmesterrel (*curiae regiae magister*) és a főkamarással (*cubiculariorum regalium magister*) is.[324] A 18. századra már inkább csak presztízst és nem valódi hatalmat jelentett e tisztségek betöltése. Ugyanez igaz a konkrét feladatokat ellátó és hivatala miatt az udvarban komoly befolyást gyakorló testőrkapitányra[325] és a koronaőrökre is.

Nem volt ritka a párhuzamos méltóságviselés, amikor egy-egy országos főméltóság viselője udvari főméltóságot is betöltött.[326] Az udvari főméltóságokat ebben a században szinte kivétel nélkül a régi arisztokrata elit adta. Bizonyos tisztségek szinte öröklődtek egyes családokban: egymás után három Esterházy volt főkamarás három évtizedig (1741─1771), a 17. század második és a 18. század első felében csak a Batthyány család tagjai töltötték be a főpohárnok méltóságát (1666─1751)[327], két Pálffy gróf főajtónállósága pedig a század nagyobbik részét lefedte (1735─1799)[328].

Az országgyűlés felépítését szabályzó, s így a magyar rendiség struktúráit harmadfél évszázadra meghatározó 1608. évi koronázás utáni 1. törvénycikk csupán bárókról beszél. Nem részletezi azonban azt, pontosan kik értendők e név alatt. A kor kétségbevonhatatlan tekintélye, Werbőczy Hármaskönyve viszont felsorolja a zászlósurakat, és a fent ismertetett főtiszviselők mellett említi még a temesi (*comes Themesiensis*) és a pozsonyi grófot is (*comes Posoniensis*).[329] A pozsonyi grófság a pozsonyi főispáni és várkapitányi tisztség örökös egyesítése és a vele járó váruradalom volt. Gróf Pálffy Károlyt a kancellár 1751. április 28-án iktatta be a pozsonyi főispán és várkapitány tisztségébe, azaz a intézmény megérte a 18. századot. A magyar rendek lajstromában 1792-ben „Pozsony várának fő kapitánya” néven szerepelt a tisztség, bizonyítva, hogy – amint ezt Lakits György Zsigmond államjogi munkája is megerősíti – Pozsony vármegye főispánjának

[324] Werbőczy I. rész 94. cím.
[325] A Mária Terézia által létrehozott magyar nemesi testőrség kapitányát az 1765. évi 6. törvénycikk emelte az ország bárói közé. A főméltóságok sorában a testőrkapitány a tárnokmester és az udvari főméltóságok közé ékelődött.
[326] Az adatok Fallenbüchl Zoltán archontológiájából származnak. (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai.)
[327] Közben üresedés: 1720─1723.
[328] Közben *vacantia* állt fenn 1775─1776-ig.
[329] Werbőczy I. rész 94. cím.

országbárói mivoltát a 18. század végén sikerült elismertetnie – szemben a Werbőczy listájában szintúgy szereplő temesi gróf jogaival, amelyeket Temes vármegye főispánja ugyanekkor nem tudott feleleveníteni.[330]

A koronaőrök és a főispánok a korabeli értelmezés szerint nem tartoztak az országbárók közé, de hivatalt viseltek, ezért nem egyszerű mágnások voltak, hanem a *barones* kategóriájába sorolhatók. A koronaőrök hivatalát az 1464. évi 2. törvénycikk létesítette. Az 1498. évi 25. törvénycikk arról rendelkezett, hogy ne főpapok, hanem kizárólag világiak őrizzék a koronát, az 1500. évi 23. törvénycikk pedig e célra két világi úr választását írta elő, ahogy ez például az 1741. vagy az 1764–1765. évi diétán meg is történt. A 18. század viszonylag ritka országgyűlései mellett azonban a koronaőrök egyik része csak kinevezéssel kerülhetett ebbe a méltóságba. (Mint Erdődy György gróf kamaraelnök, akit III. Károly bízott meg a koronaőri hivatal ellátásával, majd az 1741. június 23-án a diéta is megerősítette ebben a méltóságban.) A 18. században a koronaőrök 1795-ig mind katolikusok voltak. A koronaőröknél valójában az udvari főméltóságok is előkelőbbek voltak: *promotió*nak számított az, amikor gróf Grassalkovich Antal koronaőrből királyi főlovászmester lett 1758-ban. A koronaőrök hivatalukat legtöbbször halálukig viselték. Annak a követelménynek, hogy kettejük közül az egyiknek folyamatosan a korona mellett kell tartózkodnia, nem mindig tettek eleget. A koronaőrök parancsnoksága alatt állt a magyar és német századból álló koronaőrség Pozsonyban.

A főispánok a vármegyék király által kinevezett vezetői voltak. Ez alól gyakorlatilag kivételt jelentett az örökös (*perpetuus*) és örökletes (*haereditarius*) főispánok csoportja. Az előbbiek esetében a főispáni hivatal valamely egyházi vagy világi méltósággal járt együtt, míg az utóbbiak főispánsága családjukban öröklődött. Példának okáért 1580-tól egy Pálffy volt Pozsony vármegye főispánja, és a cím 1651-től öröklődött is.[331] Az örökös főispánok előkelőbbnek számítottak az örökleteseknél, akik viszont a kinevezetteket előzték meg precedencia tekintetében. De az örökös főispánok a diétán valójában egy másik, még előkelőbb csoport tagjaként foglalták el a helyüket, hiszen a nádor volt örökös főispán (Pest-Pilis-Solt vármegyében) és több püspök[332] (akik természetesen az első rend körében foglalták el helyüket a felsőtáblán).

[330] Lásd Szijártó: A diéta 424–426.
[331] Erről részletesen lásd Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 9–11.
[332] Fallenbüchl Zoltán a főispánok között az esztergomi (Esztergom vármegye) és a kalocsai érseket (Bács), a pécsi (Baranya), a váradi (Bihar), az egri (Heves), a győri (Győr megye), a nyitrai (Nyitra vármegye) és a veszprémi (Veszprém megye) püspököt sorolja fel. Inkább a szokásjog, semmint a tételes jog alapján voltak ezek a főpapok egyszersmind főispánok is. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 7.)

A főispánok többsége az arisztokráciából rekrutálódott, de a 18. század második felétől növekvő számban találkozhatunk köznemesekkel is ebben a hivatalban. Az első köznemes főispánt Mária Terézia nevezte ki Zágráb vármegyébe 1756-ban Jurisich János személyében.[333] 1792-ben a felsőtáblán helyet foglaló 34 főispánból már kilencen nem voltak főnemesek (azaz 28%-uk).

A főispánok mellett országgyűlési felsőtáblai tagság illette meg az adminisztrátorokat is, akik őket (legalábbis elvileg) időlegesen helyettesítették. Az adminisztrátori tisztség a 18. század második felében és majd főleg a 19. században tett szert politikai jelentőségre, hiszen az adminisztrátorok kinevezésével a kormányzat úgy tudta más kézbe adni egy-egy vármegye irányítását, hogy nem kellett végleg elmozdítania az (esetlegesen örökös vagy örökletes) főispánt. Az adminisztrátori tisztségben a század elején még főnemeseket találunk, de a század második felétől itt is találkozhatunk köznemesekkel. Mária Terézia 1773-tól törekedett az örökös egyházi főispánságok szekularizálására: a püspököket e funkciójukban fokozatosan világi kinevezettek váltották fel. A 19. századra már csak a két érsek főispánsága maradt meg.[334] A koronaőrökkel szemben a főispánok ugyanis fontos politikai szerepet játszottak, és a kormányzati politika kifejezetten törekedett arra, hogy rajtuk keresztül ellenőrizze az egyfelől a helyi nemesség önkormányzataként működő, másfelől fontos regionális közhatalmi funkciókat gyakorló vármegyéket. Ezt a törekvést a legjobban Mária Terézia 1752. és 1768. évi főispáni utasításai tükrözik. A főispánok konkrét tevékenysége, illetve e kormányzati törekvések sikere természetesen régiónként és egyénenként nagy változatosságot mutatott, mégis mondhatjuk azt általában, hogy a század végére a vármegyék politikailag jobbára kicsúsztak ezen ellenőrzés alól, és bennük inkább a helyi *bene possessionatus* köznemesség dominanciája érvényesült.[335] Összhangban van iménti kvantitatív elemzésünk tanulságával az a tény is, hogy – miként azt Fallenbüchl Zoltán megállapítja – a főispánok körében is az 1770-es évek második felében gyorsult fel a személycsere. Az 1775 és 1780 közötti időszakban már új volt a főispánok 40%-a, vagyis olyan családból származott, amely korábban még nem adott főispánt.[336]

A diéta felsőtábláján megjelenő köznemesek

Látjuk tehát, hogy köznemeseknek is módjuk volt arra, hogy a diéta felsőtáblájára kerüljenek, és a püspökség mellett a *barones* kategória volt számukra nyitva. Ez a kapu a 18. század második felében nyílt előbb résnyire, majd egyre szélesebbre. Láthattuk, hogy a 18. század

[333] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 16., 134.
[334] Fallenbüchl: Magyaroság főispánjai 9.
[335] Erről lásd Szijártó: A diéta 349–401.
[336] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 20.

legvégén még a hatalom csúcsain, a valódi hatalommal bíró elitpozíciók birtokosainak körében is megjelentek köznemesek: Szentiványi Ferenc tárnokmester volt 1797-től, hogy azután (már az általunk vizsgált korszak határain túl) 1802-ben köznemesként nevezze ki I. Ferenc országbírónak anélkül, hogy főnemesi rangot kapott volna. Mivel ekkoriban a nádori méltóság már Habsburg főhercegek kezében volt, ezzel Szentiványi a magyar nemes számára elérhető legnagyobb országos méltóságra emelkedett. És nem is ő volt az első ilyen köznemes. Közvetlen elődje az országbírói hivatalban és majdnem közvetlen elődje tárnokmesterként[337] Végh Péter volt: 1780-tól személynök, 1789-től tárnokmester és 1795-től országbíró.

Egyértelmű, hogy Végh és Szentiványi számára (alkalmasságuk mellett) megbízhatóságuk volt a felemelkedés kulcsa: Végh a magyar jakobinusok összeesküvésének leleplezése és a megtorlás után váltotta fel az ország első hivatalviselőjeként gróf Zichy Károlyt. Ami kevéssé világos, hogy miért nem kísérte ezekben az esetekben a megbízható köznemesek hivatali előmenetelét főnemesi cím adományozása. De így volt ez Izdenczy József esetében is, akivel mint a *Staatsrat* első magyar tagjával már ismeretséget kötöttünk. Csak 1811-ben, több mint fél évszázados császárhű szolgálat után és utódaira való tekintettel kért *taxa* nélküli bárói címét, amelyet meg is kapott. De az Államtanácsnak mindvégig köznemesként volt a tagja.[338] Ha Mária Terézia uralkodásának végén és (elsősorban) II. József korszakában történt meg az új főnemesség hatalomátvétele a magyar politikai csúcsán, akkor a századfordulón, a sokáig „ferenci reakcióként" emlegetett időszakban azt látjuk, hogy immár köznemesek is ott vannak a legfelsőbb elitpozíciókban. A 19. század eleje kutatóinak érdemes közelebbről megvizsgálni ezt a jelenséget.

Visszatérve Magyarország főméltóságaira, rögtön egy további példát látunk minderre. Hivatala tette fontossá a kamaraelnököt, jóllehet a rendi rangsorokban ez nem tükröződött egyértelműen vissza. Ürményi József volt az első köznemes, aki 1788–1789-ben ezt a méltóságot töltötte be, hogy azután volt Széchen Sándornak adja a stafétát (míg ő maga személynök lett), hogy a 18. század legvégén ez a hivatal már mindvégig köznemesi kézen maradjon. (Ürményi később az országbírói méltóságig emelkedett, Szentiványit követve ebben a hivatalban.)

[337] A tárnokmester méltóságát Végh Péter és Szentiványi Ferenc között, 1795-től 1797-ig Majláth József töltötte be. Fallenbüchl Zoltán listáján köznemesként szerepel, de valójában gróf volt, miként a Végh Péter előtti tárnokmester, Jankovich Antal is 1772 óta. (Lásd Szemethy: Rangemelések 315–316., vö. Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 81.) Nagy Iván 1783. évi rangemelésről tud (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24633. rekord), de Szemethy Tamás a Királyi könyvekben 1785. május 9-i grófi címadományozást talált. (Ugyanígy: Magyar nemzetségi zsebkönyv DVD-ROM 204859. rekord.)

[338] Strada: Izdenczy 67.

Az országbárók körében természetesen a nagy többség arisztokrata volt a 18. század folyamán, az udvari főméltóságok között pedig egyenesen mindenki.[339] (Ami a koronaőröket illeti, körükben az első köznemesi kinevezettet szintén csak a 19. század elején találjuk ifjabb Almásy Pál személyében.) A főispánok és az őket ideiglenes királyi megbízottként helyettesítő adminisztrátorok csoportjában azonban komoly számban találunk köznemeseket a felsőtáblán. Mint láttuk, Mária Terézia nevezte ki az első köznemes főispánt 1756-ban, és 1792-ben a diétán már kilenc köznemes főispán foglalt helyet a felsőtáblán (például Szentiványi Ferenc sárosi főispánként), továbbá Pogány Lajos Bereg vármegye adminisztrátoraként.[340] Számuk a következő évszázadban tovább nőtt: 1811–1812-ben 11-en voltak.[341]

Miként a bevezetőben már említettem, Hajós Ágnes foglalkozott magyar és francia nyelvű szakdolgozatában, majd egy konferenciaelőadásában és az ebből készült tanulmányban azokkal a köznemesekkel, akik hivataluknál fogva a diéta felsőtáblájára kerültek a 18–19. század fordulóján.[342] Vizsgálatának időhatárai nem esnek egybe a jelen vizsgálatéival,[343] de eredményeit mégis érdemes röviden felidézni. (Most kifejezetten az országgyűlés felsőtáblájának világi tagjairól van szó, hiszen köznemesek a főpapok közé már régen bekerülhettek.) Az 1790 és 1812 közötti nyolc diétán a megjelent főispánok és adminisztrátorok 28%-a, tehát jelentős része volt köznemes. Az országos és udvari főméltóságok, valamint koronaőrök körében ez az arány csak 11%-ra rúgott. Összesen 23 személyről van szó, aki köznemes főispán és ötről, aki köznemes zászlósúr volt.[344] (De ez utóbbiak valamennyien viseltek főispáni tisztséget is.)

Hajós Ágnes prozopográfiai megközelítésű társadalomtörténeti vizsgálatából az derül ki – és ez egy lehetséges válasz korábban nyitva maradt kérdésünkre – hogy az uralkodó a köznemesi főispánok közül már csak négyet emelt az arisztokrácia soraiba pályájuk végén: többségük jutalmazásukat ehelyett elsősorban a valóságos belső titkos tanácsosság, az aranysarkantyús vitézzé ütés, a Lipót vagy Szent István rend adományozása jelentette: ezek közül mindegyikük részesült valamelyikben. Többségüket a szakirodalom kiemelkedő szaktudása miatt dicséri, és Hajós Ágnes

[339] Bár Fallenbüchl Zoltán szerint Majláth József köznemesként volt főkamarás 1789-től 1795-ig, mint fentebb jeleztem, valójában már 1785-ben grófi rangot kapott.
[340] Naponként-való 1792 viii–x.,103–104., 138.
[341] Hajós: Ellenzék 79.
[342] Hajós: Szenátorok.; uő*:* Réformiste; uő: Ellenzék.
[343] Az nem jelentene igazából problémát, hogy Hajós Ágnes elemzése csak az 1790. évvel indul, hiszen ezt megelőzően a világi köznemesek a felsőtáblán fehér hollónak számítottak. A 19. század első bő évtizedének vizsgálata miatt azonban az alább következőket kitekintésnek kell tekintenünk saját vizsgálatunk időhatárai közül.
[344] Nem számítva itt a hat horvát követet. Fallenbüchl Zoltán további öt olyan köznemest ismer, aki ebben az időszakban adminisztrátor vagy főispáni helytartó volt, és akik nem vettek részt az országgyűlésen. Velük Hajós Ágnes vizsgálata nem foglalkozik. (Hajós: Ellenzék 81.)

dc_1391_17

úgy véli, hogy inkább közvetítő szerepet játszottak a rendek és az uralkodó között, mintsem hogy egyoldalúan aulikusként jellemezhetnénk őket.

Érdekes körülmény, hogy 23 köznemes főispánunkból nem kevesebb, mint 15 volt jelen korábban az alsótáblán a 18. század valamely diétáján. Ez is arra utal, hogy – amint erre utaló jelet a vármegyei hivatalviselő köznemesek körében már láttunk – a diétai szereplés a később magasra ívelő karrier emeltyűje lehetett. A köznemesi főispánok túlnyomó része katolikus volt. Hajós Ágnes 17 személy felekezeti hovatartozását tudta megállapítani, és 4 protestánssal 13 katolikus állt szemben.[345]

Ezt a csoportot ráadásul rokoni szálak is fűzték össze: az 1790 és 1812 közt főispáni hivatalt viselő 23 köznemesből[346] 18 elhelyezhető egyetlen családfán, ha 3 generációt (őket, szüleik és gyermekeik nemzedékét) vesszük tekintetbe. Ha pedig további négy közvetítő családot (Bossányi, Jeszenszky, Kapy, Szirmay) is számításba veszünk a családfa megrajzolásakor, akkor már csak három köznemes főispán marad le róla (dezéri Bachó János, ötvenesi Lovász Zsigmond és szendrői Török András). Ócsai Balogh Péter, Skerlecz Miklós, Ürményi József kivételével mind rokonságban álltak az arisztokráciával, és ez az Almásy, Fáy, Semsey és Széchen családoknál különösen jellemző. Figyelemre méltó, hogy többségük, 23-ból 14 tagja volt egy szabadkőműves páholynak.[347]

A másik irányú kitekintés, melyre ígéretet tettünk, nem a főhivatalokba jutó, de köznemesi státuszban megmaradó köznemesekre vonatkozik, hanem a főnemesi címet szerző, de közhivatalt már nem feltétlenül vállaló köznemesekre.

A főnemesi rangot nyerő köznemesek

Szemben az *una eademque nobilitas* jogi fikciójával, a 18. század szóhasználata más rendbe sorolta a fő- és a köznemességet. A diéta felsőtábláján személyesen megjelenő *barones et magnates* kategóriájába egyfelől a rendi Magyarország főméltóságai kerültek, akikről korábban már részletesen szó volt, másfelől pedig a hivatalt nem viselő főnemesek. A diétára ezen családok nagykorú férfitagjait hívták meg, akiknek kötelességük volt a megjelenés a felsőtáblán vagy követ küldése az alsótáblára. A magyarországi arisztokrácia létszámára a legjobb támpontot a diétai névsorok (az oda meghívottak, illetve az ott megjelentek listái) szolgáltatják: a *barones et magnates*

[345] Hajós: Ellenzék.
[346] Most idézett másik elemzésben Hajós Ágnes tekintetbe veszi azokat az adminisztrátorokat is, akik megjelentek a korszak egyik diétáján.
[347] Hajós: Reformiste 50–56.

létszáma a 18. század eleji 67-83 főről később 100-122-re (egyes adatok szerint 178-ra) nőtt, a század derekán 95 és 118 közt lehetett, 1790/91-ben 220-227 és 1792-ben 180 volt.[348]

Mint korábban láttuk, Magyarországon az örökletes arisztokrácia a középkor legvégén és a 16. században alakult ki: a bárói (*liber baro*), illetve grófi (*comes*) cím és a diétára való személyre szóló meghívó határolta le ezt a csoportot. A császár továbbá adományozhatott magyar híveinek német-római szent birodalmi grófi (*Reichsgraf*) címet, például gróf Batthyány Lajosnak. Hercegi cím csak ebben a változatban létezett a 18. századi Magyarországon, ezért amikor gróf Batthyány Károly német-római szent birodalmi herceg (*Reichsfürst*) lett 1764-ben, ezt a kitüntetést nem a magyar uralkodótól, Mária Teréziától, hanem férjétől, I. (Lotaringiai) Ferenc császártól kapta. Egyébiránt a században még egy magyar arisztokrata kapott hercegi címet, bár voltak még hercegek a 18. századi Magyarországon rajtuk kívül, az úgynevezett *indigená*k között is.[349]

Az 1720 és 1799 közötti főúri rangemeléseket tárgyalja Szemethy Tamás korábban már említett egyetemi szakdolgozata, majd egy ennek tanulságait levonó összegző tanulmánya.[350] Eltekintve a már bárói címmel rendelkezők gróffá emelésétől és indigenáknak a magyar arisztokrácia soraiba történő emelésétől, az általa vizsgált időszakban 112 köznemes lett főúr. Érdekes a rangemelések dinamikáját áttekinteni: az első két évtizedben III. Károly 34 személyt (jelentős részben katonákat, akár alacsonyabb rangúakat is), a másodikban lánya csak feleannyit (döntően hivatalnokokat), majd uralkodásának második felében már Mária Terézia már 32-t (ismét nagyjából fele részben katonákat, illetve jelentős részben délszlávokat) emelt a főnemesség soraiba – majdnem 50%-ban rögtön grófok lettek –, hogy azután II. József és utódai 29 főnemesi címet osszanak ki az évszázad utolsó két évtizedében. Vagyis a főúri rangemelések nagyjából állandó szinten voltak – eltekintve a Mária Terézia uralkodásának első két évtizedében érvényesülő megszorítástól. Figyelemre méltó, hogy – miként Szemethy Tamás megállapítja – II. Lipót vagy I. Ferenc sem szakított II. József rangemelési politikájával, így a század utolsó két évtizedében végig nagyobb számban kaphatták meg a protestánsok a társadalmi felemelkedésükkel már régen „kiérdemelt", de a felekezeti ellentétek korában számukra meg nem adott arisztokrata státuszt – a Rádayak kivételével azonban csak báróságot.[351]

[348] Szijártó: A diéta 576–577.
[349] A részleteket lásd Szijártó: A diéta 49. A középkori hercegi címeket nem tekintve, a 17. század végén csak II. Rákóczi Ferenc volt herceg Magyarországon és Esterházy Pál nádor. A 18. század végén pedig még Grassalkovich II. Antal részesült abban a kegyben, hogy szent birodalmi herceg lehessen.
[350] Szemethy: Bárói és grófi rangemelések; uő: Rangemelésben részesült.
[351] Szemethy: Rangemelésben részesült 307., 309.

Szemethy Tamás elemzésében kísérletet tesz arra is, hogy a rangemelésben részesülők között azonosítsa a két legnagyobb csoportba, a hivatalnokokhoz és a katonákhoz sorolhatókat. A négyszer két vizsgált évtizedben a hivatalnokok aránya viszonylag állandónak nevezhető: az új bárók vagy grófok felerésze szolgálta az uralkodót valamely hivatalban. A katonák részaránya jóval nagyobb ingadozást mutat: volt, hogy a rangemelést kapott személyek közül csak minden nyolcadik volt katona, de volt, hogy nagyjából minden ötből kettő.[352] A vizsgálat végül megállapítja, hogy a 18. században szó sem lehet az arisztokraták csoportjának felhígulásáról: jóllehet III. Károly uralkodása alatt[353] viszonylag nagyszámú és akár alacsonyabb rangú hivatalnok és katona is beléphetett a főnemesség körébe, lánya uralkodásának első felében a bejutás feltételei jelentősen megnehezedtek. Később ugyan ismét többen lehettek főnemesek, és Fekete György 1758. évi grófi címadományozása után akár már egyetlen lépésben is fel lehett emelkedni a grófságig,[354] illetve II. József alatt a bárósság megnyílt a protestánsok előtt is, mégsem történt olyan számbeli expanzió, amely erodálta volna a főnemesi rangok magas presztízsét.[355]

A most tárgyalt összefüggésben a legjelentősebbnek az a – meglepőnek azért nem nevezhető – tanulság tűnik, hogy bár a legnagyobb ugrásokra a katonák voltak képesek,[356] a királynak hivatalaiban való szolgálata jelentette stabilan a legjobb esélyt a társadalmi felemelkedésnek a főúri címben is kifejeződő megvalósítására a 18. századi Magyarországon, és ez a lehetőség a század nagyobbik részében nagyjából-egészében egyenletesen nyitva állott. Ha most visszatérünk azokra, akik az általunk korábban részletes vizsgálat tárgyává tett hét vármegyéből országos hivatalra jutottak, akkor azt látjuk, hogy a 11 köznemesből, akit a vármegyei szolgálatból emeltek ki és neveztek ki az országos kormányszékek egyikéhez, nem kevesebb, mint három kapott bárói rangot (Sigray József minden bizonnyal kancelláriai tanácsosként 1724-ben, Orczy István volt alországbíró 1736-ban, a Kúrián 1767 óta szolgáló Sághy Mihály pedig 1790-ben), az elsővel Zala, a további kettővel Heves és Külső-Szolnok megyei tisztviselői pályafutása miatt találkoztunk. Két további felemelkedőnek a fia lett főnemes: a volt Somogy vármegyei tisztviselő Festetics Kristóf és Niczky György családja társadalmi tekintetben a következő generációban ért révbe. (Festetics Pál és Károly 1766-ban lett gróf, Niczky Kristóf egy évvel korábban.) A szintén kezdetben a somogyi tisztikarban működő Somssich Antal kancelláriai tanácsosnak és második feleségének, Niczky Borbálának nem

[352] A megoszlásra vonatkozó adatokat Szemethy Tamás grafikonjainak adataiból számoltam ki. (Szemethy: Rangemelésben részesült 317.)
[353] Ennek első kilenc éve nem képezte Szemethy Tamás kutatásának tárgyát.
[354] Korábban ez a nagy ugrást csak az arisztokrata ággal már rendelkező családokból származó köznemesek tehették meg.
[355] Szemethy: Rangemelésben részesült 309–310.
[356] Ha valaki Mária Terézia rendet kapott, amellyel főnemesség is járt, ezt akár a még nem létező nemesi oklevéllel együtt is kiállíthatták, azaz nemtelenből lehetett valaki egy csapásra arisztokrata.

dc_1391_17

a fiuk, hanem az unokájuk lett gróf.[357] A csoportnak ezért legfeljebb a felére igaz az, hogy családjuk továbbra is köznemes maradt: Tallián János, Gosztonyi István, Sauska János Antal és Nagy György esetére.[358]

Az országos hivatalviselés és a főnemesség körébe történő felemelkedés között tehát, ha nem is volt determinisztikus kapcsolat, de erős korreláció mutatkozott. A katonáskodás mellett (és annál – úgy látszik – nagyobb mértékben) az országos szintű igazgatási és bírói hivatalok viselése volt a köznemesség társadalmi felemelkedésének a legszélesebb útja. A vármegyei hivatalviselés vizsgálata persze a köznemesség erős tagoltságára mutatott rá: nyilvánvalóan nem minden köznemes indult el ugyanolyan eséllyel ezen az úton, amely elsősorban a már a megyei hivatalviselést is magas szinten megkezdő *bene possessionatus* családok sarjai számára képviselt reális esélyeket.

Miután eredeti vizsgálatunkat két tekintetben is kiterjesztettük, most visszatérünk hozzá, hogy elmélyítsük, és pedig bizonyos karrieríveket és karriertípusokat határozzunk meg. Bár az eredeti vizsgálatban csak a hatalommal rendelkező főméltóságokat (és néhány további tisztségviselőt) tekintettünk, most az udvari főméltóságokat, a koronaőröket és a testőrkapitányi tisztséget is tekintetbe fogjuk venni, hogy főhőseink karrierívét minél teljesebben tudjuk feltárni.[359] Mindemellett ez teljeskörű feltárást nyilvánvalóan nem jelent, hiszen a király főhivatalnokai nem kezdték azonnal karrierjüket valamely főméltóság viselésével, de néhány érdekes mintázatra így is rá lehet világítani.

Pályaívek Magyarország főméltóságai körében

Az országos és az udvari főméltóságok körében[360] az 1700 és 1800 között tapasztalt előrelépéseket a 28. táblázat mutatja. De előre kell bocsátanunk, hogy ez a vizsgálat nem olyan tiszta esetekkel áll szemben, mint a vármegyei hivatalviselésre vonatkozó. Gróf Esterházy Ferenc kancellár 1762-től 1784-ig töltötte be pozícióját, de közben főkamarássá (1765-1771), később

[357] Nagy Iván: Magyarország családai X. 301–304.
[358] Vay II. Ádám királyi táblai ülnök leszármazottai közül két személy is erdélyi báró lett az 1760-as években, de – mint már említettem – utódok nélkül haltak meg. (Szakály: Vállalkozó főnemes 15.; Nagy Iván: Magyarország családai XII. 101.)
[359] Egyfelől tehát a korábban ismertetett adatokra fogunk támaszkodni, másfelől viszont az udvari főméltóságok, a koronaőrök és a királyi nemes testőrség kapitányainak hivatalviselése tekintetében Fallenbüchl Zoltán által közölt adatokra. (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 82–95.)
[360] Az egyszerűség kedvéért a későbbiekben így fogom emlegetni a vizsgált csoportok körét, habár láttuk, hogy az eredeti vizsgálat körét kiterjesztettük olyanokra is, akiket a rendi szemlélet nem sorolt az országbárók közé: a kancellárra, a kamaraelnökre, a személynökre, a Haditanács elnökére és a *Staatsrat* (magyar) tagjára, most pedig még a magyar nemesi testőrség kapitányát és a két koronaőrt is vizsgálni fogjuk az ország báróin túl.

dc_1391_17

főudvarmesterré (1773-1783) nevezték ki, végül horvát bán is lett (1783-1785). Nyilvánvaló, hogy udvari főméltóságait nem kancellári hivatala helyett kapta, de még horvát bán sem előlépésként lett, hanem egy ideig kancellári tisztét is betöltötte. Gróf Nádasdy Lipót tárnokmesterből nemcsak kancellár lett, hanem főlovászmester is. Több tisztség egyszerre való betöltése inkább szabályt jelent, mint kivételt a főméltóságok egy bizonyos körében.

A kvantitatív vizsgálat alapjául szolgáló táblázatot igyekszem úgy kitölteni, hogy a tényleges előlépéseket tartalmazza csak. Ez némileg nyilvánvalóan önkényes eljárás. Amikor Gróf Grassalkovich Antalt 1748-ban Fekete György váltotta a személynöki hivatalban, elmozdítását az előbbi – Johann Josef Khevenhüller-Metsch publikált naplója szerint – igencsak zokon vette, és kamaraelnöki kinevezése mint kárpótlás jelent meg.[361] Táblázatunkban ez a váltás viszont Grassalkovich előrelépéseként jelenik meg. Fekete György személynöki és országbírói hivatala között az alkancellárit viselte, amely nem szerepel vizsgálatunkban. Csak emellett volt (egyértelműen másodlagosan) főudvarmester – immáron grófként. Amikor egy tisztviselő előző hivatalát vagy méltóságát megtartotta (és tartósan, nem csak egy vagy két évre, aminek sokféle oka lehetett), akkor ezt nem tekintettem hivatali előrelépésnek, inkább csak a méltóságok halmozásának. Gróf Grassalkovich Antal sem kamaraelnökből (1748–1771) lett főlovászmester (1758–1771), hanem kamaraelnök*ként*. Az ilyen eseteket igyekeztem kiküszöbölni a vizsgálatból.[362] Viszont Batthyány Lajos gróf elsősorban alkancellár (1727–1732), majd kancellár (1732–1746) volt, és ilyenként lett azután nádor (1751–1765). Főpohárnokmesteri hivatalát (1723–1751) inkább örökölte, hiszen azt 1666 óta más, mint a Batthyány család egy tagja, egy esetben sem töltötte be.

Karrierjében feltűnik az alkancellári hivatal, amely jelen vizsgálatnak nem képezi ugyan tárgyát, de (miként persze az egész Magyar Királyi Udvari Kancellária) behatóbb figyelemre érdemes. A 18. század kilenc alkancellárjából négy lett kancellár: gróf Erdődy László Ádám nyitrai püspök 1725-ben,[363] gróf Batthyány Lajos 1733-ban, gróf Pálffy Károly 1787-ben és a század utolsó esztendejében, 1800-ban Erdődy József gróf. A másik oldalról nézve a kérdést, a 18. század kancellárjainak nem kevesebb, mint 40%-a volt megelőzőleg alkancellár, azaz ugyanazon

[361] Tuza: Egy elfeledett 1523.

[362] Mivel döntően a karrier lépései iránt vagyunk figyelemmel, eltekintettem ezek hiátusaitól. (Például Pálffy Miklós gróf nem kancellári hivatalából került az országbíró méltóságába, hanem három évvel később. Koller Ferenc pályájának döntő szakasza személynöksége volt (1762–1765), és bár a sikertelen diéta után kegyvesztett lett, egyértelműen ehhez köthető jóval későbbi főpohárnokmesteri kinevezése (1778–1786).

[363] A Magyar Királyi Kancellária hivatalnoki karát kutató Vámos András joggal mutat ugyanakkor rá arra, hogy Erdődy László csak egy hétig volt kancellár, és kinevezését megelőzően két évig alkancellárként vezette a kancelláriát, azaz lett volna bőven lehetőség kinevezni kancellárnak, ha valóban akarták volna, és nem csak halála előtt. (Vámos András szíves közlése.)

dc_1391_17

kormányszék második embere. Ez egyértelműen a professzionalizáció erős voltára utal a kancellárián. A többi alkancellár közül – mint már említettem – gróf Fekete György még magasabbra emelkedett, és egyből országbíró lett (1773), Bajzáth József, az utolsó egyházi a Magyar Királyi Udvari Kancellárián (1765–1773), aki betöltötte az alkancellári hivatalt is,[364] lemondott és a veszprémi püspökséget kapta szolgálata jutalmául, Majláth József pedig kamarai alelnök lett (1791). Gróf Csáky József alkancellárként halt meg (1799). Rajta kívül egyedül a hivatalán mindössze három hónapig viselő és onnan lemondó Erdődy Lajos gróf nem tudott feljebb lépni ebből a hivatalból, amely ezért a királyi jogügyigazgató és a személynök méltóságához hasonlítható, de talán a még azoknál is hatékonyabb dobbantó szerepét játszotta el a 18. századi karrierekben.[365]

Ha mindezek után tehát visszatérünk a 28. táblázatban összegzett elemzéshez, amely a főméltóságok 18. századi előrelépéseit rögzíti, első pillantásra is nyilvánvaló lesz, hogy ebből nem lehet olyan sok következtetést levonni, mint a vármegyei hivatalviselőknél. Nagyon sok főméltóság csak egy pozíciót töltött be, így előrelépésről esetében nem lehet szó, illetve ezek eseteit a fent részletezett megfontolások tovább csökkentették. Mivel a táblázatban nullák nincsenek feltüntetve, a számok elhelyezkedése önmagában is árulkodó: ezek a bal felső sarok körül tömörülnek, vagyis a legtöbb előrelépéssel az országos főméltóságok és nem az udvari főméltóságok vagy a szintén vizsgált egyéb vezető tisztségek körében találkozhatunk.

Vizsgálatunkból kiderül, hogy a 18. században nádorrá választott három magyar főúr[366] mindegyike viselt ezt megelőzően valamely főméltóságot, és pedig a két Pálffy országbíró volt

---

[364] Fazekas: Kancellária 1147. Ő korábban a Királyi Tábla prelátusa volt. (Fazekas István a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* adatára hivatkozik ugyanitt.) Sebők Richárd tiszti címtáras kalendáriumai hivatalviselésére az 1761–1765. éveket adják meg. (Sebők: Hivatali pályafutások 40.) Egyébiránt Bajzáth volt a Kancellária utolsó egyházi tanácsosa is, távozása után – II. József, akkor még trónörökös erőteljes hatására – nem volt már egyházi tanácsosa a Magyar Királyi Udvari Kancelláriának. A Helytartótanácsban pedig Okolicsányi Imre esztergomi 1782. évi távozása után már csak a prímás maradt, inkább névleg mint valójában képviselve a katolikus egyház befolyását. (Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 302–303.)

[365] Még erősebb lenne ez a tézis, ha számításba vettük volna az erdélyi gubernátorrá kinevezett Bánffy György gróf és az erdélyi udvari kancellárrá kinevezett gróf Teleki Sámuel másodalkancellárt abból az időből, amikor a Magyar Királyi és az Erdélyi Udvari Kancellária egyesítve voltak. (Teleki említett előrelépése természetesen ennek az időszaknak a végéhez köthető.) Fazekas István tanulmányában azt állítja, hogy az 1762 után szokásossá váló alkancellári tisztséget csak hatan töltötték be, akikből négyen lettek kancellárok. (Ez az általam megállapítottnál is magasabb arány lenne.) Ugyanakkor maga sem hatot, hanem hetet említ a 18. századi alkancellárok közül, ráadásul vizsgálata nem terjed ki a század végén kinevezett Majláth Józsefre (1787–1791) és Csáky Józsefre (1791–1799). (Fazekas: Kancellária 1146.; vö. Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 102–103.)

[366] Vizsgálatunkba nem vontuk be az uralkodóházból származó főhercegeket.

dc_1391_17

nádorrá választásakor (azaz már a rendi méltóságok ranglétráján már ekkor is a második fokon álltak, és csak egyet léptek előre), az imént említett gróf Batthyány Lajos pedig kancellár. Nádorrá választását akár a kancellári hivatal és általában a bürokrácia növekvő fontossága jelének is tekinthetjük, hiszen a kancellár nem tartozott az országbárók közé, és 1751-ben Batthyányt rangban megelőzte gróf Erdődy György országbíró, gróf Batthyány Károly horvát bán és gróf Esterházy Ferenc tárnokmester is. A nádorválasztáskor a két eleve esélytelen protestáns jelölt mellett a két katolikus jelölt között a másik éppen az országbíró volt. Azonban a bán (Batthyány Lajos fivére) testvérét ajánlott a rendeknek, majd az elnöklő tárnokmester buzdítását követve a diéta közfelkiáltással választotta meg a kancellárt nádornak.[367]

Az 1700 és 1800 között az uralkodó által kinevezett 15 országbíróból nem kevesebb, mint 12 korábbi méltóságát találjuk meg táblázatunkban: egy koronaőr, egy udvari főméltóság-viselő, egy kancellár és egy kamaraelnök mellett nyolc országos főméltóság-viselőt: három horvát bánt és öt tárnokmestert – vagyis a második számú[368] rendi főméltóságra kinevezettek többsége már korábban is e legszűkebb elit tagja volt. Amit látunk tehát, az ismét a fokozatosság elvének érvényesülése – ami mögött a hivatali szakszerűsödés, a professzionalizáció tendenciáját sejtettük az eddigiekben is – jóllehet ez nem volt teljeskörű: a horvát bánok esetében (mint láttuk) a 18. század nagyobbik felében katonák látták el e hivatalt.

Ahogy lejjebb lépünk a rendi főméltóságok ranglétráján, a bán és a tárnokmester esetében az exkluzivitás már értelemszerűen nem az országos főméltóságok körén, hanem a *barones regni* kategóriáján belül érvényesül, és ott is kisebb mértékben. A nyolc horvát bánná kinevezett főnemesből négy szerepel táblázatunkban: egyikük kancellár volt korábban, másikuk kamaraelnök, kettő pedig udvari főméltóság-viselő. A 11 tárnokmesterből pedig hat van itt feltüntetve: egy volt korábban kamaraelnök, egy személynök, négy pedig valamely udvari főméltóságot viselte.

Ami még érdekesnek látszik, az a főlovászmester méltósága. Látjuk, hogy nem kevesebb, mint négy koronaőr is előrelépett erre, ami pedig az összes főlovászmesteri kinevezésnek éppen a fele. Csak adalék, de érdekes, hogy Nádasdy Mihály grófnak már a 19. századra átnyúló pályájából kiderül, hogy nemcsak koronaőrből (1785–1798) főlovászmesterré (1798–1806) válni jelentett előrelépést (ami nem meglepő), hanem innen a főajtónálló-mesteri (1806–1826) méltóságra lépés is az volt. Az udvari főméltóságok közül az országos főméltóságok felé tett előrelépés szempontjából mégis ígéretesebbnek tűnik a főajtónálló-mesteri méltóságnál a főétekfogó-mester (egy eset), a

[367] Szijártó: A diéta 298.

[368] Mint láttuk, 1765 után ez a hivatal volt a magyar nemesek számára az elérhető legmagasabb pozíció, hiszen a helytartói hivatal az uralkodóházba beházasodó idegen hercegeknek, majd a nádori magának Habsburg-ház tagjainak lett a monopóliuma.

főkamarás (két eset) vagy a főudvarmester hivatala (két eset plusz egy kancellárrá való kinevezés), sőt még maga biztosan alacsonyabb presztízsű a főlovászmesterség is (két eset).

A koronaőrök tisztsége jellemző módon (és az udvari főméltóságokhoz képest egyértelműen megterhelő volta miatt) átmeneti volt még akkor is, ha hivatalában a 18. században megválasztott (vagy átmenetileg kinevezett) koronaőröknek a jelentős része meghalt (19-ból nyolc), de hatan előreléptek:[369] Pálffy Miklós gróf rögvest országbíró lett, de a tipikus az udvari főméltóságra való előrelépés (öt eset), ezen belül is az – ahogy említettem –, hogy négyen főlovászmesterek lettek.

Végül országos főméltóságra a kancellárok és a kamaraelnökök közül három-három emelkedett, személynök viszont csak egy. A Királyi Tábla éléről ilyen magasra ritkán lehetett azonnal átlépni. Mégis azt mondhatjuk erről a hármas csoportról (amely a hatalomgyakorlást alapul véve az országos főméltóságok mellé sorolható[370]), hogy pontosan ugyanannyian léptek innen az országos főméltóságok legszűkebb elitjébe (heten), mint az udvari főméltóság-viselők jóval szélesebb csoportjából. Ez is amellett tanúskodik, hogy a 18. században nőtt az államapparátusban aktívan működők politikai súlya a régi, presztízsét megőrző, de sok esetben csak reprezentáló elittel szemben.

A rokonság szálai

Imént azt láttuk, hogy az egymással szemben definiált régi és új hatalmi elit hogyan osztozott meg a legfelsőbb pozíciókon a 18. század különböző időszakaiban. De nyilvánvaló módon a két csoport társadalmi tekintetben nem volt és nem maradt egymástól elkülönülve – a legnyilvánvalóbb módon összefűzték őket a rokonság szálai: mind a születéskor a szülőkön keresztül adottságként kapott, mind a házasodás alkalmával létesített, végül pedig a leszármazottak házasodásával létrejövő rokoni kapcsolatok. Miközben Horváth Gyula Csaba érdekes kvantitatív vizsgálattal e kapcsolatok mérésére tett kísérletet, egyúttal tesztelte is az új elit felemelkedésére és súlyának emelkedésére vonatkozó, fent kifejtett nézeteket.

Egy, eredetileg az angol politikai elit rokonsági kapcsolatainak vizsgálatára kidolgozott elemzéssel[371] (az apa-fiú kapcsolatot 1-es értékkel, az após-vő kapcsolatot 2-es értékkel jellemezve) feltárta a 18. századi rendi főméltóságok kapcsolathálóját.[372] Az általa vizsgált körbe a nádor (kivéve a Habsburg nádorokat és a helytartókat), az országbíró, a bán, a tárnokmester, a királyi

[369] Nádasdy Mihály gróf második koronaőrből első koronaőr lett, ez lenne a hetedik előrelépés.
[370] Vö. Cserpes–Szijártó: Nyitott elit?
[371] Horváth Gy.: Az angol elit.
[372] Horváth Gy: Főméltóságok családi kapcsolatai. Lásd még alapjában véve ugyanezt a gondolatmenetet: uő: Régi és új elit.

dc_1391_17

kancellár, a kamaraelnök[373] és a személynök került be. Ezt a hatalmi elitet két részre bontotta. Azokat tekintette a régi elit reprezentánsainak, akiknek fiági felmenői között már volt főnemes vagy országos főméltóság viselője, a többieket pedig az új elithez sorolta. Az elemzés tehát a régi és az új elit rokonsági kapcsolatainak elemzésére irányult. Horváth Gyula Csaba a kánonjogra alapozva a negyedfokú rokonságnál húzott meg egy határt. Az ennél szorosabb rokonság esetén ugyanis a házasságkötéshez a IV. lateráni zsinat óta diszpenzációra volt szükség. A nyolcas értéket el nem érő rokonságot tekintette szorosnak (ez negyedfokú rokonságot jelent tisztán fiági leszármazás alapján) és a 14-es értéket meghaladó rokonsági kapcsolatot távolinak (ez a negyedfokú rokonság tisztán leányági leszármazás alapján). A vizsgálat kiterjedt a 18. századi elit minden tagjának minden további tagjával fenntartott rokoni kapcsolatainak szorosságára, tehát végül is minden egyes főméltóság-viselőt egy átlagértékkel lehetett e tekintetben jellemezni.

Az elemzés egyfelől azzal az eredménnyel járt, hogy a szorosabb rokoni kapcsolatok által összefűzött régi elit és a kevésbé integrált új elit jól láthatóan elkülönült egymástól. De a régi eliten belül is voltak sokkal jobban integrált figurák, mint a legalacsonyabb átlagértékkel büszkélkedhető gróf Esterházy Ferenc tárnokmester (7,245-ös átlagértéke azt jelenti, hogy az elit összes többi tagjával fennálló rokoni kapcsolatai átlagosan is szorosnak minősíthetők), és gyengébben integráltak, mint az Esterházy család cseklészi ágából származó püspök – aki értelemszerűen sem házasság révén, sem gyermekei közvetítésével sem tudott újabb rokonsági kapcsolatokat létesíteni a születésekor megkapottak mellett –, a későbbi prímás Esterházy Imre kancellár (9,735). A különbségek az új eliten belül még jelentősebbek voltak. Az igen sikeres házassági politikát folytató báró majd gróf Grassalkovich Antal rokonsági kapcsolatai a 18. századi hatalmi elittel olyan szorosak voltak, mint a régi elit tagjaiéi (8,878). Alig marad el tőle e tekintetben gróf Niczky Kristóf sem, aki gróf Jankovich Antal tárnokmester és gróf Fekete György országbíró sógora volt,[374] továbbá fia, Niczky János a már említett Esterházy Ferenc tárnokmester unokáját, Esterházy Ferenc horvát bán lányát vette el feleségül. Úgy tűnik, hogy a felső hatalmi elitbe újonnan felemelkedők jelentős része szoros rokoni kapcsolatot épített ki egymással még a felemelkedés előtt, majd hivatalviselésük után gyermekeik és unokáik révén a régi hatalmi elit legfontosabb képviselőivel is rokonságba kerültek. Akik viszont nem ezt a stratégiát követték, e tekintetben jelentős mértékben lemaradtak. Ezt tükrözi például a báró Koller Ferenc által kapott 13,286-os vagy

[373] A korábban ismeretett vizsgálathoz képest különbséget jelent, hogy Horváth Gyula Csaba ide számította a Kamara élén álló összes tisztviselőt, akik különféle (alelnöki, királyi biztosi, adminisztrátori) címeket viseltek: Otto Christoph Gottlieb Volkrát, Ludwig Albrecht von Thavonat-Thavont és Johann Andreas von Viechter de Gruebet. Ez azonban nem jelent akkora változást, hogy eredményeit ne lehessen összevetni saját konklúziómmal.

[374] Miközben Jankovich Antal Fekete unokahúgát vette feleségül.

dc_1391_17

a báró Száraz György személynök által elért 14,204-os érték. Ez utóbbi azt jelenti, hogy Horváth Gyula Csaba kritériumrendszerében az ő átlagos rokoni kapcsolatai a hatalmi elit többi tagjával csak távolinak minősíthetők.

De mindez tulajdonképpen várható is volt. A vizsgálat legérdekesebb eredménye a hálózat időbeni változására vonatkozik. A hatalmi elitet több időmetszetben megvizsgálva ugyanis két, egymással párhuzamos folyamatot látunk: az egyes már az elithez tartozó személyek átlagértékei fokozatosan javulnak (azaz csökkennek), miközben az elitbe újonnan belépők a teljes elit csoportátlagát lerontják (megemelik) a magukkal hozott magas értékekkel. Ezután ez egyre kevésbé van azonban persze így, hisz az ő értékeik is lassú vagy gyorsabb javulásnak indulnak – ellenben újra és újra jönnek az új belépők a náluk rosszabb értékekkel.

Régi és új elit, sőt köznemesség és főnemesség viszonyának kérdésében ezért ahelyett, hogy merev elválasztáson alapuló vizsgálatokat végeznénk, abból lenne érdemes kiindulnunk, hogy a főnemességbe a kora újkor teljes időtartama alatt folyamatosan, ha nem is azonos ütemben emelkedett fel a *bene posssessionati* elitje.[375] Egymással szembeállítani a két csoportot, és például az arisztokrácia térnyeréséről beszélni ezért néha teljesen félrevezető, hiszen szó sok esetben csak arról van, hogy a legsikeresebb *bene possessionatus* köznemes családok rangemelésben részesültek, és így egy ponton a köznemesség helyett a főnemesség mutatóit javítják.[376]

Horváth Gyula Csaba vizsgálata kvantifikációs lehetőséget is kínál e folyamat illusztrálására. Kimutatja, hogy a köznemességből érkező új elit csak egymás között fennálló rokoni kapcsolatai a 18. század folyamán egyre szorosabbak lettek: a század elejének 20 és 30 között szóródó értékei 1800-ra egyetlen kivétellel 10 és 14 közé estek: azaz őket átlagosan már nem csak távoli rokonság fűzte össze egymással. Ami pedig az új elitnek a teljes vizsgált körrel, a régi és az új hatalmi elit tagjaival fennálló kapcsolatait illeti, azt mondhatjuk, hogy az elitbe a század elején viselt főméltóság révén bekerülő új tagjai egymással és a régi elittel csupán távoli kapcsolatban álltak. E helyzetet Grassalkovich Antal karrierje kezdte megváltoztatni a század derekán. Végeredményben integrációjuk olyan sikeres volt, hogy az újonnan felemelkedők csoportjának egyes tagjai a régi elittel már annál is szorosabb kapcsolatokat építettek ki, mint egymással. A század végére régi és új elit között rokonsági kapcsolataik szorossága tekintetében többé nem húzódott meg szakadék, a hatalmi elit homogénebbé vált, ahogy Horváth Gyula Csaba fogalmaz: „összezárta sorait."

Karrierek a Helytartótanácsban

[375] Erre mutat rá Kovács Ágnes is Kovács Ágnes: Társadalomtörténeti tanulságok 74–75.
[376] Egy somogyi példa erre a jelenségre: Szijártó: Nemesi társadalom 103.

dc_1391_17

Bár az országos elitre vonatkozó vizsgálataink során időnként felbukkantak a vármegyei vizsgálatban megismert arcok, az előbbit mégis ki kell szélesítenünk ahhoz, hogy a hivatalviselő politikai elit két szintjének egybefonódottságát világosan láthassuk. Ebből a célból a legfelsőbb hatalmi elit, a rendi főméltóságok csoportja felől nyitnunk kell a dikasztériumok és a felső bíróságok felé. Ha pedig rátérünk az országos szintű hivatalok és a Kúria tisztviselőire, pályafutásuk elemzését érdemes a pozsonyi Magyar Királyi Helytartótanács vizsgálatával kezdeni.[377] Fallenbüchl Zoltán állapította azt meg, hogy – szemben a pozsonyi Magyar Kamara tisztviselőivel, akik hivatalviselésüket életpályának tekintették – nagyszámú kilépés jellemezte a Helytartótanácsot. Ennek oka pedig az lehetett, hogy ez utóbbi „hivatalnoksága – valószínűleg a hivatal jellegénél fogva – nem szakadt el a birtokosságtól, s csakúgy, mint a megyénél, gyakran csak időlegesnek tekinti állását."[378] Ez a megállapítás összhangban lenne Robert Evans korábban idézett téziséről, mely a reformkori Magyarországon a királyi és a megyei közigazgatás harcát látta.

Papp Gábor tette elemzés tárgyává a Magyar Királyi Helytartótanács első hat évtizedének hivatali pályafutásait egy előadásában, amelyet a *Diaeta* munkacsoport bemutatkozó konferenciáján 2006. április 22-én tartott a Collegium Budapestben.[379] Abból indult ki, hogy működésének 1724. évi megkezdésétől 1783-ig a Helytartótanácsba kinevezett 334 fő háromnegyede (251 fő) mindössze egyetlen pozíciót töltött be. A helytartótanácsi karrierek feltárására törekedve, a többiekre kellett összpontosítania – és így kerültek vizsgálata homlokterébe a köznemesi tanácsosok.[380] Tudniillik a leghosszabb karriereket azok futották be, akik alulról indultak, és a Helytartótanács köznemesi tanácsosaként végezték be pályafutásukat. 83 hivatalnok összesen 162 előrelépését vizsgálva Papp Gábor megállapította, hogy a legnagyobb mobilitást éppen legalul és legfelül, a hivatali struktúra belépési pontjain (a járulnokoknál) és a nem főpapok és arisztokraták számára nyitott legmagasabb pozíciónál: a köznemesi helytartótanácsosi tisztségbe történő kinevezésnél tapasztalhatjuk. Ráadásul már Ember Győző és Fallenbüchl Zoltán is leszögezték, hogy a Helytartótanács ügyintézését tekintve a munka dandárja a köznemesi tanácsosokra hárult: az itt többnyire jóval rövidebb időt eltöltő főpapi és főnemesi tanácsosok[381] nem is igyekeztek beletanulni az ügyintézésbe.

---

[377] Amelyet II. József közigazgatási reformja keretében 1784-ben Budára helyeztek.
[378] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 281.
[379] Papp Gábor: A Helytartótanács köznemesi tanácsosai (1723-1783). Az első eredmények (http://szijarto.web.elte.hu/PG.html)
[380] Számuk eredetileg nyolc volt, majd ez 1765 után 10 fölé emelkedett, elérte a 20-t is a magyar kancelláriának az erdélyivel való egyesítés idején, majd a szétválás után ismét 10 fölött járt. (Ember: A Helytartótanács 194.)
[381] A főpapi tanácsosok száma négy volt törvény szerint, de sokszor csak kettő-három volt kinevezve, II. József idején pedig az is előfordult, hogy csak egy főpapi tanácsosa volt a

dc_1391_17

A vizsgált hat évtized 45 köznemesi tanácsosának pályafutását vizsgálva Papp Gábor ezt a csoportot három részre bontotta. A legnagyobbat (26 fő) alkották azok, akik úgy lettek kinevezve, hogy korábban a Helytartótanácsban semmilyen funkciót nem töltöttek be („kívülről kinevezettek"), a második csoportot (12 fő) azok, akik előbb első helytartótanácsi kinevezésüket a titkári hivatalba kapták,[382] majd titkárból lettek köznemesi tanácsosok („titkárból kinevezettek"), a harmadikat (7 fő) pedig azok, akik a hierarchiában még lejjebbről indultak, és hosszabb helytartótanácsi karrierjük csúcsára érve kapták meg tanácsosi kinevezésüket. A három csoport megoszlásának időbeli vizsgálata arra mutat rá, hogy a „kívülről jöttek" aránya csökkenést, a másik két csoporté növekedést mutat a vizsgált hat évtizedben. A szakértelem érvényesülésének tekinti, és a professzionalizáció lassú előrehaladásaként értelmezi Papp Gábor azt a tendenciát, hogy a hivatal működését és az ügyeket jobban ismerők (a második és harmadik csoport) aránya megnő, és a „kívülről jöttek" fölé kerekedik az 1760-as évek elejére.

Míg Fallenbüchl Zoltán karriermodelljében[383] a „kívülről jöttek" és a „titkárból kinevezettek" tanácsosi kinevezésüket vármegyei szolgálatuknak köszönhetik, és a többiek (a harmadik csoport: „alulról jövők") a hosszú helytartótanácsi hivatali ranglétrát végigjárva[384] juthatnak el idáig, Papp Gábor finomabb vonalakkal rajzolja meg az összképet. Rámutat, hogy a „kívülről jöttek" nem elhanyagolható része jött más dikasztériumból, bíróságtól vagy máshonnan, illetve hogy a belső szamárlétra sem lineáris volt: mind a számvevői, mind a titkári pozíció kikerülésével el lehetett jutni a tanácsossághoz. Vizsgálata eredményeképpen egy jóval bonyolultabb sémán ábrázolja az előrelépési lehetőségeket a Helytartótanácsban. Egyébiránt ezeknek tulajdonképpen nem is feltétlenül a köznemesi tanácsos méltósága volt a csúcsa, hiszen Balogh László köznemesi tanácsos és irodaigazgató volt, majd grófi rangot kapott, így nem is köznemesi, hanem főnemesi tanácsossá lépett elő.

Papp Gábor vizsgálatából kiderül, hogy a tipikus „kívülről jött" köznemesi tanácsos nem töltött el sokkal hosszabb időt a Helytartótanácsban, mint a tipikus főpapi tanácsos, (10,42 év,

---

Helytartótanácsnak. A főúri helytartótanácsosok számát 10-ben szabta meg a *decretum* 1723-ban, és II. József időszakáig 10–15 között váltakozott, aki a két kancellária egyesítésének időszakára ezt ötre mérsékelte, majd 1790 után ismét 8-12 körül járt. (Ember: A Helytartótanács 194.)

[382] A Helytartótanácsnak eredetileg három titkárja volt, az 1750-es évektől négy-öt, majd a jozefin évtizedben 5-8. A két kancellária egyesítésével számuk 18-ra, majd 23-ra ugrott, végül 1790 után lassan csökkent. (Ember: A Helytartótanács 194.)

[383] Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai 68. (Idézi Papp: A Helytartótanács.)

[384] Járulnok – irodatiszt – számvevő – titkár – tanácsos. (Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai 68. Idézi Papp: A Helytartótanács.)

illetve 7,74 év), a tipikus főúri tanácsosnál (12,79 év) viszont egyenesen kevesebbet.[385] A titkárból kinevezettek és az „alulról jövő" tanácsosok esetében azonban nemcsak a Helytartótanácsnál átlagosan eltöltött összes hivatali idő volt jóval hosszabb (19,92 év és 32,43 év), hanem maga a tanácsosként eltöltött idő is (14,21 év és 15 év).[386]

Vizsgálata konklúziójaként tehát Papp Gábor három karriermintát vázol fel. A Helytartótanács köznemesi tanácsosa lehetett egy szerényebb származású hivatalnok is nagyjából 13 év segédhivatali szolgálat és hat és fél év titkárság után – mintegy 15 évre. Ez volt (ahogy láttuk) a legszűkebb ösvény. Valamivel többen követték a második utat: szintén szerényebb származással előbb vármegyei hivatalt viseltek vagy magánszolgálatban álltak, esetleg távollévő követét képviselték a diétán, hogy a Helytartótanácsra már titkárként kerüljenek kinevezésre. Ezt a hivatalt öt évig viselték tipikusan (és esetleg nemességet is kaptak, ha még nem voltak nemesek), majd ezután még 14 évig voltak tanácsosok. Előttük nyitva álltak a továbblépés lehetőségei is – szemben az „alulról jövő" tanácsosokkal. Végül a köznemesi helytartótanácsosok többsége kívülről érkezett: nemesi származásúként vagy vármegyei, vagy más dikasztériumi szolgálattal a háta mögött, sok esetben megjárva a diétát is vármegyei követként vagy távollévőt képviselve. Jó kapcsolataik tették lehetővé számukra azt, hogy első kinevezésüket a Helytartótanácshoz rögtön köznemesi tanácsosi rangba kapják meg, és átlagosan 10,5 év után (immár még jobb kapcsolatokkal rendelkezve) könnyen továbbépíthették karrierjüket.

Vagyis Fallenbüchl Zoltánnak a bevezetőben idézett megállapításával szemben egyértelműen tartós hivatalviselést látunk a Magyar Királyi Helytartótanácsnál a köznemesi hivatalnokok esetében – legalábbis a vezető, politikailag is számottevő pozíciókban egyértelműen ez a helyzet. A kapcsolat nemcsak a vármegyei szolgálattal érdekes, amelyet a másik irányból már vizsgáltunk is, hanem a többi dikasztériumban, illetve országos szintű bíróságon eltöltött hivatali idővel is.[387] Vegyük most sorra a lehetőségeket!

Kúriai karrierek

[385] Ugyanakkor a tipikus főúri tanácsos minden bizonnyal jóval fiatalabb volt, hiszen a „kívülről jövő" köznemesi tanácsosok korábban már nyilvánvalóan másutt is hosszabb ideig tevékenykedtek.
[386] Az átlagértékekhez tartozó szórásértékeket és a mediánokat lásd Papp G.: A Helytartótanács.

[387] Lásd példának okáért Fallenbüchl Zoltán megállapítását: „Az előrelépés útja a Magyar Kamarától vezethetett a Magyar Királyi Kancelláriához vagy az Udvari Kamarához is." (Fallenbüchl: A Magyar Kamara 267.)

A Királyi Tábla és a Hétszemélyes Tábla bíráinak karrierjeit Sebők Richárd vizsgálta behatóan.[388] Elemzésének időhatárai szinte egybeesnek a Helytartótanács fent ismertetett vizsgálatának időhatáraival, és nem véletlenül: a kiindulópontot az 1722–1723. évi országgyűlés által elhatározott reformok jelentik, a végpontot pedig II. József reformjai, amelyek nemcsak a Helytartótanács Budára történő áthelyezését és a Magyar Kamarával való összevonását jelentették, hanem „új rendet" hoztak az igazságszolgáltatásban is a *Novus Ordo Judiciarius* (1785) által kezdeményezett alapvető változtatásokkal. Sebők Richárd fő forrásait a tiszti címtáras kalendáriumok alkották. (Ezek forrásértékét a szerző részint levéltári forrásokon szúrópróbaszerűen ellenőrizte, illetve egy másik vizsgálatban, az alispánok listájának összeállítása kapcsán gondosan tesztelte és kielégítőnek találta.[389])

A bírósági reformot követően a Hétszemélyes Táblára került az elnöklő nádor, a három főpapi és három főnemesi ülnök (köztük az országbíró, mint elnökhelyettes) mellé még két főpap, két mágnás és négy köznemes (Magyarország minden kerületéből egy-egy). Ezért ettől az időponttól érdekes ez a felsőbíróság is, amikor a politikai elit feltárásakor különös hangsúlyt kívánunk helyezni a vármegyék és az országos dikasztériumok közötti mozgásra egyfelől, illetve általában a köznemesség előretörésére másfelől – tekintve hogy a diéta intézménytörténetének áttekintése ezt a folyamatot láttatta a legjelentősebb 18. századi változásnak. Később Mária Terézia 1741-ben még négy bírával bővítette ki a Hétszemélyes Táblát: egy főpappal, egy mágnással és két köznemessel. Végül tehát ezen a tisztán fellebbezési fórumon (ahol az előterjesztéseket a Királyi Tábla ítélőmesterei tették meg,[390] illetve amely az ítéletek kihirdetését is az utóbbi elnökére, a személynökre hagyta) a nádor elnöklete alatt hat főpap, hat mágnás és hat köznemes bíró ítélkezett. Az 1723. évi bírósági reform a Királyi Kúria alsóbíróságát, a vegyesfokú Királyi Táblát állandó bírósággá alakította. Sebők Richárdnak a bírák pályafutását illető vizsgálatai erre összpontosultak, de kiterjedtek az egész Királyi Kúriára. A Királyi Táblán a személynök elnökölt. Volt két prelátusi rangú egyházi és két főnemesi ülnöke, a királyi táblai bárók. Bírái közé tartozott még az alnádor, az alországbíró, a nádori, az országbírói és két személynöki ítélőmester, valamint a királyi és az érseki ülnökök: általában négy, illetve kettő.[391]

A tiszti címtárak alapján 1730-tól tudta feltárni ennek teljes hivatali apparátusát. 1785-ig látókörébe 174, a segédszemélyzetet leszámítva 159 személy került be. Megállapította, hogy többségük (70%) csak egy tisztséget töltött be: mindössze 47-en voltak azok, akik a Kúrián belül

[388] Sebők: Hivatali pályafutások.
[389] Sebők: Alispánok.
[390] Varga E.: A királyi Curia 17.
[391] Részben ide, részben a Magyar Kamara alárendeltségébe tartozott a királyi jogügyigazgató, akiről már többször esett említés. Ebben a vizsgálatban nem szerepel ez a hivatal.

dc_1391_17

előre tudtak lépni. A Hétszemélyes Tába bíráinak esetében értelemszerűen nem beszélhetünk előrelépésről egyetlen egy esetet kivéve, melyben egy köznemes hétszemélynök főnemesi rangot kapott, és főnemesi ülnök lett belőle. A két-két egyházi ülnököknek csak alig negyede érkezett a Királyi Tábláról, a két-két főnemesi ülnököknek pedig alig több, mint a tizede: ketten a Királyi Tábla bárói voltak korábban, ketten pedig ítélőmesterek. Ugyanezt fordítva vizsgálat tárgyává téve azt mondhatjuk, hogy a Királyi Tábla prelátusainak és báróinak *(barones tabulae)* közel negyede lépett előre, s lett a Hétszemélyes Tábla főpapi, illetve főnemesi ülnöke.[392]

A korszak öt alnádorából (és öt alhelytartójából[393]) három korábban alországbíró, három nádori ítélőmester volt, egy országbírói, egy pedig személynöki ítélőmester – vagyis nagy többségük (80%) a Kúrián belülről lépett előre ebbe a hivatalba. Jól látható az alországbíró hozzá képest alacsonyabb presztízse: bár az e hivatal betöltőinek többsége szintén a Kúrián belülről kapott kinevezést (hétből négyen), de alacsonyabb pozícióból: közülük egy korábban országbírói ítélőmester volt, egy személynöki ítőlőmester, kettő pedig érseki ülnök. Ami pedig az ítélőmestereket illeti, a nádori (vagy helytartói) ítélőmesterek az esetek többségében az alacsonyabb ítélőmesteri beosztásokból léptek előre: öten voltak korábban országbírói, ketten személynöki ítélőmesterek. Az ő előrelépésük viszont ugyanolyan arányban irányult az alnádor (alhelytartó) pozíciója felé, mint egyenesen a Hétszemélyes Táblára, ahol köznemesi ülnökök lehettek (ez három-három esetben történt meg). Az előmenetel szempontjából két személynöki ítélőmesternek volt a legjobb esélye, állapítja meg Sebők Richárd: 23 személynöki ítélőmesterből 13-at léptettek elő. Öten lettek (egy lépcsőfokot előrelépve) országbírói ítélőmesterek, ketten rögtön nádori-helytartói ítélőmesterek, ketten pedig egyenesen a Hétszemélyes Táblára kerültek. Bár a királyi ülnökök pozíciója ebben a rendszerben inkább alsó jellegűnek, így belépési pontnak tűnik, mégis azt látjuk, hogy előreléptetésük elsősorban a Hétszemélyes Táblára történt: 23 királyi ülnökből hat került később más kúriai pozícióba, és közülök öt lett hétszemélynök. Az érseki ülnökök kisebb lépést téve, de nagyobb eséllyel léphettek tovább a Kúrián belül.

A fenti vizsgálati eredmények tükrében a köznemesi *septemvir*ek pályafutását Sebők Richárd részletesebb vizsgálat tárgyává tette. A Hétszemélyes Tábla összesen 23 köznemesi ülnökéből 17 érkezett a Királyi Tábláról, s mindössze hatan jöttek „kívülről", és ők is inkább csak a század első felében. Mint már említettem, hatan korábban királyi ülnökök voltak. Galánthai Balogh János érseki ülnöksége után 1757 és 1765 között Gömör, Hont és Nógrád vármegyében is alispán volt, időnként párhuzamosan több vármegyében is. Majd 1766-tól királyi ülnökként került vissza a

[392] 18-ból öt, illetve hétből kettő.
[393] Hiszen amikor nádor helyett helytartó állt az országos hivatalok élen, alnádor és nádori ítélőmesterek helyett alhelytartók és helytartói ítélőmesterek működtek.

Kúriára, és két év múlva hétszemélynök lett. Rudnyánszky József pályafutása az érseki ülnökségtől egészen a Hétszemélyes Tábla főnemesi ülnökének méltóságáig ívelt. Két hétszemélynök, Szlávy Pál és Niczky György volt korábban királyi jogügyigazgató, ezt megelőzően pedig ítélőmester a Királyi Táblán, Hrabovszky Antal pedig csak jogügyigazgató. Öten ítélőmesterből, hárman alhelytartóból lettek közvetlenül *septemvir*ek.[394]

Egy újabb tanulmányában Sebők Richárd külön vizsgálat tárgyává tette a Királyi Tábla ülnökeit és ítélőmestereit hivatali előmenetelük tekintetében, és közöttük markáns különbségeket tárt fel. Az ülnököket illetően arra jutott, hogy érdemes különbséget tenni a királyi ülnökök csoportja között, akik előtt lényegében csak a Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnöki pozíciója felé nyílt út, és az érseki ülnökök között, akik előmenetelüket illetően jobban belesimultak a Királyi Tábla többi tagja által mutatott mintázatba. Az ítélőmesterek karrierjében lépésenként való előrehaladást látott (személynökiből országbírói ítélőmester, országbíróiból nádori stb.), amiből a szakszerősödés és a professzionalizáció előrehaladására következtetett. Sebők Richárd úgy találta, hogy a Királyi Táblára kinevezett királyi ülnökök és személynöki ítélőmesterek korábbi vármegyei karrierjük során tipikusan csak a jegyző és az alispán hivatalát viselték, azaz eleve csak a vezető pozíciókat (ami összhangban van korábbi következtetésünkkel), és alig pár évi megyei tisztségviselés után kerültek az országos dikasztériumokhoz. Érdekes különbségnek tűnik e pár Sebők Richárd által bemutatott eset alapján, hogy míg a későbbi királyi ülnökök a leginkább az (első vagy másod-)alispán méltóságát viselték, a későbbi személynöki ítélőmesterek a leggyakrabban (fő)jegyzők voltak a vármegyénél is.[395] Vagyis egy inkább „politikai" és másik, inkább „adminisztratív" jellegű karrierpálya még a Királyi Táblán belül is elkülöníthetőnek látszik.

Kamarai és kancelláriai pályafutások

Nem áll sajnos rendelkezésünkre hasonló mélységű elemzés a Magyar Kamara hivatalnokainak karrierpályáiról. Fallenbüchl Zoltán kutatásaiból tudjuk, hogy I. József kinevezési politikája a magyar tanácsosokra épített. A kamarai állásokba a legkönnyebben magas pártfogók segítségével lehetett bekerülni, de nem ez volt az egyetlen út, sőt egész tisztviselődinasztiák is kialakultak.[396] Itt a kinevezéseknek már a 17. században feltétele volt az iskolai végzettség, sőt a jogi ismeretek megszerzése.[397] A Magyar Kamaránál gyakori volt a tisztviselőcsaládok közötti vagy

[394] Sebők: Hivatali pályafutások.
[395] Sebők: Professzionalizáció.
[396] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 262., 266. A gyermekek taníttatása a hivatal hosszú távú stratégiájának része és a tisztviselők segélyezésének szokott módja volt. (Uott 82.) Erről a gyakorlatról lásd Olga Havanova alapvető munkáit: Khavanova: Az apai érdemeket; uő: Zaszlugi.
[397] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 267-268.

a pozsonyi patríciuscsaládokkal való házasodás.[398] A jórészt német származású polgári hivatalnokokkal szemben a magyar nemesi származékok hivatalviselését Grassalkovich preferálta kamaraelnöksége idején, de igazából már az előző csoport tagjai is komoly erőfeszítéseket tettek az asszimilációra.[399] Végeredményben a polgári elem a Kamaránál túlnyomó maradt.[400] II. József komoly változtatásokat hajtott végre személyzeti téren is: a királyi jogügyigazgatót is beleszámolva az össze tanácsosi állásnak mindössze negyede lett az új egyesített Helytartótanácsban a volt kamarai tisztviselők kezén. A Kamara helyreállítása (1792) után pedig azok kerültek ott vezető pozíciókba, akik Mária Terézia alatt titkárok voltak vagy más beosztott tisztviselők.[401]

Fallenbüchl Zoltán rámutat arra, hogy a Kamarát a későbbi alapítású Helytartótanács rangban, tekintélyben megelőzte.[402] Nyilvánvalóan összefügg ezzel az, hogy a Magyar Kamara egyetlen látványos karrierje a 18. század első felében Grassalkovich Antalé volt. [403] Általában véve pedig az látható tanulmányából, hogy – érdekes módon – a kamarai tisztviselőség nem jelentett komoly lehetőséget az anyagi előremenetelre.[404] De esetleg arról is szó lehet, hogy a viszonylag kiterjedt kamarai adminisztráció sok sikeres családi (azaz több generációs) karrier kiindulópontja volt, vagyis talán a legfontosabb nem is a vagyonszerzés, hanem a továbblépés lehetősége volt. Erre a kérdésre akkor kaphatunk választ, ha a többi dikasztériummal, sőt a főméltóságviselőkkel, a főnemesi címek adományozásával együtt vizsgáljuk a kamarai hivatalnokságot, azaz a politikai és hivatali elit egészét.

Először azonban ki kell még térnünk a magyar történetírás által legjobban elhanyagolt dikasztériumra, a bécsi Magyar Királyi Udvari Kancelláriára. Fazekas István frissen megjelent tanulmánya[405] mellett Vámos Andrásnak vannak a téren adatgyűjtései és folyamatban lévő kutatásai.[406] Úgy találta, hogy magyar köznemes a Kancelláriára tanácsosként kívülről nem is kerülhetett be: minden egyes kinevezett rendelkezett már valamilyen hivatali múlttal valamelyik kormányszéknél tanácsosként vagy bíróságon ülnökként vagy egyéb bíróként. Míg tehát a Helytartótanácshoz, a Kúriához vagy a Kamarához be lehetett kerülni közvetlenül a vármegyéből, ez a Kancellária esetében nem fordult elő. (És ezért is kellett utoljára hagyni most a Magyar Királyi Udvari Kancellária tárgyalását.) A magas fizetések jól mutatják a kancelláriai beosztások

[398] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 270.
[399] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 279.
[400] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 284.
[401] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 291.
[402] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 281.
[403] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 268.
[404] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 271.
[405] Fazekas: Kancellária.
[406] Vámos András: Töredékek a Kancelláriához. Kézirat.

fontosságát: 1727-ben a kancellár 12.000, az alkancellár 8000, a kancellária tanácsosok pedig 5000–5000 forintos fizetést kaptak,[407] 1746-ban és 1783-ban is 1500–2000 forint körül voltak a titkári és 4000–5000 forint körül a tanácsosi fizetések[408] – ami nyilvánvaló vonzerőt gyakorolt a köznemességnek például a vármegyei apparátusban hivatalt viselő tagjaira.

Figyelemre méltó, mondja Vámos András, a magyar politikai élet egyik kulcspozíciója, a személynöki hivatal betöltése tekintetében a kancelláriai pályafutás szerepe: 1723-tól kezdve a 18. század szinte valamennyi személynöke korábban a Kancellárián viselt hivatalt: Hunyady László, Fekete György, Koller Ferenc, Szvetics Jakab, Végh Péter, Ürményi József és felsőbüki Nagy József mind kancelláriai tanácsosból lett személynök. Az egyik kivétel Grassalkovich Antal, a másik pedig Száraz György, aki – éppen fordítva – személynökből lett kancelláriai tanácsos. (Ez a szokás egyébiránt a 19. század elején is folytatódott.)[409]

Jóllehet Fallenbüchl Zoltán publikált és Vámos András kéziratos adatsorai alapján[410] megpróbálkozhatnánk (Papp Gábor és Sebők Richárd példáját követve) az adott hivatalokon belüli pályafutások rekonstrukciójával, ehelyett azonban rögtön egy összesített vizsgálatot szeretnék elvégezni, amelyben egymás mellé kerül a Helytartótanácsban, a Kúrián, a Kamránál vagy a Kancelláriánál való hivatalviselés egyfelől, a főméltóságok betöltése, illetve a főnemesi cím elnyerése másfelől. Ennek a vizsgálatnak a keretéül pedig a kultúrtörténeti megközelítések egyike, a generációtörténet kínálkozik.[411]

A 18. századi politikai elit nemzedékei

[407] Marczali: Magyarország története 71. Az 1690. augusztus 1-i rendelet még csak négy tanácsost és egy-két referendáriust rendelt a Kancelláriához. (Uott 70–71.)
[408] Fazekas: Kancellária 1150.
[409] Vámos András: Töredékek a Kancelláriához. Kézirat. Tanulmányában Fazekas István is hangsúlyozza, hogy hat kancelláriai tanácsos is személynöki kinevezést kapott, míg Száraz György személynökből lett a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa 1731-ben, és ekkor a szokásosnál magasabb fizetésben, évi 6000 forintos járandóságban részesült. (Fazekas: Kancellária 1146–1147.) Megjegyzem, hogy a szövegben tévedésből felsőbüki Nagy József helyett felsőbüki Nagy István szerepel.
[410] Ez úton köszönöm kollégámnak, hogy ezek felhasználását lehetővé tette.
[411] Itt tennék említést Fallenbüchl Zoltánnak egy hasonló megközelítési szempontjáról: ő a kinevezéseket véve alapul azt a megállapítást tette, hogy III. Károly tanácsosainak nagy része körülbelül 1750-ig kihalt vagy megvált hivatalától, és innen Mária Terézia kinevezetteit találjuk csak a dikasztériumokban. (Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 290.)

dc_1391_17

Ute Daniel véleménye szerint Mannheim Károly szociológus 1928-ban felvázolt elmélete máig a leghatékonyabb és legrendszeresebb a nemzedéktörténeten belül.[412] Ahogyan azt már Wilhelm Dilhey kifejtette, az „egy időben felnövekvő egyéneket a legnagyobb befogadóképesség éveiben, de későbbi s azonos alapvető hatások érik, mind az őket befolyásoló szellemi kultúra, mind a társadalmi-politikai állapotok részéről. Azért alkotnak nemzedéket, egyidejűséget, mert ezek a hatások egyöntetűek."[413] „Csak a közös történeti-társadalmi élettér teszi lehetővé, hogy a születésnek megfelelő elhelyezkedés a kronológiai időben szociológiailag relevánssáv váljék. […] A tudatformálás szempontjából döntő jelentőségű, hogy mely élmények rakódnak le »első benyomásként«, »fiatalkori élményként«", mert az „első benyomásoknak megvan az a tendenciájuk, hogy *természetes világképként* rögződjenek" – pontosítja Mannheim Károly.[414] Úgy véli, hogy sajátos történeti körülmények hatására a nemzedéki egységek sajátos kollektív fellépési módot alakítanak ki, és ezek nemzedéki magcsoportokká állnak össze, „ahol az egyének vitális közelségben találnak egymásra, kölcsönösen lelki és szellemi fokozásra ösztönzik egymást, s az életközösségben létrehozzák (az új elhelyezkedésnek megfelelő) alapintenciókat", és így bizonyos körülmények között a szűk csoporton túl is kifejtik „a távolból is ható, toborzó és összekötő erejüket."[415] Ezek a nemzedéki egységek képesek a történelmi fejlődés hatékony motorjává válni.

Én egyfelől azt feltételezem, hogy a 18. századi béke tapasztalata, pontosabban az 1711-ig elhúzódó háborúkhoz kapcsolódó tapasztalatok hiánya alapvetően más attitűdöket alakított ki a 18. század szülötteiben, mint amelyek Pálffy Jánost vagy Károlyi Sándort jellemezték. Vagyis a korábban, különösen az 1680 előtt születettektől, akik esetleg már rendelkeztek a török háborúk tapasztalataival, de legalábbis a Rákóczi-szabadságharcot már teljes egészében felnőtt fejjel élték meg, sőt harcolták végig, elkülönítem az 1700 után született konszolidációs nemzedéket, amelynek legfeljebb gyermekkori élményei fűződhetnek a háborús időszakhoz. Másfelől pedig feltételezem azt, hogy tapasztalatai alapján elkülöníthető az a – nevezzük így: tereziánus – nemzedék, amelyet életét Mária Terézia uralkodása alatt élte le, sőt amelyet részben már a felvilágosult abszolutizmus[416] nevelt fel. Így a következő négy generációt fogom elkülöníteni: az 1680 előtt

[412] Daniel: Kompendium 335. A magyar politikai elit egymást váltó nemzedékei adják a strukturális keretet Várkonyi Gábor elemzéséhez az 1663 és 1703 közötti időszak politikatörténetét illetően. (Várkonyi G.: A magyar politikai elit.)
[413] Idézi Mannheim: A nemzedéki probléma 39.
[414] Mannheim: A nemzedéki probléma 61. (A szerző kiemelése.)
[415] Mannheim: A nemzedékek problémája 236. Bendl Júlia fordítása. (Idézi: Daniel: Kompendium 336.)
[416] Miként Olga Khavanova tanulmánya rámutat, „a 18. század hatvanas éveitől kezdve a bécsi és a nagyszombati egyetemen, a szenci és a varasdi politikai-gazdasági kollégiumban, a váci Terézia-kollégiumban és a fiatal nemesség számára szolgáló más oktatási központokban a leendő királyi és

dc_1391_17

született háborús nemzedéket, az 1680-1700 között született átmeneti nemzedéket, az 1700 és 1720 között született konszolidációs nemzedéket, végül az 1720 és 1740 között született teréziánus nemzedéket.[417]

Ebben a négy nemzedékben szeretném megvizsgálni a főméltóságviselést, továbbá a Kancellária, a Helytartótanács vagy a Kamara tanácsosai és titkári feladatainak ellátását,[418] s Kúrián való bíráskodást, ezen belül a elsősorban a köznemesek karrierlehetőségét, végül a bárói, grófi rangok megszerzését. Azért nem vizsgáltam a később születetteket, mert az 1740 és 1760 között született generációnak tipikusan nem volt már elég ideje arra, hogy még 1800 előtt eltöltsön negyed évszázadot a vezető hivatalokban – noha még ilyenre is akadt néhány példa.[419]

A hivatalviselés mint életpálya a Királyi Kúrián és a Helytartótanácsban

A professzionalizáció előrehaladása jelének nemcsak azt tarthatjuk, ha valaki egy helyettesi pozícióból kerül előreléptetésre egy bizonyos hivatalba (ahogyan ezt eddig tettük), hanem egyértelműen ebbe az irányba mutat az a jelenség is, hogy bizonyos rendszeresen működő hivatalok (vagy bíróságok) tisztviselőjeként egyre többen tevékenykednek aktív életszakaszuk meghatározó, esetleg teljes hosszában – azaz hivatásszerűen végzik tisztviselői munkájukat. Érdemes ebből a szempontból is vizgálat tárgyává tenni a helytartótanácsi és a kúriai hivatalviselést. Egy ember életpályájának vizsgálata nem sokra visz, mert az esetlegesség dominál. Sok oka lehetett annak, hogy valaki karrierje az átlagosnál rövidebbre nyúlt, vagy hogy az ő utódai nem vitték sokra. De ha egy csoportot vizsgálunk, akkor a véletlenek kiegyenlítik egymást. Ez indokolja a prozopografikus társadalomtörténeti megközelítést. A levont következtetések sokkalta biztosabb lábon állnak, mint ha vizsgálatunk egy-két egyénre korlátozódna.

---

vármegyei tisztviselők a közigazgatás, a gazdaság és a pénzügyek alapjaival ismerkedtek a Joseph von Sonnenfels által kifejezetten erre a célra írt tankönyv alapján." A Habsburg Birodalom oktatási rendszerének legnagyobb presztízsű intézménye az eredetileg jezsuita kollégiumként működő *Theresianum* volt. A preferált csoportokat a királyi ösztöndíjról szóló 1774. évi utasítás jelölte meg: ösztöndíjakat a nemesek gyermekeinek adtak, elsősorban a konvertitáknak, majd az árváknak, illetve az elszegényedett szülők gyermekeinek. (Khavanova: Az apák érdemeit 1108–1113., idézet: 1108.)

[417] Az arányosság kedvéért végül minden generációt 20-20 évre korlátoztam, így a „háborús nemzedéket" is (1660–1680).

[418] A titkárok nem egyszerűen az apparátus tagjai voltak a döntéshozó tanácsosokkal szemben (akik például a döntéseket öntötték formába a Helytartótanács utasítása szerint). Ezt nemcsak Papp Gábor ismertetett vizsgálata mutatja, hanem a kortársi értékelés is: a Helytartótanács felállításakor a beiktatás zárt részén csak a kinevezett tanácsosok *és titkárok* vehettek részt. (Ember: A Helytartótanács 3., 9.)

[419] Pavics József (akivel Baranya kapcsán már megismerkedhettünk), Névery Elek, báró Püchler József, Semsey András vagy ifjabb Szlávy Pál esetében.

dc_1391_17

A Helytartótanácsnál eredetileg alapvetően a tanácsosokra kívántam vizsgálatomat korlátozni, de Papp Gábor kutatásából kiderült, hogy a titkárok csoportja kulcsfontosságú volt a köznemesi tanácsosok rekrutációja szempontjából, ezért őket is bevontam a vizsgált hivatalnokok körébe.[420] (Nagyjából kétszer annyian voltak azok, akik a Helytartótanácshoz kívülről érkezve a titkári pozíción keresztül lettek köznemesi tanácsosok, mint azok, akik az alsóbb pozíciókból felemelkedve érték el ugyanezt a pozíciót.) Papp Gábor kiszámította, hogy 1723 és 1783 közt a Helytartótanácsnál tanácsosként eltöltött átlagos hivatali idő 12,16 év volt.[421] Ezért azt néztem meg, hogy mely tanácsosok esetében volt ez az időszak legalább 13 év.

Mivel a jelen monográfia központi kérdése a hatalomgyakorlás, illetve e részvizsgálat fő kérdése a hivatali szakszerűsödés, a fenti okon túlmenően is célszerűnek látszik a helytartótanácsosok körét kiegészíteni a helytartótanácsi titkárokéval, ugyanis ily módon olyan hivatalnokok kerülnek a látókörünkbe, akik nemcsak a professzionalizáció szempontjából fontosak (hiszen hosszú hivatali karrier eredményeként léphettek fel az adott intézményben elérhető csúcspozícióba), hanem a hatalomgyakorlás szempontjából is számottevőek (hiszen nem beosztott hivatalokban töltötték el az átlagnál hosszabb karrierjüket), illetve ennek a pályafutásnak az átlagosnál hosszabb időszaka esett a tanácsosi és titkári beosztásra, ahol komoly döntések meghozatalában vehettek részt.[422] Nem vettem továbbá tekintetbe a „helytartótanácsi számvevő tanácsos" pozícióját betöltőket, mert ez másfajta tanácsosi állás volt, mint a többi, és előlépésnek számított, ha innen a titkári pozícióba jutott valaki.[423]

Ezzel párhuzamosan vizsgálat tárgyává tettem a Hétszemélyes Táblán és a Királyi Táblán legalább 13 évig hivatalt viselő bírókat.[424] Az alapadatok Sebők Richárd tiszti címtáras kalendáriumokat feltáró, az imént ismertetett kutatásából származnak: az 1730-1799. évekre vonatkoznak néhány hiánnyal.[425] Papp Gábor vizsgálata 1783-ban zárult le a Helytartótanács

[420] Ezt a pozíciót később arisztokraták is betöltötték, ami jól jelzi a segédhivatalokénál magasabb presztízsét.
[421] A szórás 6,5 év.
[422] Azokat a titkárokat viszont, akikből nem lettek köznemesi tanácsosok, kiszűrtem a vizsgált sokaságból.
[423] Például Limp József 1784-ben. (Ember, A Helytartótanács, 205., 242.)
[424] A szegények ügyvédjét nem vettem tekintetbe, a pozíciónak a karrierépítésben játszott kiemelkedő szerepe miatt azonban a jogügyigazgatókat igen.
[425] Hiányzik az 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1736, 1744, 1746. évre vonatkozó adatsor. A harmincas évekre vonatkozó hiányokat Sebők Richárd a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában végzett kutatásaival részben sikeresen kipótolta. Itt ismét meg kell jegyeznem, hogy az általa közölt hivatalviselési adatok tekintetében – amint azt korábban több ízben láttuk – felmerül a csúszás lehetősége: a Királyi Táblára történő kinevezések jó eséllyel a megelőző évben történtek a közölthöz képest. Ennek a hibának a kiigazítására azonban nemcsak (többnyire) a forrásaink hiányoznak, hanem azt is leszögezhetjük, hogy a hivatalviselés időtartamára összpontosító

dc_1391_17

átszervezésével. Ezzel egybevág az, hogy azok érdekelnek, akik 13 évig legalább helytartótanácsosok (esetleg titkárok) és kúriai bírók voltak, és a vizsgálat a 18. századra korlátozódik, ráadásul elsősorban az 1792 előtti viszonyok érdekelnek. Ezért az 1783 után megkezdett hivatalviselést már nem veszem tekintetbe. Ez nagyjából egybevág az elérhető kúriai adatok körével is.[426] Egyértelmű, hogy az 1722–1723. évi reform utáni időszakra összpontosít vizsgálatunk, hisz ekkor döntő lépés történt a magyar közigazgatásban és bírósági rendszerben a hivatalszerű működés felé – a korábbi hivatalviselés nem jelentett olyan életvitelszerű elfoglaltságot, mint az ez utáni.

Miután a Sebők Richárd és Papp Gábor által kigyűjtött kúriai és helytartótanácsi adatokat összesítettem, kettéválasztottam az átlagosnál hosszabb ideig tartó karriereket és a 13 évnél rövidebb kúriai-helytartótanácsi pályafutásokat. Az derült ki, hogy a főnemesek körében mintegy negyven, a nem arisztokratáknál nagyjából kétszer ennyi pályafutás felelt meg a szigorúbb kritériumnak. Mivel viszont ezek a számok túl magasnak tűntek egy-egy vizsgálandó sokaság elemszámának, egy újabb szűréssel a legalább 26 éves hivatali pályákat választottam ki – amelyek tehát nemcsak hosszabbak már az átlagosnál, hanem legalább kétszer olyan hosszúak, azaz jelentékenyen hosszabbak annál. Végül kihagytam az egyháziakat is, tekintve, hogy körükben a sikeresség olyan mutatói, mint a főnemesi cím elnyerése vagy a következő generáció előmenetele, esetleg házassága az esetek túlnyomó többségében nem vizsgálhatók olyan egyszerűen, mint a világiak körében. Azonban kiderült, hogy ezzel a döntéssel mindössze két professzionális hivatalnokot zártam ki: Ordódy Gábort[427] és Mándich Antalt.[428]

Ezek után kiszélesítettem a vizsgálatot a 18. század végére is: ehhez Ember Győző publikált adatai rendelkezésre álltak ugyan a Helytartótanács tekintetében, de a Királyi Kúriát illetően a Sebők Richárd által a *Diaeta* adatbázisba felvitt tiszti címtáras, továbbá a diétai adatokra hagyatkoztam, ami azt jelenti, hogy itt maradhattak azért fehér foltok. Másrészt viszont feldolgoztam a Fallenbüchl Zoltán által feltárt kamarai archontológiát,[429] valamint a Vámos András

---

vizsgálatunk esetében többnyire nem okoz torzulást, így általában elhanyagolható. Végül megközelítésünk csoportra irányuló, prozopográfiai jellege kiegyenlíti a kétségkívül jelentkező kisebb hibákat.

[426] A legkésőbb 1783-ban megkezdett legalább 13 éves karrierek azonosíthatóak a Kúrián is, ha legalább 1795-ig tekintjük az adatokat. Ehelyett egészen 1799-ig rendelkezésre állnak ezek a nyilvános *Diaeta* adatbázisban. A helytartókat kihagyom a vizsgálatból, miként a prímási pozíciót betöltő Keresztély Ágost szász herceget is.

[427] 1747–1758-ig királyi táblai prelátus, 1759–1776-ig a Hétszemélyes Tábla egyházi ülnöke. (Sebők: Hivatali pályafutások 37., 40.)

[428] A Helytartótanács főpapi tanácsosa 1782 és 1806 között. (Ember: A Helytartótanács 198.)

[429] Fallenbüchl: A Magyar Kamara.

dc_1391_17

által összeállított, még nem publikált kancelláriai névsorokat is.[430] Mondhatnánk azt is, hogy a főméltóság-viselést is tekintetbe vettem (a korábban ismertetett vizsgálat alapján), hiszen a nádor, az országbíró, a tárnokmester, a kamaraelnök és a kancellár amúgy is az általunk vizsgált dikasztériumok (a Helytartótanács,[431] a Kamara és a Kancellária) vezető tisztségviselői is voltak, a bán Dalmácia, Szlavónia és Horvátország tekintetében hasonló funkciókat látott el, és a személynök a Királyi Táblán hasonlóképpen működött. Nem érdemes ezért megfeledkezni a valódi hatalomgyakorlással járó hivatalok viselői közül arról az Izdenczy Józsefről sem, aki a *Staatsrat* első magyar tagja volt.[432] A Helytartótanácshoz hasonlóan a Magyar Kamara és a Magyar Királyi Udvari Kancellária hivatalviselői közül csak a tanácsosokat és – egy szinttel lejjebb – a titkárokat veszem tekintetbe, mint a (feltehetőleg – és erre vissza kell majd térnünk) hatalommal járó felső tisztségeket, tekintve hogy egész vizsgálatunk alapvetően a hatalomgyakorlás vizsgálatára koncentrál. Tehát egy-egy tisztviselő csak akkor került be vizsgálatunk körébe, ha – bármilyen hosszú is volt hivatali pályája teljes egészében – ennek legalább negyedszázados[433] szakaszát a vezető (titkári, tanácsosi, ülnöki, ítélőmesteri, hétszemélynöki stb.) beosztásokban, hatalomgyakorló pozícióban töltötte el. Őket nevezem a következőkben „professzionális" hivatalnokoknak.

Kivételt bizonyos értelemben Koller Ferenc személynök esetében tettem, akinél csak 23 szolgálati évet számoltam össze, de azután a rövidebb életű illyr deputáció elnöke is volt, azaz már csak ezért is indokolt őt is bevenni vizsgálatunkba. Cothmann Antalt a biztonság kedvéért tartottam meg a vizsgált személyek körében, mert az egyik forrás által állított kancelláriai pályafutásnak (a Kamarából állítólag ide került) a másik vonatkozó (kancelláriai) forrásban nincs nyoma. Enélkül 22 éves volt karrierje a vizsgált tisztségekben. Végül kivételt tettem egyfelől Majthényi Károllyal és Almásy Pállal is, mert pályafutásuk (melynek során 24, illetve 22 évet töltöttek el vezető tisztségekben) feltehetően nem zárult le a felsőbb bíróságok II. József-féle átszervezésével, csak Sebők Richárd vizsgálata ért véget 1785-tel, másfelől Szlávy Pállal, akinek (24 évesnek látszó) pályafutása kezdetét a tiszti címtáras kalendáriumok alapján datáltam, mégpedig itt egy vagy akár két éves csúszás – mint részint láttuk, részint látni fogjuk – gyakori jelenség.

---

[430] MOL A79 1. kötet. Külön köszönettel tartozom ezért Vámos Andrásnak.

[431] Az itt *ex officio* hivatalt viselő nádor, országbíró és tárnokmester egyben persze a Hétszemélyes Táblának is tagjai voltak.

[432] Hadik András a *Hofkriegsrat* elnökeként nem ért el negyedszázados szolgálati időt – de nyilvánvaló, hogy ő nem a „professzionális hivatalviselők" közé tartozott, hiszen katona volt.

[433] Vagyis az imént az átlagos pályafutás kétszereseként azonosított 26 évet 25-re módosítottam végül. Ezt egy-két határeset és a könnyebb értelmezhetőség indokolja, de végül is azért jogos, mert a 12,16 év duplája közelebb van a 25, mint a 26 évhez.

A végül a vizsgálat alanyaivá váló 68 „professzionális” tisztviselő esetében tehát, akik áttekinthető, de már statisztikai szempontból is elemezhető sokaságot jelentenek, azt fogom egyfelől tekintetbe venni, hogy ők milyen kúriai, helytartótanácsi, kancelláriai, kamarai (és lehetőleg vármegyei) hivatalokat viseltek még, és milyen szerepet játszottak a diétai politikában, másfelől pedig arra is figyelemmel leszek, hogy mely nemzedékekhez tartoztak ezek a hivatalviselők. Mint látni fogjuk, hivatalviselő és politikai elit között nagyon nagy volt az átfedés, az országgyűlésen szereplő politikai elit jelentős része megjelenik vizsgálatunkban. (Egy utolsó kvantitatív vizsgálatban, amelynek a kiindulópontját is az országgyűlési viták jelentik, végül az innen kimaradókat is beható vizsgálat tárgyává fogjuk tenni.) Az megválaszolandó kérdés tehát így hangzik: a 18. század magyar hatalomgyakorló elitjében mit lehetett elérni az állami hivatalok hivatásszerű betöltése révén? Ennek lehetőségei mennyiben változtak generációról generációra? Ha lehet, azt is vizsgálni fogom, milyen politikai álláspontot foglaltak el a „professzionális” hivatalviselők karrierjük különböző állomásain, és azt is, hogy apjuk vagy fiúk, fiaik pályafutása miként alakult, amennyiben ők is a központi kormányhatóságoknál vagy bíróságokon tevékenykedtek. Ez arra nézve adhat felvilágosítást, hogy milyen többgenerációs, családi karrierutak voltak lehetségesek a 18. századi Magyarországon. Most tehát nemzedékenként következik a „hivatásos” tisztviselők rövid életrajzi és pályavázlata, és ezek ismertetése után térnék rá a nemzedékek csoportszintű jellemzésére és a következtetések levonására.

A háborús nemzedék „hivatásos” tisztviselői

Baranyi Miklós

Baranyi Miklós a bihari alispán és debreceni főbíró fia volt, maga is Bihar vármegye alispánjának tisztségét viselte, mielőtt a Hétszemélyes Táblára nem került.[434] Itt köznemesi ülnök volt 1730 és 1756 között – bár ami a hivatalviselés kezdetét illeti, a dátum nem biztos a tiszti címtáras kalendáriumok hiányai miatt.[435] Már a század első diétáján megjelent: 1708-ban egy távollévőt képviselt, és egy leirat megtárgyalására kiküldött bizottság tagja volt.[436] Fia vagy unokája volt az a Baranyi Gábor, aki szintúgy Bihar alispánjának hivatalát töltötte be (1757–1773),[437] és

[434] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1500. rekord.
[435] Sebők: Hivatali pályafutások 39. Az 1730 és 1737 közötti hiátust az 1734. év tekintetében kipótolja egy másik forrás: MOL O13 1. füzet. (Az adatot Molnár Györgynek köszönhetem.)
[436] Mivel a Királyi Kúriára csak katolikusként kerülhetett 1730-ban, feltehetően nem hozzá, hanem Baranyay Mihály bihari követhez kapcsolódik Lányi Pál gömöri alispán naplójának azon adata, hogy „Baranyai Miklós” 1712. április 22-én Szentimrei Sámuel gömöri jegyzővel a prímáshoz fordult azzal a kéréssel, hogy biztosítson helyet a reformátusok istentiszteletének. (Lányi I. 398–401.)
[437] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1506. rekord, Csepreghy.

jelen volt az 1764–1765. évi diétán, ahol az ellenzéki vezérek egyike volt.[438] (Egy röpirat oroszlánhoz hasonlította.)[439] Ő tagja volt egy Bécsbe küldött üdvözlő deputációnak és a portaszám kiigazítására rendelt bizottságnak is.[440] Politikai állásfoglalásáról a paszkvillusok bőségesen tudósítanak: az egyik jó hazafinak minősíti, a másiktól a haza érdekében működőként kap dicséretet; a kiemelkedő személyiségek közé is beválogatják, illetve Tiszta Pál abaúji alispán mellett a nemesség másik vezéralakjának mondják.[441]

Figyelemre méltó a többgenerációs pályaív: a tisztán megyei pálya (Baranyi Mihály) után a következő nemzedék a vármegyei hivatalból országosra emelkedik (Baranyi Miklós), majd a később a család ismét egy ellenzéki vármegyei „politikust" mutat fel (Baranyi Gábor), aki látszatra semmiben sem különbözik a tipikus ellenzékitől. Ezért a jelenséget úgy is minősíthetjük, hogy a Baranyi család megkapaszkodása az országos elitben nem volt sikeres: oda feljutott ugyan Miklós személyében, de ott megkapaszkodnia nem sikerült: tagjai nem kaptak főnemesi rangot, nem kötöttek előkelő házasságokat, nem viseltek további országos hivatalokat, ezért visszasüllyedt az (ellenzéki) vármegyei nemességbe.

Esterházy Ferenc

Herceg Esterházy Pál nádor unokaöccse, a viszonylag fiatalon elhunyt gróf Esterházy Ferenc főispán azonos nevű fia, Esterházy József országbíró öccse, aki főlovászmester, majd tárnokmester (1746–1754) lett, szintén a háborús nemzedék tagja volt.[442] Megalakulásától haláláig a Helytartótanács főúri tanácsosa volt,[443] és a Hétszemélyes Táblán is haláláig volt főnemesi ülnök, ezért őt is teljes joggal tarthatjuk már főhivatású főtisztviselőnek. Borsod főispánja volt.[444] Mivel Fejér vármegye főispánját is gróf Esterházy Ferencnek hívták a század első felében (ő volt az „idősebb" Esterházy Ferenc a források szóhasználatában), nem tudom biztosan megmondani, csak valószínűsíteni, hogy a későbbi tárnokmester már a század első országgyűlésén[445] megjelent,[446]

[438] Marczali: Magyarország története 316–317.
[439] Gúnyirat 565.
[440] 700.455 8., 700.454 191.
[441] Országgyűlési versek 5. (30. vers), 8–10. (44. vers), Téglás: A történeti paszkvillus 94–95., 108.
[442] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 9887. rekord. Esetleg ezredes is volt – mindenesetre 1708-ban a Fejér vármegyei főispán Esterházy Ferenc mellett egy Esterházy Ferenc ezredes is megjelent a labanc diétán. (Zsilinszky: Az 1708-ki 46.) Mindenesetre a későbbi tárnokmester 1741-ben meghirdetett nemesi felkelés tábornoka lett (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 9896. rekord), ami összecsengene esetleges katonai múltjával.
[443] Ember: A Helytartótanács 199.
[444] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 72.
[445] És az 1719. évi *concursus*on. (MOL N120 2. csomó, 52. szám 1.)

1722–1723-ban viszont már biztosan így volt.[447] 1741-ben beválasztották a hitlevél kidolgozására kiküldött kulcsfontosságú bizottságba, és tagja volt mind a Mária Teréziát az országgyűlésre meghívó, mind az ő fogadására kirendelt deputációnak,[448] miként 1751-ben is.[449] Ekkor a portaszámok kiigazítására és az adó *repartitió*jára kiküldött bizottságnak is a tagja volt.[450]

1741-ben ellenzéki jellegű álláspontot elfoglalva azt az álláspontot támogatta a felsőtábla ülésén, hogy a titkos tanácsosok közt a magyarok arányos számban kapjanak helyet.[451] Ebből valószínűsítem, hogy 1728. szeptember 1-én is ő volt az az Esterházy Ferenc, akit a főrendek adtak a tárnokmester mellé abba a deputációba, amelyet az adóemelés ügyében közvetlenül a királyhoz küldött a diéta.[452] Amint gróf Csáky Zsigmond is (akiről később több szól lesz), úgy Esterházy Ferenc is az ország nyomorult állapotát kifejező gyászruhában ment III. Károlyhoz, hogy mérsékletet kérjen tőle az adóemelés ügyében. Ezért a *Hungaria mater* című paszkvillustól ő is ugyanazon dicsérő szavakat kapta.[453]

Míg Csáky a megalakuló állandó hivatali és bírósági szervezetekben főméltóság-viselése okán kellett, hogy részt vegyen, Esterházy (aki Csáky utóda lett a tárnokmesteri méltóságban, ami újabb közös pont kettejük pályafutásában) sokáig csak udvari főméltóságot viselt főispánsága mellett. Mégis tagja lett a Helytartótanácsnak és a Hétszemélyes Táblának is példázva azt, hogy a háborús nemzedék tagjai is fel tudták venni a könyökvédőt, alkalmazkodva a megváltozott időkhöz. Ugyanakkor azt is láthatjuk akár Esterházy Ferenc esetében, akár Csáky Zsigmond esetében, akár főhősünk említett bátyja, Esterházy József pályafutásában,[454] hogy udvarhűségük ellenére képesek voltak adott esetben a rendi ellenzékiség képviseletére.

---

[446] 700.500 25. (Mint korábban jeleztem, akkor volt ez így, ha Esterházy Ferenc ezredes az általunk vizsgált személlyel azonos. Vö. Zsilinszky: Az 1708-ki 46. Egyébként úgy tűnik, hogy 1714-ben is két Esterházy Ferenc volt jelen. 504 2.) Ez a helyzet az 1728–1729. évi országgyűléssel is. (700.484 463.) Azt sem tudom, hogy a politikai reformok („a politikai *systema*") megtárgyalására, illetve az igazságügy végleges kidolgozására kiküldött bizottságnak melyikük volt a tagja 1722-ben. (700.486/1. 105., 163.) Hogy mindketten jelen voltak ezen az országgyűlésen, az biztos. (700.486/1. 24.)

[447] 700.486/1 188., 700.488 45–56.

[448] 700.478 49., 84., 700.475 8. Jelenlétére lásd még Kolinovics 21., 58., 655.

[449] 700.466 28–30.

[450] 700.466 315-316.

[451] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 234. Horváth Mihály tulajdonképpen azt írja, hogy a Titkos Tanácsban kapjanak helyet, de – amint arra Kökényesi Zsolt teljes joggal rámutatott (megjegyzését ez úton köszönöm meg) – ekkor ez a tanács már nem működött, csak titkos tanácsosok voltak. Ezért Horváth Mihály megfogalmazását módosítottam.

[452] A rendek eredetileg Esterházy Józsefet szerették volna, de „bizonyos okok miatt" erre a főrendek nem voltak hajlandók. (700.482 100.)

[453] Nagy J.: „Szegény Magyarország" 113. és uő: Rendi politikai kultúra 54-55.

[454] Lásd például Szijártó: A diéta 195., 232.

Esterházy Ferenc gyermekei közül egyik főkamarás lett, ketten koronaőrök (az öcs bátyját követte annak halála után), a legismertebb pályát pedig Esterházy Károly egri püspök futotta be.[455] Jól ismert nyílt ellenállása a józsefi rendszerrel szemben. Heves megye, amelynek főispánja volt, a türelmi rendelet ellen több tiltakozó feliratot küldött.[456] Az ellenzékiségtől adott esetben vissza nem riadó beállítottságát volt kitől örökölnie.

Palásthy Ferenc

A szerteágazó család Hont megyébe visszaszármazott és Abaújban is birtokot szerzett ágából származik Palásthy Ferenc, akinek nem ismerjük születési dátumát, de mivel 1714-ben már Abaúj követeként volt jelen a diétán,[457] feltételezem, hogy inkább 1680 előtt születhetett, mint utána (bár természetesen ezt sem lehet kizárni). A vármegye alispánjaként volt jelen az 1720–1721. évi nádori *concursus*on,[458] majd az 1722–1723. évi országgyűlésen is,[459] amikor fontos feladatokat látott el: 1722 nyarán tagja volt mind a politikai *systema* (vagyis reformtervezetek) revíziójára, mind az igazságügyi reform végleges kidolgozására, mind a sérelmek összeállítására kiküldött deputációnak.[460] Nem csoda, hogy köznemesi tanácsosa lett a diéta által felállított Helytartótanácsnak (1723–1731).[461] Innen Bécsbe vezetett az útja, ahol a Kancellária tanácsosának hivatalát látta el haláláig (1731–1748).[462]

Leszármazottai közül nem fiáról (aki tábornok volt), hanem unokájáról, Palásthy Mártonról tud többet a történettudomány, köszönhetően Koppi Károlyhoz írt leveleinek.[463] Ő a Kancellária írnoka, fogalmazója, majd 1784-től titkára volt, de lemondott hivataláról – Kazinczy Ferenc szerint azért, hogy a tudományoknak szentelje magát –, de ennek nemcsak a *peregrinatio* volt a célja, hanem minden bizonnyal egészségügyi oka is volt, hiszen Palásthy Márton 1789-ben meghalt.[464]

---

[455] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 9887. rekord, Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 84., 94. Esterházy Károlyról lásd például: H. Balázs: A nyolcvanas esztendők 1051.

[456] Kosáry: Művelődés (harmadik kiadás) 381., 390.

[457] 700.504 6.

[458] Szijártó: Nemesi társadalom 227.

[459] 700.486/1 36.

[460] 700.486/1 95., 102., 137., 162., 181.

[461] Ember: A Helytartótanács 202. (A dikasztérium valójában csak 1724 januárjától működött.)

[462] MOL A79 1. kötet 43. Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem. Kinevezésének évét megerősíti: Fazekas: Kancellária 1148.

[463] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 31343. rekord, Balogh (szerk.): Palásthy

[464] Balogh: Bevezetés 16–20. Meg kell említenem, hogy Vámos András az általa feldolgozott kancelláriai betűrendes segédkönyvben (MOL A79 1. kötet) nem találkozott Palásthy Mártonnal, aki viszont feltűnik a Fazekas István által is feldolgozott évrendes segédkönyvben (MOL A78): 1782 folyamán nevezték ki fogalmazónak, és az 1783-as listában is így szerepel. Írnok viszont (ha

dc_1391_17

Balogh Piroska megállapítása szerint a fiatal kancelláriai hivatalnok széles ismeretségi köre révén összekötő-közvetítő szerepet játszhatott több fontos értelmiségi kör, kifejezetten tudós csoportok között. A háttérben gyakran a szabadkőművesség állt.[465]

Pálffy János

Gróf Pálffy János ennek a nemzedéknek a legismertebb képviselője.[466] Apja főajtónállómester, majd koronaőr, végül főkamarás volt. Bátyja, Miklós katona volt, a tábornagyi rangig és a nádori méltóságig jutott előre. Pálffy János lényegében őt követte: hasonlóképpen elsődlegesen katona volt, és szintén a tábornagyi rangig avanzsált.[467] Horvát bánként (1704–1731), országbíróként (1731–1741) és nádorként (1741–1751) Magyarország egyik vezető főméltóságviselője, ezért katonaként is (még ha talán kénytelen–kelletlen is) hivatásos tisztségviselője lett, amikor a dikasztériumok és a felsőbíróságok átálltak a hivatalszerű rendszeres működésre.[468] Előbb tagja, majd elnöke volt ugyanis mind a Helytartótanácsnak, mind a Hétszemélyes Táblának.

Horváth Mihály olyan epizódokat említ, amelyek amellett tanúskodnak, hogy Pálffy János akár saját érdekei ellenében is udvarhű álláspontot foglalt el sok vitában: például 1741. július 22-én az udvari konferencia ülésén a magyar rendek azon véleményével szemben foglalt állást, hogy a birodalom fontosabb ügyeiben hívják meg a prímást, a bánt és a nádort (vagyis őt) is az ügyekben döntő tanácskozásokba.[469] Már 1712-ben pártolta az úgynevezett tíznapos *systema* keretében javasolt bírósági reformot, majd 1722-ben ismét a kerületi táblák felállítása mellett érvelt, noha ezzel az álláspontjával még a felsőtáblán is kisebbségben maradt.[470] 1728. szeptember 1-én nem vállalta, hogy az ország nevében III. Károlyhoz menjen küldöttségbe az adóemelés ügyében (ami nyilvánvalóan ellenzéki jellegű szerepvállalás lett volna részéről).[471] 1736-ban a *concursus*on elnöklő országbíróként a vitában mindvégig a megajánlandó *subsidium* összegének növelésével

---

ez kancellistát vagy járulnokot jelent) az évrendes segédkönyv szerint sem volt Palásthy. (Vámos András szíves közlése.)

[465] Balogh: Bevezetés 25–48.

[466] Életrajzát részletesen lásd Málnási: Pálffy János.

[467] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 31439. rekord

[468] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 135.

[469] Ellenezte továbbá azon rendi követeléseket, hogy a magyar ügyek intézésére állítsanak fel egy tisztán magyar udvari tanácsot, valamint közöljék a rendekkel a Helytartótanácsnak adott utasítást és a tanácsosoktól kívánt eskü formáját. A Magyar Kamarának az Udvari Kamarával szemben fennálló önállóságának érvényesítésével szemben Pálffy úgy vélte, hogy elegendő az is, ha az Udvari Kamarához magyar tisztviselőket neveznek ki, hiszen szükséges, hogy a tartományi kamarák az Udvari Kamarán keresztül álljanak kapcsolatba az uralkodóval és az udvarral. (Horváth M.: Magyarország történelme VII. 230–231.)

[470] Málnási: Csáky Imre 151., 201.

[471] 700.482 99., lásd még 700. 484 126.

dc_1391_17

próbálkozott.[472] A következő év pótadó-megajánló *concursus*ának elnökeként kinyilvánította, hogy mindig kész vérét őfelségéért áldozni, és a haza és népe megmaradásáért sem kevésbé. Arre buzdította a még a teljes elutasítás álláspontjára helyezkedő rendeket, hogy ne a *subsidium* lehetetlen voltához ragaszkodjanak, hanem találják meg annak módját, miként lehet az ország nagy megterhelése nélkül mégiscsak segítséget ígérni őfelségének, majd a vitában mindvégig győzködte őket.[473]

Nádorként a diétán Mária Terézia érdekeiben tevékenykedett a nemesi felkelés meghirdetése kapcsán vagy akkor, amikor a rendi követelések harmadszori felterjesztését próbálta megakadályozni a felsőtáblán.[474] Az uralkodó bizalmi emberének számított ezért: válságtanácskozásra egyszer őt, Esterházy József grófot és Grassalkovich Antalt hívatta magához.[475]

Mindez viszont nem jelentette azt, hogy az ország, a *regnum* érdekeit ne próbálta volna képviselni. Amikor még országbíróként, az 1741. évi diéta megnyitásakor így beszélt a követekhez: „királynő ő Felsége meg nem fog tagadni semmit, a mit magyar alattvalói érett tanácskozás után közösen el fognak határozni, s a jogokon és igazságon alapul, hogy az eddig annyira sujtott Magyarország fölvirágozhassék”[476] – akkor éppen az ő esetében tudni lehet, hogy ezek nem puszta szóvirágok. A szatmári megegyezés tető alá hozásával ugyanis Pálffy János világosan demonstrálta, hogy számára az uralkodó és az ország érdekei egyenlőképpen fontosak és összeegyeztethetők. Egyes esetekben az udvari konferencián is egyértelműen „magyar” álláspontot foglalt el.[477] Az 1728–1729. évi diétán a jelzett módon megkeződött a konfesszionális rendiség átalakulása az uralkodó és a rendek közti törésvonal központivá és kizárólagossá válásával, ami később, a század utolsó harmadában létrehozta az alkotmányos rendiség struktúráit a politikában. Ezen az országgyűlésen gróf Pálffy János nem vállalta az említett követséget III. Károlyhoz az adóemelés ügyében, és az ellenzéki hangvételű *Nympha Hunniae* című paszkvillus el is ítélte őt az adóreformot támogató országgyűlési felszólalásai miatt,[478] végül mégiscsak mégis a haza védelmezőinek egyikét látta benne.[479] Málnási Ödön jellemzése szerint Pálffy János, tehetséges, de jobbára mellőzött

[472] 700.479 13–15., 33.
[473] 700.480 60–61., 68.
[474] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 242, 248.
[475] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 233.
[476] Idézi: Salamon: Az 1741-iki 79–80.
[477] Példának okáért a katonai és a hadiadó-ügyekben a magyarok befolyásának növelése mellett foglalt állást az udvari konferencián 1741. július 22-én. (Horváth M.: Magyarország történelme VII. 231.)
[478] Nagy J.: „Szegény Magyarország” 110.
[479] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 21.

katona volt, gróf Csáky Imre bíboros, kalocsai érsek barátja. Gyűlölte az osztrák tábornokokat, náluk jobban már csak Illésházy kancellárt, és még „aulikus" bátyjával, gróf Pálffy Miklóssal is sok konfliktusa volt.[480] Ez a leírás összeegyeztethető a korábban felsorolt adatokkal, és magyarázza, valamint a korábbinál jobban kiemeli Pálffy János politikai profiljának eddig is észlelhető ellenzékies vonásait.

Fiúgyermekei mind katonák voltak. Ketten közülük fiatalon csatában estek el, a harmadik, Pálffy Károly a tábornagyságig emelkedett, emellett pedig Pozsony vármegye főispánja volt és királyi főajtónálló-mester. Az ország politikai életében nem játszottak jelentősebb szerepet.[481]

Patachich Boldizsár

Mivel Nagy Iván születését 1663-ra teszi,[482] ezért a háborús nemzedék tagjai közé sorolhatjuk Patachich Boldizsárt is, aki kancelláriai tanácsos volt 1693-tól haláláig, 1719-ig.[483] 1695-ben birtokadományt,[484] máskor bárói címet kapott I. Lipóttól.[485] Jelentős szerepe volt a századelő reformterveinek kidolgozásában. 1700-ban vagy 1701-ben írt *Proiectum*át Bónis György méltatja.[486] A *Systema Iuridicum*ról ugyanő így ír: „Patachich bizonytalan gondolatai jelennek meg itt olyan kidolgozott és világos formában, mely a megvalósításra már kiválóan alkalmas."[487] Tagja volt az 1715. évi 10. törvénycikk által kiküldött zágrábi Újszerzeményi Bizottságnak.

Gyermekei közül a legtöbbre Gábor fia vitte, aki kalocsai érsek lett.[488] Hétszemélynök is volt (1737–1745), és az *Arcana Regni Hungariae* című paszkvillus szerint a Magyar Szabadságot Acsády Ádámmal ő teszi sírba, és együttérzően nyilatkoznak róla.[489] Az 1741. évi diétán azon főurakhoz tartozott, akik az idegen udvari emberekkel szemben a magyar főméltóságok

[480] Málnási: Csáky Imre 161.
[481] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 31459., 31461., 31462. rekord, Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 90., Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 93.
[482] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 32261. rekord.
[483] MOL A79 1. kötet 43. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.)
[484] Marczali: Magyarország története (reprint) XIV 101.
[485] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 32261. rekord. Azt tudjuk, hogy 1708-ban a labanc országgyűlésen már báróként jelent meg (Zsilinszky: Az 1708-ki 46.), miként az 1717. évi *concursus*on is. (MOL N120 2. csomó, 52. szám, 75.)
[486] Bónis: A bírósági szervezet 49–50.
[487] Bónis: A bírósági szervezet 61. Marczali szerint a Helytartótanács szabályzatának kidolgozása is az ő nevéhez köthető. (Marczali: Magyarország története (reprint) XIV 78.) Ez azonban tévedés, ami kiderül Ember Győző monográfiájából, ahol Kónyi Máriára hivatkozva cáfolja Biederman állítását – amelyet Marczali átvehetett –, hogy a Helytartótanács utasítását Patachich fogalmazta volna meg a hasonló cseh intézmény mintájára. (Ember: A Helytartótanács 12.)
[488] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 32271. rekord.
[489] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 33.

elsődlegességét hangsúlyozták.[490] Azt látjuk tehát, hogy nem állt tőle távol a mérsékelt rendi ellenzékiség sem. Patachich Boldizsár unokaöccsei csoportos bárói rangemelésben részesültek 1735. május 21-én: Patachich István, László és Miklós özvegye. A három unokaöcs mind katona volt, és Miklós árvája, Patachich Ádám szintén eljutott később a kalocsai érseki szék betöltéséig,[491] miután előbb a Magyar Királyi Udvari Kancellária egyházi tanácsosa volt (1751–1760),[492] majd váradi püspök és bihari főispán (1759–1776). 1776-tól lett kalocsai érsek.[493]

Sigray József

Sigray József (1678–1740) zalai hivatalviselése okán már régi ismerősünk. Amikor 1706-ban a labancokhoz pártolt át, azon nyomban a Királyi Tábla ülnöke lett.[494] A Királyi Tábla tagjaként volt jelen a század első diétáján 1708-ban, 1709-ben és 1712-ben.[495] 1709. augusztus elsején Vas megye követségét viselve, de ugyanakkor a Királyi Tábla ülnökeként vitába keveredett a személynökkel, Barlok István királyi ülnökkel, majd az alnádorral. Amikor ugyanis a személynök szavazásra tette fel a kérdést, hogy a felkelők ellen törvényt hozzanak-e, mégpedig úgy, hogy ezek gyermekei is elveszítsék-e örökségüket, az említettek támogatták ezt, de Sigray nem, aki azt mondta a személynöknek: „Soha negyságod uram nem volt, s annak nem is ismérem, szabad voxom vagyon énnekem is, valamint nagyságodnak.” Erre a személynök fejenkénti szavazást kért, amelyet tehát lényegében Sigray kényszerített ki ebben az ügyben.[496] 1712-ben kvártélymester volt a diétán.[497] Az országgyűlés végén kiküldött bizottságok között helyet kapott a jogügyi, a vallási és még négy további bizottságban.[498]

[490] Salamon: Az 1741-diki 91.
[491] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 32273. rekord, Szemethy: Rangemelésben részesült 302–303., 313. Azt nem tudom, hogy a csoportos rangemelés negyedik alanya, Patachich Antal, aki szintén bárói rangot kapott, és Szemethy Tamás szerint hivatalnok volt, miként kapcsolódik Patachich Boldizsár személyéhez. Búzási János szerint Patachich Gábor kalocsai érsek 1735-ben grófi rangot kapott. (Búzási: Haus-, Hof- und Staatsarchiv 106.) Szemethy Tamás viszont ennek a rangemelésnek nem találta nyomát a Királyi könyvek vizsgálata közben.
[492] Fazekas: Kancellária 1147.
[493] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 70.
[494] Heckenast–Mészáros: Ki kicsoda 383–384..
[495] 700.504 4., 700.497 363-364.,700.498 55., Erdődy 394., Lányi I. 398-400., Zsilinszky: Az 1708-ki 58-60. és uő: Az országgyűlések vallásügyi 316–317.
[496] 700.498 527-529., vö. 700.497. 363–366.
[497] Lányi I. 400.
[498] 1715: 24., 30., 39., 43., 72. tc.

Sigray József a Királyi Tábláról[499] Bécsbe került a Magyar Királyi Udvari Kancelláriára, ahol 1717-től a tanácsosok között szerepelt referendáriusként, és ezt a tisztét 1727-től is megőrizte. 1731. évi helytartótanácsosi kinevezése után fele fizetését továbbra is kapta a kancellária költségvetéséből.[500] (Az 1730-as évek elején a kancelláriai tanácsosok fizetése évi 5000 forint körül mozgott, és a referendáriusok ehhez még évi 1000 forintos pótlékot kaptak.[501]) Mivel Sigray Józsefet 1724. május 26-án bárói rangra emelték,[502] Ember Győző szerint 1731 és 1740 között a Helytartótanács főúri tanácsosa lett.[503] (Fazekas István viszont 1730-ra teszi helytartótanácsosi kinevezését.[504]) 1731 és 1740 között immár báróként és helytartótanácsosként[505] egyidejűleg Somogy vármegyét is irányította adminisztrátorként, majd főispánként.[506] Az 1728–1729. évi diétán már főrendként volt jelen.[507] Fiáról, Sigray Károlyról hamarosan saját jogán lesz szó, mert ő is a „professzionális" hivatalnokok közé tartozott.

Somogyi Ferenc

A Somogyi család genealógiája meglehetősen bizonytalan. Csak feltételezni lehet, melyik Somogyi Ferenc volt az, aki a Kancellárián szolgált. Pályáját kiadóként és fogalmazóként kezdte (1690–1693), majd titkár lett (1693–1708), végül a tanácsosok közé került – furcsa módon – titkári és referendáriusi minőségben (1708–1718).[508] (Perényi Imre naplója 1714 végén valóban *secretarius*ként említi, szemben Hunyady Lászlóval, akit *referendarius*nak nevez.[509]) Somogyi

[499] Hivatalviseléséről országgyűlési adataim vannak csak 1708–1715-ből. (Például 700.498 55., 1715: 72. tc.) Feltételezem, hogy 1717-ben közvetlenül a Királyi Tábláról került Bécsbe. 1708 előtti ülnöki hivatalviselése lehetséges, de nem ismert, ezért 9 évnyi ülnöki hivatalviseléssel számolok.
[500] MOL A79 1. köt. 50. (Külön köszönöm Vámos Andrásnak, hogy készülő munkájából ezeket az adatokat a rendelkezésemre bocsátotta.) 1717. évi kinevezését megerősíti: Fazekas: Kancellária 1148. Adatok működésére 1699-ből, 1704-ből és 1723-ból: Thaly: Az Rába 157., Páur: Okmányos függelék 224., Wertner: Kiadatlan oklevelek III. 35–41.
[501] Fazekas: Kancellária 1147.
[502] Szemethy: Rangemelésben részesült 313.
[503] Ember: A Helytartótanács 201.
[504] Fazekas: Kancellária 1147.
[505] Ember: A Helytartótanács 201.
[506] 1731-től 1734-től Nádasdy Tamás gróf főispánt helyettesítve, majd 1740. évi haláláig tényleges főispánként. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 95.) Ehhez lásd például P 1736-1741 6. 1–8.
[507] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[508] MOL A79 1. kötet 50. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.) Fazekas István is megerősíti, hogy Somogyi Ferenc *expeditor*ból lett titkár. (Fazekas: Kancellária 1151.)
[509] Perényi 153. Hunyady László, a későbbi személynök egyébként azok közé tartozott, akik *expeditor*ként kezdték, majd kancelláriai titkárból lettek tanácsossá kinevezve, vagyis az intézményen belül sikerült felemelkedniük. (Fazekas: Kancellária 1149.)

dc_1391_17

Ferencnek két unokaöccse volt: Ferenc, aki tábornokságig vitte, és Miklós,[510] akinek a fia volt Somogyi János, aki az 1790-es évek első felében nádori ítélőmester volt,[511] majd kancelláriai tanácsos (1795–1801). A Kancelláriáról az Államtanácsba (ekkor *Staats- und Konferenzrat*) került annak második magyar tagjaként Izdenczy József mellett – de már a 19. században.[512] Halála előtt az alkancellári méltóságot töltötte be (1808–1809).[513] Vagyis Somogyi Ferenc családtagjai (ha nem is közvetlen utódja és nem is a következő generációban) a birodalom legfelsőbb döntéshozó szintjére jutottak.

Tallheimb József Domonkos

Róla semmi többet nem tudok, mint hogy 1695-től létszámfeletti, majd 1702-től haláláig, 1728-ig tényleges tanácsosa volt a Magyar Kamarának.[514]

*

Összesen nyolcan sorolhatók tehát az első vizsgált nemzedék tagjak közül a „professzionális" hivatalviselők csoportjába. Értelemszerűen ez a legkisebb csoport, hiszen az 1723. évi reformhoz köthetjük a Helytartótanács és a Kúria hivatalszerű működését, a korábbi időszakban csak a Kancellárián és a Magyar Kamarában lehetett ilyen jellegű működést folytatni. A háromnegyedes többségben lévő hat köznemesből ketten (harmadrészük, azaz nem elhanyagolható kisebbségük) bárói rangot szerzett (Patachich, Sigray), az arisztokráciába emelve családjukat. Egyik felük vármegyei háttérrel rendelkezik (ők azok, akiknek korábban a vármegyei szinten láttuk karrierjük

[510] Vö. Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 40533–40537. rekord. Somogyi Ferenc azonosítását Nagy Iván nem vállalja. Lehetett a korábban tárgyalt László apja, testvére, unokatestvére vagy akár unokaöccse is. Somogyi János pedig ennek megfelelően lehetett az ő ükunokája, unokatestvérének dédunokája vagy talán még testvérének az unokája is. (Úgy vélem, hogy ebben a sorrendben egyre kisebb eséllyel.) Somogyi János egyébiránt már a medgyesi előnevet viselte. Az sem világos, hogy a családfán hol lehetne elhelyezni a szintén medgyesi Somogyi Dániel pannonhalmi főapátot (1768–1801). Neki Somogyi János Juhász-Laczik Albin szakdolgozata szerint az unokaöccse vagy – ahogy másutt írja – testvérének unokája volt. (Juhász-Laczik: A Pannonhalmi Főapátság 7., 33.)

[511] Az 1790–1792-i időszakra lásd Naponként-való xx., Naponként-való 1792 xii., 1793–1795-re pedig lásd a Sebők Richárd által feldolgozott tiszti címtáras kalendáriumokat: Vetus et Novum 1793, 260., Vetus et Novum 1794, 254., Vetus et Novum 1795, 259. Egyébiránt már 1782-bent fogalmazó volt a Kancelláriánál: MOL A79 1. kötet 52. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.)

[512] MOL A79 1. kötet 52., József nádor iratai II. 9., Strada: Izdenczy 59., Evans: Austria, Hungary 181., 188. (Vámos András idézett levéltári adatát ez úton köszönöm meg.)

[513] MOL A79 1. kötet 52. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.)

[514] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 294.

dc_1391_17

első felét), de másik felüknél ez hiányzik (őket a későbbiekben bürokratáknak fogom nevezni az egyszerűség kedvéért). Talán nem véletlen, hogy ez utóbbiak a Kancelláriánál és a Kamaránál futották be teljes pályafutásukat, míg a többieké a Helytartótanácsnál vagy a Kúriánál indult. Vagyis az állomány szintjén ez utóbbi két dikasztérium kapcsolata a vármegyékkel sokkal szorosabb volt. Ez utóbbi három hivatalviselő esetében a vármegyei szintről az országosra való fellépés esetében vagy jól látható (Palásthy), vagy nem zárható ki (Baranyi, Sigray) a diétai szerepvállalás jelentős volta. Figyelemre méltó, hogy Sigray József esetében egyenesen kifejezetten ellenzéki jellegű megnyilvánulásokkal is találkozhattunk. Ami a következő a vizsgált személyek gyermekeit illeti, csak Baranyi család esetében láthatunk visszafordulást a vármegye szintjére, a többi esetben a „professzionális" hivatalviselő köznemesek leszármazottai gyökeret tudtak verni az elitben: itt tábornokokat találunk, arisztokratákat, sőt egy kalocsai érseket is.[515]

A két arisztokrata hivatalviselő, a régi elitet képviselő Pálffy János és Esterházy Ferenc egyértelműen más minőséget képvisel a fenti hat köznemeshez képest: ők nem a hivatalviselésen keresztül emelkedtek fel a hatalomgyakorlást jelentő tisztségekig, hanem társadalmi helyzetüknél fogva szinte adottak voltak számukra e tisztségek, ezekbe szinte beleszülettek, és a központi dikasztériumok modern hivatallá válásával lettek mintegy kényszerből e hivatalok vezető „professzionális" tisztségviselői. Amit esetükben kiemelésre érdemesnek látok, az a politikai önállóság ténye. Ez jól látható Esterházynál, és Pálffy Jánosnak sem csak kivételesen voltak ellenzéki jellegű politikai megnyilvánulásai. Még jobb példát szolgáltatna erre a jelenségre Csáky Zsigmond karrierje, aki csak azért nem tagja ennek a csoportnak, mert korábban meghalt, mielőtt a negyedszázados hivatali jubileumát elérhette volna.

Ő tárnokmester (1706–1739)[516] és ebben a minőségében a létrejövő Helytartótanács főúri tanácsosa (1723–1726)[517], valamint a Hétszemélyes Tábla ülnöke is volt haláláig, tehát több, mint három évtizeden keresztül.[518] A század elején a *neoacquistica* ügyekkel foglalkozó, a diéta által kiküldött három bizottság egyikének, a kassainak volt az elnöke.[519] Ettől nem függetlenül szerzett nagy birtokrészeket az ónodi Rákóczi-uradalomból.[520] Málnási szerint 1721-ben 30.000 forintos *gratiale* fejében az ónodi uradalom felét, 1725-ben 26.200 forint fejében Csetneket kapta

[515] A másik kivétel a Talheimb család, amelyről nem tudok semmi érdemit mondani.
[516] A korábban részletesen tárgyalt főméltóság-viselés forrásait nem adom meg ismét, itt csak általában utalok a 28. táblázatra.
[517] Ember: A Helytartótanács 199.
[518] Sebők: Hivatali pályafutások 38.
[519] Ember: Az országgyűlések 397.
[520] Vörös K.: A társadalmi fejlődés 681.

adományba.[521] Csáky haláláig megjelent minden országgyűlésen[522] és feltehetőleg minden *concursus*on is (az 1719., 1720–1721., 1737. éviről van adatom).[523] Ez utóbbi alkalommal ő elnökölt, amikor a nádort a köszvény ágyához kötötte.[524]

A *Hungaria Mater* című paszkvillus dícséretben részesítette, mert 1728 szeptemberében gyászruhában ment a királyhoz követségbe, hogy mutassa a haza siralmas állapotát.[525] Feltehetően[526] arról a követségről van szó, amelybe szeptember 1-én Pálffy János horvát bánt „jelölte ki az ország" (értsd: őt szavazták meg a rendek az alsótáblán), de ő nem vállalta a missziót, s helyébe választották a főrendek Csáky Zsigmondot. Mivel ez a követség azért indult III. Károlyhoz, hogy a királyi biztosok feje felett átnyúlva, közvetlenül tőle kérjen engedményt az adóemelés ügyében[527] (szokás szerint az ország leromlott állapotára való tekintettel), maga a részvétel is ellenzékies alapállást valószínűsít (és ezt megerősíti Pálffy lemondása a követségről). A gyászruha választása részéről ezt a valószínűséget erősíti bizonyossággá.

Talán azt mondhatjuk, hogy a háborús nemzedék főméltóság-viselői (akik úgy kerültek a „professzionális" hivatalviselők sorába, mint Pilátus a *Credó*ba) a politikában nagyobb önállóságot mutattak. Egy ellenzéki hangú paszkvillus dicsérete mindenesetre árulkodónak tűnik: Csákyt „az ország tündöklő büszkeségének" nevezik.[528] Élete végén pedig, amikor a nádor helyett elnökölt a *concursus*on, így beszélt az 1737. április 17-i ülésen: „az ország jelenlegi kimerült állapotát figyelembe véve bármit is ajánlani képtelenek lennénk" – bár (talán az illendőség kedvéért) furcsa logikával hozzátette: de majd termékenyebb idő jön, a nagyobb rossz elkerülése végett és a nyomorult (adózó) nép megőrzésére üdvösnek ítélné, ha mégiscsak megajánlanának valamit.[529] Mint tudjuk, ez a „valami" olyan kevés lett, hogy több pótadó-megajánlási *concursus*t nem hívtak össze a Habsburg uralkodók. Hogy ebben a kudarcban mennyi volt Csáky Zsigmond személyes szerepe, nehéz lenne elkülöníteni, de a politikai önállóság ténye nyilvánvalónak tűnik – összefonódva az udvarnak tett és javadalmakkal bőségesen kompenzált szolgálatokkal.

---

[521] Málnási: Csáky Imre 157–158.
[522] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (az adatot Forgó Andrástól kaptam), 700.500 25.,29., 37., 154., 700.488 45–56., 700.504 1., 700.486/1. 24., Lányi I. 399., II. 5., Zsilinszky: Az 1708-ki 45.,
[523] MOL N120 2. csomó 52. szám 1., Szijártó: Nemesi társadalom 227.
[524] 700.480 2., 11.
[525] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 54–55.
[526] Nagy János a követséget magát teszi 1728. augusztus 31-re (Nagy J.: „Szegény Magyarország" 113.), az idézett diétai forrás szerint a követek diétai kiküldése történt ezen a napon. (Kivéve éppen Csákyét – az elmondottak miatt.)
[527] 700.482 100.
[528] Nagy J.: „Szegény Magyarország" 113.
[529] 700.480 62–63.

Amit Csáky esetében látunk, az nyilvánul meg a „háborús nemzedék” arisztokrata hivatalviselőinek következő nemzedékében: nemcsak a vármegyébe a fiúk generációjában visszatérő Baranyi családnál találkozunk ugyanis politikai ellenzékiséggel, hanem Esterházy Ferenc legismertebb fiánál is, sőt Patachich Boldizsár már bárókénti megszületett, majd az érseki székbe emelkedett fia esetében is. A politikai ellenzékiség egyes megnyilvánulásait nem tarthatjuk persze egy általános ellenzéki attitűd megnyilvánulásának, hiszen minden fent ismertetett karrier alapvonása a királyi szándékok lojális szolgálata, mégis úgy tűnik, hogy a „háborús nemzedék” „professzionális” tisztviselő arisztokratáit elsősorban az önállóság jellemzi – szemben olyan köznemesi hivatalviselőkkel, akik csak a Kancelláriánál vagy a Kúriánál szolgálták a királyt, és semmilyen önálló politikai megnyilvánulás nem köthető hozzájuk, és még hosszú szolgálatukkal sem tudták családjukat az elitbe emelni: ők valóban csak szolgái voltak az uralkodói szándékoknak. De a „háborús generáció” nyolc „professzionális” hivatalviselője között ez utóbbiak még egyértelműen kisebbségbe szorultak.

Az átmeneti nemzedék „főhivatású” hivatalnokai

Balassa Pál

Balassa Gábor Nagy Iván szerint a Királyi Tábla ülnöke volt, részt vett Buda és Eger bevételében, és 1700-ban halt meg.[530] Az ő fia az a Balassa Pál, aki 37 évig volt helytartótanácsos (1734–1771).[531] 1744-től Gömör főispánja, később királyi főpohárnokmester. Nagy Iván szerint 1721-ben nyerte el grófi rangját.[532] Részt vett már az 1722–1723. évi diétán[533], név szerinti meghívott volt az 1736. évi *concursus*ra,[534] Mária Terézia koronázásakor ő vitte Ráma zászlaját[535], majd szeptemberben titkos tanácsosi kinevezést is kapott.[536] Koronaőr-jelölt is volt, de helyette „erősebb felkiáltással” Esterházy János grófot választották meg.[537] A következő két diétán is jelen

[530] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1009. rekord.
[531] Ember: A Helytartótanács 199.
[532] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1010. rekord. A főispán kinevezés tekintetében Nagy Iván 1740-et ír, de inkább a következő forrás adatát fogadtam el: MOL A83 3. doboz 1744 fol. 12/1. (eredeti számozás szerint fol. 21. – az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem). Felhívom a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy itt bárókénti szerepel, miként Salamon Ferenc is így emlegeti. (Salamon: Az 1741-iki 91.) A főispáni kinevezés dátumát Fallenbüchl is 1744-re teszi. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 77.)
[533] 700.488 45–56. és 700.486/1. 26.
[534] 700.479 2.
[535] Kolinovics 222.
[536] Horváth M.: Magyarország története VII. 246.
[537] 700.478 141–142.

volt.[538] Fia, Balassa János gróf szintúgy a Helytartótanács főúri tanácsosa volt (1756–1772), valamint apjától Gömör főispánságát is örökölte, de csak egy évig, haláláig viselte (1771–1772).[539]

Barinay László

Barinay Lászlót 1721-ben felkérték Pest város ügyészének, de nem vállalta el a megbízást.[540] Öt évvel később viszont éppen Pest tett panaszt ellene, amikor Barinay a jogügyigazgató beosztottjaként dolgozott. Itt *neoacquistica* ügyekben (is) eljárt.[541] Az 1728–1729. évi diétán Esztergom vármegye követeként jelent meg.[542] Az 1728. nyári-őszi adóügyi vitákban kifejezetten kormánypárti álláspontot foglalt el. Július 24-én, amikor név szerinti szavazást tartottak, a korábbi diétán megajánlott adóösszeghez képest Barinay lehetségesnek tartotta további emelést.[543] Szeptember 6-án pedig, miután a Savoyai Jenőhöz menesztett küldöttség visszatért, és ismét fejenkénti szavazást tartottak az adóemelés ügyében, ő a kormánypárti (kisebbségi) megyei követek közé tartozott.[544] Nem is csodálkozhatunk rajta, hogy a következő, koronázó diétán a ferences templom díszőrségének tagjaként találkozunk Barinayval, valamint azok között is, akiket Mária Terézia a nádor javaslatára aranysarkantyús lovaggá ütött – már mint helytartótanácsost.[545] Ugyanis Barinay előbb 1735 és 1738 között a Helytartótanács titkára volt, majd köznemesi tanácsosa (1738–1762), időközben pedig ellátta az irodaigazgató feladatait is (1754–1762).[546] Ember Győző megállapítása szerint az irodaigazgató fontossága mindjárt a Helytartótanács elnöke után következett, ezt a tisztséget ezért mindig a legtehetségesebb és a hivatal működését jól ismerő tanácsosok töltötték be.[547]

Bíró István

Bíró Istvánról alig tudunk valamit. Nagy Iván szerint Győr vármegye alispánja és országgyűlési követe volt a század két első diétáján (1715, 1723), fia, Bíró János pedig ugyanezen

[538] 700.467 2., 315–316., 372.; 1751: 26. tc., Csepreghy, 1765: 26. tc.
[539] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 77.
[540] Bónis (szerk.): Pest-Budai 158.
[541] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 16.
[542] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[543] 700.484 81–84.
[544] 700.484 133–134.
[545] 700 478 175., 700.475 182–183. Sajnos nem tudni, milyen kapcsolat fűzte Barinay Ferenchez, aki távollévő követeként szintúgy jelen volt az 1728–1729. évi országgyűlésen. (OSZK K Fol. Lat. 575 – az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.) Ha rokona volt, akkor bizonyosan segítségére volt Barinay László országos hivatalra emelkedésében, hiszen 1731-ben nádori ítélőmester volt. (MOL O56 13/a csomó – az adatot Sebők Richárdnak köszönhetem.)
[546] Ember: A Helytartótanács 202., 204., 216.
[547] Ember: A Helytartótanács 16–17.

funkciókat látta el a század derekán (1751: követ, 1758: alispán).[548] Sebők Richárd adatgyűjtéséből tudjuk, hogy 1730 és 1758 között a Királyi Tábla ülnöke volt.[549] Ha a *Diaeta* adatbázisban összegyűjtött adatokat tekintjük át, jelenlétét az 1708–1715. évi országgyűlésen nem, csak az 1722–1723. évin látjuk, ahol táblabíróként volt Győr vármegye követe.[550] Tevékenységéről nem tudunk semmit, legfeljebb annyit, hogy az *Archivum Regni* törvénybe iktatásakor az okiratok összegyűjtésére kiküldött bizottság tagja volt, amelyet az 1723. évi 45. törvénycikkel küldtek ki. Ezután került tehát a Királyi Táblához, és a következő országgyűlésen már ülnökként szerepelt a meghívandók listáján, ugyanakkor három távollévő bíborost is képviselt: Sinzendorf Lajost, Kollonich Zsigmondot és Csáky Imrét. Viszont már ekkor a Királyi Táblán viselt bírói hivatalt ülnökként, vagyis Sebők Richárd tiszti címtáras kalendáriumokból származó, imént hivatkozott adatsorának megindulása előtt is a Kúria bírája, királyi ülnök volt a Királyi Táblán.[551] Az 1741. és 1751. évi diétán is megjelent, de ennél többet érdemben nem tudunk mondani országgyűlési szerepléséről.[552]

Bíró János pályafutása mintegy tükörképe apjáénak. Az 1751. évi diétán apja mellett ő is megjelent, de ő Győr vármegye első alispánjaként és követeként.[553] Talán ez is előmozdította karrierjét (mint azt már annyi esetben láttuk), talán apja támogatása volt a meghatározó, mindenesetre annyi bizonyos, hogy 1759-től – lényegében apját váltva – 1772-ig volt a Királyi Tábla ülnöke.[554] Az 1764–1765. évi országgyűlés végeztével az Erdély felé fennálló határ felülvizsgálatára kiküldött deputáció tagjává nevezték ki.[555] Apjához hasonlóan lojális lehetett az uralkodóhoz és politikájához, mert egy paszkvillus azok között rótta meg őt is, akik a kormányzatot szolgálták ki.[556] Mondhatjuk, hogy a Bíró család újabb nemzedékében ragaszkodott az egyszer már sikerre vezető stratégiához – amely azonban mégsem vezetett a család tartós felemelkedéséhez.

Erdődy György

Erdődy György Lipót gróf az átmeneti nemzedék főméltóság-viselői közül az egyik, akit „professzionális” tisztviselőnek is mondhatunk, hiszen 36 évig volt a Helytartótanács tanácsosa

[548] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 3462. rekord.
[549] Sebők: Hivatali pályafutások 43.
[550] 700.486/1. 35.
[551] OSZK K Fol. Lat. 575, MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Mindkét adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[552] Kolinovics 29., 46., 661., 700.476 25., 700.467 4.
[553] 700.467 5.
[554] Sebők: Hivatali pályafutások 43.
[555] 1765: 16. tc.
[556] Téglás: A történeti paszkvillus 106.

dc_1391_17

(1723–1759)[557], emellett kamaraelnök (1720–1748), majd országbíró (1748–1759).[558] 1741. június 23-án koronaőrré is választották. A személynök azt javasolta, hogy a koronaőrséggel III. Károly által ideiglenes jelleggel már megbízott Erdődyt erősítsék meg ebben a hivatalában. Javaslata ellen senki sem szólalt fel, és azt közfelkiáltással meg is szavazták a diéta vegyes ülésén.[559] Az egyik legrégebbi arisztokrata család sarjaként garantált volt a helye az ország politikai elitjében: apja koronaőr volt, nagybátyja országbíró, két fivére kancellár, illetve nyitrai, majd egri püspök.[560] Miként arról már említés történt, nem véletlenül lett éppen kamaraelnök– ez a főméltóság családjában ekkoriban szinte öröklődött. Emellett Bars megye főispánja (és Varasd örökös főispánja[561]) volt. Harcolt a franciák ellen, és ezredesi rangot kapott.[562] Fallenbüchl Zoltán szerint 1759. július 18-án halt meg.[563]

Diétai állásfoglalásai udvarhűségéről tanúskodnak. Az országgyűlésen már 1714-ben megjelent, ha nem tévedek[564] – mindenesetre az 1715. évi *articulus*ok egyes említései már biztosan nem nagybátyjára vonatkoznak.[565] Részt vett az 1719. évi *concursus*on a Dunán inneni kerület elnökeként[566], illetve az 1720–1721. évin.[567] Az 1722. június 30-án a diéta által elfogadott, a *Pragmatica Sanctió*t kezdeményező feliratot eredetileg Bécsben szövegezték III. Károly részvételével, majd több napig dolgoztak rajta Pozsonyban – az utolsó nap a szó szoros értelmében éjt nappallá téve. E munkát az udvar bizalmi embere, Mannagetta, továbbá Károlyi Sándor, Erdődy László Ádám kancellár és Erdődy György irányították, illetve végezték el.[568] Az 1728–1729. évi

[557] Ember: A Helytartótanács 199.
[558] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 73., 111.
[559] 700.478 141–142.; vö. Horváth M.: Magyarország VII. 219.
[560] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 9656. rekord.
[561] Így jelent meg 1722-ben a diétán: 700.486/1. 24. De ez tévedés is lehet, mert Fallenbüchl Zoltán szerint idősebb Erdődy György országbíró halála után előbb Erdődy Sándor gróf volt Varasd örökös főispánja, és csak ennek halála után követte őt ebben a méltóságban az általunk vizsgált Erdődy György (ekkor) kamaraelnök. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 132.)
[562] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 9781. rekord. Barsi főispánságáról: Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 65. Egy tiszti címtáras kalendárium adatai Komárom vármegye 1749 és 1752 között viselt főispánságáról azonban tévesnek tűnnek. (Vö. Sebők Richárdnak a *Diaeta* adatbázis részét képező tiszti címtáras kalendáriumi adatait és Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 83.)
[563] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 65. Nagy Iván eszerint téved, hogy már 1758-ban meghalt volna. Fallenbüchl Zoltán azon adata viszont biztosan elírás, hogy Erdődy haláláig lett volna kamaraelnök. (Fallenbüchl: A Magyar Kamara 294., vö. Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 111.)
[564] 700.504 2.
[565] 1715: 24., 89. tc.
[566] MOL N120 2. csomó, 52. szám 6.
[567] Szijártó: Nemesi társadalom 227.
[568] Csekey: Trónöröklési jog 258-259.

dc_1391_17

diétán a paszkvillusok két fő célpontja az adóemelés pártolóinak és a protestánsok harcos ellenfeleinek[569] két vezére, Erdődy Gábor egri püspök és Erdődy György volt.[570] 1741. augusztus 2-án az ellen szólt a felsőtáblán, hogy követeljék az uralkodótól, hogy a „Titkos Tanácsban" a magyarok arányos képviseletet kapjanak.[571] Egy paszkvillista véleménye szerint Erdődy a „bánságért hízelkedik."[572] Ott volt a diétán 1751-ben is.[573]

Azonban nem minden egyes megnyilvánulásában támogatta a kormánypárt ügyét. Bár 1736. június 1-én még a rendekkel szemben érvelt III. Károly hadi segedelemre irányuló kérésének jogossága mellett (hogy ti. ha nincsenek is hadműveletek, békét még nem kötöttek), és ez az álláspontja győzedelmeskedett is,[574] három nappal később azonban már saját fivérének ellentmondva ragaszkodott a rendes tárgyalási menethez.[575] A következő évi pótadó-megajánló *concursus*on, amikor már az egri püspök is a szegénység erejének (adóviselő képességének) regenerálását sürgette a pótadó megajánlása helyett, Erdődy György sem foglalt állást emellett, inkább azt mondta, hogy III. Károly elé kell tárni azt a tényt, hogy az ország már így is több százezer forintos adóhátralékot halmozott fel.[576] Nagyjából egy hónappal később némileg módosított álláspontján: a többi főméltósággal együtt arról igyekezett meggyőzni a rendeket, hogy hogy ha a *subsidium*ot hatalmánál fogva veti ki a király, akkor a katonai *regulamentum* és a magisztrátusok jogkörének sérelmével, megengedett és meg nem engedett eszközökkel legalább kétszer annyit hajtanak be a nyomorult lakosoktól. Másrészt a király iránti szeretet is azt követeli, hogy adjanak. Vagyis „üdvösebb az ország és a nyomorult nép megőrzésére és javára és őfelsége szeretetének megtartására, ha beleegyeznek [a rendek] abba, hogy ígérjenek valamit."[577] (Mint tudjuk, ez a „valami" mindössze 150.000 forintos fügefalévél lett, az uralkodó teljes kudarcát elfedendő.) Azt látjuk, hogy adott esetben Erdődy György teljes udvarhűsége ellenére is képes volt az ellenzéki álláspontra helyezkedni.

---

[569] Erdődy György erőszakos fellépéséről a katolizálni nem hajlandó galgóci evangélikusok ellen: Kosáry: Művelődés (harmadik kiadás) 80.
[570] Téglás: A történeti paszkvillus 83. Megjelenésére: MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[571] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 234.
[572] Idézi: Nagy J.: Kollektív pasquillusok 66.
[573] 700.467 1.
[574] 700.479 10–12.
[575] Az egri püspök ezt úgy kívánta meggyorsítani, hogy javasolta: a betegeskedő országbíró lakásán írja alá a feliratot. Ehelyett végül másnap a *concursus* ülésén ezt felolvasták, és azt helyben látta el kézjegyével a prímás és az országbíró. (700.479 17–18.)
[576] 700.480 11–12. (Bár egy évvel korábban még támadta a vármegyéknek a *subsidium*-megajánlást teljesen elutasító álláspontját – 700.479 33., és annak ellenére, hogy fivére most is azt hangsúlyozta inkább, hogy a többi tartomány fizet hadisegély – 700.480 15.)
[577] 700.480 63.

Fiai közül Antal tábornok volt, Árva főispánja haláláig (1751–1769) és a Helytartótanács főnemesi ülnöke (1737–1744), megjelent az 1741., 1751., 1764–1765. évi diétán.[578] 1741-ben támogatta azt az ötletet, hogy a prímás, a nádor, a bán és még mások is nyerjenek felvételt a „birodalmi tanácsba".[579] Másik fia, Erdődy János pályafutásáról később részletesen lesz szó.

Fabiankovich György

Fabiankovich György apjáról Nagy Iván ugyan azt állítja, hogy 1700-ban bárónak címezték, gyermekének karrierjében mégsincs nyoma az arisztokrata származásnak.[580] Felállításától titkára (1723–1732), ezt követően köznemesi tanácsosa volt a Helytartótanácsnak (1732–1754), és tanácsossága második felében irodaigazgatóként is működött (1741–1754).[581] Nincs semmi információm arra nézve, hogy minek köszönhette országos hivatalát. Csak a valószínűség szól amellett, hogy az ő fiának tartsuk Fabiankovich Károlyt, akiről alább lesz majd szó.

Festetics Kristóf

Festetics Kristóf (1696–1768) régi ismerősünk Somogyból. A horvátországi eredetű család tagjai már régen a Dunántúlon éltek ugyan, de amikor Horvátország sérelmeit adták át az 1728. évi diétán a királyi biztosnak, még Festetics Kristóf is jelen volt a horvát követek között – bár (mint korábban láttuk) már Somogy vármegyét képviselte követként.[582] Apja, Festetics Pál részt vett a törökellenes harcokban.[583] Zala vármegye országgyűlési követe volt 1712-ben és 1714–1715-ben.[584] (Elképzelhető, hogy a diéta megkezdésekor még Sopron vármegye követe volt.[585]) Wallis gróf 1746. évi halálát követően megszerezte a tolnai uradalmat, és (a megfelelő összeg lefizetése után) birtokjogait „bebetonozandó" úgy nevezett új adományt kapott rá.[586] Hacsak nem a család egy ismeretlen tagjáról van szó, akkor Kristóf bátyja, az 1694-ben született Festetics József volt a Helytartótanács köznemesi tanácsosa 1733–1734-ben, mielőtt katonaként az osztrák örökösödési

[578] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 9703. rekord, Ember: A Helytartótanács 199., Kolinovics 22., 48., 222., 700.467 3., 700.466 28 – 30., 700.478 84., Csepreghy.
[579] Horváth: Magyarország VII. 224.
[580] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 55293. rekord. (Neve írásmódjának tekintetében Nagy Iván változatát tekintem irányadónak.)
[581] Ember: A Helytartótanács 202., 204., 216.
[582] 700.484 93.
[583] Kurucz: Keszthely grófja 63.
[584] Molnár András (szerk): Zala archontológiája 243., Lányi I. 400.,
[585] 700.497 68., 364. Sőt, talán 1687-ben még Veszprémet képviselte. (Acta Comitialia Soproniensia 60–61.)
[586] Lásd Kurucz: Keszthely grófja 65.

háborúban sikereket elérve tábornok lett, hogy Nagy Iván szerint grófi rangot kapjon 1749-ben.[587] (Nagy Iván azt is rögzíti, hogy az ő fia, Festetics Károly is rangemelésben részesült, ő is grófi rangot kapott.[588] A Királyi könyvek kutatója viszont csak József fiai, Pál és Károly 1766-os grófi címére talált rá – bár ezek az oklevelek eltérő időpontokban keltek –, az apáéra, Festetics Józsefére nem.[589]) Mindenesetre látszik, hogy bár a somogyi vizsgálatból úgy tűnhetett, hogy Festetics Kristóf önerejéből tört fel a helyi szintről az országosra, felemelve családját, ez távolról sem így volt: az ő karrierje is szilárdan meg volt már alapozva.

Maga Festetics Kristóf a soproni gimnáziumban majd a nagyszombati egyetemen végezte tanulmányait.[590] 1717-ben Sopron és Somogy megye táblabírája lett.[591] Mint azt korábban láttuk, pályáján Somogy vármegyei alispánsága után a Helytartótanács köznemesi tanácsosi pozíciója következett. Mária Terézia koronázásakor előbb a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrség tagja volt, majd a királynő aranysarkantyús vitézzé avatta.[592] Ember Győző szerint Festetics Kristóf 1736 és 1743 között volt a Helytartótanács köznemesi tanácsosa.[593] Adatának ellentmond Sebők Richárd szakdolgozata, amely szerint Festetics Kristóf már 1742-től a Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnöke volt – és ehhez még azt is hozzá kell számítanunk, hogy az általa hivatkozott tiszti címtáras kalendáriumi adat jó eséllyel csak egy esztendő késéssel rögzítette Festetics kinevezését, amely tehát már 1741-ben megtörténhetett. Kurucz György szerint azonban csak 1744. október 8-án kelt Mária Terézia kinevező okirata.[594] Nem tudjuk tehát, hogy hétszemélynöki hivatalát 1741-től, 1742-től, 1743-tól vagy 1744-től viselte, mindenesetre 1768. évi haláláig töltötte be.[595]

Már alispánként nagybirtokos volt Somogyban, az arisztokratáktól e tekintetben egyáltalán nem maradt el. 1735-ben megvásárolta De Prie márki birtokait is. Ekkor egyike volt azon tíz

---

[587] Ember: A Helytartótanács 202. Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 10702., 10707. rekord. Lehet, hogy ő volt 1714-ben Zala megye diétai követe. (700.504 5.) Születési dátuma Kurucz György szerint 1691. (Kurucz: Keszthely grófja 65.)

[588] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 10708. rekord. Ez utóbbit a Királyi könyvek alapján megerősíti: Szemethy: Rangemelésben részesült 315.

[589] Szemethy: Rangemelésben részesült 315. A magyarázat az lehetne, hogy Festetics József nem magyar grófi címet kapott eredetileg – vagy Nagy Iván téved.

[590] Kurucz: Kényszer és szolgálat 1344.

[591] Kurucz: Keszthely grófja 65.

[592] 700.478 175, 700.475 182–183. és Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101. Minden bizonnyal mostanra világossá vált, hogy a felavantandó aranysarkantyús vitézek feladata volt a díszőrség kiállítása.

[593] Ember: A Helytartótanács 202.

[594] Kurucz: Keszthely grófja 65.

[595] Sebők: Ítélőmesterek 86., 158. Hasonlóképp: Sebők: Hivatali pályafutások 39.

kedvezményezettnek, akik kölcsönvehették a vármegye pénzét. Az úrbérrendezés idején hat olyan birtokos volt Somogyban, aki 10.000 hold feletti úrbéres birtokállománnyal rendelkezett – ezek egyike ő volt.[596] Ő volt az első köznemes, aki birtokát hitbizománnyá tudta alakítani – persze családja hamarosan arisztokrata família lett.[597] Bár ő építtette például a balatonkeresztúri katolikus templomot, a református egyháztörténet-írás úgy tudja, hogy katolikus létére segítette a protestánsokat.[598] Felesége mezőszegedi Szegedy Judit volt.[599]

Festetics Kristóf pályafutásánál jóval ismertebb Pál fiának (1725–1782) tevékenysége, aki nagyszombati, bécsi és lipcsei tanulmányokat folytatott.[600] Már 26 évesen jelen volt a diétán Sopron megyei alispánként.[601] Amit tudunk róla, az a többi családtagéihoz hasonlóan lojálisnak mutatja politikai állásfoglalásait. Az *In diversos* című paszkvillus szerint az adóemelés mellett szólal fel, de Csuzy Gáspár ellenzéki vezér (fiatalsága miatt) „tsak hamar őttet le ülteti", mire ő „mint gyermeketske hallgat". Egy másik paszkvillus az *In Festetics* című azt állítja, hogy ha már fiatalon ilyen rossz, később még rosszabb ember lesz belőle, mint apjából, Festetics Kristóf hétszemélynökből.[602] Ez utóbbi értékelés az előbbinél reálisabb lehet, hiszen Festetics Pálnak egy kifejezetten ügyes kormánypárti érvét rögzítette az egyik diétai napló. Úgy érvelt, hogy bár a rendek kimondták a jelenbeli adó emelésének lehetetlenségét, az adóalapnak a vármegyék közti helyesebb felosztásából, vagyis arányosításából mégis könnyen lehetne további adóalapot teremteni – és ezt az érvet persze azzal köti össze, hogy a királynő pedig a sérelmeket orvosolhatná.[603] Festetics Pál tehát partikuláris érdekeik alapján próbálta a vármegyéket megosztani, ezeket egymással szembeállítani – és így végső soron a kormányzati törekvések szolgálatában állítani őket.

1758 és 1762 között a kancellária tanácsosa volt, amikor is az Udvari Kamarába helyezték át,[604] és itt tanácsosként működött.[605] Mária Terézia bizalmasa lett, mondja Marczali Henrik.[606]

---

[596] Szijártó: Nemesi társadalom 102., 123.
[597] Vörös K.: A társadalmi fejlődés 685. Jellemző, hogy Festetics Pál apjaként Robert Evans egyszerűen „kapzsi bíróként" jellemzi. (Evans: Austria, Hungary 20.)
[598] Kosáry: Művelődés 227., Tóth E.: A belsősomogyi református 84.
[599] Hellebronth: Testőrség 147. Egyébiránt Festetics Kristóf végrendeletét közölte a Történelmi Tár 1906. évfolyama.
[600] Kosáry: Művelődés 129., 291. Könnyen összetéveszthető unokatestvérével, az említett Festetics József fiával, Pállal. (Lásd például Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 10708. rekord.) Talán ő volt Zala másodalispánja (1748–1754) és Somogy táblabírája (1753). (Molnár András (szerk.): Zala archontológiája 254., P 1752 . 1755 11. 721–754.)
[601] 700.466 28–30., 700.467 6., 700.470 30.
[602] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 40.
[603] 700.470 30.
[604] MOL A79 1. kötet 16. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönöm.)
[605] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 74., Benda K. (szerk.): Kronológia 581.
[606] Marczali: Magyarország története 322. (Hasonlóképpen Evans: Austria, Hungary 20.)

dc_1391_17

Robert Evans értékelése szerint az 1764–1765. évi diétán tette magát nélkülözhetetlenné.[607] Nemcsak ekkor dolgozott ki reformjavaslatokat az adózás, a nemesi felkelés és az úrbéri terhek témakörében,[608] amelyekből a jól ismert módon nem lett törvény a diétán, hanem ezt követően őt bízta meg az uralkodó az úrbéri rendelet kimunkálásával is.[609] 1772-ben grófi rangot kapott.[610] Ettől kezdve a Magyar Kamara alelnöke volt, a Helytartótanács főúri tanácsosa volt (1772–1782) és baranyai főispán (1777–1782) haláláig.[611] Ő alapította a keszthelyi ferences kisgimnáziumot (1772).[612] Felesége az 1774-ben grófi rangot szerző[613],a Királyi Táblán az alhelytartó méltóságáig emelkedő[614] Bossányi Imrének a lánya, Julianna volt.[615]

A Festetics család felemelkedése tehát több generáción át a lojális hivatali szolgálatra épült. Pál fia, a család legismertebb tagja, Festetics György gróf volt az, akinél megjelent az ellenzékiség mozzanata: a *Theresianum* volt hallgatója[616] a Graeven-huszárezred alezredeseként karrierjét áldozta fel, amikor 1790 júliusában tiszttársaival a diétához fordult a magyar vezényleti nyelvű és Magyarországon állomásozó hadsereg létrehozását szorgalmazva.[617] Később a magyar művelődés egyik fő támogatója lett, működése közismert.[618] Teljesítménye ezen a téren kivételes, mégsem egyedi az, ahogyan a lojális szolgálaton keresztül a társadalmi elitbe emelt család ifjabb generációja szembefordul az uralkodóval: II. Lipót szerint négy Festetics gróf is tartozott azon elégedetlenek közé, akik II. Józseffel szemben a porosz udvarban kerestek támogatást.[619]

Grassalkovich Antal

Az átmeneti nemzedék legismertebb köznemesi karrierjét Grassalkovich Antal (1694–1771) nevéhez köthetjük.[620] Pályafutásának csak a legfontosabb mozzanatait összefoglalva: királyi

[607] Evans: Austria, Hungary 20.
[608] Kosáry: Művelődés 291.
[609] Benda K. (szerk.): Kronológia 581.
[610] Szemethy: Rangemelésben részesült 315.
[611] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 294., Ember: A Helytartótanács 200., Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 65.
[612] Kosáry: Művelődés 483.
[613] Szemethy: Rangemelésben részesült 316.
[614] Sebők: Hivatali pályafutások 30., 39.
[615] Hellebronth: Testőrség 147.
[616] Szerepelt a hallgatók 1770. évi névsorában: Kökényesi: Összbirodalmi 117.
[617] Marczali: Magyarország története 134., 144., Evans: Austria, Hungary 31.
[618] Lásd például Kurucz: Keszthely grófja *passim*, Kosáry: Művelődés 549., 559., Marczali: Magyarország története 248.
[619] Mályusz: Bevezetés 5.
[620] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 6., 84.

jogügyigazgató volt (1720–1731),[621] személynök (1731–1748), végül kamaraelnök (1748–1771), ezek mellett pedig még koronaőr, majd főlovászmester.[622] Előbb bárói, majd grófi rangra emelték, és Arad, majd Nógrád vármegye főispánja is volt.[623] Pályája Málnási Ödön szerint Althann Mihály Frigyes bíboros, váci püspök pártfogásával indult meg, felívelését pedig mind sikeres birtokszerző műveletei, mind előnyös házasságai nagyban elősegítették.[624] Málnásival szemben Fallenbüchl Zoltán Dubniczky András királyi táblai ülnök pártfogását hangsúlyozza, akinek segítségével már 22 évesen a budai kamarai kerület ügyésze lett belőle.[625] Nemcsak birtokszerzései voltak sikeresek az 1720-as évektől, hanem nagyon sok fontos kapcsolatot is szerzett, sok mindenki barátságát nyerte el. Nemcsak Száraz személynök gyermekének keresztapaságát vállalta el, hanem pesti polgárok vagy a vármegyei nemesek gyermekeiét is, ha felkérték rá.[626] A kancelláriai tanácsossá előléptetett Száraz mellett Esterházy Imre prímás, Acsády Ádám kancellár és Batthyány Lajos alkancellár is támogatták pályázatát a személynök megürült helyére, amelyet el is nyert Barkóczy Zsigmonddal, Kapy Gáborral, Péterffy Jánossal és Szeleczky Mártonnal szemben.[627]

Majerszky Pál ungvári kamarai kormányzó 1767-ben azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy háza régi temetőre épült, ezért nyugalmát vagy jó vagy gonosz lelkek háborgatják – támogassa kamaralenökként azt a kérését, hogy más házba költözhessen át. Határozatában a Magyar Kamara helybenhagyta Majerszky kérését: a Kamara elnöke és tanácsosai úgymond „valamennyien elfogadjuk az abban elővezetett érveket és okokat."[628] Grassalkovich lépéseit a politikában viszont nem a babona irányította: politikai állásfoglalásai lényegében valamennyien a feltétlen királyhűség megnyilvánulásai. Tehetsége és a rendek körében élvezett tekintélye[629] okán igen hatékony támogatója volt az udvar politikájának.[630] A harmincas évek második felének négy, gyorsan kis

[621] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 13., 18., 20.
[622] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 127., Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 31., 53., vö. 1751: 4. tc.
[623] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 60., 87. Vö. MOL A83 3. doboz 1744 fol. 12/1. (eredeti számozás szerint fol. 21. – az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem), Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 19–20., 26–27., 37.
[624] Málnási: Csáky Imre 176.m Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 14–15., 17–18., 20., 23., 25., 27., 30., 65. vagy Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13111. rekord, továbbá például Wellmann: A Rákóczi-birtokok 117–118.
[625] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 9–10.
[626] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 14–18.
[627] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 18.
[628] Podhradczky: Egy erkölcstörténeti adat 254–256..
[629] Salamon: Az 1741-iki 68–69.
[630] Az alsótáblán mindig az ügymenet gyorsítása és Mária Terézia kívánságainak teljesítése mellett szólt (például 700.478 36., 43–44., 52–53.), és a *concursus* alkalmával is próbálta ügyes kompromisszumos megoldásokkal, hatásos érvekkel előrevinni az uralkodó ügyét. (Például 700. 479. 34., 700.480 62.)

dc_1391_17

országgyűléssé váló pótadó-megajánló *concursus*án az udvar álláspontjára igyekezett hajlítani az ellenkező vármegyei deputátusokat.[631] 1741-ben a diéta sérelmi vitájában elégségesnek mondta azt, hogy magyar ügyekben a Haditanács a kancellária tudtával intézkedik – ennél többet feleslegesnek tartott.[632] Személynökként a nádorválasztáskor kulcsszerepet játszott. Miután a népszerű horvát bán, Esterházy József gróf kijelentette, hogy érdemtelennek tartja magát a jelölésre, Grassalkovich így szólt: „oly reménséggel vagyon, az egész ország Statusinak és Rendeinek egyenlőképpen meghatároztatott M. Judex Curiae urunkon elméjek, azért mondhattyák minnyájan: Vivat!"[633] Bár a választás nem volt egyhangú, gróf Pálffy János megválasztása imígyen meg is történt. Az udvar számára ennél is fontosabb volt, hogy Lotaringiai Ferenc István társuralkodóvá választását is keresztülvitte. A rendek ellenállása miatt ez csak úgy történt meg, hogy Grassalkovich elterjesztette, hogy Mária Terézia megadta beleegyezését az ország sérelmeinek és kívánatainak teljesítésére.[634] Minden korábban javasolt összegnél magasabb koronázási ajándékot indítványozott, majd azzal, hogy a főrendek ennél is magasabb megajánlásainak határozottan szembeszegült, még népszerűséget is szerzett a rendek körében.[635]

Ez a közvetítői tevékenység, melyet nagy ügyességgel űzött, kockázatokat is hordott magában: Éble Gábor úgy minősíti Grassalkovichot, hogy az alsótábla „nemzeti" sérelmi politikáját képviselte ő is, ezért egyesek be is vádolták Mária Teréziánál azzal, hogy ő a felelős az egyik felirat kemény kifejezéseiért. A személynök az uralkodónál személyesen próbálta meg magát tisztázni.[636] A bizalmatlanság személye iránt a másik oldalról is megnyilvánult (mondhatnánk: még több okkal). Az *Arcana Regni Hungariae* című diétai paszkvillusban Grassalkovich Pilátus szerepét játssza el a Magyar Szabadság passiójában: azzal adja a foglyot hóhérkézre, hogy ezáltal ő maga „a király barátja" lesz.[637] A legfontosabb azonban ezen az országgyűlésen a *Vitam et sanguinem!* mozzanat volt, a magyar rendek kiállása Mária Terézia megingó trónja mellett – és ebben Grassalkovich személynökként kulcsszerepet játszott. A későbbiekben számíthatott is a királynő hálájára.[638] Mária Terézia még 1765-ben is ezt írta a Niczky Kristóf hétszemélynöki és Végh Péter kancelláriai tanácsosi kinevezéséről szóló iratra: „nincs ellenvetésem, őt tartom a legalkalmasabbnak, ha Grassalkovitsch is egyetért ezzel."[639]

---

[631] Szijártó: Nemesi társadalom 231–234.
[632] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 225.
[633] Szuhányi Márton szavait idézi: Éble: Károlyi Ferencz 523–524.
[634] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 245.
[635] 700.478 181.
[636] Éble: Károlyi Ferencz 534–535.
[637] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 32–33.
[638] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 25.
[639] Idézi: Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 74.

dc_1391_17

Az 1751. évi diétán már nem volt olyan exponált pozícióban, mint korábban: kamaraelnökként és főispánként a felsőtáblán foglalt helyet.[640] Az 1764–1765. évi országgyűlés rá vonatkozó szórványos adatai pedig annyira semmitmondók, hogy részben akár már fiára, II. Grassalkovich Antalra vonatkozhatnának,[641] ha nem tudnánk, hogy a felsőtábla tíz kiemelkedő egyénisége között a főlovászmestert is jellemezte egy paszkvillus.[642] Grassalkovich Antal szédületes ívű pályájának sikerét mi sem példázza jobban, mint hogy fia a szent római birodalmi herceg címét viselhette. Emellett a koronaőrséget (1772–1783) és a főlovászmesterséget (1783–1794) is „örökölte" apjától.[643] Ezt a sikert apja jórészt annak is köszönhette, hogy kormányhűsége nem volt teljesen egyértelmű, és lavírozásra volt módja – hogy az uralkodó érdekeit annál is sikeresebben képviselhesse. Úgy érzem, hogy ez a kétértelműség az átmeneti nemzedék lehetőségeinek a legjobb kifejezője.[644]

Jankovich Miklós

Jankovich Miklós[645] egy harmadik Jankovich család sarja: nem a pribéri Jankoviché, mint János, aki a somogyi vizsgálatban merült fel, nem is a daruvári Jankovichokhoz tartozik, mint a tárnokmester Antal, hanem jeszeniczei.[646] Mivel a család az oszmán hódítás elől Trencsén megyébe menekült, minden bizonnyal a minket érdeklő Jankovich Miklós volt az 1728–1729. évi diétán Trencsén vármegye követe,[647] aki az adó arányos felosztására kiküldött fontos bizottságnak is tagja volt.[648] Politikai állásfoglalásai kétarcúak voltak: egyfelől ellenzéki álláspontot foglalt el akkor, amikor 1728. július 24-én a név szerinti szavazás alkalmával a korábbi diétán megajánlott

[640] 700.466 315–316., 700.467 2.
[641] 700.455 8., 237. Mindketten megjelentek: a főlovászmester Grassalkovich Antal mellett fia, a bodrogi főispán Grassalkovich Antal is. (Csepreghy)
[642] Országgyűlési versek 8–10. (44. számú vers)
[643] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 127. A hercegi címért fizetett 44.000 forint döntő volt adományozásakor, hisz II. József az államkincstár szempontjait tartotta elsődlegesnek. (Fallanbüchl: Grassalkovich Antal 87.)
[644] Ugyanezt erősebb színekkel festette le az 1764–1765. évi diéta egyik paszkvillusa: „A királyt meglopod, az országot csalod, / Sok nemesnek zsírját Te, átkozott nyalod, / Sok famíliáknak keresményét falod, / Illő büntetésed, megládd, tapasztalod." (OSZK K Fol. Hung. 1109. fol. 17.; idézi: Vörös K.: A társadalmi fejlődés 716.)
[645] Nemzedékbe sorolásához nincs biztos támpontom. Mivel azonban apja 1686-ban szerzett nemeslevelet, és ő állítólag második fiúgyermeke, feltételezem, hogy még 1700 előtt születhetett. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16605., 16614. rekord) Ezt valószínűsíti az, hogy 1728-ban Jankovich Miklós már vármegyei követ volt.
[646] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16615. rekord. Az előnév korabeli formája egy tiszti címtáras kalendáriumból: jeszeniczi. (Lásd például Kalendariom 1737 G3v. – ezt az adatot Sebők Richárdnak köszönhetem.)
[647] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[648] 700.484 151–152.

adóösszeg ismételt megajánlását javasolta (tehát emelést nem),[649] másfelől viszont akkor, amikor másfél hónappal később az adóemelés ügyében Savoyai Jenőhöz küldött deputáció visszatért, és ismételten fejenkénti szavazást tartottak, és a megyei követek többsége kivételével a rendek már az augusztus 25-i felterjesztés megváltoztatása mellett voltak, de mégis (a vármegyék állásfoglalása miatt a másik, az ellenzéki) álláspontot tekintették többséginek, akkor Jankovich Miklós már a kisebbségi, kormánypárti megyei követek közé tartozott.[650] A *Descriptio statuum* című „kormánypárti" paszkvillus szerint egyike azoknak, akik Gyürky Istvánt követve kiállnak a kormányzati törekvések támogatása mellett.[651]

A diéta végén kibontakozó felekezeti konfliktusban azonban ismét csak a katolikus többség oldalán találjuk a toleranciára hajló kormányzattal szemben, sőt volt, hogy Jankovich Miklós e tábor alsótáblai szószólójának szerepét is eljátszotta. Az 1729. szeptember 5-i vitában négyen próbálták egy formai kifogással elejét venni a királyi parancs végrehajtásának, mondván hogy az előírt, Szűz Máriát és a szenteket is említő, úgy nevezett *decretalis* eskü letételét megtagadó protestáns követek kizárását a felsőtábla kezdeményezte, és arról vegyes ülésben döntött a diéta, így visszavételükről is csak elegyes ülésben határozhatnak. Négyük egyike volt Jankovich. A személynöknek azzal mondott ellent, hogy ha engednek, azzal tévedésüket ismerik be, már pedig az ország nem tévedhet. Ráadásul a parancsot nem is a nádor kapta (azaz az nem „szolgálati úton" érkezett, *ergo* nem érvényes). Szeleczky Márton alországbíró kérdésére (És akkor mit fognak csinálni, ha a nádor kéri a király nevében a kizártak visszavételét?) Jankovich azzal felelt meg, hogy el fogják hagyni az üléstermet, mert e kérdésben a mágnások nélkül nem határozhatnak.[652]

Ami a diétai szereplést illeti, azt mindig a felívelő karrier fontos mozzanataként azonosíthattuk, de eltérő a kép abban a tekintetben, hogy az ellenzéki kiállás vagy Bécs törekvéseinek lojális szolgálata volt a hatásosabb előmozdítója egy 18. századi pályafutásnak. Jankovich Miklós esetében– biztos, ami biztos – mindkettőt tetten érhetjük, és 1730-ban már a Királyi Táblán találjuk a legalacsonyabb sarzsiban, érseki ülnökként, 1733-tól 1741-ig már személynöki ítélőmester,[653] amikor is megkoronázása alkalmával Mária Terézia aranysarkantyús vitézzé avatta.[654] 1742-től 1763-ig végül a Hétszemélyes Tába köznemesi ülnöke volt.[655]

---

[649] 700.484 81–84.
[650] 700.484 133–134.
[651] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[652] A királyi biztos 1729. szeptember 10-én kelt jelentésének melléklete. Ungarische Akten, Comitialia 406B.
[653] Sebők: Hivatali pályafutások 42–43.
[654] Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101. Ahogy a rendszerváltás időszakában a rossz nyelvek szerint a Toldi Gimnázium érettségi tablóit volt érdemes

Pályafutását minden bizonnyal segítette, hogy Szunyogh Krisztinát, Szunyogh Miklós *septemvir* lányát vette feleségül.[656]

Három fia közül kettőről vannak információink: László nógrádi főszolgabírósága arra figyelmeztet minket, hogy a vármegyéből kiemelkedő, országos karriert befutó és akár több nemzedéken keresztül is országos hivatalokat betöltő politikai elitnek voltak a megyei elitbe visszatérő oldalágai – vagyis a két szint közötti mozgást kétirányúnak kell feltételeznünk, amely az elitet és a „politikai osztály" egészét dinamikusan kavargó egésszé integrálta. Jankovich Miklós azonos nevű fia viszont apja örökébe lépett a Királyi Kúrián: 1773-tól érseki ülnök volt, majd a Fellebbviteli Tábla tanácsosa.[657]

Koller József

Fallenbüchl Zoltán kutatásai szerint ő egy indigena család sarja és Koller János Kristóf magyar kamarai hivatalnok fia volt, aki kinevezését még III. Károlytól kapta. Koller József dolgozta ki a Helytartótanács instrukcióit, írja, és 1745-ben halt meg.[658] Vámos András kutatásainak eredményei megerősítik ezeket az adatokat: Koller József a Magyar Királyi Udvari Kancellária titkára (1718–1722), majd tanácsosa volt (1722–1745). 1745. április 26-án halt meg.[659] Mind az ő esetében, amikor négy év kancelláriai titkárság után tanácsossá nevezték ki, mind a fia esetében, aki hat éves titkári működés után lett a Kancellária tanácsosa, Fazekas István villámkarrierről beszél. Emögött az apa esetében Keresztély Ágost prímás támogatását feltételezi, akinek Koller József korábban a titkára volt.[660]

Egy 1741. évi paszkvillus Passió-parafrázisában Koller kancelláriai tanácsosra osztották Júdás szerepét, amit aligha lehet a magyar rendek elismerő véleményeként felfogni.[661] Nem véletlen, hogy éppen ekkor kapott birtoadományt: Wellmann Imre szerint 1741-ben az ónódi uradalom felét nyerte

---

böngésznie annak, aki a várható magas szintű kinevezéseket akarta megjósolni, úgy lelhető fel a 18. század második felében vezető tisztségeket betöltő professzionális hivatalviselőkből álló politikai elit meglepően nagy hányada az 1741-ben aranysarkantyús vitézzé ütöttek tablóján. Mindenképpen érdemes lenne egy későbbi prozopográfiai vizsgálatot erre a csoportra irányítani.

[655] Sebők: Hivatali pályafutások 39.

[656] Sebők: Professzionalizáció 953.

[657] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16623–16624. rekord, Sebők: Hivatali pályafutások 44., Vetus et Novum 1786, 157., Vetus et Novum 1787, 166., Vetus et Novum 1788, 172. (Sebők Richárd adatai.)

[658] Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai 57.

[659] MOL A79 1. kötet 27. Vámos András adatát ez úton köszönöm meg. Koller József kancelláriai tanácsosságára vannak egyéb adatok is: Marczali: Magyarország története 75., 700.484 109., 700.486/1 150., 700.476 384.

[660] Fazekas: Kancellária 1149.

[661] Téglás: A történeti paszkvillus 89., Nagy J.: Rendi politikai kultúra 32.

dc_1391_17

el.[662] Fiai közül a személynökről és Koller Jánosról alább részletesen lesz szó – a harmadik pedig Koller Ignác volt, aki veszprémi püspökségig vitte. Ahhoz semmi esetre sem férhet tehát kétség, hogy Koller József egy sikeres család alapjait vetette meg.

Mantelli Károly

Ő a Magyar Kamara tényleges tanácsosa volt 1718-tól nyugdíjazásáig, 1750-ig. A bancalitási képviselet vezetője volt.[663]

Nedeczky Károly

Nagy Ivánnál rendkívül terjedelmes Nedeczky-genealógiát kapunk, de sajnos családfáin nem tudjuk elhelyezni főhősünket, így csak feltételezhetjük (az alábbiakban részletezett adatok alapján), hogy Nedeczky Imre, aki egy 1730. évi tiszti címtáras kalendáriumban személynöki ítélőmesterként van feltüntetve,[664] volt az apja annak a Nedeczky Károlynak, aki a Helytartótanács működése első évétől tanácsjegyző volt itt (1724–1730), majd kiadó (1730–1732), ezt követően titkár (1732–1734), végül köznemesi tanácsos (1734–1739).[665] Innen Bécsbe került a Magyar Királyi Udvari Kancelláriához két további évtizedre tanácsosnak (1739–1759). Az első hat évben mindössze fizetés nélküli tanácsos volt.[666]

Nedeczky Károly tehát úgy került magas, hatalomgyakorló országos pozíciókba, hogy megelőzően nem valamelyik vármegyében viselt hasonló jellegű, de regionális hatáskörű hivatalokat, hanem a Helytartótanács adminisztratív apparátusának ranglétráját járta végig, sőt hat évig Bécsben fizetés nélkül volt kancelláriai tanácsos. Érdekes lenne többet és biztosabbat tudni apjáról, s még érdekesebb esetleges gyermekeinek pályájáról, hogy ez az élethossziglan való befektetés a „professzionális" hivatalviselésbe vajon milyen intergenerációs hozadékot eredményezett, de ez esetben sajnos a későbbi kutatásokra kell hagyni a következtetések levonását.

Mivel azonban az általunk vizsgált Nedeczky Károly kancelláriai működésének vége éppen egybeesik Nedeczky Ignác nemesi testőr apjának, Nedeczky Károlynak a halálozási évszámával, jó

[662] Wellmann: A Rákóczi-birtokok 117. Vö. Málnási Ödön állításával, aki szerint Koller III. Károlytól kapott „jelentékeny adományt." (Málnási: Csáky Imre 157–158.) Wellmann Imre azt is írja, hogy a birtokot 1746-ban Török Józsefre ruházta át, ami viszont Koller József említett halálozási dátumával nem egyeztethető össze. Van egy további adat is, amely nem illik a képbe: egy Koller József távollévőket képviselt az 1751. évi diétán: Lobkowitz herceget, Schönborn grófot és Koch bárót. (700.467 9–10.) Vagyis nemcsak Koller Ferencből, de Koller Józsefből is lehetett kettő.
[663] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 295.
[664] Sebők: Hivatali pályafutások 42.
[665] Ember: A Helytartótanács 202., 204., 216., 227.
[666] MOL A79 1. kötet 39. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.)

eséllyel feltételezhetük a kettő azonosságát. Ha pedig a két személy azonos, és az itt általunk vizsgált Nedeczky Károly 1742-ben a Zala megyei Lesencetomajban született fiát vették fel 1763-ban Zala megye ajánlására a magyar királyi nemesi testőrségbe, akkor azt is tudjuk, hogy az apa felesége Patvarhegyi Teréz volt, illetve Nedeczky Károly szülei Nedeczky Imre ítélőmester és Hrabovszky Erzsébet voltak.[667] Feltehetően az ítélőmester apa adta azt a hátteret, amely Nedeczky Károly karrierjét megalapozta.

Niczky György

Somogy és Zala megye kapcsán is felbukkant már a neve Niczky Györgynek, akinek szerteágazó családját a Nyugat-Dunántúlon sokfelé megtalálhatjuk. Egyik unokatestvére, Ádám a kőszegi kerületi tábla elnöke volt, az 1720-as években két diétán is Zala megye országgyűlési követe (vele később részletesebben fogunk foglalkozni), egy további unokatestvére, Lázár pedig Sopron vármegye alispánja.[668] Niczky György kinevezését a Királyi Kúriához minden bizonnyal elősegítette, hogy fivére, Niczky Ferenc, aki aljegyzőként Szabolcs vármegyét képviselte az 1722–1723. évi országgyűlésen, és tagja volt például a gazdasági és katonai reformok megtárgyalására küldött bizottságnak,[669] és 1733-től 1755-ig királyi ülnök volt a Királyi Táblán.[670] 1741-ben aranysarkantyús vitézzé is avatták Mária Terézia koronázásán.[671] Az 1751. évi diétán egy adóemelés-ellenes paszkvillus úgy írja le, mint aki tetteti, hogy nem tud semmit a királyi leiratról – azaz az ellentábor tagjaként láttatja, de inkább passzív és konfliktuskerülő, mintsem harcos kormánypárti színben festi le.[672]

Maga Niczky György korábban ismertetett somogyi és zalai, sőt Baranyát is érintő megyei szintű pályafutását követően a Királyi Kúriára került: a Sebők Richárd által feltárt tiszti címtáras kalendáriumokban 1737-ben már helytartói ítélőmesterként szerepelt, majd bizonyos értelemben a Királyi Táblán maradt, de már szavazat nélküli tagként, átkerülve a Kamara állományába, ugyanis

[667] Hellebronth: Testőrség 271.
[668] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 29547. rekord) Niczky Lázár végrendeletét 1769-ből lásd Niczky Lázár 346–365.)
[669] 700.486/1. 37., 103. Az 1751. évi diéta után pedig az Erdély felé eső határ megvizsgálására kiküldött bizottságba választották meg: 1751: 26. tc.
[670] Sebők: Hivatali pályafutások 43. Niczky Ferenc pályafutására lásd még: 700.478 132., 175., 700.475 182–183., 700.476 25., 700.467 4. Kolinovics 29., 661., 1751: 26. tc, Nagy J.: Rendi politikai kultúra 36.
[671] Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101.
[672] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 36. Talán ugyanennek a forrásnak az interpretációja Téglás J. Bélánál, hogy Niczky *József* az ellenzéki paszkvillista szerint az adóemelésre akarja rávenni a nemzetet. (Téglás: A történeti pasquillus 93.)

dc_1391_17

királyi jogügyigazgató lett (1738–1747). Innen visszakerült a Kúriára, de már a Hétszemélyes Táblára nemesi ülnökként (1748–1765), és itt fejezte be hosszú, majd fél évszázados hivatali pályafutását.[673] Fallenbüchl Zoltán archontológiája pontosítja ezeket az adatokat: már 1736. december 14-től 1745-ig királyi jogügyigazgató volt,[674] ami visszamenőleg is valószínűsíti azt a megfigyelést, hogy a tiszti címtáras kalendáriumokra támaszkodó adatok elcsúszhatnak egy, esetleg akár két évet is. Az is biztos, hogy ítélőmestersége nem tévedés, hiszen 1736 májusában és júniusában ítélőmesterként volt jelen a *concursus*on.[675] A Niczky György által gyűjtött vagyon és felhalmozott befolyás a következő nemzedékben fia, Niczky Kristóf és veje, Fekete György karrierjében hasznosult – mindkettejüket a rendi hierarchia legfelső posztjaira katapultálva.[676]

Vajay László

Vajay László és testvére, István 1740. december 1-én együtt kaptak bárói címet.[677] Az 1722–1723. évi diétán István Nyitra vármegyét képviselte, László pedig a távollévő gróf Zinzendorf Lajos Fülöpöt.[678] Vajay István Nyitra helyettes alispánja volt 1723 és 1730 között.[679] Báróként 1741-ben már a felsőtáblán foglalt helyet.[680]

Vele szemben Vajay László a központi dikasztériumoknál és bíróságoknál futott be karriert. Már 1720-tól Bécsben szolgált a Magyar Királyi Udvari Kancelláriánál: második segédregisztrátor (1720–1723) és protokollista (1723–1727) volt. 1730-ban került Pestre a Kúriához.[681] Előbb személynöki ítélőmester volt (1730–1732), majd – szokatlan módon visszalépéve a ranglétrán – érseki ülnök (1737–1740). [682] Ezt követte a már említett bárói rangemelés, 1749-től pedig haláláig,

[673] Sebők: Hivatali pályafutások 39., 41–42.
[674] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296.
[675] 700.479 8., 17.
[676] Róluk alább részletesen lesz szó.
[677] Szemethy: Rangemelésben részesült 304., 314.
[678] 700.486/1 35., 39. Nem tudom, milyen kapcsolatban álltak azzal a Vajay Ferenccel, aki 14–15 évvel korábban volt az országgyűlésen egy távollévő követe (Zsilinszky: Az 1708-ki 47., 59–60., Zsilinszky: Az országgyűlések vallásügyi 316–317.), és gróf Czobor Ádámot képviselte a megjelentek névsora szerint. (700.497) Akár az apjuk is lehetett.
[679] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 49707. rekord.
[680] Kolinovics 24., 660.
[681] MOL A79 1. kötet 61. Vámos András a MOL A78 alapján azt is megjegyzi, hogy Erdődy László Ádám nyitrai püspöknek, a későbbi kancellárnak, ekkor kancelláriai tanácsosnak a titkára volt. (Mindkét adatát ez úton köszönöm meg.)
[682] Sebők: Hivatali pályafutások 42–43.

dc_1391_17

1772-ig tényleges tanácsosként szolgált a Magyar Kamaránál.[683] Az 1764–1765. évi diétán a felsőtáblán jelent meg.[684]

Pályafutása hosszú volt és érdektelen. Bár a Kancellária hivatalnoka volt, ott nem jutott magasabb pozícióba. Innen a Királyi Táblára kerülve aligha váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ha hamarosan az ítélőmesteréből a jóval kevésbé fontos érseki ülnöki pozíciójába került. Bár arisztokrata címének megszerzését kétségtelenül sikernek tarthatjuk, kérdés, hogy ezt nem fivérének köszönheti-e inkább, akivel együtt kapta, s ha nem, akkor is nem inkább vigaszdíjról van-e ez esetben szó akkor, amikor megszűnt kúriai megbízatása. Végül – a pályafutás hiátusait egyelőre nem is tudja kitölteni a kutatás – a Kamaránál lett tanácsos, és csak ezen okból került be jelen vizsgálat hatókörébe.

Weidinger Ferenc

Weidinger Ferenc (Xavér) előbb 1726-tól létszámfeletti kamarai tanácsos volt, majd 1733-tól haláláig, 1757-ig tényleges tanácsos.[685]

*

Az „átmeneti nemzedékkel" kapcsolatban először az a sajátosság tűnik szembe, hogy a professzionálisnak tekinthető tisztviselők 14 főből áll csoportjában mindössze egyetlenegy arisztokratát találunk, Erdődy György Lipót grófot, aki pedig minden tekintetben a korábban elemzett csoport főnemesi tagjaihoz hasonló profilt mutat: esetenként politikai önállóságát demonstrálja királyhűsége dacára, és ez még fiaira is igaz. A 13 köznemesből hárman maguk részesültek főúri rangemelésben (Balassa, Grassalkovich, Vajay), háromnak a fia (Festetics, Koller, Niczky) – ami a vizsgált köznemes hivatalviselők közel egynegyede, fiaikat is beleértve közel fele – vagyis igen jelentős részarány.

Mint a háborús nemzedéknél, itt is elkülöníthetők a bürokraták: azok, akik minden vármegyei politikai háttér nélkül az adott dikasztérium (általában a Kancellária vagy a Kamara) apparátusában emelkedtek fel, és a végül elért fontos pozíció dacára láthatóan pusztán szolgái maradtak az uralkodónak, független politikai szerepre nem törekedve. Míg az előző nemzedék három ilyen figurájából kettőnek sikerült családját felemelnie (Patachich Boldizsár főnemes lett, fia érsek, Somogyi Ferenc egyik unokaöccse tábornok, a másik unokaöccsének a fia államtanácsos), az

[683] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296.
[684] Csepreghy.
[685] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296.

dc_1391_17

átmeneti nemzedék nyolc bürokratájából négynek sikerült ugyanez: Vajay László maga lett báró, Balassa Pál gróf, Koller József fia lett arisztokrata és főméltóság-viselő, a negyedik eset pedig Grassalkovich Antal sikertörténete.[686] A bürokraták az esetek felében továbbra is a Kancellária vagy a Kamara ranglétráján emelkedtek fel, de van már három eset arra, hogy a Helytartótanács is kínált hasonló karrierutat, Grassalkovich pedig a királyi jogügyigazgató fontos posztját töltötte be először a Királyi Tábla és a Kamara apparátusának metszéspontjában.

A Helytartótanácsot vizsgáló Papp Gábor „kívülről jötteknek" nevezi azokat, akik nem az ranglétrán felemelkedve, hanem például a vármegye szintjéről érkezve lettek köznemes tanácsosok. Az „átmeneti nemzedékbe" sorolható „professzionális" köznemesi hivatalnokoknak már csak nem egészen a fele tartozik ebbe a csoportba (öt fő). Rájuk továbbra is a korábban elmondottak érvényesek: vármegyei hátterük van, országos tisztségre jutásukban diétai szereplésük vagy nagy valószínűséggel azonosítható, vagy feltételezhető. Ez a szereplés néha ellenzéki, néha „kormánypárti" politikai tartalommal volt megtöltve – hogy konkrétan melyikkel, az szinte indifferensnek látszik. Csoportjuk tagjai továbbra is először a Helytartótanácshoz vagy a Királyi Táblához kerültek. Az ő esetükben gyakran előfordul a pálya visszafordulása a vármegyéhez a következő nemzedékben, de van eset az országos elitben való meggyökerezésre is: bár tudjuk, hogy e csoport tagjai közül egy sem lett arisztokrata, viszont kettő fiának sikerült főnemessé válnia (Festetics, Niczky), Jankovich Miklós egyik fia pedig a Kúrián működött, tehát mondhatjuk, hogy benne maradt az országos elitben.

A nemzedék egészét tekintve, és azt az előzőhöz viszonyítva a legérdekesebb a korábban három közel azonos súlyúnak látszó csoport (régi arisztokraták, bürokraták, a vármegyei elitből kiemelkedők) egyensúlyának megbomlása, és a bürokraták túlsúlyra jutása. Megjegyzem még, hogy ellenzékieskedést az „átmeneti generáció" fiainak nemzedékében nem találunk, csak lojális szolgálatot. Ez felveti annak a lehetőségét, hogy a politikailag jól láthatóan önálló régi elit lecserélése mögött nem húzódott-e meg (tudatosan vagy öntudatlanul) a feltétel nélküli lojalitással szolgáló köznemesség preferálásának szándéka. A későbbi nemzedékek vizsgálata e feltevést megerősítheti vagy cáfolhatja.

A konszolidációs nemzedék „professzionális" hivatalnokai

Almásy Pál

[686] Fabiankovich György fia lényegében lekopírozta apja pályáját – de többre nem vitte.

Almásy Pál (aki nem azonos a korábban említett 19. század eleji koronaőrrel, aki a család egyik köznemesi ágából származott[687]) annak az Almásy Jánosnak volt a fia, akivel előbb mint Heves és Külső-Szolnok vármegye diétai követével, később mint hétszemélynökkel már találkoztunk. 1763-ban elhunyt apját Pál – ahogy Nagy Iván fogalmaz – „mindenütt követte": előbb jász-kun alkapitány (1746), majd főkapitány (1766) és *septemvir* lett.[688] 1764-től II. József átszervezéséig a Hétszemélyes Tábla nemesi ülnöke volt.[689] Ekkor már minden bizonnyal elég idős lehetett, hiszen már egy távollévő, Foglár György címzetes szerbiai püspök követeként vett részt előbb az 1741., majd az 1751. évi országgyűlésen is[690] – ha 1741-ben legalább 24 éves, nagykorú volt, akkor születését 1717 elé tehetjük, vagyis 1785-ben legkevesebb 68 éves lehetett.

Nem szabad ezért összetéveszteni az korábban említett, a korban „ifjabb"-ként emlegetett Almásy Pállal, aki fiumei kormányzó volt (1783–1787)[691], II. József egyik kerületi biztosa (1787–1790), 1790-től haláláig Arad főispánja, koronaőr (1801–1812) majd szintén haláláig főlovászmester (1812–1821).[692] 1792-ben „ifjabb Almásy Pál báró" a Királyi Tábla főnemesi ülnöke (azaz királyi táblai báró) volt egy Sebők Richárd által feldolgozott tiszti címtáras kalendárium szerint.[693] A Kúrián belüli előlépése esetén ő lehetett az, aki 1795 augusztusában *septemvir*ként vett részt a jogügyi igazgatónak a pesti egyetem gyanús tanárai ügyében tett felterjesztése megvitatásában.[694] Ennek némileg ellentmondanak azonban azok az adatok, amelyek szerint mind 1795. július 30-án, mind 1803. december 4-én fiumei kormányzó és a tartományi biztosság főigazgatója volt,[695] másfelől ifjabb Almásy Pálról azt is tudjuk, hogy Haller helyére a

[687] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 201. rekord.
[688] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 199. rekord. A Sebők Richárd által feldolgozott tiszti címtáras kalendáriumokban viszont mindvégig (1764, 1768–1784) mint „Districtum Jazygum, & Cumanorum Supremus Locumtenentialis Capitaneus" szerepel. (Jaurinense 1764 73., Jaurinense 1768 73., Jaurinense 1769 71., Jaurinense 1770 71., Jaurinense 1771 72., Jaurinense 1772 77., Jaurinense 1773 77., Jaurinense 1774 78., Jaurinense 1775 79., Jaurinense 1776 86., Jaurinense 1777 93., Jaurinense 1778 100., Jaurinense 1779 101., Jaurinense 1780 104., Jaurinense 1781 105–106., Jaurinense 1782 108., Jaurinense 1783 112., Jaurinense 1784 113.)
[689] Sebők: Hivatali pályafutások 39.
[690] Kolinovics 654., 700.466 315–316., 700.467 8., 126., 341–342.
[691] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 131.
[692] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 60., 72., 81., 87., 92., 131., Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 116., Kosáry: A felvilágosodás változatai 1177., Szántay: Kerületi főispánok 1171.
[693] Vetus et Novum 1792 256. (Sebők Richárd adata.) Szemethy Tamásnak a Királyi könyvekre épülő vizsgálata nem találta nyomát az ő bárói rangemelésének. (Szemethy: Rangemelésben részesült 314–315.) Nagy Iván említett szócikke sem tud főnemesi voltáról. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 201. rekord.)
[694] József nádor iratai I. 37.
[695] József nádor iratai I. 18., 37., 620.

Helytartótanácsba (1795–1807) a Királyi Táblárol került,[696] mint az idősebb generáció olyan tagja, aki sohasem volt felvilágosult.[697] Esetleg tehát az adat hétszemélyes táblai ülnökségéről téves, ahogy bárói mivoltát sem látom megerősítve. Mivel most nem róla van szó, nem lehet feladatunk e helyzet tisztázása. Mindenesetre végülis azt feltételezhetjük, hogy az 1790-től többnyire csak Almásy Pálról szóló adatok mind rá vonatkoznak, és a másik Almásy Pál már vagy meghalt, vagy nem vett aktív részt a hivatali és politikai életben.

A hosszú kúriai hivatalviselése miatt számunkra most érdekes Pál fia, Ignác grófi rangot kapott 1815-ben.[698] Ő volt Heves országgyűlési követe mind 1790–1791-ben, mind 1792-ben.[699] Marczali szerint az előbbi diétán az ellenzék egyik vezérszónoka, a katolikusok Baloghja volt,[700] Kazinczy szerint azonban mindenki megvetette.[701] 1795-től adminisztrátora, 1796-től főispánja volt Bars vármegyének 1812-ig, végül Temes főispánja (1812–1829).[702] Jelentős politikai szerepet játszott: több deputáció mellett[703] mindkét diétán tagja volt a fontos *concertatió*s bizottságnak, amelyben a törvénycikkek szövegét egyeztették a rendek a kancellária küldötteivel.[704] 1798–1807 között kancelláriai tanácsos, 1806-tól államtanácsos volt.[705] 1801-ben József nádor azt javasolta, hogy több operátum kerüljön a rendszeres bizottságok anyagából a diéta elé. Ekkor Almásy Ignác a kancellária tanácsosaként és referendáriusaként olyan rosszalló véleményt adott az országgyűlés felépítéséről szóló munkálatról, amelyeknek kidolgozásában annak idején maga is részt vett, hogy az végül nem került az országgyűlés elé – ahogyan a többi sem.[706] Figyelemre méltó tény, hogy

---

[696] Poór: Kényszerpályák 46., Ember: A Helytartótanács 200.
[697] Mályusz: Bevezetés 222–223.
[698] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 199. rekord. Khavanova Olga leírja, hogy a *Wienerisches Diarium* tudósítása szerint 1768. október 4-én kiváló fiolzófiavizsgája után a váci *Theresianum* hallgatója, Almásy Ignác Migazzi püspöktől vehette át a Mária Teréziától kapott aranyláncot. Azt olvashatjuk, hogy apja az 1777-ben grófi címmel kitüntetett Almásy Ignác magas rangú katona volt. (Khavanova: Hazafiság 1508–1509.) Azonban Almásy Ignác tábornok már 1771-ben kapott grófi rangot (Szemethy: Rangemelésben részesült 309., 315.) Nagy Iván állításával szemben, mely 1777-et mond (Nagy Iván: Magyarország családai I. 20.), ugyanakkor Nagy Iván családfájából az tűnik ki, hogy Almásy Ignác későbbi alkancellár nem az ő fia volt. (Nagy Iván: Magyarország családai I. 20–21.)
[699] Naponként-való 176., 314., Naponként-való 1792 xvii.
[700] Marczali: Az 1790/1-diki országgyűlés II. 6.
[701] Abafi: Kazinczy 297.
[702] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 66., 100. Bár Fallenbüchl Zoltán itt azt állítja egyszer, hogy 1812. július 23-án barsi főispánsága elhalálozása miatt ért véget, az a tény, hogy Almásy Ignác temesi főispánsága 1812. július 24-vel kezdődik, inkább utal arra, hogy a halálát állító adat téves, amit a Nagy Iván által idézett főnemesítés is valószínűsít.
[703] Naponként-való 176.,
[704] Naponként-való 314., Naponként-való 1792 138.
[705] MOL A79 1. kötet 1. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.)
[706] Pajkossy: A diéta 326.

dc_1391_17

Almásy Ignác 1805-ben titkos tanácsosi címet kapott, de végül I. Ferenc visszavonta a kinevezést.[707] 1821 és 1825/1826 között az alkancellár hivatalát viselte.[708]

Apponyi György

Apponyi György helytartótanácsos apja Apponyi Lázár báró (1718) majd gróf (1739).[709] Nem tudom, mivel érdemelte ki a rangemeléseket. Csak annyit tudok róla, hogy jelen volt az 1728–1729. és az 1751. évi diétán.[710] Maga György előbb kapitány volt az osztrák örökösödési háborúban, majd helytartótanácsos lett. [711] 1764-ben máramarosi, majd ezt követően haláláig tolnai főispán (1777–1782).[712] Nem kevesebb, mint 32 évig volt a Helytartótanács főúri tanácsosa (1747–1779).[713] Jelen volt az 1751. évi országgyűlésen is[714], majd a következő diétán két ízben is jelölt volt a koronaőrségre, de mindkét alkalommal alulmaradt: először Pálffy Lipóttal szemben, majd annak koronaőr-társa, Keglevich József halála után Csáky Jánossal szemben.[715] A két jelölés Apponyi presztízsére, megbecsültségére utal – valamint arra, hogy inkább óhajtotta kitüntetését a kormányzat, mint amennyire ezt a rendek akarták.

Fia, Apponyi Antal György gróf művelt hivatalnok volt, és értékes könyvtárat hagyott maga után. A *Theresianum*ban tanult,[716] és már eközben kamarási rangot szerzett. 1771-ben német nyelvű beszédben méltathatta Mária Teréziát.[717] Neki ajánlott doktori értekezésében az állami oktatás szerepét hangsúlyozta.[718] Nagy Iván szerint előbb a galíciai, majd a fiumei kormányhatóságoknál dolgozott,[719] majd apja örökébe lépve a Helytartótanács főúri tanácsosa volt 1779 és 1784 között.[720]

---

[707] József nádor iratai II. 562.
[708] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 103., 116. Adatai ellentmondók.
[709] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 468. rekord. A rangemeléseknek a Királyi könyveket 1720-tól vizsgáló Szemethy Tamás nem találta nyomát (Szemethy: Rangemelésben részesült), de a grófi cím adományozásáról Búzási János is említést tesz. (Búzási: Haus-, Hof- und Staatsarchiv 106.) Esetleg nem magyar grófi címről volt szó.
[710] MOL N52 Lad. S. Fasc. AAA Nr. 82, 700.467 2. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[711] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 472. rekord.
[712] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 85., 101.
[713] Ember: A Helytartótanács 199.
[714] 700.467 2.
[715] 700.454 554–555, 558–560. Pálffy Lipótot egyébiránt a diétai választás csak megerősítette koronaőri méltóságában, amelyet kinevezés alapján már 1758 óta betöltött. (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 95.)
[716] Kosáry: Művelődés 559., Szántay: Kerületi biztosok 1176. A *Theresianum* 1770. évi hallgatói listáján szerepelt Apponyi. (Kökényesi: Összbirodalmi 117.)
[717] Khavanova: Hazafiság 1514.
[718] Marczali: Magyarország története (reprint) XIV 377.
[719] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 472. rekord.
[720] Ember: A Helytartótanács 200.

A megyerendszer felszámolásakor nem fogadta el a neki felajánlott kerületi biztosi hivatalt.[721] Volt bátorsága elutasítását politikai-morális okokra visszavezetni.[722] A vármegyék autonómiájának helyreállításával Tolna főispánja lett ő is (1790–1811).[723] Az 1792. évi diéta végén tagja volt a *concertatió*s bizottságnak, majd a rendszeres bizottságok közül az úrbérinek.[724]

Balogh János

Galánthai Balogh János az 1722–1723. évi országgyűlésen még távollévő követeként jelent meg,[725] majd hamarosan az ellenzék egyik vezető figurájaként tűnt elénk: az 1736. évi *concursus*on, miután a király a 200.000 forintos *subsidium*-felajánlásra kért még 100.000 forintot és további gabona-felajánlásra jelentette be igényét, valamint a hátralékos adó kifizetését kérte még június 14-én felolvasott leiratában, Balogh kifakad: már eleget ecsetelték a szegény adózó nép nyomorúságát, az ő megyéjének (Pozsony vármegyének) a hátraléka 100.040 forint – elégedjék meg hát őfelsége a 200.000 forintos *subsidium*mal. Indulatos ellenzéki véleményt előbb Czompó, Prónay és Nemsovay támogatták, majd ehhez az álláspontho csatlakozott a többi jelenlévő vármegyei követ is.[726] Balogh János a következő évben is jelen volt a a *concursus* által a királyi biztoshoz küldött küldöttségnek mint Pozsony vármegyei követ.[727]

1741-ben már a diéta fontosabb követei között szerepelt: tagja volt a királynő fogadására kirendelt díszküldöttségnek és a hitlevél jövőbeni formájának kidolgozására kiküldött bizottságnak, továbbá a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrségnek. Koronázásakor a nádor javaslatára Mária Terézia aranysarkantyús lovaggá ütötte. Ennek ellenére azt látjuk az ősszel, hogy Balogh János támogatta Esterházy Imre nyitrai püspöknek azon véleményét, hogy csalás történhetett a nemzeti kívánatokat elutasító második leirat szerkesztésénél (természetesen „a német miniszterek" részéről), mert Mária Terézia mindent teljesíteni akart. Baloghot Sinzendorf is magához hivatta, hogy megfeddje a nemzeti kívánatokat elutasító második leirat alsótáblai vitáján tanúsított magatartásáért.[728]

[721] Marczali: Magyarország története (reprint) XV 45.
[722] Szántay: Kerületi biztosok 1172.
[723] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 101.
[724] Naponként-való 1792 138., 1791: 67. tc.
[725] 700.486/1. 41.
[726] 700.479 32–33.
[727] 700.480 7.
[728] 700.478 85., 132., 175., 700.475 182–183., Kolinovics 661. Horváth M.: Magyarország történelme VII. 248. Mivel Pozsony vármegye táblabírája és követe volt, feltételezem, hogy ugyarról a (galánthai) Balogh Jánosról van szó.

dc_1391_17

Mivel a következő országgyűlésen a megjelentek listájában ifjabb Balogh Jánossal találkozunk, aki a Királyi Tábla ülnöke volt, és aki szintén galánthai előnevet viselt, ő tehát nem volt azonos az 1741. évi követtel, a család másik tagja volt, feltehetőleg az előbbi fia. (Emellett képviselt két távollévőt is, nem is akárkiket: gróf Stahremberg Ottó Gundakert és gróf Esterházy Antalt.)[729] Őt Nagy Iván III. Jánosnak nevezi,[730] és jelen vizsgálatunkban neki van helye. 1750–1758-ig érseki ülnök volt a Királyi Táblán, 1766–1768-ig királyi ülnök, 1769–1784-ig a Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnöke,[731] érseki és királyi ülnöki hivatala között Gömör és Hont vármegye, majd Nógrád alispánja (és követe a diétán 1764–65-ben)[732] – és ezen oknál fogva már esett is szó róla a korábbiakban. Az 1751. évi országgyűlés *Paskvillus ex Sanctis Scriptis* című röpirata szerint úgy tesz, mintha nem tudna a királyi leiratról semmit.[733] Mivel ez az irat egy adóemeléssel szembeni paszkvillus, és Baloghot nem ennek pártolásáért ítéli el, diétai állásfoglalását inkább passzivitás jellemezhette, mint vehemens kormánypártiság. 1764. június 24-én Balogh János Nógrád vármegyei követet beválasztották a Bécsbe menesztett üdvözlő deputációba és a porták *rectificatió*jára kiküldött bizottságba[734], amely az ország portáinak a törvényhatóságok között való újrafelosztásával, vagyis a hadiadó arányosításával foglalkozott. Kilenc vármegyei követ került be abba a versezetbe, amely a kiemelkedő személyiségeket röviden jellemezte. Ő volt az egyik.[735] A paszkvillusok monográfusa meg is jegyzi, hogy kormánypártisága miatt lett a gúnyversek céltáblája.[736] Mégis egyike volt azon vármegyei követeknek, akiket – mint láttuk – Mária Terézia meghívatott magához, hogy megpuhítsa az ellenzék vezetőit.[737]

Ha sokszor azt látjuk, hogy a vármegyei vezető tisztségviselők a diétán ellenzéki szerepben kerülnek reflektorfénybe, hogy azután országos hivatalt vállaljanak, és az uralkodó hű szolgájaként (de esetleg a rendi törekvések iránt sem ellenségesen tevékenykedve) jussanak vagyonhoz és

[729] 700.467 4., 8–10., 1751: 26. tc.
[730] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1140. rekord.
[731] Sebők: Hivatali pályafutások 39., 43. Galánthai Balogh János besorolása a konszolidációs nemzedékbe némileg önkényes: ismert hivatali pályafutásának megkezdése (1750) és vége (1784) csak valószínűvé teszik, hogy inkább 1720 előtt született, mint utána – de ez nem biztos. Mivel pedig a jelen vizsgálatba azok kerültek be, akik az átlagos „szolgálati idő" kétszeresével rendelkeztek, Balogh János szerepeltetése határeset, hiszen esetében „csak" 25 év kúriai hivatalviselés a biztos, de a megszakítás miatt könnyen lehet, hogy ez tulajdonképpen hosszabb volt, ezért nem zártam ki a vizsgálatak köréből.
[732] Sebők: Professzionalizáció 964. Nagy Iván szerint 1757–1764-ig volt Gömör és Hont alispánja, 1763–1765-ig Nógrádé. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1140. rekord.) Diétai követségére 1764 – 1765-ben: Csepreghy.
[733] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 36.
[734] 700.455 8., 700.454 191.,
[735] Országgyűlési versek 8–10. (44. vers)
[736] Téglás: A történeti paszkvillus 105.
[737] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 367.

dc_1391_17

presztízshez, birtokokhoz és adott esetben főnemesi rangemeléshez – akkor most talán azzal találkozunk, hogy ez két nemzedékben is megtörténhetett: az egyik Balogh János megyei tisztviselő volt és ellenzéki vezető (amivel érdekes módon nem volt összeférhetetlen az, hogy Mária Terézia aranysarkantyús vitézzé üsse), a másik – minden valószínűség szerint a fia – pedig már párhuzamosan volt vármegyei hivatalnok és királyi táblai ülnök, majd végül hétszemélynök. A harmadik nemzedék pedig a vármegyébe való visszatérést mutatja: a századforduló konzekvensen ellenzéki követ Balogh Jánosa ugyanis a hétszemélynök fia volt.[738]

Balogh László

Balogh László ugyanannak a galánthai Balogh családnak volt a sarja, mint az imént tárgyalt három Balogh János. Ő viszont a Helytartótanácsnál futott be hosszú karriert: itt titkár volt (1754–1757), köznemesi tanácsos (1757–1775), majd grófi rangemelése (1773. június 7.) után főúri tanácsos (1775–1781).[739] 1760 és 1762 között altárnokmester is volt.[740] Nem tartom valószínűnek viszont azt, hogy azonos lenne azzal a Balogh Lászlóval, aki az altárnokmester méltóságát 1728–1729-ben töltötte be,[741] és pedig főleg azért nem, mert akkor jóval idősebbnek kellett volna lennie annál, mint amit pályájának 1781-ig való folytatása sugall. De őt a konszolidációs nemzedékhez is csak a valószínűség szintjén sorolhatjuk. Ha már 1741-ben megjelent a diétán a távollévő özvegy herceg Esterházy Mihályné és özvegy báró Perényi Lászlóné követeként,[742] akkor joggal feltételezhetük, hogy ekkor már elmúlt 24 éves – de nem teljesen biztos, hogy ez a Balogh László azonos a későbbi gróf galánthai Balogh Lászlóval. Még azt sem lehet kizárni, hogy a megelőző diétán, 1728–1729-ben is jelen volt – szintén távollévő követeként.[743]

Kronológiailag a legnagyobb az esélye persze annak lenne, hogy nem ők, csak az 1751. évi diétán ugyancsak távollévő követeként megjelenő Balogh László a „mi Baloghunk”: ő viszont egy forrás szerint emellett Pozsony jegyzője és harmadik követe volt, aki a város nevében csak a másik

[738] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1140. rekord. Róla lásd például Szijártó: A diéta 156. A leszármazást megerősíti galánthai Balogh Lőrinc nemesi testőr genealógiája: apja a komáromi alispán Balogh János volt (anyja Csuzy Apollónia), nagyszülei pedig a hétszemélynök Balogh János és Török Klára. (Hellebronth: Testőrség 73.)
[739] 1762 és 1775 között irodaigazgató is volt. (Ember: A Helytartótanács 200., 202., 205., 216. Szemethy: Rangemelésben részesült 316.)
[740] Veres: A tárnoki 104. Vö. Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1149. rekord.
[741] Veres: A tárnoki 48. Hogy ez a Balogh László egyidejűleg helytartótanácsos is lett volna, tévedés (vö. Ember: A Helytartótanács 202.), talán az 1773-ban grófi rangra emelt Balogh-gal való keveredése okán.
[742] Kolinovics 665., 667. A galánthai Esterházy és a galánthai Balogh család korábban említett szoros kapcsolata okán nem lenne meglepő, ha ez a Balogh a galánthai Balogh család tagja lett volna.
[743] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

dc_1391_17

két követ távollétében léphetett fel. Emellett gróf Khevenhüller és két gróf Daun képviselete is az ő vállaira nehezedett, és a diétai bizottságokban is távollévő követeként kapott szerepet.[744] Az a tény, hogy ő az igazságszolgáltatással kapcsolatos sérelmek kivizsgálására kiküldött bizottság tagja volt, könnyen összeegyeztethető lenne helytartótanácsi működésével.[745] De akár azonos a távollévők követe a helytartótanácsossal, akár nem, a diétán szereplő Balogh László(k) nézeteiről sem tudunk meg semmit, érdemi politikai szerepet a ránk maradt források alapján nem játszottak. Feltételezhető, hogy gróf Balogh László pályáját minden ellenzékiségtől mentes (akár egyszerűen: irodai) tevékenység jellemezte. De ezek szerint ezzel is meg lehetett szolgálni a főúri rangot. Helytartótanácsi pályafutása (három év titkári és 24 év tanácsosi szolgálat) pontosan rímel a korábban tárgyalt Barinay Lászlóéra. Abban is, hogy köznemesi tanácsosként mindketten irodaigazgatói voltak a Helytartótanácsnak – Balogh 1762-től 1775-ig.[746] A különbség az, hogy Balogh László lojális szolgálata végén gróf lett, családját ezzel véglegesen a társadalmi elitbe emelte, amit Barinayról nem mondhatunk el, és az ő utódairól nem tudunk semmit sem. A különbség esetleg a nemzedéki lehetőségekben lehetett: az „átmeneti" nemzedék „professzionális" hivatalnokként szolgáló köznemeseihez képest jelentősen javultak a „konszolidációs" nemzedék e pályát választó tagjainak társadalmi felemelkedési lehetőségei.

Batthyány Imre

Gróf Batthyány Imre (1701–1774), Batthyány Zsigmond fia, Ádám későbbi tárnokmester fivére, a család pinkafői ágának alapítója királyi főétekfogó-mester volt és a Hétszemélyes Tábla főúri ülnöke[747] 1739-től 1775-ig.[748] Az ő elnöklete alatt ülésezett 1753. november 11-én Budán az a rendkívüli bíróság, amely a hódmezővásárhelyi parasztfelkelés 106 vezetője közül 45-öt halálra ítélt.[749] Forrásaink szerint jelen volt az 1728–1729., 1751. évi és 1764–1765. évi diétán.[750] Fiai közül a legidősebb örökölte főétekfogó-mesteri méltóságát.[751]

Cothmann Antal

[744] 700.466 28–30., 37., 700.467 5., 7., 8.
[745] 700.467 126.
[746] Ember: A Helytartótanács 216.
[747] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 2034. rekord. A méltóságviselésére lásd még: Csepreghy. és 1765: 16. tc., Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 118–119.
[748] Sebők: Hivatali pályafutások 38.
[749] Benda K. (szerk.): Kronológia 1248.
[750] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Forgó András adata), 700.467 2., Csepreghy.
[751] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 2036. rekord.

Nagy Iván szerint Cothmann Antal német-római birodalmi lovag volt,[752] és befolyásos vesztfáliai emigránsként futott be olyan karriert a Magyar Kamarában, amely külföldiek körében kivételesnek volt mondható.[753] Előbb ennek az intézménynek a fogalmazója volt (1743–1746), majd titkára (1746–1750), végül tanácsosa (1750–1766).[754] 1750 végétől a Kamara pénztári igazgatójának hivatalát is ellátta.[755] Kitűnt a kamarai uradalmak újjászervezésében. Grassalkovich Antal kamraelnök Bács megyei birtokaira telepítési igazgatónak nevezte ki 1763. február elsején.[756] 1765 áprilisában Mária Terézia indigenátussal tüntette ki, majd szeptemberben bárói rangot adományozott neki.[757] Cothmann Antal 1766-ban már a Helytartótanács főúri tanácsosaként működött.[758] Fallenbüchl Zoltán szerint a Helytartótanács állományából helyezte át őt Mária Terézia alig tíz hónap után Bécsbe a Kancelláriához,[759] mint a telepítési ügyek szakértőjét.[760] 1766. november 6-án nevezték ki kancelláriai tanácsosnak.[761]

Csáky János

Régi ismerősünk, Csáky János gróf a konszolidációs nemzedék tagja.[762] Apja tábornok, nagyapja országbíró volt, nagybátyja pedig esztergomi érsek (1751–1757).[763] (Fivére, Csáky György pályája a tereziánus nemzedék tagjaként kerül alább ismertetésre.[764]) Csáky János gróf a Helytartótanács tanácsosa volt 1743 és 1783 között,[765] tárnokmester (1782–1783) majd országbíró (1783–1786) lett, így 1784 és 1786 között a Hétszemélyes Táblán elnökölt (de – amint arról már értesültünk – a Helytartótanácsban nem). Szepesi főispánként, kamarásként, helytartótanácsosként és a magyar kerületi hadbiztosság igazgatójaként ő volt az egyik jelölt a koronaőrségre 1765-ben,

[752] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 5572. rekord. Nagy Iván Cothmannt királyi jogügyigazgatónak is mondja (1760), de ez téves, vö. Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 115.
[753] Evans: Austria, Hungary 20.
[754] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296. 299., 318.
[755] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 67.
[756] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 67–68.
[757] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 74.
[758] Ember: A Helytartótanács 200.
[759] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 74.
[760] Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai 58. Itt téves, 1765. évet ad meg Fallenbüchl Zoltán, illetve a Magyar Kamara hivatalnokairól írott archontológiai művében is azt állítja, hogy kancelláriai kinevezéséig Cothmann kamarai tanácsos volt. (Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296.)
[761] Bár a Kancellária apparátusát felsoroló betűrendes segédkönyv (MOL A79) megfeledkezett róla, az évrendes segédkönyv (MOL A78) rögzítette kinevezését. (Vámos András szíves közlése.) Megerősíti: Fazekas: Kancellária 1148.
[762] Mivel 1743-ban már helytartótanácsos volt, feltehetően 1720 előtt született.
[763] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 5771., 5784. és 5791. rekord.
[764] Mivel 1754-ben kezdte pályáját létszámfeletti tanácsoként, minden bizonnyal 1720 után született.
[765] Ember: A Helytartótanács 199.

Keglevich József halála után, és Apponyi Györggyel szemben őt választották meg, mint már láttuk.[766] Amikor egy diétai vers a kiemelkedő személyiségeket vette sorra, és a listára a felsőtábláról csak tízen kerülte be, ő volt az egyikük.[767] Jelen volt még az 1751. és 1790–1791. évi diétán.[768] Ekkor, már nagyon öregen ő volt az egyik katolikus nádorjelölt. Eredetileg az udvari konferencia az ő megválasztására számított, és úgy kalkuláltak, hogy hamarosan várható halála után Sándor Lipót főherceg nádorsága következhetne.[769] De Csáky megjelent még az 1792. évi országgyűlésen is.[770]

Fia, Csáky József gróf is apjához és (mint hamarosan látni fogjuk) nagybátyjához hasonlóan szinte rendíthetetlen udvarhűséggel futott be hosszú hivatali pályát: helytartótanácsos volt (1766–1772), kamarai (1772–1783) tanácsos, majd ismét a Helytartótanács főúri tanácsosa (1783–1785).[771] Alkancellári kinevezést kapott, és 1792. február 3-án tett esküt. E hivatal mellett 1795-ben főkamarás is lett. 1799-ben halt meg.[772] (Azért írtam az előbb a Csákyak több nemzedéke *szinte* rendíthetetlen udvarhűségéről, mert az, hogy Csáky József 1785 és 1790 között nem viselt hivatalt, a józsefi rendszerrel szembeni ellenérzéseire utal. Szerepelt a kerületi biztosi hivatalra kiszemeltek között is, de nem vállallt ilyen tisztséget, azt személyes okokra hivatkozva utasította vissza.[773] 1790 után viszont még két évre visszatért a Kancelláriára.[774])

Erdődy János[775]

Gróf Erdődy (Nepomuki) János volt a Magyar Kamara élén a negyedik Erdődy a 18. században Kristófot (1684–1704), Sándort (1709/1710–1718), és Györgyöt (1720–1748) követve.[776] Közülük az utóbbi, gróf Erdődy György Lipót, akinek a karrierjével már részletesen megismerkedhettünk, az apja volt. Erdődy János előbb a Magyar Kamara előbb fizetés nélküli (1746–1748), majd tényleges tanácsosa (1748–1770), alelnöke (1770–1772), végül lemondásáig

[766] 700.454 558-560. Szepes vármegye örökös főispánjának tisztét 1757-től 1795-ig töltötte be. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 99.)
[767] Országgyűlési versek 8–10. (44. vers)
[768] 700.467 3., 700. 466 28–30., 37.
[769] Mályusz: Bevezetés 42.
[770] Naponként-való 1792 xi.
[771] Ember: A Helytartótanács 200., Fallenbüchl: A Magyar Kamara 298.
[772] MOL A79 1. kötet 11. Vámos András adata. (Ezt fogadom el Fallenbüchl Zoltánéval szemben, aki alkancellársága kezdetét – a kinevezés napjának megadása nélkül – 1791-re teszi: Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 102.)
[773] Szántay: Kerületi biztosok 1172.
[774] Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 329.
[775] Védőszentjének megjelölésével Erdődy Nepomuk Jánosnak is szokták írni a nevét.
[776] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 293–294.

dc_1391_17

elnöke (1772–1782) volt.[777] Nemzedékbe sorolása némilag bizonytalan lábakon áll, mert a rá és távolabbi rokonára, Erdődy János tábornok horvát bánra (1790–1806)[778] vonatkozó adatok összekeverednek. A fő kérdés az, hogy melyikükkel találkozhatunk a diétán már 1741-ben,[779] aki a Mária Terézia koronázásán a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrség tagja volt,[780] és akit azután a koronázási ceremónia részeként a királynő aranysarkantyús vitézzé avatott.[781] Ő minden bizonnyal 1720 előtt született (és vizsgálatunkban a konszolidációs nemzedékhez sorolandó). A másik ellenben tíz évvel később egyike volt (nyilván ifjú arisztokrataként) a Mária Terézia bevonulásakor a főajtónállómester mellé beosztottaknak.[782] Mivel a későbbi kamaraelnök ekkor már több éve hivatalviselő volt, ez arra utal, hogy ő volt a két Erdődy János közül az idősebb.[783] Evvel végül összhangban van Kosáry Domokos állítása, amely szerint Erdődy 62 évesen, betegen vonult vissza a közügyektől. Mivel lemondása a kamaraelnökségről 1782-ben történt, 1739-ben vagy 1740-ben születhetett.[784] Ezért ezt a feltételezést vettem alapul.

Erdődy János a Magyar Kamrában folytonosan viselt hivatalai mellett a Helytartótanács főúri tanácsosa is volt (1751–1772),[785] majd ez után főkamarás (1773–1789).[786] Az udvari főméltóság párhuzamos viselése egyéb funkciókkal szokásos volt, de a helytartótanácsi és a kamarai tanácsosi méltóság párhuzamos viselése már szokatlan (habár mindkét dikasztérium Pozsonyban tartotta székhelyét). Viszont a helytartótanácsi hivatalviselés a későbbi bán (a korszak másik gróf Erdődy Jánosa) katonai karrierjébe sem illik bele, és szerencsére az 1751. évi 26. törvénycikk és az 1765. évi 16. *articulus*, amely az Ausztria felé fennálló határ megvizsgálására kiküldött bizottságba delegálta Erdődy József grófot, egyértelműen fogalmaz: ő egyszerre volt helytartótanácsos és

[777] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 294., 296. Itt ugyan az szerepel, hogy haláláig, 1782-ig volt Erdődy kamaraelnök, de ezt az állítását Fallenbüchl Zoltán archontológiai kötetében helyesbíti: Erdődy 1782-ben lemondott ugyan, de meg csak 1789-ben halt. (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 84., 111.)
[778] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 76. Felállításakor ő lett a bécsi Magyar Királyi Nemesi Testőrség alhadnagya (ezredesi rangban.) (Báróczi 13.)
[779] Kolinovics 657.
[780] 700.478 174.
[781] Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101.
[782] 700.466 37.
[783] A későbbi bán fiatalabb volta mellett szól az is, hogy felesége, Széchényi Anna Mária csak 1744-ben született. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 9656. és 42720. rekord) De természetesen ez sem perdöntő, csak valószínűsíti, hogy ez az Erdődy János már az 1720-as, és nem még az 1710-es években született. Végül a későbbi bán 1806-ban halt meg, a kamaraelnök pedig már 1789-ben (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 76., 123.), amely a harmadik érv az általunk vizsgált Erdődy Jánosnak a konszolidációs nemzedékbe való besorolása mellett.
[784] Kosáry: Művelődés 679.
[785] Ember: A Helytartótanács 199.
[786] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 123.

kamarai tanácsos. Erdődy János későbbi kamaraelnök volt Zólyom vármegye főispánja 1759 és 1769 között,[787] és ebben a minőségében volt jelen az 1764–1765. évi diétán.[788] A szakirodalom kiemelten méltatja gróf Erdődy János operaszínházát (1785–1789). A pozsonyi kastélyszínház társulata 1785–1786-ban 25 operát játszott 139 alkalommal, utóbb pedig a pozsonyi színházban, majd Budán és Pesten folytatta működését.[789]

Fia, Erdődy József a *Theresianum*ban tanult,[790] ennek növendékeként elmondott beszéde megjelent Pray György *Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum* című, Bécsben 1774-ben kiadott munkájában.[791] Helytartótanácsos volt (1777–1785), alkancellár (1799/1800–1809), végül a 19. század elején kancellár (1807–1819).[792] Beszédes a karrier hiátusa 1785 után: bár az nem biztos, hogy apja 1782. évi lemondása a kamaraelnökségről nem politikai tiltakozás volt II. József politikája ellen, de fia távozása a Helytartótanácsból már nagy valószínűséggel ilyennek minősíthető.

Fekete György

Fekete György szintén azon 18. századi „politikusok" közé tartozik, akivel már többször találkozhattunk. Családja az Esterházyval és egy Balogh családdal együtt a galánthai predikátumot viselte, mint a Bessenyeiek egyik leányági örököseként a 16. század óta a Pozsony vármegyei Galánta birtokosa – vagyis előkelő atyafisággal dicsekedhetett.[793] Felemelkedésének tényezői közül fia életrajzírója azokat a tulajdonságokat emeli ki, amely szerinte az egész családot jellemzik: „a nagyravágyás, jogi érzék, az államférfiúi képességek, a vagyonszerzés és a takarékosság."[794] Kulcsfontosságúnak azonban házasságát tarthatjuk a már szintén jól ismert Niczky György egyetlen lányával. Niczky saját fiának, Kristófnak csak berzencei uradalmát hagyta, míg lánya kezével Fekete Györgynek juttatta Szapáry István gróftól vásárolt terjedelmes birtokait. Amikor végül 1756-ban Niczky György lánya javára végrendelkezett, Fekete Györgyből Magyarország egyik legnagyobb földesura lett. Nem csoda, hogy a két sógor, a kárvallott Niczky Kristóf és a

[787] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 115.
[788] Csepreghy.
[789] Kosáry: A felvilágosodás változatai 1196., 1198., Kosáry: Művelődés 679., 686.
[790] 1770-ben szerepelt a hallgatók névsorában. (Kökényesi: Összbirodalmi 117.)
[791] Khavanova: Hazafiság 1518.
[792] Ember: A Helytartótanács 200., MOL A79 1. kötet 15. (Vámos András adata.), Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 100., 103., vö. József nádor iratai III. 152. A levéltári forrás és Fallenbüchl archontológiája eltérő dátumot jelöl meg az alkancellári hivatalviselés kezdő időpontjaként.
[793] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 55341. rekord
[794] Morvay: Fekete 8–9.

dc_1391_17

kedvezményezett Fekete György a 18. század második felének két vezető „politikusa” egymásban nem rokont és szövetségest, hanem ellenlábast látott.[795]

Azonban Fekete György pályáját nemcsak bécsi egyetemi tanulmányai vagy apósa alapozta meg – sőt valószínűleg az a helyzet, hogy különösen előnyös házasságának megkötésére Fekete már az esélyt is apjának köszönhette. Sir John Habakkuk, a kora újkori és a modern angol arisztokrácia örökösödési ügyeinek legnagyobb szakértője[796] szerint azok futhatták be a 18. századi brit arisztokrácia tagjai közül a legnagyobb karriert, akik nem elsőszülött fiúk voltak, és ezért arra lettek nevelve és arra készültek fel, hogy saját képességeikkel, megszerzett tudásukkal és elvégzett munkájukkal a saját lábukra állva boldoguljanak az életben, azonban bátyjuk vagy bátyjaik halála miatt mégis megörökölték a családi hitbizományt. Ezt magyar viszonyokra úgy fordíthatjuk le, hogy a magasra ívelő karrierhez 18. században sem volt elég egy köznemes számára a szorgalom és a tehetség (még a kulturáltság és iskolázottság magas fokának elsajátítását lehetővé tévő, a legtöbb esetben az előző nemzedék által biztosított olyan anyagi-társadalmi háttér birtokában sem), hanem emellett a feltörekvő hivatalviselő köznemesnek meg kellett ragadnia valamely kínálkozó lehetőséget – amely persze nem csak egy előnyös házasság lehetett. Fekete György vele azonos nevű apja Veszprém vármegye alispánja volt,[797] a megye követeként volt jelen az 1722–1723. évi diétán,[798] és itteni szereplésével valamint előnyös rokoni kapcsolataival jó eséllyel kapcsolatban állt az is, hogy az országgyűlés által felállított Helytartótanácsnak nyomban a diéta után köznemesi tanácsosa is lett (1723–1736).[799]

Fia, főhősünk, Fekete György országos hivatalra jutása mögött apja segítségén túl – a már megszokott módon – diétai szereplését láthatjuk: Somogy követeként volt jelen 1741-ben az országgyűlésen.[800] Itt már június 2-án az ellen sorakoztatta fel az érveket, hogy a kerületi ülésen a személynök elnököljön: a kerületi ülés most hangsúlyozottan magánjellegű tanácskozás; a személynök elnöklése „derogálna” a rendeknek, mert egyfelől minden diétai tárgyalására az ő elnöklése alatt fog amúgy is sor kerülni, ráadásul maga is érintve van a kerületi munkálatban,

[795] Morvay: Fekete 10–11., 15.
[796] Habakkuk: Marriage.
[797] Morvay: Fekete 8.
[798] 700.486/1 35.
[799] Ember: A Helytartótanács 702.
[800] Kolinovics 661. Emellett, úgy tűnik, a távollévő Harruckern János György grófot is képviselte. (Kolinovics 670.) Fekete György valószínűleg somogyi kapcsolatait is apjának köszönhette: az a Fekete György, aki 1732-ben részt vett a vármegye tisztújításán, inkább az apa volt, mint az ekkor 21 éves fiú. (P 1732-1736 5. 1–8., Morvay: Fekete 10.)

másfelől pedig a kerületi munkálat amúgy is a plénum elé kerül majd; végül a személynök elnöklése esetén sokan félelemből vagy tiszteletből nem nyilvánítanának véleményt.[801]

Egy hónapra rá pedig, amikor a vegyes bizottság javaslatának első pontjában az szerepelt, hogy hozzanak létre a Magyarországot érintő ügyek tárgyalására egy belső magyar minisztertanácsot, a diétai vitában Fekete György vetette fel, hogy mivel Magyarországon a köznemesek ugyanazon kiváltságokkal bírnak, mint a főnemesek, azon dikasztériumokban, ahol a mágnások jelen vannak, a köznemeseknek is helyet kellene kapniuk (amint az a már felállított dikasztériumokban meg is valósult). Igy Jeszenák Pál azon indítványát, hogy a nádor és a prímás mellett két mágnás is részt vegyen a tanácsban, így módosították: két nemes kerüljön be még oda. (Lényegében a megfogalmazáson változtattak, hogy ne sértsék a köznemesek érzékenységét.)[802]

Ennél is messzebb ment az ellenzékiségben, amikor hazaárulónak bélyegezte azokat, akik támogatták Mária Terézia kívánságát férje, Lotaringiai Ferenc társuralkodói kinevezéséről. Ebben az ügyben az ellenzék vezetői közé tartozott Schlossberg László pozsonyi alispán, Czompó Sándor soproni alispán és Jeszenák Pál társaságában. Végül Fekete azt is követelte, hogy az ajándék Mária Terézia koronázására csak 12.000 arany legyen, mert az ország szegény és csapások sújtották.[803]

Miután így felhívta magára a figyelmet, a diéta után nem sokkal a Magyar Királyi Udvari Kancelláriára került tanácsosnak (1745–1748). 1748. május 13-tól már személynök volt, de továbbra is kapott fizetést a kancelláriától.[804] Az 1751. évi diétán így már az alsótáblai kormánypárt vezérének szerepében találkozunk vele.[805] Egy részletes naplórész tanúsága szerint ő szólalt fel a legtöbbször június 15-e és július 7-e között, , 57 alkalommal mint a kormánypárt vezérszónoka, és vele vitatkoztak az ellenzék alsótáblai vezérei.[806] Az ellene írott gúnyvers szerint két ítélőmesterrel, Brunswick Antallal és Péchy Gáborral együtt a haza jogait árulta.[807] Ruhájánál csak az elméje lévén feketébb, és hiába takarja ezt fehérrel, kopaszságát parókával fedve el – írta egy paszkvillista.[808]

---

[801] 700.478 43–44.
[802] 700.478 187–188., 191. és Morvay: Fekete 12.
[803] Morvay: Fekete 12. Grassalkovich Antal személynök végül elérte, hogy 100.000 forint legyen a koronázási ajándék, ami közel kétszerese a Fekete által javasoltnak. (Szijártó: A diéta 2. kiadás 155.)
[804] MOL A79 1. köt. 16. (Külön köszönöm Vámos Andrásnak, hogy készülő munkájából ezt az adatot a rendelkezésemre bocsátotta.) Fallenbüchl Zoltánnál a személynöki kinevezés dátuma 1748. szeptember 15. (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 108.) Személynöki kinevezését illetően Sebők Richárdnak a tiszti címtáras kalendáriumokra alapozott adatsorában egy éves eltolódás van, 1748 helyett 1749 szerepel. (Sebők: Hivatali pályafutások 39.) Személynöki kinevezését egyébiránt utóbb a diéta külön *articulus*ban köszönte meg Mária Teréziának: 1751: 6. tc.
[805] 700.467 4.
[806] Szijártó: A diéta 2. kiadás 156. Vö. Téglás: A történeti paszkvillus 93.
[807] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 65.
[808] Nagy J.: Nádorválasztás 331.

1758-ban grófi rangot kapott,[809] 1762-ben személynökből alkancellárrá lépett elő, majd 1773-ban országbíróvá nevezték ki. Tíz évre rá nyugdíjazták, és 1788-ban halt meg.[810] Fekete György országbíróként egyúttal természetesen a Hétszemélyes Tábla főnemesi ülnöke[811] és helytartótanácsos is volt,[812] illetve 1773-tól az újjáalakult helytartótanácsi tanulmányi bizottság elnöke, 1776-tól Magyarország tanulmányi főigazgatója és egyetemi főigazgató.[813] Még személynökként lett (mint az ekkoriban hivatalával járt) Pest-Pilis-Solt vármegye adminisztrátora (1751–1757) és Arad főispánja (1751–1788).[814] Morvay Győző szerint „hivatalból is ellenszegül" II. Józsefnek, ezért kegyvesztett lett. Véleménye az továbbá, hogy „bukását Jankovics Antal és Niczky Kristóf nyilvános és alattomos támadásai mozdították elő."[815]

Fia, gróf Fekete János tábornok pályafutása ismertebb apjáénál. Bár a *Theresianum*ban tanult, és állítólag maga Mária Terézia vizsgáztatta le történelemből, kronológiából, hidraulikából és etikából (mely tárgyakból tanáraitól dicséretet kapott),[816] mégsem lett belőle az udvar hű szolgája. Irodalmi működése és Voltaire-rel folytatott levelezése mellett a legismertebb mozzanata életének nyilvános ellenszegülése a józsefi rendszerrel: ő is felvilágosult gondolkodó volt, de nem a birodalomért lelkesedett, hanem a nemzet közjavát tartotta szem előtt, ezért a császár esküdt ellenfele lett, részt vett a poroszokkal való kapcsolatfelvételben, majd az 1790–1791. évi diéta egyik vezetője volt (amikor is arisztokrataként vármegyei követté választatta magát), a tiszai kerület üléseinek vezető személyisége. 1790. augusztus 20-án a diéta a hitlevél ügyében követséget menesztett Bécsbe. Ebben a vármegyék négy képviselője közül ketten arisztokrata követek voltak, és az egyikük Fekete János volt.[817] A Feketék esete eklatáns példa az uralkodó által felemelt új hivatali arisztokrácia ellenzékivé válására a második generációban.

Jablánczy József

Jablánczy József csak a Kancellárián viselt hivatalokat. A ranglétrát végigjárva először járulnok volt (1737–1743), majd írnok (1743–1750), majd jegyzőkönyvvezető (1750–1758), végül

[809] Szemethy: Rangemelésben részesült 315.
[810] MOL A79 1. köt. 16. (az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem) és Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 102., 108.
[811] Sebők: Hivatali pályafutások 38. (Itt a hétszemélyes táblai pályafutásának kezdő dátumaként a már többször tapasztalt eltolódással az 1774. év van megadva.)
[812] Ember: A Helytartótanács, 200.
[813] Kosáry: Művelődés 409., 414.
[814] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 60., 91.
[815] Morvay: Fekete 117., 126.
[816] Khavanova: Hazafiság 1507.
[817] Morvay: Fekete 117–168. 1790–1791. és 1792. évi országgyűlési szerepléséről lásd Nagy J.: „Tanuld jövendőre" 68–75.

1785. évi nyugalmazásáig titkár. Kancelláriai titkárként a Szent István rend kancellistájaként is szolgált 1766-tól. Valószínűnek tűnik, hogy Jablánczy Sándor ajtónálló fia volt, aki 1719-től 1750-ig töltötte be ezt a tisztséget a Magyar Királyi Udvari Kancelláriánál, ekkor nyugdíjba ment, majd meghalt, és a felesége özvegyi nyugdíjat kapott utána.[818] Az is könnyen elképzelhető, hogy a család harmadik generációját képviselte az a Jablánczy Károly, aki a diétán 1790-1791-ben Dessewffy és Windischgrätz grófokat képviselte.[819] Nagy Iván szerint ő 1787-ben lajstromozó tiszt volt a nagyszombati kerületi táblánál, Jablánczy Antal pedig ugyanitt, ugyanekkor titkár volt.[820] Noha őket csak a valószínűség szálai kötik össze egy család három nemzedékévé, a kirajzolódó összkép a „professzionális" hivatalviselőknek már egy alacsonyabb szintjét jelenti, ahol a tisztviselés tisztán adminisztratív munkát jelent, politikai szerepvállalást már nem, és nem is jár együtt az elitbe való társadalmi felemelkedéssel.

Keglevich József

Gróf Keglevich József nagyapja szerezte a grófi címet a család ezen ága számára. Apja tábornok volt és Torna főispánja.[821] Ő maga 1735-től 1765-ig volt a Helytartótanács főúri tanácsosa.[822] Felesége, Thavonat Teréz, a Magyar Kamarát 1718 és 1720 között vezető Thavonat Lajos lánya volt.[823] 1736. március 28-án a királyi leirat őt személyesen is meghívta a *concursus*ra.[824] Mária Terézia koronázásán ő vitte Magyaroszág zászlaját.[825] Ott volt a következő diétán is,[826] 1764. június 24-én pedig még tagja volt a Bécsbe, Mária Terézia üdvözlésére kiküldött deputációnak, [827] de közvetlenül koronaőrré való megválasztása után, még az eskütétel előtt meghalt.[828] Koronaőrsége (voltaképpen a jelölés ténye, hiszen őt nem diéták közötti szünetben az uralkodó nevezte ki koronaőrnek, hanem a diétán több jelöltből választották meg[829]) kitüntetésnek tűnik hosszú hivatali pályája zárásaképpen.

---

[818] MOL A79 1. kötet 24. (Vámos András adata)
[819] Naponként-való xxxii.
[820] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16352 – 16353. rekord.
[821] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 18540–18541. rekord. Noha erről Fallenbüchl Zoltán nem tud (Fallenbüch: Magyarország főispánjai 102.), megerősítő adat tornai főispánságára: Zsilinszky: Az 1708-ki 46. Nagy Iván szerint Keglevich Ádám gróf kincstári alelnök is volt. (Uott.)
[822] Ember: A Helytartótanács 199.
[823] Horváth Gyula Csaba szíves közlése.
[824] 700.479 2.
[825] Kolinovics 222.
[826] 700. 467 2.
[827] 700.455 7.
[828] 700.454 554–555.
[829] Szemben például fiával, akinek kinevezését csak közel negyedszázad után erősítette meg választás. (Vö. 1791: 8.tc.)

Fia, aki szintén a Keglevich József nevet viselte, mind a tornai főispánságban, mind a koronaőrségben követte apját (ez utóbbit tekintetben hét év kihagyás után), végül pedig a főlovászmesterségig emelkedett.[830]

Koller Ferenc

Nagymányai Koller Ferenc személynök életrajza (ahogy azt Robert Evans bosszúsan jegyzi meg) a legalapvetőbb szinten sincsen megfelelőképpen tisztázva.[831] Nagy Iván úgy tudja, hogy a bárói címet megszerző apját is (szintén Xavér[832]) Ferencnek hívták, testvére Ignác volt, aki veszprémi püspök lett, és a nemsokára külön tárgyalandó Koller János volt a nagybátyja.[833] Ezzel szemben Fallenbüchl Zoltán és Fazekas István alapján azt mondhatjuk, hogy apja Koller József kancelláriai tanácsos volt,[834] akivel korábban már foglalkoztunk. (Felvetődik ezért a kérdés, hogy Nagy Iván két Koller Ference nem egy személy-e. Ami a róla vagy róluk szóló adatokat illeti, végső soron elképzelhető, hogy mindezek egy személyre vonatkoznak.) Talán apja korábban megismert érdemei miatt avatta Mária Terézia koronázása után aranysarkantyús vitézzé[835] a még fiatal és saját teljesítményt talán fel sem mutató Koller Ferencet, aki csak távollévők követeként jelent meg az 1741. évi diétán.[836] (Ez a kitüntetés biztosan az általunk most vizsgált Koller Ferencet érte, mert az 1764. évi győri kalendárium a személynök címei között sorolja fel az aranysarkantyús vitézit, és ugye 1741 és 1790 között nem avattak aranysarkantyús lovagokat.[837]) Szintén a későbbi

[830] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 129., Magyarország főispánjai 102., Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 18543. rekord.
[831] Evans: Austria, Hungary 20.
[832] A Xavér természetesen nem második keresztnév, csak azt jelzi, hogy Koller Ferenc védőszentje a több Ferenc közül Xavéri Szent Ferenc volt, hasonlóan a korábban gróf Erdődy János esetében megadott Nepomuk névhez – az ő védőszentje Nepomuki Szent János volt, és nem például Keresztelő Szent János.
[833] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 19911–19913. rekord.
[834] Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai 57.
[835] 700.475 182–183. és Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101.
[836] Kolinovics 668., 700.478 86., 175. Viszont nem akárkiket képviselt, hanem a Lobkowitz, Schwarzenberg és Liechtenstein hercegi család tagjait. (Kolinovics 46., 65., 700.478 3.)
[837] Jaurinense 1764 73. (Az adatot Sebők Richárdnak köszönhetem.)

személynök az, aki a bárói rangot kapta.[838] Egy paszkvillus ugyanis egyértelműen róla állítja, hogy főnemesi rangot kapott.[839]

A jövendő személynök tehát titkár volt a bécsi Magyar Királyi Udvari Kancellárián 1742-től – közvetlenül a diéta után kezdve pályáját – 1748-ig, majd ugyanitt tanácsos 1748 és 1762 között.[840] (Szokatlanul gyors tanácsosi kinevezése mögött apja érdemeit és kapcsolatait sejthetjük.[841]) Pálffy Miklós gróffal együtt távozott a kancelláriáról, és személynök lett (1762–1765).[842] A Kollár Ádám könyve és a kormányzati reformtörekvések miatt különösen kiélezett diétán személynökként éles támadásoknak volt kitéve 1764–1765-ben:[843] egy ellenzéki paszkvillus „»borotvált szájú«, undok parókás német"-nek nevezi, egy másik szerint csak pénzt akar. Egy harmadik vers a hadiadó ügyében bírálja az uralkodót, majd végül szerzőként Koller Ferenc személynököt jelöli meg – vagyis tréfásan „bemártja" őt az uralkodó és a „kormánypárti politikusok" előtt.[844] Egy negyedik szerint bár mágnás lett, Kollert nem fogadja be az arisztokrácia. Kancellár szeretett volna lenni, de nem sikerült neki, személynöksége pedig nem elégíti ki. Mivel a nemesség nem bízik benne, hiába remél a diétától érvényesülést, eddig csak bakot lőtt az alsótáblán, és meg fog bukni.[845] Mint ismeretes, az 1764–1765. évi országgyűlés kudarca miatt ez a bukás be is következett. Kollert leváltották, habár lett végleg kegyvesztett.

1767-től a bécsi illír deputáció elnöke volt, ezáltal fontos funkciót töltött be.[846] Ez az bécsi udvari bizottság foglalkozott a szerb, görög és román ortodox népességgel. Koller Ferenc elnökletével 1772-ben felmérte körükben az oktatásügy helyzetét.[847] Továbbra is Mária Terézia bizalmas tanácsadója maradt, és az egyházmegyék átszervezésének tervét is ő készítette el. Előterjesztését 1774 tavaszán nyújtotta be.[848] Bars főispánjának tisztét 1759-től haláláig, 1787-ig töltötte be.[849]

---

[838] Szemethy: Rangemelésben részesült 314., A Királyi könyvek szerint ennek dátuma nem 1752. március 16-a, ahogy Nagy Iván írja, hanem 1758. november 26-a. (Nagy Iván idézett adata vonatkozhat esetleg nem magyar bárói címre.) Robert Evans is úgy véli, hogy ő kapta a főnemesi címet Mária Teréziától – bár ő tévesen grófi címet ír. (Evans: Austria, Hungary 20.)
[839] Téglás: A történeti paszkvillus 98.
[840] MOL A79 1. kötet 28. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.)
[841] Fazekas: Kancellária 1149.
[842] Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai 57., Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 108.
[843] Országgyűlési versek *passim*.
[844] Országgyűlési versek 6. (34. vers)
[845] Téglás: A történeti paszkvillus 98., 106–107.
[846] Evans: Austria, Hungary 29.
[847] Kosáry: Művelődés 476.
[848] Kosáry: Művelődés 371.
[849] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 66.

dc_1391_17

Koller János

A nagymányai Koller családból a kevéssé ismert János is bekerült a vizsgálat körbe hosszú pályafutása okán, aki – ha helyes a Nagy Iván által kínált, de az imént kétségbe vont leszármazási rend – a testvére volt Koller Ferencnek, aki bárói rangot szerzett, és nagybátyja volt Ignác veszprémi püspöknek és annak az imént tárgyalt Koller Ferencnek, aki a személynöki méltóságra emelkedett.[850] A fentiekben azonban inkább azt valószínűsítettük, hogy Nagy Iván adatai egy emberre vonatkoznak: eszerint Koller János inkább a fivére volt a későbbi személynöknek és Ignác veszprémi püspöknek.

1741-ben ő is ott volt a diétán, mégpedig Stahremberg Gundaker gróf képviselőjeként.[851] Ebben a minőségében tagja volt a Mária Terézia fogadására kirendelt díszküldöttségnek is.[852] Koller János a tíz évvel későbbi országgyűlésen is jelen volt, mégpedig Szentgyörgy város követeként.[853] Ekkor már a Magyar Kamara tanácsosa volt: itt 1743-ban nevezték ki titkárrá, majd tanácsos lett. Ebből a hivatalból ment nyugdíjba 1776-ban.[854] Fia, Antal nagyszombati kerületi táblai ülnök[855] lehetett az, akit Kosáry Domokos művelődéstörténeti munkája Cesare Beccaria a halálbüntetés eltörléséről szóló művének első magyarországi (német nyelvű) kivonatolójaként méltat (Nagyszombat, 1776).[856]

A nagymányai Koller család hivatalviselő sarjai a „Júdás" apától fiain, a gyűlölt személynökön és a szorgos kamarai tanácsoson keresztül a kerületi táblán bíráskodó unokáig nem tántorodtak el egy pillanatra sem az uralkodó lojális szolgálatától.

Mednyánszky Antal

Mednyánszky Antal köznemesi családba született, de családjának volt főnemesi ága is. Nagy Imre úgy tudja, hogy Mednyánszky Pál ítélőmester, majd kancelláriai tanácsos 1688-ban bárói címet kapott.[857] Fazekas István szerint előbb a Magyar Kamara tanácsosa volt Mednyánszky Pál, aki 1693-ban a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosának tisztségét töltötte be.[858] Talán az ő

[850] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 19911–19913. rekord.
[851] Kolinovics 670.
[852] 700.478 86.
[853] 700.467 7.
[854] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296., 298. Az adatok ellentmondásosak: az egyik helyen az szerepel, hogy 1749-ig volt titkár, és ekkor lett tanácsos, a másik helyen az, hogy 1746-től 1776-ig volt tanácsos, és hogy e minőségében 1772-ig említik.
[855] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 19913. rekord.
[856] Kosáry: Művelődés 599.
[857] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25861. rekord
[858] Fazekas: Kancellária 1148.

Antal fia szerepelt azok között, akiket Mária Terézia koronázásán aranysarkantyús vitézzé ütött,[859] ezt megelőzően pedig a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrség tagja volt.[860] Az a Mednyánszky Antal, aki számunkra érdekes, 1750. augusztus 25-én részesült bárói rangemelésben.[861] Sajnos nem tudom megmondani, mivel érdemelte ezt ki, illetve mit csinált korábban. Csak az látszik az általam ismert forrásokból és szakirodalomból, hogy 1759 és 1771 között a Királyi Táblán volt főnemesi ülnök,[862] majd előlépett egyrészt a Hétszemélyes Táblára főnemesi ülnöknek (1771–1785)[863], másrészt a Helytartótanácshoz főúri tanácsosnak (1771-1789).[864] Nagy Iván adata szerint 1796. március 18-án hunyt el, azaz hivatala nem halála miatt, inkább idős kora és egészségi állapota miatt szűnhetett meg, hiszen 1712. május 12-én született, vagyis körülbelül 73 éves volt akkor.[865] Diétai megjelenéséről csak 1790–1791-ből és 1792-ből van adatom,[866] pedig főnemesként már 1751-ben és 1764–1765-ben is a felsőtáblán lett volna a helye. Róla lényegében alig tudok valamit, az azonban jól látszik, hogy főnemesi rangját hosszú hivatalviselésével legalábbis utólag biztosan megszolgálta.

Pászthory László

A genealógiai irodalomból nem derül ki, ki volt Pászthory László apja.[867] Ő maga 1751-ben Sopron követe volt az országgyűlésen: egy diétai forrás szerint jegyzőként, Nagy Iván szerint alispánként.[868] A vármegyei források az utóbbi adatot erősítik meg: ő főjegyző volt, a másik követ pedig az első alispán, Festetics Pál.[869] A *De Csuzy et Okolicsányi* című paszkvillus szerint ő volt az

[859] Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101.
[860] 700.478 174.
[861] Szemethy: Rangemelésben részesült 314.
[862] Sebők: Hivatali pályafutások 40.
[863] Sebők: Hivatali pályafutások 38. Emlékeztetnék arra, hogy Sebők Richárd a józsefi reform miatt 1785-ben lezárta vizsgálatát, vagyis könnyen lehet, hogy Mednyánszky Antal pályafutása még tovább folytatódott az átszervezett legfelsőbb bírói fórumon.
[864] Ember: A Helytartótanács 200.
[865] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25863. rekord.
[866] Naponként-való xvii., Naponként-való 1792 xi.
[867] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 32206. rekord. Nagy Iván Pászthory Imréről sem tud, aki – bár a Sopron vármegyében birtokos Pászthory család sarja volt – egyfelől 1715 és 1725 között Pest megye főjegyzője, majd táblabírája és az 1722–1723. évi diétán követe volt, másfelől pedig a váci püspök titkára (1718, 1725), Koháry István országbíró jószágkormányzója. Végül Pest megyei hivatalát Csongrád alispánságára cserélte. (Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 173–174.) Róla azt tudjuk még, hogy 1704-ben a soproni jezsuitáknál tanult. (Jedlicska: Adatok 370.) A két Pászthory esetleges rokoni kapcsolatairól így egyelőre semmit sem tudok mondani.
[868] 700.467 6., Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 32206. rekord.
[869] Sümeghy–Dominkovits: Sopron vármegye követei 18. (Sebők Richárdnak köszönhetem, hogy erre az adatra felhívta a figyelmemet.)

dc_1391_17

alsótáblai ellenzék hét kiemelkedő tagjának egyike.[870] Ellenzékisége mégsem lehetett egyértelmű. Egy felszólalása ügyes kormánypártinak mutatja: azzal érvelt, hogy ha nem utasították vissza kerek perec Mária Terézia királyi előterjesztéseit, akkor a rendeknek érdemi feleletet kell ezekre adniuk, vagyis közbenső megoldást kell keresniük.[871] (Az ilyen „kompromisszumos" megoldások szokták kibillenteni a rendi ellenzéket tagadó álláspontjáról, hogy azután elmozduljon az egyre nagyobb engedmények irányába.) De akár az ellenzék kiemelkedő személyiségeként, akár az uralkodói szándékok ügyes szolgálatával vívta ki a figyelmet személye iránt, pár év múlva már a Királyi Kúrián találjuk: 1756 és 1765 között a Királyi Tábla ülnökeként, 1766-tól 1782-ig a Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnökeként.[872] Az 1764–1765. évi diétán tehát még Királyi Tábla tagjaként volt jelen.[873] A Stájerországgal fennálló határ megvizsgálására kiküldött bizottság tagja volt,[874] és egy ellenzéki paszkvillus már kormánypártiságáért rótta meg.[875]

Míg ő a rendi ellenzék álláspontjáról a lojalitás felé mozdult el karrierje során, fia, Pászthory Sándor már megtehette, hogy – mikor apjánál magasabbra jutott mind a hivatali ranglétrán, mind (és különösen) politikai befolyás tekintetében – az uralkodó vezető tisztviselőjeként mindvégig messzemenően figyelemmel legyen Magyarország érdekeire. 1779-ben a Helytartótanács titkára volt,[876] utána kancellária létszámfeletti titkára Bécsben, 1785–1791-ig a kancellária tanácsosa.[877] Amikor innen II. Lipót eltávolította, kinevezte Fiume kormányzójának,[878] ahol 1798. évi haláláig szolgált.[879] Mályusz Elemér értékelése szerint Pászthory Sándor volt a kancelláriai tanácsosok között a legokosabb: művelt volt, szabadkőműves és erősen magyar érzelmű. Országos ügyekben ő befolyásolta Pálffy Károly kancellárt.[880] Marczali Henrik azt emeli ki, hogy kiállt a protestánsok jogaiért,[881] Robert Evans pedig azt, hogy ez a kiemelkedő kormánytisztviselő, „a Kancellária esze"

[870] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.
[871] 700.470 31.
[872] Sebők: Hivatali pályafutások 39., 43.
[873] Csepreghy.
[874] 1765: 16. tc.
[875] Téglás: A történeti paszkvillus 106.
[876] Ember: A Helytartótanács 205.
[877] MOL A79 1. köt. 45. (Vámos Andrásnak köszönhetem ezt az adatot.) Megjegyzem, hogy ezzel az adattal ellentétben Fallenbüchl szerint Pászthory Sándor 1782-től volt a Kancellária tanácsosa (Fallenbüchl: A hivatalnokság I. 157.), Fazekas István azonban – a Vámos András által idézett adattal egybehangzóan – 1785-re teszi azt, hogy titkárból tanácsossá nevezték ki. Ugyanő a Vámos András által megadott 1780 helyett 1779-et ír kancelláriai titkársága kezdeteként. (Fazekas: Kancellária 1150.)
[878] Mályusz: Bevezetés 77.
[879] Evans: Austria, Hungary 180.
[880] Mályusz: Bevezetés 28.
[881] Marczali: Magyarország története 158.

beszélte rá 1789-ben II. Józsefet a magyar országgyűlés összehívására[882] – bár, mint köztudott, ez már nem valósult meg.

Amikor a reichenbachi megegyezés megtorpedózta az 1790 tavaszán-nyarán megfogalmazott rendi törekvéseket, Pászthory Sándor is részt vett annak a javaslatnak a megfogalmazásában, amelynek eredménye a szeptember 21-i leirat lett: bár ez a hitlevélnek a rendek által szorgalmazott módosítását kizárta, ez mégis kilátásba helyeztr azt, hogy az uralkodó elfogadja a rendi törekvéseknek a régi törvényekhez igazodó részét. Ezen kancelláriai javaslatot II. Lipót később az Államtanács közbejötte nélkül fogadta el, amit meg is bánt. E kompromisszum kimunkálása Pálffy kancellár, Zichy országbíró, Ürményi személynök, Teleki és Majláth alkancellár, valamint felsőbüki Nagy József és Pászthory tanácsos nevéhez köthető, írja Mályusz Elemér.[883]

Péchy Gábor

A kiterjedt Sáros vármegyei Péchy családból számunkra Gábor (1705–1782)[884] hivatalviselése a legérdekesebb, mert a tiszti címtáras kalendáriumok szerint négy évtizedig szolgált a Királyi Kúrián: személynöki ítélőmester volt (1742–1745), országbírói (1747–1748), majd nádori *protonotarius* (1749–1755), végül *septemvir* (1756–1782).[885] Komoly családi háttér állt mögötte is: apja, Péchy Ádám Bártfa követeként volt jelen az 1722–1723. évi diétán,[886] testvére, József Sáros vármegye alispánja volt és követe 1764–1765-ben,[887] unokatestvére, Péchy Zsigmond pedig előbb palocsai Horváth Mihályt képviselte a század első országgyűlésén, majd Sáros vármegyét 1728–1729-ben (ahol a többi tiszai vármegyei követtel együtt ellenzéki álláspontot foglalt el az adóemelés kérdésében), végül országbírói, nádori ítélőmester és alnádor lett (1732–1748), arany sarkantyús vitéz (1741).[888]

Péchy Gábor szintén „báró Palocsay Mihályt" képviselte először a diétán, 1728–1729-ben.[889] 1741-ben pedig már – a tiszti címtáras kalendáriumok adataival ellentétben – személynöki

[882] Evans: Austria, Hungary 180., 183.
[883] Mályusz: Bevezetés 35–36.
[884] Nagy J.: Nádorválasztás 331.
[885] Sebők: Hivatali pályafutások 39., 41–42.
[886] 700.486/1 44., 188.
[887] Csepreghy, 700.454 191., 700.455 238.
[888] Sebők: Hivatali pályafutások 40–41. Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szer.k.) Barokk és felvilágosodás 101. Diétai tevékenységéhez lásd 700.484 81–84., 700.478 26., 51., 88., 132., 135–136., 174., 700.504 8., 700.455 14., 700.476 24., 700.475 2., 8., 182–183., OSZK K Fol. Lat 575 (Forgó András adata), Csepreghy, Kolinovics 28., 46., 65., 119., 195., 252., 663., Horváth: Magyarország történelme 232.
[889] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

dc_1391_17

ítélőmesterként volt jelen az országgyűlésen.[890] Mint ítélőmesternek, sok hivatalos teendője volt az 1751. évi diétán is.[891] Ezeket a királynő iránti teljes lojalitással hajthatta végre, mert az *In Personalem* című paszkvillus szerint, mint láttuk, hárman árulták a haza jogait: Fekete György személynök és két ítélőmester: Brunswick Antal és Péchy Gábor.[892] A Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnökeként 1776-ban a felállított nyolc tankerület közül a kassai igazgatója lett.[893] Munkájával van Swieten is meg volt elégedve, Skerlecz Miklós mellett csak őt akarta megtartani pozíciójában.[894] Fia, szintén Péchy Gábor előbb a Fellebbviteli, majd a Hétszemélyes Tábla bírája lett.[895]

Péterffy János

Péterffy János Ferenc 1698 és 1709 között kamarai titkár és egyben tényleges kamarai tanácsos volt a Magyar Királyi Udvari Kancelláriára való előreléptetéséig.[896] 1709-től haláláig, 1731-ig kancelláriai tanácsosként tevékenykedett. 1723-ban bárói címmel is kitüntették.[897] Az 1710-es években komoly birtokadományban részesült.[898] 1731-ben kérelmezte a Száraz György előléptetésével megürült személynöki hivatalt is, de azt Grassalkovich Antal nyerte el.[899] Az ő egyik fia, János pedig a Királyi Tábla főnemesi ülnöke volt 1730 és 1758 között.[900] Számunkra most ő az érdekes. Pályája kezdetén apja mellett nagybátyja is segíthette, aki címzetes püspök volt,

[890] 700.476 24. Ez az eltérés az adatok között ismét a tiszti címtáras kalendáriumok már többször említett eltolódására utal.
[891] Lásd például 700.466 315–316.,700.467 4., 6., 371–372., 450., 700.468 77., 1751: 26. tc.
[892] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 65.
[893] Marczali: Magyarország története 380.
[894] Kosáry: Művelődés 445. Helyébe végül Török Lajos gróf került. (Uott 446.)
[895] Sebők Richárd tiszti címtáras kalendáriumi adatai az 1786–1792-es időszakra vonatkoznak: Vetus et Novum 1786, 157., Vetus et Novum 1787, 166., Vetus et Novum 1788, 171., Vetus et Novum 1789, 212., Vetus et Novum 1790, 245., Vetus et Novum 1792, 256. Hasonlóképpen: Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 32609. rekord.
[896] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 298. (Fallenbüchl itt csak Péterffy Jánost ír, de kétségkívül arról van szó, akit Nagy Iván Péterffy János Ferencként ismer, és aki Péterffy János báró apja.)
[897] MOL A79 1. köt. 43. (Külön köszönöm Vámos András előzékenységét, amellyel többek közt ezt az adatot is rendelkezésemre bocsátotta.) Kinevezésének évét megerősíti: Fazekas: Kancellária 1148. Nagy Iván adatai szerint a Kancellária titkára volt, és 1712-ben lett báró. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 33130. rekord) Tudjuk, hogy jelen volt az 1728–1729. évi diétán is (MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82 – Forgó András adata), a pályaképbe viszont nem tudom beilleszteni Fallenbüchl Zoltánnak azt az adatát, mely szerint 1717-től ismét kamarai tanácsos lett volna. (Fallenbüchl: A Magyar Kamara 295.)
[898] Málnási: Csáky Imre 157–158. és Marczali: Magyarország története 102.
[899] Fellenbüchl: Grassalkovich Antal 18.
[900] Sebők: Hivatali pályafutások 40.

dc_1391_17

és ebben a minőségben vett részt az 1728–1729. évi diétán is.[901] Testvérei közül Károly jezsuita tudós volt.[902]

Péterffy János báró nemcsak megjelent az 1728–1729. évi[903] és az 1741. évi diétán,[904] hanem a hitelevéltervezet kidolgozására kiküldött fontos bizottságnak is tagja volt.[905] Nagy kitüntetés volt, hogy amikor a koronázási ceremónia részeként előbb a ferences templomhoz kiküldött díszőrség tagja is volt,[906] majd Mária Terézia „aranysarkantyús vitézzé" ütötte őt is a rendek és a főrendek soraiból kiválasztott néhány híve között.[907]

Péterffy József

Az imént tárgyalt Péterffy János másik testvére (tudniillik Károly mellett), báró Péterffy József (vagy József Antal) szintén az átlagosnál több mint kétszer olyan hosszú hivatali pályát futott be csak a titkári és tanácsosi beosztásokat tekintve is. De karrierje valójában alulról indult. Előbb írnoki beosztásban működött (1707–1709), írnokként tanácsvezető lett (1709–1710), majd fogalmazó (1709–1713), előbb helyettes (1713-tól), majd tényleges titkár (1717–1724), végül 1724-től tanácsos volt a Magyar Kamaránál haláláig, amely 1744 előtt következett be.[908] Az 1741. évi diétán báróként még jelen volt.[909] Úgy tűnik, a Péterffy család következő generációjának tagjai jelentős politikai szerepet nem játszottak, közhatalommal járó hivatalt nem töltöttek be.

Sidó Mihály

Nagy Iván szerint Sidó Mihály egy csallóközi nemes család sarja volt. Ismert felmenői sem országos, sem vármegyei tisztséget sem viseltek.[910] Ő maga a Helytartótanács hivatalában működött sokáig: kiadóhivatali járulnok volt (1727–1730), majd kiadóhivatali írnok, jegyző (1730–1736), tanácsjegyző (1736–1740) és kiadó (1740–1745). Nem egyedülálló, bár feltűnő az a pályafutás, hogy innen fel tudott emelkedni a komoly hatáskörrel járó és hatalomgyakorlást jelentő magasabb posztokra, de a jelen vizsgálat hatókörébe azért még nem került volna be, azonban még e

[901] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[902] Munkásságáról: Kosáry: Művelődés 146., 149. Megjelenéséről az 1741. évi diétán lásd: Kolinovics 654.
[903] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[904] Kolinovics 23., 659.
[905] 700.478 49.
[906] 700.478 174.
[907] Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szer.k.) Barokk és felvilágosodás 101.
[908] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 295., 298., 300., 318., 320.
[909] Kolinovics 654.
[910] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 39554. rekord.

hivatalokban is több, mint 26 évet töltött el: kilenc évig volt a Helytartótanács titkára (1745–1754), majd több, mint negyedszázadig köznemesi tanácsosa (1754–1781).[911] Összességében bő fél évszázadig szolgálta az uralkodót a Helytartótanács kötelékében. Nagy Iván csak László nevű fiáról tud,[912] de aligha pusztán véletlen egybeesés, hogy amikor Sidó Mihály már helytartótanácsos volt, a hivatalba került egy bizonyos Sidó Ferenc nevű számvevő járulnok (1761–1770). Ő később számjegyző (1770–1774), végül pedig számvevő tanácsos (1774–1791) lett.[913] Sidó Mihály a Helytartótanács titkára volt 1751-ben, amikor a diétán a távollévő Schwarzenberg József herceget képviselte.[914]

Sigray Károly

A 18. század elejének Magyarországán Sigray Károlynak, a konszolidációs nemzedék[915] egyik tagjának álláspályázata benyújtásakor közel tökéletes volt a káderlapja. Apja, Sigray József pályafutásával már korábban megismerkedtünk: Zalában viselt vármegyei hivatalokat, illetve több dikasztérium tisztviselője is volt, bárói rangot is kapott. (Nagybátyja, a szintén változatos hivatali karriert befutó és szintén bárói rangot szerző Sigray János pályafutásával később fogunk részletesebben megismerkedni.) Azonban végső soron Sigray Károly számára még apjánál és nagybátyjánál is fontosabb pártfogója lehetett apósa, ugyanis Szvetics Jakab személynök (1765–1779) lányát vette feleségül.[916]

Pályafutását tehát már báróként és családi komoly támogatással a háta mögött kezdte. Nem tudom viszont biztosan megmondani, hol. Jelen volt a század derekának diétáin 1741-től,[917] de hivatalviseléséről az első adat csak 1760-ból származik, amikor is a dunántúli kerületi tábla ülnökeinek sorában találjuk,[918] majd a kalendáriumokban közölt tiszti címtárak szerint 1762–1785-ig volt *septemvir*, illetve a józsefi felsőbírósági reform felszámolása után ismét hétszemélynökként bukkant fel a forrásokban 1792-ben.[919] Emellett 1772-től 1798. évi felmentéséig Somogy főispánjának tisztét is betöltötte (a józsefi reform következtében öt év szünettel).[920] Már főispáni

[911] Ember: A Helytartótanács 202., 204., 216., 227–228., 231.
[912] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 39554. rekord.
[913] Ember: A Helytartótanács 242., 251., 258.
[914] 700.467 7.
[915] 1761-ben, 45 évesen nősült meg, írja Sebők Richárd. (Sebők: Professzionalizáció 956.)
[916] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 39581. rekord.
[917] 1741: Kolinovics 23., 659., 700.482 235.; 1751: 700.467 3.; 1764–1765: Csepreghy, 700.455 8. (Egyébiránt megjelent 1790–1791-ben és 1792-ben is: Naponként-való xiii., 172., Naponként-való 1792 x.)
[918] Nagy Iván: Magyarország családai X. 179.
[919] Sebők: Hivatali pályafutások 38. és Vetus et Novum 1792, 255. (Sebők Richárd adata.)
[920] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 95.

dc_1391_17

ténykedésének az elején elrendelte a református prédikátorok és híveik panaszainak összeírását a főszolgabírók által. Ők ezt el is végezték, majd gróf Sigray Károly a panaszok jogosultságának kivizsgálását rendelte el, amely elől a főszolgabírák kitértek, mondván hogy csak ismételni tudnák magukat. Végül a veszprémi püspökség tiltakozására a vizsgálat abbamaradt.[921] Sigrayt nem ez az egyetlen mozzanat láttatja a felvilágosult *noblesse de robe* reprezentánsának: egyik fiának[922] neveltetése minden bizonnyal közrejátszott abban, hogy belőle, gróf Sigray Jakabból a Reformátorok Társasága igazgatója, a Martinovics-összeesküvés kivégzett vezetője lett. Apjának, Sigray Károlynak grófi rangemelése 1780-ban[923] még arról tanúskodott, hogy tevékenysége elnyerte az uralkodó és köreinek tetszését.

Szlávy Pál

Nagy Iván családtörténeti munkája szerint Szlávy Pál 1706-ban született.[924] Pályája – úgy tűnik – az Esterházy-birtokok igazgatásának apparátusából indult: a hercegi ág alkalmazottja volt, derecskei *administrator*, majd 1757 augusztusától hercegi ügyvéd Pesten évi 100 forint fizetéssel.[925]

---

[921] Tóth E.: A belsősomogyi református 9–12. Somogyi főispáni működéséről 1790-ben lásd Szijártó: Nemesi társadalom 133–138.

[922] Másik fia Sigray József volt, 1788-ban Vas alispánja, 1823-tól adminisztrátor, 1824-től főispán volt Somogy vármegyében (Nagy Iván: Magyarország családai X. 179.), emellett a Helytartótanács titkára 1792 és 1795 között (azaz fivére kivégzéséig), majd 1823-tól 1830-ig főnemesi tanácsosa. (Ember: A Helytartótanács 201., 206.) Hellebronth Kálmán szerint a grófi rangot szerző Sigray Károly és Bossányi Zsófia gyermeke volt az 1728-ban született Sigray János is, akit Vas vármegye ajánlásával vettek fel a magyar királyi nemesi testőrségbe 1762-ben. (Hellebronth: Testőrség 328.) Ez azonban így lehetetlen, hiszen – mint láttuk – Sigray Károly 1761-ben 45 évesen nősült. Még ha Szvetics Jakab lánya második felesége lett volna is, 1728-ban ő maga is csak 12 éves volt. Sajnos a genealógiai irodalomban Bossányi Zsófiának sem találtam nyomát (Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2004.), csak annyit tudtam meg róla, hogy Bossányi Zsófia egy kápolna javára alapítványt hozott létre a Pozsony vármegyei szomolányi uradalomhoz tartozó Felső-Diós mezővárosban (Jedlicska: Szomolány 278.) – de még azt sem tudom, hogy ugyanarról a személyről szólnak-e az adatok. Talán inkább nem. Ha azt feltételezzük, hogy Hellebronth adata pontos, akkor a Sigray család egy másik tagja volt a testőr apja, vagy arról van szó, hogy a testőr születési évszámát adta meg tévesen – pedig még azt is hozzáteszi életrajzához, hogy „alkalmasint a hadseregben szolgált" a testőrséghez való kinevezése előtt, azaz 1762-ben aligha lehetett húszesztendősnél fiatalabb. Ez kronológiailag még éppen elképzelhetővé teszi Sigray Károly első házasságának létét.

[923] Hellebronth: Testőrség 328.; Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 39581. rekord.

[924] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 44691. rekord.

[925] Kállay: A magyarországi nagybirtok 114. (Ezzel szemben a 102. oldalon azt olvashatjuk Kállay Istvánnál, hogy Szlávy 1756 előtt derecskei adminisztrátor volt, amikor is a „királyi ügyészségre" került. Nagy Ivánnak is van olyan állítása, hogy 1747-ben a tartományi biztosságnál volt titkár, „később a kir. ügyészségnél szolgált Derecskén, 1756-ban procurator." (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 44691. rekord.) Ami a *Provicialis Commisariatus*t illeti, az adat természetesen helyes is lehet. Mint látni fogjuk, Szlávy Pál 1766-tól volt csak királyi jogügyigazgató.

A tiszti címtáras kalendáriumok szerint 1763–1766-ig személynöki ítélőmester volt,[926] majd 1783-ig királyi jogügyigazgató.[927] Ez évben és a két következőben már a Hétszemélyes Tábla köznemesi ülnökeként említik a Sebők Richárd által feltárt tiszti címtáras kalendáriumok.[928] 1754–1781 között a Pest és Buda szabad királyi városok magisztrátusok vizsgálatára kiküldött bizottságok tagja volt,[929] 1772-ben pedig (királyi jogügyigazgatóként) Pestre küldték királyi biztosként.[930] 1785-ben ő volt II. József egyik kiszemeltje a vármegyei önkormányzat felszámolásakor az egyik kerületi biztos pozíciójára.[931]

Az 1764–1765. évi diétán vett részt, mégpedig személynöki ítélőmesterként.[932] A diéta által a Szilézia és Erdély felé fennálló határok megvizsgálására törvényileg kiküldött bizottságok tagja lett.[933] Az a vers, amely a diéta kiemelkedő személyiségeit jellemzi, és a Királyi Tábláról hat személyt jellemez, Szlávyt alapvetően dicséri.[934] Ezzel szemben egy ellenzéki paszkvillus viszont gyáva és meghunyászkodó embernek mondja.[935] Pályafutása kormányhűnek mutatja, különösen az, hogy a kulcsfontosságú jogügyigazgatói hivatalt is betöltötte, és nem is rövid ideig: 17 esztendeig. Nem tudjuk, hogy a kerületi főispáni megbízást politikai okból utasította visssza vagy inkább magas korára tekintettel – hiszen már 79 éves volt. Ez utóbbi tűnik valószínűbbnek. Emellett, azaz a töretlen udvarhűség mellett szól az is, hogy fia, ifjabb Szlávy Pál a Magyar Királyi Udvari Kancellárián volt fogalmazó, titkár, majd hosszú ideig tanácsos (1782–1808).[936]

Szvetics Jakab

Vagy az átmeneti nemzedék legidősebb tagjaihoz tartozott, vagy esetleg még a 17. század legvégén született az imént már említett Szvetics Jakab. Első adatom róla az, hogy az 1728–1729.

[926] Sebők: Hivatali pályafutások 42.
[927] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297. A kinevezés dátuma e forrás (azaz Lendvay Ignác Márton méltóságkönyve) szerint 1765. december 18-a. A tiszti címtáras kalendáriumokban először az 1767. évnél, utoljára az 1782. évnél jelenik meg Szlávy jogügyigazgatóként. (Sebők: Hivatali pályafutások 42.) Ez utóbbi forrás egyéb adatainál is számítani kell tehát a már korábban valószínűsített egy évet meghaladó elcsúszásokra is.
[928] Sebők: Hivatali pályafutások 39.
[929] Sebők: Professzionalizáció 955.
[930] Bónis (szerk.): Pest-Budai 12. Szintén e minőségben volt jelen Grassalkovich Antal végrendelkezésénél 1771. január 20-án. (Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 83.)
[931] Marczali: Magyarország története 45. Marczali azt írja, hogy Szlávy nem fogadta el a kinevezést. Ezt az állítást Szántay Antal helyesbíti: Szlávy II. Józsefhez igyekezett, amikor váratlanul meghalt. (Szántay: Kerületi biztosok 1172.)
[932] Csepreghy.
[933] 1765: 16. tc.
[934] Országgyűlési vesek 8–10. (44. vers)
[935] Téglás: A történeti paszkvillus 106.
[936] MOL A79 1. kötet 52. (Vámos Andrásnak köszönöm ezt az adatot.)

dc_1391_17

évi országgyűlésen a távollévő gróf Szapáry Miklós képviselőjeként jelent meg.[937] A távollévők követeinek politikai állásfoglalásának ritkán marad nyoma. Szveticsről mégis tudjuk, hogy 1728. július 24-én kormánypárti álláspontot foglalt el, ugyanis a név szerinti szavazás alkalmával a korábbi diétán megajánlott adóösszeghez képest nem tartott elképzelhetetlennek egy további adóemelést.[938] Kőszeg város al-, majd főjegyzője volt a harmincas évek első felében és derekán, 1737-ben pedig már a Kőszegen működő dunántúli kerületi tábla ülnöke.[939] 1741-ben a diétán Vas vármegye követeként volt jelen mint a vármegye jegyzője.[940] Csak egy bizottság tagjaként találkoztam vele a diétai forrásokban.[941] Az *Arcana Regni Hungariae* című paszkvillus szerint Szvetics, bár ellenzékinek mutatja magát, valójában nem akar illoyális lenni.[942] Akár így, akár másként, de felhívta magára valahogy a figyelmet, hiszen az 1742. évi tiszti címtáras kalendáriumok szerint már személynöki ítélőmester volt a Királyi Táblán, és ezt a tisztséget 1747-ig töltötte be.[943] Ezután a Kamaránál volt tényleges tanácsos (1747–1750), míg a Kancelláriához ki nem nevezték[944] 1750-ben.[945] Ez azonban nem azt jelentette, hogy a Kamaránál tevékenykedett volna, csupán annyit, hogy annak állományába került, mert királyi jogügyigazgató volt.[946] A bécsi Magyar Királyi Udvari Kancelláriánál másfél évtizedet töltött tanácsosként,[947] majd visszatért a Királyi Táblára, de immár annak elnökeként. A személynök méltóságát 1765. április 29-től vagy május 1-től másfél évtizedig töltötte be.[948] (Mint ismeretes, az 1764–1765. évi diéta után Mária

[937] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[938] 700.484 81–84.
[939] Sebők: Professzionalizáció 956.
[940] Kolinovics 661.
[941] Kolinovics 125.
[942] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 32.
[943] Sebők: Hivatali pályafutások 42. Az adat sokszor tapasztalt elcsúszására is gondolva biztosnak mondhatjuk, hogy kinevezésére közvetlenül az országgyűlés után került sor.
[944] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296.
[945] Fazekas: Kancellária 1148.
[946] A tiszti címtáras kalendáriumokban először az 1748. évnél szerepel ekként. (Sebők: Hivatali pályafutások 42.)
[947] MOL A79 1. köt. 51. (Köszönöm Vámos András ezen adatát.), hasonlóképpen Sebők: Professzionalizáció 956.
[948] A Vámos András által feldolgozott korabeli összegzés 1765. április 29-től 1780-ig, nyugalomba vonulásáig volt személynök (MOL A79 1. köt. 51.), Fallenbüchl Zoltán szerint május 1-én nevezték ki, és 1779-ig töltötte be ezt a hivatalt. Utódja, Végh Péter kinevezése is megtörtént 1779. április 26-a előtt. (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 108.) A Sebők Richárd által feldolgozott tiszti címtáras kalendáriumok szerint személynökként (itt: 1766–1780) mindvégig Pest-Pilis-Solt vármegye adminisztrátorának feladatát is ellátta. (Jaurinense 1766 74., Jaurinense 1767 70., Jaurinense 1768 73., Jaurinense 1770 72., Jaurinense 1771 73., Jaurinense 1772 77., Jaurinense 1773 78., Jaurinense 1774 79., Jaurinense 1775 80., Jaurinense 1776 87., Jaurinense 1777 93., Jaurinense 1778 100–101., Jaurinense 1779 101., Jaurinense 1780 104.) Ennek ugyan nincs nyoma

dc_1391_17

Terézia elégedetlen volt a magyar főméltóságokkal. A még ebben az évben elhunyt nádor és prímás hivatalát jó ideig nem töltötték be, és azonnal leváltotta Koller Ferenc személynököt is. Az ő helyére került Bécsből a megbízható Szvetics Jakab.) Halála előtt bő egy évvel, 1780. április 14-én, hosszú szolgálatának elismeréseképpen grófi rangra emelkedett.[949] Egyetlen a felnőttkort megérő lányát Sigray Károly vette feleségül.[950]

Tolvay János

Tolvay Gábor nádori ítélőmester a 1709-ben nyert bárói címet, Nagy Iván szerint nem függetlenül attól, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején „buzgó labancz" volt, és négy évig volt a kurucok fogságában.[951] R. Várkonyi Ágnestől azt tudjuk még meg, hogy 1708-ban őt Rákóczi küldte Bécsbe fegyverszüneti ajánlattal.[952] Az országgyűlésen 1709-től tűnt fel, jelen volt 1714-ben is,[953] és az 1715. évi *decretum* értelmében a pozsonyi újszerzeményi bizottság, a jogi rendszeres bizottság és egy határperben döntésre kiküldött bizottság tagja lett, illetve egy további jogi ügyben bíróként rendelték ki.[954]

János nevű fia 1754-ben kapott grófi címet.[955] A családból ő volt az, akit „professzionális hivatalviselőnek" tekinthetünk. A Hétszemélyes Tábla főnemesi ülnöke volt 1742-től

---

Fallenbüchl Zoltán összegzésében (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 92.), de tényleg ez volt a korban a szokás.

[949] Szemethy: Rangemelésben részesült 316. (Halálát az említett korabeli összegzés 1781. július 11-re teszi. MOL A79 1. köt. 51. Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.)

[950] Sebők: Alispánok.

[951] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 47882. rekord. A Nagy Iván által említett kancelláriai hivatalviselésnek nem találtam nyomát a Vámos András által összegyűjtött adatokban. Talán rá vonatkozik Bónis György adata, aki szerint „Esterházy Pál nádor *Informatió*ja a rendi szervezetet modern formákkal akarta felfrissíteni anélkül, hogy az irányítás a bécsi abszolutisták kezébe jusson." A törvények ellentmondásainak kiküszöbölésére kiküldendő bizottságba Szente alnádor, Petróczy pozsonyi jegyző mellé „Tolvay szakolcai szenátor" volt kiszemelve. (Bónis: A bírósági szervezet 45.)

[952] R. Várkonyi: „Ad pacem" 233.

[953] 700.498 406., 700.499-IV. 202., 700.504. 3.

[954] 1715: 10., 24., 104. és 112. tc.

[955] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 47882. rekord. Ezzel összeegyeztethető Sebők Richárd adata, hiszen az általa feldolgozott tiszti címtáras kalendáriumokban Tolvay János 1755-ben még báróként, 1756-ban már grófként szerepel – arra gondolhatunk, hogy az adatok kétéves csúszása valószínű. (Jaurinense 1774 78.) A rangemelésnek Szemethy Tamás a Királyi könyvekben nem bukkant a nyomára. (Szemethy: Rangemelés 315.) Nem tudom, Tolvay Jánost milyen rokoni szálak fűzték ahhoz a Tolvay Dánielhez, akit Nagy Iván nem ismer, bár Sopron követeként az 1708–1709. évi labanc diétán játszott némi szerepet. (700.497. 364., 700.498 404., 700.499-IV., Zsilinszky: Az 1708-ki 58–60., Zsilinszky: Az országgyűlések vallásügyi 316–317.)

dc_1391_17

nyugdíjazásáig, 1776-ig.[956] A kinevezését megelőzőleg megtartott országgyűlésen a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrség tagja volt, majd aranysarkantyús vitézzé avatták.[957] Pályafutásának korábbi állomásairól, amikor is kiérdemelhette mind ezt a megtiszteltetést, mind *septemvir*i kinevezését, sajnos nincs tudomásom, csak azt tudom, hogy ott volt mind az 1722–1723., mind az 1728–1729. évi diétán.[958] 1751-ben a Mária Terézia üdvözlésére kiküldött deputáció tagja volt, a királynő bevonulásakor a főajtónálló-mester mellé rendelték ki, és az igazságszolgáltatással kapcsolatos sérelmek kivizsgálására kiküldött bizottságnak is a tagja lett.[959] A tövényileg kiküldött, a Morvaország felé fennálló határt vizsgáló bizottság tagja is volt mind ekkor, mind 1765-ben.[960] Fia, Ferenc, aki megjelent az 1764–1765., az 1790–1791. és 1792. évi diéta felsőtábláján is,[961] a dunántúli kerületi tábla elnöke volt.[962]

*

A „konszolidációs nemzedék" „professzionális" hivatalviselői, akik már a 18. század első két évtizedében látták meg a napvilágot, már 23 fős csoportot alkotnak, számosabbat, mint a két megelőző generáció együtt, ami jól mutatja a „professzionális" hivatalviselés fokozatos elterjedését a 18. századi Magyarország központi hivatalaiban. Közülük kilencen születtek arisztokratának. Figyelemre méltó módon csak kisebb részben tartoztak a régi arisztokráciához (a Batthyány, Csáky, Erdődy és Keglevich család sarjaként), míg nagyobbik felük csupán második generációs arisztokrata volt, azaz az új hivatali főnemesség képviselőivel találkozunk személyükben: Apponyi György, Sigray Károly, Tolvay János és a Péterffy-testvérek esetében. A régi elit a „konszolidációs nemzedék" hivatásos büroktatái között azonban így is magasabb arányban képviselteti magát, mint az „átmeneti nemzedékben", ha alatta marad is a „háborús nemzedékben" tapasztalt aránynak.

A köznemes „professzionális" hivatalviselők jelentős része kapott bárói vagy grófi címet (hatan), és ha azt is megnézzük, hogy további kettejük fia részesült rangemelésben, ez már a többségüket jelenti, és ez az eddig tapasztalt legmagasabb arány. A 14 köznemesi születésű

[956] Sebők: Hivatali pályafutások 38. 1772–1776-ban az általa vizsgált kalendáriumban már *jubilatus*ként szerepel. (Jaurinense 1774. 78.)
[957] Kolinovics 24., 660., 700.478 174. és Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101.
[958] 700.486/1. 29., MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82 (Forgó András adata).
[959] 700.466 28–30., 37., 700.467 126.
[960] 1751: 26. tc., 1765: 16. tc.
[961] Csepreghy, Naponként-való xix., Naponként-való 1792 xii.
[962] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 47883. rekord.

tisztviselő nagy többsége sorolható a korábban definiált „bürokrata" kategóriájába: kilenc fő. Teljesen kiegyenlítődött azok aránya, akik a Kamaránál vagy a Kancelláriánál viseltek hivatalt (négy fő) azokéval, akik a Helytartótanácsnál vagy a Kúriánál tették ezt (öt fő). Fogalmazhatunk úgy is, hogy az utóbbi pozíciókat is meghódították a „bürokraták". A következő generáció sorsát tekintve az elitbe való társadalmi integráció hosszú távú mércéjének, a „konszolidációs nemzedék" „bürokratái" igencsak sikeresek voltak: a kilencből hét esetben hagytak a következő nemzedékre főnemesi rangot (illetve annak tagjai országos tisztségeket viseltek).

A 14 köznemesi születésű tisztviselő alig több, mint harmadának volt vármegyei háttere, és ezek többsége – közülük négyen – a Kúriára kerültek először a korábban már megismert modell szerint (a Helytartótanácsra egy sem), egy fő pedig Bécsbe a Kancelláriára. A diétai szereplés karrierjük felívelésének hátterében az esetek nagy részében tetten érhető vagy legalábbis feltételezhető (négyszer), ennek tartalma viszont – a már megszokott módon – vegyesen kormánypárti vagy ellenzéki, néhol pedig mindkettő elemei keveredtek. A vármegyékből érkező professzionális tisztviselők társadalmi integrációja ebben a nemzedékben maradéktalanul sikeresnek mondható azzal a mércével mérve, hogy hány arisztokratát vagy országos hivatalviselőt találunk a következő generáció tagjai között. Az esetek nagyobbik részében azonban éppúgy megjelenik a politikai ellenzékiség, mint az ebbe a nemzedékbe tartozó arisztokrata hivatalviselők gyermekeinek kisebb felénél. (Itt azonban már nemcsak a régi, hanem az új arisztokrata családok sarjai is felbukkantak ebben a csoportban.) A tisztviselők hosszú távú sikeressége erősödő – ha nem is töretlenül emelkedő – tendenciát mutat: a „háborús nemzedék" esetében ez hatból négy, az „átmeneti nemzedék" családjainál 13-ból nyolc, míg a „konszolidációs nemzedék" esetében már 14-ből 12 ez a mutatószám. Azt mondhatuk tehát, hogy egyre nagyobb lett az uralkodót könyökvédős (de vezető) hivatalnokként szolgálók társadalmi megbecsültsége, presztízse.

A tereziánus nemzedék főhivatású hivatalnokai

Bacsák József

Bacsák József a Kamara ranglétráját úgy járta végig, hogy a csúcson is eltöltött annyi időt, hogy vizsgálatunk látókörébe kerüljön. 1743-ban irodai járulnoknak vették fel, 1749-ben irodai írnok és jegyző, utána 1751-ben jegyzőkönyvvezető (protokollista), 1753-ban létszámfeletti fogalmazó és iktató lett, 1763 és 1768 között a Magyar Kamara titkáraként, 1768-tól címzetes, 1769-től tényleges tanácsosaként működött egészen – ahogy Fallenbüchl Zoltán fogalmaz – a

Helytartótanácshoz való kerüléséig (1785), ahol 1791-ig működött. [963] (Ez alatt nyilvánvalóan a két dikasztérium összevonását kell értenünk.)

A család egy tagjáról vannak részletesebb információink, amelyek talán Bacsák Józsefre is fényt vetnek valamennyire. Bacsák Vendel 1757-ben született Pozsony vármegyében, amelynek ajánlására 1780 és 1787 között szolgált a bécsi magyar nemesi testőrség soraiban. Apja Bacsák János (1716–1797) alispán volt, édesanyját pedig Csémy Teréznek hívták.[964] Talán bennük kereshetjük Bacsák József testvérét és sógornőjét.

Balassa Ferenc

A már említett Balassa Pál távoli rokona, gróf Balassa Ferenc futotta be a 18. századik legnagyobb, közismertnek mégsem mondható karrierjét. Nem tudom teljes bizonyossággal megmondani, bárónak született-e:[965] a szakirodalom részben egy nagy múltú, részben arisztokrata család köznemesi sarjaként beszél róla[966], de Ember Győző bárónak mondja,[967] így inkább ezt fogadom el, mert az is feltételezhető, hogy a diétai forrásokban szereplő Balassa Ferenc báró az ő apja volt.[968] Emellett szól az is, hogy a *Wienerisches Diarium* 1754. október 9-i száma is bárónként említi Balassa Ferencet,[969] aki a *Theresianum* növendéke volt,[970] később azután helytartótanácsos, szerémi főispán (1762–1785),[971] majd a tartományi biztosság főigazgatója lett (1769), és Nagy Iván szerint 1780-ban grófi rangot kapott.[972] 1776-tól a pozsonyi tankerület főigazgatója.[973] A nyolcvanas évek második fele és a kilencvenes évek első fele Helytartótanácsának

[963] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 298–300., 318., 324.
[964] Hellebronth: Testőrség 67.
[965] Nagy Iván úgy tudja, hogy Balassa I. Imre erdélyi vajda minden leszármazottja a tekintetes nemesi, később bárónak nevezett rendbe tartozott. (Nagy Iván: Magyarország CD-ROM 995. rekord) Balassa Ferenc nagyapjának fivérét azonban – ennek némileg ellentmondóan – bárói rangra emelték. (Uott 1017. rekord.)
[966] Horváth Gy: A báni méltóság 2., és ez látszik Nagy Iván szócikkéből is. (Magyarország CD-ROM 1017. rekord.). Hasonlóképp: Evans: Austria, Hungary 19.
[967] Ember: A Helytartótanács 200. Ezzel vág az is egybe, hogy rangemelése nem szerepel Szemethy Tamás tanulmányában, aki az 1720 és 1799 között a köznemességből az arisztokráciába emelkedőket vizsgálta. (Szemethy: Rangemelésben részesült 299., 316.)
[968] Ő az 1722–1723., 1728–1729., 1741. és 1751. évi diétán volt jelen. (MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82 – Forgó András adata –, 700.488 45–56., 700.486/1. 28., 700.484 10., 700.478 85., 700.467 3., 126., 371., 700.466 341–342., Kolinovics 21., 658.)
[969] Khavanova: Hazafiság 1503.
[970] Kosáry: Művelődés 414., Szántay: Kerületi főispánok 1175.
[971] Kosáry: Művelődés 414. Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 131. Lásd még: Csepreghy.
[972] Nagy Iván: Magyarország CD-ROM 1017. rekord.
[973] Marczali: Magyarország története (reprint) XIV 379.

kulcsfigurájából[974] a magyarországi politika egyik kulcsfigurája lett: koronaőr (1783–1785), kamaraelnök (1783–1785), majd kerületi biztos (1785–1790) és horvát bán (1785–1790).[975] Ezután illír kancellár volt, de ezt a II. Lipót által létesített hivatalt I. Ferenc megszüntette.[976] Jelen vizsgálatba úgy került bele, hogy 29 évig volt főúri tanácsos a Helytartótanácsnál (1756–1785).[977] A korábban már említett gróf Balassa Pál helytartótanácsos csak nyolcadfokú rokona volt ugyan, de feltehetően segíthette őt hivatali pályájának kezdetén.

Csáky György

Régi ismerősünk, Csáky János gróf öccse[978], Csáky György szintén hosszú ideig töltött be vezető, politikai hatalommal járó hivatalokat. Apjuk – mint láttuk – tábornok, nagyapjuk országbíró volt, nagybátyjuk pedig esztergomi érsek (1751–1757).[979] Ezek a kapcsolatok nyilván nagy előnyt jelentettek Csáky György számára hivatali pályája kezdetén, de nem magyarázzák azt, hogy ennek szentelte teljes életét. 1754-től volt a Magyar Kamara létszámfeletti, három év múlva már tényleges tanácsosa – egészen a Helytartótanácshoz történő áthelyezéséig.[980] 1770-ben a Kamara pénztári igazgatója is volt.[981] A Magyar Királyi Helytartótanácsnál főúri tanácsos volt 1783-ig.[982]

Bár apja 1741-ben meghalt,[983] a diétán még ő, Szepes örökös főispánja,[984] és nem számunkra most érdekes azonos nevű fia[985] vett részt.[986] Az utóbbi az 1764–1765. évi diétán szerepel

[974] Evans: Austria, Hungary 19.
[975] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1017. rekord, Fallenbüchl: Magyarország főméltósága 117., Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 111., 129–131., Szántay: Kerületi biztosok 1172.
[976] Mályusz: Bevezetés 94–99.
[977] Ember: A Helytartótanács 200.
[978] Mivel Csáky György 1754-ben csak létszámfeletti tanácsos volt, nem tartom lehetségesnek, hogy 1720 előtt született volna, születését inkább 1730 táján sejthetjük. Csáky János viszont 1743-ban már a Helytartótanács tanácsosa volt, ezért felteszem, hogy 1720 előtt született.
[979] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 5771., 5784. és 5791. rekord.
[980] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297.
[981] Fallenbüchl: Grassalovich Antal 81.
[982] Ember: A Helytartótanács 200. Itt az áll, hogy 1772-től volt helytartótanácsos, Fallenbüchl Zoltán imént idézett adata szerint 1777-ig volt Csáky a Kamara tanácsosa, és ekkor került a Helytartótanácshoz. (Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297.) Ennek az ellentmondásnak nem jártam utána, tekintve hogy jelen vizsgálat szempontjából indifferens, hogy a minimum 25 szolgálati éve a két dikasztérium között milyen arányban oszlik meg.
[983] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 99.
[984] Kolinovics 655., 700.475 8.
[985] Aki, ha helyesen soroltuk a tereziánus nemzedékbe, ekkor még kiskorú volt.
[986] Hasonlóan az évszázad első három diétájához: Zsilinszky: Az 1708- ki 46., 700.486/1 25., MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. . (Az utóbbi adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

forrásainkban, de érdemi politikai állásfoglalás nyoma nélkül.[987] Szepes vármegye főispánságát apjától (a püspök, majd érsek Csáky Miklós közbejöttével) nem ő, hanem bátyja, János örökölte.[988] Ő Gömör főispánságát kapta meg 1772-ben, hogy azt haláláig, 1788-ig viselje.[989]

Fiai közül Emmánuel a Helytartótanács fogalmazója volt (1784–1789), megjelent az 1790–1791. és 1792. évi országgyűlés felsőtábláján, majd Szepes vármegye főispánja lett, de csak unokatestvérét és Csáky Antalt követve (1807–1825).[990] Csáky György másik fiáról, János Alajosról csak az 1790–1791. és az 1792. évi a diétai megjelenést tudom rögzíteni.[991]

Darvas Ferenc

Darvas Ferenc, az 1790-es évek elkülönült vizsgálatot is megérdemlő diétai elitjének egyik tagja 1740-ben született,[992] tehát még éppen az itt vizsgált tereziánus nemzedék tagjának tekinthető. Apja és bátyja is Nógrád másodalispánjának tisztségét töltötte be.[993] Anyja Szirmay Zsuzsanna volt,[994] aki 1756-ban osztályos pert indított testvére és unokatestvérei ellen.[995] Apja, Darvas József, akiről később részletesen lesz majd szó, megjelent az 1751. és 1764. évi országgyűlésen is Nógrád követeként.[996]

Maga Darvas Ferenc is másodalispán volt Nógrádban (1773–1783),[997] majd innen a Helytartótanácshoz került, ahol az egyik köznemesi tanácsos pozícióját töltötte be 27 éven át, haláláig (1783–1810). Fabiankovich Györgyhöz, Balogh Lászlóhoz és Barinay Lászlóhoz hasonlóan nemesi tanácsossága második felében ő is ellátta az irodaigazgató feladatait.[998] Több forrás is az ellenzéki vezérkar tagjaként, az ellenzék egyik főkolomposaként beszél róla az 1790–1791. évi országgyűlés időszakában.[999] Református volt és szabadkőműves.[1000] *Post Nubila*

[987] 700.455 8.
[988] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 99.
[989] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 77.
[990] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 5804. rekord, Naponként-való xv., Naponként-való 1792 xi., Fallenbüch: Magyarország főispánjai 100.
[991] Naponként-való xv., Naponként-való 1792 xi.
[992] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 170.
[993] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 7402–7403. rekord, Reiszig: Nógrád vármegye története 471.
[994] Bay: Adalék DVD-ROM 177150. rekord.
[995] Két végrendelet 156.
[996] Ez utóbbit Nagy Iván nem említi, és azt sem, hogy ekkor már első alispán volt. Minderre lásd Csepreghy. Egyébként lásd 700.467 5.
[997] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 170. Nagy Iván úgy tudja, hogy első alispán. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 7404. rekord.)
[998] Ember: A Helytartótanács 203., 216., Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 170.
[999] Téglás: A történeti paszkvillus 136–137., Mályusz: Bevezetés 13.
[1000] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 170.

dc_1391_17

Phoebus című röpiratában (1790) a jozefinista évtized megsemmisítő bírálatát adta, és – Kosáry Domokos szavaival – a magyar nyelvet, a nemesi nemzetet és szokásait dicsőítette.[1001] „A Martinovics-féle dolgokból kibontakozván, utóbb sz. István-rend vitéze és arany-sarkantyús vitéz lőn" – fogalmazott Nagy Iván,[1002] vagyis Darvas nem azok közé tartozott, akiknek a pályája 1795-ben derékba tört.

Nagy Iván szerint mind az öt fia vármegyei karriert futott be: ki Nógrád, ki Abaúj vármegyében.[1003] Darvas Ferenc 1810-ben halt meg.[1004] Az Abaúj vármegyei Onga-Újfalun, ahol a családnak két kastélya is épült később, ő építtette a református templomot.[1005] Felesége az 1772-ben elhunyt Wathay Krisztina volt, egyik fia, az 1763-ban született Darvas József pedig Nógrád vármegye ajánlására került 1785-ben a magyar királyi nemesi testőrség soraiba. Később ugyanide visszakerülve főjegyző lett, 1790-ben pedig a koronaőrző nemesi bandérium főhadnagya.[1006]

Fabiankovich Károly

Bár nincs rá forrásom, kézenfekvő feltételezni, hogy Fabiankovich György helytartótanácsos fia volt Károly, aki 1756-tól tíz esztendeig titkára, majd köznemesi tanácsosa (1766–1783) volt a Helytartótanácsnak.[1007] Ugyanúgy tisztán hivatalnoknak tűnik, mint az apja, és róla annyival tudunk csak többet mondani, hogy országos hivatalviselését feltehetően apja támogatásának köszönhette.

Gassner József

Gassner József egész pályafutását a bécsi Kancellárián töltötte: előbb kancellista (1754–1766), majd fogalmazó (1766–1769), majd protokollista (1769–1770), végük expeditor volt (1770–1774). Ettől azonban nem került volna be ennek a vizsgálatnak a hatókörébe, azonban mindezek után nem csak hogy képes volt magasabb hivatalra is előrelépni, de ott az átlagos pályafutás időtartamának több, mint kétszereset el is töltötte: a kancellária titkára volt 1774-től 1803-ig, amikor is – pályafutásának 50. évében – teljes fizetéssel mehetett nyugdíjba.[1008] A hivatali

[1001] Kosáry: Művelődés 314. Darvas munkájának részletesebb elemzése: Hönich Henrik: Nyelv és nemzeti közösség.
[1002] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 7404. rekord. Hasonlóan: Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 170.
[1003] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 7405–7409. rekord.
[1004] Bay: Adalék DVD-ROM 177150. rekord.
[1005] Abaúj-Torna vármegye községei DVD-ROM 365605. rekord.
[1006] Hellenbronth: Testőrség 126.
[1007] Ember: A Helytartótanács 202., 205.
[1008] MOL A79 1. kötet 18. (Vámos Andrásnak köszönöm ezt az adatot.)

dc_1391_17

pályafutás korai elismerésének tekinthetjük azt, hogy Mária Terézia 1760-ban megnemesítette a közrendű származású Gassner Józsefet.[1009]

Győry Ferenc

Nagy Iván családtörténeti munkája szerint a család felemelője Győry Ferenc apja, István Mária Teréziától birtokadományban részesült.[1010] Győry Ferenc azután 1751-ben távollévő főrendek képviseletében jelent meg a diétán.[1011] Három évre rá már a Helytartótanács titkári beosztásában találkozunk vele (1754–1759), majd köznemesi tanácsossá lépett elő (1759–1768).[1012] Innen Bécsbe került a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosi hivatalába (1768–1780). 1780-tól Torontál vármegye főispánja, és visszakerült a Helytartótanácshoz első tanácsosi méltóságba,[1013] amelyet 1783-tól 1785-ig töltött be.[1014] Ebben az évben grófi címet kapott II. Józseftől,[1015] valamint a közigazgatás átszevezésével a győri kerületi főispán hivatalát,[1016] amelyet a császár haláláig töltött be. (Korábban torontáli főispánsága 1782-ig vagy 1783-ig tartott, 1782-tól kerületi biztosi kinevezéséig pedig Tolna főispánja volt.[1017])

Életpályája érdekes fordulataként a józsefi rendszer ezen oszlopát 1798-ban mintha reaktiválták volna: grófként a Helytartótanács titkára (1798–1803), majd főnemesi tanácsosa (1803–1806) lett,[1018] 1824-től 1837-ig pedig Bács-Bodrog vármegye főispánja.[1019] Nagy Iván szerint 1839-ben halt meg.[1020] Ha 1751-ben Győry Ferenc nagykorúként volt jelen a diétán, akkor legkésőbb 1727-ben kellett megszületnie. Ez esetben 112 évet élt volna. Noha Nagy Iván nem tud azonos nevű fiáról, mégis azt kell feltételeznem, hogy fentebb vázolt karrier második szakasza a tereziánus nemzedékhez sorolható és grófi címet szerző radványi Győry Ferenc azonos nevű fiához köthető. Amúgy sem valószínű, hogy valaki, aki a Helytartótanácsnál már első tanácsos volt, majd grófi

[1009] Nagy Iván: Magyarország családai IV. 337. (Ő a Gaszner névváltozatot használja.)
[1010] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13445. rekord.
[1011] 700.467 10–11.
[1012] Ember: A Helytartótanács 202., 205.
[1013] MOL A79 1. kötet 18. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.) Kinevezésének évét megerősíti: Fazekas: Kancellária 1148.
[1014] Ember: A Helytartótanács 197. Helyatartótanácsosi kinevezésére még: Fazekas: Kancellária 1147–1148.
[1015] Szemethy: Rangemelésben részesült 316.
[1016] Marczali: Magyarország története (reprint) XV. 45., H. Balázs: A nyolcvanas esztendők 1086., Szántay: Kerületi főispánok 1171.
[1017] Fallenbüchl Zoltán szerint 1783-ig volt torontáli főispán, és ekkor lépett a helyébe Batthyány János, de elképzelhető, hogy valójában már 1782. november 23-i tolnai kinevezésével megszűnt ez a megbízatása. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 101–102.)
[1018] Ember: A Helytartótanács 201., 206.
[1019] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 63.
[1020] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13445. rekord.

dc_1391_17

címet kapott, ott ismét titkári beosztásban tényked jen. Jóval valószínűbb az illető fiát látni ez utóbbiban.

Illésházy János

Gróf Illésházy János szintén a tereziánus nemzedék tagja volt.[1021] Nagyapja kancellári hivatalt viselt, apja főétekfogó-mester, majd tárnokmester, végül országbíró volt – azaz Illésházy János már csak a hivatalviselést tekintve is jó családból származott.[1022] Ő maga két évtizedig volt helytartótanácsos (1759–1779),[1023] majd ezután még hat évig a Hétszemélyes Tábla ülnöke (1779–1785). Apja halála után Liptó és Trencsén örökös főispánja lett.[1024] A diétai forrásokból csak az derül ki, hogy három országgyűlésen is jelen volt, és bizonyos bizottságokba delegálták.[1025] 1764-ben egy versezet a felsőtábla tíz kiemelkedő tagja között említi.[1026] Az 1791-ben kiküldött jogi rendszeres bizottság tagja volt.[1027] 1799. május 10-én halt meg.[1028]

Fia, Illésházy István tevékenysége részben már a reformkor történetéhez tartozik. Itt és most elég annyit mondani, hogy 1790–1791-ben ő is az alsótáblán vett részt az országgyűlésen, mint Trencsén vármegye követe.[1029] Vagyis egyike volt azon aktív (és ekkor a politikai aktivitás szinte egyenértékű volt az ellenzékiséggel), a politikában vezető szerepet játszani kívánó arisztokratáknak, akik megyei követi megbízatást szereztek, hogy a politikailag túlsúlyra jutó *bene possessionati* tagjaival együtt vegyenek részt az alsótáblai tanácskozásokban.

Izdenczy József

Az Államtanács első magyar tagja, akivel már korábban találkoztunk, egyszerű köznemesi családból származott. Egri jogi tanulmányai után Barkóczy Ferenc egri püspök titkára lett, majd

[1021] Apja 1722-ben még kiskorú főúrként volt egy Bécsbe indított küldöttség rendkívüli tagja volt. (700.488 45–56.) Ő maga 1759-ben már helytartótanácsos lett, így szinte biztosan a század harmadik vagy negyedik évtizedében született.
[1022] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 15922–15924. rekord (bár az apa, gróf Illésházy József születése időpontjaként főétekfogómester kinevezésének időpontja, halálozási éve helyett országbírói kinevezésének éve szerepel – vö. Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 128.) Ő csak 1766-ban halt meg. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 84.)
[1023] Ember: A Helytartótanács 200.
[1024] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 84., 103.
[1025] Csepreghy, 700.455 237., Naponként-való 176., Naponként-való 1792 103–104.
[1026] Országgyűlési versek 8-10. lap (44. vers)
[1027] 1791: 67. tc.
[1028] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 84. (Ezt a pontos adatot fogadom el Nagy Iván 1800-as halálozási évszámával szemben – Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 15924. rekord.)
[1029] Naponként-való xxiii., MOL N56 3. kötet 29., 700. 447 301., 1791: 68. tc. A későbbiekre lásd Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 15925. rekord, József nádor iratai II. 586–587., 769., III. 390., Marczali: Magyarország története (reprint) XV 227.

Mária Terézia egyik fiának magyartanára, ennek halála után a Kancelláriára került.[1030] Előbb fogalmazó (1761–1763), protokollista (1763–1769), ezután titkár lett (1769–1771). Amikor gróf Auersperg József lett Erdély gubernátora, Izdenczyt kérésére az erdélyi kancellária tanácsosának nevezték ki (1771–1775), majd ugyanőt követve került a rövid életű galíciai kancelláriához (1775–1776), végül vissza a Magyar Királyi Udvari Kancelláriához, de már tanácsosként, és innen nevezték ki a *Staatsrat*ba, amelynek haláláig tagja volt (1785–1811).[1031] 1811-ben bárói rangot kapott.[1032]

Híven egyes kortársak ítéletéhez (Bruckenthal báró szerint Izdenczy „gonosz, tudatlan, nagyon öntelt és hiú"[1033]) és a kor magyar közvélekedéséhez (1790-ben II. József gonosz tanácsadóját látták benne, és a kilencvenes években kifejezetten gyűlölték – írja Strada Ferenc[1034]), a történeti irodalom többnyire az uralkodói hatalom kiszolgálójaként és a magyar törekvések esküdt ellenségeként láttatja benne, akinek ráadásul első szava volt a Magyarországot illető ügyekben.[1035]

Még 1782-ben tagja lett Ürményi József és Pászthory Sándor mellett harmadik magyarként a *Studienhofkommission*nak, 1784-ben pedig Nyitra vármegye adminisztrátorának nevezték ki: a leváltott Forgách Miklós helyébe lépve királyi biztosként neki kell felszámonia a megyei ellenállást.[1036] A kerületi biztosi felkérést azonban nem fogadta el II. Józseftől.[1037] Bár elutasítását privát okokkal magyarázta,[1038] ez a mozzanat arra inthet, hogy árnyaltabban kellene Izdenczy működését szemlélnünk, és benne (életrajzírójával, Strada Ferenccel összhangban) a zsigeri magyarellenesség képviselője helyett inkább egy igen merev és szűk jogi szemlélet érvényesítőjét látnunk, aki az uralkodó abszolút jogát a szerződéselméletből vezette le, a vérszerződést tekintve ősi társadalmi szerződésnek, és erről az alapról érvelt Werbőczy jogi rendszere és a magyar rendek jogosítványai ellen.[1039] Nem jogi természetű ügyekben (mint például a borkivitelt illetően) ugyanakkor tudott magyar álláspontot is képviselni. Egyértelmű persze a szembenállása mindazon

[1030] Strada: Izdenczy 62–64. Hasonlóképpen: MOL A79 1. kötet 25. (Az adatokat Vámos Andrásnak köszönhetem.)
[1031] Strada: Izdenczy 59., 64–66. Hasonlóképpen: MOL A79 1. kötet 25. és fol. 1r. (Az adatokat Vámos Andrásnak köszönhetem.) Amikor az Államtanács helyén Állam- és Konferenciaminisztérium állt, akkor annak volt az állam- és konferenciatanácsosa, és a magyar ügyeket referálta ugyanúgy, mint korábban a *Staatsrat*ban. (Strada: Izdenczy 57., 59.) Titkárból az Erdélyi Kancelláriára való kinevezésére ugyanígy: Fazekas: Kancellária 1150.
[1032] Strada: Izdenczy 67.
[1033] Idézi: Strada: Izdenczy 142.
[1034] Strada: Izdenczy 143–144..
[1035] Mályusz: Bevezetés 30., Evans: Austria, Hungary 188.
[1036] Marczali: Magyarország 41., Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 89.
[1037] Strada: Izdenczy 66.
[1038] Szántay: Kerületi biztosok 1172.
[1039] Strada: Izdenczy 70–81., 85 – 87., 109., 119., 121., 147.

magyarokkal, akik felvilágosult reformokat vagy az ország jelentősebb függetlenségét szorgalmazták,[1040] és a kilencvenes években, amikor befolyása a legnagyobb volt, életrajzírója szerint minden esetben a magyar érdekekkel szemben foglalt állást.[1041]

Kempelen Farkas

Kempelen Engelbert kamarai tanácsos fia, Kempelen Farkas születési és halálozási évszámait Nagy Iván 1734-ben és 1804-ben adja meg.[1042] Talán azért került nagyon fiatalon, már 21 évesen maga is a Magyar Kamara alkalmazásába fogalmazóként, mert apja a megelőző évben ment nyugdíjba.[1043] (Ő indigenátust is kapott.)[1044] 1757-től kamarai titkár, 1764–1785-ig sóügyi igazgató és kamarai tanácsos volt.[1045] (Emellett pénztári igazgatóként is működött a Kamaránál.[1046]) Karrierjét Grassalkovich Antal kamaraelnök egyengette, aki a hatvanas évek végén őt vette maga mellé állandó segítőnek a hivatal öt titkára közül.[1047]

Kempelen 1786 és 1791 között Bécsben a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa volt.[1048] Arról volt híres, hogy gőzgépet, sakkautomatát, valamint emberi hangot utánzó gépet talált fel, és építészként dolgozott a császári ház egyes palotaépítkezéseinél, így ő tervezte Schönbrunn szökőkútjait is.[1049] Feleségét Gobelius A. Máriának hívták. Fia, Kempelen Károly, aki 1771-ben született, Pozsony vármegye ajánlásával lett a bécsi magyar nemesi testőrség tagja. Itt 1790 és 1793 között szolgált, majd az Udvari Kamara fogalmazója lett.[1050]

Kempelen János

Nagy Iván nem tudja, milyen rokona Farkasnak az a Kempelen János, aki szerinte ezredes volt és kancelláriai tanácsos.[1051] Amit bizonyosan lehet róla tudni az az, hogy 1765-től 1792-ig volt Bécsben a Kancellária tanácsosa, ahonnan az Udvari Kamarához került. 1804-ben halt meg.[1052] Ha

[1040] Mályusz: Bevezetés 184., Strada: Izdenczy 109.
[1041] Strada: Izdenczy 91., 93–94., 100–101., 103–105., 133.
[1042] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 18769. rekord. Ugyanezek az évszámok olvashatók: Hellebronth: Testőrség 207.
[1043] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297., 318.
[1044] Hellebronth: Testőrség 207.
[1045] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297., 299., 318.
[1046] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 71., 74.
[1047] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 56.
[1048] MOL A79 1. kötet 30. (Vámos Andrásnak köszönhetem az adatot.)
[1049] Evans: Austria, Hungary 20.
[1050] Hellebronth: Testőrség 207.
[1051] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 18711. rekord.
[1052] MOL A79 1. kötet 27. (Vámos András adata.)

ezekben az adatokban meg lehet bízni, akkor inkább egy másik Kempelen János lett 1765-ben Albert szász herceg helytartói kancelláriájának irodaigazgatója, mégpedig ezredesként.[1053]

Majthényi Károly

Nagy Iván szerint a rendkívül szerteágazó és főnemesi ágakkal is rendelkező Majthényi családból Márton barsi alispán (1729) fia volt Károly, aki később a Hétszemélyes Táblára kerülve a tereziánus nemzedék professzionális hivatalnokainak egyike lett.[1054] Diétai adatok ugyanezen időszakból arról tanúskodnak, hogy Majthényi Márton Hont vármegye követeként jelent meg,[1055] és az adóemelés kérdésében ellenzéki álláspontot foglalt el.[1056] Maga Majthényi Károly az 1751. évi országgyűlésen jelent meg a távollévő báró Bossányi Miklós követeként,[1057] aki a família rokonságába tartozott.[1058] Nem tudom, pontosan hogyan és miért került a Kúriára, de itt töltötte el azután szinte az egész életét: országbírói ítélőmester volt (1760–1765), az 1764–1765. évi diéta után (amelyen fontos szerepet játszott[1059]) rövid ideig nádori ítélőmester (1766), majd alhelytartó (1767–1768) és végül 1769-től a józsefi reformig köznemesi ülnök a Hétszemélyes Táblán a Sebők Richárd által feltárt tiszti címtáras kalendáriumok szerint.[1060] Ami alhelytartói kinevezésének időpontját illeti, itt biztosan ismét a Sebők által használt forrás sokszor említett késése nyilvánul meg, hiszen ez minden bizonnyal Albert szász herceg helytartói kinevezéséhez kapcsolódott, akinek jogi ügyekben Niczky Kristóf mellett Majthényi lett a fő támasza.[1061] Fiai nem játszottak szerepet sem az országos, sem a vármegyei politikában.[1062]

Mihálkovics János

Nem ismerem Mihálkovics János születési évét: vagy még az itt vizsgált tereziánus nemzedék tagja volt, vagy esetleg már 1740 után született. De ha ő volt az, aki csak 1790-ben kapott

[1053] P. Szabó: Hétszemélyes tábla 199.
[1054] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24683. rekord. Majthényi Károlyt azon az alapon soroltam be a tereziánus nemzedékbe, hogy a Kúrián pályáját 1760-ban kezdte.
[1055] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1056] 700.484 81–84.
[1057] 700.467 7.
[1058] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 4384. rekord.
[1059] Több bizottság tagja volt: 700.455 237., 700.454 190., 1765: 16. tc. Egy, a kiemelkedő személyiségeket bemutató diétai vers hatot emelt ki a Királyi Tábla tagjai közül – ő volt az egyik. (Országgyűlési versek 8–10.; 44. vers)
[1060] Sebők: Hivatali pályafutások 39–41.
[1061] P. Szabó: Hétszemélyes tábla 199.
[1062] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24696. rekord.

dc_1391_17

nemességet II. Lipóttól,[1063] akkor mint közrendűt biztosan csak hosszú szolgálattal a háta mögött nevezhették csak ki a Helytartótanács titkárává,[1064] ezért feltehetően még 1740 előtt születhetett. Ezt a pozíciót 1779-től 1794-ig töltötte be, majd a Helytartótanács köznemesi tanácsosa lett (1794–1810).[1065] 1796. november 23-án részt vett a tanulmányi tanács ülésén.[1066]

Nagy Pál

A jelentős politikai szerepet játszó Sopron vármegyei felsőbüki Nagy családból az első, országos szinten is komoly szerepet játszó személy a 18. század elejének alnádora, felsőbüki Nagy István volt.[1067] Jelen vizsgálatunkban a család tagjai közül az ő unokaöccse,[1068] felsőbüki Nagy Pál merül fel, aki Sopron alispánjából lett előbb személynöki (1748–1762), majd nádori ítélőmester (1763–1765), végül 1765. július 7-én a diétán tanúsított kormányhűségének elismeréseképpen hétszemélynök (1765–1776).[1069] Az 1751. évi diétán nemcsak számos politikailag jelentős és kevésbé fontos funkciót töltött be[1070] (ami az ítélőmesterek esetében inkább szabály, mintsem kivétel volt), hanem nyoma maradt olyan megnyilvánulásának is, amely őt kifejezetten okos kormánypártiként láttatja. Június 11-én azzal a javaslattal élt, hogy közvetlenül válaszoljanak a királyi előterjesztésekre, amellett, hogy leszögezik a további sérelmek benyújtásának szükségességét is. (Ezáltal azt próbálta megelőzni, hogy a sérelmek feletti vita megakadályozza az előrelépést a Mária Teréziának fontos királyi előterjesztések ügyében.)[1071]

Az 1764–1765. évi diétán tagja volt a Bécsbe küldött üdvözlő deputációnak, majd az országgyűlés által kiküldött, a Stájerországgal fennálló határ megvizsgálására kiküldött bizottságnak.[1072] Egy diétai versbe, amely rövid jellemzést adott a kiemelkedő személyiségekről, hatan kerültek be a Királyi Tábláról, és felsőbüki Nagy Pál volt az egyik. Azt állította róla a

[1063] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 26587. rekord.
[1064] Nem tudom, hol szolgálhatott: a Helytartótanácsnál és a Magyar Kamaránál nem szerepel Ember Győző és Fallenbüchl Zoltán névsoraiban és a Kancellária Vámos András által feldolgozott archontológiai listájában sincs nyoma. A Kúriánál sem (a tiszti címtáras kalendáriumokban, amelyeket Sebők Richárd dolgozott fel) – de itt közrendűként bíró amúgy sem lehetett, miként a vármegyei szolgálata is ezen okból zárható ki. Esetleg Bécsben valamely nem magyar hatóságnál vagy a hadseregben szolgálhatott.
[1065] Ember: A Helytartótanács 203., 205.
[1066] József nádor iratai I. 64.
[1067] Lásd például Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 28309. rekord, Szijártó: Nemesi társadalom 45.
[1068] Sebők: Professzionalizáció 957.
[1069] Sebők: Hivatali pályafutások 39., 41–42., uő: A professzionalizáció jelei.
[1070] Lásd például 700.467 4., 126., 700.466 341–342., 1751: 26. tc.
[1071] 700.470 32.
[1072] 700.455 8., 1765: 16. tc.

dc_1391_17

versezet, hogy magánérdekei vezérelik a közügyek tárgyalásában.[1073] Mint közismert, ezen az országgyűlésen a rendiség sok tipikusan „kormánypárti" tényezője is ellenzéki hangnemet ütött meg, még ha ideiglenesen is, és kiéleződött a magyar rendek és Mária Terézia viszonya. 1764. szeptember 27-én a személynök mellett csak ketten érveltek a királyi előterjesztések mellett az alsótáblán: Jeszenák János mint egy távollévő követe és Nagy Pál nádori ítélőmester.[1074] Bár végül, mint említettem, felsőbüki Nagy Pál érdemeit az uralkodó előléptetéssel honorálta, a lojalitás bizonyos fokú megrendülése még őt is jellemezhette, hiszen volt olyan kormánypárti paszkvillus, mely őt durva hangnemben ellenzéki főkolomposként szidalmazta. Egy másik (ellenzéki) paszkvillus hasonlóképpen elégedetlenségét fejezte ki vele szemben – ha kisebb mértékben és enyhébb formában is –: „csak igen gyengén adja híres fényét, és nem mer nyíltan színt vallani."[1075]

Fia, felsőbüki Nagy József 1780-tól 1795-ig kancelláriai tanácsos volt, amikor (mint az idősebb generáció tagját, aki sohasem volt a felvilágosodás híve[1076]) személynökké nevezték ki.[1077] Ő volt egyébként Pálffy Károly gróf kancellár (1787–1807) mellett a józsefi korszak másik nagy túlélője: kancelláriai tanácsosságát sikerült megőriznie a magyar jakobinus összeesküvést követő visszarendeződés után,[1078] is, hogy onnan – mint láttuk – azután előre is lépjen.

Niczky Kristóf

Niczky Kistóf régi jó ismerősünk, sőt apjának, Niczky Györgynek a somogyi és zalai megyei hivatalviseléstől a Királyi Kúriáig ívelő pályáját is megismerhettük már: volt ítélőmester, közel egy évtizedig jogügyigazgató, végül *septemvir*, s közben nagy vagyont gyűjtött. Niczky Kristóf karrierje már erről a dobbantóról indulhatott (bár láttuk, hogy apja sok tekintetben vejét, Niczky Kristóf sógorát, Fekete Györgyöt preferálta vele szemben): személynöki ítélőmester lett (1754–1762),[1079] kancelláriai tanácsos (1762–1765)[1080], 1765-ben grófi rangemelést kapott,[1081] 1765. november 5-től pedig *septemvir* és Verőce megye főispánja lett,[1082] Kinevezése Albert szász herceg helytartói

[1073] Országgyűlési versek 8–10. (44. vers)
[1074] Horváth Mihály: Az 1764-ki 397.
[1075] Téglás: A történeti paszkvillus 106–107.
[1076] Mályusz: Bevezetés 222–223.
[1077] MOL A79 1. köt. 39. Vámos András adatát ezúton köszönöm. Hasonlóképpen: Fallenbüchl: A hivatalnokság I. 157. Kinevezésének évét megerősíti Fazekas: Kancellária 1149.
[1078] Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 329.
[1079] Sebők: Hivatali pályafutások 42.
[1080] MOL A79 1. kötet 39. (Vámos Andrásnak köszönöm ezt az adatot.) Hasonlóképpen: Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai 58. A kinevezés évére még lásd Fazekas: Kancellária 1148.
[1081] Szemethy: Rangemelésben részesült 315.
[1082] MOL A79 1. kötet 39. (Vámos Andrásnak köszönöm ezt az adatot.) Sebők Richárd archontológiai táblázatában Niczky csak 1767-től szerepel hétszemélynökként, azaz itt is felmerül

kinevezéséhez kapcsolódott, akinek ő lett legfőbb segítsége.[1083] Niczky Kristóf hétszemélynökből a Helytartótanács főúri tanácsosa lett (1782–1783),[1084] emellett 1782-ben kincstartó és kamarelnök egy rövid időre, 1783-ban pedig tárnokmester, végül 1786-ban országbíró. 1787-ben hunyt el.[1085] 1783-tól haláláig elnökölt a Helytartótanács ülésein[1086] előbb tárnokmesterként, majd országbíróként. Pályáján fontosnak látszik a bécsi kitérő: a Kúriáról oda került, majd onnan vissza, de már grófként a Hétszemélyes Táblára. Innen pedig Niczky Kristóf karrierje az elérhető lemagasabb pozícióig ívelt, pedig még köznemesnek született. Megállapíthatjuk, hogy ezt az imponáló karriert befutni csak úgy tudta, hogy az apja által elért pozícióból és státuszból vett rajtot, illetve hozzátehetjük mindehhez, hogy a csúcsponton, országbíróként már csak rövid ideig tevékenykedhetett. Mivel ezt hosszú karrierje végén érhette csak el, e tekintetben nyilvánvalóan hátrányban volt az arisztokrata családból induló kollégáival szemben, akik hosszabb ideig gyakorolhatták az e hivatallal járó közhatalmat.

Nem fér ahhoz kétség, hogy tehetsége, képzettsége (a *Theresianum*ban,[1087] majd a bécsi egyetemen[1088] folytatott jogi tanulmányokat) mellett udvarhűsége volt e magasra ívelő pályafutás elengedhetetlen feltétele. Azt a nézetét fejtette ki egy emlékiratában már 1769-ben, hogy a magyar uralkodó az iskolaügyet teljes joggal tekintheti állami feladatnak, melynek célja, hogy hasznos állampolgárokat neveljenek. Ugyanitt vetette fel Niczky azt, hogy az egyetemnek Budára kellene kerülnie, és az e tárgyban kiküldött bizottságnak (amely ugyanerre a megállapításra jutott) maga is tagja volt. Javaslataiból több utat talált a *Ratio Educationis*ba, így Niczkyt annak egyik előkészítőjének tekinthetjük.[1089] 1776-ban győri és pécsi tankerületi főigazgató volt,[1090] illetve az ő elnöksége alatt működött 1785-től a Helytartótanács új tanulmányi bizottsága.[1091] Marczali Henrik a királynő hű szolgájának mondja.[1092] Robert Evans értékelésében Niczky a helytartó „hű

---

forrásának, a tiszti címtáras kalendáriumoknak akár kétéves csúszása. (Vö. Sebők: Hivatali pályafutások 38.) Megerősítő adat arra, hogy már 1765 novemberében lett hétszemélynök: Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 74. Verőcei főispánságára lásd például: P 1766-1767 20. 941-962. Verőce vármegye főispáni tisztének betöltése (1765–1779) után haláláig Temes vármegye főispánja volt (1779–1787). (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 100., 133.)

[1083] P. Szabó: Hétszemélyes tábla 199.

[1084] Ember: A Helytartótanács 200.

[1085] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 134.

[1086] Ember: A Helytartótanács 197.

[1087] Evans: Austria, Hungary 25.

[1088] Jogi tanulmányairól a mátrikulában nem maradt fenn adat. Szentkláray Jenő életrajzára hivatkozva ír róla: Kökényesi: A magyar arisztokraták integrációja 91.

[1089] Kosáry: Művelődés 292, 408., 412., 499–500.

[1090] Marczali: Magyarország története 379., Kosáry: Művelődés 595.

[1091] Kosáry: Művelődés 445.

[1092] Marczali: Magyarország története 322.

bürokratája" volt.[1093] Dugonics András kulcsregényében, az Etelkában az ő vonásait viselte Árpád cselszövő titkára, Róka.[1094]

Fiai főispáni tisztségeket viseltek: Verőce megyében György lépett apja örökébe (1779–1803), István pedig Körös vármegye főispánja volt (1775–1777).[1095] Ez utóbbiról sokat mondó adat, hogy gróf Draskovich István társa volt abban a híres kezdeményezésben, amely Magyarország és Horvátország számára önálló szabadkőműves szervezetet hozott létre.[1096]

Pfaffershofen József

Pfaffershofen József a Magyar Kamaránál 1750-től létszámfeletti, majd 1754-től 1782-ig tényleges kamarai tanácsos volt.[1097] Besorolása a professzionális hivatalviselők tereziánus nemzedékébe bizonytalan lábakon áll.

Skerlecz Ferenc

Ő a családnak nem a horvát-, hanem a magyarországi ágából származott, szemben a hírneves Skerlecz Miklós zágrábi főispánnal és testvérével, Péter báni táblai ülnökkel,[1098] illetve Skerlecz Ádámmal, az 1790–1791. és 1792. évi diéta egyik horvát követével.[1099] Skerlecz Sándor és Rosty Julianna gyermeke, Ferenc királyi táblai joggyakorlata után *expeditor*nak került a Kancelláriára, és egyben gróf Nádasdy Lipót, majd gróf Pálffy Miklós kancellár személyi titkára is volt.[1100] Előléptetése után a Kancellárián volt titkár 1759-től egy évtizedig, majd a Helytartótanácshoz került köznemesi tanácsosnak.[1101] Ezen tisztsége (1769–1797) betöltése közben, annak is az utolsó időszakában egyidejűleg az irodaigazgatói feladatokat is ellátta (1775–1797).[1102] (Ez előtt pedig a helyettes irodaigazgató feladatai hárultak rá, és pedig nem sokkal azután, hogy helytartótanácsosi kinevezését megkapta.[1103] Úgy tűnik, hogy kinevezésével a Helytartótanácsot adminisztratív vonalon akarták megerősíteni.) 1773 novemberében a jezsuita rend feloszlatása kapcsán felállított

[1093] Evans: Austria, Hungary 28.
[1094] Kosáry: Művelődés 662.
[1095] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 29565. rekord, Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 133.
[1096] Kosáry: Művelődés 324.
[1097] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297.
[1098] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 40157–40166. rekord
[1099] Naponként-való xx., Naponként-való 1792 xii.
[1100] Héjja: Békés archontológiája 445–446.
[1101] MOL A79 1. kötet 51. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.) Megerősítése: Fazekas: Kancellária 1150.
[1102] Ember: A Helytartótanács 202., 216.
[1103] 1769. január 18-tól és 1769. december 11-től. (Héjja: Békés archontológiája 446.

tanulmányi bizottság tagja lett, 1783 és 1785 között pedig Békés vármegye adminisztrátora helytartótanácsosként. 1797-ben nyugdíjazták teljes 3000 forintos évi fizetésének megtartása mellett.[1104] (Kivételes, hogy ilyen sokáig megmaradhatott hivatalában – egyedüliként II. József köznemesi helytartótanácsosai közül.[1105]) Mind irodaigazgatói, mind korábban adminisztrátori megbízatása, mind pedig pályájának bécsi, kancelláriai indulása az udvar törekvéseihez hű, lojális tisztviselőre utalnak. Fia, Skerlecz József a helytartótanácsi fogalmazóságig vitte.[1106]

Skultéty Ferdinánd

Felvidéki nemes család sarja volt,[1107] aki csak a bécsi Magyar Királyi Udvari Kancellárián futott be hivatali karriert. Ez rögtön titkári, bár először létszámfeletti titkári tisztséggel indult (1765–1766), majd rendes titkárival folytatódott (1766–1777), végül Skultéty Ferdinánd tanácsos lett (1777–1790).[1108] A 18. század utolsó két évtizedében a család két másik tagja is megjelent a központi hivatali és bírósági apparátusban: Skultéty Mihály a II. József-féle Fellebbviteli Tábla tanácsosa, majd a visszaállított Királyi Tábla ülnöke lett a Sebők Richárd által feltárt tiszti címtáras kalendáriumok szerint,[1109] és királyi ülnöki minőségében jelent meg az 1790–1791. és 1792. évi diétán is.[1110] Skultéty István pedig a Helytartótanács hivatalában töltött be alacsonyabb állásokat 1797 és 1835 között.[1111] Bár nem tudom pontosan megmondani, milyen szálak fűzték őket egymáshoz, jól láthatóan itt is egy hivatalviselésre épülő családi stratégiával van dolgunk – azonban ez a hivatalviselés nem emelte a családot a társadalmi elitbe.

Szunyogh János

Szunyogh János György árvai főispán unokája, Szunyogh Antal szintúgy árvai főispán fia,[1112] gróf Szunyogh János 1750 és 1782 között volt a Helytartótanács főúri tanácsosa.[1113] Nem ő volt a

[1104] Héjja: Békés archontológiája 446–447.
[1105] Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 329.
[1106] Ember: A Helytartótanács 210., Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 40168. rekord, Héjja: Békés archontológiája 446.
[1107] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 39046. rekord.
[1108] MOL A79 1. kötet 51. (Vámos Andrásnak köszönhetem ezt az adatot.) Titkári kinevezésére korábbi kancelláriai pályafutás nélkül: Fazekas: Kancellária 1151.
[1109] Vetus et Novum 1786, 158., Vetus et Novum 1787, 167., Vetus et Novum 1788, 172., Vetus et Novum 1789, 214., Vetus et Novum 1790, 246., Vetus et Novum 1792., 258. (Az adatokat Sebők Richárdnak köszönhetem.)
[1110] Naponként-való xx., Naponként-való 1792 xii., 1791: 58. tc.
[1111] Ember: A Helytartótanács 217., 221–223., 225.
[1112] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 45620. rekord és Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 61.
[1113] Ember: A Helytartótanács 199.

központi dikasztériumok első tisztviselője a családban: már említett nagyapja is kamarai tanácsosként kezdte pályáját.[1114] Noha csak 17 éves volt, Kolinovics szerint már megjelent az 1741. évi diétán is, majd fél évszázad múltán is jelen volt az országgyűlésen.[1115] Pályafutásáról további részleteket kiderítani a későbbi kutatás feladata.

Ürményi József

Míg Darvas Ferencnek az itt vizsgált tereziánus nemzedékhez való tartozása bizonytalan volt, mivel születési időpontját nem tudom biztosan, Ürményi Józsefet, a 18–19. század fordulója legismertebb magyar „politikusai" csoportjának egy másik tagják csak úgy tudom ide sorolni, hogy annak definícióján kivételesen tágítok egy kicsit – ő ugyanis egy esztendővel a korábban meghúzott határon túl született: 1741-ben. Viszont emblematikus figurája ennek a nemzedéknek, ezért tárgyalása mégis indokolt. Apja is a központi kormányhivatalok egyikében szolgált: kancelláriai hivatalt viselt:[1116] járulnok volt (1718–1719), kancellista (1719–1738), tiszteletbeli fogalmazó (1738–1743), végül viceregisztrátor (1743–1763). Ekkor teljes fizetéssel és királyi tanácsosi címmel ment nyugdíjba. 1767-ben halt meg.[1117] Ürményi József egyik bátyja, János a Királyi Tábla ülnöke volt,[1118] másik bátyja, Mihály Nyitra vármegye főjegyzője, kamarai titkár majd zombori és bácsi kamarai adminisztrátor, távollévő követe az 1790–1791. és 1792. évi országgyűlésen,[1119] Bernát öccse pedig előbb személynöki ítélőmester, majd hétszemélynök és altárnokmester.[1120] Joggal mondhatjuk tehát, hogy Ürményi József igazi hivatalnokcsaládba született.

[1114] 1691-től fizetés nélküli, 1692-től 1716-ig tényleges kamarai tanácsos volt. (Fallenbüchl: A Magyar Kamara 294.) Megjegyzem, hogy Fallenbüchl forrása nem említi rangját, illetve ugyan van más forrás is ebből az időszakból, amely arisztokrata kamarai tanácsosként hivatkozik rá, de itt nem grófként, hanem báróként említik őt. (Zsilinszky: Az 1708-ki 47.)

[1115] Kolinovics 658., Naponként-való 1792. xii. (Mivel 1798-ban halt meg, ott lehetett az 1796. évi diétán is, de vizsgálatom erre nem terjedt ki. Születési és halálozási dátumára lásd Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 45620. rekord.

[1116] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 49580., 49582. rekord.

[1117] MOL A79 1. kötet 60. (Vámos András adata, neki köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta.)

[1118] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 49583. rekord, Vetus et Novum 1787, 167., Vetus et Novum 1788, 173., Vetus et Novum 1789, 214., Vetus et Novum 1790, 246., Vetus et Novum 1792, 258. (Sebők Richárd adatai), Naponként-való xx., 176., 1791: 68. tc., Naponként-való 1792 xii.

[1119] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 49584. rekord, Naponként-való xl., Naponként-való 1792 xxii., Fallenbüchl: A Magyar Kamara 299. Ürményi Mihály helytartótanácsos voltát Nagy Iván állítja, de ezt Ember Győző adatai nem erősítik meg.

[1120] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 49585. rekord, Sebők: Hivatali pályafutások 42., Vetus et Novum 1786, 157., Vetus et Novum 1787, 166., Vetus et Novum 1788, 171., Vetus et Novum 1789, 212., Vetus et Novum 1790, 245., Vetus et Novum 1792, 256. (Sebők Richárd adatai), Veres: A tárnoki 104.

Jogi tanulmányait Egerben, Nagyszombatban és Bécsben végezte.[1121] Nagy Iván azt állítja, hogy pályáját 1766-ban királyi ügyészként kezdte, 1769-től ítélőmester, 1773-tól kamarai, 1774-től kancelláriai előadó tanácsos volt.[1122] (Az elsőre nem találtam forrást másutt. Sem a Királyi Kúria, sem a Kamara archontológusa nem tud erről, és a királyi jogügyigazgató ebben az időszakban Szlávy Pál volt.[1123] Kamarai tanácsosságát azonban Fazekas István megerősíti: Ürményi azon kevesek egyike volt, akik a Magyar Kamarától kerültek a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosainak sorába, mégpedig 1773-ban.) A tiszti címtáras kalendáriumok – feltehetően eltolódott adatai szerint 1770–1772-ig volt Ürményi személynöki ítélőmester,[1124] a kancelláriai források szerint pedig 1773-tól kancelláriai tanácsos,[1125] illetve 1783-tól az egyesített magyar és erdélyi Kancellária tanácsosa.[1126] Szerepe a *Ratio Educationis* kiadásában közismert, ugyanakkor József türelmi rendelete kiadásának a Magyar Királyi Udvari Kancellária részéről éppen ő volt a fő ellenfele.[1127]

Ürményi Pest-Pilis-Solt adminisztrátora volt (1781–1782, 1790), 1782-től a megyei reformig Bihar főispánja (1782–1785), majd a nyitrai kerület (Bars, Nyitra, Pozsony és Trencsén vármegye) kerületi biztosa (1785–1788). Kerületi biztosi tevékenységén túlmenően Bars adminisztrátora volt (1787), később Bács adminisztrátora vagy főispánja (1790–1802), ezt követően Fejér főispánja (1802–1825).[1128] Kerületi főispánságát követően előléptették:[1129] 1788–1789-ben kincstartó, majd 1789-1795-ig személynök lett.[1130] A kilencvenes években az egyik vezető magyar „politikus” volt, II. Lipót is az ország legokosabb emberének tartotta,[1131] a felvilágosult rendiség képviselőjének

[1121] Bérenger – Kecskeméti: Országgyűlés 184. (A kérdéses szövegrész szerzője Kecskeméti Károly.)
[1122] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 49586. rekord.
[1123] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 115., vö. Fallenbüchl: A Magyar Kamara és Sebők: Hivatali pályafutások.
[1124] Sebők: Hivatali pályafutások 42.
[1125] MOL A79 1. kötet 60. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönöm.)
[1126] MOL A79 1. kötet fol. 1r. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönöm.)
[1127] Kosáry: Művelődés 388–389., 410–417.
[1128] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 63., 70., 76., 89., 92., 103. Szántay: Kerületi biztosok 1171. Országgyűlési források Fallenbüchllel szemben Ürményit bácsi főispánként és nem adminisztrátorként említik: Naponként-való xiii, Naponként-való 1792 ix., 1791: 67. tc. Hasonlóképpen: Mályusz: Bevezetés 228. Fallenbüchl barsi adminisztrátorságát nem 1785–1788-ra teszi, csak Koller Ferenc 1787. évi halálától Prónay Gábor báró ez év novemberi kinevezéséig, viszont Nyitra vármegye kerületi főispánjaként megbízatását nem 1788 decemberéig számolja, mint Trencsén esetében, hanem 1790. márciusáig, noha 1788 végén már Brunswick Antal lépett helyébe kerületi biztosként. (Fallenbüch: Magyarország főispánjai 66., 89. 103., Szántay: Kerületi főispánok 1170.)
[1129] Szántay: Kerületi biztosok 1172.
[1130] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 142.
[1131] Mályusz: Bevezetés 27.

dc_1391_17

lehet minősíteni.[1132] Mivel sok kompromisszum kimunkálásában vett részt a kormányzat és a rendi ellenzék között,[1133] nem csoda, hogy egy paszkvillus „gyenge legény”-nek minősíti.[1134] Marczali úgy fogalmaz, hogy Ürményi általában az udvar mellett állt, de a rendek is maguk közül valónak tartották.[1135] Sándor Lipót nádor megbízott benne, rendszeres munkakapcsolatban álltak.[1136] A rendszeres bizottságok közül tagja volt a tanügyi és a jogügyi mellett a legfontosabbnak, a közpolitikainak (más elnevezéssel közjogi-közigazgatásinak) is.[1137] 1795-ben pályája (ha nem is véglegesen, de) megtört a jakobinus összeesküvés kapcsán: I. Ferenc öccse utolsó javaslata alapján menesztette.[1138] 1801-ben mégis visszatért a politikába Galícia kormányzójaként, majd 1806-ban országbíró lett, amivel a hivatalviselés tekintetében felért a csúcsra.[1139]

Végh Ignác

Verebi Végh Péterrel a somogyi vizsgálatban már találkoztunk. Jelen vizsgálatunk számára azonban testvére, Ignác az érdekes. Apjuk, akit szintúgy Végh Péternek hívtak, minden bizonnyal azonos azzal a Végh Péter kancelláriai tanácsossal, aki saját jogán is bekerült volna jelen elemzésünkbe, ha nemcsak a hatalommal járó felső szintű hivatalok betöltői között kerestük volna azokat, akik az átlagosnál legalább kétszer hosszabb hivatali pályát futottak be, s így méltán „professzionális hivatalviselőnek” minősíthetők, hanem azon tisztviselők is a látókörünkbe kerültek volna, akik alacsonyabb szintű hivatalok hasonlóan hosszú ideig történő viselése után kerültek fel ilyen magas polcra. Ugyanis ez az idősebb (és a kancellária egykorú archontológiájában tényleg idősebbnek nevezett) Végh Péter a Kancellárián járulnokként kezdett 1712-ben,[1140] kancellista és jegyző (1713–1718), kiadó és fogalmazó (1718–1723), majd kancelláriai titkár (1723–1747), végül haláláig létszámfeletti kancelláriai tanácsos (1747–1751) volt[1141] – vagyis hivatali pályafutása legalább 39 évet ölelt fel. Keze nyomát a *concursus*ok és az 1741. évi diéta iratai is őrzik.[1142] Ez

[1132] Nagy J.: „Tanuld jövendőre” 67–68.
[1133] Lásd például: Naponként való 1792 102., 125–128., Őz II. fol. 96., Mályusz: Bevezetés 35–36.
[1134] Téglás: A történeti paszkvillus 136.
[1135] Marczali: Az 1790/1-diki országgyűlés I. 70.
[1136] Mályusz: Bevezetés 57., 64.
[1137] 1791: 67. tc. A közpolitikai bizottság munkájáról lásd Pajkossy: A diéta 323–325.
[1138] Mályusz: Bevezetés 217-218.
[1139] MOL A79 1. köt. 60. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.) Vö. Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 73., Szántay: Kerületi biztosok 1175.
[1140] Fazekas: Kancellária 1149.
[1141] MOL A79 1. kötet 61. (Vámos Andrásnak köszönhetem ezt az adatot.) Tanácsosi kinevezésének évére lásd még: Fazekas: Kancellária 1149.
[1142] 700.478 11., 700.480 3–5., 700.482 145–146., 185., 226–227., P 1732–1736 5. 921.

különlegesen hosszú karrier, amely abból a szempontból is rendhagyó, hogy mások a tanácsosságot 11-22 év alatt érték el a 18. századi Kancellárián.[1143]

Jelen vizsgálatunk számára tehát nemcsak egyik fia, ifjabb Végh Péter érdekes, hanem ennek 1723-ban született bátyja,[1144] Ignác is, aki szintúgy hivatalnoki pályára lépett: a Magyar Kamara titkára volt 1750 és 1755 között, majd tanácsos (1754–1783).[1145] 1783-ban hunyt el.[1146]

Végh Péter

Az imént említett ifjabb Végh Péter esetleg már az 1751. évi diétán is megjelent. Hogy Trautson bécsi érseket és más távollévő arisztokratákat képviselte, az feltehetően apjának köszönhetően kiépített jó személyes kapcsolatainak volt köszönhető.[1147] De Fekete György esetleges támogatását is feltételezhetjük a magasra ívelő karrier mögött, hiszen ő volt ifjabb Végh Péter anyjának, Csuzy Juliannának a féltestvére.[1148] Végül felesége, felsőbüki Nagy István kamarai tanácsos lánya is fontos szerepet játszhatott pályája felívelésében.[1149] Végh 1762-től 1765-ig pedig azt a koronaügyészi méltóságot töltötte be, amelyről már sok karrier áttekintésekor láttuk, hogy a mobilitás hatékony emeltyűje volt.[1150] 1765–1780-ig azután a bécsi Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa lett,[1151] amely hivatal betöltése szintúgy fontos eleme volt számos magasba ívelő karriernek, a személynöki kinevezésnek pedig szinte előfeltétele volt már ekkoriban[1152] – és

[1143] Fazekas: Kancellária 1149. A Magyar Királyi Kancellária személyzetét kutató Vámos András szerint kivételes, hogy idősebb Végh Péter kancelláriai karrierjét a ranglétra legalacsonyabb fokán kezdve felküzdötte magát tanácsosi rangba, mert egyébként a pályafutásukat járulnokként vagy kancellistaként kezdő tisztviselőkből a Kancellárián legfeljebb titkár lehetett. (Vámos András szíves közlése.)

[1144] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 50617. rekord.

[1145] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297., 299. Érdekes módon Végh Ignácból is volt egy idősebb, akit azonban nem tudok a családhoz kötni. Ez a Végh Ignác kancelláriai járulnok volt 1719–1720-ban (MOL A79 1. kötet 61. Vámos András adata.), 1724–1728 között pedig kiadóhivatali írnok és jegyző a Helytartótanácsnál. (Ember: A Helytartótanács 228.)

[1146] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 50611. rekord.

[1147] 700.467 9–10. Elviekben az ő apja is lehetett 1751-ben távollévő követe, hisz ebben az évben halt meg, de Vámos András, aki behatóan vizsgálta azokat, akik a 18. századi diétákon távollévőket képviseltek, úgy gondolja, hogy ez a későbbi országbíró volt. (Vámos: A távollévők követeinek pályafutása 277.) A távollévő mágnások diétai képviselete valóban jobban illik egy pályakezdő, mint egy életpályája végén álló köznemeshez.

[1148] Horváth Gy.: Régi és új elit 292.

[1149] Fazekas: Kancellária 1153.

[1150] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 297., Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 115. (Sebők Richárd tiszti címtáras kalendáriumaiban a hivatalviselés kezdő dátuma elcsúszva szerepel: Hivatali pályafutások 42.)

[1151] MOL A79 1. kötet 62. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.) Kinevezésének évét megerősíti: Fazekas: Kancellária 1148.

[1152] Vámos: A távollévők követeinek pályafutása 276.

így volt ez Végh Péter esetében is. (Niczky Kristóf helyére került, amikor őt hétszemélynöknek nevezték ki. Fallenbüchl Zoltán úgy tudja, hogy Mária Terézia úgy reagált a Végh kinevezését indítványozó javaslatra, hogy nincs ellenvetése – feltéve, hogy ezzel Grassalkovich Antal is egyetért.[1153]) Ezután – és Fallenbüchl szerint nem is 1780-ban, hanem már 1779. április 26-a előtt – megkapta személynöki kinevezését. A Királyi Tábla elnöke, a józsefi igazságügyi reform után a Fellebbviteli Tábla elnöke 1789-ig volt, amikor tárnokmesterré nevezték ki.[1154] Helyére Ürményi került. 1790-ben így a Hétszemélyes Tábla elnöke is volt.[1155] (Csáky János országbírót a Hétszemélyes Tábla élén a tárnokmester, Jankovich Antal követte 1787-ben.[1156]) A diéta után, amelyen állítólag mint egy öregasszony habozott, hogy melyik pártot válassza,[1157] az igazságügyi rendszeres bizottságba küldték ki 1791-ben.[1158] 1792-ben, I. Ferenc koronázása alkalmával aranysarkantyús vitézzé avatták.[1159] De Végh Péter karrierje még ennél is magasabbra ívelt: 1795-től köznemesként töltötte be a magyar nemes számára ekkor elérhető legmagasabb, országbírói hivatalt még hozzá 1802-ig, amikor is nyugdíjazták.[1160] Kinevezése a Martinovics-féle összeesküvés leleplezéséhez kapcsolódik: Végh mint az idősebb nemzedék képviselője került erre a magas pozícióra a kegyvesztett Zichy Károly helyébe, mint olyan, aki sohasem volt felvilágosult.[1161] 1782-től haláláig, 1807-ig Baranya főispánja is volt.[1162] Tárnokmesterként és országbíróként természetesen a Helytartótanácsnak is tagja volt.[1163]

Végh Péter lánya felsőbüki Nagy Pál *septemvir* fiához, Nagy József személynökhöz ment feleségül.[1164] Fia, Végh István (1763–1834) pedig csak azért nem került eleve, saját jogán a jelen

---

[1153] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 74.
[1154] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 108. Sebők Richárd eltolódott tiszti címtáras adatai szerint pedig csak 1781-tól állt a Királyi Tábla élén. (Sebők: Hivatali pályafutások 39.) Lásd még a következő adatait: Vetus et Novum 1786, 157–158., Vetus et Novum 1787, 166–167., Vetus et Novum 1788, 172–173., 58., Vetus et Novum 1789, 213–214.
[1155] Vetus et Novum 1790, 244. (Ezt az adatot is Sebők Richárdnak köszönhetem.)
[1156] Varga E.: A királyi Curia 51.
[1157] Marczali: Az 1790/1-diki országgyűlés I. 70.
[1158] 1791: 67. tc.
[1159] Naponként-való 1792, 68.
[1160] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 73., vö. József nádor iratai, I. 18.
[1161] Mályusz: Bevezetés 222–223.
[1162] Nagy Imre Gábor: Baranya főispánjai 97. Bár az szerepel mind Fallenbüchl másik kiadványában és Nagy Ivánnál is, hogy Végh Péter 1802. ápilis 15-én elhunyt, ez talán sajtóhiba. Inkább Fallenbüchlnek azt az imént idézett adatát fogadom el, mely szerint őt ekkor nyugdíjazták. 1807. évi halálát említi egy kortárs összeállítás is. (MOL A79 1. köt. 62. Ezt az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.) Vö. Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 50615. rekord. és Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 65. Emellett szól még Végh István baranyai főispánságának kezdő dátuma is: 1807. június 5. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 65.)
[1163] Ember: A Helytartótanács 200.
[1164] Sebők: Professzionalizáció 957.

vizsgálat látókörébe, mert kronológiailag alaposan kilóg az általunk tanulmányozott generációkból. Somogyi vonatkozásban egyébként már korábban esett róla szó. Tanulmányait a budai egyetemen végezte.[1165] Pályáját titkárként kezdte a Helytartótanácsnál (1783–1787), köznemesi tanácsosként (1787–1807) folytatta.[1166] Végh Istvánt az 1791. évi 67. törvénycikk a rendszeres bizottságok közül az adóügyi tagjának rendelte. A 19. század elején országos főhadbiztos is volt.[1167] Miután 1805–1807-ig adminisztrátor volt apja mellett,[1168] ekkor őt követte Baranya főispánjának méltóságában.[1169] Mivel 1807-től 1833-ig már főnemesi tanácsos volt a Helytartótanácsban,[1170] ebből arra lehet következtetni, hogy a kortársak szemében baranyai főispánként főrend, főúr volt, még pedig hivatalviselő *baro*, konkrétan *supremus comes*, ha nem is mágnás, azaz főrangú címmel rendelkező arisztokrata, például gróf, *comes*. 1825-től haláláig, 1834-ig koronaőr volt.[1171]

A Végh család három generációját együtt tekintve azt láthatjuk, hogy az áttörést és társadalmi kiemelkedést megvalósító második nemzedék sikerét az első szívós munkája, lassú felemelkedése alapozta meg. A második nemzedék kétségtelen sikerei nemcsak az elért magas hivatalokban testesülnek meg (amelyek ez esetben persze önmagukban is fényes bizonyítékát adnák a professzionális jellegű hivatalviselés sikerének), hanem abban a tényben is, hogy a harmadik nemzedék képes volt megszilárdítani pozícióit a társadalmi elit krémjében. Végh István nemcsak „méltóságos nemes" volt Somogyban, hanem végül főrend lett: főispán, majd koronaőr.

Vörös Antal

Farádi Vörös Antal apja feltehetően az a Vörös Pál volt, aki Fejér vármegyét képviselte az 1728–1729. évi diétán,[1172] és 1728. július 24-én egy név szerinti szavazás alkalmával „kormánypárti" álláspontot foglalt el.[1173] Testvére, Ignác Fejér alispánja volt,[1174] és az 1764–1765. évi országgyűlésen képviselte is a megyét.[1175] Vörös Antal első ismert feltűnése az 1751. évi

[1165] Nagy Imre Gábor: Baranya főispánjai 156.
[1166] Ember: A Helytartótanács 203., 205.
[1167] Lásd a következő említéseket: József nádor iratai I. 359., I. 363–364., II. 126. Valószínűleg téved Nagy Imre Gábor, hogy 1780-tól lett volna Végh István a Tartományi Biztosság másodigazgatója, hiszen ekkor csak 17 éves volt még. (Nagy Imre Gábor: Baranya főispánjai 156.)
[1168] Nagy Imre Gábor: Baranya főispánjai 156.
[1169] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 65.
[1170] Ember: A Helytartótanács 201.
[1171] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 95.
[1172] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1173] 700.484 81–84.
[1174] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 51785. rekord.
[1175] Csepreghy, Farkas: Archontológia II. 155.

dc_1391_17

diétához köthető, ahol három távollévő arisztokrata képviseletében jelent meg.[1176] A Királyi Táblára a személynöki ítélőmester pozíciójában került fel (1763–1765), majd országbírói ítélőmester lett (1766–1773), végül alhelytartó (1774–1785).[1177] Ezután a Hétszemélyes Táblára kapott előléptetést köznemesi ülnökként. Ebben a hivatalában a Sebők Richárd által feltárt tiszti címtáras kalendáriumok 1786 és 1789 között említik.[1178]

Életének második diétáján Vörös Antal tehát már *protonotarius*ként jelent meg. Ebben a minőségében természetesen több deputáció tagja is volt.[1179] Egy vers a Királyi Tábla fontosabb tagjai közé sorolja,[1180] egy ellenzéki paszkvillus szerint viszont csak a lakoma és a pohár a fontos neki.[1181] Az alnádor funkcióját betöltő alhelytartó volt 1776-ban, amikor a felállított nyolc tankerületi igazgatóság közül a budai élére került,[1182] majd a budai egyetem jogi karának igazgatója és elnöke lett, az egyetem szenátusának tagja (1778–1784).[1183] Érdekes módon még e példásan lojális pályafutást is színezte ellenzékiség: a budai tankerület első főigazgatójaként Benyák Bernát székesfehérvári igazgatót mint kerülete legjobb igazgatóját támogatta a nyelvrendelet végre nem hajtásában, sőt maga is elrendelte, hogy a magyar diákok rendetlen és hanyag öltözékek helyett magyar ruhában, dolmányban járjanak, hiszen „minden nemzet saját ruháját hordja."[1184] Lányát, Magdolnát 1777-ben verebi Végh Péter vette feleségül.[1185]

*

A „tereziánusnak" titulált generációba végül 23 „professzionális" hivatalviselő került, pontosan annyi, mint az előző nemzedékbe (23), és nagyjából annyi, mint amennyien a vizsgált első (8) és második generációba (14) összesen. Először is szembetűnő, hogy eddigre az arisztokraták száma erősen visszaesett: már csak négyen maradtak közülük, ők azonban mind régi arisztokratáknak tekinthetők (Balassa Ferenc, Csáky György, Illésházy János, Szunyogh János).

[1176] 700.467 8., 10.
[1177] Sebők: Hivatali pályafutások 40–42.
[1178] Vetus et Novum 1786, 156., Vetus et Novum 1787, 165., Vetus et Novum 1788, 171., Vetus et Novum 1789, 212. (Az adatokat Sebők Richárdnak köszönhetem.)
[1179] Lásd például Csepreghy, 1765: 16. tc.
[1180] Országgyűlési versek 8–10. (44. vers)
[1181] Téglás: A történeti paszkvillus 106.
[1182] Marczali: Magyarország 380.
[1183] Erre lásd a Sebők Richárd által feldolgozott tiszti címtáras kalendáriumokat: Jaurinense 1778 101., Jaurinense 1779 101., Jaurinense 1780 104., Jaurinense 1781 106., Jaurinense 1782 109., Jaurinense 1783 113., Jaurinense 1784 114. Az 1785. évre csak a jogi kar igazgatójaként említik: Jaurinense 1785, 110.
[1184] Kosáry: Művelődés 437.
[1185] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 51786. rekord.

Mintha a frissen főnemességet szerző famíliák sarjai ebben az időszakban már nem a professzionális hivatalviselés felé fordultak volna – szemben az előző időszakkal, amikor a főnemes tisztviselők nagyobbik felét a *noblesse de robe* adta. A tereziánus nemzedékhez tartozó professzionális hivatalviselő köznemesek közül – és ez ismét markáns differencia – csupán hárman kaptak életük során főnemesi rangot (Győry Ferenc, Izdenczy József, Niczky Kristóf), és gyermekeik közül egy sem. Vagyis a korábban mindvégig erősödő tendencia látványosan megtört: a „professzionális" köznemesi hivatalviselőknek a „háborús nemzedékben" az egyharmada, az „átmeneti nemzedékben" a fele, a „konszolidációs nemzedékben" több mint a fele lett báró vagy gróf – a „tereziánus generációban" azonban csak hatoda-hetede. Ez pedig a megbecsülés, a társadalmi elismertség, a presztízs nagyon érzékeny fokmérője volt.[1186]

További újdonsággal szolgál a köznemesek belső megoszlásának alakulása. A „bürokraták" csoportja már korábban is (az „átmeneti" és a „konszolidációs nemzedékben") túlsúlyba került, de most ez a többség elsöprővé vált: mintegy 90% a többiek 10%-ával szemben. Ahogy azt már a megelőző nemzedéknél tapasztalhattuk, nem érvényesült az a régebbi megoszlás sem, mely szerint a „bürokraták" a Kancelláriai és a Kamara hivatalaiban kezdik pályájukat, hanem e tekintetben mind a négy általunk vizsgált dikasztérium szóba jöhetett, mégpedig teljesen egyenletes megoszlásban. Mindhárom főnemesi rangemelés is a korábban definiált bürokraták" alcsoportjába esik. Ha a többiek esetében is annak keressük nyomát, hogy a hivatalviselő tartósan az elitbe emelte családját, akkor nem találunk többet két további esetnél, amikor az általunk most vizsgált „professzionális" tisztviselő, Végh Péter fia, István a helytartótanácsosságig jutott, illetve személynök lett belőle (felsőbüki Nagy Pál fia, József), ami garanciát jelent arra, hogy Végh Péternek és felsőbüki Nagy Pálnak sikerült családját tartósan az elitbe emelniük. Mellékük bizonyos értelemben még Vörös Antalt sorolhatjuk, akinek a veje lett országbíró. Vagyis a tartós társadalmi felemelkedés esélye a korábbiakhoz képest érzékelhetően visszaesett – 50% alá. Árulkodó, hogy két „bürokrata" számára a köznemesi rendi állás nem hogy kiindulópontul szolgált volna, hanem végállomást jelentett: Gassner és Mihálkovics is közrendű hivatalnok volt, akik szolgálatuk jutalmaként (és majdani tanácsosi előléptetésük valószínű előfeltételét teljesítendő) nemesi kutyabőrt kapták. Tehát az általunk a hatalomgyakorlással összekötött vezető hivatali pozíciókba bekerülhettek már a 18. század második felében (és nem is csak II. József korában) közrendű születésű királyi tisztviselők.

Mindezekből egyértelmű, hogy a harmadik csoport létszáma jelentősen leapadt. Vizsgálatunknak azzal kezdtünk neki, hogy a másik oldalról is megvizsgáljuk a vármegyéktől a

[1186] Erről lásd Szemethy: Rangemelésben részesült.

központi kormányhatóságokba és bíróságokhoz kerülő hivatalviselők problémáját. Most azt találjuk, hogy az ő csoportjuk, amelynek számbeli bővülése eddig sem tartott lépést a teljes csoportéval, hirtelen maroknyivá zsugorodott: mindössze ketten képviselik a „tereziánus generációban": Darvas Ferenc és felsőbüki Nagy Pál.[1187]

A „tereziánus" hivatalnokok családjában a következő generáció ellenzékisége megjelenik az arisztokraták alcsoportjában (Illésházy István esetében), de sehol máshol nem. Úgy tűnik, a korszak végére Bécsnek sikerült egy hosszú távon is teljesen lojális hivatalnoki garnitúrát kinevelnie.

Következtetések

A fenti elemzés rámutat a vizsgált négy nemzedék jól elkülöníthető különbségeire. Az imént általam leegyszerűsítően „háborúsnak" nevezett (1680 előtt született) nemzedék, amely még megtapasztalta a törökellenes visszafoglaló háborút, és általában harcolt is benne, majd végigélte a Rákóczi-szabadságharcot, érett fővel lett főhivatású hivatalnok az elsősorban 1723 után hivatalszerűvé váló felsőbíróságokban és különösen a dikasztériumokban – részint egyszerűen főméltóság-viselése okán, mintegy kénytelenségből. Ők jóval kisebb létszámú generációt képviseltek, mint a későbbiek, és arányosan oszlanak meg három csoport között: az arisztokraták, a vármegyei hivatalviselők közül kiemelkedő köznemesek és a pályájukat a központi hatóságokban (sokszor alacsonyabb szinten) megkezdő (és gyakran a hivatali ranglétrát végigjáró) „bürokraták" között. (De ahogy általában, úgy még ez utóbbiak esetében is igaz az, hogy a sikeres hivatali karriereket az előző generáció teljesítménye alapozta meg.) A „professzionális hivatalviselő" köznemeseknek jó esélyük volt családjuk társadalmi felemelésére, az elitbe való tartós integrálódásra. Azt is láttuk, hogy a régi arisztokrácia tagjai minden királyhűségük ellenére jól láthatóan zsigereikben hordozták az önállóság hagyományát. Végül az a mintázat rajzolódott ki, hogy a vármegyei köznemesség képviselői tipikusan a Helytartótanácson és a Királyi Kúria hivatalain keresztül kerültek az országos szintű hivatalok-bíróságok tisztségeibe (és pályafutásukban gyakran a diétai szereplés jelentette a kitörési pontot), míg a „bürokraták" a Kancellárián és a Kamarán keresztül emelkedtek fel.

Mindezt úgy értékelhetjük, hogy az 1722–1723. évi diéta által hozott, főhivatású tisztviselők munkáját szükségessé tévő reformintézkedések mintegy megnyitottak egy csatornát, amely

[1187] Sajnos kevesen vannak ahhoz, hogy csoportként legyen őket érdemes vizsgálat tárgyává tenni, de megjegyzem, hogy mindketten a hagyományos mintához igazodtak a központi hivatalra való kerülést tekintve: útjuk a vármegyéről a Helytartótanácsra vagy a Kúriára vezetett. Darvas leszármazottai egyértelműen a vármegye szintjére tértek vissza. Felsőbüki Nagy fia pedig ugyan személynök lett, ami az apa sikerének hosszú távú garanciájaként is felfogható, de az arisztokráciába még ő sem tudta beemelni családját.

lehetőséget kínált az elitbe való felemelkedésre. Ezt mind a vármegyék *bene possessionatus* elitje, mind pedig az ilyen háttérrel nem rendelkező, kizárólag az uralkodó lojális és szakszerű szolgálatára építő „bürokraták" megpróbáltak kihasználni.

A következő, „átmenetinek" nevezett (1680 és 1700 között született) generáció tagjai, akik ugyan a visszahódító háborúkban már nem vehettek részt, de gyermekként vagy fiatal felnőttként megélték a Rákóczi-szabadságharcot, és az a döntő lépés, amellyel a magyar hivatali és bírósági szervezet átalakítása 1723-ban megtörtént, tipikusan felnőttkoruk elejére esett, már felnőtt fejjel váltak főálllású tisztviselővé. Soraikból a kibővülő lehetőségeket, a felemelkedés szélesedő csatornáját a korábbiaknál nagyobb számban használták ki abban a formában is, hogy az Helytartótanácsban és a Kúrián a vezető pozícióban töltött átlagos szolgálati idő legalább dupláját teljesítették. Az arisztokraták aránya azonban visszaesett, és a köznemeseken belül is többségbe kerültek a „bürokraták" a „vármegyékből érkezettekkel" szemben. A társadalmi felemelkedés esélye a korábbiaknál is jobb volt, gyermekeik nemzedékét is tekintetbe véve 50%-osra nőtt, és továbbra is igaz volt az, hogy a „vármegyeiek" főleg a Helytartótanácson és a Kúrián keresztül, a „bürokraták" pedig a Kancellárián és a Kamarán keresztül léptek be az országos szintű hivatalviselők közé.

A professzionális hivatalviselők „konszolidációs nemzedéke", amely már a 18. század szülötte volt (1700–1720), nem tapasztalta meg a törökellenes visszafoglaló háborút, és a Rákóczi-szabadságharcról is legfeljebb gyermekfejjel szerzett bizonyos élményeket. Már ifjúkorában maga előtt láthatta a főhivatású hivatalviselést, mint a hatalomgyakorlásnak országos szinten érvényesülő lehetőségét, és nagy valószínűséggel eleve erre a pályára készült.[1188] Bővebb volt a korábbinál is. Nemcsak még jobb esélyeket kínált ez a „pálya" a családnak a társadalmi elitbe való tartós beemelésére, mint korábban (ez az esély a köznemesi hivatalviselők között már 50% felett volt), hanem komoly belső átalakulások is tapasztalhatók a korábbiakhoz képest. Először is ismét nagyobb számban vannak arisztokraták a „főállású" hivatalviselők között, de többségük már a magyar taláros nemesség második nemzedékét képviselte, nem pedig a régi elitet. Másfelől már nem érvényes az a tétel, hogy a „bürokraták" felemelkedése a bécsi Kancelláriához és a kisebb presztízsű Magyar Kamarához kapcsolódik, míg a „vármegyei" származású köznemes tisztviselők belépése az erősebben rendi jellegű Helytartótanácson és Kúrián keresztül történik – a „bürokraták" már ez utóbbi két szervezetet is „meghódították."

Az előzőhöz egyébiránt alapvetően hasonlónak tűnő tereziánus nemzedék pedig (az 1720–1740 között születettek) már Mária Terézia korában került be a hivatalokba, és egy kész

[1188] Ezt a hipotézist egy oktatástörténeti vizsgálat tudná megerősíteni vagy megcáfolni.

struktúrával találkozott, ezért más jellemző jegyeket alakított ki a hivatalviselés tekintetében is. Létszáma már nem bővült tovább. A régi arisztokrácia aránya pontosan megegyezett a korábbiakkal, de az új hivatali főnemesség következő generációja már eltűnt ebből a körből. Ezzel szemben tovább nőtt a köznemesek aránya. (Ezzel e jelenséggel a főméltóságviselőket elemezve már találkozhattunk.) A társadalmi felemelkedés esélyei azonban (ezt fiaik sorsán lemérve) a korábbiakhoz képest jelentősen megváltoztak: a kitörés korábban fokozatosan javuló esélyei immár beszűkültek. Ezt a jelenséget úgy értelmezhetjük, hogy az állandó és fizetett központi állami hivatali apparátus kiépülése olyan egyszeri lehetőséget kínált a korábbi nemzedékek „professzionális" hivatalviselőinek, amilyen már nem kínálkozott a rendszer „beállása" után a későbbi „professzionális" hivatalnokoknak a tereziánus nemzedékből. Azt nem mondhatjuk ugyan, hogy „Egyszer volt Budán kutyavásár" – de a központi állami hivatalok „*Gründerzeit*je" egyértelműen lezárult.

További újdonság az, hogy a „professzionális" hivatalviselők körében minimálisra szorult vissza a vármegyéből érkezők aránya, vagyis számukra az elitbe történő beemelkedésnek ez a viszonylag új 18. századi csatornája fél évszázad múltán már jelentős mértékben be is szűkült, sőt esetleg egyenesen bezáródni kezdett. (Korábbi vármegyei vizsgálatunknak, különösen a vármegyéből az országos szintű hivatalokra jutó tisztviselőkre irányuló elemzésnek tehát ez a záró mozzanata: ez az út ekkor lett mintegy zsákutca.) Helyükbe a „bürokraták" léptek, akik – sőt még gyermekeik is – az uralkodó iránti megkérdőjelezhetetlen lojalitással tevékenykedtek, a „tereziánus nemzedék" professzionális hivatalviselőiből már szinte teljesen hiányzott az a politikai ellenzékiség, amely még a „konszolidációs nemzedékben" is megvolt.

Ezzel a bezáródással és az ebből következő szétválással állt be az a helyzet, amelyet (a későbbi állapotokból kiindulva) Robert Evans úgy írt le, hogy a Magyarország feletti uralomért két elkülönült garnitúra versengett: a központi és a vármegyei hivatalok viselői. Ennek hátterében pillantottuk meg korábban azt a diéta intézménytörténeti vizsgálata által sugallt a tendenciát, hogy a 18. század végére végbement egy polarizáció: a rendiség és az uralkodó szolgálata egyre inkább egymással szemben nyert értelmezést, a két politikai tényező kompromisszumának ez esélyei egyre romlottak. Az elitek most észlelt szétválása leképezi a politikai tényezők egyre élesedő szembenállását.

„A fordulat éve?"

A főméltóságokat vizsgálata a régi elitet a hetvenes évek végéig láttatta domináns pozícióban, és az új hivatali főnemesség dominanciája, az őrségváltás Mária Terézia uralkodásának

utolsó éveiben vette kezdetét, hogy azután a jozefin évtizedben menjen végbe.[1189] Kérdés, hogy most csak a „professzionális" hivatalviselőkre összpontosítva mit mondhatunk erről az időszakról. Érdemes az 1772/1773 körüli éveket, némi rátartással az 1760 és 1785 közötti negyedszázadot külön is vallatóra fogni: mi történt ekkor a három kormányhatóság és a Kúria apparátusában?

Első közelítésben azt láthatjuk, hogy az általunk vizsgált négyből a „háborús nemzedékhez" ebben a negyedszázadban már senki sem tartozott az aktív „professzionális" hivatalviselők közül – természetesen továbbra is csak a vezető tisztségeket tekintve. Az „átmeneti nemzedékhez" 1760-ban még közel ötödrészük, míg a „konszolidációs nemzedékhez" felerészük tartozott, és a „tereziánus generációt" már nem kevesebb, mint harmaduk reprezentálta ebben a körben. (Lásd a 29. táblázatot.) Amint várható, az „átmeneti nemzedékhez" tartozók száma fokozatosan csökkent, 1773-ra tűntek teljesen el. Az „konszolidációs nemzedék" tisztviselőinek aránya enyhe hullámzást mutatott 1773-ig (amikor ugyanazt a közel 50%-os arányt látjuk, mint 1765-ben),[1190] majd innen fokozatos csökkenésnek indul, és 1785-re negyedrész alá esik. Lényegében ekkorra, a jozefin évtized közepére ugyanúgy kicsinyre zsugorodott a „konszolidációs nemzedék" kádereinek csoportja, mint éppen két évtizeddel korábban az átmeneti nemzedék „professzionális" tisztviselőié: 1765-ben, illetve 1785-ben csökkent a két csoport ötfősre. (Lásd a 10. ábrát.) Mivel éppen 20 egymást követő évben születetteket tekintettünk egy nemzedéknek, a szabályosság, bár első pillantásra meglepő, könnyen magyarázható. A „tereziánusok" már 1765-ben harmadrészét tették ki a vezető „professzionális" hivatalviselőknek, és 1772-ben kerültek többségbe. (Lásd a 11. ábrát.) Bár ez a megközelítés nem különösebben finom mérőműszere a hivatalviselőket tekintve a változásoknak, mégis komoly megerősítő erőt képvisel a főméltóság-viselőkre irányuló elemzés tekintetében az a tény, hogy ez az egészen más szempontokat érvényesítő és más bázisra vonatkozó vizsgálat ugyanúgy az 1772/1773-as éveket láttatja fordulópontoknak, mint amaz. De valamivel finomabb elemzésre is kísérletet tehetünk.

Az következett korábbi elemzésünk logikájából, hogy az arisztokratákat, a „bürokratákat" és a vármegyékből érkező köznemeseket különítettük el, és e típusokat illetően fogalmaztunk meg állításokat. Most erre a kiemelt negyedszázadra külön megnézhetjük, hogyan alakult e csoportok létszáma, és pedig nemcsak aggregáltan, hanem három dikasztériumunkra és a Kúriára külön-külön is. Nem szabad persze megfeledkeznünk arról, hogy nem a teljes apparátusukat, még csak nem is a „vezető beosztásúak" komplett csoportját vizsgáljuk (mondjuk: minden tanácsost és titkárt, illetve kúriai bírót, továbbá az elnököket), hanem csak azokat, akiket korábban „professzionálisnak" aposztrofáltunk azon az alapon, hogy az átlagos tisztségviselői időszak dupláját szolgálták le

[1189] Cserpes–Szijártó: Nyitott elit?
[1190] 49% - ez a vizsgált 26 év maximális értéke.

dc_1391_17

ezekben a „vezető beosztásokban.” Tekintettel azonban a dikasztériumokban érvényesülő döntési eljárásokat, éppen ezeknek az embereknek, mint régóta szolgáló tanácsosoknak stb. volt igen jelentős befolyásuk a meghozott döntésekre.[1191]

A három csoportból származó tisztviselők megoszlása a Helytartótanácsnál, a Kúriánál,[1192] a Kancelláriánál és a Kamaránál a 30–33. táblázatban és az ezek alapján készült 12–19. ábrán látható. Mivel az egyes szervezeteknél a vizsgált csoportok elemszáma alacsony, ezért nem annyira önmagukban érdekesek az ábrák, mint inkább ezek összehasonlítása lehet ígéretes.

Kifejezetten a Kúriát illetően azonban mégis érdemes megjegyeznünk azt, hogy míg az 1760 és 1785 közötti negyedszázadban a „professzionális” tisztviselőnek minősíthető bírák közül az „átmeneti nemzedékből” megmaradt öregek még valamennyien vármegyei hátterűek voltak (Festetics Kristóf, Jankovich Miklós, Niczky György), és a „konszolidációs nemzedék” a három csoporthoz tartozók között teljesen egyenlően oszlik meg, a „tereziánus generációt” már túlnyomó többséggel uralják a „bürokraták”. A Helytartótanácsban – igencsak meglepő módon – a „vármegyékből érkezőket” csak igen kis számban találjuk meg (minden nemzedékben egyet-egyet Barinay László, Fekete György és Darvas Ferenc személyében), és a „bürokraták” száma pedig mind az „átmeneti”, mind a „tereziánus” nemzedékben megegyezik az arisztokratákéval.

A Magyar Királyi Udvari Kancelláriánál az 1760 és 1785 közötti időszakban senki sem szolgált, aki még az „átmeneti nemzedékhez” lenne sorolható, sőt a teljes, a „professzionális” hivatalviselőkhöz sorolható állománynak majd kétharmada már a „tereziánus nemzedék” tagja volt – azaz ez a kormányhatóság volt a legfiatalabb ebben az időszakban.[1193] Míg az „átmeneti” nemzedékben az átalunk vizsgált három csoport tagjai között a vármegyéből érkezők és „bürokraták” egyenlően találhatók meg (de arisztokrata egy sincsen), a Kancellária „tereziánus” hivatalnokai között már csak mind egy szálig „bürokratákat” találhatunk – és ez bizonyosan nem véletlen. Végül a Kamara ebben a tekintetben a Kancelláriára hasonlít, csak éppen ott nem annyira szélsőséges a helyzet: van egy tanácsos, Vajay László, aki még az „átmeneti nemzedéket” képviseli, és bár a vizsgált negyedszázadban a legtöbben már a tereziánus nemzedékhez tartoztak a

[1191] Lásd Wellmann: Rendi állás, Ember: A Helytartótanács *passim*, például 26., 31.

[1192] A jogügyigazgatókat itt veszem tekintetbe, ahol ténylegesen működtek, és nem a Kamaránál, ahol fizetésüket kapták.

[1193] Bár sem megközelítési szempontjaink, sem a pontos időszak nem egyezik, melyekre állításaink vonatkoznak, mégis érdekes, hogy Fallenbüchl Zoltán Mária Terézia dikaszteriális hivatalnokait (tehát az 1740 és 1780 közötti teljes időszakot) vizsgálva éppen azt állapította meg, hogy belépéskor a kancelláriai tanácsosok átlagéletkora volt a legmagasabb, 42,5 év – ehhez képest mind a Kamara, mind a Helytartótanács esetében négy évvel alacsonyabb. Ám míg a királynő uralkodásának első felében a kancelláriai tanácsosok átlagéletkora hivatalba lépésükkor 45 év felett volt, 1760 és 1780 között ez 40 év alá esett vissza. (Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 329.)

dc_1391_17

„professzionális hivatalnokok” közül, arányuk csak az 50%-ot múlja felül, vagyis nem túlnyomó, végül a nagy többségben lévő „bürokraták” közé mind a „konszolidációs”, mind a „tereziánus” generációban belevegyült egy-egy arisztokrata is. Mintha a Kancellária apparátusában a „bürokratákhoz” „a vármegyéből jöttek”, a Kamarában pedig arisztokraták társulnának – de csak mutatóba. Ahogy a Helytartótanácsban a „professzionális tisztviselők” csoportját (tehát – ismét emlékeztetnem kell – nem a tanácsosok és titkárok teljes csoportját!) arisztokraták és „bürokraták” dominálták ebben a negyedszázadban (13. ábra), úgy a Kúriában megtalálhatjuk mellettük – ha nem is velük azonos számban) a vármegyékből érkezőket is (15. ábra), a Kancellárián és a Kamarában pedig a „bürokraták” egyértelmű dominanciája érvényesült (17. és 19. ábra).

Végül adatainkat egyesítve vizsgálat alá vethetjük mind a négy végrehajtó és bírói szervet. (Lásd a 34. táblázatot és a 20–21. ábrát.[1194]) A következtetés egyértelmű: változás nincs, és pedig azért nem tudjuk itt tetten érni a változást, mert a „bürokraták” *már az első* vizsgált évben, 1760-ban többségben voltak, majd többségük némi hullámzással tovább nőtt, nagyjából 50%-osról kétharmadosra. Vagyis kamarai és a kancelláriai dominanciájuk olyan erős volt, hogy ez összességében már a tekintetbe vett időszak legelején többséget eredményezett számukra, noha a másik két vizsgált hatóságnál a „bürokraták” részaránya csak 1777-ben (a Kúriánál) vagy 1780-ban érte el az 50%-ot (a Helytartótanács „professzionális” hivatalnokai között). A hetvenes években tehát mégsem valódi áttörésről van szó, csak arról, hogy a régies, inkább rendi jellegű hatóságokban is érvényesült a másutt már korábban megnyilvánuló trendje a „bürokraták” hatalomátvételének. A korább elvégzett vizsgálat eredményét emellé a következtetés mellé illeszthetjük: szintén a hetvenes évekre tehető az őrségváltás a rendi főméltóság-viselők körében, amikor a régi arisztokrata elitet az új hivatali főnemesség váltotta fel. Nem feltételezhetjük tehát, hogy 1772 vagy 1773 lett volna a „fordulat éve”. A változás a hetvenes éveknél korábban megindult már, és – például a Kancellária vagy a Kamara kötelékében – eddigre már végbe is ment. A hatalmi elit társadalmi átalakulásának vizsgálata érdekében tehát még korábbi időszakokat is tekintetbe kell vennünk. Ezért következő vizsgálatunkat a század derekára irányozzuk.

[1194] Jelzem, hogy a részadatok összege nem egyezik meg ezen összesítés számaival, mert ha egy tisztviselő egy évben mondjuk előbb a Helytartótanácsnál, majd a Kancelláriánál viselt valamilyen hivatalt, akkor őt mindkét helyen tekintetbe vettem.

dc_1391_17

Társadalom- és kultúrtörténeti vizsgálódások III: Elitek és politikai döntések

Politikai állásfoglalások a diétán a 18. század közepén. Egy generatív modell kísérlete

Az utóbbi évtizedek egyik legérdekesebb társadalomtudományos történeti kísérlete a generatív modell felépítésére irányult. Paul-André Rosental francia társadalomtörténész egy norvég antropológus, Fredrik Barth által elemzett esetet idézi fel a generatív modell bemutatására. Ő azt vizsgálta meg, miként oszlanak meg a tengeren egy norvég halászfalu hajói, és azt tapasztalta, hogy a legtöbb halászhajó együtt hajózik ki, pedig a heringhalászatra nem ez a legjobb módszer, hiszen amikor a flotta halrajokat talál, ezeken a kénytelenek a halászok megosztozni. De Barth azt tapasztalta, hogy néhány hajó ugyanakkor magányosan indult útnak. Ezeket az eseteket, mint kivételes jelenséget – mondja – nem szabad elhanyagolni, mert akkor nem fogjuk megérteni a jelenséget.

Rosental hangsúlyozza, hogy a norvég antropológus felfogása szerint nem érvényesül koherens normarendszer. Sokféle viselkedés figyelhető meg, mert az egyéni döntéseket az aktuálisan rendelkezésre álló anyagi, kognitív, kulturális erőforrások függvényében hozzák meg. Nyilvánvaló a bizonytalanság, amellyel a cselekvők számolnak. Viselkedésükből tehát nem a normát kell megfejteni, hiszen a viselkedés csupán az egyén egyedi válasza az adott helyzetre; a viselkedés helyett a folyamaton van a lényeg, amely azt létrehozta. Fredrik Barth példájában a kulcsfontosságú elem az érték: mit fognak fel veszteségként, illetve nyereségként a szereplők. Ezt pedig cselekedeteik megfigyelése alapján lehet meghatározni, s csak így figyelhetjük meg az oksági viszonyokat. „Generatív modellre" van tehát szükség, amely nem a formákat írja le, hanem a folyamatokat azonosítja. Ugyan a magányos hajó esélyei jobbak a heringfogásra, de esetleges kudarcának a megítélése is súlyosabb, és a sikertelen kapitány azt kockáztatja, hogy legközelebb nem kap legénységet – ezért a legtöbb hajó együtt, rajban fut ki a tengerre. A kollektív kudarc megítélése mindig kevésbé kedvezőtlen – *valahová* a halászoknak következő alkalommal is el kell szegődniük, és ha az összes hajó előző útja kudarc volt, nem lesz jobb választásuk. Mindössze a hajók kisebbsége hajózik ki magányosan. Ezeket a leginkább megbecsült kapitányok irányítják. Csak ők merik a nagy fogás reményében (amelyen ugye nem kell megosztozniuk a többiekkel) megkockáztatni, hogy elszakadjanak tőlük, mert ők még egy esetleges kudarc esetén is kapnak legközelebb legénységet a hajójukra.[1195]

Barthot az érdekli, hogy mi hozza létre a társadalmi életben a formákat, vagyis az egyéni viselkedésben megnyilvánuló szabályosságot. Nem a megfigyelt társadalmi szabályszerűségeket

[1195] Rosental: A „makro" felépítése 73–80.

dc_1391_17

akarja utánozni „generatív” modelljével, hanem maga a modell képes ilyen szabályszerűségek előállítására. Azt kell megnézni, mondja a norvég antropológus, hogy a társadalmi rendszerek empirikus valósága a modell paramétereinek mely sajátos együttese esetén felel meg a modell által előállított alakzatoknak – vagyis esetében (más hasonló modellekkel ellentétben) a logikai műveleteknek az empirikus folyamatokat kell tükrözniük.[1196] Maurizio Gribaudi olasz társadalomtörténész monográfiája egy torinói munkásnegyed két világháború közötti történetéről szintén a generatív modell alkalmazására tett kísérletként értelmezhető, amikor azt vizsgálta, hogy azonos társadalmi-gazdasági háttér esetén is különféle mobilitási viselkedések tapasztalhatók – vagyis a szokásos makroszintű magyarázatok nem működnek, a cselekvő egyén felfogásával nem egyeztethetők össze.[1197]

Mindezek tükrében adódik annak lehetősége, hogy az országgyűlési forrásokban fellelhető egyéni politikai döntések jobb megértésére generatív modellt építsünk. A vállalkozás persze bizonyos szinten reménytelen: a töredékes forrásanyagot áttekintő történész nem rendelkezik az antropológus lehetőségeivel. Esélyei a sikerre annak esélyeitől messze elmaradnak. A kudarc valószínűsége dacára talán mégis érdemes kísérletet tennünk a generatív modellel. Már nem tudnám megmondani, hogy Vörös Károlytól vagy Heckenast Gusztávtól hallottam az adomát Makkai Lászlóról, akit valaki így jellemzett: „Ha kihirdetnék, hogy kerestetik valaki, aki befesti az eget, ő még erre is vállalkozna. De félig be is festené!” Még csak az sem feltétlenül haszontalan, ha valaki végül félig sem festi be az eget. A kudarc részeredményei is fontosak lehetnek akkor is, ha egyéb kudarcos vállalkozások hasonlóképpen töredékes, de ezekkel egy irányba mutató eredményeivel vetjük össze és ezekkel együtt értékeljük ki őket.

John Lewis Gaddis joggal mondja, hogy a történész nem modellt szokott építeni, hanem szimulációt végez el, egy eseménysornak nem az újraelőállítására törekszik, hanem az illusztrálására, hisz tőle nem várják el az előrejelzést, szemben a modellekkel. A társadalomtudós kénytelen spórolni és csak néhány okot venni figyelembe, hiszen egyébként belefulladna a komplexitásba, a történész viszont „tud úszni.” A társadalomtudós redukcionista modelljével szemben szerinte a történész ökologikus képet alkot a valóságról, hasonlóan a geológus, az evolúciós biológus vagy a csillagász eljárásához, amely virtuális újraalkotásra törekszik.[1198] Noha hízelgő ez a kép, mégis úgy vélem, hogy kísérletünk egy generatív modell felállítására sok haszonnal járhat reménytelensége és szokatlansága ellenére is.

[1196] Barth: Models v.
[1197] Nagy Ágnes: Társadalmi mobilitás 245; vö. Gribaudi: Itinéraires.
[1198] Gaddis: Landscape 54–65.

dc_1391_17

Ha tehát a század közepének politikai megnyilvánulásainak megvizsgálását tűzzük ki célul, a forrásokat tekintve célszerű az 1728–1729. évi diétát kezdőpontként megjelölni, amikor is – mint láttuk – a legtöbb fejenkénti szavazásra került sor, illetve elmenni egészen 1764–1765-ig, amikor a kiélesedő politikai szembenállás légkörében már sok paszkvillus jelent meg a hatalmi összecsapások főszereplőit jellemezve-kigúnyolva. Ebből az egyharmad évszázadból, ennek négy országgyűléséről gyűjtöttem ezért össze azokat a diétai politikai állásfoglalásokat, amelyeknek korábban a nyomára bukkantam, és amelyek jelenleg a *Diaeta* adatbázisban szerepelnek. A politikai cselekvők közül kiszűrtem azokat, akikről már esett szó főméltóság-viselésük,[1199] országos vagy vármegyei hivataluk kapcsán (hogy a 18. századi politika szereplőinek egy újabb csoportjával ismerkedhessünk meg), végül a maradékból a vármegyéket vagy távollévőket képviselő „politikusokat" válogattam ki, hogy társadalmilag lehetőleg homogén halmazt kapjunk eredményül. Célom volt, hogy még kezelhető méretű sokaságot kapjak, amelyből azonban már az egész csoportra következtetéseket lehet levonni.

Ahogy embereket rendelek hozzá a diétai naplókban egyes vármegyékhez társított politikai állásfoglaláshoz, úgy ölt fokozatosan emberi arcot a politika. Körvonalazódnak azok a hatások, amelyeket az egyéni döntéseknek a karrierekre, családi sorsokra gyakorolnak. A politika társadalomtörténete ebben az esetben nem az absztrakciók, hanem a konkretizálás útján indul el – hogy majd a konklúziók levonásakor ismét magasabb elvonatkoztatási szintre kerüljön.

Azért érdemes generatív modellünket a politikai állásfoglalások magyarázatára építeni, mert a politika a társadalmi-kulturális lét aggregatív szférája, vagyis benne a legkülönfélébb szempontok és törekvések összegződnek. Ahogy a reneszánsz politikai gondolkodó és történész, Guicciardini fogalmazott: a politika maga az élet.[1200] Noha Braudel, amikor élete végén kísérletet tett arra, hogy megírja hazája totális történelmét azzal a céllal, hogy megpróbálja „Franciaország múltját valamennyi humán tudomány nézőpontjából vizsgálni", és vállalkozásának a *Franciaország identitása* címet adta, földrajzi, demográfiai és gazdasági szempontú elemzést végzett el,[1201] a Pierre Nora által koordinált nagy vállalkozás, a *Lieux de mémoire* nem sokkal később mégis arra az eredményre jutott, hogy a francia identitása a politikához kötődik.[1202] Ezen megfontolások álltak azon kiinduló feltevésünk mögött is, amellyel a 18. század történetének vizsgálatát éppen a hatalom kérdése köré szerveztük.

[1199] Lásd: Cserpes–Szijártó: Nyitott elit?
[1200] Martines: Firenze 87.
[1201] Braudel: Franciaország identitása I. 9. Az el nem készült harmadik kötet tárgya „a politológia [feltehetően helyes fordításban: politika], a kultúrák tanulmányozása, szociológia" lett volna, a negyediké pedig a nemzetközi kapcsolatok. (Uott I. 15.)
[1202] K. Horváth: Eltűnt emlékezet 132.

Az elkövetkezőkben tehát úgy fogunk magyarázó tényezőket keresni a diétai politikai állásfoglalások mögött, hogy megkísérlek egy generatív modellt felépíteni. Olyan forrásokat kerestem, ahol a megnyilvánulásokat le lehet egyszerűsíteni ellenzékiség és kormánypártiság bináris ellentétére. A legtöbb esetben szavazások és paszkvillusok szolgáltatnak ilyen adatokat. Valamivel több, mint 400 politikai állásfoglalást tudtam egy adatbázisba gyűjteni,[1203] de csak azokat a politikai szereplőket vettem figyelembe, akiknek az állásfoglalásait legalább két esetben meg lehet ismerni.[1204] Végül a 18. század derekának politikai cselekvőit tekintve 60 fős sokaságom maradt, nagyjából ugyanúgy, mint az előző kvantitatív vizsgálat esetében. Megoszlásuk azonban a négy diéta között nem egyenletes: a feltérképezett politikai állásfoglalások legnagyobb csoportja az első diétához, az 1728–1729. évi országgyűléshez kötődik.

A politikai szereplők élettörténetét és karrierjét vizsgálva – már amennyiben ez lehetséges – megpróbálom megkeresni a hatótényezőknek olyan kombinációit, amelyek magyarázzák a teljes csoport – vagy ennek nagy része, esetleg több markánsan elkülönülő részhalmaza – esetében magát az állásfoglalást. Barth nyomdokain járva természetesen meg kell próbálni a kisebbségi viselkedést is modellünkbe integrálva magyarázni. Ugyanakkor az eredeti módszerhez képest továbbfejlődésre ad lehetőséget az a körülmény, hogy egyes 18. század közepi magyar „politikusok” több országgyűlésen is részt vettek, és magatartásuk változhatott is, illetve egyes magatartások vagy motivációk inkább jellemezhették a vizsgált időszak egyik részét, mint a többit.

Az analízishez megpróbáltam minden politikai állásfoglalás mögött feltárni a következő előzetes magyarázó tényezőket: melyik kerületből érkezett (tiszai, Dunán inneni, dunántúli), vármegyei követ volt-e vagy távollévő követe, viselt-e vármegyei tisztséget,[1205] országos hivatalt (beleértve a Királyi Táblánál viselt bírói méltóságot), kerületi táblai vagy kamarai hivatalt, megnyilvánult-e iránta a diéta előtti tíz évben valamilyen módon a királyi kegy (rangemelés, aranysarkantyús vitézzé ütés, birtokadomány), végül protestáns vagy katolikus volt-e. Ezek az előzetes magyarázó tényezők értelemszerűen csupán *proxy*ként, megközelítő helyettesítő változóként szolgálnak a két és fél – három évszázad távlatából közvetlenül meg nem ragadható

[1203] Pontosan 411 diétai politikai állásfoglalásról van szó.
[1204] Az előfordul viszont, hogy egy-egy politikai cselekvő „kormánypárti” vagy ellenzéki voltát egy diéta esetében több, egy másik országgyűléssel kapcsolatban pedig csak egy forrásból ismerhetjük meg. Egy-egy kivételes esetben pedig három, illetve két diétáról ismerjük egy követ egy-egy állásfoglalását.
[1205] Sok esetben a korábbi és későbbi időszakra vonatkozó adatokból csak valószínűsíthetjük a diéta idején való hivatalviselést. A táblabíróságot azonban nem tekintettem ilyennek tekintettel arra, hogy gyakran puszta cím volt, amely rendszeres aktivitást nem igényelt, és összeegyeztethető volt olyan a vármegyeihez képest egészen más irányú hivatalviseléssel is, mint például a Királyi Táblán való ítélkezés.

dc_1391_17

mentalitásokhoz, meggyőződésekhez, politikai attitűdökhöz abban a hitben, hogy a viszonylag szabadon meghozott döntésekre épülő tettek tipikusan korrelálnak a döntés mögött meghúzódó meggyőződéssel és elvekkel. Biztosan nincsen ez mindenkinél így és minden esetben így, de most csak egy viszonylag nagy létszámú csoport átlagos politikai viselkedését akarjuk feltárni azzal a céllal, hogy a század derekán az elit esetleges átalakulását tetten érhessük, és úgy vélem, hogy céljainkat e *proxy* változók vizsgálatával is el tudjuk érni.

Ugyanezt a másik oldalról is megvizsgálva továbbá igyekeztem tekintetbe venni mindazon célokat, melyek motiválhatták a politikai cselekvőket. Mivel ezeket a maguk után *ego*-dokumentumokat nem hagyó politikai szereplők teljes csoportjára közvetlenül megint csak lehetetlen feltárni, ismét helyettesítő változókat alkalmaztam. A diétai politikai állásfoglalás utáni időszakban is megvizsgáltam ezért főhősünk pályáját, sőt többnyire leszármazottainak pályáját is. Azt kerestem, kapott-e az illető kinevezést a diéta után országos hivatalra vagy kerületi táblához vagy a kamarához, kapott-e főúri rangot, birtokadományt, esetleg aranysarkantyús vitézzé avatták-e. Nyilván ahogy az aktuálisan érvényesülő előzetes (ok jellegű) magyarázó tényezők kombinációja nem kódol egyértelműen egy bizonyos politikai állásfoglalást, úgy az utólagos (cél jellegű) magyarázó változók sem tekinthetők egyetlen politikai állásfoglalás eredményének – de azt azért fel lehet tételezni, hogy az általunk figyelembe vett politikai állásfoglalás jelzéseként, statisztikai értelemben (remélhetőleg reprezentatív) mintájaként[1206] értelmezhető a vizsgált politikai cselekvő ha nem is homogén, de határozott célra irányuló cselekvéssorozatának, melynek végül eredménye lett a szóban forgó pályafutás (és a kinevezés, adomány vagy egyéb – vagy éppen ezek hiánya). Ugyanennyire érdekes lehet az is, hogy a következő nemzedékben, az illető politikai cselekvő fia vagy fiai esetében találkozunk-e kinevezéssel, birtokadománnyal vagy hasonlóval. Bár bizonyosan voltak olyanok, akik ugyan ezen említett célok elérésének szándékával alakították ki diétai politikai állásfoglalásaikat, mégsem részesültek ezekben, ez nem érvényteleníti e *proxy* változók felhasználhatóságát, csak azt jelenti, hogy a modell nem determinisztikus, hanem sztochasztikus jellegű: nem minden (mondjuk) kormánypárti diétai politizálás juttatja az illető – mondjuk – fizetéssel és hatalommal járó dikasztériumi hivatalhoz. De ezt előre sejthetjük. Az érdekes nem ez, hanem például éppen az, hogy vajon ellenzéki vagy kormánypárti politizálással lehetett jobb eséllyel ilyenhez jutni.

[1206] Noha a jelen vizsgálatba bevontam az összes általam a diétai forrásokból megismert politikai állásfoglalást (tehát nem egy ezekből valamilyen alapon vett mintával dolgozom, hanem a teljes sokasággal), ez a korszak összes diétájának minden politikai állásfoglalásához képest (amelyek döntő többségéről nincsenek forrásaink) statisztikai értelemben mégis csak mintának tekintendő.

dc_1391_17

Az eddig hangsúlyozott hatalom mellett a fizetés is igen fontos motiváció. Jonathan Dewald meggyőzően érvel amellett, hogy az abszolutizmus sikere mögött a nemességgel kötött kompromisszuma állt, amely a nemességnek továbbra is biztosított helyi szintű hatalomgyakorlás mellett a nemeseknek a királyi hivatalokban és a hadseregben biztosított fizetett állások által képviselt vonzerő húzódott meg.[1207] Pontosan illusztrálja ezen folyamat lezajlását Brandenburg-Poroszországban a nagy választó uralkodása idején Peter Baumgart tanulmánya: bár a helyi nemesség politikai jogainak és privilégiumai egy részének elvesztése ellen kezdetben hevesen tiltakozott, de kárpótolták a *Landrat*ok keretében létesülő állások és a hadsereg nemeseknek fenntartott tiszti pozíciói. Mindezek a koronához kötötte, és hosszú távon szolgáló nemességé alakította a junkereket.[1208] Látható, hogy igen fontos távlatilag az a tény, hogy ez a kapocs a magyar nemesség egésze esetében nem jött létre. Mindeközben a csekély létszámú és a kamarai apparátustól eltekintve pusztán központi szervként működő fizetett királyi hivatalok vonzereje a magyar nemesekre még nagyobb is lehetett.[1209]

Megfontolandó Vámos András ellenvetése a hivatali kinevezések relevanciájával kapcsolatban. A távollévők követeinek pályafutását vizsgálva Vámos 20 személyt talált, aki a diéta végeztével kormányszéki vagy segédhivatali hivatalnokok lettek. Mégis úgy véli, hogy mivel közülük 14 hivatalnokcsaládból származott, inkább ehhez volt köthető kinevezésük, mint az országgyűlési szerepléshez. Leszögezi továbbá, hogy a már hivatalban lévők előléptetésének csak harmada köthető a diétákhoz. Tézisének érvényét mindazonáltal az alacsonyabb beosztású hivatalnokokra fogalmazza meg,[1210] tehát az itt vizsgált (mind politikailag, mint hivatali tekintetben) magasabb szintre nem érvényes automatikusan, illetve szerintem a 20 hivatali kinevezést vagy az egyharmados előléptetési arányt alig lehet elhanyagolhatónak minősíteni. Ahogy a távollévők követségét is feltehetően racionális megfontolásból vállalták el bizonyos személyek, úgy a vármegyei követség és a diétai politikai szerepvállalás is minden bizonnyal hasznosnak tűnt igen sok „politikus" számára. Ahhoz, hogy ez a tényező hasson, elég egy olyan „sikerességi mutató", amilyent Vámos András talált.

[1207] Erről lásd bővebben: Szijártó: A diéta 394–401., vö. Dewald: Az európai nemesség 135–138. Hasonló módon azért nem álltak a svéd rendek szemben XI. Károly abszolutizmusával, mert csak a királyi kegytől remélhettek valamit (főleg hivatalokat), írja Anthony Upton. Így a svéd politika színpadán nem zajlott soha a király és a rendek között a politikai hatalomért folyó harc, és a négy rend sohasem fogott össze a királyi követelések megtagadása érdekében. (Upton: Charles XI. 86–87.)

[1208] Bamugart: Ständetum.

[1209] Megjegyzem, hogy Marie-Laure Legay és Roger Baury nem a hivatalokban, hanem a hadseregben nyíló karrierlehetőségeket hangsúlyozza, a katonáskodás professzionalizációját, az állandó hadseregek létrejöttét. (Legay–Baury: Reflexions 18.)

[1210] Vámos: A távollévők követeinek pályafutása 275.

Modellünk a politikai állásfoglalást vagy ellenzékinek, vagy kormánypártinak minősítve (és legfeljebb ennek változását észlelve) meglehetősen leegyszerűsítő, ezért valódi eredményként az várható, hogy a politikai cselekvést magyarázó hatótényezők kombinációja milyen változást mutat a század derekának négy diétáján egymáshoz képest: milyen az elmozdulás iránya ebben a tekintetben. (És ezen a ponton lépünk majd túl az inkább ihletőként, mint pontosan követhető mintaként szolgáló barthi vizsgálaton.) Ahogyan ma is a költségvetés tekintetében elfoglalt álláspont minősít végül is egy parlamenti képviselőt kormánypártinak vagy ellenzékinek, úgy az itt tekintett időszakban politikailag kardinális[1211] adóügyi állásfoglalásokat tekintem elsődlegesnek, azaz az adóemelés, illetve az 1728–1729. évi diétán a kormányzat által előterjesztett adóreform tekintetében elfoglalt álláspontot abban a tekintetben, hogy a kormányzat támogatójának vagy az ellenzék tagjának minősítek egy politikai szereplőt, és ezt egészítem ki más kérdésekben elfoglalt álláspontja alapján. Sok esetben nem is konkrét politikai állásfoglalások egyértelmű nyomát találjuk forrásainkban, csak a kortársak minősítését az adott politikai szereplőről. Ebben az esetben feltételezzük a (kormánypárti vagy ellenzéki színezetű) politikai állásfoglalásokat a paszkvillisták vagy mások ítélete mögött. Egyes esetekben félrevezethetnek ugyan minket rosszindulatú és elfogult kommentátorok, de a vizsgált esetek nagy számára való tekintettel bizonyosak lehetünk afelől, hogy a kép általában megfelel a valóságnak.

Többnyire azt látjuk, hogy a 18. századi diétákon a konfesszionális és alkotmányos kérdések voltak a fő vitapontok, ezek kapcsán játszódtak le a politikai konfliktusok, ezekben a terminusokban fogalmaztak meg a politika szereplői szinte mindent, ami (emögött) számukra fontos volt: azt is, ami tényleg ide tartozott, konfesszionális vagy alkotmányos jellege volt, és minden mást is – a diskurzus szintjén e két dolog végül is elválaszthatatlan. Nem nagyon vannak forrásaim elválasztani az őszinte és a képmutató érvelést, megkülönböztetni az okot az ürügytől. De míg a politika diskurzusaira később szeretnék majd visszatérni, sort kerítve a 18. századi diétai politika kultúrtörténeti elemzésére, a most körvonalazott vizsgálatunk éppen ezen dilemma megoldásának egyik kerülőútja lenne: a politikai állásfoglalások és a személyes pályafutások prozopografikus[1212] összevetésével olyan karrieríveket sikerült megrajzolni, ahol némely esetben azonosíthatónak

[1211] Ebben a tekintetben korábbi vizsgálataim eredményeire támaszkodom, lásd Szijártó: A diéta 353–357.

[1212] Jean-Pierre Dedieu a prozopográfia „finom” alkalmazásának nevezi azt a megközelítést, amelyben nem előre meghatározott társadalmi csoportok alkotják a vizsgálat tárgyát, hanem egyének a maguk individualitásában – akiket azonban nem izoláltan tekint, hanem azonos vagy hasonló helyzetük révén kerülnek egymás mellé, majd együttműködésük hoz létre csoportot. (Dedieu: Une approche ’fine’ 235., 240.)

dc_1391_17

látszik az önérdek (az egyéni vagy társadalmi felemelkedés céljának) követése mint motiváció.[1213] Emellett viszont arra is fény derülhet, hogy mikor és milyen elvi kérdések mozgatták a 18. századi derekának magyar „politikusait".

Azonban – bár nem mondom, hogy nem őszintén kívánták egyesek a protestáns felkezetek teljes egyenlőségét, a katolicizmus 100%-os visszaállítását vagy az ország alkotmányos rendjének maradéktalan helyreállítását – ezeket a célokat nem lehetett elérni, és így mérni sem lehet a politikai aktorok sikerességét e célokhoz viszonyítva. Ezen okoknál fogva azt gondolom, hogy egy másik szinten érdemes vizsgálódni, és Namier nyomán[1214] a személyi-családi társadalmi előrejutást feltételezve (további) mozgatójaként a „politikusok" cselekedeteinek, ezt részekre bontva analízálni: mi mozgatta őket, és politikai állásfoglalásaik hogyan segítették vagy akadályozták ilyen jellegű céljaik elérését. Miközben elsődlegesen e tekintetben mérjük le a 18. századi magyar „politikusok" sikerességét, fény derülhet arra is, milyen más célok vezérelték még tevékenységüket.

Politikai szereplők az 1728–1729. évi diétáról[1215]

Bartakovics Márton

Bartakovics Pál sámsoni prépost, esztergomi kanononok, nagyprépost és almisi választott püspök volt, résztvevője az 1722–1723., 1741. és 1751. évi diétának.[1216] 1738 és 1758 között a Hétszemélyes Tábla egyházi ülnökeként tevékenykedett a tiszti címtáras kalendáriumok szerint.[1217]

[1213] A történeti antropológia híres Sahlins–Obeyesekere vitájában Clifford Geertz azt mondta, hogy neki jobban tetszik Marshall Sahlins értelmezése Cook kapitány haláláról. (Geertz: „Kultúrák háborúja" 304–306.) Lehet, hogy a kritikus Gananath Obeyesekerének van igaza, sőt konkrétan ez is a személyes véleményem a vitáról, Sahlins értelmezése a híres esetről mégis egy olyan modell, amellyel számunkra érthetővé tesz egy érthetetlen dolgot, míg Obeyesekere kritikája csupán ennek fontos kiegészítése, de nem léphet ennek a helyébe, nem helyettesítheti azt – és erre nem is törekszik. Analóg módon én is esetleg tévedni fogok, amikor egyes történeti cselekvőknek bizonyos motivációkat tulajdonítok. Állításomat a megfelelő források birtokában bárki cáfolhatja majd. De ez csak elméletem (fontos és üdvözölt) kiegészítése lesz, nem pedig cáfolata. A most következő vizsgálatban azt, aki úgy cselekszik, mintha pénzsóvár (birtokra, rangra, hivatalra stb. vágyó) lenne, pénzsóvárnak fogom tekinteni. Lehet, hogy árvaházat tervez nyitni az összeszedett pénzből, és ez érdekes ugyan, és örülök, ha kiderül valamiképp, ez alapjában mégsem nem változtat a dolgon: azt az embert, aki úgy cselekszik, mint az a másik, aki tényleg pénzsóvár, érdemes magát is ilyennek tekinteni. Mindez végül is csak egy modell, a célja egy általános jelenség megközelítése, és nem morális ítélet alkotása egyesek életéről vagy személyiségéről. A lényeg pedig a megközelítésmód, amelyet az egyes részadatok későbbi finomítása nem érvénytelenít, hanem éppenséggel megerősít.

[1214] Namier: The Structure of Politics.

[1215] A korábban elmondottak szerint tehát nem mindenki szerepel ebben a részben, akinek azonosítható politikai állásfoglalása van.

[1216] 700.486/1 32., 34., 700.467 2., 700.482 234., Kolinovics 16., 652.

[1217] Sebők: Hivatali pályafutások 37.

Unokatestvérét,[1218] Mártont (1668–1738), Bartakovics György nyitrai főszolgabíró fiát viszont aligha tekintette a kormányzat a király ilyen hű szolgájának. Nyitra vármegyei hivatalokat viselt (szolgabíró, aljegyző és táblabíró volt 1707 és 1709 között),[1219] majd özvegy Czobor grófnő követeként távollévőként volt jelen 1714-ben a diétán.[1220] 1728–1729-ben azonban már Nyitra vármegyét képviselte alispánként, és az ellenzék egyik vezére volt.[1221] Nemcsak a sérelmek kidolgozására kiküldött vegyes bizottság tagja volt,[1222] hanem kifejezetten ellenzéki álláspontot foglalt el az 1728. július 24-i szavazáskor az adó ügyében,[1223] sőt ő volt az, aki kiadta a diéta kardinális politikai vitájában, a 18. század adóügyi kötélhúzásának nyitányát jelentő adóalap-vitában az elhíresült *Ne onus publicum fundo quoquo modo inhaereat* jelszót.[1224]

Heves viselkedése miatt a királyi biztosok nyilvánosan megintették: „Közismeretű, mily mértéktelenül és lármásan viselte magát a dieta egész folyása alatt, ellenkezvén ő Felsége legfontosabb, az ország javára irányuló előterjesztésével és másokat is hasonló ellentmondásra és kiabálásra izgatván."[1225] Bartakovics hiába felelt, hogy szeretné konkrétan tudni, miben vétett az uralkodó és a közjó ellen, a kancellária levélben figyelmeztette Nyitra vármegyét, hogy hogy többet ne válassza meg követnek.[1226] Nem csoda, hogy a diéta paszkvillusai sokat foglalkoznak Bartakovics Márton személyével: vagy az egyetlen igazi ellenzékinek mondják (*In D. Bartakovics*) vagy a rendi jogok mellett kiálló öt ellenzéki egyikének, a nemesi adómentességet fenyegető összeírás ellenzőjeként a haza védelmezőjének (*Nympha Hunniae*).[1227] Schlossberg László mellett ő volt a másik, aki fellépett az ellenzékiek ellen „sziszegőkkel" szemben.[1228] Kormánypárti oldalról persze támadásokat kapott gúnyversekben is: álláspontjának váltogatásával vádolják, és kígyóhoz hasonlítják. (*In Martinum Bartakovits*), mire több paszkvillista is védelmébe vette (*Replica Domini Bartakovits, In eundem zelanter perorantem*).[1229]

Blaskovich Sámuel

[1218] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 54425–54426. rekord.
[1219] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 49.
[1220] 700.504 7.
[1221] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1222] 700.484 10.
[1223] 700.484 81–84.
[1224] Szijartó: A diéta 232–234.
[1225] Idézi: Marczali: Magyarország története 60.
[1226] Marczali: Magyarország története 60.
[1227] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 20–21., 67–69. Van azonban olyan paszkvillus is az idézettek között, amely elítéli egy az adóreformot támogató felszólalását (*Nympha Hunniae*). (Nagy J.: "Szegény Magyarország" 110.)
[1228] Idézi Nagy J.: Rendi politkai kultúra 26.
[1229] Idézi Nagy J.: Rendi politikai kultúra 67–68.

Blaskovich Sámuel ügyvéd volt, a Koháry grófok jószágigazgatója a 18. század elején, Grassalkovich Judit férje, Grassalkovich Antal sógora. Nemeslevelét csak 1712-ben kapta (később pedig nádori adományt Nógrád megyei ebecki birtokára),[1230] de az 1728–1729. évi országgyűlésen már a távollévő gróf Koháry Istvánt képviselte.[1231] (Tekintve, hogy ez a tény könnyen utalhat kliens-patrónusi kapcsolatra, cseppet sem lenne meglepő, ha Sámuel testvére volna az a Blaskovich Ferenc, aki a bécsi Magyar Királyi Udvari Kancellária járulnoka volt 1731–1733 között, hogy 1733-ban az újonnan felállított Koháry-ezred zászlósa legyen.[1232]) 1728. július 24-én Blaskovich Sámuel a név szerinti szavazás alkalmával kormánypárti álláspontot foglalt el, azaz nem tartotta lehetetlennek a korábbi diétán megajánlott adóösszeg megemelést.[1233] Szeptember 7-én az előző napi fejenkénti szavazás után ismét szavaztak az alsótáblán ugyanarról, az adó ügyéről. Ekkor a klérus kivételével a rendek felsorakoztak az ellenzéki vármegyei többség mellé. A távollévők követei közül mindössze ketten maradtak meg kormánypártinak – az egyik éppen Blaskovich Sámuel volt.[1234] Nem tudjuk, mikor kapta az említett birtokadományt, de logikus feltételezésnek tűnik, hogy ez nem a diéta előtt, hanem utána történt, és hogy a „kormányzat" ezzel jutalmazta bátorságot sem nélkülöző kiállását az adóemelés mellett.

Bohus Sámuel

1728-ban az éppen Pozsonyban tartózkodó Bohus Sámuel táblabírót kérte fel Pest-Pilis-Solt vármegye arra, hogy a beteg alispán helyére lépve képviselje a diétán. Jó fél év múlva azonban azt közölték a nádorral, hogy a magas költségek miatt Bohust otthon marasztalják, míg a másik követ, Szeleczky Márton volt alispán, alországbíró nem jelzi, hogy munkájára ismét szükség lenne.[1235] Mivel Bohus Pest-Pilis-Solt vármegye követeként jelent meg az 1729. szeptemberi forrásokban, úgy tűnik, ez az „otthon marasztalás" nem tarthatott sokáig. Amúgy sem lett volna szabályszerű az ilyesfajta spórolás engedélyezése a nádor részéről még akkor sem, ha a hasonló távollétek az országgyűlésről – főleg a diéta egyes szüneteinek önkényes meghosszabbításával – valóban szokásban voltak is. Ráadásul Bohus azért volt amúgy is Pozsonyban 1728-ban, mert egy távollévőt képviselt a diéta elején.

[1230] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 54689. rekord.
[1231] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1232] MOL A79 1. kötet 3. (Vámos Andrásnak köszönöm ezt az adatot.)
[1233] 700.484 81–84.
[1234] 700.484 135. Nem tudom, ennek a családnak lehetett-e a tagja az a Blaskovich Pál szerzetes, akit többedmagával fosztott meg a prímás egyházi méltóságától és javadalmától 1709. december 18-án. (Balássy: Adalék 231–233.)
[1235] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 32–33.

Bohus Sámuel a Liptó vármegyei evangélikus petőfalvi Bohus családból származott, Besztercebányán született.[1236] Ebből a családból Bohus Ferenc Zólyom jegyzője, alispánja és országgyűlési követe volt a 18. század elején.[1237] Másodalispánként írta alá a szécsényi szövetséglevelet 1705-ben,[1238] de 1708-ban elpártolt Rákóczitól.[1239] Tagja volt a protestáns konventnek 1709-ben,[1240] és több bizottságnak a „labanc diétán".[1241]

Bohus Sámuel 1704 és 1708 között a wittenbergi egyetemen tanult. Csáky Imre kalocsai érsek teljhatalmú megbízottja (1723), a Csáky család bécsi ágense volt (1736). 1717-ben lett Pest vármegye táblabírája.[1242] Birtokos volt Pest-Pilis-Solt vármegyében, hiszen 1727-ben Fót, 1737-től pedig Rákospalota részbirtokosanként említik.[1243] Ügyvédként gróf Károlyi Sándornak is *procurator*a volt, az ő jogi ügyeinek intézésével is foglalkozott.[1244] Az említett 1728. évi felkérés révén nem először került az országgyűlésbe: 1708-ban (úgy tűnik tehát, hogy Wittenbergből frissen hazatérve) egy távollévő követe volt,[1245] 1714-ben Breznóbánya követe (a város jegyzőjeként),[1246] 1722–1723-ban pedig a távollévő gróf Esterházy István képviselője.[1247] Fontos szerepet Bohus viszont az 1728–1729. évi diéta legnagyobb botrányában játszott.

Amikor a porták arányosítására kiküldött bizottság protestáns tagjai (előbb Zsembery Sámuel és Katona Pál, majd Szentpétery András és Eördögh György) megtagadták a *decretalis* eskü letételét, a felekezeti ellentétek forrpontra jutottak, és majd hogy nem tettlegességre került sor az országgyűlésben. Szentpéteryt és Eördöghöt, majd három további követet fogtak perbe. Ezek egyikének, Kenessey Istvánnak a kérésére III. Károly egy parancsot adott ki, melyben elrendelte az eljárás megszüntetését.[1248] 1729. szeptember 9-én olvasták fel a diéta vegyes ülésében azt a rendeletét, melyben Kenessey és Bohus mandátumának visszaadásáról rendelkezett. (Kenessey

[1236] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 169.
[1237] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 3892. rekord. Heckenast Gusztáv adattára szerint jegyző 1695–1702-ig volt, másodalispán 1704–1708-ig, alispán pedig 1720-ban. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 72.) Bohus János későbbi diétai követtel pedig hamarosan találkozni fogunk.
[1238] Thaly: A szécsényi szövetséglevél 344.
[1239] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 72.
[1240] Zsilinszky: Az országgyűlések vallásügyi 352.
[1241] 700.497 364., 700.498 404., 700.499-IV.
[1242] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 169. A wittenbergi egyetemre 1705. április 29-én iratkozott be. (Tar: Magyarországi diákok 298.)
[1243] Reiszig: Pest-Pilis-Solt-Kiskun községei DVD-ROM 428934., 429182. rekord.
[1244] Károlyi Sándor naplójegyzetei I. 89., 90., 93., 103., II. 271.
[1245] 700.500 30.
[1246] 700.504. 10.
[1247] 700.486/1 42.
[1248] Szijártó: A diéta 275–276. A Kenessey mellett perbe fogott további két személy Gencsy György, Kraszna megye, Dobay Péter, Közép-Szolnok követe volt. (Marczali: Magyarország története 127.)

ugyanis Bohus társaságában fordult a királyhoz segítségért.[1249]) A prímás alig tudta rábeszélni a rendeket arra, hogy ne ellenkezzenek, hanem hajtsák végre az uralkodó parancsát: mivel minden protestáns, akinek le kellett volna tennie a *decretalis* esküt, a királyhoz folyamodott,ha a diéta nem fogadja el a most III. Károly által számukra előírt esküformát, akkor ezáltal a rendek lemondanak arról, hogy egy diétai bizottság révén maguk végezzék el az adó arányosítását a törvényhatóságok között, és ezt az ügyet teljes egészében a király kezébe teszik le. Álláspontját a nádor és a személynök teljes mellszélességgel támogatta – ahogy ezt III. Károly nyilván el is várta tőlük. De rajtuk kívül nem sokan szólaltak fel az ülésen ezen ügy mellett. (Egyikük volt Bohus követtársa, Szeleczky alországbíró.) Bohus és Kenessey reinkorporációja, mandátumának visszaadása a legerősebb érzelmeket keltette sok katolikus követben. Amikor az egri püspök azt a vádat fogalmazta meg ellenük, hogy hamisan vádolták meg az országot (értsd: a diétát) a király előtt Szentpétery és Eördögh kivezettetésével, akkor – a királyi biztos jelentése szerint – „a rendek mind egyetértően kiáltottak fel."[1250]

Az esetet Károlyi Sándor naplója korábbra datálja – és persze más színekkel festi meg: „[Szeptember] 5. Diaetalis sessio után érkezett felséges urunk kegyelmes parancsolatja; mely is

6[a] hujus az egész ország előtt elolvastatott, hogy tudni illik az méltóságos palatinus reponálja sessiójokban Kenessei uramot nemes Veszprém, és Bohus Sámuel uramot nemes Pest megyei követeket. – Melyen nem kevés consternationval és megszomorodással volt az egész ország s haladott más napra. És így

7ma hujus reassumáltatván s nem képezhető propositiokul declaraltatván, az méltóságos herczeg és prímas által ő felsége nagy repraehensioját és recensussát exagrealván.

Az nemes ország submittálta magát és recipeálta az megirtakat maga prostitutiojával; csak azzal az ő felsége hazánk ellen lött indulatja engeszteltesség, - melyet Isten ő szent felsége csendesitsen ő szent fiáért."[1251]

Tekintettel arra, hogy ebben az epizódban a rendek katolikus többsége volt ellenzéki álláspontón, és a protestáns követek voltak azok, akik az udvar védelméért folyamodtak, mint Bohus, amelyet meg is kaptak, tulajdonképpen paradox, hogy a kormányzat számára valóban fontos ügyben, a korábbi adóügyi szavazás alkalmával, 1728. július 24-én Bohus is ellenzéki álláspontot foglalt el: a távollévők követeinek kisebbségéhez tartozva kategorikusan elutasított mindenféle adóemelést.[1252] Ez tehát nem ezért történt, mert Bohust megyéje követutasítása kötelezte volna az

[1249] Marczali: Magyarország története 128.
[1250] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1251] Károlyi Sándor naplójegyzetei 339.
[1252] 700.484 81–84.

adóemelés elleni fellépésre: ekkor még egy távollévő követe volt, és (a távollévők követeinek a gyakorlatban adott szabad kezet ismerve) nyilvánvalóan önállóan dönthetett. Személyes meggyőződése juthatott ezen álláspontjában érvényre. (Egyébiránt a vármegyék is csak később próbálták meg követeik politikai álláspontját érdemben előre megszabni.[1253])

Czompó Sándor

Sopron vármegye követeként vett részt az 1728–1729. évi országgyűlésen Czompó Sándor,[1254] és nem egy bizottság tagjává megválasztották.[1255] Az 1729. szeptemberi fent említett felekezeti vitában azon harcos ellenzéki szónokok között volt, akik III. Károllyal és az általa képviselt felekezeti türelemmel szemben a rendi jogokat és a katolikus intranzigenciát együtt képviselték makacs utóvédharcokat víva: eljárási kérdésekbe kapaszkodva vagy mondvacsinált okokra hivatkozva – még akkor is, amikor már csak kevesen mertek hangosan tiltakozni a király rendelkezése ellen (akik mindazonáltal maguk mögött tudhatták a hallgatásra kényszerített, legfeljebb morgásra szorított többséget).[1256] Nagy János szerint Czompót a paszkvillusok sokat beszélő ellenzéki követként írják le.[1257] Egy paszkvillus Jupiter villámával, azaz III. Károly haragjával fenyegeti meg, egy másik pedig figyelmezteti, hogy a villámcsapás megfosztja majd sztentori hangjától is, amellyel csak ostobaságokat harsog. A válaszként születő versezet ellenben kijelenti, hogy Czompó csak hazája kiváltságait védi.[1258] A korábbi adóügyi vitában azonban (Bohushoz képest pontosan fordított magatartást tanúsítva) kormánypárti álláspontot foglalt el.[1259]

Czompó azután megjelent 1736-ban és 1737-ben is az eseti pótadó megajánlására összehívott nádori *concursus*on is. Ez utóbbi alkalommal, amikor jegyzőként képviselte Sopron vármegyét, tagja volt a *concursus* deputációjának, amelyet a királyi biztoshoz küldtek.[1260] 1736-ban, miután III. Károly a 200.000 forintos *subsidium*-felajánlást követően június 14-én felolvasott leiratában további 100.000 forintra jelentette be az igényét, illetve még gabonát is kért, valamint a hátralékos adó kifizetését, Czompó csatlakozott az elégedetlenségüknek felszólalással hangot adó követekhez, akik mögé azután felsorakozott a többi vármegyei deputátus is.[1261]

[1253] Erről lásd Szijártó: A diéta 380–391.
[1254] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1255] 700.484 151–152., 463.,
[1256] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1257] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 69.
[1258] Idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 69.
[1259] Lásd a *Descriptio Statuum* című kormánypárti paszkvillust: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1260] 700.480 7.
[1261] 700.479 32–33.

Ez a korábbihoz képest új ellenzéki hangnem jellemezte Czompó (ekkor már Sopron vármegyei alispán) felszólalásait az 1741. évi diétán is, amikor már Schlossberg László mellett az alsótábla egyik vezérszónokának tartották.[1262] Ellenzékisége azonban ugyanúgy nem volt egyértelmű, mint ahogyan már az 1728–1729. évi diétán sem. Szuhányi Márton szatmári követ[1263] 1741. július 30-án kelt levelében azt írta, hogy a kedvezőtlen uralkodói leirat utáni morgolódás közepette többek között éppen Czompó Sándor igyekezett az alsótáblát munkára ösztökélni (mert a kőszegi kerületi tábla elnökének posztjával kecsegtették),[1264] másfelől viszont ugyanő volt az, aki az indigenák kapcsán kemény fellépést szorgalmazott, mondván: sohasem tettek esküt és nem is fizették be a tőlük megkívánt taksát, ezért törölni kellene őket a listákról. Ez ügyben a diéta bizottságot is küldött ki, hiába próbálta meg Grassalkovich Antal személynök ezt egy korábbi deputáció munkálataira hivatkozva meggátolni.[1265] Az *Arcana Regni Hungariae* című paszkvillus szerint Czompó ellenzékinek csak mutatja magát, de valójában nem akar illojális lenni, ezért Nagy János inkább az ingadozók közé sorolja őt.[1266] A *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus a lojális követek közt említi, akik Gyürky István éneklését követik.[1267] Mindenesetre az 1742. évi tiszti címtáras kalendárium szerint már a kőszegi kerületi tábla elnöke volt.[1268] Nem az hozta meg számára a (minden bizonnyal áhított, hisz rendszeres fizetéssel járó) hivatalt, hogy támogatta a kormányzatot (az adó ügyében 1728-ban), hanem későbbi feltűnő ellenzékisége, amely azonban bizonyos ügyekben a kormányzat iránti engedékenységgel párosult.

Demkovics József

Érdekes pályaívet futhatott be Demkovics József. Karrierjéről az általunk ismert források csak bizonyos mozzanatokat örökítettek meg. Csupán 1725. március 11-én kapott címeres nemeslevelet III. Károlytól,[1269] de három év múlva már ott volt a diétán, és amikor az 1728–1729. évi diétán egy deputáció átadta Horvátország sérelmeit a királyi biztosnak, ő is tagja volt ennek a

[1262] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 233. Számos deputáció tagja volt ekkor, köztük a hitlevél kidolgozására kiküldött vegyes bizottságé is. Lásd 700.478 51., Kolinovics 46., 65.
[1263] Róla, pályafutásáról a legfrissebb és egyúttal legbővebb áttekintés: Nagy J.: Politikai viszonyok 150–162.
[1264] Éble: Károlyi Ferencz 540.
[1265] 700.478 48.
[1266] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 32., 70.
[1267] Idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1268] Sebők Richárd szíves közlése. Az utolsó kalendárium, mely szerint Czompó Sándor a dunántúli kerületi tábla elnöke, az 1754. évi.
[1269] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 65207. rekord.

dc_1391_17

követségnek.[1270] Bár ez az adat Horvátországhoz köti, 1728–1729-ben furcsa módon mégis Fejér vármegye követe volt az országgyűlésen.[1271]

Egy Thury Etele által közölt veszprémi városi krónikából tudhatunk meg a legtöbbet pályafutásáról, amely mégsem Horvátországban vagy Fejér vármegyében zajlott elsősorban, hanem Veszprém megyében. A krónika szerzője (talán szentkirályszabadjai Győrffy József) szerint Demkovics valamikor Grassalkovich Antallal együtt tanult, majd prókátor és a bíró veje lett Veszprémben, de 1723-tól a várost alávetni kívánó veszprémi püspök, Esterházy Imre törekvéseinek szolgálatában állt. Patrónusa nemességet szerzett neki, vármegyei ügyészt, majd főjegyzőt csinált belőle. Padányi Biró Márton püspök 1745-től fokozta a városra gyakorolt nyomást, és végül teljesen földesúri hatalom alá sikerült vetnie Veszprémet. Ha lehet hinni a krónikásnak, Demkovics ekkor nyilvánosan megbánta fiatalkori vétkét, amellyel ezt a folyamatot megindította, és bűnbánatának jeleként derékig érő szakállat növesztett.[1272]

Fejér vármegye képviseletében Demkovics József mindenesetre a diéta 1728. július 24-i ülésén egy név szerinti szavazás alkalmával kormánypárti álláspontot foglalt el, amennyiben nem utasította el az effektív adóemelést.[1273] A *decretalis* esküt megtagadó protestáns követek botrányában, 1729. szeptember 6-én pedig az ellenzéki katolikus többség tagjaként láthatjuk. Amikor az uralkodó Bohus Sámuel mandátumának visszaadását parancsolta, és a forrófejű katolikus követek mindenféle módozatot igyekeztek kiötölni, hogy ezt a parancsot milyen ürüggyel ne hajtsák végre, Demkovics felszólalásában így érvelt: ha a protestánsok idegen államok követeihez fordulnak támogatásért, akkor nekik miért ne lenne meg az a joguk, hogy álláspontjukról a királyt követség útján tájékoztassák?[1274]

A család nemeslevélének dátumából kitűnően az ő rokona, minden bizonnyal fia lehetett az az 1746-ban Veszprémben született Demkovics István Rafael, aki Szlavóniából került a magyar királyi nemesi testőrségbe 1764-ben, majd 1775-ben innen került Újhelyre, ahol sóhivatali tisztviselő lett. Báró Weienberg Jozefát vette feleségül.[1275] Egy bizonyos Demkovics József

[1270] 700.484 93.
[1271] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.) Megjegyzem, hogy a család további ismert tagja, Demkovics Ferenc 1730-ban a nagyszombati kerületi tábla ülnöke volt (Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 7711. rekord.), míg az a Demkovics József kapitány, aki 1751-ben Újvidék városát és báró Pinsevics Márkot képviselte a diétán (700.467 6., 9.), szintén a déli területekhez kötődik. Ő minden bizonnyal az itt vizsgált Demkovics József fia lehet, mert vele együtt 1725-ben többek között József nevű fia is nemességet kapott az uralkodótól. (Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 65207. rekord.)
[1272] Veszprém városának történetei 26–30.
[1273] 700.484 81-84.
[1274] A királyi biztos 1729.09.10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1275] Hellenbronth: Testőrség 128.

azonban Újvidéken volt „kincstári ügyvéd”, és 1757-ben, valamint 1757-ban kért állást a kamara elnökétől.[1276] A Demkovics család tehát Dunántúlra költözése után is megtartotta élő délvidéki kapcsolatait.

Edelspacher Ignác

III. Károly címeres nemeslevele Edelspacher Zsigmondnak, feleségének és gyermekeiknek csak 1714. október 20-án kelt Pozsonyban (és szűk egy év múlva publikálták Zaránd megyében),[1277] de a 18. század első évtizedeiben már Edelspacher Zsigmond volt az összes tiszántúli kincstári birtok igazgatója. 1727-től ő intézte Csanád vármegye adóügyeit is. 1725-ben megvásárolta több más Arad megye birtokkal együtt Dombegyházát is 12.809 forintért a kincstártól.[1278] Arad vármegye teljhatalmú ura volt kamarai *praefectus*ként, és Zaránd megyében a modenai hercegi birtok jószágkormányzója és a kincstári javak bérlője volt.[1279] Amikor Luzsénszky püspök Békés megye 1727. évi tisztújításával kapcsolatban azt írja, hogy „dominus Sporer a megye autoritását egészen aláásta, minthogy ő egy személyben praefectus, főispán és alispán”, akkor Edelspacherhez hasonlítja hatalmának korlátlanságát: „Békésben oly határtalanul disponál, mint Edelspacher Arad és Zaránd megyében.”[1280] Aradban az első időkben még csak három magánföldesúr volt: Jósika Zsigmond báró, a modenai herceg és maga Edelspacher Zsigmond. A többi terület vagy a határőrvidékhez tartozott, vagy kamarai igazgatás alatt állt.[1281] Viszont a modenai uradalmat is Edelspacher kormányozta, és a kamarai jószágokat is ő bérelte. 1735-ben azután a főispán megbízta az adminisztrátori feladatok ellátásával is.[1282]

Fia, Edelspacher Ignác, akire most figyelmünket összpontosítjuk, adószedő volt Csanádban,[1283] majd 1728–1729-ben Békés vármegye szolgabírája, 1730-ban helyettes jegyzője lett.[1284] 1741. március 24-én a modenai herceg képviseletében jelent meg Csanád megye tisztújító

[1276] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 40.
[1277] Siebmacher’s Wappenbuch DVD-ROM 303624. rekord.
[1278] Gilicze-Vígh: Csanád 20., 42.
[1279] Komáromy: A borosjenői Tisza DVD-ROM 137577., 137580. rekord. Rinaldo modenai herceg egy 1732. december 11-én kelt oklevélben kapta meg III. Károlytól Zaránd és Arad megyében a jenei és aradi kamarai területet, összesen 122 falut és 82 pusztát. (Márki Sándort idézi: Pach: Eredeti tőkefelhalmozás 36.)
[1280] Pesty: 477.
[1281] G. S. könyvismertetése 767.
[1282] Pach: Eredeti tőkefelhalmozás 35–36.
[1283] Gilicze-Vígh: Csanád 20. 1730. december elsején mindketten, apa és fia is megjelentek Csanád első közgyűlésén, Makón. (Szentkláray: Közállapotok 121.)
[1284] Héjja: Békés archontológiája 105., 118.

közgyűlésén.[1285] 32 évesen, már 1739-ben az Arad vármegyei kincstári javak igazgatója lett.[1286] Ebben a minőségében 1743-ben Csanád táblabírájává nevezték ki a közgyűlés választása nyomán.[1287] Az 1741. évi diétán Arad vármegye követe volt.[1288] A megelőző országgyűlésen Arad képviselete mellett[1289] valamilyen formában Csanádét is ellátta, hiszen 53 napi tartózkodás után kapott napidíjat ettől a vármegyétől – bár pénzéhez csak 1731-ben jutott hozzá.[1290]

A diéta 1728. július 24-i ülésén Arad megye követeként (a többi tiszai vármegyéhez hasonlóan kategorikusan elutasította az adóemelést.[1291] 1729. március 5-én a személynök elégedetlen volt az összeírás ügyében a királyi előterjesztést elutasító szokásos véleménynyilvánításos szavazás végeredményével. Fejenkénti szavazásra tette fel a kérdést, és a kormánypárti álláspont, amely szerint a nemesi föld is kerüljön be az összeírásba, két-háromszavazatos többségbe került. Ekkor Edelspacher (Nemes Pataky Ignác Sándor néven) a négy partiumi követ nevében a megyék többségéhez csatlakozott, és továbbra is ellenzéki álláspontot foglalt el.[1292] Hiába emelkedett tehát ki a család a Kamara szolgálatán keresztül, hiába volt Edelspacher Ignác maga is később kamarai alkalmazott, vármegyei követként (hasonulva ehhez a csoporthoz politikai tekintetben is) következetesen ellenzéki álláspónton állt. De ez nem gátolta meg az uralkodót abban, hogy 1744-ben az Edelspacher családnak adja királyi adományképpen Lökösháza pusztát,[1293] 1762-ben pedig Ignác fia, Edelspacher Péter került Bécsbe a testőrséghez Arad megye ajánlatára.[1294]

Eördögh György

Az 1728–1729. évi országgyűlés alkalmával feltehetőleg csere történet a túróci követek személyében, és Eördögh György így került a diétára, mert a diéta elején lejegyzett névsorokon még két másik a túróci követ neve szerepel. De abban biztosak lehetünk, hogy ott volt 1729-ben, mert 1729. március 5-én a fent említett fejenkénti szavazáson az összeírás ügyében csak két vármegyei

[1285] Szentkláray: Közállapotok 124.
[1286] Barna-Sümeghy: Nemes családok Csanádvármegyében 52–53.
[1287] Gilicze-Vígh: Csanád 20., 34., Barna-Sümeghy: Nemes családok Csanádvármegyében 52–53.
[1288] Kolinovics 664.
[1289] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1290] Gilicze-Vígh: Csanád 24.
[1291] 700.484 81-84.
[1292] 700.484 283.
[1293] Fényes: Magyarország III. 44.
[1294] Hellenbronth: Testőrség 135.

követ volt kormánypárti álláspontón. Egyikük az az Eördögh György volt, aki ekkor Túróc vármegyét képviselte.[1295]

Két évtizeddel korábban, az 1707. évi ónodi országos gyűlés botránya után, amikor közismert módon lekaszabolták Rakovszky túróci alispánt és kivégezték Okolicsányi Kristófot, Eördögh György volt a megye egyik deputátusa az 1707. december 5-re Kassára meghirdetett tanácskozáson.[1296] Ő azonban minden bizonnyal az általunk most tárgyalt Eördögh György (Nagy Iván szerint 1730-ban Túróc jegyzője) azonos nevű apja volt,[1297] és már 1717-ben meghalt.[1298]

Mint azzal már többször találkoztunk, az ifjabb Eördögh György diétai megjelenése után fél évvel annak a vitának a fókuszpontjába került, amely a 18. századi magyar parlamentarizmus történetében a legélesebb felekezeti konfliktust jelentette. Eördögh és Szentpétery András került volna a porták *rectificatió*jára kiküldött bizottságba Zsembery Sámuel és Katona Pál helyére, de ők is megtagadták a *decretalis* eskü letételét. Perbefogták, pénzbírságra ítélték, majd – mivel nem akartak fizetni – le akarták őket tartóztatni. III. Károlynak kellett Eördögh György és társai védelmére kelnie.[1299]

Azt mondhatnánk, hogy esetében azzal a (nem túl gyakori) jelenséggel találkozhatunk, hogy nála – a politikai állásfoglalást a kormánypártiság–ellenzékiség tekintetében értékelve – összhangban van az adó ügyében tett állásfoglalás és a más ügyben (jelen esetben a felekezeti konfliktusban) tapasztalt politikai vélemény, ha a valóságban nem az lenne inkább az a helyzet, hogy a felekezeti kérdésben inkább a király támogatta Eördöghöt, mintsem Eördögh György III. Károlyt.

Farkas Gáspár

Nagy Iván szerint a Pozsony vármegyei hügyei Farkas család általa ismertetett (kétségkívül 18. században élő) három generációjának mindegyikében volt egy Farkas Gáspár. Annyi támpontunk van, hogy Farkas II. Gáspár nővére Csuzy Imréhez ment hozzá (és 1747-ben már az ő özvegye volt), aki pedig a hamarosan részletes elemzés tárgyává teendő nevezetes Csuzy Gáspár fivére volt és a nagy karriert befutó, már megismert Fekete György mostohatestvére. Farkas III.

[1295] 700.484 283. A család egy másik ágából származhatott az az Eördögh Dániel, aki az egyik a felkelt nemesek kapitányaként aláírója volt 1706-ban a *confoederatió*hoz Szabolcs vármegye nevében csatlakozó tisztviselőknek. (Zimmermann: Adalékok 19. Lásd még erről Thaly: A szécsényi szövetséglevél 344.) Őt Szaniszló Zsigmond naplója az 1708. év történései kapcsán alispánnak nevezi. (Szaniszló naplói 493., 508.)
[1296] Áldásy: Az ónodi országgyűlés III. 727., 729.
[1297] Nagy Iván: Magyarország családai IV. 47.
[1298] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 129.
[1299] Szijártó: A diéta 275–276., vö. Marczali: Magyarország története 126–128.

Gáspárt pedig az helyezi el időben, hogy nővére, Krisztina Festetics Lajos Somogy vármegyei alispán felesége lett. (Festetics Lajos Festetics Kristóf fia és Pál kamrai alelnök fivére volt, régi ismerősünk.)[1300]

Az egyik Farkas Gáspárról tudjuk, hogy Pozsony vármegyei főadószedőjeként képviselte a vármegyét az 1722–1723. évi diétán.[1301] Adatunk van továbbá egy Farkas Gáspárról, aki 1734-ben Pozsony megye alispánja volt,[1302] és kézenfekvő feltételezni a kettő azonos voltát. Azonban feltehetően egy másik Farkas Gáspár volt Pozsony vármegye *generalis perceptora* és követe az 1751. évi diétán.[1303] Minden bizonnyal ő volt az, akiről a tiszti címtáras kalendáriumok 1762-ben mint a Királyi Tábla érseki ülnökéről emlékeznek meg,[1304] és aki azután Bécsbe került tanácsosnak a Magyar Királyi Udvari Kancelláriára. Ezt a hivatalt 1762-től 1769-ig viselte, majd 1769. november 2-án halt meg.[1305] Az úrbérrendezéskor a Pozsony vármegyei Tóthújfaluban 30, Báhonyban pedig másfél úrbéres telke volt, összesen 853 hold úrbéres földterülettel és 32 jobbággyal. (Ez Fónagy Zoltán kategorizációja alapján középbirtokot jelentett, tulajdonosa a nemesi birtokosok közül az első 750-hez tartozott.)[1306]

Azt feltételezem tehát, hogy a kétségkívül még a 17. században született Farkas I. Gáspár volt a *generalis perceptor* és az 1722–1723. évi követ, aki később alispán lett. Farkas II. Gáspár – aki 1710 táján láthatta meg a napvilágot, és Csuzy Gáspár fivérének sógora lett – 1751-ben volt *generalis perceptor* és vármegyei követ a diétán, majd ő emelkedett a Királyi Kúrián és a Kancellárián országos hivatalra. Az ő gyermekeiként láthatták meg 1730 után a napvilágot Farkas III. Gáspár és Farkas Krisztina. Ez utóbbi házasságát Festetics Kristóf fiával, Festetics Pál fivérével

[1300] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 6795–6796., 10215., 10703. rekord, Tuza: Egy elfeledett 1520., 1528., Nagy Iván: Magyarország családai III. 188. Ezen házasság okán feltételezem a család katolikus voltát.
[1301] 700.486/1 35.
[1302] Reiszig: Pozsony vármegye nemes családai DVD-ROM 466936. rekord. Az egyik Farkas Gáspár alispánságáról lásd még: Illéssy: Megyei levéltárak 741.
[1303] 700.467 5.
[1304] Sebők: Hivatali pályafutások 44. 1762. évi kancelláriai kinevezése azt valószínűsíti, hogy Farkas Gáspár valójában már 1761-ben a Kúriára került, csak a kalendárium van – a szokásos módon – késésben.
[1305] MOL A79 1. köt. 16. Külön köszönöm Vámos Andrásnak, hogy készülő munkájából ezt az adatot a rendelkezésemre bocsátotta. Megjegyzem, hogy Fallenbüchl Zoltán egyik közlése szerint 1762-től 1769-ig (Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 309. után), egy másik szerint 1762-től 1765-ig volt Farkas kancelláriai tanácsos. (Fallenbüch: Mária Terézia 58.) Kinevezésének évét megerősíti: Fazekas: Kancellária 1148.
[1306] Fónagy: Adattár I. 28., II. 928.

könnyebben el lehet képzelni, ha már apját, Farkas II. Gáspárt országos tisztségek viselőjének látjuk az 1760-as években.[1307]

Az 1728–1729. évi diétán való szereplést inkább az 1722–1723. évi követ és a későbbi alispán Farkas I. Gáspár, mint az 1751. évi követ és későbbi kancelláriai tanácsos Farkas II. Gáspár pályafutásában lehet elhelyeznünk. Ekkor, az 1728. július 24-i név szerinti szavazás alkalmával a Pozsony vármegyét képviselő Farkas Gáspár az adóemelés ellen és a korábbi országgyűlésen már egyszer megajánlott éves adóösszeg megtartása mellett foglalt állást – azaz ellenzéki volt.[1308] A *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus szintúgy az ellenzéki szervezkedők között említette: harmadmagával követte Tallián Ádámot és Mohos Jánost.[1309] Vagyis úgy tűnik, hogy az apa ellenzéki politikai szereplését követte a következő generációban az országos hivatalokra való emelkedés.

Gyürky István

A losonczi Gyürky családból származik az a Gyürky István, aki az 1728–1729. évi diétán Nógrád vármegye képviseletében jelent meg,[1310] ahol azután 1730-ban jegyzővé is választották.[1311] Az országgyűlésen az adó ügyében ellenzéki álláspontot foglalt el az 1728. július 24-i név szerint szavazás alkalmával, amikor a korábbi diétán megajánlott éves hadiadó újbóli megajánlását javasolta – vagyis az effektív adóemelés ellen foglalt állást.[1312] Más alkalommal azonban már az ellentétes politikai oldalon találjuk Gyürkyt: támogatta az adónak a telekhez való kötését, amely pedig általában különösen érzékenyen érintette a rendeket. A vitára reflektáló paszkvillusok a reform támogatói közül – a klérus és a két dunai kerület mellett – személy szerint támadták Száraz

[1307] III. Gáspár testvére lehetett az 1753-ban a Nógrád vámegyei Terskén született hügyei Farkas Antal, aki 1773-ban került a bécsi nemesi testőrséghez Nógrád vármegye ajánlatára. (Hellebronth: Testőrség 142.)
[1308] 700.484 81–84. Feltételezhetően református felekezetű volt, legalábbis Gyürky Ferenc kálvinistaként volt a szécsényi országos gyűlés küldötte Árva és Liptó vármegyében a templomok visszaadására a katolikus Rakovszky Menyhért és az evangélikus Okolicsányi Kristóf mellett. (Zsilinszky: A szécsényi convent 354.)
[1309] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1310] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1311] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13664. rekord. Nem azonos az 1684-ben aljegyzővé választott Gyürky Gáspár fia Istvánnal, aki talán unokatestvére lehetett. Ő a 17. század végén és a 18. elején két részletben közel egy évtizedig volt Nógrád alispánja. (Reiszig: Nógrád vármegye története DVD-ROM 451655., 451668. rekord, Nagy Iván: Magyarország családai IV. 502.) Mocsáry Antal 1693-ban másodalispánnak, 1699–1700-ban Nógárd első alispánjának, 1707-ben ismét másodalispánnak mondja. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 175.) Inszurgensként jelen volt Buda visszavételénél is. (Harmos: Adatok 159.) Ő 1712-ben meghalt. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 175.)
[1312] 700.484 81-84.

személynököt, Prileszky Pált, Kenessey Istvánt – és Gyürkyt.[1313] A *Passio dolorosa* című ellenzéki paszkvillusban így Gyürky István lett az egyik azon két hamis tanúból, akik Magyarország ellen (az adóreform mellett) szólalnak fel, a *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus pedig a kormánypártiak vezéregyéniségének tartja: Jankovich Miklós és Czompó Sándor az ő „éneklését követi."[1314] Talán nem járunk messze az igazságtól, ha ezzel a kiállással (amely tehát minden bizonnyal nagyobb súllyal esett latba, mint az adóösszeg meghatározása tekintetében tanúsított állásfoglalása) szoros kapcsolatban lévőnek tekintjük az általa az országgyűlés megkezdése előtt két évvel, 1726-ban Kotyháza pusztára és a sóshartyáni részbirtokra kapott, fiágra szólóan öröklődő királyi adományt. Nagy Iván véleménye szerint ezzel kezdte családját a nagyobb vagyonú nemesség körébe emelni.[1315] Talán ezt akarta Gyürky a diétán meghálálni III. Károlynak. 1740-ben a Nógrád megyei Kisgerge is a Gyürky család kezébe került.[1316] De még ha így is lett volna, hálája nem volt olyan nagy, hogy Gyürky István még az adóösszeg emelésének tárgyában is szembemenjen a rendek többségével.

Unokája, szintén Gyürky István (1755–1832)[1317] nagy karriert futott be: Nógrád másod-, majd első alispánja volt,[1318] 1792-ben aranysarkantyús vitézzé avatta koronázásakor I. Ferenc.[1319] Előbb kamarai tanácsos,[1320] majd 1795-től 1806-ig kancelláriai tanácsos volt, 1806-ban *septemvir* lett. 1807-ban halt meg.[1321] 1806-ban királyi biztosként vezette le a nógrádi tisztújítást.[1322] Főispáni tisztséget is viselt.[1323] Míg nagyapja megyei karrierje részben ellenzéki, részben (és talán nagyobb

[1313] Téglás: A történeti pasquillus 84. (A Kenessey név Kerecsei formára torzulva szerepel nála.)
[1314] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 17., 26.
[1315] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 13658. rekord.
[1316] Reiszig-Vende: Nógrád vármegye községei DVD-ROM 448977. rekord. Az úrbérrendezési forrásokból csak az derül ki, hogy Gyürky Gáspár a Nyitra megyei Alsótoldon egynegyed úrbéres telekkel rendelkezett mindössze 7 hold nagyságban, egy jobbágya és egy zsellére volt. Ezt Fónagy Zoltán kisbirtoknak nevezi, mely kategóriába esett a legtöbb nemesi birtokos. (Fónagy: Adattár I. 28., II. 986.) Ráadásul Nagy Iván szerint Gyürky István fiát, ifjabb Gyürky István apját nem is Gáspárnak, hanem Pálnak hívták. (Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 13661. rekord.)
[1317] Hellebronth: Testőrség 170.
[1318] Nagy Iván szerint 1788-ban a másodalispáni hivatalt viselte, míg 1790-től 1796-ig első alispán volt. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13665. rekord.) Ezzel ellentétes adat, hogy az 1792. évi diétán Nógrádot másodalispánként képviselte. (Naponként-való 1792 xv.)
[1319] Naponként-való 1792 68.
[1320] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13665. rekord.
[1321] MOL A 79 1. kötet 19. Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem. Ugyanígy: Fallenbüchl: A hivatalnokság I. 157.
[1322] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13665. rekord.
[1323] Nagy Iván Torontál főispánjának tartja (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 13665. rekord), és az országgyűlésen 1802-ben és 1807-ben valóban Torontál vármegye főispánjaként jelent meg. (Naponként-való 1802 xi., Felséges (1807) xi.). Ugyanakkor Fallenbüchl Zoltán úgy tudja, hogy Gyürky Torna vármegye főispánja volt 1799 és 1802 között, majd 1802-ben (furcsa

súllyal) kormánypárti politikai fellépéssel társult, úgy nála a vármegyei pályafutás országos hivatalok viselésében csúcsosodott ki: neki sikerült az elitbe kerülnie. Sikere azonban időben túl messze van nagyapjának az adóreform melletti (az rendi ellenkezés hevessége miatt mondhatjuk: szinte hősies) kiállásától ahhoz, hogy a kettő között ok-okozati összefüggést feltételezzünk.[1324] Ha viszont egy nemzedékkel még hátrébb tekintünk, ott Rákóczi tábornokát és szenátorát, Gyürky Pált találjuk,[1325] aki az általunk vizsgált, 1728–1729-ben követi tisztet betöltő Gyürky Istvánnak talán nagybátyja, de nem kizárt, hogy apja volt.[1326] Vagyis politikai tekintetben a család jelentős fordulatot tett a 18. század elején, amely meg is hozta végül gyümölcsét. Akár azt is mondhatnánk, hogy ez a fordulat éppen az 1728–1729. évi diétán következett be: míg az adóemelés kérdésében 1728 nyarán Gyürky István még a családjában hagyományosnak tekinthető ellenzéki álláspontot képviselte, addig az adóreform későbbi vitájában már a királyi előterjesztések kevés számú támogatója közöt találkozhatunk vele, és innen családja már nem is tért el a lojalitás számukra társadalmi felemelkedést hozó irányultságának képviseletétől.

Horváth Ádám

Báró muraniczi Horváth Ádám (1677–1741) 1705-ben aláírta a szécsényi szövetséglevelet, és megjelent az 1708. évi sárospataki országos gyűlésen is.[1327] Róla Gálocsy korábban elemzett archontológiai gyűjtése azt állítja, hogy 1712 és 1714 között Ung vármegye pénztárnoka, 1715-től 1722-ig pedig helyettes alispánja volt.[1328] Az 1722–1723. évi diétán a felsőtáblán a mágnások

módon) Torontál főispánjai között is szerepelteti őt listájában, jóllehet saját adatai szerint ott ócsai Balogh Péter volt a főispán 1791-től 1808-ig. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 102.) A kulcsot talán az adhatja a megfejtéshez, hogy Gyürky István második felesége ócsai Balogh Péter egyik lánya, Johanna *alias* Janka volt (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 1172., 13662. és 13665. rekord), és 1802-től 1818-ig ócsai Balogh Péter már zólyomi főispán (is?) volt. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 115.) Ennek a problémakörnek a megfejtése nem tartozik szorosan vett támánkhoz.

[1324] Ahogy szintén nagyon késői fejlemény, de megemlítendő, hogy végül a losonczi Gyürky család Ábrahám, Nyitra és Nógrád főispánja személyében grófi rangra jutott 1876-ban. (Reiszig: Hont vármegye nemes családjai 423763. rekord.)

[1325] Thaly: Gyürky Ádám 133.

[1326] Nagy Iván csak annyit mond, hogy Gyürky Pál, Gábor, István és Gáspár testvérek lehettek, illetve hogy a mi Gyürky Istvánunk egyikük utóda volt. (Nagy Iván: Magyarország családai IV. 501–502.) Mint láttuk, a lehetséges apák sorából Gyürky Gáspárt kizárhatjuk, mert neki volt egy (másik) István nevű fia. Ugyanakkor Nagy Iván sorait lehet úgy is értelmezni, hogy az általunk tekintett Gyürky István akár a fenti testvérek egyik említett gyermekének a fia is lehetett. Ebben az esetben rokonsága a kuruc tábornokkal egy fokkal távolibb lenne.

[1327] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 191.

[1328] Gálocsy: Ung archontológiája 46., 85. Talán ő volt már 1710-ben is a megye helyettes alispánja, bár ezen említésnél hiányzik a nemesi előnév, amely megkülönböztette családját a pálóczi Horváthokétől, és itt őt bárónak sem nevezi Gálocsy. (Gálocsy: Ung archontológiája 46.)

között foglalt helyet.[1329] A következő országgyűlésen már Ung vármegye követe volt.[1330] (Ennek a diétának a forrásaiban bárói címének említésével nem találkoztam, pedig a cím 1690-ből származik.[1331]) A tiszántúli kerület részéről tagja volt az adó arányos felosztására kiküldött bizottságnak.[1332]

1729. március 5-én a fent nem egyszer említett fejenkénti szavazáson az összeírás ügyében mindössze két vármegyei követ volt kormánypárti álláspontón: csak Eördögh György túróci és Horváth Ádám ungi követ képviselte azt az álláspontot, hogy a nemesi föld is kerüljön bele az összeírásba.[1333] Mindez történt pedig annak utána, hogy jó fél évvel korábban, 1728. július 24-én a név szerinti szavazás alkalmával a tiszai vármegyék többi követével egyetemben ő is kategorikusan elutasított minden további adóemelést.[1334]

Ezen a ponton felébredhet bennünk a gondolat: esetleg az adóemelés kérdése a vármegyei követek részére (tekintettel a küldőik előtti elszámolási kötelezettségükre) különösen érzékeny probléma volt, amelyben hajlamosak voltak elzárkózni a kompromisszumoktól is – míg egyéb kérdésekben sokkal könnyebben el tudtak kormánypárti álláspontot is foglalni – még ha ezek akár közvetlenebbül érintették is a féltve őrzött nemesi kiváltságokat. (Ugyanezen érvelést megfordítva persze azt is mondhatjuk – és joggal –, hogy a vármegyei követek előbb engedtek a jobbágyaikat sújtó hadiadó-emelés tekintetében, mint a saját erszényüket közvetlenül fenyegető adóreform ügyében. Ez utóbbi érvelés a követek nagyobb részének politikai állásfoglalását írja le, mint az előző érvelés, amely például muraniczi Horváth Ádámra illett.)

Mindenesetre fia, Imre feljebb emelkedett apjánál: ha nem is országos tisztségre, de majdnem: a tiszántúli kerületi tábla ülnöke volt 1770-ben.[1335] Az úrbérrendezés során főleg Ung és Bereg megyében húsz birtoktestre elszórva 18,2 telke volt 785 holddal, 64 jobbággyal és 59 zsellérrel (akik közül hat házatlan zsellér volt). Ez Fónagy Zoltán besorolása szerint középbirtokosnak minősítette, tulajdonosa a nemesi birtokosok közül az első 750-be tartozott.[1336]

[1329] 700.486/1 28.
[1330] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1331] Kempelen Bélát idézi: Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 191. A bárói rangot egyébiránt apja, muraniczi Horváth János ezredes zarándi főispán, Borosjenő főkapitánya nyerte I. Lipóttól ebben az évben. (Nagy Iván: Magyarország családjai DVD-ROM 55688. rekord.) Reiszig Ede őt szatmári főkapitánynak mondja. (Reiszig-Csoma: Szabolcs vármegye nemes családai DVD-ROM 385032. rekord.)
[1332] 700.484 151–152.
[1333] 700.484 283.
[1334] 700.484 81–84.
[1335] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 15206., 55690. rekord.
[1336] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1006–1007.

Jeszenák János

Jeszenák János (1696–1776)[1337] a Vámos András által beható vizsgálat tárgyává tett evangélikus jogászelit egyik kiemelkedő tagja, az Esterházy-hitbizomány egyik vezető jogásza, jogügyigazgatója volt. Mivel pedig a diétán a távollévők követei közül az ügyvédek és ágensek számítottak a legtekintélyesebbnek, őket volt szokás a távollévők követei részéről a bizottságokba és deputációkba delegálni, nem csoda, hogy az említett evangélikus jogászelit képviselői kiemelkedő szerepet játszottak a 18. századi diétákon. Jeszenák János anélkül, hogy az evangélikus egyházban tisztségeket viselt volna, annak legszűkebb döntéshozói körébe tartozott.[1338] Mária Teréziától királyi tanácsosi címet is kapott, hiszen királyi tanácsosként volt jelen 1765. szeptember 20-án Festetics Kristóf végrendeletének aláírásakor.[1339]

Mind 1722–1723-ban jelen volt a diétán gróf Althan és özvegy Königsegg képviseletében,[1340] mind pedig valemennyi általunk most vizsgált további országgyűlésen megjelent távollévők követeként: 1728–1729-ben gróf Czobor Krisztinát és Caprara grófnőt,[1341] 1741-ben gróf Sinzendorff Lajos Fülöpöt és Pálffy Miklós gróf özvegyét,[1342] 1751-ben Esterházy herceget, gróf Königsegg Károlyt és Zinzendorf grófnőt,[1343] végül 1764–1765-ben herceg Esterházy Antal özvegyét és gróf Zichy Mihályt képviselve.[1344] Ezen szűk fél évszázadban nemcsak ceremoniális küldöttségekbe vagy kevéssé fontos bizottságokba küldték ki Jeszenák Jánost,[1345] hanem tagja volt az 1728. június 4-én a *replica* és a sérelmek kidolgozására kiküldött vegyes bizottságnak,[1346] az 1764–1765. évi országgyűlésen pedig a jogi reform kidolgozására a bán elnöklete alatt kiküldött bizottságnak és a törvényszöveg végső megalkotására kiküldött *concertatió*s bizottságnak is.[1347]

Az 1728. július 24-i, a hadiadó ügyében tartott név szerinti szavazáson nem zárta ki az effektív adóemelés lehetőségét, azaz kormánypárti álláspontot foglalt el.[1348] Az 1741. évben a diéta

[1337] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 74.
[1338] Vámos: A távollévők követeinek pályafutása 279–281. Például Esterházy Pál Antal herceg teljhatalmú megbízottjaként lépett fel egy ügyben 1746-ban, (Thaly: Jávorka Ádám II. 404.) és 1751-ből vagy 1756-ból is van adat jogügyigazgatói működésére az Esterházyaknál. (Kállay: Az Esterházy hitbizomány 888–889.)
[1339] Komáromy: A Festetics család 582.
[1340] 700.486/1 40.
[1341] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1342] Kolinovics 65., 666., 669.
[1343] 700.467 8., 10.
[1344] Csepreghy.
[1345] Kolinovics 65., 700.486/1 174., 700.457 9., 700.466 28–30., 700.467 372., 700.455 8., 700.478 87., 700.484 43., 1751: 26. tc., 1765: 16. tc.
[1346] 700.484 10–12.
[1347] 700.455 374–375.,563.
[1348] 700.484 81–84.

dc_1391_17

idején íródott *Arcana Regni Hungariae* című paszkvillus szerint ő az a fiskális, aki keresetet indít a Szabadság ellen[1349] – vagyis tényked̄ését az ellenzékiek enyhén szólva is rossz szemmel nézték.

Az 1751. évi országgyűlés alsótáblájának június 11-i ülésén azon (ismét csak kormánypárti) véleményét fejtette ki, hogy új adóalapot nem lehet remélni túl azon, amit Isten és a természet adott, tehát ennek keresése helyett inkább arról kell egyeztetnie a diétának, miként lehetne minél könnyebben megfizetni az adót. Ennek adekvát módja az újabb területeknek az országba történő bekebelezése lenne, a katonai *regulamentum* módosítása, illetve a sérelmek enyhítése. Jeszenák János azt javasolta a rendeknek, hogy vegyék tárgyalásba a királyi leiratot, hisz a sérelmek későbbi orvoslását a király szava és a nádor nyilatkozata garantálja számukra. Az uralkodó szívesebben mutatkozik majd engedékenynek, amikor kívánataikat mérlegeli, ha most rögtön válaszolnak a királyi leiratra (ahelyett, hogy a sérelmek kidolgozásával kezdenék érdemi munkájukat) – érvelt.[1350] Május 24-én pedig Kovács kanonok tiltakozására azt felelte, hogy egy magánszerződés őfelségét nem gátolhatja Győr szabad királyi várossá emelésében – azaz e másik élénken vitatott kérdésben is kormánypárti megnyilatkozást tett.[1351] Két napra rá pedig ezt még megfejelte azzal, hogy javasolta: a császári ajánlásnak megfelelően engedjék el Koch és Toussaint bárók taksáját az indigenátus bejegyzéséért. A lojális gesztust ugyanakkor a rendiség érdekeinek képviseletévé igyekezett transzformálni mondván: „ha magunknak érdemeket szerezhetünk a tervezett elengedéssel, ez bőségesebb lesz a taxa beszedése nélkül."[1352] Érvelése teljesen jellemző a kormánypártra: a rendek teljesítsék Mária Terézia kívánságait, mert így lesz a legjobb nemcsak a közjó tekintetében, hanem konkrétan a rendeknek is.

Az *In diversos* című paszkvillus szerint Jeszenák János az adóemelést is támogatta.[1353] A paszkvillisták több versben is azzal vádolták, hogy politikai lojalitása mögött a vagyonszerzés célja húzódik meg, pedig nincs is gyermeke: „ebre marad ebül nyert sok ajándékod."[1354] Akár igazuk volt Jeszenák motivációját illetően, akár nem, a *De Csuzy et Okolicsányi* című paszkvillus szerint 1751-ben Jeszenák János egyike volt az alsótáblai kormánypárt négy kiemelkedő vezetőjének.[1355] Ellenzéki versfaragók nem véletlenül fenyegették azzal, hogy meg fogják verni, ha továbbra is a haza ellen kiabál az országházban.[1356] Egy paszkvillista szerint akasztófán fogja végezni.[1357]

[1349] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 32., Téglás: A történeti pasquillus 89.
[1350] 700.470 31–32.
[1351] 700.467 442.
[1352] 700.467 451.
[1353] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 40.
[1354] Téglás: A történeti pasquillus 90–92., idézet: 90.
[1355] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.
[1356] Téglás: A történeti pasquillus 90.
[1357] Idézi Nagy J.: Rendi politikai kultúra 79.

Fivérével, Pállal és Zsitkovszky Istvánnal együtt az „udvarnak fő hízelkedői”, az „országnak is átkozott vesztői”, akik vagyonukat hazájuk elárulásával szerezték – legalábbis az 1751. június 3-án az országház kapujára kifüggesztett paszkvillus szerint.[1358] Jeszenák azt javasolja Prónayval és Zsitkovszkyval egyetemben – írják –, hogy emeljék fel az adót, és így tönkreteszi az országot, pedig ezt az összeget a saját erszényéből is ki tudna fizetni.[1359]

Annál beszédesebb a politikai klíma megváltozását, az addig megkérdőjelezhetetlen lojalitású politikai tényezőknek ellenzékivé fordulását illetően az a körülmény, hogy a következő diétán, amelynek Jeszenák János újra kiemelkedő személyiségei közé tarozott a kortársi ítélet szerint is,[1360] egy ellenzéki paszkvillusban már ő volt a rendi jogok és az igazság képviselője, a pozitív hős,[1361] míg egy kormánypárti paszkvillus már durván szidalmazta, mint ellenzéki főkolompost.[1362] Miként bizottsági tagságai mutatják, ez fontosságából jottányit sem vont le – jóllehet az *In Jeszenák* című paszkvillus vénsége miatt gúnyolta.[1363] Jeszenák János 1776-ban, életének 80. évében halt meg,[1364] így a diéta idején 68–69 éves volt. De az 1764–1765. évi diéta sérelemösszeállító bizottságába csak ketten kerültek be a távollévők követei közül, és még mindig Jeszenák János volt az egyik.

A *Speculum non falax*[1365] című paszkvillus egy idézettel jellemezi: „Quodcunque potest manus tua instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec divitiae erunt.”[1366] Az idézet a Prédikátor Könyvéből származik, a 9. fejezet 12. verse pontosan így szól: „Quodcumque potest manus tua facere instanter operare quia nec opus nec ratio nec scientia nec sapientia erunt apud inferos quo tu propera.” Károli Gáspár fordításában: „Valamit hatalmadban van cselekedni erőd szerint, azt cselekedjed; mert semmi cselekedet, okoskodás, tudomány és bölcseség nincs a Seolban, a hová menendő vagy.” A paszkvillista éppen a pokolra való utalást hagyta ki verséből, de feltehetőleg az volt a célja, hogy olvasói folytassák az idézetet – vagyis ő lényegében a pokolra kívánta Jeszenák Jánost.

[1358] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 79.
[1359] Idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 81. Megjegyzem, hogy Prónay Gábor lányát, Johannát Jeszenák János azonos nevű unokaöccse, Jeszenák Pál fia vette feleségül 1770-ben. (Szluha: Nyitra vármegye I. 540–541.)
[1360] Országgyűlési versek 8–10. (44. vers)
[1361] Országgyűlési versek 21–22.
[1362] Téglás: A történeti pasquillus 107.
[1363] Amely azonban – úgymond – megbízhatatlanságát nem mérsékelte. (Téglás: A történeti pasquillus 105.)
[1364] Egy Marczali Henrik által közölt rézmetszet alapján Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 84.
[1365] A tükör nem csal.
[1366] Gúnyirat 565.

Talán azért (vagy hasonló okból), mert 1764. szeptember derekán Jeszenáké volt az egyetlen felszólalás a királyi előterjesztések mellett, amikor még a klérus is a vármegyei követek álláspontjára helyezkedett mind az adóemelés, mind a nemesi felkelés szabályozásának kérdésében. Beszédében Jeszenák János rámutatott arra a tényre, hogy bár már 1751-ben is sokat vitatkoztak az adóemelés lehetetlenségéről az alsótáblán, végül mégis megemelték félmillióval az éves adóösszeget. Szeptember 27-én felsőbüki Nagy Pál nádori ítélőmester és a személynök társaságában szintén csak Jeszenák érvelt az adóemelés és az *insurrectio* szabályozása mellett. Hiába javasolta egy bizottság kiküldését a kereskedelem és az ipar előmozdítására.[1367] Vagyis ahogy a diéta elején a Kollár Ádám könyve által kiváltott felháborodás hatására létrejött ellenzéki egységfront megbomlott, és az országgyűlés szokásosan kormánypárti tényezői visszatértek megszokott politikai pozíciójukhoz, úgy Jeszenák János is felhagyott az ellenzékiséggel.

Jeszenák Pál

Bátyja, Pál (1688–1763)[1368] még nála is fontosabb szerepet játszott a korábban említett evangélikus jogászelitben. Bár pályája a Rákóczi család mellett indult, és a szabadságharcban is játszott némi szerepet (Rákóczi Ferenc az ónodi „országgyűlés" két bizottságába is delegálta, és tagja volt az Udvari, majd a Gazdasági Tanácsnak is), mint említettem, őt delegálta III. Károly a *Systematica Commissió*ba 1715-ben, illetve Mannagetta őt is alkalmasnak tartotta volna a *Pragmatica Sanctio* diétai előterjesztésére. Betöltötte a Dunán inneni evangélikus egyházkerület felügyelői tisztségét is, de elsősorban a Pálffy család jogügyi igazgatójaként működött.[1369] Hasonlóképpen igen fontos az a körülmény, hogy Savoyai Jenő herceg magyarországi ügyeit ő intézte.[1370]

A szintén evangélikus Pongrácz Boldizsár 1749-ben végezte el iskolai tanulmányait, majd 1752 decemberétől Debrecenben folytatott praxist a kerületi tábla mellett. A két időpont között előbb Jeszenák Pálnál volt ügyvédbojtárként gyakorlaton, majd Jeszenák Jánosnál. Az utóbbi mellett Pesten, viszont az előbbinél Pozsonyban.[1371] Ez utal Jeszenák Pál lakó- és szokásos tartózkodási helyére.

[1367] Horváth Mihály: Az 1764-ki 393., 397., 401–402.
[1368] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 74. Halálát Nagy Iván 1762-re teszi: Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16887. rekord.
[1369] Vámos: A távollévők követeinek pályafutása 279–280., Botka: Kont Miklós 148. Károlyi Sándor naplójának 1725. évi kötetébe is úgy került be, mint aki gróf Pálffy Miklós nádortól érkezett hozzá. (Károlyi Sándor naplójegyzetei 90.)
[1370] Kosáry: Művelődés 158., Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16887. rekord.
[1371] Sziklay: Egy felvidéki 72.

Nagy Iván komoly birtokszerzőnek tartja Jeszenák Jánost is (halála előtt, az úrbérrendezéskor 18 Nyitra és Pozsony vármegyei birtokán 61,125 jobbágytelekkel rendelkezett 1597 hold földterületen 81 jobbágya és 19 házas, tíz házatlan zsellére volt – amivel „nagy középbirtokos" volt Fónagy Zoltán kategorizációja szerint,[1372] és az ország első 400 nemesi birtokosa közé tartozott), de csak fivére kapcsán említi meg konkrétan, hogy III. Károlytól királyi adományt kapott Pozsony vármegyei birtokaira. Annál furcsább, hogy 1767-ben Jeszenák Pál nevén mindössze hét nyitrai birtokot találni összesen 13 jobbágytelekkel 338 úrbéres holdon, 38 jobbággyal és 28 házas és házatlan zsellérrel. (Ez mindössze „kis középbirtokot" jelent az említett besorolásban, a felső 2000 nemesi birtokos egyike volt Jeszenák Pál.) [1373] Fia, szintén Pál azután mégis bárói címet kapott 1781-ben. Nagy Iván szerint a bécsi udvarban Schleswig-Holstein nagyhercegét képviselte, majd királyi tanácsosi címet is kapott,[1374] a Királyi Könyveket megvizsgáló Szemethy Tamás azonban őt a főúri rangemelésben részesülő katonák közé sorolja.[1375] Nagybátyja, Jeszenák János 1773-ban 25.000 holdas hitbizományt hozott létre unokaöccsei, Jeszenák Pál két fia számára.[1376] Jeszenák Pál egyik lánya egy Podmaniczkyhoz ment hozzá, Jeszenák János pedig Prónay Gábor lányát, Johannát 1770-ben vette feleségül. Ez a három család sikeres protestáns köznemesi csoportot alkotott, amelynek tagjai a 18. század utolsó harmadában főúri címet kaptak.[1377]

Jeszenák Pál mind az évszázad első[1378] és második teljes országgyűlésén, mind a most általunk vizsgált diéták többségén megjelent egyes távollévők követeként. 1722–1723-ban Schwarzenberg herceget és két arisztokrata özvegyet,[1379] 1728–1729-ben Savoyai Jenő herceget[1380] és ismét Schwarzenberg herceget képviselte,[1381] 1741-ben pedig ő és hasonló nevű fia a Pálffy

[1372] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1036.
[1373] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1037.
[1374] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16887–16889. rekord. A III. Károlytól a Pozsony megyei Királyfiára kapott adományra és az ifjabb Pál bárói rangemelésére lásd még: Siebmacher's Wappenbuch DVD-ROM 273559. rekord. Reiszig Ede szerint a Jeszenák család birtokában Pozsony vármegyében Fél, Csötörtök és Cseszte helységbeli részbirtokok voltak a 18. században. (Reiszig: Pozsony vármegye nemes családai DVD-ROM 466979. rekord.)
[1375] Szemethy: Rangemelésben részesült 306. Tábornoki rangját a családfán Nagy Iván is feltünteti. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16889. rekord.)
[1376] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 16887. rekord.
[1377] Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 87.
[1378] Lásd például 700.500 157.
[1379] 700.486/1 38.
[1380] Málnási Ödön szerint demonstratív céllal képviseltette magát Savoyai Jenő a diétán egy protestánssal, Jeszenák Pállal. (Málnási: Csáky Imre 220.)
1381 OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

család két, a Harrach és az Althan család egy-egy tagjának képviseletében jelent meg.[1382] 1762-ben halt meg.[1383] Mint öccse, ő is tagja volt kevésbé fontos bizottságoknak,[1384] ami mégis presztízsjelző részletkérdés, hiszen nem véletlen, hogy a távollévők követei közül éppen ő (vagy ő is) bekerült ezekbe, de sok kifejezetten fontos deputációnak is szerepelt a névsorában, így sérelemösszeállító[1385] és reformkidolgozó[1386] bizottságoknak.

A *Pragmatica Sanctio* elfogadtatása ügyében a *Systematica Commissio* kebelében tanúsított buzgólkodására Mannagetta 1722. április 30-án tett jelentése a bizonyíték.[1387] Majd a nőági trónöröklés elfogadása után ezért 4000 forint pénzjutalmat kapott, mert a protestánsokat nem kívánta az udvar birtokhoz juttatni,[1388] hiába kért Jeszenák Pál Lednicére birtokadományt.[1389] Ezen a diétán egy kortárs vélekedés szerint három Pál, a kálvinista Ráday Pál és a lutheránus Jeszenák Pál és Prileszky Pál mindent megtett, hogy a többség által szükségtelennek tartott Helytartótanács felállításáról meggyőzze a diétát. A protestánsok vallásilag vegyes intézményt akartak, de végül a Helytartótanács színkatolikus lett három „alapítója" törekvése ellenére.[1390] Mindenesetre Jeszenák Pált Mannagetta egyik jelentése a diéta négy legbefolyásosabb köznemese között említi, illetve Győry Péter és Csapó József korabeli magánlevelezésben is ilyenként jelenik meg.[1391]

Amikor Eördögh Györgyöt és Szentpétery Andrást a *decretalis* eskü letételének megtagadása miatt az országgyűlés törvényszéke elé idézték 1729. augusztus 8-ára, egyedül a szintén protestáns Jeszenák Pál kelt védelmükre a diéta forró hangulatú ülésén. Azzal érvelt, hogy meg kell várniuk a király döntését az ügyben.[1392] Erre Erdődy Gábor egri püspök szemére hányta, hogy megbízójától, Savoyai Jenőtől biztosan nem kapott felhatalmazást Szűz Mária megsértőinek védelmezésére. Jeszenák replikájában a királyra és az országra hivatkozott: „Nekem felhatalmazásom van a királyi felség jogainak védelmére és az ország javának előmozdítására, és ezért felelek ő Fenségének."[1393] Általában az adózás és konkrétan az adónak a telekhez való kötése

[1382] Kolinovics 664–668. Mivel gróf Pálffy Lipótot biztosan az idősebb, tehát az általunk most tárgyalt Jeszenák Pál képviselte, a másik hármat akkor talán a fia.
[1383] Chrastina János, a pozsonyi evangélikus líceum tanára írt latin *chronostichon*t halálára. (Szinnyei: Magyar írók IV. 20.) Ezt az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.
[1384] Példának okáért 700.488 45–56.
[1385] 700.486/1 96., 179–181., 700.484 12.
[1386] 700.500 156–158., 700.486/1 136–139., 162.
[1387] Csekey: Trónöröklési jog 253.
[1388] Marczali: Magyarország története 223.
[1389] Buzási: Ungarische Akten 132. Ugyanerre az uradalomra kért adományt Prileszky Pál, de ő is hiába. (Uott.)
[1390] 700.489 146.
[1391] Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 84–85.
[1392] Marczali: Magyarország története 126–127.
[1393] Marczali Henrik alapján idézi: Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 85.

ügyében az udvar törekvéseit támogató Jeszenák nagyon durva támadást kapott az 1728–1729. évi diéta paszkvillistáitól (*De Paulo Jeszenák*).[1394] A név szerinti szavazás alkalmával 1728. július 24-én természetesen az adóemelés pártján volt.[1395] Három hétre rá egy magánbeszélgetésben úgy nyilatkozott, hogy az király fő gondja az adó ügyében, hogy tekintélyén ejtene csorbát, ha a rendek ellenkezése miatt meghátrálna.[1396]

Jeszenák Pál 1751-ben is az adóemelés mellett kardoskodott a diétán mondván, hogy jobb lenne elismerni azt a súlyos szükséghelyzetet, amelyben Mária Terézia van, és vonakodás helyett inkább önszántukból engedelmesen és gyorsan teljesítsék kívánságát.[1397] Az *In diversos* című paszkvillus szerint is az adóemelést támogatta.[1398] Ezen a diétán a *De Csuzy et Okolicsányi* című paszkvillus szerint ő volt az alsótáblai kormánypárt négy kiemelkedő vezetőjének egyike.[1399] A legtöbb támadás őt és Prónayt érte a paszkvillisták részéről.[1400] Egy paszkvillista „ebadta gaz szlováknak", egy másik „a haza disznajának" titulálta.[1401] Az *In Paulo Jeszenák* című versezet érzékletes képpel festi meg az adófizető terheit, amelyeket ő növelni kíván.[1402]

A Jeszenák családból távollévők diétai követségét viselte még az általunk vizsgált időszakban Pál legidősebb fia, István (idősebb Révay Pál képviselője 1764–1765-ben),[1403] illetve Jeszenák György, Harrach gróf képviselője 1722–1723-ban,[1404] akit Nagy Iván nem helyez el a családfán. Jeszenák Pál sógora, Vörös Bálint is ügyvéd volt, és 1741-ben, valamint 1751-ben távollévőket képviselt a diétán.[1405]

Kapy Gábor

A Sáros vármegyei kapivári Kapy családból származó III. Gábor alnádorról Nagy Ivántól azt lehet megtudni, hogy mind apját, mind nagybátyját Gábornak hívták. Az alnádorról azt állítja, hogy már az 1681. évi diéta egyik deputációjának is tagja volt, de ez az alább ismertetendő pályafutásának hossza miatt kevéssé valószínű: ha ekkor alig nagykorú, éppen csak 24 éves lett

1394 Téglás: A történeti pasquillus 85. Lásd a választ és egy hasonló, bár finomabb nyelvezettel megírt támadást (*In Paulum Jeszenák*): Nagy J.: Rendi politikai kultúra 75.
1395 700.484 81–84.
1396 700.484 112.
1397 700.470 34.
1398 Nagy J.: Rendi politikai kultúra 40.
1399 Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.
1400 Téglás: A történeti pasquillus 89.
1401 Nagy J.: Rendi politikai kultúra 96., 104.
1402 Nagy J.: Rendi politikai kultúra 102.
1403 Csepreghy.
1404 700.486/1 38.
1405 Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 86–87.

dc_1391_17

volna (amikor már követté választása is kivételes lett volna, nem hogy a *dicá*k, az adózás ügyében kirendelt bizottságba való megválasztása), akkor 1743-ban már 86 évesnek kellett lennie (vagy 1742-ben 85 évesnek, ha a tiszti címtáras kalendárium adatait a megelőző évre tekintjük érvényesnek), amikor pedig még az alnádor hivatalát töltötte be.[1406] Halálát egy kortárs feljegyzés 1743. augusztus 4-ére teszi.[1407]

Ha pedig számításba vesszük, hogy Kapy I. Rákóczi Ferenc temetésén fontos szerepet játszott 1676-ban (mint „főgazda" szerepelt Károlyi László, Péchy Gábor és Péchy Ádám társaságában),[1408] sőt Pauler Gyula szerint a katolikus Kapy Gábor már 1672-ben Sáros vármegyében „egyik legfőbb tekintélye" volt,[1409] akkor nyilvánvalóvá válik, hogy ez a Kapy Gábor volt jelen az 1682. évi országgyűlésen, és nem lehet azonos az általunk vizsgált alnádorral. A felső-magyarországi rendek Thököly által összehívott gyűlésén Sáros vármegyét képviselő, valamint egyszer a Rákóczi család nevében kérelmet előterjesztő Kapy Gábor[1410] vagy Thököly munkácsi kapitánya 1784-ben[1411] szintúgy „idősebb" Kapy Gábor lehetett csak. Azt is feltételezem, hogy ő adhatott 1699-ben 1200 forintos kölcsönt II. Rákóczi Ferencnek.[1412]

Az viszont biztos, hogy az 1720–1721. évi nádori *concursus* alkalmával a Tiszán inneni kerület egyik képviselője Kapy Gábor volt ítélőmesteri minőségében.[1413] Az 1722–1723. évi országgyűlésen Kapy Gábor Sáros vármegye követeként jelent meg. Ugyanakkor országbírói ítélőmesterként is működött,[1414] s – ami ennek a tisztségnek automatikus velejárója volt – igen sokrétű feladatkört látott el, például ceremoniális jellegű és érdemi döntéselőkészítést végző deputációk sorának volt a tagja.[1415] Ő vezette például a portaszám-arányosítási munkálatokat 1722 decemberének végén.[1416] A diéta végén törvényileg kiküldött határvizsgáló bizottságban is helyet kapott.[1417] Az 1728–1729. évi diétára meghívottak névsorában mint ítélőmester szerepel,[1418] a megjelentek listájából azonban kitűnik, hogy ismét képviselte Sáros vármegyét is.[1419] Szokásos

[1406] Nagy Iván: Magyarország családai VI. 78., 80., Sebők: Hivatali pályafutások 40.
[1407] Szilágyi S.: Történeti följegyzések 99.
[1408] Thaly: I. Rákóczi Ferencz 681.
[1409] Pauler: A bujdosók támadása 93.
[1410] Majláth: A felső vármegyei I. 360., Majláth: A felső vármegyei II. 552.
[1411] Thaly: Koháry István 241.
[1412] Thaly: Munkácsi leltárak 367.
[1413] Szijártó: Nemesi társadalom 227.
[1414] 700.486/1 31., 36.
[1415] 700.486/1 95., 102., 136., 179–181., 188., 350., 700.488 45–56., 1723: 17. tc.
[1416] Szanyi János ugocsai követ 1722. december 31-én kelt jelentése. (Komáromy 551.)
[1417] 1723: 17. tc. 7.§ (Konkrétan a Lengyelország felé fennálló határ megvizsgálása és kiigazítása volt a feladata annak a bizottságnak, amelyben az országbírói ítélőmester helyet kapott.)
[1418] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. . (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1419] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

dc_1391_17

feladatainál[1420] számunkra most jóval érdekesebb az, hogy egyes ügyekben politikai állásfoglalásának is világos nyoma maradt forrásainkban.

Jóllehet Sáros elutasította 1728. július 24-én a hadiadó további emelését (ez volt a tiszai vármegyék egyhangú véleménye), ezt az ellenzéki álláspontot a név szerinti szavazáskor feltehetően csak Kapy követtársa képviselte, hiszen ő maga ítélőmesterként – véleményét a Királyi Tábla tagjai között már korábban közölve – kormánypárti álláspontot hangoztatott: bizonyos feltételekkel lehetségesnek mondta az adóemelést.[1421] 1729. szeptember 5-én pedig a *decretalis* eskü letételét megtagadó, majd kizárt protestáns követekkel kapcsolatos vitában szintén a személynökkel értett egyet, vagyis szembeszállt a katolikus többséggel.[1422] (Holott maga is ehhez a felekezethez tartozott, fivére egri kanonok és címzetes püspök volt.[1423])

Az 1741. évi diétán a jurátusok és a kiskövetek alsótáblai megjelenésével kapcsolatos konfliktusban nem azok közé tartozott, akik inkább eltiltották volna megjelenésüket az üléseken, hanem azok közé, akik megengedő álláspontot képviseltek.[1424] Ekkor már, miközben továbbra is Sáros vármegyét is képviselte, előbb alországbíró[1425] volt, majd alnádorrá lépett elő.[1426] A Királyi Tábla tagjainak szokásos feladatainak ellátásán[1427] túl ezért a személynök távollétében elnökölt is az országgyűlés alsótábláján.[1428] A személynök méltóságát azonban nem tudta elnyerni. Erre már tíz évvel korábban, Száraz György kancelláriai előléptetésekor pályázott, de akkor Grassalkovich Antal koronaügyész lett a személynök.[1429] 1741-ben viszont, koronázása napján Mária Terézia Kapyt aranysarkantyús vitézzé avatta.[1430]

[1420] Például 700.484 93.
[1421] 700.484 81–84.
[1422] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1423] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 17938. rekord
[1424] 700.478 9.
[1425] Az 1732. évi tiszti címtáras kalendárium az első, amelyben már nem országbírói ítélőmesterként, hanem alországbíróként szerepel, vagyis ebben az évben, illetve talán inkább a megelőzőben történt meg előléptetése. (Sebők: Hivatali pályafutások 41.)
[1426] Kolinovics 125., 660., 663. hasonlóképpen: Horváth M.: Magyarország történelme VII. 233., vö. 700.476 24. Ugyanaz az országgyűlési napló 1741. június 16-én még alországbíróként, 21-én már alnádorként említi, pedig valójában Pálffy János gróf legkorábban csak nádorrá választása napján, június 22-én nevezhette (és nevezte) ki Kapy Gábort alnádorrá. (700.478. 85., 132., 135–136.)
[1427] 700.478 85., 132., Kolinovics 125.
[1428] Szuhányi Márton szatmári követ Károlyi Sándorhoz írott levelét idézi Éble: Károlyi Ferencz 540.
[1429] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 18.
[1430] 700.475 182–183. Ezt megelőzően a szokásoknak megfelelően Kapy tagja volt a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrségnek is. (700.478 174.)

Katona Pál

A korábban megismert Bohus és Eördögh mellett az országgyűlésen a *Partium*-beli Kővár vidék képviseletében megjelenő[1431] Katona is a nagy felekezeti ellentétet kirobbantó botrány főszereplői, a *decretalis* eskü letételét megtagadó protestáns követek közé tartozott 1729 nyarán.[1432] De hiába sodorta felekezete melletti kiállása Katonát is a türelmetlen katolikus többséggel szembenállva a kormányzat oldalára (talán pontosabb lenne így fogalmazni: óvó szárnyai alá), korábban, az adó ügyében nyakas ellenzéki álláspontón volt: 1728. július 24-én kategorikusan elutasított mindennemű adóemelést – ahogyan azt a tiszai kerület egésze tette.[1433] Katona Pálnak ekkor már idősebb embernek kellett ekkor lennie, hiszen közel negyedszázaddal előtte már harmincadosi megbízást kapott II. Rákóczi Ferenctől Erdélyben.[1434]

Kazy László

Reiszig Edétől tudjuk, hogy Kazy János Bars alipánja volt, és ebben a minőségében kapta királyi adományul Nemesoroszit. Fia, Kazy László szintúgy a barsi alispán méltóságát viselte, és 1721-ben Garamveszelét kapta adományba.[1435] Két, a szakirodalomban jól ismert testvére jezsuita történetíró volt: Kazy János (1686–1759) és Kazy Ferenc (1695–1759).[1436] Ferencből a Pázmáneum rektora (1742) lett,[1437] Jánost háromszor is kinevezték az egyetem kancellárjának,[1438] és rektora is volt az intézménynek.[1439] Kazy János és Ferenc még a jezsuita Kaprinai István és a Kassán tanító jezsuiták számára is túlságosan udvarhűek voltak.[1440] testvérük, Kazy László[1441] (akinek születését talán az 1690 körüli évekre tehetjük) Barsot képviselte a diétán előbb 1722–1723-ban, majd 1728–

[1431] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.) Láttuk egyébiránt, hogy a hét protestáns ellenszegülőből még Gencsy és Dobay is a *Partium* követe volt.
[1432] Máriássy: A magyar törvényhozás IV. 42., Málnási: Csáky Imre 223–224.
[1433] 700.484 81–84.
[1434] Lásd Radvánszky Jánosnak a fejedelmhez írott, 1704. november 27-én Kolozsvárt kelt levelét. (R. Kiss: Adatok 420.) Hasonlóan lásd Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 222.
[1435] Reiszig: Bars vármegye nemes családai DVD-ROM 402676. rekord. Az ugyancsak általa közölt, pontosabbnak látszó adat szerint Kazy János Hunyady András mellett volt helyettes alispán 1693-től 1711-ig (Reiszig: Bars vármegye története 401211. rekord.) Heckanast Gusztáv adattárában 1704 és 1708 közötti másodalispáni hivatala szerepel, illetve az, hogy 1711-ben már meghalt. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 222.)
[1436] Borián: Zrínyi Miklós 185.
[1437] Reiszig: Bars vármegye nemes családai DVD-ROM 402676. rekord.
[1438] Borián: Zrínyi Miklós 185.
[1439] O'sváth: Irodalom és tudomány DVD-ROM 399463–399464. rekord.
[1440] Borián: Kazy testvérek 310.
[1441] Talán inkább családja egy másik hasonló nevű tagja, mint ő maga volt 1738 és 1744 között Esterházy herceg lévai birtokkerületének inspektora. (Bakács: Esterházy levéltár 197.)

1729-ben is, az első alkalommal főjegyzőként.[1442] Ekkor egyike volt azoknak, akiket az alsótábla a hadiadó ügyével és a só árával foglalkozó vegyes bizottságba delegált.[1443] A következő országgyűlésen már a tekintélyesebb követek közé tartozhatott, hiszen 1728. június 4-én tagja lett a *replica* és a sérelmek kidolgozására kiküldött fontos vegyes bizottságnak,[1444] a diéta végeztével pedig az adó arányos felosztására kiküldött szintén nagy jelentőségű deputációnak[1445] – jóllehet a *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus szerint Kazy azt tette mindig, amit szomszédja, Szentiványi Ferenc akart.[1446]

1728. július 24-én Kazy László a név szerinti szavazás alkalmával a korábbi diétán megajánlott adóösszeg ismételt megajánlását javasolta ahelyett, hogy elfogadta volna az adó emelését, vagyis ellenzéki álláspontot foglalt el.[1447] A *decretalis* eskü letételét megtagadó protestáns követek miatt kitört konfliktusban Kazy azok között volt, akik 1729. szeptember 5-én az ügy lezárását elrendelő királyi rendeletet végrehajtani próbáló személynökkel is vitába szálltak, mondván, hogy ha engednek, azzal tévedésüket ismerik be a rendek, márpedig „az ország" nem tévedhet.[1448] Kazy volt az, aki Czompó Sándorral együtt megidézte Debreczeny György példáját 1587-ből[1449] - azaz az 1588. évi *decretum* 48. törvénycikket, amely hűtlenség vétkében mondta ki bűnösnek Debreczeny György altárnokmestert, aki a király „mindkét rendhez tartozó tanácsosait" beadványában lázadóknak és összeesküvőknek nevezte. Eszerint a III. Károly előtt a rendeket a *decretalis* eskü letételét megtagadó protestáns követek üldözése miatt bevádoló Kenessey és Bohus is hasonló bűnt követett el, és hasonló büntetést érdemelne.

Kenessey István

Ábécérendben éppen az a Kenessey István következik, akiről már sok szó esett. Róla, Kenessey István és Gőgös Anna fiáról[1450] a legrészletesebb portrét Trócsányi Zsolt rajzolta meg a pápai református kollégium történetét feldolgozó monográfiában. Eszerint Kenessey 1677–1678 táján született, majd Esterházy Antal familiárisaként[1451] vett részt a Rákóczi-szabadságharcban. Veszprém vármegyét három országgyűlésen és egy *concursus*on (az 1735. évin) képviselte.

[1442] OSZK K Fol. Lat. 575 (az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem), 700.486/1 36.
[1443] 700.486/1 136.
[1444] 700.484 10–12.
[1445] 700.484 151–152.
[1446] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1447] 700.484 81–84.
[1448] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1449] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1450] Nagy Iván: Magyarország családai VI. 203.
[1451] Esterházy Antal tábornagy dunántúli főkapitány titkára volt 1707-ben (Thaly: Dunántúli hadjárat II. 386.) és 1709-ben (Csapó: Győry Péter 857.)

Főszolgabíró volt az 1710-es évek közepén négy esztendeig. Ekkortájt volt *perceptor* is, és egy időben betöltötte a helyettes alispán tisztségét. 1744-ben a királyi tanácsosi címet is elnyerte. Jelentős birtokot gyűjtött, és kihelyezett tőkéje özvegye, Szondy Zsuzsánna végrendeletéből (1752)[1452] tudhatóan 85.000 forintra rúgott. (Ezt az igen jelentős összeget nagyrészt a református egyház kapta.) Pápán lakott városi házában, és a pápai református birtokos nemesség vezére volt a 18. század első felében. 1734-től a dunántúli református egyházkerület főgondnokának tisztségét viselte. Az ő nevéhez fűződik és „hallatlan tekintélyének" volt köszönhető az akkor csak 34 éves Torkos Jakab (a demokratikus gyakorlat felrúgásával történő) kinevezése *superintendens*nek 1745-ben. Utódot nem hagyott maga után.[1453]

Mindenesetre nem csak 1729-ben lehet őt a felekezeti kérdéshez kapcsolni, hiszen az 1715. évi diéta végén a 30. törvénycikk értelmében Kenessey ekkor a vallásügyi (az úgynevezett pesti) bizottság tagja lett.[1454] A következő diétán Veszprém vármegye képviseletében jelent meg.[1455] Tagja lett az 1722. június végén Bécsbe küldött deputációnak,[1456] a hadiadó mértékével és a só árával foglalkozó bizottságnak,[1457] és a rendszeres bizottságok által beterjesztett gazdasági és katonai *systema*, azaz reformjavaslat megtárgyalására kiküldött bizottságnak.[1458]

1728–1729-ben támadások kereszttüzébe került, de nem csak a felekezeti ellentétek miatt. Már az 1728. július 24-i név szerinti szavazás alkalmával is kormánypárti álláspontot foglalt el a vármegyék túlnyomó többségével szembehelyezkedve, amikor lehetségesnek tartott egy effektív adóemelést is.[1459] Két hónapra rá Kenessey a dunántúli kerület részéről az adó arányos felosztására kiküldött bizottságnak is tagja lett.[1460] Az adónak a telekhez való kötését is támogatta, amelyet – mint láttuk – általában pedig a nemesi privilégiumokat fenyegető lépésnek tekintettek. Száraz személynök, Prileszky Pál és Gyürky István társaságában Kenessey azon négy ember között volt, akiket a vitára reflektáló paszkvillusok kormánypárti állásfoglalásuk miatt személy szerint is

[1452] Özvegye utóbb Castiglion Eudém őrgróf (más néven Castiglioni Eudemius gróf) felesége lett, aki 1765-ben nyert honfiúsítást. (Hellebrant: Történeti irodalom (1914) 69., 1765: 47. tc.)
[1453] Trócsányi: A szatmári békétől 47., 49–50., 59–60. Innen látszik, hogy téves az az állítás, amely szerint Kenessey Rákóczi Ferenc titkára és bizalmas embere lett volna a szabadságharc idején. (Kőszeghy: Pest vármegye nemes családai DVD-ROM 432228. rekord.) Erre utal az is, hogy nem szerepel Heckenast Gusztáv adattárában. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda.)
[1454] Ehhez lásd Gyulai: Aszalay Ferenc 956., Trócsányi: A szatmári békétől 45.
[1455] 700.486/1 35.
[1456] 700.488 45–56.
[1457] 700.486/1 136.
[1458] 700.486/1 103.
[1459] 700.484 81–84., vö. Szijártó: A diéta 289–291.
[1460] 700.484 151–152.

támadták.[1461] (Más paszkvillus viszont azt mondja róla, hogy ide-oda táncol, állandóan váltogatja politikai álláspontját.[1462]) Nem csodálhatjuk, hogy a *Passio dolorosa* című paszkvillusban Gyürky István mellett ő lett a két hamis tanú egyike Magyarország ellen.[1463]

Mint láttuk, végül ő volt az a *decretalis* eskü letételét megtagadó követek közül, aki Bohus társaságában Bécsbe utazott és az uralkodó védelmét kérte. Mivel III. Károly úgy rendelkezett, hogy mandátumát vissza kell adni, 1729. szeptember 4-én a diéta ülésén Kenesseyt ismét támadások érték: az egri püspök felszólalásában azt hangoztatta, hogy Kenessey és Bohus hamisan vádolták az országot a király előtt Szentpéteryék kivezettetésével. Véleménye általános egyetértéssel találkozott.[1464] Kenessey maga természetesen éppen fordítva látta a történteket: „Ő Fölségéhez reprezentácio tétetett nomine Statuum satisfactiot kérvén Ő Felségétől a reánk ártatlanul falsa representatioert in eo quod occasione Convictionis Borsodiens. Et Turociens. Ablegatorum".[1465]

Kubinyi Imre

A kiterjedt Kubinyi család deményfalvi ágából származott Kubinyi Ádám[1466] honti alispán testvére, Kubinyi Imre[1467] gömöri alispán (1731–1745),[1468] aki 1728–1729-ben[1469] és 1741-ben[1470] is a vármegye követeként jelent meg a diétán. 1728. július végén – a többi tiszai követtel együtt – elutasította az adóemelést.[1471] Ezt követően az adó arányos felosztására kiküldött bizottságnak is tagja lett.[1472] 1741. június 14-től Mária Terézia hitlevelének kidolgozásában vett részt vett.[1473] Ezen diéta alatt jelent meg az *Arcana Regni Hungariae* című paszkvillus, amelynek szenvedéstörténetben Kubinyi Imre volt Péter: kezdetben védte hazáját, majd megtagadta azt.[1474] Ez arra utal, hogy az országgyűlés időtartama alatt Kubinyi ellenzéki álláspontja megváltozhatott.

[1461] Téglás: A történeti pasquillus 84–85.
[1462] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1463] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 17.
[1464] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1465] Ráday Pálhoz intézett, 1729. október 9-én kelt levelét idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 28.
[1466] Róla lásd Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 254–255.
[1467] Több helyen Imre Zsigmondként szerepel a forrásokban.
[1468] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 21723. rekord.
[1469] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1470] Kolinovics 663.
[1471] 700.484 81–84., vö. Szijártó: A diéta 289–291.
[1472] 700.484 151–152.
[1473] 700.478 51.
[1474] Téglás: A történeti paszkvillus 89. , vö. Nagy J.: Rendi politikai kultúra 32.

Kubinyi Imre volt nemcsak kiterjedt családja jószágainak igazgatója volt, hanem őt választották meg az evangélikus egyház 1735. évi zsinati határozatával egyházmegyei felügyelőnek is Kishont megyében. 1748-ban halt meg, 74 éves korában.[1475]

Kvassay László

Kvassay József 1758-tól 1762-ig a Helytartótanács titkára, majd előléptetését követően 1776-ig tanácsosa volt.[1476] 1767-ben az úrbér ügyében királyi biztosként működött,[1477] végül 1766 és 1777 között altárnokmester volt.[1478] 1771. január 20-án jelen volt Gödöllőn Grassalkovich Antal végrendeletének elkészültekor.[1479] 1773-ban a Bodrog és három mellékfolyója szabályozására kapott megbízást a Helytartótanácstól, de ezt a feladatot hamarosan letette.[1480] 1776-tól Máramaros vármegye élén állt.[1481] Kvassay Károly Bars alispánjaként képviselte vármegyéjét az 1764–1765. évi diétán,[1482] és tagja volt több országgyűlési deputációnak is.[1483] Majd a tiszti címtáras kalendáriumokban 1779-től a józsefi *Novus Ordo* bevezetéséig királyi ülnökként szerepelt Királyi Táblánál.[1484] Sajnos nem tudni viszont, pontosan milyen viszony fűzte őket Kvassay Lászlóhoz. Nyilvánvalóan a rokonai voltak.

Az ő pályafutása láthatóan előbb indult a másik két Kvassayénál. Inkább ő volt az, akik őket segítette előrejutásukban, mint fordítva. Kvassay László részt vett a század derekának összes, most

---

[1475] Hazslinszky-Liszkay: A gömör-kishonti DVD-ROM 446334. rekord.
[1476] Ember: A Helytartótanács 202., 205., hasonlóképpen Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 309. után.
[1477] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 22101. rekord.
[1478] Veres: A tárnoki 104.
[1479] Fallenbüchl: Grassalkovich Antal 83.
[1480] Császár: Orczy Lőrincz I. 37.
[1481] Reiszig Ede szerint 1776-ban Máramaros főispánja volt. (Reiszig: Pest vármegye nemes családai DVD-ROM 432322. rekord) Fallenbüchl Zoltán főispáni névsorában nem szerepel Kvassay József, de szerinte 1771-től 1776-ig gróf Apponyi György máramarosi főispánt egy bizonyos Kovászy József helyettesítette, majd ekkortól Andrássy István volt a főispán. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 85.) Mivel sem Kovászy Józsefről, sem családjáról nem tud semmit sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla, sőt a Borovszky Samu szerkesztette vármegyemonográfia-sorozat sem (Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2004.), azt kell feltételeznem, hogy Kvassay József neve torzult Kovászy formára. Hogy 1776-ban azután belőle, az adminisztrátorból lett főispán, azt megerősíti Császár Elemér, aki levéltári forrást idéz arról, hogy Kvassay József azt kérte, hogy főispáni méltóságába Orczy László iktathassa be. (Császár: Orczy Lőrincz I. 38.)
[1482] Csepreghy.
[1483] 700.455 8., 14.
[1484] Sebők: Hivatali pályafutások 43. Nem ő volt az első Kvassay a Kúriánál, mert már 1690-ben ítélőmesteri hivatalt viselt Kvassay István. (Szirmay Endre 413–414.) Őt Iványi Emma az ország egyik leghíresebb ügyvédjének nevezi. Előbb Báthory Zsófia familiárisa volt, majd országbírói ítélőmester lett. (Iványi Emma: Esterházy Pál 248., 322.)

általunk vizsgált diétáján. Vármegyéje, Bars követeként jelent meg 1728–1729-ben[1485] és 1741-ben, amikor másodalispán is volt,[1486] illetve a kettő között is Barsot képviselte az 1737. évi *concursus*on is – egyébiránt ekkor is másodalispán volt a vármegyében.[1487] 1728. július 24-én, az ismert név szerinti szavazás alkalmával Kvassay ellenzéki álláspontot foglalt el: az előző országgyűlés által megajánlott éves adóösszeg fizetése mellett tette le a garast.[1488] 1741. június 16-án már bekerült a királynő fogadására kirendelt díszküldöttségbe,[1489] egy héttel később pedig abba az alsótáblai üzenetvivő küldöttségbe, amely a rendek fegyverletételét jelentette be a felsőházban, tudniillik azt, hogy eltekintenek a koronázási hitlevél addig erőteljesen szorgalmazott módosításától.[1490]

Nem közvetlenül e diéta után történt, csak néhány év múltán, hogy Kvassay László a Királyi Táblára került, és pedig nem is alacsony beosztásba, hanem rögvest a harmadik legrangosabb pozícióba: 1750-től 1762-ig alországbíróként, 1763-tól 1766-ig már – a rangban második emberré előlépve – alnádorként szerepel a tiszti címtáras kalendáriumokban.[1491] A most vizsgált négy diétából a harmadikon tehát alországbíróként,[1492] a negyediken pedig már alnádorként volt jelen,[1493] nem pedig vármegyei követként. 1751-ben nemcsak az indigenátusok megvizsgálására kiküldött bizottság tagja volt,[1494] hanem a diéta végén egy törvénycikk rendelkezése alapján felálló határvizsgáló bizottságnak is.[1495] Nem tudhatjuk, mennyi igazság van abban a vádban, amelyet egy ellenséges paszkvillista fogalmazott meg vele szemben, amikor így jellemezte őt: jelmondata az, hogy „töltekezzünk meg javakkal”[1496] – vagyis saját zsebre dolgozó kormánypártiként írta le őt.

Nagy Iván csak annyit tud Kvassay Lászlóról, hogy a Bars vármegyei Brogyán felét birtokolta 1730-ban, amikor itt szép kastélya is volt– azaz nem a család Trencsén vármegyei fészkében lakott.[1497] Már az 1754–1755. évi nemesi összeírás is Barsban találta.[1498] Az úrbérrendezés alkalmával a legtöbb úrbéres földje Brogyánban volt, de összesen kilenc Bars, Nyitra

[1485] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1486] Kolinovics 662.
[1487] 700.480 7.
[1488] 700.484 81–84.
[1489] 700.478 86.
[1490] Kolinovics 195.
[1491] Sebők: Hivatali pályafutások 40–41.
[1492] 700.467 4.
[1493] Csepreghy.
[1494] 700.467 126., 700.466 341–342.
[1495] 1751: 26. tc.
[1496] A *Paskvillus ex Sanctis Scriptis* című paszkvillust idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 36. Itt az ellenségességet magát tekintem Kvassay (királyi táblai bírói pozíciójából egyébként teremészetszerűleg adódó) kormánypárti tényked̈ése bizonyítékának.
[1497] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 22094. rekord.
[1498] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 79320. rekord. (Bár Nyitra megyében is élt ekkor egy Kvassay László – lásd uott.)

és Trencsén vármegyei birtokon 22,75 telekkel rendelkezett és 601 úrbéres holddal, amelyet 55 jobbágya és 15 házas és házatlan zsellére művelt meg. (Ez őt Fónagy kategorizációja szerint Magyarországon az első 750 nemesi birtokos közé sorolja mint „középbirtokost".[1499]) Ezen az alapon az ellenzéki paszkvillistának még lehetett igaza is, de ha így van, akkor sem említhető Kvassay László egy lapon a 18. század igazán nagy vagyonszerzőivel.

1764–1765-re mindenesetre már „bölcs öreg"-ként került be a diéta kiemelkedő személyiségeit jellemző versbe.[1500] A *Speculum non falax* című röpirat, amikor az alnádorhoz ér a jellemzendők között, egy közmondást idéz meg: „Az óbor jó bor, az öregember jó tanácsot ad."[1501] Szerepléséről mégsem tudok annál többet mondani, mint hogy az országgyűlés végén két határvizsgáló bizottságban is szerepelt a neve.[1502] Úgy tűnik, még 1773-ban is élt.[1503]

Lippich Boldizsár

A koronghi Lippich (Lipich, Lippics vagy Lippits) családról Nagy Iván csak egy adattal rendelkezik: hogy Boldizsár 1749-ben Vas vármegye alispánja volt.[1504] Ezt pontosítja a vármegyemonográfia adata, amely az alispánok névsoránál 1746. évnél szerepelteti Szelestey Boldizsár mellett Lippich Boldizsár nevét.[1505] Ezt feltehetően úgy kell értelmezni, hogy az 1746. évtől a következő, 1749. évi tisztújításig Lippich Boldizsár volt Vas másodalispánja. Ezzel összeegyeztethető az a tény, hogy Lippich Boldizsár korábban, 1725-ben gróf Károlyi Sándor bécsi ágense volt,[1506] majd távollévő arisztokratákat képviselt az 1728–1729. évi diétán.[1507]

[1499] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1125. Kvassay Józsefnek ugyanekkor összesen csak 6 jobbágytelke volt 173 úrbéres holdon, 24 jobbággyal, három házas és egy házatlan zsellérrel, vagyis a nemesi birtokosok jobb módú feléhez tartozott mint „kis középbirtokos." (Uott.)

[1500] Országgyűlési versek 8–10. (44. vers)

[1501] Gúnyirat 564.

[1502] 1765: 16. tc.

[1503] Reiszig Ede szerint Kvassay László „albíró" volt a Kúriánál, és 1773-ban Brogyánban birtokos. (Reiszig: Bars vármegye nemes családai DVD-ROM 402727. rekord.)

[1504] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 23580. rekord. Ebből a tényből arra következtetek, hogy katolikus volt.

[1505] Somogyi: Vasvármegye DVD-ROM 486570. rekord. Helyesbítésre szorul viszont Reiszig Edének a Lippich családra vonatkozó azon kijelentése, mely szerint „A család tagjai közül többen viseltek közhivatalt, köztük Antal és Boldizsár 1749-ben alispánok voltak." (Reiszig: Vasvármegye nemes családai DVD-ROM 490353. rekord.) Lippich Antal néven mindössze 1837-ben találkozhatunk egy vasi főszolgabíróval. (Károlyi: Vasvármegye közművelődése DVD-ROM 487215. rekord.)

[1506] Károlyi Sándor naplójegyzetei 89., 94. (Talán az apja volt Lippich János, aki 1683-ban Batthyány-familiárisként tűnik fel a forrásokban.

[1507] A diétai forrásokban kétszer Boldizsárként, egyszer viszont Sándorként szerepel, küldőjeként pedig egyszer Sinzendorf bíboros, egyszer pedig Trautson herceg és a „szekszárdi" gróf Trautson

1729. március 5-én az összeírás ügyében tartott név szerinti szavazáson azon az alsótáblán számbeli kisebbségben maradó ellenzéki álláspontон volt, hogy a nemesi föld maradjon ki az összeírásból. A távollévők követei közül egyedüliként Lippich osztotta a vármegyei követek túlnyomó többségének ellenzéki álláspontját ebben a kérdésben.[1508] 1728 nyarán az adóemelés ügyében szintén ellenzéki álláspontон volt – ha nem is egyedül a távollévők követei közül, de kisebbségükhöz tartozva.[1509] Politikai állásfoglalásai és későbbi vármegyei hivatalviselése koherens politikai profilt alkotnak.[1510]

Mágocsy Mihály

Ő nem a nagyhírű és nagy vagyonú Mágochy család sarja volt, hisz ez köztudomásúlag kihalt, és magvaszakadta után kiterjedt jószágai Mágochy Ferenc özvegyének, Dersffy Orsolyának a kezével kerültek Esterházy Miklós birtokába.[1511] Mágocsy Mihály csak 1694-ben kapott címeres levelet, majd magiszteri címet ítélt meg neki a nagyszombati egyetem. A következő években a kincstár, a váci püspök és a váradi káptalan alkalmazottja volt. 1705-ben a váci kincstári birtokok tiszttartójaként bukkant fel.[1512] 1707-ben Pest-Pilis-Solt vármegye főhadbiztosa, majd pénztárosa,[1513] 1715-től szolgabírája, 1722-től helyettes, végül 1725-től 1742. évi haláláig első alispánja. A diétán a vámegyét 1728–1729-ben képviselte.[1514]

1728 nyarán az adóemelés vitájában először ellenzéki álláspontон volt, és a korábbi megszavazott adóösszeg megtartása mellett szavazott,[1515] majd ősszel már változtatott véleményén: miután a diéta küldöttsége visszatért Savoyai Jenőtől, a szeptember 6-i név szerinti szavazás alkalmával a vármegyék kormánypárti kisebbségéhez tartozott, akik hajlandók voltak módosítani korábbi álláspontjukon az adó kérdésében.[1516] 1741-ben Mágocsy Mihály egészségügyi állapota

---

József van megadva. (OSZK K Fol. Lat. 575 – az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem; 700.484 81–84., 283.)

[1508] 700.484 283.

[1509] 700.484 81–84.

[1510] Az 1754–1755. évi nemesi összeírás Vasban négy Lippich nevű nemest talált, de ezek között Boldizsár már nem szerepelt. (Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 80192. rekord.) Vagyis feltételezhetően eddigre már elhunyt.

[1511] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24517. rekord.

[1512] R. Várkonyi: Bercsényi Miklós 229.

[1513] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 276.

[1514] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.) Vö. Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 172. A száz évvel ezelőtt kiadott vármegyemonográfia úgy fogalmaz, hogy 1722-től 1742-ig volt Mágocsy alispán. (Dedek-Crescens: Pest-Pilis-Solt-Kiskun DVD-ROM 430483. rekord)

[1515] 700.484 81–84.

[1516] 700.484 133–134.

miatt már nem vállalta az országgyűlési követséget. Ekkor a követutasítást kidolgozó bizottság elnöke volt vármegyéjében.[1517]

Máriássy Gábor

A felettébb szerteágazó Máriássy família a jelen vizsgálatba Gábort delegálta, aki Szepes vármegye követe volt az 1728–1729. évi diétán.[1518] Nagyapja ennek a vármegyének volt az alispánja.[1519] Unokája pedig, Máriássy Farkas szintúgy követe volt a diétán Szepesnek, még pedig 1790–1791-ben és másodalispáni minőségben.[1520] Darvas, Szily, Domokos és mások mellett egyike volt az ellenzék hét azon vezetőjének, akiket az *In septemviros* című aulikus szellemű paszkvillus erősen támadott.[1521] Máriássy Farkast Kosáry Domokos a vagyonos középnemesség képviselőjének minősíti annak kapcsán, hogy 1778-ban kezdeményezte a márkusfalvi kastély átépítését.[1522] Végtére pedig Máriássy Gábor unokaöccse volt Máriássy Sándor esztergomi kanonok, később szepesi nagyprépost, emellett tinnini választott püspök,[1523] aki jelen volt a most vizsgált diéták nagy részén: 1728–1729-ben, 1741-ben és 1751-ben is a felsőtáblai egyháziak soraiban.[1524] Nagy Iván szerint az ő apja, az általunk vizsgált Gábor bátyja katolizált,[1525] Kempelen Béla szerint viszont maga Máriássy Sándor tért katolikus hitre. Ugyanő azt említi még meg, hogy az általunk vizsgált Máriássy Gábor gyermekei közül Ferenc lutheránus, Gábor pedig katolikus felekezetre tért.[1526] Akárhogyan álljon is a dolog, joggal feltételezhető, hogy vizsgálatunk elsődleges tárgya, Máriássy Gábor református volt.

[1517] Salamon: Az 1741-iki 62–63.
[1518] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1519] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25118., 25120. rekord.
[1520] Naponként-való xxvi., Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25120. rekord.
[1521] Téglás: A történeti paszkvillus 316–317. Talán szabadkőműves is volt. A Draskovich obszervancia szerint szervezett temesvári páholynak ugyanis volt egy Máriássy nevű tagja. (Abafi: Titkos társulatok 524.)
[1522] Kosáry: Művelődés 702.
[1523] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25120., 25141. rekord.
[1524] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (megjegyzem, hogy a többi adattal ellentétben ez a forrás dulmi püspöknek nevezi – Forgó András adata), Kolinovics 17., valamint az 1729., 1741. és 1751. évi *decretum* zárása.
[1525] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25120. rekord. 1705-ben mindenesetre még reformátusként volt Máriássy Mihály a szécsényi országos gyűlés küldötte Abaúj, Zemplén és Borsod vármegyében a templomok visszaadására a katolikus Gundelber János és az evangélikus Breznay János mellett. (Zsilinszky: A szécsényi convent 353.)
[1526] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 81363. rekord.

Bár állítólag II. Rákóczi Ferenc apródjai között is ott volt a család egy tagja, Máriássy Farkas (akinek az apja ezredesként szolgált),[1527] maga Gábor feltehetőleg a labancok soraiban fogott fegyvert. Legalábbis egy kortárs beszámoló elmeséli, hogy szakácsa hogyan került a kurucok fogságából, majd miként szökött meg onnan.[1528] Máriássy Gábor nem 1728-ban jelent meg először az országgyűlésen. 1722–1723-ban a távollévő De Prie márkit képviselte, és bekerült a sérelemösszeállító bizottságba is.[1529] Öt év múlva azután, 1728. július 24-én Máriássy Gábor Szepes vármegyét képviselve utasított el minden további adóemelést.[1530] Szeptember elején azután, amikor a diéta követsége Savoyai Jenőtől visszatért, és ismét szavaztak, a többség már elfogadta volna az adóemelést, de a vármegyei követek többsége kitartott elutasító álláspontja miatt, és ezt tekintették a többségi véleménynek. Ekkor Máriássy Gábor viszont már a kormánypárti álláspontra váltó megyei követek közé tartozott.[1531] 1741-ben Szepes vármegye országgyűlési követe a Máriássy család egy másik katolizált tagja, István volt, aki 1729-től két évtizeden át töltötte be Szepes vármegye alispánjának hivatalát, egy másik szepesi alispán unokája és egy harmadik nagyapja.[1532] Ő Gábornak azonban csak harmadunokatestvére volt.[1533]

Mihályffy György

A század első diétáján a távollévő özvegy idősebb gróf (más forrás szerint báró) Zichy Istvánnét Mihályffy György képviselte.[1534] Ugyanő 1722–1723-ban táblabíróként már Moson vármegye követe volt,[1535] miként 1728–1729-ben is.[1536] A hadiadóról szóló nyári-őszi vitákban ugyanolyan álláspontot foglalt el, mint Máriássy Gábor: előbb mindennemű adóemelés ellen

[1527] Thaly: Művelődéstörténeti adatok 376–378., 385. Heckanast Gusztáv adattára szerint Máriássy Ádám Rákóczi *colonellus*a, ezredese, Máriássy István főstrázsamestere, azaz őrnagya, Máriássy Miklós pedig a szepesi *insurrectio* kapitánya, Máriássy Pál a Gömör vármegyei nemesi felkelők főkapitánya volt (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 280–281.), de az életrajzi lexikonban nem szerepel sem Máriássy Farkas, sem más a Máriássy családból származó apród.
[1528] Szentmiklóssy Godofréd 211–212.
[1529] 700.486/1 42., 96.
[1530] 700.484 81–84.
[1531] 700.484 133–134.
[1532] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25128. rekord.
[1533] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 25115–25128. rekord.
[1534] 700.497 *passim*, például 365., 700.504. 8.
[1535] 700.504 8. Megjegyzem, hogy a sok Mihályffy családból az egyik, a kőszegi Mihályffy címereslevelét Moson vármegyében hirdették ki 1591-ben. (Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 82521. rekord.) Mihályffy György jó eséllyel ebből a családból származott.
[1536] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

szavazott, majd szeptemberben a vármegyei követek kisebbségével együtt ő is elfogadta volna már az adóemelést.[1537]

Mohos János

A nagyszombati egyetem anyakönyvében az 1681. november 7-én kezdődő és a rá következő tanévben szerepel Mohos János neve,[1538] vagyis 1660 körül születhetett, tehát viszonylag idős ember volt már 1730-ban, amikor Nagy Iván szerint a dunántúli kerületi tábla elnöke volt, illetve 1728-ban és 1729-ben, amikor ezt a hivatalt Sebők Richárd tiszti címtáras kalendáriumi töredékes adatai szerint betöltötte.[1539] A tiszti címtárakból származó adatok már sokszor megállapított késése miatt nem fér ahhoz kétség, hogy Mohos már kerületi táblai elnök volt, amikor megjelent az országgyűlésen 1728-ban, vagyis nem lehetett diétai szereplésének jutalma a kőszegi stallum, legfeljebb azt próbálhatjuk meg, hogy magas bírói pozíciójához kössük politikai állásfoglalásait az országgyűlésen.

Mohos mindenestre már az 1719. évi *concursus*on ott volt, még hozzá a dunántúli kerület küldöttei és meghívottai között.[1540] Az 1722–1723. évi diétán táblabíróként képviselte Vas megyét.[1541] Az alsótábla 1722 júliusában-augusztusában delegálta a *Systematica Commissio* gazdasági és katonai reformjavaslatának megtárgyalására, a jogi reformjavaslatának áttekintésére kiküldött bizottságba, végül pedig a jogi reform végleges kidolgozására kiküldött deputációba is.[1542]

A következő diétán ismét Vas vármegyét képviselte,[1543] és a *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus szerint a Mohos volt a két élenjáró ellenzéki szervezkedő egyike[1544] – ezek szerint kerületi táblai elnöksége ellenére. Ebből azt gondolhatnánk, hogy az 1728. július 24-én megtartott név szerinti szavazás alkalmával a hadiadó emelése ellen foglalt állást – ezt mégsem tudjuk bizonyosan állítani, mert Vas két követéből az egyik ezt az ellenzéki álláspontot képviselte, míg a másik lehetségesnek tartotta az utóbbi országgyűlésen megajánlottnál magasabb éves hadiadót.[1545] Ráadásul az említett paszkvillus éppen a másik vasi követet mondja a másik élenjáró ellenzékinek, Tallián Ádámot, akiről később lesz szó. Vagyis a két követből az egyik meglehetősen gyorsan „pártot” váltott. Bármelyik is volt az, akár Mohos, akár Tallián, a másik gyorsan követte.

[1537] 700.484 81–84., 133–134.
[1538] Matricula Universitatis Tyrnaviensis 237., 242.
[1539] Sebők Richárd szíves közlése és Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 27272. rekord.
[1540] MOL N120 2. csomó 52. szám 34.
[1541] 700.486/1 35.
[1542] 700.486/1 103., 137., 162.
[1543] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1544] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1545] 700.484 81–84.

Vas vármegye álláspontja szeptember elején már az adóemelés elfogadása lett – a vármegyei követek kisebb és a teljes alsótábla nagyobb részével egyetemben. Vagyis Mohos ellenzékisége vagy valamely látványos megnyilatkozást jelentett csupán, amelyet a paszkvillista túl gyorsan értékelt ellenzékiségként, vagy még egy szavazásra is érvényes volt, de utána a kőszegi kerületi tábla elnöke már gyorsan kormánypárti álláspontra helyezkedett. Ebből a hivatalából azt valószínűsítem, hogy inkább Mohos volt az, mint Tallián Ádám, aki már az első szavazás alkalmával is lojálisan támogatta az adóemelést, de végül is nincs nagy különbség a két lehetőség között. Annyi mindenesetre látható, hogy még egy kerületi tábla frissen kinevezett elnöke is megengedhetett magának bizonyos ellenzéki allűröket a diétán.

Mohos János felesége a szentviszlói Deseő családból származó Deseő Kata volt. (Baranyai Béla adata róla 1726-ból való.) Őse a Somogy megyei Nagygomba községre, Berjeg és Kelevíz pusztákra kaptak megerősítő adományt 1609-ben, majd a török hódoltság idején Vasban és Somogyban éltek.[1546] A Deseő család somogyi hivatalviselő tagjaival korábban már megismerkedhettünk.

Niczky Ádám

Korábban sok szó esett már Niczky Kristófról és apjáról, Niczky Györgyről. Futólag találkoztunk már Niczky Ádámmal is, aki György unokatestvére volt. Ádám apját, Niczky Sándort, aki kuruc ezereskapitány volt, de már 1704-ben a király hűségére tért, s Vas, majd Sopron vármegye alispánja lett, 1706-ban a kurucok levágták.[1547] Nagy Iván adatai szerint Niczky Ádám a kőszegi kerületi tábla elnöke volt, fivére, Zsigmond pedig a nagyszombati kerületi tábláé (1745). Az ő Sándor nevű fiából a kőszegi kerületi tábla ülnöke lett (1754), József fia pedig alezredességig vitte. Niczky Ádám unokatestvére volt a már tárgyalt Niczky György és Ferenc mellett Lázár Sopron vármegyei alispán (1742) és József győri kanonok is (1764).[1548] Mindezt a tiszti címtáras kalendáriumok adatai alapján Sebők Richárd annyiban pontosítja, hogy a kőszegi kerületi tábla elnöki posztját Niczky Ádám 1739-től 1741-ig töltötte be (illetve még pontosabban: a címtárak ezen években tüntetik őt fel ebben a magas pozícióban).[1549] 1741 júliusában már nem volt életben, bár a

[1546] Baranyai: Somogy nemes családai DVD-ROM 472422. rekord.
[1547] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 306–307.
[1548] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 29546. rekord. Talán az említett Niczky József volt az, aki a Theresianum növendékeként 1747. január 14-én kezet csókolhatott 24 társával Mária Teréziának a schönbrunni kastélyban. (Khavanova: Hazafiság 1505.) Niczky Ádám kerületi táblai elnökségéből következtethetünk katolikus felekezetére.
[1549] Sebők Richárd szíves közlése. Nagy Iván 1730-at adott meg annak dátumául, hogy Niczky a kőszegi kerületi tábla elnöke volt. (Magyarország családai DVD-ROM 29546. rekord)

dc_1391_17

dunántúli kerületi tábla elnöki székében még nem ült más.[1550] A megelőző két országgyűlésen ő képviselte Zala vármegyét.[1551]

1728. július 24-én a hadiadó ügyében tartott név szerinti szavazás alkalmával Zala megye a korábbi diétán megajánlott adóösszeg ismételt megajánlása (ellenzéki verzió) és az effektív adóemelés (kormánypárti változat) között ingadozott.[1552] Nem tudhatjuk bizonyosan, hogy ez mindkét követének bizonytalan állásfoglalását jelentette vagy a két követ egymásnak ellentmondó állásfoglalását (ami a valószínűbb), de érdekes, hogy a vármegye másik követe éppen Niczky Ádám unokatestvére, György volt. A diéta kezdetekor, amikor a követek precedencia-vitába bonyolódtak, és a dunántúli vármegyék táblájának hatodik helyéről a negyedik helyére akartak előrelépni (amelyet Vas vármegye foglalt el), a paszkvillista az *In Adamum Niczky* című versezetben már úgy vélte, hogy Niczky Ádám és György nem a nép érdekeit képviselik.[1553] (Népen minden valószínűség szerint a *populus Werbőczyanus*t értve.) Ugyanezen a diétán a *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus szerint Niczky Ádám egyike volt azoknak, akik „sziszegtek" az ellenzéki szervezkedők ellen.[1554]

Niczky Ádám egy évtizeddel a diéta után került a dunántúli kerületi táblai elnökének pozíciójába, és – mint korábban láttuk – unokatestvérei, Niczky György és Ferenc is a harmincas években kerültek a Királyi Táblára.

Petrovszky József

Lehet, hogy azt kellene mondanom, hogy az égvilágon semmit sem tudok Petrovics Józsefről, aki Baranya vármegye követe volt az 1728–1729. évi diétán.[1555] Mind a július 24-i név szerinti szavazás, mind a szeptember 6-i alsótáblai szavazás alkalmával lényegében kormánypárti álláspontot foglalt el. Előbb – a többséggel szembeszegülve – nem zárta ki, hogy az országgyűlés az 1722–1723. évi diétán megajánlott adóösszeghez képest magasabb összegű adót szavazzon meg, majd miután a diéta küldöttsége visszatért Bécsből, és ismét fejenként szavaztak az adó emeléséről, a baranyai követ a korábbi elutasító álláspont felülvizsgálata mellett voksolt. (Ez most is szemben

[1550] Lásd Szuhányi Márton ekkor kelt levelét: Éble: Károlyi Ferencz 540.
[1551] 700.486/1 35., OSZK K Fol. Lat. 575 – az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem; lásd még: Zala megye archontológiája 243. (Itt tévesen szerepel 1724-es évszám.)
[1552] 700.484 81–84.
[1553] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 70.
[1554] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1555] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

állt a vármegyék többségi véleményével, ezért nem is tekintették a diéta összesített álláspontjának, habár az országgyűlés többi alkotórészének többsége támogatta.)[1556]

Ha viszont azt feltételezzük, hogy a Petrovics név csupán egy változata a Petrovszkynak, amelyet a család később általánosan használt, akkor rögvest nyomon is leszünk, hiszen a Baranya vármegyei Petrovszky család a helyi köznemesi elit egyik famíliája volt. Maga Petrovics József pedig Petrovszky József néven (ha azonosításunk helyes) már az 1722–1723. évi diétán megjelent a szomszédos Tolna vármegye követeként,[1557] amely alispánjának lányát, Brodarich Terézt vette feleségül.[1558] 1723-ban itt kapott adománybirtokot, és ebben az évben vette meg Felsőmindszentet Rindsmaul gróftól, hogy 12 évre rá megkapja III. Károlytól a mindszentfalvai előnevet.[1559] Nesselrode pécsi püspök főispán bizalmi embereként Baranya vármegye alispánja volt 1723-tól 1736-ig, amikor – a tisztújításon Horváth Dániellel szemben elszenvedett vereségét követően – táblabíróvá nevezték ki.[1560] Fia, Petrovszky Ferenc ezredes az 1741-ben megajánlott megyei nemesi felkelés kapitánya volt, és a Mária Terézia rend lovagjaként halt meg. Két öccse közül az egyik alezredességigi vitte, a másik Baranya táblabírája volt.[1561] A család az úrbérrendezéskor nagyobb részt Baranyában, kisebb részt Tolnában 15 birtokkal rendelkezett összesen. 269,25 úrbéres telkük 8892 holdján 407 jobbágy, 81 házas zsellér és két házatlan zsellér élt. Bár fontos körülmény, hogy a birtokos ebben az esetben egy egész család volt, nem pedig egy egyén, mégis sokat elárul, hogy ez a hatalmas birtoktest Fónagy Zoltán kategorizációja alapján a „nagybirtokosok" közé sorolta a Petrovszkyakat, az ország első száz nemesi birtokosa közé.[1562]

Az is megerősíti feltételezésünket, hogy Petrovszky József azonos az 1728–1729. évi diéta forrásaiban szereplő Petrovics Józseffel, hogy ezen országgyűlés fent idézett naplójában Petrovcsky József szerepel mint az 1728. szeptember 23-án az adó arányos felosztására kiküldött bizottságnak az egyik, a dunántúli kerületet képviselő tagja[1563] – ezzel mintegy pontosan megadva a két névváltozat között a „hiányzó láncszemet."

Pongrácz András

[1556] 700.484 81–84., 133–134.
[1557] 700.486/1. 35.
[1558] Ódor: Hierarchia és presztízs 222.
[1559] Ódor: A „hivatali elit" 28., Ódor: Hierarchia és presztízs 211., 213.
[1560] Ódor: A „hivatali elit" 28., Ódor: Politikai elit 110., 114., Ódor: Hierarchia és presztízs 213. Ebből a kapcsolatból és dunántúli hivatalviseléséből katolikus voltára következtetek.
[1561] Ódor: A „hivatali elit" 28., Ódor: Hierarchia és presztízs 220.
[1562] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1263.
[1563] 700.484 151–152.

A rendkívül szerteágazó Pongrácz família egyik nemesi ágából származó András alhelytartó apja, Mátyás liptói alispán (1664–1692) volt, egyetlen gyermekét, Éva lányát pedig régi ismerősünk, báró Péterffy János vette el,[1564] aki ugyanabban az időszakban működött táblai báróként a Királyi Táblán, amikor apósa. Ismeretségük minden bizonnyal innen eredt.[1565] Mivel apja hosszú ideig volt Liptó vármegye első embere, kissé meglepő, hogy Pongrácz András Árva képviseletében tűnt fel a 18. század első országgyűlésén: még hozzá az 1714. évi ülésszakon.[1566] 1722–1723-ban nem volt ott Pozsonyban az országgyűlési tanácskozásokon, de 1728-ban már a Királyi Táblán találjuk. Mint tudjuk, szokás volt az amúgy is jelenlévőket megbízni követséggel, így Pongrácz András egyszerre lett Árva és Liptó követe – túl királyi táblai tagságán, amely országgyűlési megjelenési joggal és kötelezettséggel járt együtt.[1567] (A diétára ekkor családjából báró Pongrácz József is meghívást kapott, továbbá báró Pongrácz Gáspár.[1568] A királyi biztosok jelentésében az szerepel, hogy Pongrácz *gróf* az egri püspök ellenzéki hangú felszólalásának egyik támogatója volt. Az adat bármelyik Pongrácz báróra vonatkozhat.[1569])

Pongrácz András a tiszti címtáras kalendáriumokban 1730-ban még személynöki ítélőmesterként szerepelt, de a következő évben már alhelytartóként.[1570] Ha nem téved az országgyűlési napló, akkor előléptetése valójában nem csak ekkor, hanem már korábban megtörtént (ahogy ezt a tiszti címtáras kalendáriumok forrásértékéről, a közölt névsor időbeni eltolódásáról

[1564] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 88470. rekord, Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 34377. és 34506. rekord. Nagy Iván azt állítja, hogy Pongrácz András 1750-ben volt alnádor. Ez tévedés, a tisztséget ekkor Tersztyánszky János töltötte be. Pongrácz a harmincas években volt a Királyi Tábla második embere. Mivel ekkoriban nem volt nádor, hanem helytartó helyettesítette, Pongrácz András alhelytartó volt. (Sebők: Hivatali pályafutások 40.) Az évszám minden bizonnyal elírás Nagy Ivánnál. Egy bizonyos Pongrácz András II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadbiztosa volt 1704-ben és 1705-ben. Radvánszky János levelei okos és szorgalmas fiatalembernek írják le. (R. Kiss: Adatok I. 45., III. 437–438.) 1706 tavaszán őt küldte Ordódy György ezredessel együtt Rákóczi Erdélybe a holland-angol közvetítéssel meginduló béketárgyalások miatt megkötött fegyverszünet hírével. (Markó: Adalékok 189., 193.) 1707 őszén Bercsényi egyik titkára volt. (Thaly: A lőcsei bizottság 591.) Thaly egy helyt udvari titkárnak nevezi. (Thaly: Radvánszky és Csáky 89–90.) Ő azonban Heckenast szerint a család erdélyi ágából származott, tehát nem azonos az általunk vizsgált Pongrácz Andrással. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 343.)

[1565] A tiszti címtáras kalendáriumok már 1730-ban ebben a hivatalban tüntetik fel, hogy azután azt egészen 1758-ig töltse be. (Sebők: Hivatali pályafutások 40.)

[1566] 700.504. 6.

[1567] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

[1568] MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (Szintén Forgó András adata.) Ő vagy azzal azonos, aki később a Királyi Tábla prelátusaként működött (Sebők: Hivatali pályafutások 39.), vagy azzal, akinek a fia, az 1740-ben a Trencsén megyei Nedecen született Pongrácz Bálint e vármegye ajánlásával 1762-től szolgált a bécsi magyar nemesi testőrségnél. (Hellebronth: Testőrség 301.)

[1569] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.

[1570] Sebők: Hivatali pályafutások 40., 42.

korábban elmondottak alapján várhatjuk), még hozzá nem is egy lépésben, hiszen diétai források őt 1728. június 9-én még személynöki, augusztus 23-án már országbírói ítélőmesterként említik.[1571] Arra is van viszont adatunk, hogy alnádori kinevezése báró Sigray János helyébe 1730-ban történt – még hozzá kamarai tanácsosból.[1572] Sebők Richárd táblázatában Pongrácz alhelytartóként szerepel 1731 és 1733 között,[1573] ami kissé elnagyolt megállapításnak tűnik: akár tényleg volt pályafutásában kamarai kitérő, akár nem,[1574] eredetileg minden bizonnyal alnádori kinevezést kapott, hiszen gróf Pálffy Miklós nádor csak 1732. március 20-án halt meg, és Pongrácz András hivatala csak akkor minősült át alhelytartóivá, amikor Lotaringiai Ferenc 1732. április 5-én helytartói kinevezést kapott, és ezt követően „átvette" őt elődje apparátusából.[1575]

Ami számunkra most kifejezetten érdekes, az az, hogy Pongrácz András a diétán, amelyen és amelyet közvetlenül követően egyaránt előléptették, forrásaink tanúbizonysága szerint nem is egyszer ellenzékies politikai álláspontot foglalt el. 1728. szeptember 24-én, a már jól ismert név szerinti szavazás alkalmával mind Árva, mind Liptó vármegye követei ragaszkodtak ahhoz, hogy a korábbi országgyűlésen megajánlott adóösszeg maradjon érvényben, elutasítva ezzel az effektív adóemelést. Nem pusztán arról volt szó, hogy ezeket a megyéket a másik követük képviselte volna a szavazáson, míg Pongrácz a Királyi Tábla tagjaként az elvárt módon a kormányzati törekvéseket támogatta, hiszen amikor a Királyi Tábla tagjai nyilvánítottak véleményt, ott egyetlen ellenzéki hang szólalt meg: éppen Pongrácz András ítélőmester volt az adóemelés ellen.[1576] Bő fél évvel később legalább nem volt egyedül. 1729. március 5-én a nemesi földnek a tervezett összeírásban való feltüntetése, vagyis a kormánypárti álláspont mellett voltak a Királyi Tábla tagjai, amikor a kérdésben fejenkénti szavazást rendelt el a személynök. De volt három kivétel: az alországbíró, a nádori ítélőmester és Pongrácz András.[1577] És éppen ezen az országgyűlésen őt személynökiből országbírói ítélőmesterré léptették elő, majd innen hamarosan (a nádori ítélőmesteri és az alországbírói pozíciók átugrásával, egy esetleges rövid kamarai tisztviselést követően) alnádorrá

[1571] 700.482 76., 98.
[1572] MOL O13 1. füzet. (Az adatot Molnár Györgynek köszönhetem.)
[1573] Sebők: Hivatali pályafutások 40. (A következő alhelytartó listáján Nedeczky József, aki 1737-től 1741-ig töltötte be ezt a funkciót, mivel a harmincas évek közepére Sebők Richárd nem talált tiszti címtáras kalendáriumot, tehát Pongrácz András jó eséllyel az itt jelzettnél hosszabb ideig is betöltötte hivatalát.)
[1574] A Pongrácz család egy másik tagja, Ferenc állt ebben az időben a Kamara alkalmazásában, mégpedig 1725-től haláláig, amely 1733 előtt következett be. (Fallenbüchl: A Magyar Kamara 295.)
[1575] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 71.
[1576] 700.484 81–84.
[1577] 700.484 283.

(később alhelytartóvá) nevezték ki. Egyértelmű, hogy a hivatali előmenetelt nem csak a lojális politikai állásfoglalással lehetett kiérdemelni.

Prileszky György

Nagy Iván szerint a híres jogtudóssal, Prileszky Pállal a család azonos ágából származott György, aki 1725 és 1736 között Trencsén vármegye főjegyzője, illetve alispánja volt.[1578] Róla annál nem tudok többet mondani, mint hogy 1728-ban Trencsén követeként jelent meg a diétán.[1579] Ez a megye az 1728. július 24-i név szerinti szavazáson ellenzéki álláspontot foglalt el, elutasítva a hadiadó éves összegének felemelését, míg bő egy hónappal később, szeptember 6-án viszont – a vármegyei követek többsége ellenében – már nem ragaszkodott ehhez az állásponthoz,[1580] azaz Prileszky György ellenzékisége a többiekénél gyengébb lábakon állt, és ő végül besorolt nagynevű atyafia mögé, a kormánypártiak közé.

Prileszky Pál

Magának az említett Prileszky Pálnak (1656–1743)[1581] a felmenői a megyei hivatalviselésben nem jutottak olyan sokra, mint György: Pál nagyapja és apja is Trencsén szolgabírója volt csupán. Bátyja, Prileszky Miklós katolizált és nyitrai kanonok lett, de ő maga buzgó protestáns maradt. Felekezetét Jeszenák Pállal és Gyürky Istvánnal képviselte III. Károly előtt Laxenburgban 1721. május 19-én. Felesége Gosztonyi Kata volt, gyermekeik közül kettő a Radvánszky családból választott magának házastársat. Nagy Iván szerint Prileszky Esterházy herceg és a Thurzó-féle árvai uradalom (jogi ügyeinek) igazgatója volt.[1582] Kállay István is megerősíti ezen állítását: ő is úgy tudja, hogy Prileszky az Esterházy család hercegi ágának, Vámos András pontosítása szerint a kismartoni Esterházy-hitbizománynak volt a jogügyigazgatója.[1583]

Már a Rákóczi-szabadságharc elején bekapcsolódott az országos politikai ügyekbe: tagja volt Rákóczi 1704 elején alakult Udvari Tanácsának, amely 1705 szeptemberéig

[1578] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 34903. rekord.
[1579] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1580] 700.484 133–134.
[1581] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 347. Szluha Márton 1674-re teszi születését. (Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 88.)
[1582] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 34889. rekord. Nagy Iván hat gyermekről tud, Kempelen Béla viszont nyolcat sorol fel. (Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 88809. rekord)
[1583] Kállay: Esterházy hercegi levéltár 199.; Vámos: A távollévők követei az országgyűléseken 70.

államszervezetének legfontosabb központi testülete volt.[1584] 1706-ban őt bízták meg mint gazdasági tanácsost a külkereskedelem ellenőrzésével. Legfőbb feladata a kereskedési kedv ösztönzése volt.[1585] Már ezt megelőzően 1704. március 1-én őt küldte Bercsényi Miklós harmadik követeként a kurucok által körülzárt Trencsén várába, de küldetése sikertelen volt, a vár őrsége nem adta meg magát.[1586] Az ónodi országos gyűlés által a *dicá*k összeírására kiküldött bizottság tagja volt.[1587] 1710-ben ő volt Rákóczi Ferenc nővére, Juliána, özvegy gróf Aspremontné birtokainak egyik fő gazdatisztje Vrancsics János mellett.[1588] 1710 végén tért át a király hűségére.[1589] Az 1715-ben törvényileg kiküldött, de munkáját csak 1722-ben elvégző rendszeres bizottságba az uralkodó delegálta.[1590] A politikai, katonai és gazdasági reformelképzeléseket kidolgozó testületben az érdemi munkát Károlyi Sándor és (ennek naplója szerint) Prileszky Pál végezte.[1591] Munkájáért és a *Pragmatica Sanctio* elfogadtatásáért jutalomban részesült.[1592] Bár Lednice vár uradalmára kért *donatió*t,[1593] 6000 forint jutalomban részesült. Szolgálatainak súlyát jelzi, hogy másfélszer annyi pénzt kapott, mint a nagyra értékelt Jeszenák Pál.[1594]

Prileszky Pál már 1714-ben ott volt a diétán a távollévő Serényi Farkas gróf követeként.[1595] Ez nem gátolta meg ügyvédi munkájának folytatásában: 1714. október végén a nénje, Serédy Gáspárné született Perényi Kata ügyeiben (is) szorgoskodó gróf Perényi Imre vele íratta meg a szükségesnek vélt aktákat Pozsonyban, míg december elsején ugyenő már Bécsben folytatott vele megbeszélést.[1596] Prileszky Pál tagja volt az 1717. évi országos bizottságnak is, amelyből azért kellett távoznia, mert a bécsi *commissio* tagja lett. Az 1719. év októberében összeülő *concursus*nak

---

[1584] R. Várkonyi: Szabadságharc 191. Egy másik taggal, Labsánszky Jánossal ment követségbe Árva megye részéről Bercsényi Miklóshoz 1705-ben. (Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 22599. rekord)
[1585] R. Várkonyi: Szabadságharc 216.
[1586] Trencsényvári napló 4. Prileszky Pál Majthényi Klára 1706. évi, Trencsénben kelt végrendeletében úgy szerepel, mint aki adósa ötszáz forint tőkével és ennek kamataival. (Majthényi Klára 135.)
[1587] Áldásy: Az ónodi országgyűlés III. 732.
[1588] Thaly: Művelődéstörténeti adatok 403–404.
[1589] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 347.
[1590] Ember: Az országgyűlések 402.
[1591] Éble: Károlyi Ferencz 135.
[1592] Managetta április 30-án kelt jelentéséből tudjuk, hogy Prileszky is a *Pragmatica Sanctió*ért „buzgólkodott" a *Systematica Commissió*ban. (Csekey: Trónöröklési jog 253.)
[1593] Buzási: Ungarische Akten 132. (Ugyanekkor Jeszenák Pál is kérelmezte ezt az uradalmat, de ő is hiába. Lásd uott.)
[1594] Málnási: Csáky Imre 270. Ugyanakkor Szluha Ferenc a bárói rang mellé 20.000 forint értékű birtokot, Nagy István 24.000 forint értékű jószágot kapott, vagyis jóval többet, mint a protestánsok. (Uitt.)
[1595] 700.504 8.
[1596] Perényi 151., 155.

is tagja volt a Dunán inneni kerület részéről. [1597] Az említett bécsi bizottság az 1715-ben törvényileg kiküldött igazságügyi reformbizottságnak a III. Károly által Bécsbe rendelt aulikus tagjait jelentette, akik a jogi reform (a polgári és a büntetőeljárás elválasztása, a *Tripartitum* kiegészítése és a bírósági szervezet reformja) megvalósításának irányelveit dolgozták ki az ún. bécsi tervezetben.[1598]

Prileszky az 1720-ban összehívott és az 1721. évi *concursus*nak is tagja volt a Dunán inneni kerületből.[1599] Az 1722-ben összeülő diétán pedig herceg Esterházy József özvegyét és gróf Starhemberg Gundaker Tamást képviselte.[1600] Tagja volt a június végén Bécsbe indított küldöttségnek,[1601] július 11-én a sérelemösszeállító bizottságba delegálták, majd a *Systematica Commissio* azon két tagjának volt az egyike, akiket hozzáadtak a politikai reformtervezetek tárgyalására kiküldött alsótáblai tagok csoportjához. Két héttel később, július 27-én a jogi reform revíziójára kiküldött vegyes bizottság alsótáblai tagjai közé is bekerült, augusztus 8-án pedig a *juridica* végső változatának kidolgozására is delegálták. A hónap végén a sérelmek listájának összeállítására kiküldött vegyes bizottság tagja lett, szeptember elején pedig a sérelmi lista kiegészítésére kiküldött bizottságé.[1602] Mannagetta udvari tanácsos 1722. július 22-i jelentésében Prileszkyt a négy legbefolyásosabb köznemes között említette.[1603]

Jól látható, hogy Prileszky Pál távollévő mágnások követeként is fontos szerepet játszott a diétán.[1604] Korábban már idéztem azt a kortárs állítást, amely szerint a diétát három protestáns, Ráday Pál, Jeszenák Pál és Prileszky Pál győzte meg a Helytartótanács felállításának szükséges voltáról, de végül ebben protestánsok egy helyet sem kaptak.[1605] Az országgyűlés alsótáblája hallani sem akart a Prileszky által kidolgozott *Novum Tripartitum*ról, mely napirendjére került. A tervezet azonban napirenden maradt: az újonnan felállított Helytartótanács a vármegyék elé terjesztette szövegét megvitatásra, de végül azt a következő diéta is leszavazta.[1606] (A szöveg, a hazai szokásjog és földesúri jog összefoglalója mint *Quadripartitum juris consuetudinarii* jelent meg 1743-ban.[1607])

[1597] MOL N120 2. csomó 52. szám 1., 34., 75. (Tóth Kinga adatait ez úton köszönöm meg.)
[1598] Jánossy: Reformtörekvések 44–45.
[1599] Szijártó: Nemesi társadalom 227.
[1600] 700.486/1 38.
[1601] 700.488 45–56.
[1602] 700.486/1 96., 102., 138., 162., 181., 188.
[1603] Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 91.
[1604] A távollévők követeit mindezidáig a legalaposabb vizsgálat tárgyává tévő Vámos András éppen rá hivatkozik azt demonstrálandó, hogy a század első harmadában még egy távollévő követének is lehetett komoly politikai súlya. (Vámos: A távollévők követei az országgyűléseken 55.)
[1605] 700.489 146.
[1606] Jánossy: Reformtörekvések 46–47..
[1607] Kosáry: Művelődés (harmadik kiadás) 158.

Prileszky Pál diéta végén a Morvaország felé fennálló határ megvizsgálására kiküldött bizottság tagja lett.[1608]

A következő országgyűlésen szintén egy távollévő követeként vett részt. 1728. június elején a felirat és sérelmek összeállítására kiküldött bizottságba választotta őt az alsótábla, majd az *absentium ablegati* egyedüli képviselőjeként szeptember végén bekerült az adó arányos felosztására kiküldött bizottságba is.[1609] Ami pedig ennek összegét illeti, Prileszky Pál július 24-én a név szerinti szavazás alkalmával kormánypárti álláspontot foglalt el: a korábbi diétán megajánlott adóösszeghez képest magasabb adót javasolt bizonyos feltételekkel.[1610] Az adóreform kérdésében szintén lojális volt, ezért a paszkvillisták többek között őt is támadták az adónak a telekhez való kötése ügyében. Azt is állították, hogy ő szeretne személynök lenni a beteges Száraz György helyébe lépve.[1611] (Jóllehet protestánsként egy ilyen hivatal ekkoriban nem volt számára elérhető.) A *Descriptio statuum* című paszkvillus szerint Prileszky Pál egyike azoknak, akik az ellenzéki szervezkedők ellen „sziszegnek."[1612] Feltehetően őt ábrázolja vérszopó Káinként a *Passio dolorosa* című gúnyirat, aki azért szól az adóreform kérdésében a nemesség ellen, mert személynök szeretne lenni: „personális tisztre / Vágyódván erősen ugat a nemességre".[1613]

Radvánszky János

Prileszky Pál egyetlen fiának, Eleknek az apósa Radvánszky János (1666–1738) volt, a Caraffa által Eperjesen halálra kínoztatott Radvánszky György fia, II. Rákóczi Ferenc Udvari Tanácsának egy másik volt tagja.[1614] 1702 vagy 1703 és 1704 között ő volt Zólyom vármegye alispánja.[1615] Ekként csatlakozott a kurucokhoz, és bevette Zólyom és Csábrág várát.[1616] Bél Mátyás a szemtanú hitelességével írja le, miként mentette meg Besztercebánya városát.[1617] 1704-ben a

[1608] 1723: 17. tc.
[1609] 700.484 12.
[1610] 700.484 81–84.
[1611] Téglás: A történeti paszkvillus 84–85.
[1612] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1613] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 18.
[1614] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 89302. rekord; Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 353.; R. Várkonyi: Szabadságharc 190–191.. Születéséről lásd még Radvánszky Béla adatát: Vegyes közlések 86. 1734-ben Károlyi Sándor grófhoz írott leveleit még idézi: Berkeszi: Haller fiúk I. 344–345.
[1615] Heckanast Gusztáv adattára levéltári forrásra és R. Kiss Istvánra hivatkozva az előbbi, Pesty Frigyes az utóbbi évszámot írja. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 353.; Pesty: Zólyom alispánjai 582.)
[1616] R. Kiss István: II. Rákóczi Ferencz I. 18.
[1617] Ipolyi: Beszterczebánya VII. 705.

fejedelem mint udvari tanácsosát és Zólyom megye főkapitányát Erdélybe küldte.[1618] Amellett, hogy II. Rákóczi Ferenc kedvelt tanácsosa volt, Magyarország kincstartójának, ahogyan a fejedelem nevezte: „az ország kincse conservatorának" feladatát is ellátta.[1619] Thaly a Gazdasági Tanács egyik tanácselnökének mondja, Heckenast Gusztáv adattára pedig úgy fogalmaz, hogy 1705-től a Gazdasági Tanács elnökhelyettese és „az »ország kincstartója« volt."[1620] Thaly szerint 1706-ban a Gazdasági Tanács besztercebányai osztályának elnöke volt, Heckenast szerint pedig 1707-től volt a Gazdasági Tanács alelnöke és besztercebányai adminisztrációjának vezetője.[1621] Zólyom megyei otthonát 1709-ben elhagyva már 1710 decemberében lengyelországi bujdosásban volt, de szatmári béke után elfogadta az amnesztiát, és hűségesküt tett.[1622]

Radványszky buzgó evangélikus volt,[1623] versei pedig Kosáry Domokos szerint a századelő nemesi költészetében Ráday Pál költeményei mellett az esztétikailag magasabb szintet képviselik.[1624] Megyéje már 1714-ben delegálta a diétára,[1625] és tagja volt az országgyűlés végeztével sztrecseni Esterházy és a budetini Szunyogh uradalom közti határperek és a Wesselényi-perből még fennmaradt vitás kérdések eldöntésére kiküldött bizottságnak.[1626]

1728-ban ismét ott volt a diétán, Zólyom mellett a távollévő Zichy grófnőt is képviselve.[1627] Az 1728. július 24-i név szerinti szavazás alkalmával ellenzéki álláspontot foglalt el: elutasította az adóemelést, és az 1722–1723. évi diétán megajánlott éves adóösszeg további fizetése mellett tette le a voksát.[1628] Felszólalásának nyomát 1729. szeptember 6-án, a felekezeti ellentétek csúcspontján, Demkovics József korábban említett megnyilvánulása kapcsán őrizte meg a királyi biztos jelentése. Mint láttuk, III. Károly Bohus mandátumának visszaadását parancsolta, és egyes katolikus követek

[1618] R. Kiss: Adatok I. 1., Szaniszló naplói 317. Radványszky leveleit 1704-ből és 1705-ből (főleg hozzá intézett leveleket, de részint saját leveleit és egyéb misszíliseket) lásd R. Kiss: Adatok I., II. és III. (Ehhez lásd még: R. Kiss: II. Rákóczi Ferencz I.) Radványszky Béla 1904. évi január 4-i akadémia felolvasásán ősét a fejedelem erdélyi teljhatalmú megbízottjának mondta. (Vegyes közlések 85.) R. Várkonyi Ágnes a fejedelemválasztásra küldött biztosnak nevezi. (R. Várkonyi: A szabadságharc kibontakozása 72.)

[1619] R. Kiss: Radványszky György 797., Thaly: Balassa Bálint 33., Radványszky: A radványi levéltár 50., Áldásy: Az ónodi országgyűlés III. 732., R. Várkonyi: Társadalmi fejlődés 1041. (A szenátus tagja viszont nem volt, ahogyan azt Bánkúti Imre leszögezi: Bánkúti: Észrevételek 1299.)

[1620] Thaly: A Klobusiczky-levéltár 30.; Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 353.

[1621] Thaly: Éremtani adalék 776.; Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 353.

[1622] Thaly: A Klobusiczky-levéltár 30., R. Kiss: Radványszky György 797., 800.

[1623] Thaly: Thököly codicillusa 583.

[1624] Kosáry: Művelődés 199. Verseit és életéről egyéb adatokat lásd báró Radványszky Béla kiadatlan forrásgyűjteményét: Közlemények a báró Radványszky-család levéltárából. (Vö. R. Kiss: Radványszky DVD-ROM 165753., 168779., 168781–168782., 168793. rekord.)

[1625] 700.504 6.

[1626] 1715: 112. tc.

[1627] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

[1628] 700.484 81–84.

megpróbáltak ürügyet találni, hogy ne hajtsák végre parancsát. Demkovics így érvelt: amikor a protestánsok idegen államok követeihez fordulnak támogatásért, akkor nekik miért ne lenne meg az a joguk, hogy álláspontjukról a királyt követség útján tájékoztassák? Radvánszky János evangélikusként tiltakozott Demkovits kijelentése ellen, amire sok katolikus úgy reagált, hogy fenntartják maguknak a jogot arra, hogy Demkovics állítását később bizonyítsák. Vita kerekedett, mert az, hogy a magyar protestánsok idegen államok pártfogását keresik, sokak szerint köztudomásúnak volt tekinthető.[1629] Egyébiránt később, 1734-től haláláig Radvánszky János volt az evangélikus szuperintendens mellett álló világi felügyelő, majd két évtizedig ezt a hivatalt György fia töltötte be,[1630] aki szintén Zólyom vármegye alispánja volt.[1631]

Radvánszky János három fiából László, aki a távollévő Zichy János gróf követeként részt vett az 1722–1723. évi diétán,[1632] Nagy Iván állítása szerint az első protestáns volt, aki királyi tanácsosi rangot nyert, az ő fiát pedig később aranysarkantyús vitézzé avatták.[1633] Más forrásból viszont azt tudjuk, hogy 1744. július 29-én éppen Radvánszky György kapott királyi tanácsosi címet.[1634]

Schlossberg László

Gazdag német származású, Pozsony vármegyei családból származott. Nagy Iván szerint mind 1726-ban, mind 1741-ben az első alispán hivatalát töltötte itt be.[1635] Hogy e két időpont valójában hosszabb időszakot jelöl, arra az a bizonyíték, hogy alispáni „közigazgatási" iratai a levéltárnak az 1770-es évek elején történt felmérésekor 153 csomónyi anyagot tettek ki.[1636] Bár alispáni funkciójáról a diétai források ekkor nem tudósítanak, tény, hogy már az 1728–1729. évi országgyűlésen Pozsony megyét képviselte.[1637] Tagja volt a *replica* és a sérelmek kidolgozására

[1629] A királyi biztos 1729.09.10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1630] Reiszig–Kudera–Krupecz: Hont vármegye története [1848-ig] DVD-ROM 423143. rekord
[1631] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 35713. rekord.
[1632] 700.486/1 41.
[1633] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 35732–35733. rekord.
[1634] MOL A83 3. doboz 1744 fol. 12/1-2. (eredeti számozás szerint fol 21-22.). Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.
[1635] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 38839., 38843–38844. rekord. Felesége Nagy Iván családfája szerint Amadé Teréz volt. Ugyanő viszont másutt Viczay Anna férjeként is Schlossberg Lászlót adja másutt meg (uott 51055. rekord), és ezt a frigyet más forrásból is meg lehet erősíteni: a Pozsony vármegyei Nebojsza falut és kastélyát a Viczay családtól került Schlossberg László pozsonyi alispán birtokába. (Vende: Pozsony vármegye községei DVD-ROM 461801. rekord.)
[1636] Illéssy: Megyei levéltárak 741.
[1637] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

dc_1391_17

kiküldött vegyes bizottságnak és az adó arányos felosztására kiküldött deputációnak.[1638] Az 1728. július 24-i név szerinti szavazás alkalmával a korábban megajánlott adösszeg ismételt megajánlását javasolta, azaz az éves hadiadó emelése ellen foglalt állást.[1639] Az 1729. szeptemberi felekezeti vitában ismét csak ellenzéki állásfoglalását láthatjuk: amellett érvel, hogy a *decretalis* eskü letételét megtagadó protestáns követek kizárását a felsőtábla kezdeményezte és a diéta vegyes ülése döntöte el, így az ügyről ott kell tárgyalni – tudniillik a királyi parancs azonnali végrehajtása helyett.[1640] A *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus szerint Schlossberg azok egyike volt, akik kiálltak az ellenzéki szervezkedők mellett azokkal szemben, akik „sziszegtek" ellenük.[1641]

A következő diétán Schlossbeg László Pozsony vármegye alispánjaként és követeként[1642] ismét csak fontos szerepet játszott: nemcsak a felsőtáblát köszöntő 12 fős alsótáblai küldöttség tagja volt a diéta megnyitásakor vagy a Mária Teréziát május 27-én Bécsben üdvözlő és őt a diétára meghívó országgyűlési küldöttség alsóházi tagja,[1643] hanem benne volt a hitlevél kidolgozására kiküldött deputációban is.[1644] Miután a főrendek tagokat küldtek a hitlevél kidolgozását végzendő vegyes bizottságba, a június 14-i vitában azt javasolta, hogy ennek összeülése előtt jó lenne, ha minden kerület külön összeülne, és előbb megegyezne a *diploma inaugurale* pontjairól – azaz a kerületek személynöki és főrendi befolyás nélkül formálják ki álláspontjukat.[1645] Ez a javaslat a kerületi ülés később megvalósuló teljes önállósága irányába mutatott.[1646] Bár ekkor még nem vált valósággá, világosan mutatja Schlossberg ellenzékiségét és politikusi éleslátását. (Végül az a döntés született, hogy másnap reggel nyolcra a személynöknél gyűljön a négy kerületből négy követ a hitlevél pontjai, a politikai, gazdasági és katonai reformjavaslatok és a többi sérelem kidolgozására.[1647] Vagyis nem teljes és önállóan döntő kerületi ülések kezébe került a döntéselőkészítés ezen kulcsfontosságú kérdésekben, hanem csak kerületi küldöttek tárgyalták meg ezeket a személynökkel.) Nem csoda, hogy július végén, amikor a német „miniszterek" úgy

[1638] 700.484 10–12., 151–152.
[1639] 700.484 81–84.
[1640] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1641] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1642] Kolinovics 661.
[1643] Kolinovics 46., 56., 700.475 9.
[1644] 700.478 51.
[1645] 700.478 52. Egy másik forrás Schlossberg László javaslatát így összegezte: mielőtt a vegyes bizottság venné tárgyalásba, előbb a kerületek dolgozzák ki a „munkálatokat", és ez megkönnyíti a bizottság dolgát. Hogy ne húzzák el a dolgot hosszas kerületi vitákkal, előbb jobb lenne, ha a kerületek egymást közt megegyeznének. (700.477 45.)
[1646] Erről lásd Szijártó: A diéta 331–348.
[1647] 700.477 45.

döntöttek, hogy meg kell nyerni az alsótábla vezérszónokait, akkor Czompó Sándor soproni követet és Schlossberget minősítették ezeknek – írja Horváth Mihály.[1648]

A meglepő inkább az, hogy június 25-én Schlossberg Lászlót (miután szokás szerint részt vett a koronázási szertartásban a ferences templomhoz kirendelt díszőrségben[1649]) a nádor javaslatára Mária Terézia aranysarkantyús vitézzé avatta.[1650] Mi több, a diéta után, 1743. november 13-án létszámfeletti helytartótanácsosnak nevezték ki,[1651] hogy egy évtizedig azután a Helytartótanács köznemesi tanácsosa legyen.[1652] Ismét csak azt látjuk, hogy az ellenzéki diétai szerepvállalást könnyűszerrel lehetett kormányzati pozícióra konvertálni.

Az eset azonban valójában még ennél is bonyolultabb. Ugyanis Schlossberg már az 1741. évi diéta előtt is kvázi kormányzati pozíciót töltött be, hiszen 1733 elején a nagyszombati kerületi tábla elhunyt elnökének, Bossányi Gábornak a pozícióját kapta meg. Seres István tanulmányából tudjuk, hogy a kerületi tábla első ülnöke Pulyai János kérte ennek a méltóságnak az elnyeréséhez Pálffy János és Károlyi Sándor támogatását. Károlyi támogató levelet írt érdekében Batthyány Lajos alkancellárnak, és a Károlyihoz írt levele szerint ezt Pálffy is megtette. Ez azonban vagy szóban történt meg, vagy elmaradt, mert írásban csak annak van nyoma, hogy Pálffy az alkancellárnak Schlossberg László alispán kinevezését ajánlotta vagy Bossányi helyére, vagy a Hétszemélyes Táblán Ugronovics Kristóf halálával megürült helyre. Schlossberg feltehetően gyorsabb volt, mint Pulyai, aki biztosan nem kapta meg a kért állást.[1653] Egyértelmű, hogy a Pozsony megyei nemesség az alipánsággal sem tekintette összeegyeztethetetlennek a kerületi táblai elnökséget. 1741. évi helytartótanácsosi kinevezését Fallenbüchl Zoltán ismét Pálffy János (1741-től nádor) támogatásához köti, amely mögött elsősorban azt látja, hogy Schlossberg László az inszurrekció alkalmával személyesen vezette hadba Pozsony vármegye nemesi felkelőit.[1654]

Schlossberg politikai pályafutása azt jelzi, hogy nemcsak az ellenzékiséget „jutalmazták” kormányzati pozíciókkal, de még egy ilyen hivatal birtoklása sem módosított feltétlenül az ellenzéki

[1648] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 233.
[1649] 700.478 175.
[1650] 700.475 182–183.
[1651] MOL A83 3. doboz 1743 fol. 13/2. (eredeti számozás szerint fol 24.). Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.
[1652] Ember: A Helytartótanács 202. Ugyanígy: Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 309. után. Schlossberg halálakor 68 éves volt. (Uitt.)
[1653] Seres: A „szatmári békesség” 922–923. Ugronovics a tiszti címtáras kalendáriumok alapján 1742-ig volt hétszemélynök, (Sebők: Hivatali pályafutások 39.), vagyis ez az adat is „el van csúszva” időben.
[1654] Megemlíti még pestisbiztosi működését 1738–1739-ben a Morvaország felé húzott járványvédelmi vonalon, és hogy helyettesített a Hétszemélyes Táblán. (Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 304.)

dc_1391_17

hangvételen, sőt ezt az országgyűlés után még további előléptetésekkel is jutalmazhatta a rendszer. Vagyis vagy arról van szó, hogy teljesen diszfunkcionális volt a központi dikasztériumokba és bíróságokhoz történő kinevezések rendszere a politikai szolgálatok irányából tekintve, vagy arról – és ez a valószínűbb –, hogy ellenzékiség és kormánypártiság dichotomikus szemléletével a 18. század első felének viszonyait még nem érdemes megközelítenünk. Másképpen szólva: a század első felében még nem érvényesült a rendi alkotmányosság azon tendenciája, amely egyre inkább polarizálta a politikai mezőt a két gyújtópont, a király és az ország között, itt növekvő feszültséget hozva létre.

Sigray János

A Sigray család két tagjával már volt szerencsénk behatóbb ismeretséget kötni.[1655] A Királyi Táblán alnádorságig emelkedő Sigray János a korábban tárgyalt (bárságot szerző) József testvére és a (grófi rangra emelkedő) Károly nagybátyja volt. Nagyapja stomfai várkapitány volt, és adományt szerzett Felsősuránra 1647-ben, és apja a családi vagyont házassága révén szépen gyarapította. Sigray János az 1684–1685. tanévben a nagyszombati egyetemen tanult.[1656] Nagy Iván szerint aranysarkantyús vitéz lett, az Udvari Kamara tanácsosa, 1708-tól a Királyi Tábla ülnöke volt.[1657] Itt az érseki ülnök pozíciójából fokozatosan az alnádorságig emelkedett.[1658] Ezt követően – Fallenbüchl Zoltán szerint 1727-től 1738-ig volt a Magyar Kamara tanácsosa.[1659] Tekintve, hogy az 1728–1729. évi diétáról alnádori működéséről sok adat maradt fenn, kamarai működésének kezdetét én későbbre teszem. 1730-ban viszont már más adat szerint is kamarai tanácsosként látott el királyi biztosi feladatokat Budán.[1660] Veres Miklós úgy tudja, hogy 1722-től 1733-ig az altárnokmester

[1655] Valamennyien a család egyik katolikus ágából származnak. (Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 91773. rekord.)
[1656] Matricula Universitatis Tyrnaviensis 250.
[1657] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 39573–39578. rekord. Udvari kamarai tisztviselésére más adatot nem találtam, ezért Nagy Ivánnak ezt a Sigray János karrierjébe nem igazán illő adatát fenntartásokkal kell kezelni. Magyar kamarai hivatalviseléséről lásd alább.
[1658] 1708-ban még érseki ülnök volt (lásd például 700.498 59., 140., 700.497 363.), 1709-ben is (például lásd 700.497 363.), 1714-ben továbbra is ülnök (700.504 4.), 1715-ben is így szerepel több törvényileg kiküldött bizottság névsorában (1715:24., 39., 112. tc.), 1723-ban több törvényileg kiküldött ún. rendszeres és egy határvizsgáló bizottság tagja királyi ülnökként (OGYK GY 486/1 137., 162., 180., 1723: 17. tc.), 1728–1729-ben alnádor (lásd például MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82 – Forgó András adata –, 700.484 10., 12., 81–84., 108., 118.463.). Az 1715: 39. tc. által kiküldött, a határt Alsó-Ausztria felé bejáró bizottság 1717-ben elvégzett tevékenységéről lásd Nagy Imre: Lajta II. 450–454.
[1659] Fallenbüchl: A Magyar Kamara 296.
[1660] Bónis (szerk.): Pest-Budai 9.

dc_1391_17

hivatalát látta el.[1661] Az egyike volt azon hitelezőknek, akik 1730 után pert indítottak Zichy Nándor győri püspök ellen, hogy törlessze apjától örökölt adósságait.[1662]

Négy évvel bátyja, József után, 1728. december 10-én ő is bárói rangemelést kapott[1663] (mivel neki nem volt gyermeke, ezért unokaöccsével egyetemben[1664]) – nyilván összefüggésben a diétán alnádorként tett szolgálataival. Az ő pályafutásának első felében sem volt még összeférhetetlen a központi (esetében: kúriai bírói) hivatal viselése és a vármegyék érdekképviselete: 1719-ben és 1720–1721-ben a Dunán inneni kerület képviseletében vett részt királyi táblai ülnökként a *concursus*on.[1665] De III. Károly utolsó országgyűlésén már egyértelműen a kormánypárt oszlopa volt. 1728. július 24-én, az adóemelésről szóló fejenkénti voksolás alkalmával feltételekkel elképzelhetőnek tartotta az adóemelést (vagyis lojális kormánypárti álláspontot foglalt el).[1666] 1728 augusztusában többször is ő elnökölt az alsótáblán alnádorként a személynök távollétében.[1667] A hónap utolsó napján tartott ülésen megpróbálta rábeszélni a rendeket a magasabb éves adó elfogadására.[1668]

Pedig pályafutásának elején még eltért a lojalitás által előírt álláspontól. A már korábban idézett esetben 1709. augusztus elsején nemcsak fivére, Sigray József szállt szembe a személynökkel és a Királyi Tábla két másik tagjával abban a kérdésben, hogy a Rákóczi-féle mozgalom tagjai ellen törvényt hozzanak-e abban az értelemben, hogy még ezek gyermekei is elveszítsék-e örökségüket, hanem Sigray János is ez ellen volt.[1669] Az ő esetében – úgy látszik – nem ez, hanem a későbbi hosszan tartó lojális szolgálat hozta meg a főnemesi címben testet öltő sikert. De ha Nagy Ivánnak igaza van abban, hogy aranysarkantyús vitézzé avatták, ez csak 1712-ben történhetett, III. Károly koronázása alkalmával, és ez mindössze három évvel az említett

[1661] Veres: A tárnoki 104.
[1662] Bakács: Hazai hitelügyletek 14.
[1663] Szemethy: Rangemelésben részesült 313., vö. Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 39579. rekord.
[1664] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 39578. rekord. Ugyanitt Nagy Iván azt is állítja, hogy 1763-ban, élete 66. évében hunyt el – de ez nyilvánvalóan lehetetlen. Bár a halálozási évszámot Kempelen Béla is átvette (Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 91774. rekord.), mégis azt kell feltételezem, hogy inkább ez a téves, mint a megadott halálozási életkor.
[1665] MOL N120 2. csomó, 52. szám 1., illetve Szijártó: Nemesi társadalom 227. R. Várkonyi Ágnes hivatkozik Sigray János zalai szolgabíró egy levelére a Rákóczi-szabadságharc időszakából, de a megyei archontológia nem tud Sigray János hivatalviseléséről. (R. Várkonyi: 406., Molnár András (szerk.): Zala archontológiája) Markó Árpád hivatkozik Sigray Jánosnak egy nagyjából ugyanebben az időben kelt, pontosan 1704. december 22-én Pozsonyból keltezett levelére, amely Heister seregének nagyságáról és hadmozdulatairól tudósít. (Markó: A nagyszombati csata I. 283.)
[1666] 700.484 81–84.
[1667] Például 700.484 108., 118.
[1668] 700.484 118.
[1669] 700.498 529.

dc_1391_17

szavazás után volt – vagyis az ellenzékiség a század elején még nem jelentette a társadalmi-hivatali előmenetel gátját.

Somogyi László

A derghi és karcsai Somogyi család csallóközi ágából származott László, a korábban tárgyalt Somogyi Ferenc rokona (és szintúgy rokona a grófságra emelkedő Somogyi Jánosnak, aki igen magas tisztségeket viselt a 19. század legelején).[1670] Nem tudom, azonos-e azzal a Somogyi Lászlóval, aki Pozsony vármegye szolgabírája volt,[1671] de annyi biztos, hogy az 1727. november 24-i közgyűlésen már Esztergom vármegye első alispánjának választották meg, és hivatalát az 1744. szeptember 11-i tisztújításig viselte.[1672] Megválasztása után szűk egy évvel már Pozsonyban képviselte vármegyéjét az országgyűlésen.[1673] Az 1728. július 24-i fejenkénti szavazás alkalmával Esztergom vármegye az adó ügyében a kisebbségi kormánypárti álláspontot képviselte, amely lehetségesnek tartotta az effektív adóemelést.[1674] Egy hónappal később szintén kiállt az adóemelés mellett, miként a diéta tagjainak többsége – de mivel a megyék követeinek a többsége még mindig ellenezte ezt, az ő véleményüket tartották ebben a kérdésben többségi álláspontnak, nem a Somogyi által képviselt Esztergom vármegyéét.[1675]

Szeleczky Márton

Hasonló nevű apja Thököly idejében fogságot szenvedett I. Lipót híveként, majd 1687-ben Zólyom vármegye országgyűlési követe volt. Fia, az általunk most vizsgált Szeleczky Márton katonáskodott, majd 1705-től a kurucok foglya lett ő is. 1715-ben adományt kapott a Pest vármegyei Kisalbertire.[1676] Ezt megelőzően, 1697-ben még Heves megyének volt az aljegyzője, majd 1698-ban *concursus*i követe,[1677] 1699–1700-ban főügyésze,[1678] 1717 és 1725 között pedig már

[1670] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 40526–40537. rekord. A családfa bizonytalanságairól Somogyi Ferenc kapcsán már esett szó.
[1671] Illéssy: Megyei levéltárak 742.
[1672] Reiszig: Esztergom vármegye története DVD-ROM 415042., 415046. rekord. Ebből katolikus felekezetére következtetek.
[1673] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1674] 700.484 81–84. (Név említése nélkül.)
[1675] 700.484 133–134. (Név említése nélkül.)
[1676] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 43165. és 43170. rekord. Ahogy azt már korábban említettem, Nagy Iván a hevesi hivatalviselést Szeleczky Mártonnak, az apának és nem Szeleczky Mártonnak, a fiúnak tulajdonítja. Én különösebb vizsgálat nélkül itt a Pest vármegyei országgyűlési követek életrajzát összeállító Nagy János álláspontját fogadom el. (Vö. Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 176.) A jelen vizsgálat szempontjából Szeleczky Márton későbbi alországbíró pályájának e mozzanata teljesen irreleváns.
[1677] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 176.

Pest vármegye első alispánja volt, 1722-től egyúttal alországbíró is – írja Nagy János.[1679] (Kinevezése a Királyi Táblára valamivel korábban megtörténhetett, hiszen már 1721-ben alországbíróként került bele a *concursus*ra meghívandók névsorába.[1680])

Ahogy azzal a fentiekben már többször találkoztunk, Szeleczky a vámegye még aktív vagy már egykori tisztségviselőjeként és a Királyi Tábla amúgy is a diétára hivatalos tagjaként több alakalommal volt Pest vármegyének is az országgyűlési követe: mind 1722–1723-ban (még alispánként),[1681] mind 1728–1729-ben.[1682] Mint a Királyi Tábla rangban harmadik tisztviselőjének, Szeleczkynek tengernyi megbízatása akadt a diétán – például fontos bizottságokban való résztvevőként: tagja volt 1722-ben a politikai reformjavaslatok megtárgyalására kiküldött, a hadiadó mértékével és a só árával foglalkozó, a jogi reform végső kidolgozására kiküldött és a sérelmek összeállítására kiküldött bizottságnak, illetve az ezek kigészítésére kirendelt deputációnak.[1683] 1723-ban két törvényileg kirendelt határvizsgáló bizottság tagja volt, amelyek egyike Lengyelország, másika Erdély felé volt hivatva az országhatárt megvizsgálni.[1684] 1728 nyarán tagja lett a sérelmek összeállítására kiküldött bizottságnak,[1685] illetve az adóügyi vita során a főrendek kezdeményezésére kiküldött vegyes deputációnak is.[1686]

Szeleczkyt 1727. október 22-én III. Károly bárói rangra emelte.[1687] Mivel ezt követően is maradt a Királyi Táblánál, előbb – kicsit szokatlan módon – még alországbíróként (amire a diétai adatok bőséges bizonyítékkal szolgálnak), és csak később királyi táblai báróként. Ebben a minőségében az (ismert késéssel adatokat szolgáltató) tiszti címtáras kalendáriumok 1730-tól 1747-ig tüntetik fel nevét.[1688] 1733-ban egy összeírás Pest-Pilis-Solt vármegye arisztokrata birtokosai között említi.[1689] Heves és Külső-Szolnok megyében Poroszlón, Tiszafüreden, Pélyen és Kőtelek helységben voltak birtokai.[1690] 1736-ban Fáy Gáborral osztozott meg Ónodon, mind a váron, mind a városon.[1691]

[1678] Bán (szerk.): Heves archontológiája 89.
[1679] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 176.
[1680] Szijártó: Nemesi társadalom 227–228.
[1681] 700.486/1 31., 36.
[1682] OSZK K Fol. Lat. 575, meghívására még: MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. . (Mindkét adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1683] 700.486/1 95., 102., 136., 161., 180., 188.
[1684] 1723: 17. tc. Az előbbi működéséről lásd Lehoczky: Négyszázados határvillongás 657.
[1685] 700.484 10., 12.
[1686] 700.482 90.
[1687] Szemethy: Rangemelésben részesült 313.
[1688] Sebők: Hivatali pályafutások 40.
[1689] Dedek-Crescens: Pest-Pilis-Solt-Kiskun DVD-ROM 430439. rekord.
[1690] Orosz: Heves nemes családai DVD-ROM 698896. rekord.
[1691] Fényes: Magyarország III. 164.

Érdemi információink az 1728–1729. évi diéta időszakából vannak arra nézve, hogy egyes kérdésekben miképpen nyilvánított véleményt Szeleczky Márton. 1728 nyarán a hadiadóról folytatott vitákban konzekvensen lojális maradt – amint azt egy alországbírótól egyébiránt el is lehetett várni. 1728. július 24-én, a név szerinti szavazás alkalmával ő nemcsak hogy nem utasította el az adóemelést (mint a többség), de a Helytartótanács által korábban a diéta által megajánlott adóhoz hozzáadott 62.000 forintos összeg elismerésén túl egyenesen 120.000 forintos adóemelést javasolt. Érdekes, hogy ugyanekkor vármegyéje, Pest az ellenzéki többség oldalán maradt – nyilvánvalóan egyedül a másik követ, Bohus Sámuel által képviselve.[1692] Szeptember 6-án viszont már mintha Szeleczky lett volna az erősebb: miután a rendek küldöttsége visszatért Savoyai Jenőtől, akivel a hadiadó összegéről tárgyaltak, és ismét fejenkénti szavazást tartottak, és az alsótábla többsége már a korábbi álláspont, az augusztus 25-i felterjesztés megváltoztatása mellett volt - a vármegyék többsége kivételével. (Akiknek az álláspontját mégis „többséginek” tekintették.) Ekkor Pest vármegye már nem az ellenzék részét képezte, hanem a kisebbségi kormánypárti megyék közé tartozott.[1693]

Viszont az adóalapot illetően 1729. március 5-én, amikor az alsótábla szűk többsége lojális igenlő választ adott a személynök kérdésére (Bekerüljön-e a nemesi föld a tervezett összeírásba?) a Királyi Tábláról hárman nemmel feleltek, és Szeleczky Márton alországbíró volt az egyikük.[1694] A frissen megkapott bárói cím sem garantálta tehát, hogy egy királyhű hivatalnok minden fontos politikai kérdésben támogassa a kormányzatot. A diéta végének felekezeti konfliktusai ismét lojálisnak mutatják viszont Szeleczky diétai viselkedését: a személynökkel együtt próbálta lecsendesíteni a haragvó katolikusokat, és így válaszolt Kellió kanonoknak: imádkozzanak, ha jön az ünnep, és ne ármánykodjanak Szűz Mária örve alatt.[1695]

Nem tudom, az adóalap kérdésében tanúsított magatartása volt-e az ok, illetve mennyire volt ez fontos ok volt a feltehetően több egyéb ok mellett, de két évvel később, amikor Szeleczky Márton pályázott a személynök megüresedett székére, azt nem ő, hanem Grassalkovich Antal koronaügyész kapta meg.[1696]

Szentiványi Ferenc

Szentiványi Farkas liptói alispán fiaként született Ferenc, akiből szintén Liptó vármegye alispánja (1740–1760), illetve diétai követe lett. Felesége Okolicsányi Róza volt, unokaöccse, a

[1692] 700.484 81–84.
[1693] 700.484 133–134.
[1694] 700.484 283.
[1695] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B.
[1696] Fallabüchl: Grassalkovich Antal 18.

dc_1391_17

katonai pályát befutó Mihály fivérének egyik fia, Ferenc (1731–1823) pedig már ismert vizsgálatunkból, hiszen köznemesként emelkedett Nógrád vármegye tisztségekből indulva a Királyi Táblánál és a Kancelláriánál viselt hivatalain át a főispánságig, a királyi biztosi megbízásig, majd a tárnokmesterségig, végül pedig egészen az országbíró méltóságáig. A most általunk vizsgált idősebb[1697] Szentiványi Ferencnek a fia, János (1741–1824) pedig előbb barsi alispán volt, majd a Hétszemélynöki Tábla nemesi ülnökének hivatalát viselte. Csak távoli rokonuk volt viszont az a Szentiványi János, aki bárói címet kapott, a Királyi Táblánál volt táblai báró, továbbá a beregi főispán tisztségét töltötte be. Az idősebb Szentiványi Ferenc apjának unokatestvére, László is grófi rangot kapott 1693-ban. Az ő fia ungi főispán és hétszemélynök lett.[1698]

Az idősebb Szentiványi Ferenc már 1722–1723-ban ott volt a diétán Liptó megye táblabírájaként és követeként,[1699] majd 1728–1729-ben újfent.[1700] Erről az országgyűlésről ismertek bizonyos politikai megnyilvánulásai. Az 1728. július 24-i név szerinti szavazás során ő is a vármegyei követek többségéhez tartozott, akik a korábbi diétán megajánlott adóösszeg ismételt megajánlását javasolták – elutasítva nem hogy az effektív adóemelést, de még a Helytartótanács által korábban az éves adóösszeghez adott summa elismerését is. Szeptember 23-án azután az ő helyén lett Kazy László barsi követ az adó arányos felosztására kiküldött bizottság tagja.[1701] Róla mondja a *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus hogy szomszédja, Szentiványi Ferenc gondolatainak engedelmeskedik.[1702]

[1697] Bár – mint láttuk – apját is Szentiványi Ferencnek hívták, de mivel vele nem foglalkozik vizsgálatunk, unokaöccséhez, az azonos nevű országbíróhoz viszonyítva határozzunk meg őt idősebbként.

[1698] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 43559., 43595., 43604. és 42609. rekord. Nagy Ivánt kiigazítva a grófi rangemelést Szluha Márton alapján 1693-ra teszi – a Királyi Könyvek által rögzített 1692. évi bárói rangemelést követően. (Mindkettőt idézi: Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 408.) Megjegyzem, hogy az idősebb Ferenc mellett fivére (a fiatalabb Ferenc apja), valamint ennek egyik fia (az ifjabb Ferenc fivére) is Okolicsányi lányt vett el feleségül. Az ifjabb Szentiványi Ferencet a tiszti címtáras kalendáriumok 1773-tól 1783-ig tüntetik fel személynöki ítélőmesterként (Sebők: Hivatali pályafutások 42.), 1785-től volt II. József kassai kerületi biztosa (Abaúj-Torna, Sáros, Szepes és Zemplén vármegyék élén állva), majd 1797-től tárnokmester volt – egyszersmind természetesen a Helytartótanács tagja –, 1802-től pedig országbíró 1806-ig. (MOL A79 1. kötet 53. Az adatokat Vámos Andrásnak köszönhetem.) Sáros vármegye főispánjának méltóságát Szentiványi 1785-től egészen 1823-ig betöltötte. (Vö. Ember: A Helytartótanács 200., Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 73., 81. Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 59., 94., 113., Szántay: Kerületi biztosok 1171.)

[1699] 700.486/1 36.

[1700] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)

[1701] 700.484 81–84., 151–152.

[1702] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.

Az 1741. és 1751. évi pozsonyi diétán ismét csak az idősebb Szentiványi Ferenc jelent meg Liptó alispánjaként és követeként,[1703] majd 1790–1791-ben, 1792-ben, 1796-ban (és később is) unokaöccse, az ifjabb Szentiványi Ferenc – sárosi főispáni minőségben, illetve (mint említettem) országbíróként.[1704] Az ő kivételesen magasra ívelő karrierjét vagy akár unokatestvérének, Szentiványi Jánosnak, az idősebb Szentiványi Ferenc fiának szintén az országos hivatalok egyikénél záruló pályafutását nem tudjuk egyértelműen ez utóbbi pályafutásához kötni, de jól látszik, hogy az apa vagy nagybáty ellenzékisége nem volt akadály a fiú vagy az unokaöcs magasra ívelő lojális karrierje előtt.

Szentpétery András

A sajószentpéteri Szentpétery családból Imre kapott szőlőt ezen a településen királyi adományként 1698-ban több, más településen fekvő részbirtokkal együtt. Fia, András, jelenlegi vizsgálatunk tárgya Borsod vármegye szolgabírája volt 1724-ben.[1705] Apja a századfordulón még első alispánságig vitte ugyanebben a megyében.[1706] A fiú, Szentpétery András özvegy Szemere Györgyné báró Bossányi Krisztina lányát, Szemere Juditot vette feleségül.[1707]

Bár Szentpétery Imre alispán a Rákóczi-szabadságharc első szakaszának kárvallottja volt, hisz 1704 augusztusában mindenét elvitték a kurucok, és életét is alig tudta megmenteni, – Telekessy egri püspök szavaival – „maga egy ingben, lábravalóban kiszaladván házától, egy puszta veremben maradott meg”,[1708] azután mégis a kurucok közé állt. 1703-ban ezereskapitány, 1704-ben brigadéros, 1705-ben a Gazdasági Tanács tanácsosa. Aláírta a szécsényi szövetséglevelet.[1709] Tagja volt az ónodi országos gyűlésen a később kivégzett Okolicsányi Kristófot kihallgató bizottságnak.[1710] 1711-ben felesküdött a császárra, majd Magyarország nevében aláírta a szatmári megegyezést.[1711] 1712ben a pozsonyi diétán is jelen volt, mégpedig Borsod képviseletében,[1712] mégis fia volt az, aki beírta magát Magyország 18. századi történelmébe. (Pedig eredetileg Dőry

[1703] Kolinovics 662., 700.467 5.
[1704] Naponként-való 174., Naponként-való 1792 x., Naponként-való 1796 xi., Naponként-való 1802 x., Naponként-való 1805 ix.
[1705] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 43840–43841. rekord.
[1706] Kandra: Borsod alispánjai 182. Heckenast Gusztáv adattárából tudjuk, hogy 1690-tól 1696-ig másodalispán, 1698 és 1706 közt első alispán volt. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 413.)
[1707] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 94453. rekord.
[1708] Esze: Tiszántúli hadjárat 102.
[1709] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 412.
[1710] Áldásy: Az ónodi országgyűlés III. 721–722.
[1711] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 412.
[1712] Lányi I. 398.

András és Melczer György képviselték Borsod vármegyét az 1728–1729. évi diétán.[1713] 1728. július 24-én még ők szavaztak az adóemelés kérdésében.[1714]) Később azonban egyikük helyét Szentpétery András vette át, akit Eördögh Györggyel együtt beválasztottták a porták *rectificatió*jára kiküldött bizottságba Zsembery Sámuel és Katona Pál helyére, amikor ezek a 18. századi pozsonyi diéták legélesebb konfliktusát kiváltva megtagadták a *decretalis* eskü letételét. Azonban Eördögh és Szentpétery is követték példájukat. Perbefogták, pénzbírságra ítélték, majd – mivel nem akartak fizetni – le akarták őket tartóztatni. III. Károlynak kellett védelmükre kelnie.[1715] Külön vitakérdés volt később, hogy igaz-e az, hogy kivezettették őket a diéta üléséből.[1716]

Tallián Ádám

A Vasból származó vizeki Tallián család somogyi ágának megalapítójának, Ádámnak csak a fia, János töltötte be Somogy vármegyében az alispáni hivatalt, ő maga Veszprém alispánja volt[1717], majd Zala megyének (1717–1719),[1718] végül Vasnak is az első embere.[1719] A vármegyemonográfia szerint az 1718. évi tisztújításkor a másodalispáni hivatalra, majd 1724-ben pedig már első alispánnak választották meg, mely hivatalt 1730-ig viselt.[1720] Amikor az 1722–1723. évi diétán Vast képviselte, hivatalát egyszerűen alispániként adták meg a névsorban.[1721]

Szintén Vas vármegye képviseletében volt jelen az 1728–1729. évi diétán.[1722] Tagja volt egy 1728. július 3-án megválasztott küldöttségnek és annak az 1729. augusztus végén kiküldött deputációnak is, amely III. Károlyt köszöntötte születésnapján,[1723] végül eredetileg a dunántúli kerület képviseletében tagja lett volna az 1728 szeptemberében az adó arányos felosztására kiküldött bizottságnak is, de helyére itt végül Czompó Sándor került.[1724] Az adókivetés ügyében 1728. július 24-én a név szerinti szavazás alkalmával Vas vármegye két követéből, mint azt nemrég

[1713] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1714] 700.484 81–84.
[1715] Szijártó: A diéta 275–276., vö. Marczali: Magyarország története 126–128.
[1716] A királyi biztos 1729.09.10-i jelentésének melléklete, HHStA Comitialia 406B.
[1717] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 46269. rekord és Szily: A Perneszy család DVD-ROM 151181–151182. rekord.
[1718] Molnár András (szerk.): Zala archontológiája 253.
[1719] Baranyai: Somogy nemes családai 631. Karrierjét látható módon nem zavarta meg letagadhatatlan kuruc múltja: 1705-ben a szécsényi szövetséglevelet is aláírta. (Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 427.)
[1720] Somogyi: Vasvármegye DVD-ROM 480570. rekord. Megerősítő adat arra, hogy 1724 nyarán Vas alispánja volt: P 1724–1731 4. 1–6.
[1721] 700.486/1 35.
[1722] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1723] 700.484 43., 463.
[1724] 700.484 151–152.

láttuk, az egyik a korábbi diétán megajánlott adóösszeg ismételt megajánlását javasolta, tehát ellenzéki álláspontot volt, és elzárkózott az éves hadiadó emelésétől, a másik viszont vele ellentétes álláspontot volt, azaz kormánypártiként szavazott.[1725] Nincs forrás arra, hogy Tallián Ádám melyikük volt, de mivel a másikuk, Mohos János – akivel korábban már ismeretséget kötöttünk – a dunántúli kerületi tábla elnöke volt, feltételezem, hogy nem ő, hanem inkább Tallián Ádám volt ellenzéki álláspontot. (Bár a *Descriptio statuum* című kormánypárti paszkvillus szerzője mindkettőjüket élenjáró ellenzéki szervezkedőnek nevezte.[1726]) De ez nem tartott sokáig. Szeptember elején a megyei követek kisebbsége megváltoztatta véleményét, és az adóemelés mellé állt. Ekkor már ez volt Vas világos álláspontja, vagyis mind Mohos, mind Tallián lojális politikai álláspontra helyezkedett.[1727]

Trumer János

Moson vármegye alispánja (1717),[1728] illetve főjegyzője volt (1736)[1729], és e megye követeként jelen volt a diétán már 1714-ben is,[1730] majd 1728–1729-ben ismét.[1731] Ekkor a vármegyei követek döntő többségéhez hasonlóan az 1728. július 24-i név szerinti szavazás alkalmával azt a változatot támogatta, hogy az utolsó országgyűlésen megajánlott éves adóösszeg maradjon érvényben. (Ennek az álláspontnak az érvényesülése nemcsak hogy emelést nem jelentett volna, hanem a Helytartótanács által az adóösszeghez adott pótadót is törölte volna.[1732]) Amikor azonban a diéta küldöttsége visszatért Savoyai Jenőtől, akivel az adóemelés ügyében tárgyaltak, Trumer János már a vármegyei követek azon kisebbségéhez tartozott, akik hajlandók voltak álláspontjukat kormánypártira változtatni.[1733]

Esetleg az ő fia volt az a Trum(m)er János, aki az 1741. évi országgyűlésen Lamberg Frigyes Antal herceget képviselte.[1734]

[1725] 700.484 133–134.
[1726] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 26.
[1727] 700.484 133–134.
[1728] Nagy Imre: Lajta II. 450.
[1729] R. Kiss: Meszlényi János 136. De a család talán győri volt, lásd a Trumer Jakabra vonatkozó adatot 1715-ből: Németh: Adalék 255.
[1730] 700.504 6.
[1731] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.) Dunántúli megyei hivatalviseléséből katolikus voltára következtetek.
[1732] Erről lásd Szijártó: A diéta 225–226.
[1733] 700.484 81–84., 133–134.
[1734] Kolinovics 668. Az 1738–1739. évi diákösszeírás Pozsonyban két helybeli Trumer Ferencet is talált. Az egyik nem volt nemes, otthon lakott, és a grammatikai osztályt látogatta (1739-ben), a másik nemes volt, és 1738-ban principalistaként írták össze a gimnáziumban. (Fallenbüchl: Diákösszeírás 382.) Esetleg ez utóbbi lehetett Trumer János fia.

dc_1391_17

Vay Ádám

Vay Ádám konkrét diétai politikai állásfoglalásairól pontosan annyi adatunk van, mint Trumer Jánoséiról: jelen volt az országgyűlésen 1728–1729-ben,[1735] és Heves vármegye képviseletében ő is ellenzéki álláspontot volt 1728. július 24-én, majd lojális kormánypárti véleményre váltott szeptember 6-án a *contributio* ügyében.[1736] Azonban Vay Ádám személyéről jóval többet tudunk, mint a történeti irodalom számára lényegében teljesen ismeretlen Trumerről.

Már találkoztunk vele Heves vármegy tisztikarát vizsgálva, és láttuk, hogy apja kuruc volt, és a bujdosásban halt meg. Miután maga Vay Ádám viszont hazatért Danzigból, és kegyelemben részesült. Erdődy Gábor gróf egri püspök pártfogásának köszönhette előbb Heves megyében, majd a Királyi Táblánál befutott karrierjét. Végül apja javainak egy részét is visszakapta 1742-ben.[1737] Katolizált és Heves másodalispánja lett. A tiszti címtáras kalendáriumok már az 1737. évnél, vagyis pár esztendővel az 1728–1729. évi országgyűlést követően a Királyi Tábla ülnökei között tüntetik fel. Azt is láttuk korábban, hogy két fia is erdélyi bárói rangot kapott. De Vay Ádám nemcsak katolizált, hanem neofitaként demonstrálta is felekezeti hovatartozását: Kosáry Domokostól tudjuk, hogy „Pest megyei Rád faluban pedig a földesúr, az áttért Vay Ádám buzgósága jeléül a váci vikárius és más egyháziak közreműködésével tettleg bántalmazta a lelkészt, végigbotoztatta a presbitériumot, elvette a templomot és fegyveres szolgáival a határba üldöztette a parasztokat."[1738]

Vay az 1741. évi diétán már a Királyi Tábla tagjaként vett részt,[1739] és – úgy tűnik – Mária Terézia koronázásakor aranysarkantyús vitézzé is avatta.[1740] 17 éves fiát Mária Terézia saját

[1735] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1736] 700.484 81–84., 133–134.
[1737] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 50516. rekord.
[1738] Kosáry: Művelődés 81. Mivel a Vác közelében fekvő Rád birtokosai a 18. századi első felében a Vayak voltak, biztosan erről a településről van szó. (Reiszig-Vende: Nógrád vármegye községei DVD-ROM 449184. rekord.)
[1739] Kolinovics 29., 661., 700.476 25.
[1740] Kalendariom 1742 Gv; Kalendariom 1743 Lv. (Ezeket az adatokat Sebők Richárdnak köszönhetem). Amint arra már korábban láttunk példát, az aranysarkantyús vitézi cím az 1742. évi kalendáriumban még nem, csak az 1743. éviben jelenik meg először, pedig adományozása nyilvánvalóan 1741-ben történhetett csak. Viszont el kell ismernem, hogy Vay Ádám nevét nem találtam meg az aranysarkantyús vitézzé avatottak listájában: 700.475 182–183., illetve egy többször hivatkozott korabeli metszeten sem: Az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartása, 1741. Egykorú rézmetszet (Történelmi Képcsarnok). Illusztráció, in: Wellmann (szerk.) Barokk és felvilágosodás 101.

költségén helyzete el a frissen felállított Theresiánumban: erre a célra évi 100 körmöci aranyat utalványozott.[1741]

Zichy Ádám

Zichy György ezredes és Sallér Judit fia, Zichy Ádám igencsak szerteágazó nemesi családból származott, amely több ágában is szerzett főnemesi címet. Az egyiket éppen ő maga, aki előbb Bács vármegye alispánja volt (1723), majd Nagy Iván szerint a kőszegi dunántúli kerületi tábla ülnöke, 1730-ban már nádori ítélőmester, és 1732-ben bárói címet kapott. Azonban utód nélkül halt meg, így a címet nem örökítette tovább.[1742] Bács megyei hivatalviselését a vármegyemonográfia annyiban pontosítja, hogy már 1720-ban „másod- vagy helyettes" alispánná választották, majd 1721-ben három jelöltből őt választották első alispánnak. 1723-ben ismételten megválasztották erre a tisztségre, és követként a diétára is elküldték. Utóda az alispáni poszton Radics János volt 1725-től.[1743]

Zichy Ádám 1722-ben jelent meg először az országgyűlésen. (Erre diétai forrás is van, tehát nemcsak az országgyűlés második évében, 1723-ban küldték ki követnek.)[1744] Bács vármegye alispánja és követe volt, de Fejér vármegye követeként jelent meg az igazságügyi reform revíziójára kiküldött bizottság névsorában 1722. július 27-én.[1745] Feltehetően elírásról lehet szó. Amikor szűk két héttel később egy deputációt az igazságügy reformja végső kidolgozására küldtek ki, ennek névsorában már Bács vármegye követeként szerepelt.[1746] Korábban a rendszeres bizottsági munkálatok megtárgyalására kiküldött bizottságok közül a politikai deputáció tagjai között is ott

[1741] Kabinettitkárának, Kochnak Grassalkovich Antalhoz írott 1746. november 5-én kelt levelére Horváth Mihály hivatkozik: Magyarország történelme VII. 297.
[1742] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 52632. rekord. A család eredetileg somogyi volt, és Zichy Ádám is birtokos volt itt: 1726-ban két falu (Nágocs és Zala) és nyolc puszta volt a birtokában Somogy vármegyében. (Baranyai: Somogy nemes családai 595–596.) Azt sajnos nem tudom megmondani, hogy Zichy Ádám anyja, Sallér Judit és gróf Festetich Györgyné Sallér Judit között milyen rokonság állt fenn. Zichy Ádám felesége egy adat szerint 1720 táján Kéry Orsolya volt. (Radnay: Zayk Gál 578.) Pálmány Béla úgy tudja, hogy Zichy Ádám kapta vissza a Rákóczi-szabadságharc bukása után Zichy István királyi jogügyigazgatónak a kurucok által elkobzott Nógrád vármegyei birtokait. (Pálmány: Nógrád 19.) Fallenbüchl Zoltán viszont nem tud ilyen nevű jogügyigazgatóról (Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 113–115.) Zichy István tárnokmester fia, István koronaőr volt 1701. évi haláláig. Ők viszont grófi címmel rendelkeztek, és az utóbbi Zichy István az általunk most vizsgált Zichy Ádám apjának csak másodunokatestvére volt (Nagy Iván: Magyarország családai XII. 371 – 372., Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 143.), így az adatot pontosításra szorulónak kell minősítenem.
[1743] Reiszig: Bács-Bodrog vármegye története DVD-ROM 407377. rekord.
[1744] 700.486/1 36.
[1745] 700.486/1 137.
[1746] 700.486/1 162.

volt,[1747] augusztusban pedig a fontos sérelemösszeállító bizottságba is megválasztották (Bács vármegye követeként), szeptember elején pedig a sérelemek kiegészítésére kiküldött deputációba is.[1748] Az országgyűlés végén az *Archivum Regni decretum*ba iktatásakor az okiratok összegyűjtésére törvényileg kiküldött bizottság tagja lett. Ekkor őt a törvénycikk Bács vármegye táblabírájának mondta.[1749] Zichy Ádám első diétai szereplése kapcsán szembetűnő a sok bizottsági tagság, amellyel valószínűsíthetően hozzáértését ismerték el az alsótáblán. Ez az elismerés azután a politika másik térferéről is megérkezett, hiszen a Királyi Táblához kapott kinevezést. A következő diéta megnyitásakor Zichy már a Királyi Táblán ült nádori ítélőmesteri minőségben.[1750] (Ha megbízható Nagy Iván idézett értesülése, akkor előbb a dunántúli kerületi táblára kapott kinevezést, majd innen került a Királyi Táblához.)

Számunkra az 1728–1729. évi diétán való politikai szereplése az érdekes. Az, hogy sok küldöttség és bizottság tagja volt, már magától értetődő – tekintve ítélőmesteri pozícióját.[1751] Az viszont igencsak szokatlan, hogy a Királyi Tábláról lett a szószólója a jobbágytelkek felmérése elleni harcnak,[1752] amelyet a nemesi adómentesség védelmében folytatott le az ellenzék, és sikert aratva a megyei követek megmentőjükként Esterházy József mellett éppen Zichy Ádámot ünnepelték.[1753] Pedig amikor még az éves adóösszegről volt név szerinti szavazás 1728 júliusában, akkor – hivatalához illő lojalitással – ennek felemelése mellett tette le a voksát.[1754] Amikor azonban a magyar rendek – a III. Károly személyét Pozsonyban képviselő két királyi biztos feje fölött átnyúlva – közvetlenül az uralkodóhoz fordultak az adóemelés ügyében, akkor az alsótábla a követségbe Zichy Ádámot delegálta.[1755]

Amikor később a nemesi föld összeírásának veszélye felmerült (az általános földadó bevezetésével kapcsolatban), az ellenállást a felsőtáblán vezető gróf Esterházy József mellett Zichy Ádámot tekintették a küzdelem főszereplőjének. Az ellenzéki hangú *Nympha Hunniae* című paszkvillus szerint Zichy volt a haza védelmezőinek egyike az összeírás körüli vitákban.[1756] 1729.

[1747] 700.486/1 102–103.
[1748] 700.486/1 180., 188.
[1749] 1723: 45. tc.
[1750] Lásd a meghívottak listáját: MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. . (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[1751] 700.484 1., 12., 83.
[1752] Marczali: Magyarország története (reprint), XV 244.
[1753] Málnási: Csáky Imre 178–179.
[1754] 700.484 81–84.
[1755] 700.482 99. A felsőtábláról végül gróf Csáky Zsigmond tárnokmester és gróf Esterházy Ferenc lettek követtársai, mivel gróf Pálffy János horvát bán nem vállalta a megbízatást, és gróf Esterházy Józsefet a felsőtábla nem kívánta delegálni. (Szijártó: A diéta 91.)
[1756] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 21.

március 5-én a személynök, nem lévén megelégedve a szokásos módon, véleménynyilvánítással lefolytatott szavazás végeredményével, fejenkénti szavazásra tette fel a kérdést: kerüljön-e be a nemesi föld is az összeírásba. A szavazás 2-3 szavazatos kormánypárti többséget eredményezett. A vármegyei követek túlnyomó többsége nemleges választ adott – valamint a Királyi Tábláról is hárman az ellenzéket támogatták: az alországbíró, Pongrácz András és Zichy Ádám.[1757] Majd Esterházy József gróf vezette azt a deputációt, amelyet a diéta Grazba küldött, hogy meggyőzze III. Károlyt követelése lehetetlen voltáról.[1758] A küldetését végül sikerre vivő deputációnak tagja volt Zichy is.[1759] Az *Ecloga Palatini Hungariae Protonotario* című paszkvillus meg is dicsérte őt a grazi követség miatt.[1760]

Már 1729 őszén egy harmadik ügyben ismét az ellenzéki oldalon találkozhatunk vele. A már jól ismert felekezeti konfliktusban a katolikus párt harcos képviselői szálltak szembe a protestánsok pártját fogó kormányzattal. Szeptember 5-én tartott beszédében Zichy így szónokolt: Szűz Mária becsületét védve fordultak a királyhoz, ettől most se tántorodjanak el. Saját jószágait inkább aláveti az arányosításnak,[1761] sőt inkább elveszítené ezeket, mintsem meghátráljon. Küldjön a diéta becsülete és a törvények védelmében feliratot az ügyben a királyhoz. Sokan helyeslésüket nyilvánították a beszéd hallatán – jegyezi meg a királyi biztos jelentése. Másnap azt felelte a Királyi Táblánál rangban őt közvetlenül megelőző alországbírónak – akivel tehát ez ügyben szembekerült – , hogy jobb kiabálni, mint hallgatni, és ő haláláig szólni akar Szűz Mária becsületéért. Ahogyan már láttuk, az indulatok ebben a vitában jobban elszabadultak, mint a 18. századi diétán bármikor. Zichy Ádám ezt kérdezte a személynöktől: akkor nekünk szólni sem szabad? Nem hiába terjedt el – mondta –, hogy a diéta után hat embert fognak kivégezni: én leszek az egyik. Kijelentette, hogy

[1757] 700.484 283.
[1758] Szijártó: A diéta 232–233.
[1759] Marczali: Magyarország története (reprint) XIV 50.
[1760] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 55. Meg kell jegyeznem, hogy a szakirodalomban általában egy követségről történik csak említés, mégpedig az adóalap tárgyában kiküldött deputációról. Azonban a diétai forrásokból egyértelmű, hogy 1728 kora őszén Zichy Ádám a tárnokmester és gróf Esterházy Ferenc társaságában volt a királyhoz intézett delegáció tagja, és ekkor a tárgy az adó mértéke volt, míg 1729-ben ment az adóalap tárgyában ismét III. Károlyhoz egy deputáció, amelyben Esterházy József volt Zichy társa. Marczali Henrik a diéta végleges elutasító álláspontjának leszögezését július 30-ra teszi, míg Esterházy és Zichy követségét (amely végül rávette az udvart álláspontja megváltoztatására) Horváth Mihály csak szeptemberre – ha csak nem a megelőző évi szeptemberi deputáció miatt keveredtek össze a dolgok, ebben az esetben az előbb is lehetett. (Horváth: Magyarország történelme VII. 163., Marczali: Magyarország története 47., vö. Szijártó: A diéta 232–233.)
[1761] Mivel az adóalap arányosítása volt annak a bizottságnak a feladata, amelynek protestáns tagjai megtagadták a *decretalis* eskü letételét Szűz Máriára és a szentekre, ez az utalás feltehetően azt jelenti, hogy inkább elfogadna egy nem országgyűlési (hanem királyi) arányosítást, vagyis egy diktátumot.

dc_1391_17

maga és a rendek készek arra, hogy kellő időben végrehajtsák a király parancsát, de nem hiszi el, hogy tényleg azt akarja III. Károly, hogy a diétán a rendek „gyalázatosokkal" ülésezzenek együtt. Erre többen felkiáltottak, hogy a rendek kérjék főrendeket és a nádort a királyi parancs felfüggesztésére, és a nádor tájékoztassa a királyt a helyzetről. Sokan ismét azt javasolták, hogy küldjenek küldöttséget a királyhoz.[1762]

Maga Zichy tehát hat főkolompost látott ebben az ügyben. Egy diétai paszkvillus, a *Lamentatio Hungariae* (mely lényegében a prímást mentegette) ettől alig eltérve ötödmagával tartja őt az adóemelés ellenfelének (Esterházy Imre hercegprímás, gróf Csáky Imre kalocsai érsek, gróf Károlyi Sándor és Bartakovics Márton társaságában), akik állítólag a szegénységet védték.[1763] Az összeírás ügyében viszont a prímás a már idézett ellenzéki hangú *Nympha Hunniae* című paszkvillus szerint a haza ellen fordult, és azt csak Károlyi Sándor és fia, Zichy ítélőmester, Bartakovics Márton és vagy Pálffy Miklós, vagy Pálffy János védelmezték.[1764] A csoport létszáma és összetétele is az előzőkhöz hasonlít. Zichy Ádám a rendi ellenzék hangadói között szerepel minden idézett felállásban.

A nádori ítélőmester több fontos politikai kérdésben is megnyilvánuló markáns, sőt harcos ellenzéki álláspontja egészen kivételes.[1765] A turbulens és az uralkodó szempontjából kudarcos diéta után az udvar szokatlanul határozottan lépett fel: Nyitra vármegyének írt a kancellár, hogy többé ne küldjön olyan izgága követet, mint Bartakovics Márton (aki kiadta a földadó elleni *Ne onus publicum fundo quoquo modo inhaereat* jelszót), Esterházy Józsefet pedig megfosztották tiszti fizetésétől.[1766] Érdekes kérdés, hogy a diéta után Zichy vajon kapott-e büntetést. 1731-ben lett – egy forrás állítása szerint, szemben Nagy Iván jelzett állításával – a Királyi Tábla nádori ítélőmesteréből a dunántúli kerületi tábla elnöke.[1767] Lehetne akár azt is mondani, hogy a bírósági szervezetben egy szinttel alacsonyabb helyre került, vagyis félreállították – de elnöki pozícióba került, azaz nem egyértelmű a bukás, a büntetés. Azt is láttuk azonban, hogy Zichy Ádám 1732. szeptember 29-én

[1762] A királyi biztos 1729. szeptember 10-i jelentésének melléklete: HHStA Comitialia 406B. Láthatuk, hogy a királyi biztosokon keresztül történő közvetett alkudozás helyett ez a diéta szívesen használta a királyhoz közvetlenül küldött delegáció eszközét.
[1763] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 20.
[1764] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 21.
[1765] Egy felszólalása az alsótábla-felsőtábla politikai tengelyen is értelmezhetővé teszi Zichy politikai pozícióját – és pedig ismét ellenzékies felhanggal. Azt mondta, hogy mivel a *decretalis* eskü letételét megtagadó protestáns követek kizárását a főrendek kezdeményezték, ezért ha nem jól sül el a dolog, illendő, hogy a rendekkel együtt piruljanak ők is.
[1766] Málnási: Csáky Imre 178–179. Állításával ellentétben Esterházy helytartótanácsosi állását viszont nem vesztette el, végleg semmi esetre sem. (Vö. Ember: A Helytartótanács 199., Szijártó: A diéta 195.)
[1767] MOL O13 1. füzet. Molnár György adatát ez úton köszönöm meg.

bárói rangot is kapott,[1768] ami viszont már teljesen egyértelműen jutalom volt, és e két időpont közeli volta miatt kőszegi kinevezést sem tudom büntetésként értelmezni.

Végül ezt erősítik meg Sebők Richárd adatai, amelyek szerint Zichy az évtized végére visszakerült a Kúriára, de immár a Hétszemélyes Táblára, ahol királyi tanácsosként főnemesi ülnök lett. A tiszti címtáras kalendáriumokban 1739-től 1741-ig szerepel hétszemélynökként.[1769] Ekkor az országgyűlés felsőtáblájára kapott már meghívót.[1770] Szintén ezen esztendőben építtette Komáromban a Szent József kápolnát, és mellé a vármegye kezelésére bízva ispotályt alapított elszegényedett nemesek részére.[1771] Pályafutása arra példa, hogy a század első harmadában a harcos ellenzéki fellépés összefért a királyi hivatalok viselésével, és még a fényes előmenetelt sem sodorta veszélybe.

Politikai szereplők az 1730-as évek *concursus*airól

Nemsovay György

Nemsovay György nem tartozik a 18. századi diéta világának ismert figurái közé. Csak annyit tudok róla mondani, hogy bár családjának Trencsén megyei kapcsolatai voltak a kora újkorban,[1772] ő maga Nyitra vármegye másodalispánja volt 1725-től, majd első alispánja 1730 és 1740 között.[1773] Ami birtokait illeti, csak annyit tudok mondani, hogy a Pozsony megyei Istvánlakot 1740-ben még Semsey Ferenc birtokolta, majd utána Nemsovay György és felesége, Apponyi Júlia lettek a birtokosok.[1774]

Az 1736. évi nádori *concursus* június 2-i vitájában Nemsovay annak a véleményének adott hangot, hogy lehetetlen nem kérni a sérelmek orvoslását.[1775] 14-én felolvasott leiratában III. Károly azt indítványozta, hogy a *concursus* 200.000 forintos *subsidium*-felajánlását még toldja meg

[1768] Nagy Iván idézett állítását a bárói címadományozás tekintetében a Királyi Könyvekre hivatkozva megerősíti: Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 99171. rekord és Szemethy: Rangemelésben részesült 313.
[1769] Sebők: Hivatali pályafutások 38.
[1770] Kolinovics 24.
[1771] Rovács: Komárom DVD-ROM 424882. rekord.
[1772] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 29440. és 52378. rekord. Nemsoviczky néven az 1728. évi nemesi összeírás a Trencsén vármegyei Szkala-Ujfaluban talált nemeseket. (Nagy Iván: Magyarország családai VIII. 138.) Nemes Nemsóvay János a Nyitra vármegyei Szakolcáról volt a bécsi egyetem hallgatója az 1710-es évek végén és az 1720-as évek elején. (Kiss J. M.: Magyarországi diákok 30.) Itt a Nemsovány névváltozat is felbukkan. (Kissné Bognár: Magyarországi diákok 208.) 1756-ban a család egy tagja Pest vármegyében állt nemességvizsgálat alatt. (Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 85399. rekord.)
[1773] Dedek-Crescens: Nyitravármegye története DVD-ROM 460384. rekord.
[1774] Vende: Pozsony vármegye községei DVD-ROM 461634. rekord.
[1775] 700.479 12–13.

dc_1391_17

100.000 forinttal, valamint ezen kívül még gabonát kért és a hátralékos adó kifizetését. A másnapi vitában Nemsovay egyike volt (Czompó Sándor és Prónay Gábor mellett) azon követeknek, akik felszólalásukkal támogatták Balogh János Pozsony vármegyei követ kifakadását: már eleget ecsetelték a szegény adózó nép nyomorúságát, az ő megyéjének (mondta Balogh) a hátraléka 100.040 forint – elégedjék ezért meg őfelsége a 200.000 forint *subsidium*mal. Véleményükhöz azután a többi vármegyei követ is csatlakozott.[1776]

Politikai szereplők az 1741. évi diétáról

Csuzy Gáspár

Veszprém vármegye táblabírája és követe volt az 1741. évi diétán Csuzy Gáspár,[1777] aki nemcsak fontos küldöttségekbe került beválasztásra,[1778] hanem Marczali Henrik szerint a diétai ellenzék egyik vezére is volt Okolicsányi János mellett.[1779] Amikor pedig megérkezett Mária Terézia második, a rendi kívánatokat elutasító leirata, azon a véleményen volt, mint Esterházy Imre nyitrai püspök: minden bizonnyal csalás történt a német miniszterek részéről, hiszen a királynő minden magyar kérést teljesíteni akart.[1780] A Mária Terézia védelmében megajánlott nemesi felkelést sem pártolta. Nagy János idézi Haller László levelét: „Csuzy Gáspár sok féle képpen hanytorgatván hogy az Nemességet mészárszékre kívánnyák vinni."[1781]

Tíz évvel később ismét táblabíróként képviselte vármegyéjét az országgyűlésen,[1782] és ismét ő számított Okolicsányi mellett az országgyűlési ellenzék vezérének.[1783] Amikor Sopron vármegye követe, a fiatal Festetich Pál az adóemelés mellett érvelt, Csuzy volt az, aki az ellenzék vezéreként „tsak hamar őttet le ülteti", hogy Festetich azután „mint gyermeketske" hallgasson.[1784] Egy kézzel írott országgyűlési naplóban kivételesen részletes rész található az 1751. június 11-e és július 5-e közötti ülésnapok vitájáról. Eszerint Csuzy volt az, aki a legtöbbször felszólalt. Őt a felszólalások számának sorrendjében előbb Fekete György követte, aki ekkor személynök volt (majd karrierje még magasabbra ívelt, mint azt korábban láthattuk), majd az ellenzék másik hangadója: Okolicsányi

[1776] 700.479 32–33.
[1777] Kolinovics 662.
[1778] Például Kolinovics 195.
[1779] Marczali: Magyarország története 280. Megjegyzem, hogy Horváth Mihály szerint Czompó Sándor és Schlossberg László volt ekkor az alsótábla két vezérszónoka. (Horváth: Magyarország történelme VII. 233.)
[1780] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 248.
[1781] Nagy J.: A rendi ellenzék 93.
[1782] 700.467 6.
[1783] Marczali: Magyarország története 280.
[1784] Nagy J.: Nádorválasztás 331.

János.[1785] Ellenzék és kormánypárt e vitájában az a különösen pikáns, hogy Fekete György édesapja, idősebb Fekete János Csuzy Gáspár megözvegyült anyját, Érsek Annát vette feleségül, azaz az ellenzék és a kormánypárt vezérszónoka mostohatestvérek voltak. Nem tudom, milyen volt személyes viszonyuk, csak arra van adatom, hogy gróf Fekete György halálakor végrendeletében „atyafiának" (aki történetesen nem atyai, hanem anyai rokona volt), Csuzy Gáspár fivérének, Imrének hagyta a Zala megyei Rendeket.[1786] Vele tehát biztosan jó kapcsolatban volt. Hogy Gáspár azért nem kapott-e semmit, mert vele rossz viszonyban volt, nem tudom. De Fekete az ő örököseire sem hagyott birtokot. Nagy János életrajzi vázlatában hangsúlyozza, hogy a Csuzy árvák mostohaapja, idősebb Fekete János, majd féltestvérük, Fekete György egykori Csuzy-birtokok egész sorára nyert *nova donatió*t (kiszorítva tehát a birtoklásból az árvákat és az egész fiágot). Ezek a személyes konfliktusok azután a diétai politikában is megjelentek. Csuzy Gáspár a pápai református köznemesség ügyvédjeként gróf Esterházy Ferenc tárnokmesterrel is konfliktusba került. Ellentétei a veszprémi püspök főispánokkal is élesek voltak, Koller Ignác 1764-ben már meg is akadályozta diétai követté választását.[1787]

A vármegyemonográfia szerint Csuzy Gáspárt ekkor Komárom vármegye választotta másodalispánná (1764), majd első alispánná (1765–1772).[1788] Nagy Iván szerint Csuzy Gáspár 1751-ben és 1761-ben volt Veszprém vármegye országgyűlési követe (ami nyilvánvaló elírás 1741 és 1751 helyett), majd 1764-től 1772-ig Komárom vármegye alispánja volt, és 1772. augusztus 27-én halt meg.[1789] Nagy János ezt annyival pontosítja, hogy Csuzy 1764-ben lett Komárom főjegyzője, majd 1765-től haláláig alispánja.[1790] Mindenesetre az a tény bizonyítottnak tűnik, hogy a markánsan ellenzéki politikai állásfoglalásra vármegyei karrier következett. Még ez sem jelentette azonban annak gátját, hogy Csuzyt az uralkodó királyi tanácsosi címmel tüntesse ki.[1791]

[1785] Szijártó: A diéta 156.
[1786] Tuza: Egy elfeledett 1528., Nagy Iván: Magyarország családai III. 188.
[1787] Nagy J.: A rendi ellenzék 93. Az itt felmerülő protestáns kapcsolat ellenére feltételezem, hogy Csuzy Gáspár katolikus volt, mert nagybátyja pálos szerzetes voltáról Nagy Iván közöl adatot. (Nagy Iván: Magyarország családai III. 188.) E mellett szól az a tény is, hogy a dunántúli vármegyékben biztosan érvényesítették a *decretalis* eskü letételének kötelezettségét, vagyis protestánsokat nem engedtek a vármegyei hivatalokba, márpedig Csuzy több ilyent viselt.
[1788] Reiszig: Komárom vármegye nemes családai DVD-ROM 428201. rekord; Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 6789. rekord. Az úrbérrendezés Veszprém megyei birtoka mellett (és főleg) nem Komárom, hanem Pest vármegyeieket talált összesen 25 jobbágytelekkel, 986 úrbéres holddal 42 jobbággyal és 15 zsellérrel. Ez Fónagy Zoltán besorolása szerint a „középbirtok" felső határát jelentette, és Csuzy Magyarország első 750 nemesi birtokosa közé tartozott. (Fónagy: Adattár I., 28., II. 860.)
[1789] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 6797. rekord.
[1790] Nagy J.: A rendi ellenzék 90–94.
[1791] Papp Barbara: Az ellenzék hangadói.

Okolicsányi János

Csuzy mellett természetesen Okolicsányi János is vizsgálatunk látókörébe került. Családja fontos szerepet játszott Magyarország 18. századi történetében.[1792] Az általunk most vizsgált családtag apja, László és két nagybátyja, Pál, valamint József valamennyien alispáni tisztségre jutottak karrierjük során, harmadik nagybátyja, Okolicsányi János nagyváradi püspök volt (1734) – korábban, még novi választott püspökként a 18. század első három diétáján is jelen volt[1793] –, illetve öccse, Antal 1733-ban Liptó alispánja lett.[1794] (Ebből az is látszik, hogy ez az ág katolikus volt, nem úgy, mint a század eleji *status evangelicus* egyik főembereként megismert Okolicsányi Pál.[1795]) Az általunk vizsgált Okolicsányi János apja emellett a Magyar Kamara tanácsosa is volt két évtizedig, unokatestvére pedig a szepesi kamarai adminisztráció tanácsosaként szolgált.[1796]

Mivel Okolicsányi János zempléni másodalispán volt 1730-tól 1741-ig, illetve első alispán 1741 és 1757 között,[1797] feltehetően ő tűnik fel a forrásokban a Zemplén vármegyei Alsókörtvélyes egyik birtokosaként 1774-ben. A közeli Arács birtokába, valamint Morva község részbirtokába 1754-ben iktatták be.[1798] A Mária Terézia-féle úrbérrendezés alkalmával 17 Liptó, Szepes és főleg Zemplén vármegyei birtokán 43,875 jobbágytelket találtak 1324 úrbéres holdon, 132 jobbágyot és 25 házas, 5 házatlan zsellért, vagyis kifejezetten gazdag embernek mondhatta magát. (Fónagy Zoltán kategorizációja alapján „nagy középbirtokot" mondhatott a magáénak az ország első 400 nemesi birtokosának egyikeként.)[1799] Nagy János életrajzi vázlatában rámutat arra, hogy a család a 18. század közepéig a liptói-szepesi *bene possessinatus* családokkal házasodott, majd a régióból

[1792] Lásd Szijártó: A diéta 175–176.
[1793] Lásd 700.504, 700.486/1 22., 139., 163., MOL N52, Lad. S, Fasc. AAA, Nr. 82. (A legutóbbi adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.) Részt vett az 1720–1721. évi nádori *concursus*on is. (Szijártó: Nemesi társadalom 227.) Emellett hétszemélynök is volt 1723-tól. (Bunyitay: A váradi püspökség DVD-ROM 673234. rekord, vö. Sebők: Hivatali pályafutások 37.) Váradi püspöki kinevezését lásd MOL O13, 1. füzet. (Az adatot Molnár Györgynek köszönhetem.) Magvaszakadása miatti, 1738 és 1739 között lefolytatott hagyatéki ügyére lásd Buzási: Ungarische Akten 133.
[1794] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 30029. és 56149. rekord. Adatát Fazekas István adatközlése alapján helyesbítettem: nem lehetett 1734–1736-ban püspök, ha már 1734. november 4-én elhunyt. Novi püspök egyébként 1723-tól volt. (Fazekas: A bécsi Pazmaneum 162.)
[1795] Lásd Szijártó: A diéta 175. Életrajzához: Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 314.
[1796] Nagy J.: A rendi ellenzék 94.
[1797] Reiszig: Zemplén vármegye története DVD-ROM 396917. rekord. Sógora, Szirmay László mellett volt egy ideig másodalispán, majd ő követte az első alispán székében. (Nagy J.: A rendi ellenzék.) Ha 1730-tól megyei hivatalt töltött be, nem lehet azonos azzal az Okolicsányi Jánossal, aki az 1738–1739. évi országos diákösszeírásban szerepel, mint a győri gimnázium grammatikai osztályának tanulója Liptó vármegyéből. (Fallenbüchl: Diákösszeírás 277.)
[1798] Vende: Zemplén vármegye községei DVD-ROM 393259. és 393824. rekord.
[1799] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1221.

kilépve magasabb státuszú famíliákkal került kapcsolatba: említett unokatestvére, Okolicsányi József felsőbüki Nagy István lányát vette el, nővére, Johanna pedig galánthai Balogh István felesége lett.[1800]

A diétára két ízben jutott el Zemplén vármegye követeként: 1741-ben és 1751-ben.[1801] Nemcsak ceremoniális funkciók kapcsán említik nevét,[1802] sőt nem is csupán fontos bizottságok tagja lett,[1803] hanem – mint láttuk – harcias felszólalásai már az első országgyűlésén az ellenzék egyik vezetőjeként láttatják Okolicsányi Jánost. Július 31-én azt javasolta, hogy a Mária Terézia által visszautasított kívánalmak érintetlenül hagyásával intézzenek újabb feliratot a királynőhöz.[1804] Amikor a híres *Vitam et sanguinem!* jelenet és harmincezer katona megajánlása után, szeptember 24-én a rendek *postulatum*aira adott elutasító válasz a királynő második leiratának formájában megérkezett, Okolicsányi János javaslatára fogadta el a diéta azt a határozatot, hogy küldjenek Mária Teréziának egy harmadik feliratot: addig tanácskozni sem fognak a nemesi felkelésről, míg követeléseiket nem teljesítik. Szeptember 29-én ismét ő volt az egyik az alsótábla azon hangadói közül, akik támogatták ifjabb Esterházy Imre nyitrai püspöknek azt a véleményét, hogy csalás történhetett a nemzeti kívánatokat elutasító második leirat szerkesztésénél (feltehetőleg a német „miniszterek" részéről), mert Mária Terézia mindent teljesíteni akart. (Az ellenzék harcias fellépése végül meg is hozta azután részleges eredményét.)[1805]

Okolicsányi 1751-ben ismételten fontos deputációk tagjaként jelent meg.[1806] A paszkvillista őt nyilvánította Csuzy Gáspár mellett az országgyűlési ellenzék vezérének: „Éljen Csuzy Gáspár Országunk czímere, / És Okolicsányi Nemzetünk vezére. / Mert mind a kettünek igaz Nemes vére / Vagyon, méltán terjed hazánkban nagy hire."[1807] Az átlagosnál sokkal jobban ismert júniusi vitákban ő volt az egyik hangadó: egy szokatlanul részletes naplórész tanúbizonysága szerint felszólalásaik száma szerint hárman emelkedtek ki magasan az alsótáblai átlagból ekkor: Csuzy, Okolicsányi és a kormánypártot ellenükben képviselő személynök.[1808]

[1800] Nagy J.: A rendi ellenzék 89.
[1801] Kolinovics 663., 700.467 6.
[1802] Például a felsőtáblát köszöntő alsótáblai küldöttség tagjaként (Kolinovics 46.), illetve a Mária Terézia fogadására kiküldött díszküldöttségben (700.478 86.)
[1803] A Mária Terézia által kiadandó királyi hitlevél pontjainak kidolgozó bizottság tagja volt (700.478 51.).
[1804] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 233.
[1805] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 247–250.
[1806] A porták felosztására kiküldött deputáció tagja volt (700.466 315–316.), és a törvénycikkek szövegét a Kancelláriával egyeztető bizottságnak is (700.467 372., 450.).
[1807] A *De Csuzy et Okolicsányi* című verset idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.
[1808] 700.470 25–96.

Június 11-én például úgy érvel, hogy leirata szerint Mária Terézia a rendek kiváltságait, szabadságait és mentességeit meg akarja őrizni – márpedig ezek közt szerepel, sőt „fő prerogatítvájuk", hogy az ország sérelmeit orvosolni kell, amiből pedig az következik, hogy mielőtt a király és az ország megegyezne az adóról, a rendeknek kérnük kell a sérelmek orvoslását. Okolicsányi Grasslakovich Antal személynök sürgetése ellenére ragaszkodott álláspontjához, s hozzátette: nem lehet csak azért eltérni a régi törvényektől, mert ez a királynő nemtetszésével találkozik. Támogatta továbbá Csuzy véleményét a kormánypárti felszólalókkal szemben. Mögéjük felsorakozott a Tiszán inneni és a tiszántúli kerület, sőt még a dunai vármegyék követeinek nagyobbik része is. A kormánypárti érveléssel szemben leszögezte: nem ígérhetnek meg semmit sem a hadiadóval kapcsolatban addig, amíg meg nem vizsgálták az adóalapot, meg nem bizonyosodtak arról, hogy Magyarország el tudja viselni a terheket. Mindezt – mondta Okolicsányi – nem az uralkodóval folytatott harcként kell felfogni, csupán az adózás lehetetlenségét szögezik le, és a terhek enyhítését kérik. Az adóalap növelésére a sérelmek orvoslását és egyes területeknek az országba történő, régóta kívánt visszakebelezését látta járható útnak.[1809] Amikor neve napjára versben dicsőítették, a paszkvillista egyenesen olyan diadalmenetet követelt neki, amilyent az ókori Róma hősei kaptak.[1810]

Bár minden diétára igaz az, hogy a harcias ellezékiség idővel gyengült, az ellenzék fokozatosan erodálódott, és ez 1751-re is jellemző volt, de Okolicsányit mintha nem érintette volna: a *Responsio Hungariae* című ellenzéki paszkvillus szerint egy ponton már csak Okolicsányi János védte egyedül a haza érdekeit.[1811] Annál is meglepőbb ezért, hogy kisebb jelentőségű kérdésekben ő is képes volt a kormányzat javaslata mellé állni: augusztus 26-án egyetértését fejezte ki Jeszenák János azon javaslatával, hogy a császári ajánlásnak megfelelően engedjék el Koch és Toussaint bárók taksáját az indigenátus bejegyzéséért.[1812] Szintén lehet kormánypárti színezetűnek lehet értékelni azon felszólalását is, amely óva intett, nehogy a győri káptalan követelései késleltessék Győr szabad királyi városi privilégiumának Mária Terézia által szorgalmazott becikkelyezését.[1813] De nem is csak apróságokról van szó: végül arra is van adat, hogy a *Responsio Hungariae* állítása dacára még Okolicsányi is támogatta Fekete személynök javaslatát az éves adó 700.000 forintos emeléséről – azzal az apró módosítással, hogy a félmillión felüli összeget hű alattvaló módjára

[1809] 700.470 26–33.
[1810] A *Votum, quod Spectabili, ac Generoso Domino Joanni Okolicsányi* című verset idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 91.
[1811] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 42.
[1812] 700.467 451. A két indigenátus pedig nagy port felverő botrány árán lett csak megszavazva: lásd Szijártó: A diéta 169–170.
[1813] Szijártó: A diéta 169–170.

dc_1391_17

ajándékként adják Mária Teréziának.[1814] Talán e nemcsak utólag, hanem a korban is kevesebb visszhangot kapó tények is magyarázzák azt, hogy Okolicsányit minden harcos ellenzékisége dacára királyi tanácsosi címmel tüntették ki.[1815]

Politikai szereplők az 1751. évi diétáról

Adelffy Antal

Bár Adelffy János csak 1714-ben kapott a nemességet III. Károlytól,[1816] mégis jelen volt már az 1722–1723. évi országgyűlésen is, és nem is akármilyen távollévőket képviselve, hanem a kor legbefolyásosabb államférfiát, Savoyai Jenőt (továbbá Liechtenstein herceget).[1817] Beválasztották a gazdasági és katonai *systema*, azaz a rendszeres bizottság által benyújtott reformtervezet megtárgyalására kiküldött bizottságba is.[1818] Nyilván szolgálatai eredményeként lett az ekkor felállított Helytartótanács titkára (1723–1730), majd tanácsosa (1730–1733),[1819] ahonnan Bécsbe a Kancelláriához került *consiliarius*nak (1733–1750). 1750. január 14-én halt meg.[1820]

Talán az ő fia volt az az Adelffy János, aki Vas vármegye alispánja volt 1760-ban.[1821] Okkal tehetjük fel, hogy szintén az ő gyermeke volt a számunkra most érdekes Adelffy Antal, aki a Mária Terézia kori úrbérrendezéskor Sopron, Vas és Zala megyében hét birtokon 11 jobbágytelekkel és 309 úrbéres holddal bírt, amelyen 23 jobbágya és 24 zsellérje élt. (Ez „kis középbirtok volt Fónagy kategóriái szerint, amely Adelffyt a nemesi birtokosok között a felső kétezerhez sorolta.)[1822] Vas vármegyét táblabíróként képviselte 1751-ben az országgyűlésen.[1823] Egy vegyes bizottság tagjává választotta az alsótábla augusztus 17-én.[1824] A *De Csuzy et Okolicsányi* című paszkvillus szerint az alsótáblai ellenzék hét kiemelkedő tagjának egyike volt.[1825] A hadiadó vitájában előbb kimondottan

[1814] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 43.
[1815] Papp Barbara: Az ellenzék hangadói.
[1816] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 67. rekord és Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 56561. rekord.
[1817] 700.486/1 38.
[1818] 700.486/1 103.
[1819] Ember: A Helytartótanács 202., 204.
[1820] MOL A 79 1. köt. 1. Az adatért Vámos Andrásnak szeretnék köszönetet mondani. A kinevezés évét megerősíti Fazekas: Kancellária 1148, a halálozását pedig Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 289.
[1821] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 67. rekord és Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 56561. rekord.
[1822] Fónagy: Adattár I. 28., II. 720.
[1823] 700.467 5.
[1824] 700.467 372.
[1825] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.

ellenzéki álláspontot foglalt el,[1826] később viszont kormánypártit: amikor a rendek még a megajánlott 300.000 forintos adóemeléshez ragaszkodtak, ő már a félmilliós mellett kardoskodott.[1827]

Nagy Iván annyit tud róla, hogy 1770-ben királyi tanácsosi címmel a dunántúli kerületi tábla elnöke volt.[1828] Azonban nemcsak ekkor láttatják Adelffy Antalt forrásaink magas tisztségben, hanem már egy évvel a jelzett diéta után, 1752-ben is, amikor ő képviselte egy perben a koronaügyészt:[1829] vagyis királyi hivatalt kapott szereplésének eredményeképpen: legyen az akár a vezető szerep az ellenzék soraiban, akár a későbbi köpönyegfordítás. Megjegyzem, hogy Brunswick Antal felesége Adelffy Mária volt,[1830] János lánya,[1831] vagyis kapcsolatuk meglehetősen szoros lehetett.

Az 1751. évi diéta 86 vármegyei követéből nem kevesebb, mint 25 került a központi kormányzat valamely hivatalába: vagy bírósághoz, vagy a Helytartótanácshoz, vagy a Kamarához, ami nem sokkal marad el az egyharmados aránytól, amint azt egy friss tanulmányában Nagy János megállapította.[1832] Adelffy esete e tekintetben tehát egy erős kisebbséget reprezentál, még akkor is, ha e csoportból egyesek már az országgyűlésen is egy központi kormányzati szerv hivatalnokaként vagy egy felsőbíróság bírájaként jelentek meg (mint például Majláth József), míg mások csak jóval a diéta után kerültek ilyen pozícióba – mint az imént vizsgált Adelffy Antal is.

Bacskády Ferenc

Minthogy egy Bacskády szerepel abban a katolikusok ellen íródott paszkvillusban, amely pártjuk főkolomposait az ördögtől a prímásig tartó „leszármazási listában”[1833] tünteti fel, feltételezem, hogy a családnak a század közepén politikai szerepet jászó további tagjai is katolikusok voltak. Emellett szól a család tagjainak hivatalviselése is. József személynöki ítélőmester volt (1749–1753),[1834] és ilyen minőségében volt jelen az 1751. évi diétán.[1835] (Ő is vármegyei szolgálatból emelkedett fel, hiszen 1748-ban Nyitra vármegye tízévi hűséges főjegyzői

[1826] 700.470 32.
[1827] Nagy J.: A rendi ellenzék 84.
[1828] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 67. rekord.
[1829] Komáromy: A borosjenői Tisza DVD-ROM 137610. rekord.
[1830] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 62197. rekord.
[1831] Fazekas: Kancellária 1153.
[1832] Nagy J.: Rendi ellenzék 80.
[1833] Országgyűlési versek 43.
[1834] Sebők: Hivatali pályafutások 42. Mint láttuk, ezen adatok esetleges egyéves késésével is számolnunk kell.
[1835] 700.467 4. Lásd még róla: 1751: 26. tc.

szolgálataiért száz körmöci aranyat szavazott meg neki.[1836]) Egy másik Bacskády József nyitrai alispán volt 1786-ban,[1837] és ebben a minőségében választották meg követnek az 1790–1791. évi országgyűlésre is.[1838] Egyike volt a kalocsai érsek által szervezett találkozón a vallás ügyében kiadott katolikus tiltakozás aláíróinak,[1839] és ő került fel ezért az ördögök idézett családfájára. Az igazságszolgáltatással és a büntetőtörvénykönyvvel kapcsolatos kérdések elintézésére kiküldött vegyes bizottság tagja volt.[1840] Kempelen Béla szerint az utóbbi Bacskády József az előbbi fia volt, de az alább tárgyalandó családtagok nem tartoztak az ő közvetlen családtagjaik közé.[1841]

Szintén Nyitra alispánjaként volt 1764–1765-ben Bacskády Ferenc tagja a porták *rectificatió*jára kiküldött bizottságnak.[1842] Az ellenzékhez kellett tartoznia, hiszen ő jelenik meg a magyar szabadság passióját elbeszélő ellenzéki paszkvillusban mint a Jézust sirató Magdolna.[1843] Ugyanő bő egy évtizeddel korábban, 1751-ben még jegyzőként képviselte Nyitrát a diétán.[1844] Ezen az országgyűlésen nemcsak Bacskády József és Ferenc volt viszont jelen, hanem Bars követként Bacskády Pál is, ha nem tévednek e tekintetben forrásaink.[1845] (Az biztos, hogy 1741-ben Bacskády Pál jegyző volt Bars követe.[1846]) Kérdéses ezért, hogy Bacskády *Ferenc* osztotta-e Okolicsányi azon erősen ellenzéki hangvételű véleményét 1751-ben, hogy tudniillik mielőtt a királyi előterjesztésről döntenének, kérelmezzék Mária Teréziától a már beterjesztett sérelmek orvoslását, illetve ő támogatta-e ugyenezen az ülésen Bohust, hogy az adóemelésnek először is az alapját kell megtalálni,[1847] valamint őt tartja-e jó hazafinak egy vers.[1848] 1764. szeptember 4-én Bacskády nyitrai követ az adóösszeg leszállítását kért, és október 1-én is ő volt az adóemelés ellen küzdő vármegyei követek egyik vezérszónoka.[1849] Nagy János úgy véli a *De Csuzy et Okolicsányi* című

[1836] Lőrinczy-Gyürky: Nyitra vármegye önkormányzata DVD-ROM 458287. rekord.
[1837] Császár: A pálos-rend II. 412.
[1838] Naponként-való xxiii.
[1839] Irinyi: Vallásügyi törvény 96. Ez úton szeretném megköszönni Veliky János kedves segítségét, aki felhívta a figyelmemet Irinyi József e munkájára.
[1840] Naponként-való 176.
[1841] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 57596. rekord.
[1842] 700.454 191. Lásd még országgyűlési megjelenéséről: Csepreghy.
[1843] Országgyűlési versek 32.
[1844] 700.467 5.
[1845] Már pedig többször is nyilvánvalóan tévednek. Bacskády Pál tévesen Nyitra követeként is feltűnik 1751-ben. (700.467 372.) A Bacskády család történetéből jól látható a nyitrai és a barsi kötődés összefonódása. Bacskády János barsi nemes két fia is a magyar királyi nemesi testőrség tagja lett: az 1750-ben született Bálint 1771-ben Nyitra ajánlására, öccse, az 1764-ben született Sándor pedig Bars javaslatára 1790-ben. (Hellebronth: Testőrség 67–68.)
[1846] Kolinovics 662.
[1847] 700.470 26., 32.
[1848] Országgyűlési versek 5. (30. vers)
[1849] Horváth Mihály: Az 1764-ki 390., 401.

paszkvillusra hivatkozva, hogy mindkettő, Ferenc és Pál Nyitrából, illetve Barsból az alsótáblai ellenzék hét kiemelkedő tagja közé tartozott 1751-ben.[1850] Nyitra vármegye monográfiája 1764–1765-ről írva Bacskády Ferenc ellenzéki vezér voltát állítja.[1851] Mindezek alapján Bacskády Ferenc 1751. és 1764–1765. évi ellenzéki voltát rögzítem a jelen vizsgálat céljaira.

Bacskády Pál 1755-ben és 1760-ban már első alispán volt Bars vármegyében, írja Nagy Iván.[1852] Ezt Reiszig Ede adata alapján 1749–1766-ra pontosíthatjuk.[1853] A vármegyemonográfia némileg bizonytalannak tetsző állítása szerint Kisvezekényben „[a] XVIII. század elején Bacskády Pál alispánnak a vármegye, tisztelet jeléül, kényelmes urilakot épített." Azt tudjuk, hogy a Bacskády család tagjai azonban kisvezekényi birtokukat már az 1750-es években eladták. [1854] A történetet viszont megerősíti Reiszig Ede: „Bacskády Pál hosszú hivatalnokoskodása alatt közszeretetnek örvendett a vármegyében. Két ízben képviselte a vármegyét az országgyűlésen, 1741-ben és 1751-ben. Míg távol volt a megyéből, a rendek, meglepetésül, felépítették számára a vezekényi nemesi kúriát, mely jelenleg a Botka család birtokában van."[1855]

Bacskády Ferenc is hosszú pályafutást mondhatott magáénak Nyitrában: 1731-től 1746-ig főügyész volt itt, 1748-ban főjegyző, 1759-ben másodalispán, majd 1763-ban első alispán. Nagy Iván szerint 1765-ben halt meg.[1856] Az ellenzéki diétai szereplés és a hosszú vármegyei karrier egységét látjuk pályafutásában megnyilvánulni.

Beniczky István

Beniczky István karrierje jó példája annak, amire több esetet már korábban is láttunk, hogy a 18. századi vármegyék nem voltak egymástól elszigetelt egységek. Ő Túróc megyei család sarjaként született 1701-ben, és a királyi jogügyigazgató mellett végezte joggyakorlatát.[1857] Feltételezhetően hasonló nevű apja volt 1710-ben Túróc alispánja és 1722–1723-ban alispánként a vármegye követe

[1850] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.
[1851] Dedek-Crescens: Nyitravármegye története DVD-ROM 460137. rekord.
[1852] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 665. rekord. Vele egybehangzóan: Pesty: Barsi alispánok 133.
[1853] Reiszig: Bars vármegye története DVD-ROM 401470. rekord.
[1854] Bars vármegye községei DVD-ROM 398428. rekord.
[1855] Reiszig: Bars vármegye története DVD-ROM 401248. rekord. Zavaró nyomdahibával azonban Bacskády Pál halálának évéül az 1744. évet jelöli meg. (Uitt.) Ő 1770-ben a Nógrád megyei Galgaguta egyik birtokosa volt. (Reiszig-Vende: Nógrád vármegye községei DVD-ROM 448869. rekord.)
[1856] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 54000. rekord. Alispánságára ugyanezen évszámokat közli Dedek-Crescens: Nyitravármegye története DVD-ROM 460384. rekord.
[1857] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 169.

a diétán.[1858] (Ennél talán pontosabb Heckenast Gusztáv adattára, amely Beniczky István alispánságát Bél Mátyásra hivatkozva 1708-ra, 1710-re és 1716–1725-re teszi.[1859]) 1741-ben azután az általunk vizsgált Beniczky István jelent már meg az országgyűlésen Komárom jegyzőjeként és követeként, miközben feltehetően apja volt Turóc táblabírája és követe.[1860] (Ifjabb Beniczky István 1732 és 1741 között Komárom vármegye jegyzője volt.[1861]) Nem tudom, 1751-ben az apa volt-e ismét első alispánként Turóc követe. (Ez nem igazán valószínű.) Mindenesetre fia ekkor már Pest-Pilis-Solt vármegyét képviselte,[1862] és Prónay Gábor táblabíró mellett volt második követ.[1863] Ekkor ebben a vármegyében volt főjegyző (1742–1750).[1864] 1756–1768-ig már első alispánja volt Pest-Pilis-Solt vármegyében, és ebben a minőségben választották követté 1764-ben.[1865] Ekkor azonban nem ő jelent meg a diétán Ráday Gedeon mellett, hanem az a Laczkovics Imre, akit Beniczky elfoglaltsága esetére harmadikként választottak meg.[1866] Beniczky István tiszti címtáras kalendáriumok adatai szerint 1769–1782-ig a Királyi Tábla ülnöke volt.[1867]

Számunkra most az az érdekes, hogy az 1751. évi diétán az egyike volt az ellenzék hét kiemelkedő személyiségének a *De Csuzy et Okolicsányi* című paszkvillus szerint.[1868] A június 11-i vitában – egyébiránt éppen követtársa, Prónay kormánypárti véleményére reagálva – azt a véleményét fejtette ki a hadiadó ügyében, hogy az országba bekebelezett területeknek teher nélkül kellene visszatérniük (vagyis a korábban e területekről beszedett adó ne növelje automatikusa Magyarország adóterhét), egyébként pedig azon a közbenső. kompromisszumos álláspontón volt, hogy részint a központi kormányzati szervekkel kell egyeztetni a sérelmek orvoslásáról, részint más forrásokat kell keresni az adóalap növelése érdekében.[1869] Mivel királyi táblai ülnöki tevékenysége jóval a diéta után kezdődött, ezt nem lehet további megerősítő adat nélkül 1751. évi ellenzéki diétai szerepléséhez kötni.

[1858] Křizkó: Pestis 437., 700.486/1 36. Vö. Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 2581. rekord.
[1859] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 56.
[1860] 700.478 86., Kolinovics 661., Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 169.
[1861] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 169.
[1862] 700.467 5–6., 700.466 315–316.
[1863] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 57.
[1864] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 169.
[1865] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 57., 169.
[1866] Csepreghy, Kiss A. (szerk): Pest-Pilis-Solt követutasításai 61.
[1867] Sebők: Hivatali pályafutások 43. Annál furcsább, hogy a Mária Terézia-féle úrbérrendezés irataiban egyáltalán nem jelenik meg, amelynek a szűk értelemben vett Magyarországon 1767 és 1774 között vettek fel. (Fónagy: Adattár I. 14., II. 793.)
[1868] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.
[1869] 700.470 31.

Bohus János

Mivel Zólyom követként jelent meg az 1751. évi diétán,[1870] biztosan rokona volt a korábban megismert Sámuelnek Bohus János, de nem tudom konkrétan, milyen rokonság állt fenn közöttük. Nem ez volt az első diétája: először a távollévő Esterházy Antal követe volt tíz évvel korábban.[1871] 1751-ben több bizottságnak is a tagja volt, közöttük a fontos *concertatió*s bizottságnak is.[1872] Június 11-én az adóemelés vitájához kétszer is ellenzéki érveléssel szólt hozzá.[1873] Kempelen Béla tud több Bohus Jánosról is,[1874] és közülük az egyik lesz az általunk tárgyalt diétai szereplő, de érdemi információ nem nyerhető róla a genealógiai irodalomból. Nem kizárt, hogy ő volt 1754-ben Tápióbicske egyik birtokosa.[1875]

Brunswick Antal

Bár már nagyapja nagy vagyon szerzett,[1876] Magyarországra már jóval korábban betelepült német eredetű (a 17. században még protestáns, később katolikus felekezetű) családját Brunswick Antal emelte fel az elitbe.[1877] Pozsony vármegyei hivatalviselést követően[1878] 1738 és 1745 között a Helytartótanács titkára[1879] volt Brunswick Antal (1709–1780)[1880]. Ebből a kulcsfontosságú

[1870] 700.467 6.
[1871] Kolinovics 252., 665.
[1872] 700.467 126., 450.
[1873] 700.470 29., 32.
[1874] Kempelen: Magyar nemes családok 61168. rekord.
[1875] Reiszig: Pest-Pilis-Solt-Kiskun községei DVD-ROM 429244. rekord. Ugyanakkor az a Bohus János, akivel 1784. augusztus 9-én, Aradon találkozhatunk egy nemesi társaság tagjaként (Márki: A Hóra-lázadás I. 612.), és aki később az aradi várból hozott ágyúkkal lövette szét a világosi várat, hogy oda a lázadó román parasztok ne fészkelhessék be magukat (Márki: A Hóra-lázadás II. 719.), már feltehetően másik személy. Ő szerzett adománylevelet az Arad vármegyei Világosra, és családja innen veszi nemesi előnevét. Nagy Iván szerint az ő felmenője az 1755-ben nemeslevelet szerző Bohus Imre volt, vagyis személyében nem a Zólyom megyei Bohus család egyik tagjáról van szó. (Nagy Iván: Magyarország családai II. 155.) Az úrbérrendezés Zólyom vármegyében Bohus Dánielt és Bohus Péternét találta csak, akik „töredék-," illetve „kis középbirtokosok" voltak, a nemesi birtokosok alsó feléhez, illetve a felső kétezerhez, azaz jobb módú feléhez tartoztak – szemben özvegy Bohus Imrénével, aki Arad vármegyében birtokolt 6766 úrbéres holdjával a felső százhoz tartozott. (Fónagy: Adattár I. 28., II. 818.)
[1876] Reiszig: Nyitravármegye nemes családai DVD-ROM 460544. rekord.
[1877] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 4727–4729., 4741. rekord. Az úrbérrendezéskor vagyona hat birtoktesten közel száz jobbágytelekre rúgott 2627 úrbéres holldal, 203 jobbággyal és 41 zsellérrel. Ez Fónagy besorolása szerint „nagy középbirtokot" jelentett, és Brunswick Antal ezzel az első 400 nemesi birtokos közé tartozott. (Fónagy: Adattár I. 28., II. 834.)
[1878] Nagy J.: Nádorválasztás 331.
[1879] Ember: A Helytartótanács 204.
[1880] Fazekas: Kancellária 1147. Halálának évéről hasonlóan: MOL A79 1. kötet 5. Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem. Ami viszont születését illeti, Fazekas Istvánnal ellentétben Fallenbüchl Zoltán az 1718. évet adja meg. (Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 309. után)

hivatalból azonban nem a tanácsosság felé lépett tovább, hanem pályafutását a Királyi Táblán folytatta: előbb személynöki (1747–1748), majd országbírói (1749–1755), végül nádori ítélőmester (1756–1762) a tiszti címtáras kalendáriumok adatai szerint.[1881] (Azt feltételezem, hogy kúriai kinevezése már 1745 folyamán megtörtént, és a pályafutás időben folytonos volt, nem tört meg, csak a kalendáriumok rögzítették késve a változást.) 1762 és 1775 között a Kancellária tanácsosa volt, és innen grófi címmel távozott:[1882] 1775. október 7-én állították ki grófi diplomáját.[1883] 1775-ben a Habsburg Birodalomhoz csatolt Galícia törvényszékének elnöke lett.[1884] Brunswick Antal az uralkodó bizalmi embere volt:[1885] 1766. január 16-án őt küldte Mária Terézia királyi biztosi minőségben a Vas és Zala megyei parasztmozgalom leszerelésére, majd a nyáron megbízatását Sopron vármegyére is kiterjesztette.[1886] Ezt követően részt vette az úrbéri pátens előkészítésében és végrehajtásában is,[1887] illetve a *Ratio Educationis* előkészítésében.[1888] 1769 és 1776 között Esztergom vármegye adminisztrátora, 1779-től haláláig pedig Bihar főispánja.[1889]

Már pályafutása kezdetén látható volt az iránta megnyilvánuló uralkodói kegy: Brunswick Antal 1741. június 25-én tagja volt a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrségnek,[1890] hogy azután a szertartás részeként a nádor javaslatára őt is aranysarkantyús vitézzé avassa Mária Terézia.[1891] A következő diétán már a Királyi Táblán szolgálta a királynőt, és pedig nemcsak sok bizottság tagjaként,[1892] hanem olyan vehemenciával is, hogy az *In Personalem* című ellenzéki paszkvillus szerint ő volt az a személynök és egy másik ítélőmester társaságában, aki a haza jogait árulta.[1893] Az 1764–1765. évi országgyűlés időszakában már Bécsben működött, mégis szerepet kapott a magyar szabadság passióját elbeszélő ellenzéki paszkvillusban, és nem is akárkiét: őt

[1881] Sebők: Hivatali pályafutások 41–42.
[1882] MOL A79 1. kötet 5. Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem. Kinevezésének évét megerősíti Fazekas: Kancellária 1148.
[1883] Szemethy: Rangemelésben részesült 316.
[1884] Fazekas: Kancellária 1147.
[1885] Evans: Austria, Hungary 182.
[1886] Eckhart: Jobbágypolitika 78., 86.
[1887] Sebők: Professzionalizáció 958.
[1888] Evans: Austria, Hungary 25.
[1889] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 76. Sebők Richárd szerint beiktatása 1770. május 2-án történt meg Esztergom vármegye adminisztrátorának hivatalába. (Sebők: Professzionalizáció 958) Ezt megerősíti a vármegyemonográfia: Reiszig: Esztergom vármegye története DVD-ROM 415279. rekord.) Bihari hivatalviselését Fallenbüchl 1779. október 23-a és 1780. december 14-i halála közé teszi. A vármegyemonográfia szerint viszont már 1779. május 18-án megtörtént ünnepélyes beiktatása. (Reiszig: Bihar vármegye története 373134. rekord.)
[1890] 700.478 175.
[1891] 700.475 182–183.
[1892] 700.466 28–30., 315–316., 700.467 126., 362., 450., 1751: 26. tc.
[1893] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 65.

szerepeltették Júdásként.[1894] Egy további diétai versezet Mária Teréziát az adó ügyében bírálta. Azzal, hogy végén „szerzőként" Brunswickot is megnevezték, a valódi szerzők kinyilvánították, hogy őt politikai ellenfeleik közé sorolják.[1895]

Hogy az uralkodó bizalmi embere volt, azt jól mutatja az Olga Khavanova által elmesélt kis történet is. 1766-ban Antal fia kiválóan vizsgázott német természetjogból a Theresianum növendékeként, és amikor átvette Mária Terézia kezéből az ilyenkor szokásos jutalmat, egy aranyláncot, az uralkodónő apja egészségi állapotáról kérdezte. Mikor hallotta, hogy idősebb Brunswick Antal lába fáj, azt tanácsolta neki, hogy magyar csizma helyett hordjon inkább kényelmesebb német lábbelit.[1896] Felemelkedésében nagy szerepe volt annak, hogy Adelffy János helytartótanácsi titkár (1723–1730), tanácsos (1730–1733), végül kancelláriai tanácsos (1733–1750) lányát vette el feleségül – mutatott rá Fazekas István.[1897]

Fiai is az uralkodó hű szolgái voltak: gróf Brunswick Antal felnövekedve helytartótanácsos lett (1785–1788),[1898] majd a nyitrai kerület (Bars, Nyitra, Pozsony és Trencsén vármegye) kerületi biztosa (1788–1790). Ezen megyék közül Bars főispánságát haláláig megtartotta (1788–1795).[1899] Az 1791-ben kiküldött rendszeres bizottságok közül a tanügyinek és az egyház- és alapítványügyinek volt a tagja. Fivére, gróf Brunswick József, aki 1770-ben szintén a Theresianum hallgatója volt,[1900] hétszemélynökként ugyanekkor a jogügyi bizottságba került.[1901] Ő a reformkor küszöbén az országbírói méltóságot is betöltötte.[1902]

Az általunk most vizsgált idősebb Brunswick Antal esetében tehát a diétai politikai állásfoglalás harmóniában van mind az egyéni karrier egészével, mind a következő nemzedék lojalitásával és ennek megfelelően sikeres pályafutásával.

[1894] Országgyűlési versek 32.
[1895] Országgyűlési versek 6. (34. vers)
[1896] Khavanova: Hazafiság 1057. A szerző idősebb Brunswick Antalt helytartótanácsosnak mondja, de – mint láttuk – ő ezt a tisztséget nem viselte, és ekkoriban a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa volt. Ekkor ifjabb Brunswick Antal 20 éves volt, és ekkoriban fejezte be hatéves tanulmányait a Theresianumban. (Kissné Bognár: Magyarországi diákok 338.)
[1897] Fazekas: Kancellária 1153.
[1898] Ember: A Helytartótanács 200.
[1899] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 66., 103. Szántay: Kerületi főispánok 1171.
[1900] Kökényesi: Összbirodalmi 117.
[1901] 1791: 47. tc. Ő korábban a Magyar Királyi Udvari Kancellária titkára, 1785-től tanácsosa volt. (Fazekas: Kancellária 1150.)
[1902] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 73. Nagy Iván úgy tudja, hogy az általunk vizsgált, és az arisztokrácia soraiba csak személyére nézve emelt Brunswick Antal gróf fiai, Antal és József 1796. november 8-án a grófi rangot utódaikra is megkapták. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 4729. rekord) Szemethy Tamás a Királyi Könyveket vizsgálva ezzel szemben az apa grófi rangemelése mellett csak Józsefére bukkant, és pedig 1790. november 18-i dátummal. (Szemethy: Rangemelésben részesült 316.)

Darvas József

Korábban már részletesebben megismerkedtünk fia, Darvas Ferenc pályafutásával. Most az apa karrierje is vizsgálatunk középpontjába kerül. Családja Nógrád egyik jeles hivatalviselője volt. Tagjai az úrbérrendezés alkalmával főleg Gömör és Nógrád megyei birtokokon gazdálkodtak. Ezek között akadt ezer hold úrbéres földterület feletti „nagy középbirtok" is, de a jellemzőek a „kisbirtokok" és a „kis középbirtokok" voltak (Fónagy Zoltán besorolását alapul véve).[1903] Darvas József anyja Mocsáry Borbála volt, apja pedig Darvas Ferenc,[1904] aki Nógrád vármegye első alispánjának címét viselte. Ő maga is ezen a pályán indult el: Nógrád jegyzőjévé 1744-ben, első alispánjává 1756-ban választották.[1905]

Tehát jegyzőként volt Nógrád diétai követe az 1751. évi diétán,[1906] és megnyilvánulásai egyértelműen az ellenzéki politikai póluson helyezik el. Június 11-én például kifejtette, hogy Magyarország immár egy korábbi instanciában már Mária Terézia elé tárta azt a tényt, hogy az ország erejét tekintve lehetetlen az adóemelés, és mivel ebben a tekintetben nem történt semmi változás, most sem mondhatnak mást, mint hogy nem adhatnak magasabb éves hadiadót – hacsak az ország nem akar magának ellentmondani.[1907] Mégis királyi tanácsosi címet kapott 1760-ban.[1908] Vagy talán addigra diétai ellenzékiségének emléke már elhalványodott?

Darvas József első alispán 1764–1765-ben ismét ott volt a diétán Nógrád vármegye képviseletében,[1909] az általa képviselt politikai irányvonalról viszont már nem egyértelmű a kép. Egyszer megróják az ellenzéki szellemű paszkvillisták: bár jó ellenzéki volt, egy alkalommal felállt, s azt mondta, hogy a személynök bejelentését az alsótábla egésze jóváhagyja.[1910] Másszor viszont az ország védelmezői közé sorolják,[1911] illetve azt mondják róla, hogy a haza védelmezője, mert a haza érdekében működik. Külön támadást kapott azért Rádayval és Majláth-tal együtt, mert Pest, Nógrád és Hont vármegyében „kiszorították" a követségből Tihanyi Dánielt.[1912] Minden bizonnyal az ellenzékiséget tekinthetjük Darvas jellemző politikai profiljának: követtársával, galánthai Balogh Jánossal együtt (aki korábban Gömör alispánja volt, és 1763-ban választották Nógrád első

[1903] Fónagy: Adattár I. 28., II. 868–869.
[1904] Hellebronth: Testőrség 126.
[1905] Nagy Iván: Magyarország családai III. 242–243., 245–246.
[1906] 700.467 5.
[1907] 700.470. 28. (Egy másik ellenzéki hangú felszólalása: uitt 26.)
[1908] Nagy J.: A rendi ellenzék 83.; Hellenbronth: Testőrség 126.
[1909] Csepreghy.
[1910] Országgyűlési versek 8. (43. vers).
[1911] Országgyűlési versek 28.; vö. Téglás: A történeti paszkvillus 107–108.
[1912] Téglás: A történeti paszkvillus 105., 108.

alispánjává[1913]) fontos szerepet játszott a diétán az országgyűlés történetét hosszú tanulmányban feldolgozó Horváth Mihály szerint.[1914] 1764. szeptember 24-én a nemesi felkelés esetleges szabályozása esetére még azt sem tartotta kizártnak, hogy ezért az Isten büntetése sújt le Magyarországra, hasonlóan ahhoz, hogy „a népet megszámító Dávidot mirígyhalállal büntette." Amikor az október 1-i vitában a klérusnak a királyi előterjesztéseket pártoló véleményét így torkolta le: „ha valakinek, bizonyára a papságnak kell gondoskodnia a nép sorsának javításáról, mert sok helyt már oly szegény az, hogy ruha híjában a templomba sem járhat" – foglalja össze Horváth Mihály.[1915]

Felesége Szirmay Zsuzsa volt.[1916] Mindkét fia (már a harmadik egymást követő generációban) Nógrád alispánja lett.[1917] Egyikükkel, a Helytartótanácshoz előrelépő Darvas Ferenccel már korábban megismerkedtünk. Róla lehet tudni azt a szakirodalomból, hogy református volt, ami tehát apja felekezetét is elárulja.

Majláth József

A 19. század első felében a politikai elit egyik legfontosabb szereplője a székhelyi Majláth család volt, amely a 17. században Bars és Hont megyében élt, és nem azonos a fiágon a 16. század végén kihaló nevezetes erdélyi Majláth családdal.[1918] Korábban többször is találkoztunk Majláth II. Józseffel, aki grófi rangot szerzett és több főméltóságot is viselt a 18. század végén. Az ő apja, az 1757-ben meghalt Majláth I. József az, aki most érdekes számunkra az 1751. évi diétán való szereplése okán.[1919]

Hont vármegyében kezdte a tisztségviselést, de ez némiképpen félrevezető, ő nem tartozott a tipikus vármegyei nemességhez, hiszen már nagyapja, Majláth Miklós is királyi jogügyigazgató volt 1650 és 1682 között.[1920] (Ezt megelőzően pedig Lippai prímás titkáraként működött.[1921]) Majláth József 1741-ben a diétán még gróf Kollonich Ádám távollévő özvegyét képviselte,[1922] egy

[1913] Reiszig: Nógrád vármegye története 485.
[1914] Balogh János ellenzéki szónoklatairól: Horváth Mihály: Az 1764-ki 391.
[1915] Horváth Mihály: Az 1764-ki 397., 401.
[1916] Hellenbronth: Testőrség 126.
[1917] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 7398. rekord.
[1918] Az erdélyiek előneve szunyogszeghi volt, az általunk vizsgált családé pedig székhelyi. (Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24617–24622. rekord)
[1919] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24632–24633. rekord.
[1920] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 132., Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24622–24632. rekord.
[1921] Reiszig: Hont vármegye nemes családjai DVD-ROM 423866. rekord.
[1922] Kolinovics 666.

évtizeddel később azonban már vármegyéjének, Hontnak a képviseletében jelent meg.[1923] Ebben a megbízásban minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy Majláthnak amúgy is meg kellett jelennie az országgyűlésen, még hozzá a Királyi Táblán. Majláth Józsefet a tiszti címtáras kalendáriumok 1748-től 1757-ig,[1924] haláláig[1925] írják a Királyi Tábla egyik ülnökének. Ezen minősége nemcsak bizonyos feladatokat rótt rá,[1926] hanem általában véve is meghatározta politikai állásfoglalásainak színezetét: az ellenzéki paszkvillisták ellenséget láttak benne.[1927] Ennél kicsit árnyaltabb képet fest róla a *Paskvillus ex Sanctis Scriptis* című paszkvillus, amely szerint Majláth úgy tesz, mintha nem is tudna semmit a királyi leiratról. Ha egy, az adóemeléssel szembeni országgyűlési versezet a Királyi Tábla egyik ülnökét nem ennek pártolásáért ítéli el, hanem csak a fent említett vádat fogalmazza meg vele szemben, akkor szinte bizonyosak lehetünk abban, hogy Majláth Józsefet e kérdésben inkább a taktikázás, esetleg a passzivitás jellemezte, mintsem az uralkodói politika konfrontatív képviselete.[1928]

Nem is gyűjtött nagy vagyont: halála után jó egy évtizeddel az úrbérrendezés özvegye tulajdonában egy nagyobb birtokot talált Hont és és két kisebbet Nyitra vármegyében összesen 24,375 telket 623 hold úrbéres földön 24 jobbággyal, 12 házas és egy házatlan zsellérrel. Fónagy Zoltán ennek alapján Majláthot a „középbirtokosok" közé sorolhatta, az első 750 nemesi birtokos közé.[1929]

Ennél jóval többet tudunk fiáról, a korábban említett Majláth II. Józsefről (1735–1810),[1930] aki 1764-ben még Hont vármegye követeként érkezett a diétára,[1931] mert ebben a megyében viselt ő is előbb jegyzői, majd első alispáni hivatalt,[1932] de utána pályafutását birodalmi szinten folytatta. A bécsi Udvari Kamara tanácsosa lett. Festetics Pál kamarai alelnök kérésére ő oktatta Ürményi József kancelláriai tanácsossal együtt fiát, a Theresianumban tanuló ifjú Festetics Györgyöt magyar köz- és államjogi ismeretekre. Nem véletlenül őt kérte fel az apa erre a feladatra, sógorságban voltak egymással: Majláth első felesége Bossányi Mária volt, Festetics Pál feleségének unokatestvére.[1933]

[1923] 700.467 5.
[1924] Sebők: Hivatali pályafutások 43.
[1925] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24632. rekord.
[1926] Lásd például 1751: 26. tc.
[1927] Téglás: A történeti paszkvillus 93.
[1928] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 36.
[1929] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1148.
[1930] Kurucz: Kényszer és szolgálat 1348.
[1931] Csepreghy.
[1932] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 24632. rekord. Reiszig Ede szerint 1765-ben választották első alispánnak. (Reiszig–Kudera–Krupecz: Hont vármegye története [1848-ig] DVD-ROM 423429. rekord)
[1933] Kurucz: Kényszer és szolgálat 1348.

1776-ban Majláth Józsefet nevezték ki Fiume első magyar kormányzójának, amikor a kikötőváros és a hozzá tartozó területek a magyar koronához kerültek. 1776. október 21-én iktatták be hivatalába.[1934] Fiumei kormányzóként a frissen felállított (és rövid életű) Szeverin vármegye főispánja volt (1776–1783), majd Borsodé (1784–1785), a II. József féle reformmal pedig a pesti kerületben 1785–1787-ig kerületi biztos.[1935] Ezt követően előléptették, Bécsbe került: alkancellár lett (1787–1791), majd az Udvari Kamara alelnöke (1791–1795).[1936] Innen került vissza Magyarországra a korábban már említett tárnokmesteri méltóságába (1795–1797).[1937] Tárnokmesterként természetesen a Helytartótancs főnemesi tanácsosa is volt (1795–1797).[1938] A 19. század elején államminiszteri hivatalra emelkedett.[1939] Haláláig viselte Borsod és Verőcze vármegye főispánjának tisztét.[1940] 1785-ben kapott grófi rangot.[1941]

Majláth II. József már az 1790-es években is jelentős politkai szerepet játszott. Pálffy Lipót kancellár, Zichy Károly országbíró, Ürményi József személynök, a másik (erdélyi) alkancellár, Teleki József, valamint két kancelláriai tanácsos, felsőbüki Nagy József és Pászthory Sándor mellett ő is részese volt azon tanácskozásnak, amelyen a király és a rendek között végül is megegyezést teremtő nagy fontosságú 1790. szeptember 21-i leiratot fogalmazták meg. Ez a koronázási hitlevél változatlanul hagyása mellett kilátásba helyezte a régi törvényeknek megfelelő rendi követelések elfogadását. II. Lipót ezt a kancelláriai javaslatot az Államtanács közbejötte nélkül fogadt el.[1942] A

[1934] Jánossy: A fiumei kikötő 495., lásd még Marczali: Magyarország története (reprint) XV 45
[1935] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 72., 81., 87., 92., 131., Szántay: Kerületi főispánok 1171., Marczali: Magyarország története (reprint) XV 45., lásd még Császár: A pálos-rend II. 413.
[1936] MOL A 79 1. kötet 37. (Ez úton köszönöm meg Vámos Andrásnak ezt az adatot.) Szántay: Kerületi főispánok 1171–1172. Alkancellárságára még: Fraknói: Martinovics I. 6.
[1937] Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 81. Egészen más pályát rajzol fel Majláthnak Szántay Antal: a galíciai kormányzatban volt 1794-től szerinte főhősünk vice-gubernátor, majd 1797-től udvari kancellár. (Szántay: Kerületi biztosok 1175.) Az ellentmondást feloldani a későbbi kutatás feladata, itt ugyanis elsősorban apjára irányul figyelmünk.
[1938] Ember: A Helytartótanács 200. Megjegyzem, hogy fia, Majláth III. József 1785–1788-ig a Helytartótanács titkára, majd köznemesi (1788–1795), végtére főnemesi tanácsosa volt (1795–1802 és 1812–1814). (Ember: A Helytartótanács 200., 203., 205.) Ezek szerint ő csak 1795-ben lett arisztokrata.
[1939] Lásd például József nádor iratai II. 104., III. 60.
[1940] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 72.,133. Halálának időpontjaként Fallenbüchl Zoltán az egyik helyen az 1809. évet jelöli meg, míg a másikon 1810. december 17-ét ad meg. Fent Kurucz Györgyöt követve a második (pontossága miatt amúgy is elfogadhatóbbnak tűnő) adatot adtam meg. A kerületi rendszer felszámolásával borsodi főispánként való ismételt beiktatására lásd Folyóiratok szemléje 185., amely Kerékgyártó Eleknek a *Hazánk*ban publikált közleményére hivatkozik.
[1941] Szemethy: Rangemelésben részesült 316.
[1942] Mályusz: Bevezetés 35–36.

diéta végeztével Majláth tagja lett a kiküldött rendszeres bizottságok közül a közpolitikainak.[1943] 1795-ben ő lett József nádor mentora. Mályusz Elemér igen konzervatívként, a klérus embereként és a felvilágosodás ellenségeként jellemzi,[1944] más történész „nagyeszű és tiszta magyar érzelmű" emberként írja le.[1945] Majláth I. József másik fia György volt, aki előbb királyi jogügyigazgató volt (1798–1805), később haláláig a személynök tisztségét töltötte be (1808–1821).[1946] Majláth I. József udvarhű pályafutása tehát a következő generációban csúcsosodott ki, és egészen a birodalom legfelső vezetéséig ívelt.

Prónay Gábor

Túróc vármegyei evangélikus család sarja, apja költözött Túrócból Nógrád vármegyébe.[1947] Prónay Gábor 1695-ben született. Bél Mátyás tanítványa volt a pozsonyi líceumban, és híres tanárával a későbbiekben is kapcsolatban maradt, és munkáját támogatta. Jogászként működött, gróf Koháry István teljhatalmú megbízottja volt és a Pest-Pilis-Solt megyei Bosnyák-birtokok provizora. Pest vármegyében viselt tisztségeket: esküdt volt, 1730-tól táblabíró, a megye képviselője az 1736. évi *concursus*on. Egyes források kúriai ügyvédként emlegetik.[1948] Megyei karrierjének elindításában Koháry Istvánnak kulcszerepe volt. Ő kérte arra Pest megyét 1729. november 6-i levelében, hogy hívják meg Prónayt a vármegye fontosabb gyűléseire, különösen azokra, amelyek tárgya a katonaság elszállásolása és a hadiadó kivetése lesz.[1949]

Két évtizedre rá, 1750-ben Prónay Gábor egyike volt azon protestánsoknak, akik egy küldöttség tagjaként tiltakoztak Bécsben a magyar főurak rekatolizációs lépései ellen.[1950] Az evangélikus felekezet egyik oszlopa volt, Révész Kálmán szavaival „vezető, tanácsadó, patronus és

[1943] 1791: 67. tc.
[1944] Mályusz: Bevezetés 222.
[1945] Szemere: Nemzetgazdaság II. 472–473.
[1946] Reiszig: Hont vármegye nemes családjai DVD-ROM 423866. rekord, Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai 132.
[1947] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 34923. és 34940. rekord. Prónay Gábor nógrádi birtokai feltehetően apai örökségképpen kerültek hozzá. (Lásd például Reiszig-Vende: Nógrád vármegye községei DVD-ROM 448794., 448975. rekord.) Az, hogy 1730. október 2-án jelen volt ifjabb báró Révay Mihály csongrádi főispáni beiktatásán, magyarázható a szomszédos Pest vármegyében viselt hivatalával is, illetve azzal is, hogy a főispán Túrócból érkezett, ahol családja kezében volt az örökös főispánság. (Zsilinszky: Csongrádvármegye IV. 812–814.)
[1948] Nagy J.: A rendi ellenzék.
[1949] Idézi Nagy J.: Rendi politikai kultúra 78.
[1950] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 175. Marczali Henrik egy 1749. évi küldöttségről tud, amely tagjaként Prónay is Mária Teréziához fordult a protestánsok instanciájával. (Marczali: Magyarország története (reprint) XIV. 358.)

Maecenas."[1951] A Pest megyei Acsa egyik felét Károlyi Sándor gróftól cserével szerezte meg 1731-ben (akihez az felesége révén jutott Bosnyák-örökségképpen), majd a másik felét előbb zálogba vette (1742), majd megvásárolta (1744).[1952] Mindennek kicsit más a kicsengése Bél Mátyás tolmácsolásában: „a Bosnyák örökösök része néhány évvel ezelőbb Prónay Gábor ügyvédre szállt örökös tulajdonnal, nem is annyira jog szerint, mint inkább a szerencse folytán."[1953] Itt 1752-ben kőtemplomot emelt.[1954] Prónay Gábor Acsán a harmincas évek második felében pompás barokk kastélyt építtetett. 1758-ban halt meg.[1955] Özvegyét az úrbérrendezés idején a „nagybirtokos" kategóriába sorolta, azaz az ország első száz nemesi birtokosa közé Nógrád, Pest, Trencsén és Túróc megyében fekvő 17 birtoka 219,625 jobbágytelekkel, 6924 úrbéres holddal, 350 jobbágyával és száz zsellérével.[1956]

Az 1736. évi *concursus*on való szereplését már korábban láthattuk: június 14-én felolvasott leiratában az uralkodó azt kérte, hogy a rendek 200.000 forintos *subsidium*-felajánlásukat még egészítsék ki 100.000 forinttal, továbbá még gabonát is kért és a hátralékos adó kifizetését. A másnapi vitában Prónay Gábor egyike volt (Czompó Sándor és Nemsovay György mellett) azon vármegyei követeknek, akik felszólalásukkal támogatták Balogh János Pozsony megyei követ kifakadását. Balogh ugyanis így szónokolt: már eleget ecsetelték a szegény adózó nép nyomorúságát, az ő megyéjének a hátraléka 100.040 ft; elégedjék hát meg őfelsége a 200.000 forint *subsidium*mal. Véleményükhöz azután a többi megyei követ is csatlakozott.[1957]

1741-ben Prónay Gábor a távollévő idősebb Révay Pál bárót képviselve vett részt a diétán,[1958] ami demonstrálja, hogy Túróc vármegyéhez nemcsak gyökerei kötötték, hanem élő kapcsolatok is. Egy ceremoniális deputáció mellett[1959] a sérelmek kidolgozására és a hitlevél pontjainak összeállítására kiküldött bizottságba is bekerült.[1960] Amikor diétai követe, Zlinszky

[1951] 86 darab, 1734 és 1755 között kelt, az evangélikus egyház története számára fontos levelét publikálták 1905-ben. Lásd Révész: Könyvismertetés 155.
[1952] Reiszig: Pest-Pilis-Solt-Kiskun községei DVD-ROM 428798. rekord. Más volt Pest megyei Bosnyák-birtok is került Prónay-kézre, például Csővár, míg Felsődabas felesége, királyfalvi Róth Éva kezével került hozzá. Prónay Gábor 1754-ben még Szentmártkonkátán is birtokos volt. (Uitt 428879., 428930. és 429217. rekord.) Csővár kapcsán Bél Mátyás azt írja, hogy Prónay „a Bosnyák tulajdont magának kaparintotta meg." (Idézi: Nagy J.: Rendi politikai kultúra 78.)
[1953] Idézi: Nagy J. Rendi politikai kultúra 78.
[1954] Kosáry: Művelődés 227.
[1955] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 174–175. Egy másik adat halálát 1756-ra teszi. (Nagy J.: Rendi politikai kultúra 78.)
[1956] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1294.
[1957] 700.479 32–33.
[1958] Kolinovics 667.
[1959] Kolinovics 46.
[1960] 700.478 51–52., 700.475 44.

dc_1391_17

János bejelentette Pest-Pilis-Solt vármegyének, hogy egészségi állapota miatt nem képes a továbbiakban ellátni képviseletét, az augusztus 16-i megyegyűlésében úgy döntöttek, hogy állítsanak ki egy biankó megbízólevelet az új követnek. A név üresen hagyott helyére vagy az amúgy is Pozsonyban tartózkodó Prónay Gábor, vagy az oda készülő megyei pénztárnok, Horányi Gábor neve kerülhessen.[1961] Prónayból tudtommal mégsem lett már ekkor a vármegye követe, feltehetően azért, mert a diéta bezárására már október 20-án sor került[1962] – erre még egy évtizedet kellett várnia.

1751-ben mint táblabíró lett végül Pest-Pilis-Solt országgyűlési követe.[1963] A diéta elején, amikor az eljárásrend ügyében kellett határozatot hozni, Prónayt június 11-i felszólalásai ambivalensnek mutatják: először is azt javasolja, hogy mielőtt a királyi előterjesztéseket tárgyalásba vennék, és ezekről döntenének, kérjék feliratban őfelségét, hogy orvosolja a sérelmeket – és ekkor a rendek képesek lesznek majd arra (erejük megfeszítésével), hogy megadják a Mária Terézia által kért adót. De ezt az ellenzékies hangnemet következő felszólalásában azon nyomban korrigálta. Megismételte javaslatát, de hozzátette, hogy a diétának pótlólagos adóalapot kell találnia, és ezt a funkciót a nemrégiben reincorporált területek nem tölthetik be, mert ezek integrációja a rájuk korábban is kirótt terhek automatikus vállalását is jelenti Magyarország részéről. Tanácsosabb megőrizni őfelsége kegyét – érvelt Prónay Gábor – és valamit előbb önként megajánlani, mintsem csak később egyezni bele az adóemelésbe, amikor őfelsége már elégedetlen a rendekkel.[1964]

Úgy tűnik, alapvetően ez utóbbi, lojális irányvonal jellemezte politkai állásfoglalásait, mert az *In diversos* című diétai versezet szerint Prónay az adóemelés támogatói közé állt.[1965] Téglás J. Béla szerint ezen a diétán ő volt az adóemelés mellett kardoskodó két leghazafiatlanabb és a paszkvillusok által leginkább támadott „politikus“ egyike. Egy paszkvillista „pessimus civis”-nek nevezte, akit az ördögök küldtek a haza elpusztítására, mint annak „legrosszabb polgárát“.[1966] A *De Csuzy et Okolicsány* című paszkvillus Prónayt nevezte a kormánypárt négy alsótáblai vezére egyikének, és volt olyan ellenzéki paszkvillus, amely együtt szidalmazta az evangélikus Prónayt és a katolikus klérust. Ismét másutt azzal vádolták, hogy felekezetének ügye és karrierrvágya állítja szembe a haza ügyével. Egy paszkvillista egyenesen „az ország árulójának” mondta, aki Júdásként akarja eladni Magyarországot.[1967]

[1961] Salamon: Az 1741-ki 62.
[1962] Szijártó: A diéta 144.
[1963] 700.467 5.
[1964] 700.470 27–28., 31.
[1965] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 40.
[1966] Téglás: A történeti paszkvillus 89–90.
[1967] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41., 77., 81.

Mintha Mária Terézia iránt tanúsított lojalitása fiainak pályafutása kapcsán nyerte volna el méltó jutalmát II. József kezéből. Gábor (1748–1811)[1968] és László fia együtt részesült bárói rangemelésben 1782. március 8-án.[1969] Ifjabb Ráday Gedeon mellett (aki kitért a felkérés elől) Prónay Lászlónak ajánlotta fel II. József 1783-ban az egyik szabaddá váló helytartótanácsosi állást.[1970] Prónay Gábor mindkét fia főispán is lett: László Nógrád vármegye hivatalainak viselése után besztercebányai kerületi biztos (1785–1790) lett, majd 1790-től haláláig csanádi főispán,[1971] Gábort II. József az előbbit pozsonyi tankerületi főigazgatóvá nevezte ki,[1972] majd Gömör főispánja volt haláláig.[1973] 1790-ben, Sándor Lipót főherceg nádorrá választásakor a végül fel nem bontott borítékban a két protestáns nádorjelölt egyikének a neve báró Prónay volt.[1974] Esélye ugyan a boríték felbontásakor sem lett volna, mégis komoly presztízst mutat maga a jelölés is.

Rudnyánszky József

Apja Nyitra vármegyei szolgabíró volt,[1975] de Rudnyánszky József Pest vármegye tiszti ügyésze lett 1731-ben. 1737-ben táblabíróvá is választották. 1738-ban a budai kamarai kerület ügyészeként említették. Tiszti ügyészi hivatalát a vármegyénél 1740-ig viselte.[1976] Ekkor került országos hivatalba. Ennek hátterében minden bizonnyal családi kapcsolatai álltak. 1735-ben ugyanis, három évvel apja, báró Száraz György személynök halála után feleségül vette Száraz Juliannát, A házasságot Rudnyánszky pártfogója, Grassalkovich Antal személynök szorgalmazására

[1968] Wagner Lajos róla szóló munkáját ismerteti: Szemle 1912 558.
[1969] Szemethy: Rangemelésben részesült 315.
[1970] Kujbusné Mecsei: Szabolcsi követjelentések 106.
[1971] H. Balázs: A nyolcvanas esztendők 1086., Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 73., Szántay: Kerületi főispánok 1171., 1175.
[1972] Kosáry: Művelődés 445. Így Teleki József gróf mellett ő volt a másik protestáns ebben a pozícióban. Kosáry Domokos abban viszont téved, hogy a Prónay fivérek Mária Teréziától kapták volna bárói címüket, hiszen erre mint protestánsoknak II. József uralkodásáig kellett várniuk. Lásd Szemethy: Rangemelésben részesült 306.
[1973] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 77.
[1974] Mályusz: Bevezetés 42. Érdekes módon nem találtam arra adatot, melyik Prónay főispánról lenne szó. Prónay Gábor gömöri főispánsága 1789. január 2-tól datálódik, Prónay László csanádi főispánsága ugyan hónap és nap megadása nélkül pusztán 1790-nel indul a Lendvay-féle méltóságkönyv szerint, de a diéta megnyitásakor már csanádi fősipánként szerepel a névsorban, így a nádorválasztáskor mindketten főispánok voltak. (Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 73., 77., Naponként-való xiv.) Mivel II. Lipót a diéta végeztével adott jellemzésében fiának Prónay Lászlót ajánlotta figyelmébe mint megbízható személyiséget, akitől érdemes tanácsot kérnie (Sándor Lipót 434., 436.), feltételezem, hogy ő lehetett inkább a nádorjelölt is.
[1975] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 37629. rekord.
[1976] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 176. Ő is jelen volt az imént említett csongrádi főispáni beiktatáson 1730. október 2-án, de esetében egyértelműen Pest vármegyei hivatalviselése lehet csak ennek oka. (Zsilinszky: Csongrádvármegye IV. 812–814.)

kötötték. A Száraz-birtokok így Rudnyánszky kezére kerültek.[1977] (Grassalkovich Rudnyánszky anyai rokona volt.[1978]) Rudnyánszky József így 1767-ben egyike volt azon 62 birtokosnak, akik fejenként 10.000 kataszteri holdnál nagyobb úrbéres birtokállománnyal rendelkeztek – összességükben pedig kétmillió holddal, a teljes birtokállomány kétötödével. Ők voltak az igazi nagybirtokosok a kor Magyarországán. Ebbe a szűk körbe mindössze hat köznemes (illetve köznemesi család) került be,[1979] vagyis Rudnyánszky József vagyona alapján messze kiemelkedett a *bene possessionatus* köznemességből is.

A Királyi Tábla ülnökeként volt már jelen a jász-kun *redemptio* után a kerületek önkormányzatának ünnepélyes helyreállításán 1745. július 11-én.[1980] A tiszti címtáras kalendáriumokban 1741-től 1748-ig érseki, 1749-től 1757-ig királyi ülnökként szerepel a Királyi Táblánál, majd a Hétszemélyes Táblánál lesz nemesi ülnök (1758–1774), végül a Sebők Richárd által feltárt kalendáriumok 1775-től 1782-ig főnemesi ülnökként tüntetik fel itt. Több, mint négy évtizedes kúriai pályafutását az intézmény történésze kivételes hosszúságúnak minősíti.[1981] 1763-ban építtette a nagytétényi kastélyt.[1982] 1773. december 3-án nyert bárói címet.[1983] 1742-ben született fia, Rudnyánszky Elek 1762-ben Pest megye ajánlásával került a bécsi nemesi testőrség kötelékébe.[1984]

Mivel már az 1741. évi diéta előtt a Királyi Táblánál működött, a diétán hivatalból részt kellett vennie, ezért kézenfekvő volt, hogy Pest vármegye februárban őt választotta második követévé, sőt a követutasítás kidolgozására kiküldött bizottságba is beválasztotta,[1985] majd április 27-i váci közgyűlésében megbízólevelet adott neki, felkérve arra, hogy képviselje az

---

[1977] Sebők: Professzionalizáció 955. Száraz Györgynek nem volt fia, csak három lánya: Julianna, Erzsébet és Katalin. Felesége kezével Rudnyánszky József szerezte meg a Száraz György szentandrási uradalmát Békés vármegyében, amelyet ő felesége, Daróczy Kata révén örökölt meg, s valamikor annak nagyanyja, Paksy Anna kezével került a Szatmár vármegyei Daróczy családhoz. (Szilágyi A.: Békés vármegye 48.)

[1978] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 176.

[1979] Fónagy: Nemesi birtokviszonyok 1172.

[1980] Illéssy: Jászkun 248.

[1981] Sebők: Hivatali pályafutások 29., 38–39., 43.

[1982] Reiszig: Pest-Pilis-Solt-Kiskun községei DVD-ROM 429071. rekord.

[1983] Szemethy: Rangemelésben részesült 314. Itt is látható a tiszti címtáras kalendáriumi adatok „megkésettsége”: rangemelése után Rudnyánszky nyilvánvalóan már nem nemesi, hanem főnemesi ülnök volt: akár 1773 decemberétől, akár csak 1774 elejétől – de biztosan nem csak 1775-től. Ehhez hasonlóan aranysarkantyús vitézi címét csak 1741-ben nyerhette el, Mária Terézia koronázásakor, ez azonban még az 1742. évi kalendáriumban sem szerepel, csak az 1743. éviben. (Kalendariom 1741 F4v; Kalendariom 1742 Gv; Kalendariom 1743 Lv – az adatokat Sebők Richárdnak köszönhetem.) Mária Teréziától elnyert főnemesi címe garantálja, hogy katolikus volt.

[1984] Hellebronth: Testőrség 322.

[1985] Salamon: Az 1741-iki 62–63..

országgyűlésen,[1986] ahol tehát egyszerre volt azután érseki ülnök és megyei követ.[1987] (Helyet természetesen a Királyi Táblánál foglalt.[1988]) A Mária Teréziát május 27-én Bécsben üdvözlő, május 20-án megválasztott országgyűlési deputáció egyik tagja volt az alsótábla részéről.[1989] Ezen a koronázó országgyűlésen, miután a ferences templomhoz kirendelt koronázási díszőrségben részt vett,[1990] ő is azon kevesek között volt, akiket Mária Terézia aranysarkantyús vitézzé avatott.[1991]

1751-ben szintúgy megjelent a diétán Rudnyászky, de már csak a Királyi Tábla tagjaként,[1992] és ismét tagja volt annak a deputációnak, amely Bécsbe indult a királynő köszöntésére.[1993] Erről a diétáról ismeretesek konkrét politikai megnyilvánulásai. A *Paskvillus ex Sanctis Scriptis* szerint Rudnyánszky készíti az ostort az ellenzék megregulázására. (Nyilvánvalóan az adó ügyéről van szó.)[1994] A június 11-i vita valóban lojális kormánypártinak mutatja. Úgy érvelt, hogy a rendeknek nem szabad Mária Teréziával összeütközésbe kerülniük: hiszen ő az úrnőjük, ráadásul a sérelmek orvoslása is egyedül az ő kegyétől függ – ennek függvényében pedig az adóalap jövőre remélt növekedése is. A rendek képtelenek maguk „bizonyos [adó-] alapot felkutatni." Ezért – javasolta – egyezzenek meg a királynővel, és ennek részét kell képeznie annak is, miként tehetnek eleget az ő pénzügyi igényeinek, amelyek az ország megőrzését célozzák.[1995] Amikor az ellenzék egyik szószólója, Okolicsányi János az adóemelés lehetetlenségét bizonygatta, Rudnyánszky erre azzal felelt, hogy az országot a betelepülések igenis gyarapították, és nem igaz, hogy lehetetlen volna adót emelni.[1996]

Szathmáry-Király György

Gömör vármegye legelőkelőbb családjának borsodi ágából származott. Apja Borsod vármegye alispánja volt élete végén.[1997] Fivére, Szathmáry-Király Ádám (1692–1752) 1711-ben II. Rákóczi Ferenc szolgálatában lengyelországi, majd franciaországi bujdosásba indult, de innen (miután 1715-ben III. Károlytól kegyelmet kapott) 1717-ben hazatért. 1724 és 1732 között Borsod

[1986] 700.477 3.
[1987] Kolinovics, 29., 661., 663. Más adat szerint ugyanekkor Patachich kalocsai érseket is képviselte. (Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 176.)
[1988] 700.476 25. és ugyanígy Salamon: Az 1741-iki 82–83.
[1989] Kolinovics 65. és 700.475 8.
[1990] 700.478 175.
[1991] 700.475 182–183.
[1992] 700.467 4.
[1993] 700.466 28–30.
[1994] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 36.
[1995] 700.470 32.
[1996] 700.470 33.
[1997] Gyapay Marianna szerint 1717–1724-ig, Kandra Kabos névsorában 1717–1723 szerepel. (Gyapay: A 18. századi 29–32., Kandra: Borsod alispánjai 182.)

szolgabírája volt, 1736-ban pedig a protestáns rendek követe Bécsben.[1998] Emigrációbeli tapasztalatait napló formában jegyezte le.[1999] Fivére, a számunkra most fontosabb György pedig angliai tanulmányúton járt, melynek gyümölcse J. Gedde méhészeti munkájának magyar fordítása lett (*Angliai méhes kert*, 1759). A marhavész elleni ausztriai rendelkezések magyar fordítását nyilván hivatalos megbízásból adta közzé – írja Kosáry Domokos.[2000] Ő is jelentős személyisége volt felekezetének a 18. század derekán: a tiszamelléki egyházkerületben a főgondnok tisztségét töltötte be. Az úrbérrendezés idején az ország első 400 nemesi birtokosa közé tartozott, mert Abaúj, Borsod, Gömör és Szabolcs vármegyében fekvő tíz birtokán, 1541 úrbéres holdon 38 jobbágytelket mondhatott a magáénak 85 jobbággyal, 27 házas és egy házatlan zsellérrel.[2001]

Szathmáry-Király György már 1741-ben Borsod vármegye táblabírájaként képviselte megyéjét a diétán,[2002] majd a következő országgyűlésen ismét csak táblabírói minőségben volt Borsod követe.[2003] A júniusi diétai vitákban való részvételéről annyit tudunk, hogy mérsékelt ellenzéki álláspontot fejtett ki: azt javasolja a terítéken lévő ügyrendi kérdésben, hogy míg a diétán a királyi előterjesztéseket referálják, meg lehet kezdeni a sérelmek felterjesztését. (Vagyis azzal nem kell megvárniuk a prozpozíciók tárgyalásának befejezését.) A dolog érdemét tekintve pedig úgy véli: mindenki elismeri ugyan, hogy őfelségének szüksége van a pénzre, de az ország adózóinak „elerőtlenedett állapotát" már jelentették a rendek. A királynak először ezen kell segítenie, és ha akad alap az adóemelésre, azt a diéta meg fogja adni – de ennek mennyiségét csak ekkor lehet meghatározni.[2004] Később a személynöknek azt felelte, hogy a nádori porták arányosabb felosztásából új adóalap nem származik, mert azzal, amit az egyik megyében találnak, egy másik, súlyosan megterhelt megyén kell könnyíteni.[2005] Nem csodálhatjuk, hogy a *De Csuzy et Okolicsányi* c. paszkvillus szerint ekkor Szathmáry-Király György az alsótáblai ellenzék hét kiemelkedő tagjának, a „Tündöklő Gyöngyek" és „fénlő jó Szíveknek" az egyike volt.[2006]

Végül megjelent az 1764–1765. évi diétán is, mint Borsod vármegye követe.[2007] Tagja lett rögtön a Mária Terézia meghívására Bécsbe küldött üdvözlő deputációnak, majd a jogi reform

[1998] Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 401. Thaly Kálmán által kiadott, 1711–1714-ből származó naplójából kivonat olvasható: Rákóczi tükör II. 419–442.
[1999] Kosáry: Művelődés 190.
[2000] Kosáry: Művelődés 639.
[2001] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1379.
[2002] Kolinovics 663.
[2003] 700.467 5.
[2004] 700.470 28.
[2005] 700.470 33–34.
[2006] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 41.
[2007] Csepreghy és Csepreghy.

kidolgozására a bán elnöklete alatt kiküldött bizottságnak is.[2008] Ismét bekerült egy olyan versbe, amely a kiemelkedő személyiségeket jellemezte (a vármegyei követekből kilencen szerepeltek itt).[2009] Egy másik vers rossz hazafinak mondta,[2010] egy kormánypárti paszkvillus pedig ellenzéki főkolomposként szidalmazta durván,[2011] az ellenzéki paszkvillista azonban a haza hű védelmezőjeként dicsérte,[2012] a *Speculum non falax* című röpirat pedig, amely latin idézetekkel jellemezte a diéta kimagasló személyiségeit, kifejezetten magasztalta őt.[2013]

Ebben a családban az ellenzékiség öröklődése látszik szabálynak: azt a generációt, amelyben Rákóczi egy hű hívét és a diétai ellenzékiség egy jeles képviselőjét találjuk, egy olyan követte, amelynek egyik tagja (Ádám fia, József) a magyar jakobinusok mozgalma kapcsán hívta fel magára a figyelmet. Amikor 1791-ben II. Lipót fia számára a magyar közélet szereplőiről vázlatos jellemzést adott, Szathmáry-Király József a „másodosztályú" „veszélyes" ellenzékiek sorában kapott említést.[2014] Amikor pedig három évvel később Laczkovics, Szentmarjay és Hajnóczy ítélet nélküli elfogása miatt Pest vármegye tiltakozó feliratot intézett I. Ferenchez, és kérte a vádlottak magyar bíróság elé állítását, megküldve a feliratot a többi vármegyének is, és azok eltérően reagáltak, a legmesszebb Zemplén és Szabolcs vármegye rendjei mentek. Szabolcs 1794 szeptember eleji gyűléséből írt fel az uralkodónak a letartóztatásokat törvénytelennek minősítve, kérve a vádlottak magyar bíróság elé állítását és a letartóztatások felelőseinek megbüntetését (hiszen ezt úgymond csak a király tudta nélkül lehetett megtenni). Az alispánt, aki az ügyben külön is kérte Sándor Lipót nádor közbenjárását, Szathmáry-Király Józsefnek hívták.[2015]

Ezzel az értelmezéssel azonban túlságosan leegyszerűsítenénk a helyzetet. Szathmáry-Király Pál későbbi borsodi birtokos és műkedvelő festő 1760-ban a nemesi testőrség tagja lett,[2016] azaz az első 120 bécsi magyar nemesi testőr egyike. Három évtizeddel később pedig II. Lipót listájában Szathmáry-Király József testvére, Miklós gömöri alispán éppenséggel a megbízhatók között tűnik fel[2017] – jóllehet ő volt 1790-ben a gömöri koronaőrző bandérium parancsnoka.[2018] Viszont ő már

[2008] 700.455 8., 374–375.
[2009] Országgyűlési versek 8–10. lap (44. vers)
[2010] Országgyűlési versek 5. lap (30. vers)
[2011] Téglás: A történeti paszkvillus 107.
[2012] Országgyűlési versek 28.
[2013] Gúnyirat 565.
[2014] Sándor Lipót 434, 440., 445., 447.
[2015] Benda K. (szerk): A magyar jakobinusok iratai II. 76–80. Az alispán keresztneve a 80. oldalon és a névmutatóban is tévesen szerepel Jánosként. (Vö. Benda K. (szerk): A magyar jakobinusok iratai III. 46., 160.)
[2016] Nagy Iván: Képzőművészek III. 198.
[2017] Sándor Lipót 436.
[2018] Márki: Koronaőrző 336.

1790. szeptember legelején Sándor Lipót főherceg nádorrá választását javasolta Gömör vármegye közgyűlésén, és szolgálatáért nádori ítélőmester szeretett volna lenni.[2019] Végül pedig azt kell megjegyeznem, hogy főhősünk, maga Szathmáry-Király György minden ellenzékisége dacára megkapta a királyi tanácsosi címet.[2020] Ellenzék és kormánypárt között még mindig nem húzódott áthatolhatatlan szakadék, ellenzékiség és királyi kegy nem voltak teljesen összeegyeztethetetlenek.

Szüllő Zsigmond

A középkori nemességű borsovai Szüllő család sarjaként, Szüllő Gáspár és Bittó Judit egyik fiaként látta meg a napvilágot Szüllő Zsigmond, aki Pozsony vármegye alispánja és országgyűlési követe lett. Rzikovszky Mária bárónőt vette feleségül.[2021] Feleségével Bazinban nyerhetett birtokokat, hiszen itt 1766-ban Rzikovszky János Antal és felesége Maholányi Mária Klára bárónó szerepelt a nemesi birtokosok és háztulajdonosok között, majd házukat eladták, a birtokosok között azonban megjelent Szüllő Zsigmond – aki három évvel ezután szintén eladta házát és szőlejét.[2022] A Pozsony megyei Csataj községben fekvő részbirtokát 1734-ben váltotta magához. 1750-ben viszont átengedte a szintén Pozsony vármegyében fekvő förgepatonyi birtokrészét Csiba Imrének és Jánosnak. 1764-ben végül alapítványt tett Egyházfa községben a katolikus templom javára, és itt két évvel később magának sírboltot építtetett.[2023] Az úrbérrendezés forrásaiban azonban már nem találjuk nyomát birtokainak.[2024] Talán közvetlenül követte Schlossberg Lászlót Pozsony vármegye alispánjának székében, mert az ő alispáni „közigazgatási" iratai a levéltár 1772–1774. évi felmérésekor közvetlenül Schlossberg iratait követték a listán.[2025]

Szüllő 1751-ben Pozsony első alispánjaként volt a vármegye diétai követe.[2026] Rögvest beválasztották a királynő üdvözlésére kiküldött deputációba.[2027] Június 11-én a vitában elsőként szólt a személynök ellen, mondván: sok megye, így Pozsony is ki van merülve, több adót már nem

[2019] Sándor Lipót 40–41. Megjegyzem, hogy Szathmáry-Király Miklós részese volt egy 1792 és 1798 között működő felső Garam-völgyi acélgyártó részvénytársaságnak. (Heckenast: Magyarország vastermelése 1046.)
[2020] Papp Barbara: Az ellenzék hangadói.
[2021] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 95527. rekord. A Szüllő család 16. századi kisnemesi őseiről lásd Neumann: Vízköz 437., 444. Bittó Sándor később Szüllő Eleonórát vette feleségül, ami mutatja a két család szoros kapcsolatát. (A Bittó család DVD-ROM 194445. és 194449. rekord.)
[2022] Vende: Bazin DVD-ROM 462729. rekord.
[2023] Vende: Pozsony vármegye községei DVD-ROM 461450., 461518. és 461534. rekord.
[2024] Fónagy: Adattár II. 1432.
[2025] Illéssy: Megyei levéltárak 741.
[2026] 700.467 5.
[2027] 700.466 28–30.

dc_1391_17

tudnak vállalni.[2028] Szüllő Zsimond a következő diétán is megjelent.[2029] A másik Pozsony megyei követtel együtt az adóemelés elleni küzdelem élharcosa volt ekkor is. Állítólag így kiáltott fel az adóemelés vitájában: „A nemes rendek már hittel bebizonyították, hogy a királyi kívánatot megadni nem lehet; istenért! mi egyebet kivánnak még tőlök?"[2030] Horváth Mihály szerint az 1764. október 1-i ülésen kijelentette, hogy az eddigi adóösszeg további fizetése is lehetetlen: „És hogy nem lehet megadni, a tábla lelkiismerete alatt kimondotta; s evvel vége van" – idézi Szüllőt.[2031] Ekkor ő Marczali Henrik szintén ellenzéki követnek és ekkor is Pozsony vármegyei alispánnak mondja.[2032]

Török József

Szendrői Török Ferenc tornai alispán[2033] és báró Vécsey Zsuzsa fiaként született 1714-ben. Fia, gróf Török Lajos kassai tankerületi főigazgató, Kazinczy Ferenc apósa az ismertebb személyisége történelmünknek, de a grófi címet már az apa, a általunk most vizsgált Török József szerezte meg. Miután kilenc évig töltötte be Borsod vármegye alispánjának tisztségét, országos hivatalra került.[2034] 1754-től 1758-ig a Helytartótanács köznemesi tanácsosa volt.[2035] Ekkor Bécsbe ment a Kancelláriára tanácsosnak (1758–1769), ahonnan 1500 forint nyugdíjjal vonult vissza. 1779-ben mégis a szepesi kamarai adminisztráció élére nevezték ki.[2036] 1774. december 28-án emelték grófi rangra.[2037] Már 1746-ban (tehát még alispánként) megszerezte az ónodi uradalom felét.[2038] A Mária Terézia-féle úrbérrendezés idején 24 birtoktestén 257,75 jobbágytelke volt 8349 úrbéres holddal, 461 jobbággyal, 277 házatlan és 27 házas zsellérrel, ami a nemesi birtokosok között az első

[2028] 700.470 26.
[2029] Csepreghy.
[2030] Idézi Horváth Mihály: Az 1764-ki 403.; vö. Dedek-Crescens: Pozsony története DVD-ROM 466352. rekord.
[2031] Horváth Mihály: Az 1764-ki 401.
[2032] Marczali: Magyarország története (reprint) XIV 316.
[2033] Kuruc múltja: Heckenast-Mészáros: Ki kicsoda 438. 1712-ben Torna megye követe volt az országgyűlésen (Lányi I. 398.), és 1714-ben is (700.504 7.)
[2034] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 48416. és 48431 rekord.
[2035] Ember: A Helytartótanács 202. Ezt az adatot alapul véve azt feltételezem, hogy borsodi alispáni tisztviselése valójában nem 1746-tól 1755-ig tartott, ahogyan az Kandra Kabos listájában szerepel (Kandra: Borsod alispánjai 182.), hanem már előbb véget ért, csak utódja kinevezése történt meg 1755-ben.
[2036] MOL A79 1. kötet 58. (Az adatot Vámos Andrásnak köszönhetem.) Fazekas István is úgy tudja, hogy 1758-ban kapta meg kinevezését, illetve 1769-ben vonult nyugdíjba kancelláriai tanácsosként. (Fazekas: Kancellária 1146., 1148.) Ugyanerre lásd még: Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 309. után.
[2037] Szemethy: Rangemelésben részesült 316. A katolikus felekezethez való tartozását ez garantálja.
[2038] Wellmann: A Rákóczi birtokok 117. Kosáry Domokos azt is elmeséli róla, hogy 1765-ben egy német szélhámos az aranycsinálás titkos receptjéért 3000 forintot csalt ki tőle. (Kosáry: Művelődés 619.)

dc_1391_17

százba sorolta, Fónagy Zoltán kategorizációja szerinti „nagybirtoka” majdnem a „latifundiumok” méretét is elérte.[2039]

Amikor 1768-ban, a szepességi városok reinkorporációjának előjátékaként – a pestis elleni védekezés ürügyével – a Habsburg Birodalom megszállta a lengyel koronának elzálogosított szepesi városokat, és lengyel területre behatolva létesített katonai kordont, a megszállt terület élére „Administrator Proviciae reincorporatae” címmel Török József tanácsos került.[2040]

A diétán már 1741-ben megjelent, vagyis 27 évesen, amikor is egy távollévő Ghillányi báró képviselője volt.[2041] 1751-ben immár Borsod vármegye első alispánja és követe volt az országgyűlésen.[2042] Május elsején azon nyomban meg is választották a Mária Terézia üdvözlésére kiküldött bizottság tagjának.[2043]

Az 1751. június 11-i alsótáblai vitában, mint láttuk, Prónay Gábor Pest vármegyei követ lojális hangvételű felszólalást tett, pótlólagos adóalap megtalálását (azaz adóemelést) javasolt a diétának. Erre felelve Török József szélsőségesen ellenzéki pozíciót elfoglalva jelentette ki, hogy „nem tud többet adni az ország”, ugyankkor követelte a maradék sérelmek felterjesztését is. Amikor Huber kanononk az egri káptalan képviseletében azt bizonygatta, hogy az adott adóalapról kell magasabb adót beszedni, hogy a rendek megőrizzék a királynő kegyét és visszatérjen a tartós béke, hisz erre a rendeket lelkiismeretük is kötelezi, Török azzal replikázott, hogy minden vármegyei követnek az az utasítása, hogy könnyítsen az adózók terhein. Nekik ezért esküjükhöz, utasításukhoz és lelkiismeretükhöz híven kell cselekedniük. A diéta feladata tehát a sérelmek orvoslása – s majd utána kiderül, hogy emelhetik-e az adót, és mennyivel. Kifejtette még, hogy a királyi meghívólevél szerint összehívásának egyik célja az volt, hogy a rendekkel tanácskozzanak az ország „megőrzése” ügyéről – tárgyaljanak tehát először erről ahelyett, hogy az éves adóösszeg megemeléséhez keresnék az adóalapot.[2044]

Három évvel e harcias ellenzéki szólamok hangoztatása után Török már a Helytartótanács, később pedig a Kancellária vezető hivatalnoka volt, és grófi címe amellett tanúskodik, hogy munkáját hozzáértően és lojálisan végezte. A kilencvenes évek elejéről szólva Fraknói Vilmos azon

[2039] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1462–1463.
[2040] Bruckner: Könyvismertetés 292.
[2041] Kolinovics 666. Bár 1764–1765-ben is jelen van az országgyűlésen egy Török József mint egy távollévő követe (Csepreghy), alig hiszem, hogy ez azonos lehetne a bécsi Magyar Királyi Udvari Kancelláriánál tanácsosi rangban szolgáló Török Józseffel.
[2042] 700.467 5. Apja, Török Ferenc tornai követ volt a század első diétáján 1712-ben és 1714-ben. (700.514 7. és Lányi I. 398.)
[2043] 700.466 28–30.
[2044] 700.470 27–28., 30., 33. Meg kell jegyeznem, hogy ugyanekkor Török Sándor Győr vármegyei követ is az ellenzék oszlopai közé tartozott, bár volt paszkvillus, amely önérdekeinek követésével vádolta. (700.470 26., Nagy J.: Rendi politikai kultúra 40–42.)

előkelőségek között említi Török József nevét (Széchényi Ferenc, Balassa Ferenc, Batthyány Alajos, Fekete János, Illésházy István és Sztáray Mihály gróf, Podmaniczky és Prónay báró, Izdenczy államtanácsos, ócsai Balogh Péter, Bedekovics, Beőthy, Bezerédj, Latinovics, Pogány és Szulyovszky királyi tanácsos, Márjássy, Spissich, Szatmáry és Szily alispán társaságában), akikben Martinovics Ignác is „elvbarátait látta", akiket dicsért röpiratában, és megpróbált megnyerni magának.[2045]

Fia a Theresiánum növendéke volt, szabadkőműves, a miskolci „Az erényes kozmopolitához" páholyt alapítója, aki nemcsak az újabb mezőgazdasági technikákat igyekezett a parasztok között elterjeszteni, hanem Felbiger híveként pedagógiai munkát is írt. Más szabadkőművesekhez hasonlóan 1785 után is II. József szolgálatában maradt. 1790-ben született munkái, például a magyar és az angol alkotmány párhuzamainak fejtegetése azonban már a rendi-nemesi mozgalom felvilágosult szárnyához tartozónak mutatják. 1791-ben a rendszeres bizottságok közül a tanügyi tagja lett. Egy, a magyar jakobinus összeesküvést követő vizsgálat nyomán 1795-ben kellett nyugdíjba vonulnia.[2046] Ő apja pályájának mintha az tükörképét futotta volna be (csak már az arisztokrácia soraiban): előbb volt lojális szolgája az uralkodónak, majd a rendi ellenzékiség képviselője lett. Nyilvánvalóan magasabb szellemi szinten és sokkal korszerűbben képviselve ugyanazt a politikai pozíciót, szinte ugyanoda ért vissza, ahonnan az apja negyven évvel korábban elindult – csak éppen közben felemelték családjukat társadalmi (és feltételezem: vagyoni) tekintetben. Ugyanezt más aspektusból tekintve: a királyi kegy által képviselt „befektetés" „Bécs" számára csak négy évtizedre tudta megvásárolni ennek a családnak a támogatását és szolgálatait.

Vietoris György

Családja nem tartozott a régi nemesi famíliák közé: csak 1710-ben kapta meg apja a nemeslevelet (maga és fiai számára).[2047] Vietoris György 1694-ben született, és egy pozsonyi magyar kamarai tanácsos lányát vette feleségül.[2048] Az 1751. évi diétán Trencsén vármegye képviseletében jelent meg, amelynek táblabírája volt.[2049] Június 11-én az adóalapról szóló vitában kormánypárti felszólalásokat tett. Arra hívott fel, hogy ha már Prónay kijelentette, hogy más

[2045] Fraknói: Martinovics I. 100.
[2046] Kosáry: Művelődés 324., 327., 446. 449., 597., 642., 1791: 67. tc. Kosáry Domokos azt is elmondja róla, hogy a rózsakereszteség irányába mozdult el, sőt – sem apja példájából nem okulva, sem vejére nem hallgatva – buzgón kereste az aranycsinálás receptjét. (Kosáry: Művelődés 620–621.)
[2047] Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 98450. rekord.
[2048] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 51159., 51162. és 51166. rekord. (E házasság alapján feltételezem, hogy katolikus volt.)
[2049] 700.467 6.

adóalapot nem remélhetnek, akkor célszerű lenne ezt nyilvánosan is elismerni a tárgyalások felgyorsítása érdekében.[2050] Sajnos azonban e lojális kiállását nem tudjuk semmi későbbi hivatalviseléssel vagy hasonlóval összekötni. Csak azt tudjuk róla, hogy az úrbérrendezés a nemesség felső felében, jobb módú kétezer birtokosa között találta, egy „kis középbirtok" uraként, amely hét faluban bő nyolc jobbágytelekkel, 219 úrbéres holddal, 16 jobbággyal és 21 házas, 6 házastlan zsellérrel járt.[2051] Gyermekei, sőt unokái is elsősorban a nagybirtokok igazgatásában dolgoztak, csak dédunokáiból akadt a 19. században olyan, aki al-, illetve főispáni hivatalra jutott.[2052]

Zsitkovszky István

A Trencsén megyei Zsitkovszky családról alig tud valamit a genealógiai irodalom.[2053] Magáról Zsitkovszky Istvánról Marczali Henrik viszont megjegyzi, hogy híres jogtudósa volt korának.[2054] Erre bizonyíték Mária Teréziának egy leirata 1755. április 12-ről, amely egy az Eötvös családot érintő fiskális perben úgy rendelkezett, hogy – egyebek mellett – Zsitkovszky ügyvédnek kegydíj fejében 2000 forintot fizessenek ki.[2055] (Amely igen csak magas összeg volt a korban.) 1709-ben a diétán a „protestáns konvent" tagja volt a nyitrai evangélikusok követeként,[2056] 1726 és 1758 között pedig az evangélikus felekezet ágense volt Pozsonyban, vagyis ő is a Vámos András által vizsgált evangélikus jogászelit tagja volt.[2057]

Nem meglepő tehát, hogy két diétán is prominens távollévő arisztokratákat képviselt: 1722–1723-ban gróf Savoyai Emánuelt és a gróf Liechtenstein családot, továbbá özvegy gróf Czobor

[2050] 700.470 32. (lásd még uitt 29.)
[2051] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1508.
[2052] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 51166. rekord.
[2053] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 53126–53127. rekord, Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM 99502. rekord, Dedek-Crescens: Nyitravármegye története DVD-ROM 460104. rekord. A vezetéknév másik írásmódja: Zsittkovszky.
[2054] Marczali: Magyarország története (reprint) XIV 133. Egy bizonyos Zsitkovszky Sámuel szintén ügyvéd volt. Annyit tudunk róla, hogy 1721. március 11-én zálogba vette a Tolna megyei hidasi uradalmat birtokosaitól, majd 1726. május 26-án továbbadta Mercy-Argenteau grófnak. (Kéri: Hidasi uradalom 332.) Ő akár Zsitkovszky István apja is lehetett. Ennek fiáról, ifjabb Zsitkovszky Istvánról pedig azt tudjuk, hogy az evangélikus felekezet bécsi ágenseként működött a század végén. (Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat) 84.)
[2055] Lehoczky: Az Eötvös család DVD-ROM 134779. rekord. Ellenben a Mária Terézia-kori úrbérrendezéskor nem találtak a nevén úrbéres földterületet. (Fónagy: Adattár II. 1532.) Nyilván azért nem földbirtokadománnyal jutalmazta őt a királynő, mert nem volt katolikus.
[2056] Zsilinszky: Az országgyűlések vallásügyi 353.
[2057] Vámos: A távollévők követeinek pályafutása 280., Vámos: A távollévők követi (szakdolgozat) 83.

Ádámné gróf Erdődy Borbálát,[2058] a következő országgyűlésen pedig gróf Seilern Jánost és gróf Viczay Jakabot.[2059] A soron következő diétán ismét távollévők követe volt Zsitkovszky, és ebben a minőségében tagja volt a koronázására érkező királynő fogadására kirendelt országgyűlési díszküldöttségnek.[2060]

Végül negyedik diétáján (amikor is báró Sennyey Antalt, gróf Viczay Mihályt és özvegy gróf Csáky Györgyné gróf Ebergényi Ilonát képviselte) az igazságszolgáltatással kapcsolatos sérelmek kivizsgálására kiküldött bizottság tagja is volt.[2061] Az 1751. június 11-i vitában kijelentette, hogy a királyi előterjesztésekre kell válaszolni, mielőtt az adó összegéről tárgyalnának.[2062] Nem meglepő ezért, hogy az *In diversos* című diétai röpirat szerint az adóemelés támogatója volt, illetve a *De Csuzy et Okolicsányi* című paszkvillus szerint Zsitkovszky volt az alsótáblai kormánypárt négy kiemelkedő vezetőjének egyike.[2063] Egy ellenséges paszkvillus szerint egy paszkvillus szerint „nagy álnoksága valósággal még meg is görbítette."[2064] Ebben persze a kornak is lehetett némi szerepe. (Szluha Márton szerint Zsitkovszky István 1669-ben született. Ez nem biztos, hogy helytálló, mert ebben az esetben 1764-ben bekövetkezett halálakor már a 95. életévében kellett járnia.[2065] De ha helyes Szluha Márton adata, akkor az 1751. évi országgyűlésen már 82 éves volt. Viszont ha csak abból indulunk ki, hogy 1709-ben megjelent a diétán, akkor is hetven felé járhatott 1751-ben.)

Politikai szereplők az 1764–1765. évi diétáról

Csiba János

Csiba Imre három diétán is megjelent, mielőtt helytartótanácsos lett volna. 1722–1723-ban egy távollévő arisztokratát képviselt, 1728–1729-ben Pozsony városát, 1741-ben pedig ismét távollévőket, de immár két Daun grófot.[2066] Ezután pár évvel kinevezést kapott a Helytartótanácsba,

[2058] 700.486/1 38., 41.
[2059] OSZK K Fol. Lat. 575. (Az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem.)
[2060] 700.478 86.
[2061] 700.467 10., 126.
[2062] 700.470 31.
[2063] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 40–41.
[2064] Téglás: A történeti paszkvillus 90.
[2065] Vámos: A távollévők követi (szakdolgozat) 83.
[2066] OSZK K Fol. Lat. 575 (az adatot Forgó Andrásnak köszönhetem), 700.486/1 42., Kolinovics 668.

ahol 1748 és 1769 között szolgált köznemesi tanácsosként.[2067] Nagy Iván családtörténeti munkája nem tudja, hogy milyen rokoni kapcsolat állt fenn közte és Csiba János között.[2068] de – amint azt az imént láttuk – 1750-ben Szüllő Zsigmond a Pozsony vármegyei Förgepatony községben fekvő birtokrészét Csiba Imrének *és* Jánosnak engedte át,[2069] ami igen közeli, sőt valószínűsíthetően testvéri kapcsolatra utal közöttük. Akárhogy is álljon a dolog, az utóbbinál nem pozsonyi, országos szintű, hanem vármegyei, konkrétan mosoni karrierje ellenére ugyanazt az udvarhűséget látjuk, és nem alaptalanul feltételezhetjük, hogy támogatták egymás pályafutását. Mivel a 18. század első felében egy bizonyos Csiba Mihály (1698–1754) Gyöngyösön, Patakon és Ungváron volt prédikátor, illetve házfőnök Nagyváradon, Nagybányán és Szatmáron a jezsuita kolostorban,[2070] egy másik Csiba Mihály pedig Pozsony vármegye szolgabírája volt,[2071] mindez a korábbiakkal együtt bizonyítja a család katolikus és Pozsony megyei voltát.[2072]

Csiba János 1741-ben nem akárkit képviselt a diétán, hanem gróf Franz Ferdinand Kinskyt és gróf Johann Friedrich Seilernt.[2073] Tíz évre rá első alispánként már Moson vármegye képviseletében jelent meg,[2074] miként Mária Terézia utolsó diétáján is, amelynek a paszkvillusok által kifigurázott és gyűlölt alakja lett mint az udvarhoz lojális követek egyike.[2075] Az egyik vers hallgatásra inti, a másik szerint ő a vitákban csak az ország ellen beszél, egy harmadik azt figurázza ki, hogy egy beszéde ellenzékinek indult, de végül más irányba fordult.[2076] Az egyik paszkvillus rossz hazafinak minősíti, a másik egyenesen hazaárulónak.[2077] Miután az ellenzék ennyit szidalmazta, nem meglepő, hogy még az országgyűlés bezárásának évében kinevezést kapott a Helytartótanácshoz, ahol azután köznemesi tanácsosként működött 1772-ig,[2078] haláláig.[2079] Felesége Zichy Júlia volt.[2080]

[2067] Ember: A Helytartótanács 202. Tagja volt annak a bizottságnak is, amelyet 1750-ben állt fel Zichy Nándor győri püspök apjától örökölt adósságainak törlesztése ügyében. A több évig működő bizottságnak ő volt az egyedül mindvégig tagja. (Bakács: Hazai hitelügyletek 17., 21.)
[2068] Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM 6452–6454. rekord.
[2069] Vende: Pozsony vármegye községei DVD-ROM 461518. rekord.
[2070] Molnár Antal: A közoktatás I. 242. 1714-ben Csiba István tanított a nagyszombati egyetemen. (Csapodi: Két világ 99.)
[2071] Iratai a vármegyei levéltárnak az 1770-es évek elején történt felmérésekor 35 csomót tettek ki. (Illéssy: Megyei levéltárak 742.)
[2072] Ezt az is megerősíti, hogy Pozsony vármegye ajánlatára lett a magyar királyi nemesi testőrség tagja 1769-ben Csiba Károly (Csiba Antal és Győry Rozina fia), majd az itt 1800-tól szolgáló Csiba Ágoston is. (Hellebronth: Testőrség 119–120.)
[2073] Kolinovics 669.
[2074] 700.467 5.
[2075] Téglás: A történeti pasquillus 104.
[2076] Országgyűlési versek 4. (19. vers), 8. (43. vers), Téglás: A történeti pasquillus 104.
[2077] Országgyűlési versek 5. (30. vers), Téglás: A történeti pasquillus 107.
[2078] Ember: A Helytartótanács 202.

Mivel Moson vármegye főispánja 1741 és 1783 között Esterházy Ferenc gróf volt,[2081] feltételezhető a szorosabb kapcsolat a valamikor az alispáni tisztséget viselő Csiba János és az Esterházy család között. Csiba helytartótanácsosként is az Esterházyak szolgálatára állt, ha szükség volt rá: 1766. július 25-én ő elnökölt a Moson megyei Boldogasszony várában tartott hercegi úriszéken.[2082]

Illésy Ferenc

Ezen a néven egy nemes szerepel az igazolt nemesek Sopron vármegyei listájában az 1754–1755. évi országos nemesi összeírásban.[2083] Az úrbérrendezéskor három megyei birtokán négy és fél jobbágytelke volt 125 úrbéres holddal, 15 jobbággyal, hét házas és egy házatlan zsellérrel, ami őt Fónagy Zoltán besorolása szerint „kis középbirtokosnak" minősíti, a nemesi birtokosok tehetősebb felső felébe sorolva.[2084] Ugyanő ennek a megyének a követe volt az 1764–1765. évi diétán alispánként,[2085] és több deputációban is helyet kapott: egy Bécsbe menesztett üdvözlő küldöttségben, az országos pénztár elszámoltatására kiküldött bizottságban és a jogi reformot a bán elnöklete alatt kidolgozni hivatottban is.[2086] Mivel támogatta az adóemelést, a paszkvillusok támadásának kereszttüzébe került:[2087] az egyik követtársáéval együtt már az ő sírfeliratát is közölte,[2088] a másik hazaárulónak nevezte.[2089] Későbbi pályafutásáról viszont sajnos nem tudok semmi olyant, ami összeköthető lenne markáns „kormánypárti" politikai állásfoglalásával.[2090]

Rosty Ferenc

[2079] Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 309. után. Egy ideig, pontosabban 1769-ig párhuzamosan viselte hivatalát Csiba Imrével, aki korábban szintén Pozsony megyei alispán volt. Mint jeleztem, talán fivérek voltak.

[2080] Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai 309. után. Az 1767 és 1774 között végrehajtott Mária Terézia-féle úrbérrendezés mégsem tud úrbéres földjéről. A listán csak Csiba Mihály Vas vármegyei birtokai, Csiba Péter Győr megyei tízholdas birtokocskája és Moson vármegyéből özvegy „Csibayné" 165 úrbéres holdja szerepel. (Fónagy: Adattár I. 14., II. 854.)

[2081] Fallenbüchl: Magyarország főispánjai 86.

[2082] Eckhart: Jobbágypolitika 75.

[2083] Kempelen: Magyar nemes családok CD-ROM 73212. rekord.

[2084] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1021.

[2085] Csepreghy. Más forrás híján is feltételezem ezért, hogy katolikus volt.

[2086] 700.455 8., 238., 374–375.

[2087] Téglás: A történeti pasquillus 106.

[2088] Országgyűlési versek 8. (42. vers)

[2089] Téglás: A történeti pasquillus 106.

[2090] Nem szerepel Komáromy Andrásnak az Illéssy családról írott tanulmányában sem. (Komáromy: Az Illéssy család DVD-ROM 122124. rekord.) Egy Illésy János, aki 1750-ben született magyar nemes 1771-től volt a római Gergely Egyetem hallgatója (Szlavikovszky: Magyarországi diákok 110.) esetleg a fia lehetett.

Egy Vas vármegyei alispán unokaöccse és egy főszolgabíró fia volt Rosty Ferenc, és maga Nagy Iván szerint 1760 és 1770 között töltötte be az első alispán hivatalát ebben a megyében. (A vármegyemonográfia pontosabb adatai szerint 1757-ben másodalispánná választották, majd 1762-ben és 1772-ben első alispánná. Az 1775. évi tisztújításkor már nem hosszabbították meg hivatalában.[2091]) Az úrbérrendezéskor Vas, Zala és Somogy megyei birtokain közel húsz telek volt a tulajdonában 578 holddal, 42 jobbággyal és 27 zsellérrel, ami Rostyt „középbirtokosnak" minősíti Fónagy kategorizációjában, vagyis az első 750 nemesi birtokos közé tartozott.[2092]

Miután vármegyéjét az 1741. évi országgyűlés alkalmával nagybátyja képviselte Pozsonyban,[2093] aki Bécsbe is eljutott a Mária Teréziát meghívó delegáció tagjaként,[2094] maga Rosty Ferenc 1764–1765-ben jelent meg a diétán Vas vármegye képviseletében.[2095] 1764. június 24-én ő is tagja lett a Bécsbe induló üdvözlő deputációnak.[2096] Bezerédj István által kiadott leveleiből jól nyomon követhető az adóemelés vitája – az ellenzék nézőpontjából.[2097] Ebben a kérdésben azonban első megnyilvánulása inkább kormánypártinak tűnt: Vörös Antal ítélőmesternél egy ebéd alkalmával a (még tárgyba sem vett) adóemelést pártolta, ezért egy paszkvillus született ellene, amely szerint ezt a kijelentést előléptetésre áhítozva tette. Később egy másik paszkvillusban korábbi ítéletét visszavonva a paszkvillista igaz hazafinak írja le.[2098] Ezért van olyan paszkvillus is róla, amely (ellenzéki oldalról támadva őt) hazaárulónak nevezi, és kormánypárti oldalról dicséretet kap,[2099] míg említett, feleségéhez intézett levelei – nyilvánvalóan a vita későbbi szakaszában – elkötelezett ellenzékinek mutatják.[2100] A királyi tanácsosi címet azonban ő is megkapta. Hosszú életet élt meg: csak 1790-ben húnyt el.[2101]

János fia keszthelyi plébános lett (és hahóti apát) Nagy Iván szerint, Pál fia pedig előbb katona, majd Vas táblabírája. Őt a káté birtoklása miatt a Martinovics-összeesküvés ügyében perbe fogták,[2102] de felmentették.[2103] Rosty Pál a Somogy vármegyei főispán fián, Sigray Jakabon

[2091] Somogyi: Vasvármegye DVD-ROM 486570. rekord.
[2092] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1326.
[2093] Kolinovics 661.
[2094] 700.457 9.
[2095] Csepreghy.
[2096] 700.455 8.
[2097] Rosti. Vö. Szijártó: A diéta 251–255.
[2098] Országgyűlési versek 7. lap (40–41. vers), vö. Szijártó: A diéta 193–194.
[2099] Téglás: A történeti paszkvillus 107.
[2100] Rosti. Vö. Szijártó: A diéta 177–178., 192. Feleségét Bajáky Katalinnak hívták. (Hellenbronth: Testőrség 321.)
[2101] Hellenbronth: Testőrség 320.
[2102] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 37392. rekord.

dc_1391_17

keresztül került be a Martinovics-összeesküvésbe.[2104] Részt vett ebben Rosty János is, aki brünni fogságából 1799-ben szabadult csak ki.[2105] Reiszig Edével szemben azonban Nagy Iván is azt állítja, hogy ez a Rosty János nem Pál testvére, a pap Rosty János volt, hanem másodunokatestvére csupán.[2106] Rosty Jánost Fraknói Vilmoshoz hasonlóan a kőszegi kerületi tábla jegyzőjének mondja Benda Kálmán is, aki viszont ismét csak azt is állítja, hogy a két Rosty fivér volt.[2107] Az is lehetséges, hogy Rosty Ferenc pap fiát Rosty Mihálynak hívták és nem Jánosnak. Ugyanis a pozsonyi országgyűlésről a következőképpen írt feleségének: „Méltóságos Győri Püspök megh ajánlotta, hogy Miska fiamat a' Soproni Convictusban fundatióra bé veszi, ezért édes szívem, továbis oda kiszittesd, és oda küldjed."[2108] Sem Nagy Iván, sem más genealógus nem tud Rosty Ferencnek Mihály nevű fiáról, így ő vagy egy még gyermekkorban meghalt és elfeledett gyermeke volt, vagy pedig azonos a később papi pályára lépett fiával.

A jakobinus perben tett vallomása szerint Rosty János is Sigraytól kapta meg a Reformátorok Társaságának kátéját.[2109] Kazinczy egyik leveléből tudjuk, hogy a három éves büntetés letöltése után gróf Festetics Györgyhöz fordult segítségért, aki megalázóan keveset, mindössze 25 forintot adott neki. Rosty János később öngyilkosságot követett el.[2110] Ezzel megdöbbentő kontrasztban áll az a tény, hogy Rosty Pál „felesége" – minden bizonnyal már özvegye – gróf Festetics György legnagyobb köznemesi hitelezője volt a 19. század elején 40.000 forintos kölcsöntőkével.[2111]

Tiszta Pál

A Tiszta család nemeslevelét III. Ferdinándtól kapta. Egy forrás szerint 1750-ben Mária Terézia Abaúj vármegyében Sélyeb, Szolnok és Monaj falvakat adományozta Tiszta Pálnak. A család ettől fogva használja a selyebi predikátumot.[2112] Az első kettő az úrbérrendezéskor is a birtokában volt 15 más birtoktesttel egyetemben, amelyek 90,375 jobbágytelket tettek ki 2924

[2103] Benda K.: A kőszegi „jakobinusok" 538. Nagy Iván tévesen írja, hogy egy évi fogságra ítélték. (Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 37392. rekord) Ugyanez az adat szerepel Hellebronth Kálmánnál is: Hellebronth: Testőrség 320.
[2104] Fraknói: Martinovics IV. 60., Reiszig: Somogy vármegye története DVD-ROM 471446. rekord.
[2105] Reiszig: Vasvármegye története DVD-ROM 486346–486348. rekord. Őket egyébként a Királyi Tábla még felmentette, csak a Hétszemélyes Tábla másodfokú ítélete találta bűnösnek. (Uitt.) Ezt az állítást Rosty Pálra nézve Benda Kálmán alább idézett adata cáfolja.
[2106] Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM 37386. rekord.
[2107] Fraknói: Martinovics IV. 60., Benda K.: A kőszegi „jakobinusok" 534.
[2108] Rosti 15.
[2109] Fraknói: Martinovics IV. 49.
[2110] Kurucz: Kényszer és szolgálat 1372.
[2111] Kurucz: Adósság 561.
[2112] Siebmacher's Wappenbuch DVD-ROM 293058. rekord.

úrbéres holddal, 153 jobbággyal, 60 házas és 14 házatlan zsellérrel. Fónagy Zoltán az ilyen birtokot már „nagy középbirtoknak" minősíti, amely Tiszta Pált a nemesi birtokosok között az első 400 közé sorolja.[2113] Amikor Tiszta Pál 1717 körül megszületett, családja még egy cseppet sem volt vagyonos. Ő viszont a nagyszombati egyetemen baccalaureusi fokozatot szerzett.[2114]

Az 1751. évi diétán megjelent Brankovics gróf követeként Tiszta János is, de nem tudom, hogy őt milyen rokoni kötelék fűzi Tiszta Pálhoz, aki szintén jelen volt ezen az országgyűlésen, tehát egy évvel a királynői *donatio* után táblábírájaként képviselte Abaúj vármegyét.[2115] Ekkor semmi említésre méltó, legalábbis semmi feljegyzett politikai cselekvése nem emelte ki Tiszta Pált a követek tömegéből, azonban a 1764–1765. évi diétán, melyen már alispánként képviselte megyéjét,[2116] már az országgyűlési nemesség egyik vezéralakjaként emlegetik Baranyi Gábor mellett (akivel a „professzionális hivatalviselő" Baranyi Miklós leszármazottjaként már volt alkalmunk közelebbi ismeretséget kötni).[2117]

Tiszta Pál országgyűlési megjelenése már egyértelműen Csáky Antal gróf abaúji főispánnak, a szepesi kamarai adminisztráció elnökének pártfogásához kapcsolódik. Az ő titkáraként, majd jószágigazgatójaként emelkedett ki az ismeretlenségből, és szedte meg magát. Nagy János életrajzi vázlatából azt is megtudjuk, hogy az (általa 1751-re tett) birtokadományt az egykori Rákóczi-birtok Selyebre Tiszta Pál patrónusa, Csáky Antal és Csáky Miklós prímás közbenjárására nyerte el.[2118]

Tiszta az országgyűlésen nemcsak a jogi reform kidolgozására a bán elnöklete alatt kiküldött bizottság tagja volt[2119] vagy a portaszámok kiigazítása céljából kiküldött deputációé,[2120] illetve a Lengyelország felé fennálló határvonal megvizsgálására a diéta végeztével törvényileg kiküldött bizottságba került be (a törvénycikk királyi tanácsosi rangját is említi),[2121] hanem a mindennapi politikai csatározások egyik fő alakja is ő volt. Ha egy kormánypárti paszkvillus durván szidalmazta, mint ellenzéki főkolompost, akkor természetesen akadt ellenzéki is, amely Tisztát mint a haza érdekében cselekvő „politikust" dicséri vagy a haza védelmezői közé sorolja, általában jó hazafinak minősíti.[2122]

[2113] Fónagy: Adattár I. 28., II. 1450–1451.
[2114] Nagy J.: Politikai viszonyok 165–166.
[2115] 700.467 5. és 9.
[2116] Csepreghy.
[2117] Téglás: A történeti paszkvillus 94–95.
[2118] Nagy J.: Politikai viszonyok 163–164., 169.
[2119] 700.455 374–375.
[2120] 700.454 191.
[2121] 1765: 16. tc. Vö. Lehoczky: Négyszázados határvillongás 655.
[2122] Országgyűlési versek 5. (30. vers) és 28., Téglás: A történeti paszkvillus 107–108.

Felmerül a kérdés, hogy amennyiben Tiszta a patrónusi támogatás mellett királynői kegynek is tekinthető *donatió*t ez előtt az országgyűlés előtt egy évvel kapta volna, vajon így exponálta volna-e magát az ellenzéki politikai térfélen? Bár ezt nem tudhatjuk biztosan, a pályafutás mégis azt sugallja, hogy a diétai ellenzékiség és az uralkodó törekvéseinek szolgálata egy kormányhivatalban megfért egymással, hiszen Tiszta Pálból a szepesi kamarai adminisztráció tanácsosa lett[2123] 1772-ben, illetve a visszacsatolt szepesi városok adminisztrátora lett – jórészt Csáky János pártfogásának köszönhetően.[2124]

Az elemzés 1: „sikeres" és „kudarcos" pályafutások

Hosszúra nyúlt adatgyűjtésünknek az ad értelmet, ha megpróbálkozunk a politikai cselekvések generatív modelljének felvázolásával a 18. századi rendi politika rendszerén belül. Míg ma szinte minden egyes parlamenti szavazásról pontos lista áll rendelkezésre, a 18. századi diétán igencsak ritkán kapcsolható az egyes személyekhez konkrét politikai állásfoglalás. Most azonban a forrásadottságok jelentette lehetőségekhez mérten széleskörűen felkutattuk ezeket a kivételes eseteket, így megpróbálhatjuk ezekből kiindulva megpróbálni feltárni e politikai állásfoglalások hátterét, hogy megkísérelhessünk egy olyan gondolati modellt felépíteni, amely képes a ténylegesen megfigyelt jelenségeket előállítani, „generálni". Fredrik Barthnál az a generatív modell felállításának kulcsmozzanata, hogy a kutató azonosítsa azt az értéket, amely mozgatja a vizsgált cselekvőket. Bourdieu-nek a tőkékről és mezőkről szóló elméletében az, amit az aktorok egy csoportja értéknek tart, egy mezőt hoz létre, ahol sajátos játékszabályok érvényesülnek. Ez nemcsak egy Barth gondolkodásmódjára rímelő modell, hanem a jelen vizsgálat majdani továbbgondolásához is elméleti alapvetést szolgáltathat.

Talán meg lehetne próbálkozni a generatív modell felvázolása után a rendi politikát több elkülönülő mező együtteseként is leírni. Vajon az alkotmányos értékek milyen fontosságát mutatnák az ilyesfajta vizsgálatok? Sir Lewis Namier nagy hatású munkájában az egyéni érdekek által mozgatott, a személyi kapcsolatokra épülő politikai rendszert, a patronázs és a korrupció világát vázolta fel Angliában a 18. század derekáról írva.[2125] Jeremy Black azonban rámutat, hogy Namier nem a szabályt, hanem a kivételt vette górcső alá: a szakirodalom jelenleg abban ért inkább egyet, hogy a 18. századi angol politikát többnyire az éles elvi ellentétek jellemezték (a katolikus

[2123] Nagy J.: A rendi ellenzék 83. Egy további adat szerint pedig a Csáky család kassai és lőcsei levéltárát váraljai uradalmuk ügyésze, az ezért 1767-ben szintén 300 forint éves fizetést húzó Tiszta Pál rendezte. (Horváth M. és mások: A szepesvár-mindszenti 513.) Esetleg az illető azonos a két évvel korábban még az országgyűlésen vezérszerepet játszó, általunk most vizsgált Tiszta Pállal.
[2124] Nagy J.: Politikai viszonyok 173.
[2125] Namier: The Structure of Politics.

dc_1391_17

restauráció hívei és ellenfelei, a jakobiták és a *whig*ek, a francia forradalommal szimpatizálók és annak ellenségei közt) – csak a viszonylag rövid politikai szélcsendben vezérelték az embereket puszta önérdekeik és személyes kapcsolataik. Namier pedig éppen ezzel az időszakkal foglalkozott.[2126] Vajon mit mutatnának a Barth vagy Bourdieu nyomán végzett, a 18. századi magyar politikára vonatkozó vizsgálatok ezen a téren? Egy namieri kép bontakozna ki előttünk? Esetleg hosszabb időtávban kritikusainak Black által tolmácsolt igazsága domborodna ki? Mindezen kérdéseket azonban részben egyelőre félre kell tennünk, és egy későbbi időszakra, majdani kutatásokra testálnunk.

Hosszú vizsgálatunkat más gondolatmenettel is meg lehet okolni. A vármegyei hivatalviselés áttekintésénél felmerült, hogy a diétai szereplésnek sok esetben kulcsszerepe van az országos hivatalra lépésnél. De míg ez szoros összefüggésnek látszik a vármegyéből az országos politika szintjére lépőknél, kérdés, hogy a diétai politika szereplőinél vajon megfigyelhető-e egy hasonló tudatos stratégia, a diétai politikai szereplésnek a társadalmi tekintetben értelmezhető felemelkedés szolgálatába állítása – és ha igen, az mennyiben volt sikeres.

Nemcsak az 1703–1711-es időszakhoz, hanem az 1790-es évekhez viszonyítva is politikai szélcsendnek tetszik a most vizsgált diéták időszaka, a 18. század dereka 1728 és 1765 között. Kiinduló hipotézisünk ezért az lehet, hogy – Lewis Namiert követve – az egyéni érdekeiket követő alsótáblai tagokkal (főleg vármegyei követekkel és kúriai bírákkal) lehet dolgunk. Nézzük meg ezért először is a pályafutásokat a „heringfogás", azaz a karrier végpontja szempontjából. Nyilvánvaló, hogy a nagyszámú nemességgel rendelkező 18. századi Magyarországon igen nagy volt a rendszeres, a vármegyeinél magasabb fizetéssel járó és (a választott megyei tisztségekkel szemben) többnyire élethossziglani karriert jelentő központi hivatalok vonzereje.[2127] Az egyszerűség kedvéért első közelítésben sikeresnek minősíthetjük azokat a politikusi karriereket, amelyek egy ilyen hivatal elnyeréséig juttatták el az illetőt.

Persze mondhatnánk ez a földbirtokadományról vagy az arisztokráciába való beemelkedésről is, sőt még az aranysarkantyús vitézzé ütésről is – feltételezve, hogy az együtt járt más, kézzelfoghatóbb sikerekkel –, de az a helyzet, hogy az általunk vizsgált csoportban egyetlenegy

[2126] Black: The Politics of Britain 92–93.

[2127] A rendszeres fizetés mellett a nyugdíj kevésbé lehetett fontos vonzerő. Bár a legtöbb hivatalnokot foglalkoztató Kamaránál már a 17. században megindult a kegydíjak és nyugdíjak kifizetése, és a 18. században előrehaladt a normatív szabályozás (1763-ban a *Systema* komplett fizetési- és nyugdíjrendszert jelentett), a lassan szabályozást nyerő nyugdíj királyi kegy jellegét sohasem veszítette el, és a Helytartótanácsnál, valamint a Kancelláriánál még bonyolultabb volt a nyugdíjak ügye: kivételes kegy volt az özvegyek és árvák nyugdíja, a birtokos nemeseknek nem is adtak. A nyugdíjkifizetéseket végül II. József egyesítette és helyezte új alapokra. (Fallenbüchl: Nyugdíj 32–42.)

dc_1391_17

kivétellel[2128] mindenki, akinek az uralkodó földbirtokot vagy bárói, grófi címet adományozott, illetve akit koronázásakor aranysarkantyús vitézzé ütött, betöltötte valamely központi hivatal (Kamara, Helytartótanács, Kancellária) vagy bíróság (kerületi tábla vagy Kúria) egyik posztját is. Tehát elég erre összpontosítanunk.[2129] Ez az egybeesés persze nem puszta véletlen, hanem nagyon erős visszajelzés a hivatalviselésre összpontosító megközelítésünk mellett: nemcsak a valódi hatalomgyakorlást jelentették a közhivatalok a 18. században, hanem a társadalmi felemelkedés értelmében vett siker irányába is az egyetlen járható utat jelentették.

Ha innen nézzük a dolgokat, akkor azt az állítást fogalmazhatjuk meg, hogy a jelen vizsgálatba bevont 60 a 18. század derekán aktív „diétai politikusból" 12 hivatalt kapott,[2130] 39 nem,[2131] kilenc esetben pedig a hivatalviselés a kerületi táblák egyikénél, a Kúriánál, a Kamaránál, a Helytartótanácsnál vagy a Kancellárián azért nem lehet a diétai politizálás sikerének mércéje, mert már a diétai szereplés előtt megvalósult.[2132] Ha őket ezért egy pillanatra félretéve a „sikeresek" és a „hering nélkül, üres kézzel hazatérő halászok" arányát nézzük, ez majdnem 1:3, vagyis közel

[2128] Blaskovich Sámuel kapott birtokadományt, bár – mint láttuk – nem biztos, hogy ez követte és nem megelőzte diétai szereplését. Ő tudtommal nem töltött be semmiféle posztot központi hivatalban vagy bíróságon.

[2129] Természetesen a vizsgálatban a hivatalviselők csoportját kiegészítem Blaskovich Sámuellel. Itt jegyzem meg, hogy annak ellenére, hogy jelen vizsgálatunkban a felsorolt okokból a hivatalviselésre összpontosítunk, a későbbi 18. századi elitkutatások számára kínálkozó lehetőségek közül kiemelkedőnek tartjuk az aranysarkantyús vitézek csoportját, amelyet a diétai naplókból és jegyzőkönyvekből könnyen azonosítani lehet, miként szintén hasznos (de jóval nehezebb) lesz a birtokadományozások vizsgálata a Királyi Könyvek bejegyzései alapján. Ami az aranysarkantyús vitézeket illeti, Hende Fanni összegzéséből érdemes kiindulni. (Hende: Politikai reprezentáció 94–99.) Szerinte az aranysarkantyús vitézeket a nádor választotta ki. (Uott 98.) Bartoniek Emmától megtudjuk, hogy a névsort Mária Terézia azért jóváhagyta. Ő mutatott rá arra is, hogy 1712-ben III. Károly „pénzügyi tisztviselőket" ütött lovaggá (két kamarai tanácsost, a prímás jószágkormányzóját, egy királyi táblai ülnököt és Veszprém megye jegyzőjét) – és egyet sem a főrangú családok sarjai közül, akik régen az aranysarkantyús vitézek között domináltak. Mária Terézia koronázásakor ismét nagyjából fele az avatottaknak mágnás volt, de a katonai jellege a rendnek többé nem tért vissza. (Bartoniek: A magyar királykoronázások 158., 162)

[2130] Adelffy Antal, Beniczky István, Czompó Sándor, Csiba János, Edelspacher Ignác, Kvassay László, Niczky Ádám, Schlossberg László, Tiszta Pál, Török József és Vay Ádám. A már említett földbirtokadomány miatt Blaskovich Sámuel is ebbe a csoportba tartozik.

[2131] Bacskády Ferenc, Bartakovics Márton, Bohus Sámuel, Bohus János, Csuzy Gáspár, Darvas József, Demkovics József, Eördögh György, Farkas Gáspár, Gyürky István, báró muraniczi Horváth Ádám, Illésy Ferenc, Jeszenák János, Jeszenák Pál, Katona Pál, Kazy László, Kenessey István, Kubinyi Imre, Lippich Boldizsár, Mágocsy Mihály, Máriássy Gábor, Mihályffy György, Nemsovay György, Okolicsányi János, Petrovszky József, Prileszky György, Prileszky Pál, Prónay Gábor, Radvánszky János, Rosty Ferenc, Somogyi László, Szathmáry-Király György, Szentiványi Ferenc, Szentpétery András, Szüllő Zsigmond, Tallián Ádám, Trumer János, Vietoris György és Zsitkovszky István.

[2132] Brunswick Antal, Kapy Gábor, Majláth József, Mohos János, Pongrácz András, Rudnyánszky József, Sigray János, Szeleczky Márton és Zichy Ádám.

minden negyedik vizsgált „diétai politikus” hivatalt szerzett. (Hogy ennek országgyűlési politikai állásfoglalásához volt köze, azt persze tulajdonképpen csak feltételezzük, és bizonyítani az esetek többségében még később sem fogjuk tudni, de egyértelmű, hogy ha lehet is néhány kivétel vagy olyan eset, amelyben a kinevezés jóval a diéta után történt meg, a tucatnyi esetet többségében nyilvánvaló tendencia érvényesülhetett. Arra pedig, hogy ez konkrétan milyen politikai állásfoglaláshoz kötődhetett, hamarosan visszatérünk.)

Ennél azonban finomabb számításokat is lehetővé tesznek adataink. Kvassay Lászlót most a második csoportban szerepeltettem, a sikeresek között, pedig akár a harmadikba is bekerülhetett volna, a diétára hivatalviselőként érkezők közé: az 1728–1729. évi diétán és az 1751. évi országgyűlésen is szerepelt, és a kettő között került a Királyi Táblára.[2133] Ez az eset rávilágít arra, hogy ha jelenleg elsősorban a diétai politikai szereplés érdekel bennünket, és egy „politikus” két diétán (vagy *concursus*on) is szerepelt, akkor jobban tesszük, ha külön-külön vizsgálat tárgyává tesszük ezt a két szereplést, és ezeket elkülönítetten értékeljük. Ha pedig nem a személyeket, hanem a diétai (*concursus*i) szerepléseket vizsgáljuk, akkor arra jutunk, hogy a 76 esetből[2134] a már megismert 12 sikeres hivatalszerzéssel szemben[2135] már 53 sikertelen eset áll szemben, míg 11-szer már eleve központi hivatali vagy bírósági pozíciót birtokolt a „politikus”.[2136] (Ami a „kudarcos” diétai szereplést illeti, a korábban felsorolt 39 „sikertelen politikus” mellé járul az ő 12 további szereplésük[2137], továbbá az 1741-ben egyébként „sikeres” Czompó Sándor „sikertelen” 1728–1729. évi diétai és 1736. évi *concursus*i szereplése – ez összesen 53 „sikertelen” szereplés.) A sikerességi ráta tehát a diétai szereplésekre vetítve a korábban, a „politikusok” alapján számított egynegyedről egyötöd és egyhatod közé esik vissza.

Vizsgálatunkban azért nem kell teljesen eltekinteni azon esetektől, amelyben már eleve hivatalviselők érkeztek a diétára (a legtöbb esetben a Királyi Tábla bíráiról van szó), hiszen ha nem is hivalszerzésben, de hivatali előrelépésben ugyanaz a siker nyilvánulhatott meg, amelyet most

[2133] Kvassayéval analóg Schlossberg László helyzete. Czompó Sándor is más csoportba kerülne akkor, ha másik diétai szereplése alapján sorolnánk be egy csoportba.
[2134] Sigray János 1728–1729. évi szereplése miatt került a vizsgálat látókörébe, de a labanc diétán való fellépése is értékelhető volt szempontunkból, így bekerült az adatbázisba. Ezen a ponton viszont még kizárom ezt a korai politikai állásfoglalást a vizsgálatból, így ezek teljes száma 77 helyett 76 lesz.
[2135] Itt értelemszerűen a korábban felsorolt 12 „diétai politikus” egy-egy országgyűlési szereplése áll.
[2136] A korábban felsorolt kilenc hivatalviselőhöz járul még Kvassay László 1751. évi állásfoglalásai okán, illetve Schlossberg László 1741. évi diétai szereplése miatt.
[2137] Bacskády Ferenc, Csuzy Gáspár, Darvas József, Jeszenák Pál, Kubinyi Imre, Szathmáry-Király György, Okolicsányi János, Prónay Gábor és Szüllő Zsigmond kétszer-kétszer, Jeszenák János négyszer is szerepel az adatbázisban.

keresünk, és amelyet később a politikai állásfoglalással próbálunk majd meg összefüggésbe hozni. A fent említett 11 esetből nyolcban a diéta után a „politikus" hivatali előrelépésben, aranysarkantyús vitézi címben vagy részesült,[2138] azaz ezeket a sikeresek közé lehet sorolni, és csak három[2139] marad, mely – az előrelépés hiánya miatt – bizonyos értelemben sikertelennek lehet minősíthető. Az arányok így a következőképpen módosulnak: 76 esetből 20 diétai szereplés minősíthető sikeresnek, 56 sikertelennek, vagyis a sikerességi ráta még az egynegyedesnél is jobb lett.

Van egy értelmezés, amely a sikert még szélesebben fogja fel: bizonyos „diétai politikusok" gyermekeinek a nemzedéke aratta le a babéroket. Természetesen feltételezhető, hogy saját tevékenységük (és ennek részeként – akár diétai – politikai állásfoglalásuk tükröződik részben vissza a központi hivatalok elnyerésében, de (és ehhez sem férhet kétség) az apa politikai szolgálatai egy (sok esetben induló) pálya alapvető meghatározó paraméterei közé tartoztak. A dolog kétségkívül bizonytalan, mégis érdemes kiszámolni, hogy a közvetlenül sikertelen országgyűlési politikai szereplést hány esetben követte a következő generáció hivatalviselése, arisztokrata rangemelése, földbirtokadománya (vagy aranysarkantyús lovaggá ütése). Az 53 korábban említett teljesen „kudarcos" esetből hét esetben beszélhetünk hosszú távon mégis sikerről,[2140] a diétára már hivatali pozíciót elfoglalva megérkező, de további előléptetésben nem részesülő három „politikusból" pedig egy[2141] esetben. Ezzel a hosszú távú sikerrel is kalkulálva a „sikerességi ráta" már bőven az egyharmad fölé emelkedik (28:49). De ezt az értelmezést most mégis érdemes félretennünk, hisz az következő generációról kevésbé részletes információink vannak – maradjunk inkább szilárdabb talajon![2142]

[2138] Brunswick Antal, Kapy Gábor, Kvassay László (1751), Pongrácz András, Rudnyánszky József, Schlossberg László (1741), Sigray János (1728–1729), Zichy Ádám.
[2139] Majláth József, Mohos János, Szeleczky Márton.
[2140] Farkas Gáspár, báró muraniczi Horváth Ádám, Jesznák Pál (1728–1729, 1751), Prónay Gábor (1736, 1751), Szentiványi Ferenc (1728–1729). További öt esetet nem számítva, amikor az unokaöccsök és az unokák karrierbeli sikereit lehet észlelni.
[2141] Majláth József.
[2142] Ezen a ponton mindenképpen érdemes jelezni jelen prozopográfiai megközelítésű elitkutatás továbbfejlesztésének egyik lehetőségét: kiterjesztését a következő generáció vagy generációk vizsgálatára. Nemcsak Fekete György János fiára vagy Festetics Kristóf unokájára, Festetics Pál fiára, Györgyre gondolhatunk, mint közismert példáira a lojális hivatali szolgálaton át felemelkedő új főnemes ellenzékivé váló fiára, hanem például egy kollektív forrás kiaknázására. Az 1790. évi országgyűlésen a franciák labdaházi esküje mintájára az alsótábla által kívánt esküt a negyedik diétai ülésen 139 főrend tette le, köztük Zichy Károly országbíró és az Esterházy család három tagja mellett Grassalkovich Antal herceg is. Meg lehet próbálni megállapítani az új főnemesek fiainak a politikai orientációját e forrás alapján. (1790, irományok 58–61.) Fekete János grófnak egy paszkvillus a szemére is vetette 1791-ben, hogy grófi rangját apja a haza eladásával szerezte. (Sándor: Író és társadalom 175.) Ami a püspökök állásfoglalását illeti, egy megyéspüspök sem tette

A „heringfogás” oldaláról nézve a dolgot, feltételezve tehát azt, hogy a 18. századi „politikusok” viszonylag magas fizetést garantáló dikasztériumok, a Kamara, a Helytartótanács és a Kancellária, illetve a kerületi táblák, a Királyi Tábla és a Hétszemélyes Tábla hivatalainak elfoglalására törekedtek (amely nélkül tehát szinte nem történt ezen politikusi körben rangemelés vagy földbirtok-adományozás vagy lovaggá ütés sem) tehát tulajdonképpen négy csoportra bonthatjuk az érdemi politkai állásfoglalást felmutató diétai szereplőket. Először is vannak azok, akiknek ez nem sikerült (1), majd azok, akiknek sikerült hivatalt szerezniük (2), illetve akik már eleve egy ilyen kívánt hivatal betöltőjeként jelentek meg a diétán (3), végül azok, akik már betöltött hivatalukból további előrelépést hajtottak végre (4). Érdemes ezt a négy csoportot megvizsgálni tehát abban a tekintetben, hogy milyen egyéb jellemzőket mutatnak fel, illetve – és ezzel térünk majd rá vizsgálatunk lényegére – országgyűlési politikai szereplésük milyen kapcsolatban lehetett karrierjükkel. Továbbá célszerű ragaszkodnunk a korábban tett módosításhoz, és nem személyeket, hanem e személyek egy-egy diétai (*concursus*i) szereplését tekintsük a vizsgálat alapegységének, melyből tehát összesen 76 volt.

A „sikertelenek” kollektív profilját megrajzolva először is azt állapíthatjuk meg, hogy az 53-ből a nagy többség, 36 országgyűlési szereplés vármegyei követekhez és 9 távollévők követeihez kötődik. Lényegében véve minden második közülük viselt is vármegyei hivatalt.[2143] Az 53 „sikertelen” diétai szereplésből[2144] a Dunán inneni kerülethez 29, a dunántúlihoz 13, a két tiszaihoz pedig mindössze tíz köthető,[2145] ami első látásra meglepőnek tűnik, lévén hogy a sztereotípiák az elnyomott, az érvényesülés lehetőségeitől elzárt, többségében protestáns tiszai követekről szólnak. Az viszont igaz, hogy e politikai szereplések közül 26 köthető protestánsokhoz és csak 24 katolikusokhoz.[2146] E két tényből az a következtetés adódik, hogy téves a 18. századi magyar

---

le az esküt, de a címzetes püspökök közül négyen is, ami Joachim Bahlcke ismert tézise ellen szól: a címzetes püspökök nem erősítették meg politikailag a kormányzatot a diétán, ha „Bécsben” erre akarták használni ezt az intézményt, akkor csalódniuk kellett. (Vö. Balcke: Adalékok 14., 17., uő: A magyar püspöki kar 109.)

[2143] A 18. századi angol képviselőkre is azt lehetett megállapítani, hogy közülük a függetlenek (akik a mi vármegyei követeinkkel állíthatók párba) kevésbé hajlottak arra, hogy kormányhivatalt fogadjanak el, mert helyiek voltak, szorosabb kapcsolatban választóikkal, akik gyanakodva szemlélték a kormánytisztviselőket. (Aoki: Members 71.)

[2144] Néhány *concursus*i politikai szereplés is van a csoportban. A megállapítások ennek a ténynek a külön hangsúlyozása nélküli is így értendők a továbbiakban.

[2145] Az 53. eset a távollévőt képviselő Prileszky Pál szereplése az 1728–1729. évi diétán.

[2146] Egy-két kevésbé ismert „politikus” felekezetét biztonsággal néha még megbecsülni sem tudtam, ez kilenc „politikust” és tíz diétai szereplést érint: Adelffy Antal, Beniczky István, Blaskovich Sámuel, muraniczi Horváth Ádám, Edelspacher Ignác, Kvassay László (1728– 1729-ben és 1751-ben), Mihályffy György, Mohos János és Nemsovay György állásfoglalásait. Jelen vizsgálatot ugyan a későbbiekben tovább lehet finomítani az ő felekezeti hovatartozásuk felderítésével, de ez

politikában szereplő protestánsokat eleve a tiszai kerülekhez kapcsolni. Hárman a „kudarcos diétai politikusok" közül korábban (vagyis az előtt az országgyűlés előtt, amelyen politikai állásfoglalásukat rögzítettük) valamely feltűnő királyi kegyben részesültek: Prileszky Pál a *Pragmatica Sanctio* kapcsán kapott pénzjutalmat, miként a két diétán is szereplő Jeszenák Pál is, Gyürky István pedig *donatió*ban részesült az 1741. évi diéta megnyitása előtt nem sokkal – azaz esetükben a „kudarcos" besorolást nyilvánvalóan nem kell örökérvényűnek tekinteni, az csak vizsgálatunk vonatkozásában érvényes – ami végül is minden esetről elmondható lenne.

Ha külön megnézzük, hogy az első vizsgált diétán, az 1728–1729. évin (1), az 1730-as évek *concursus*ain és az 1741. évi országgyűlésen (2), 1751-ben (3) és az 1764–1765. évi diétán (4) történt politikai szerepléseket mi jellemzi, akkor azt láthatjuk, hogy a tiszaiak aránya éppen az időszak utolsó diétájára csökken a minimálisra (egyhetedesre), míg a „kudarcos" országgyűlési politizálás tekintetében mindvégig domináló Dunán inneni követi politikai szereplések csúcspontjukat az 1751. évi diétán érték el: ekkor a „kudarcos" politikai megnyilvánulások több, mint kétharmadát ehhez a kerülethez lehetett kötni. (A tendenciák nem egyértelműek, és mivel a számok elég alacsonyak ilyen csoportbontás mellett, ezért nem érdemes megpróbálni minden arányt pontosan megadni.) A vármegyei követek aránya ebben a csoportban szintén nem egy irányban változik, az az érdekes, hogy ez a csúcspontot éppen 1764–1765-ben éri el: a hét esetből hat kötődik vármegyei követhez. Végül a protestánsok és a katolikusok arányának változásában sem mutatkozik egyértelmű tendencia. Ez arra utal, hogy a század derekának most egy csoportként vizsgált diétái nagyjából valóban homogénnek tekinthetők a politizálás most vizsgált szempontjai tekintetében, egységként való kezelésük jogosult.

A többi csoport (sikeresek; eleve hivatalviselők, akik nem léptek tovább; hivatalviselők, akik előléptetést kaptak) létszáma alacsonyabb annál, hogy megpróbáljuk ezeket a diéták alapján felbontani – és ez amúgy sem hozott értékelhető eredményt a „kudarcos" diétai szereplések tekintetében, így ettől az elkövetkezőkben eltekintek, az időszak egységességét állítva. Az viszont jól látható a diétai politikai szereplést követően hivatalt kapó, vagyis leegyszerűsítően „sikeresnek" nevezett „politikusok"[2147] szerepléséről, hogy köztük a három kerület (a korban nem egységes szokás egyik változatát követve, és a Tiszán inneniek és a tiszántúliak két kerületét egynek számolva) aránya kiegyensúlyozott, sőt éppen azon Dunán inneniek aránya a legalacsonyabb, akik a

most a feltárt tendenciákat, általános megállapításaink érvényét már nem fogja érinteni. A konkrét esetben közülük hárman járulnak még az 50 felekezeti tekintetben valahová besorolt „politikus" mellé, és így jön ki az összesen 53 „sikertelen" országgyűlési szereplés.

[2147] 12 fős társaságukat már korábban megismertük, csak most nekik egy-egy diétai szereplésüket tekintjük, azaz Czompó Sándor, Kvassay László és Schlossberg László többi országgyűlési szereplése más csoportba került.

„kudarcos" politikai szereplések esetében vezető helyen voltak. Felekezeti hovatartozásukat tekintve nyilvánvaló, hogy protestánst nem találunk közöttük – értelemszerűen, hiszen a türelmi rendelet előtti időszakban vizsgáljuk a központi igazgatási és bírói hivatalokra kinevezett nemeseket. Természetesen igaz ez a diétai szereplések fennmaradó két csoportjára is.

Azok, akik már eleve hivatalviselőként jelentek meg, és nem is léptek később előre, csupán hárman voltak, statisztikai megközelítésű elemzésükkel nem is érdemes megpróbálkozni. Az utolsó, nyolcfős csoportba pedig azokat az országgyűlési szerepléseket soroltuk, amelyek sikeresek voltak abban az értelemben, hogy előrelépéshez vezettek, noha az illető „politikus" már a diétára is valamely központi hivatal tisztségviselőjeként vagy bírájaként érkezett. Kiugró jellemzője ennek a csoportnak, hogy tagjainak kétharmada a Dunán inneni kerülethez kötődik.

Mivel a Dunán inneni kerületet már másodszor látjuk domináns helyzetben, érdemes külön megnéznünk a Dunán inneni kerületből érkezők politikai megnyilatkozásait. A hivatalt nem szerzőkkel (1. csoport) azokat vethetjük össze, akik bármikor, a diétai szereplés előtt vagy után kinevezést kaptak (2–3–4. csoport), és megnézhetjük az illetők felekezeti hozzátartozását – hátha itt találjuk a magyarázatot. A protestánsok között természetesen csak kudarcos pályákat találunk (17 eset), míg a katolikusok közel harmada (19-ból nyolc) hivatalviselő volt vagy lett. A dunántúli katolikusok körében ez a sikerességi arány négy a 15-ből, szintén közel egyharmados. Nem meglepő módon a tiszai kerület politikai szereplései közül kevesebb köthető katolikusokhoz, mindössze hét, de ezekből nem kevesebb, mint öt „sikeres politikushoz", így az arány a többieknél tapasztaltnál kétszer olyan jó. Vagyis le kell vonnunk azt a konklúziót, hogy noha összességében dominálták a korszak politikáját, a Dunán inneni katolikusok mégsem rendelkeztek jobb esélyekkel a hivatal elnyerésére, mint a 18. század derekának diétáira máshonnan érkezők, sőt a tiszaiak katolikusok „sikeressége" további vizsgálatra ösztönöz – noha viszonylag alacsony számuk miatt egyelőre nem lehet tényként jelenteni ki, hogy az ő esélyeik az előrejutásra felekezetükön belül is kétszer olyan jók voltak, mint a dunai megyékből érkező „politikusokéi".

Az elemzés 2: politikai profil és az időbeni megoszlás, felekezeti, illetve kerületi hovatartozás

Miután tehát az eddigiekben a lehető legegyszerűbb statisztikai megközelítéssel jellemeztük a század derekának jól azonosítható politikai megnyilvánulásait arra a feltételezésre alapozva, hogy a diétai politika szereplőinek személyes céljuk volt a hivatalszerzés, térjünk most át a lényegre: próbáljuk meg a konkrét a politikai megnyilvánulásokat hozzákötni a „politikusok" pályafutásának jellemzőihez. A 18. században nem lehet a diéta tagjait annak megfelelően ellenzékbe és kormánypártba osztani, hogy miként szavaztak a költségvetésről, de kétségtelen, hogy az adózási kérdéseknek kiemelkedő jelentőségük volt, és a 18. században is ezek adnak a legjobb tájékoztatást

arról, hogy egy „politikus” támogatta-e a kormányzat törekvéseit, vagy nem. Konkrétan ez mindenekelőtt az adóösszeg meghatározásában jelentkezett (vagyis az illető támogatta vagy ellenezte a királynak vagy királynőnek azt a kérését, amely az éves adóösszeg felemelésére vonatkozott, illetve a kértnél kisebb hadiadót kívánt-e megszavazni), de emellett szorosan idetartozik az adólap kérdésében folytatott vitákban tett állásfoglalás, különös tekintettel arra az 1728–1729. évi diétán kiéleződő kérdésre, hogy a nemesi földre is kiterjedjen-e a (végül is az általános földadó bevezetésének szándékával elvégezni tervezett) összeírás. Emellett megállapítható egyes diétai politikai állásfoglalásokról általában is az ellenzéki vagy kormánypárti alapjelleg – ebben a paszkvillusok vannak a legnagyobb segítségünkre –, illetve számos konkrét kérdésre van adatunk, amint az a fenti részletes taglalásból kiderült.

Először tehát induljunk ki az adózás kérdésében való állásfoglalásból. Az összesen 76 országgyűlési politikai szereplésből vagy politikai profilból, amelyek tehát egy-egy diétai tagnak egy diétán való állásfoglalásait sűrítik magukba, de a vélemény nem is olyan ritka megváltoztatása esetén lehetnek előbb kormánypártiak, majd ellenzékiek, vagy az adó kérdésében kormánypártiak, miközben az adóalap kérdésében az ellenzékkel tartanak – szóval egy szereplőhöz még az adó kérdésében is kapcsolható néha két ellentétes vélemény.[2148] Első közelítésben mindent egybevéve azt látjuk, hogy az adó kérdésében a politikai állásfoglalások nagyjából egyenlően oszlottak meg ellenzéki (39) és kormánypárti között (37), egyéb ügyekben pedig a kormányzattal egy oldalra 24 diétai tag került, míg vele 26 helyezkedett szembe. Mindent egybevéve a politikai állásfoglalások teljesen kiegyenlítettnek mondhatók kis ellenzéki fölénnyel (61:65).[2149]

Ha megnézzük az egyes diétákhoz köthető politikai állásfoglalásokat, akkor a legbiztosabb talajon az 1728–1729. évi diéta időszakát illetően járunk, mert – ahogy ezt már korábban kifejtettem – a rendiség súlypontjának áthelyeződése miatt, azaz mivel nem volt világos a döntéshozatalban a *pars sanior et potior* kiléte, sok volt a név szerinti szavazás, vagyis viszonylag jók a forrásadottságok. 39 „politikus” összességében 49 álláspontot fogalmazott meg az adózás kérdésében, és teljesen kiegyenlített volt a kormányzatot támogató és támadó álláspontok aránya (24:25). A többi üggyel együtt is marad a kiegyensúlyozott összkép (36:34). Mint tudjuk, a diéta

[2148] A 60 diétai szereplő 76 politikai profiljából vagy politikai szerepléséből (minden országgyűlés időszakára külön értelmezve ezeket) összesen 126 országgyűlési politikai állásfoglalás adódik az adózási és az egyéb kérdéseket külön tekintve. A politikai szereplés és a politikai állásfoglás, illetve politikai profil kifejezéseket igyekszem úgy használni, hogy ez a két – lényegében nem is különböző, csak a jelen vizsgálatban értelmezhető eltérésű – értelem világosan megkülönböztethető legyen.

[2149] A félreértések elkerülése végett ezeket az aránypártokat a következőkben mindig úgy közlöm, hogy először a kormánypárti, majd az ellenzéki politikai állásfoglalások számát adom meg az aránypárban.

dc_1391_17

végének felekezeti konfliktusában III. Károly a protestánsok pártját fogta, és ezen a fő politikai fronton ők vállvetve álltak szemben az országgyűlés katolikus többségével.

Jóval kevesebb az adat az 1736. évi *concursus*[2150] és az 1741. évi diéta időszakából, összesen nyolc politikai szereplőt, kilenc politikai profilt[2151] és 11 állásfoglalást tartalmaz adatbázisuknak, amely persze csak a politikailag jól azonosítható diétai „politikusok" véleményét tartalmazza. Ezért is kell óvatosan kezelni azt a tényt, hogy adóügyben csak ellenzéki állásfoglalásokat találtunk, hármat, és mindet a *concursus*ról, hisz köztudomásúlag az osztrák örökösödési háború megindulásakor az 1741. évi országgyűlés középpontjában nem az adóemelés állt, hanem az éves adó terhére végrehajtott katonaállítás és a nemesi felkelés összehívása. A többi kérdésben (és már csak a diétán, hisz a *concursus* az adóra koncentrált, elvileg mással nem is foglalkozhatott volna) az arányok kiegyenlítettek: 3:5 az ellenzéki megnyilvánulások javára, illetve összességében, az adóval foglalkozókat is hozzáadva pedig 3:8.

1751-ben, amely évre nézve adatbázisunkban 19 politikai szereplés adata szerepel, visszatér a kiegyensúlyozottság. Az adózás tekintetében 9:8 a kormánypárti és ellenzéki állásfoglalások aránya, egyébként 8:7, összességében tehát 17:15.

Ismét csak kis számú az a csoportja a politikai megnyilatkozásoknak, amelyik az 1764–1765. évi diéta viszonyait tükrözi, mindössze kilenc „politikus" profilja rajzolódik ki. Az 1741. évi összképpen ellentétben az adóügy a szokásos kiegyensúlyozottságot mutatja: 4 kormánypártival szemben 3 ellenzéki állásfoglalással. A többi ügyben az ellenzékiség viszont erősebb (1:5), amit a diéta lefolyásának ismeretében evidensnek érezhetünk (Kollár Ádám könyvének botránya, az *insurrectio* reformjának kísérlete, az úrbérrendezésre vonatkozó tervek miatt). Az összesített arány mégsem mutat olyan ellenzéki túlsúlyt a politikai szereplések körében, mint az 1736. évi *concursus* és az 1741. évi diéta: az ellenzék fölénye ekkor már csak 5:8.

A század derekának diétai politikáját tehát döntően a kiegyensúlyozottság jellemezte. A feltárt politikai profilok alacsony száma miatt nem állíthatjuk, hogy ehhez képest kivételes III. Károly uralkodásának utolsó szakasza és az 1741. évi koronázó országgyűlés, és azt sem mondhatjuk biztosan, hogy a viszonyok romlása és a kormánypárt és a rendi ellenzék közötti ellentétek kiéleződése jellemezné az 1764–1765. évi diétát, de adataink ezt sejtetik – később érdemes lesz ezeket a kérdéseket illetően további vizsgálatokat végezni.

Végül arra tehetünk még kísérletet, hogy a politikai állásfoglalások és a felekezeti hozzátartozás viszonyát is megvizsgáljuk. 1728–1729-ben az adóügyi megnyilvánulásokat tekintve

[2150] A harmincas évek három másik *concursus*áról nem került adatbázisunkba adat.
[2151] Czompó Sándor 1736. évi *concursus*i és 1741. évi diétai szereplését elkülönítve vizsgáljuk ugyanis.

dc_1391_17

a katolikusok 12:14 arányban oszlottak meg kormánypárti és ellenzéki vélemények között, a többi kérdésben pedig a diéta végének imént említett politikai felállása magyarázza azt, hogy miért jóval erősebb az ellenzékiség: 4:7 az arány. (Összesítve a kettőt: 16:21.) A protestánsok a hadiadó kérdésében megosztottak voltak (8:7), míg a többi kérdésben III. Károllyal volak egy platformon (8:0) – azaz inkább ő fogta a pártjukat a nagy felekezeti vitában, amikor a katolikusok közül csak a királyi hivatalt viselők álltak ki a felekezeti türelem mellett. (Az összesített arány a protestánsoknál a királypártiság túlsúlyát mutatja tehát: 16:7.) 1736-ban és 1741-ben az esetszám a jelzett módon alacsony, ezért csak összesített számokat mondanék (adó és egyéb ügyek): a protestánsok kiegyensúlyozott módon ellenzékiek és kormánypártiak (2:2), míg a katolikusok inkább ellenzékiek (1:5). Az 1751. évi országgyűlésen a katolikusokhoz köthető kormánypárti állásfoglalás adóügyben kevesebb volt, mint az ellenzéki (3:4), és a protestánsok körében ez az arány 4:3 volt. Egyéb kérdésekben a katolikusok körében a politikai viszonyok kiegyenlítettek voltak (4:4), míg a protestánsok között a kormánypártiak voltak kis többségben (3:2). Mindent összevéve a protestánsok jobban kiálltak Mária Terézia törekvései mellett (7:5), mint a katolikusok (7:8). Az utolsó vizsgált diétán pedig az alacsony elemszám miatt ismét csak összesített eredményt közölnék: a protestánsok és a katolikusok megnyilvánulásai között is némi ellenzéki túlsúly érezhető: (1:3 az arány az előbbieknél, 4:5 az utóbbiaknál).[2152]

A felekezeti adatokat összesítve azt mondhatjuk, hogy a század derekának vizsgált diétáin csak az adózás tekintetében tett állásfoglalások tekintetében a protestánsok azonos arányban támogatták és opponálták a kormányzatot (13:11), a katolikusok viszont inkább az ellenzékiség felé hajlottak (18:22). A többi témában pedig a protestánsok tisztán kormánypártinak tűnnek (13:6), ami – és ez nagyon fontos – már nem kizárólag az 1729. évi említett felekezeti vita következménye, hanem ennél általánosabb tendencia, míg a katolikusok ellenzékisége (10:17) még markánsabb. Az adatok két csoportját a teljes időszakra összegezve ezért a protestáns diétai szereplőket állásfoglalásaik egyértelműen kormánypártinak (26:17), a katolikusokat pedig kimondottan ellenzékinek látjuk (28:39). De úgy is fogalmazhatunk, hogy lényegében ugyanannyi kormánypárti szerepléssel a protestánsok körében feleannyi ellenzéki szereplés állt szemben, mint a katolikusok esetében.[2153]

[2152] Ennél erősebb állítást ilyen kevés adatra nem lehet építeni.

[2153] A felekezeti megoszlás tekintetében vizsgált országgyűlési állásfoglalások összesített száma 110, ehhez jön még a nem azonosított vallású kilenc „politikus” tíz diétai szereplésének 16 állásfoglása.

A protestánsok diétai szereplése[2154] kerületenkénti bontásban úgy néz ki, hogy a tiszaiak inkább ellenzékiek voltak (4:7), a Dunán inneni kerületből valók döntően támogatták III. Károly és Mária Terézia törekvéseit (18:10), míg dunántúliak esetében a diétai állásfoglalások mennyisége alig mérhető (2:0). A katolikusok körében a tiszaik ellenzékisége hasonló a protestánsokéhoz (5:7), a Dunán inneni kerületből érkezők állásfoglalásai pedig szinte azonos arányúak a protestánsokéhoz, csak éppen megfordítva: annyira ellenzékiek a katolikusok, amennyire kormánypártiak a protestánsok (9:20). Végül a dunántúli kerületből érkezők állásfoglalásai kiegyenlítettek voltak a kormánypártiság vonatkozásában (14:12).[2155] Vagyis a Dunán inneni kerületből érkező protestánsok körében volt a legerősebb az uralkodó támogatása, a dunántúli katolikusok körében nagyjából kiegyenlítődött a kormánypártiság és az ellenzékiség, míg a tiszai kerületek mindkét felekezetű tagjainál már csak a Dunán inneni katolikusok voltak erősebben ellenzékiek: több, mint kétharmada volt ellenzéki színezetű a hozzájuk kapcsolható politikai állásfoglalásoknak.

Mielőtt a vizsgálattal továbblépnénk a generatív modell kísérlete felé, egy kontrollvizsgáltra érdemes időt szakítanunk. A felekezeti hovatartozás és a földrajzi eredet kérdéseit a század derekának diétáin jól azonosítható politikai profilt felmutató köznemes „politikusok” csoportszintű vizsgálatát követőn az ellenzéki vezérek[2156] kapcsán is meg lehet ugyanis vizsgálni, hiszen ezekről az átlagosnál több információ lelhető fel már a szakirodalomban is.

Kontrollvizsgálat: a 18. század „vezérvármegyéi” és a diéta ellenzéki hangadói

Korábban azt láttuk tehát, hogy valamilyen okból Somogy vármegye tisztviselői közül könnyebb volt felkerülni az országos hivatalokba, mint általában – legalábbis annyi biztos, hogy könnyebben, mint Zala, Heves és Külső Szolnok, Ung, Békés, Baranya és Csanád megyéből. Hogy az országos politikai elitbe kerülő köznemesek tekintetében általában állításokat tudjunk megfogalmazni, vagy arra lenne szükség, hogy minden egyes megye hivatalviselői úgy fel legyenek tárva archontológiai tekintetben, mint az előbb vizsgált vármegyék, vagy változtatnunk kell nézőpontunkon. Most természetesen csak ez utóbbira van lehetőségünk. De még azt sem mondhatjuk, hogy fel tudnánk tárni a 18. századi magyar dikasztériumok hivatalnoki állományának

[2154] Továbbra is együtt tekintve már az adózás ügyében tett megnyilvánulásokat a többiekkel.
[2155] A tekintett országgyűlési állásfoglalások teljes száma nem 110, hanem 108, mert nemcsak a korábban jelzett, felekezeti csoportba nem sorolt kilenc „politikus” tíz diétai szereplését nem vizsgáltam itt, hanem Prileszky Pál két országgyűlési állásfoglalását sem, mert őt mint távollévő követét nem rendeltem egyik kerülethez sem. (Blaskovich Sámuel két okból is kimarad.)
[2156] Mivel a forrásadottságok miatt ez a vizsgálat egy diétával később kezdődik, és eggyel később fejeződik be, az 1728–1729. évi országgyűlés kiesik, bekerül viszont helyette a vizsgált diéták közé az 1790–1791. évi, nem a generatív modell felállításának céljával elinditott vizsgálat részeként, csak kontrollvizsgálatként értelmezhetjük.

teljes hátterét, különös tekintettel arra, hogy melyik vármegyében viseltek megelőzőleg hivatalt – már amennyiben volt egyáltalán karrierjüknek ilyen szakasza. Egyelőre csak annyit tudunk mondani ebben a tekintetben először is, hogy Fallenbüchl Zoltán bizonyította, hogy a Helytartótanács köznemesi tanácsosai között felülreprezentáltak voltak az ország északnyugati részéről (Trencsén, Nyitra, Pozsony vagy Moson vármegyéből) érkezők,[2157] illetve másodszor Nagy János 1751-re vonatkozó szúrópróba-szerű elemzése megállapította, hogy a Pesten székelő Királyi Tábla rekrutációjában a Felvidék középső része (Liptó, Nógrád, Gömör vármegye) közel hasonló súllyal szerepelhetett.[2158] (Remélhetőleg a 18. századi magyar politikai elit prozopográfiai célú feltárása valamikor lehetővé tesz egy átfogó elemzést ebben a tekintetben.) Végül harmadszor azt kell leszögeznünk, hogy az imént továbbá saját vizsgálatunkban arra jutottunk, hogy az 1728 és 1765 közötti diétákon tisztán mennyiségi szempontból domináltak a Dunán inneni kerülethez köthető megnyilvánulások.

Most tehát azt vizsgáljuk meg először, mely vármegyékből érkeztek azok a diétai követek, akik hangadók – a *tractatus diaetalis* logikájából következően többnyire ellenzéki hangadók – lettek. Nem csoda, hogy közülük többen már jó ismerőseink.

1712 májusában a főrendek 67.500 forint értékű koronázási ajándékot szavaztak meg III. Károlynak. A megyei követek Dunán inneni kerületének táblája ugyanakkor 200.000 forintos ajándékot javasolt, a tiszai vármegyék (főleg protestáns követei) pedig mindössze 45.000 forintot.[2159] Ugyanekkor hat olyan vármegye volt, amely (egyébként a klérussal együtt) ellentmondott az úgynevezett hatnapos *systema* keretében kidolgozott jogi reformnak: Szepes, Zemplén, Sáros, Ung, Bereg és Szatmár.[2160] Északkelet-Magyarország ellenzékisége nem csak a századelő jelensége volt. 1790-ben Marczali Henrik így jellemezte a vármegyei követek tábláinak állásfoglalását a hitlevél ügyében: „Tiszántúl radikális, Dunáninnen reformáló, Dunántúl conservatív, sőt reactionárius, mint mai szóval mondanánk.“[2161] A protestáns többségű Tiszán inneni és tiszántúli vármegyék ellenzékisége közmondásos volt. 1728. július 24-én, egy szavazás alkalmával táblájuk egyenesen 21:0 arányban utasította el az uralkodói javaslat támogatását.[2162] Szűcs Zoltán Gábor még a 19. század elején is a protestáns köznemességgel magyarázza Zemplén ellenzékiségét.[2163] A diétai politika korábban vázolt modellje az ellenzék „kemény magjának“

[2157] Idézi: Nagy J.: A rendi ellenzék.
[2158] Nagy J.: A rendi ellenzék.
[2159] 700.500 153.
[2160] Lányi II. 20.
[2161] Marczali: Az 1790/1-diki II. 40.
[2162] 700.484 81-84. (Két vármegye megosztott volt, kettő pedig távol maradt a határozathozataltól.)
[2163] Szűcs: Magyar protokonzervatívok 20.

dc_1391_17

szerepében a protestáns vezetésű, úgynevezett „tiszai“, vagyis északkelet- és kelet-magyarországi vármegyéket mutatta.[2164] Ha azonban megnézzük, hogy a század második felének egyes országgyűlésein konkrétan kik játszották az alsótáblán az ellenzék szószólóinak szerepét, meglepő módon mégis mást találunk.

Rendelkezünk egy már többször hivatkozott kivételes forrással az 1751. június 11-e és július 5-e közti időszak diétai üléseiről. Ez, úgy tűnik, a szokásokkal ellentétben rögzít minden egyes felszólalást. Ezen a négy héten az alsótáblán a jelenlévők négyötöde néma maradt. A vitában a legtöbbször a személynök, Fekete György szólt (57 alkalommal) a kormány véleményét képviselve, valamint ellenzéki vitapartnerei: Csuzy Gáspár (58 hozzászólás) és Okolicsányi János (39). Ők Veszprém, illetve Zemplén vármegyét képviselték. (Lásd az 1. térképet.) Megtehetjük azt, hogy egy tágabb körét tekintjük az ellenzéki szónokoknak, az előbbiekhez hozzáadva még felszólalásaik száma alapján, amely őket kiemelte az alsótáblán megjelentek tömegéből, Prónay Gábort, Bohus Jánost, Darvas Józsefet, Szathmáry-Király Györgyöt és Török Sándort is.[2165] (Lásd a 2. térképet.)

Marczali Henrik az 1764-65. évi országgyűlésről írva három ellenzéki vezetőt említ Baranyai Gábor, Szüllő Zsigmond és Tiszta Pál személyében.[2166] (Lásd a 3. térképet.) Horváth Mihály elmeséli erről a diétáról, hogy Mária Teréziának azt tanácsolták, hogy hívja meg az ellenzéki vezetőket. Listájára 13 név került: valamennyien vármegyei követek voltak: Bacskády Ferenc, Balogh János, Baranyi Gábor, Bezerédj Mihály, Darvas József, Dobay Márton, Forintos Gábor, Jakssich András, Luby György, Ráday Gedeon, Szathmáry-Király György, Takács Ferenc és Tiszta Pál.[2167] (Lásd a 4. térképet.) A rendi[2168] ellenzék vezetőit az 1790-91. évi diétán a következőképpen próbálhatjuk meg meghatározni: feltételenül ide tartoztak a kerületi ülések állandó jegyzői (Prileszky Károly és Domokos Lajos), a poroszokkal folytatott tárgyalások köznemes résztvevői (Vay József és ócsai Balogh Péter), a módosított hitlevéltervezetet Bécsbe vivő küldöttség köznemes résztvevői (Vay József, ócsai Balogh Péter, Spissich János és Beőthy

[2164] Szijártó: A diéta 181–184.
[2165] 700.470 25-96. Török Sándor Győr vármegyei követ előbb kemény ellenzéki hangot ütött meg (uott 26.), és a *De Csuzy et Okolicsányi* című paszkvillus az ellenzék egyik kiemelkedő tagjának minősítette, az *In diversos* című röpirat szerint az adóemelés ügyében szilárdan ragaszkodott az ellenzékiséghez, de a *Responsio Hungariae* már azt állítja, hogy a haza sebei helyett csak sajátjait kívánja orvosolni, azaz önérdekei vezérlik, és Arnethtől tudható, hogy a félmilliós adóemelési ajánlatot éppen ő tette meg. (Nagy J.: Rendi politikai kultúra 40–43.)
[2166] Marczali: Magyarország története 293.
[2167] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 367.
[2168] Ebben a vizsgálatban nem tekintem a főrendi ellenzéket.

dc_1391_17

Imre),[2169] valamint a házszabályjavaslatot kidolgozó bizottság tagjai (Vay József, ócsai Balogh Péter, Spissich János és Jezerniczky Károly).[2170] (Lásd az 5. térképet.)

Eredményeinket összegezve láthatjuk, hogy mely vármegyék küldtek az 1751 és 1791 közti időszakban a diétára egy, kettő vagy három ellenzéki vezetőt. (Lásd a 6. térképet.) Az ország központi területeinek északi részén rajzolódik ki egy súlypont, és két megye emelkedik ki: Nógrád és Borsod voltak azok, amelyek három ellenzéki szószólót is küldtek a diétára ebben a periódusban. Nógrád kiemelkedő voltát a századvégről egy további esettel hadd illusztráljam: az 1790-1791-i időszak kiemelkedő személyiségei közül Nógrádból került fel a jozefin évtizedben az ország politikai központjába Prónay László (1775-ig első alispán) és ócsai Balogh Péter (1783-tól első alispán), valamint Darvas Ferenc.[2171] Utóbbi saját pályafutását és apjának a tevékenységét már részletesen megismerhettük a korábbiakban. Prónay László 1783 és 1784 között volt a Helytartótanács főúri tanácsosa (báróként),[2172] főispánságát, kerületi biztosi működését és (feltehetően) nádorjelöltségét az imént láttuk, míg ócsai Balogh Péter a Kúrián szolgált előbb a *Novus Ordo* Fellebbviteli Tábláján 1786-tól, majd a Hétszemélyes Táblán *septemvir*ként 1788-tól.[2173] A *filum successionis interruptum est* formula szerzőjeként az ellenzék vezető alakja 1790-ben, de 1791-ben – ahogy Kecskeméti Károly fogalmaz – „a kormány oldalára állt."[2174] Vele így már köznemes főispánként is találkoztunk. Egyfelől az látszik, hogy nem csak a Somogy vármegyei apparátusban történő hivatalviselés jelentett jó ugródeszkát az országos kormányszékek felé, másfelől pedig ha nem is igazolva, de illusztrálva látjuk Nógrád vezető szerepét a 18. század második felének vármegyéi között. Ami pedig Borsodot illeti, Kazinczyt idézhetjük, aki így írt a *Pályám emlékezeté*ben: „A Tisza két partján nem vala megye, mely egyidőben annyi jó fejjel bírt. […] e választottak csoportjában Vay vala a legelső. Világot teremtettek Miskolcon, mely az egész tájra, mely az egész honra kilövelé jóltevő sugárait."[2175]

Úgy tűnik továbbá, hogy ez a kontrollvizsgálat megerősíti a politikai megnyilvánulások tekintetében levont konklúziónkat: téves az a közkeletű vélekedés, amely a 18. században mindvégig a protestáns többségű tiszai vármegyéket látja az ellenzék vezetőjének szerepében. Ezért érdemes konkrétan megnézni, hogy mely felekezethez tartoztak az említett ellenzéki vezetők. Az derül ki, hogy 1751-ben a hét vezető ellenzékiből négy volt protestáns (kettő lutheránus és kettő

[2169] Mályusz: Bevezetés 5., 32.
[2170] Marczali: Házszabály.
[2171] Horváth I.: Ócsai Balogh Péter 33., 39–40.
[2172] Ember: A Helytartótanács 200., 203.
[2173] Sebők Richárd adatai tiszti címtáras kalendáriumokból a Diaeta adatbázisban.
[2174] Bérenger – Kecskeméti: Országgyűlés 185.
[2175] Idézi Miskolczy: Kazinczy I. 45.

dc_1391_17

kálvinista) és három katolikus.[2176] (Nem kevesebb, mint ötüknek a felmenői vettek egyébiránt részt a Rákóczi-szabadságharcban.[2177])

Az 1764-1765. évi diétáról 14 nevünk van összesen, ebből 11-et sikerült felekezetileg besorolnom. Nyolc követ volt közülük katolikus és három kálvinista.[2178] 1790-ben négy katolikus, két kálvinista és egy luteránus volt az ellenzéki elitben.[2179] Összesen 25 „politikus" alkotta a rendi ellenzék elitjét ebben a négy évtizedben. Egyértelmű, hogy itt összességükben a kálvinisták kisebbségben voltak, és a többséget a katolikusok képezték.[2180]

Miután már korábban találkoztunk azzal az anomáliával, hogy a magyar rendi konfesszionalizmus utolsó időszakában, vagyis a 18. század első három évtizedében (szemben a 17. századi felállással) a protestáns rendek igen gyakran az uralkodó támogatására szorultak a katolikus többséggel szemben, most pedig az a már nem váratlan, hanem a generatív modell felállításának céljával megindított vizsgálat részeredményével egybevágó megerősítő konklúzióra jutottunk, hogy a felekezeti ellentéteknek a diétai napirendről való levétele után, az adóemelés és a nemesi kiváltságvédelem kérdéseiben kialakuló konfliktusokban is a többségükben katolikus vármegyei követek vitték a prímet a rendi ellenzékben. Ez már talán azt a „rendi egységfrontot" is előrevetíti, amely a felekezeti ellentéteken átívelve jött létre a 18. század derekától kezdődően a rendi alkotmányosság fokozatosan kiépülő tendenciája jegyében: míg a 17. században a katolikus rendek álltak sokszor az uralkodó pártjára felkezeti okokból, addig a 18. század első harmadában a konfesszionalizmussal először szakító kormányzat fogta gyakran pártját az addigre kisebbségbe szoruló protestáns rendeknek, úgy a tipikus felállás a század derekától kezdve már a teljes rendiség és a kormányzat szembenállása lesz – és pedig növekvő mértékben egy elvinek tekintett szembenállás jegyében.

Az ellenzéki vezetők térbeli megoszlása pedig tisztán északi súlypontot mutat, inkább utalva a török időkben ezen megyékben már a *profugus* nemesek által létrehozott, majd a végvárövben a katonák nagyszámú nemesítése által megerősített köznemesi bástyára (gondoljuk csak Nógrád

[2176] Prónay Gábor és Bohus János lutheránus volt, Darvas József és Szathmáry-Király György kálvinista, Okolicsányi János, Csuzy Gáspár és Török Sándor katolikus.
[2177] Papp Barbara: Az ellenzék hangadói.
[2178] Katolikusok: Baranyi Gábor, Szüllő Zsigmond, Tiszta Pál, Bacskády Ferenc, Bezerédj Mihály, Luby György, Forintos Gábor és Jakssich András. Kálvinisták: Darvas József, Ráday Gedeon, Szathmáry-Király György. Nem tudtam tisztázni, hogy milyen felekezethez tartozik Takács Ferenc, Balogh János és Dobay Márton.
[2179] Prileszky Károly, Spissich János, Beöthy Imre és Jezerniczky Károly katolikusok voltak, Domokos Lajos és Vay József kálvinista, ócsai Balogh Péter lutheránus. Prileszky aláírója is volt a katolikusok vallásügyi tiltakozó iratának 1790. november 30-án. (Irinyi: Vallásügyi törvény 96.)
[2180] Jóllehet a *Carolina Resolutio* számos tekintetben korlátot emelt a protestánsok hivatalviselése elé, országgyűlési követté szabadon lehett őket választani.

vármegye hódoltság kori szerepére), amelyhez képest az ország centrumterületein és különösen délen alacsony maradt a nemesek részaránya a lakosságban, mint a tiszai megyék legendás ellenzékiségére – jóllehet a protestánsoknak az átlagosnál magasabb száma minden bizonnyal ráerősített erre a helyzetre. A somogyi alispánok vagy főjegyzők különösen jó esélyei országos hivatal elnyerésére ebből a perspektívából inkább tűnnek véletlennek, mint egy tendencia megnyilvánulásának az általunk korábban részletesen megvizsgált hét vármegye körében. A korábbi vizsgálatban a Dunán inneni kerület dominanciáját állapítottuk meg – most ez nyert tehát pontosítást a vármegyékre lebontott földrajzi vizsgálatban Borsod és Nógrád, illetve környékük politikai súlypontjának kimutatásával.[2181]

Az 1751. évi diéta adóemelési vitáinak a paszkvillusokban való lecsapódását tárgyalja Nagy János 2012-ben elkészült szakdolgozata, majd tanulmánya.[2182] Egy vers (*Paskvillus ex Sanctis Scriptis*) a vármegyék közül Nyitrát, Trencsént, Barsot, Nógrádot, Zólyomot (esetleg Árvát) tartja ellenzékinek a Dunán inneni megyék közül, Győrt, Baranyát, Veszprémet és Vast a dunántúliak körében, míg a tiszaik közül Abaúj, Sáros, Szepes, Gömör, Borsod, Zemplén is Bihar megyét sorolja ide. Egy másik paszkvillus (*De Csuzy et Okolicsányi*) az előbbi által ingadozóként, illetve kormánypártiként jellemzett Pest és Sopron megyét is határozottan ellenzékinek véli. Az ehhez hasonló vizsgálatokkal lehet esetleg a későbbiekben a vármegyék politikai profilja tekintetében biztosabbat mondani.

Miután a jelen kontrollvizsgálat kitérője megerősítette korábbi elemzésünk részleges eredményeit, térjünk vissza ehhez.

Az elemzés 3: pályaívek

Feladatunk végül annyi, hogy a két alkalmazott, egyaránt hagyományosnak nevehető statisztikai megközelítés házasításával kísérletet tegyünk a 18. század közepe diétáin hozott

[2181] Jelen vizsgálat más források bevonásával történő további kiterjesztését jelenthetné a vármegyék általános politikai profiljának vizsgálata. Az erre korábban tett kísérletem csak arra tudott támaszkodni, hogy az 1728. július 24-i (szinte egészen kivételes) szavazás alkalmával melyik vármegye milyen állást foglalt el az adóemelés kérdésében. Ezt vetettem össze azzal, hogy Gergely András milyen térképet szerkesztett a reformokat ellenzők és támogató megyékről 1834-re. (A hivatkozott térképeket lásd Szijártó: A diéta 611–613.) Az összevetés ellenzékiség és kormánypártiság hosszú távú struktúráira szeretett volna rámutatni, de ennek értékét jelentős mértékben korlátozta az, hogy 1728. július 24-én a megyék túlnyomó többsége nyilvánított az adóemelés ellen véleményt. (Ez úton köszönöm meg Poór János ilyen értelmű megjegyzését.) Persze az összehasonlítás reformkori felének kiválasztását is kétségbe lehet vonni, hiszen – amint erre Kecskeméti Károly rámutatott –, egy 1839. és egy 1843. évi szavazás között nem kevesebb, mint 49 vármegye változtatta meg politikai álláspontját. (Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés 313.)

[2182] Nagy J.: Rendi politikai kultúra 36–37., uő: Kollektív pasquillusok 70–74.

dc_1391_17

politikai szerepvállalások generatív modelljének megalkotására: egyfelől a „politikusok” sikerességét, másfelől a hozzájuk kapcsolható politikai döntéseket kellene úgy összekapcsolnunk, hogy többféle pályaívet rajzoljuk fel, amelyek együtt lefedik a teljes spektrumot, mégpedig úgy, hogy a lehető legkevesebb magyarázó tényezőt építsük be modellünkbe!

Kiindulásunk tehát namieri: azon feltételezésből indulunk ki, hogy a 18. századi „politikusok” önérdeküket követve politizáltak, de később lehetőségünk lesz ennek a kiindulópontnak a felülvizsgálatára. Míg Fredrik Barth akár beszélhetett is halászaival, hogy megértse, mi jelent számukra értéket, mi mozgatja őket – Bourdieu fogalmával: milyen érték konstituálja ezt a „mezőt” –, számunkra ez a lehetőség nem vetődik fel. De iménti vizsgálatunk azzal a fontos részeredménnyel szolgált számunkra, hogy fény derült a hivatalviselés központi szerepére, amely a konkrét politikusi életpályákon a kezdetben általunk tekintetbe vett lehetséges célok (arisztokrata rang, földbirtokadomány, aranysarkantyús vitézi cím, központi dikasztériumi vagy bírói hivatal) metszetét jelentette, vagyis a többi külön vizsgálata a későbbiekben immár felesleges: elegendő a hivatalok megszerzésére koncentrálni. Amellett már az is kirajzolódni látszik, hogy a tekintetbe vett „előzetes magyarázó tényezők” közül a kerülethez és a felekezethez való tartozás csoportszinten fontos tényezők – ha nem is abban a formában, ahogyan ezt előre gondolhattuk volna a tiszai protestánsokat az ellenzék „kemény magjának” feltételező sztereotípia ismeretében.

Kézenfekvő vizsgálatunkat onnan indítani, vajon milyen politikai állásfoglalásokat azonosíthatunk azon diétai szereplők karrierjében, akiket elnyert hivataluk okán az eddigiekben is „sikeresnek” minősítettünk. Már csoportként szemlélve ezt a társaságot feltűnő, hogy a 12 „politikus” 13 adóügyi állásfoglalásából a többség volt ellenzéki (6:7), és az egyéb kérdések tekintetében ez az ellenzéki karakter még nyilvánvalóbb (3:6). Érdemes ezeket a meglepő arányokat nemcsak önmagukban tekinteni, hanem a korábban képzett többi csoporthoz hasonlítani. A „sikertelenek”, vagyis a diéta utáni időszakban hivatalt nem kapó „politikusok” csoportja szintén ellenzéki volt ugyan adóügyben (26:30) és egyébként is (14:16), de csak ugyanannyira (adóügyben) vagy még kevésbé (egyéb kérdésekben), mint a „sikeresek” csoportja. Az eleve hivatalnokként megjelenők és a későbbiekben tovább nem lépők kis csoportjában természetesen kormánypártisággal találkozunk (2:1, 2:1), és a később továbbrelépő hivatalnokok körében is (3:2, 5:2).

Az adóügyi és nem adóügyi kérdésekben nyilvánított véleményeket együtt tekintve a hivatalviselőknél (akár előreléptek a továbbiakban, akár nem) a kormánypárti álláspontok kétszeres túlsúlyával találkozunk (4:2, 8:4), a „sikertelenek” esetében enyhe ellenzéki túlsúllyal (40:46), és – meglepő konklúzió – éppen azok a legjobban ellenzékiek, (9:13) akik számára a diéta sikert hozott:

korábban nem voltak fizetett hivatalnokai a királyi dikasztériumoknak és központi bíróságoknak, a diéta után viszont azok lettek. Vagyis nem a „stréberek" kaptak tipikusan hivatalt az uralkodótól, hanem éppen a harcos ellenzékiek.[2183] Nézzük meg közelebbről ezt a csoportot!

A politikai állásfoglalások alapján az első alcsoportba Csiba János, Beniczky István és Blaskovich Sámuel tartoznak, akiknek minden megnyilvánulásuk kormánypárti volt, Niczky Ádám, Adelffy Antal, Vay Ádám és Czompó Sándor esetében vegyes a politikai állásfoglalások által kirajzolt kép, míg Edelspacher Ignác, Schlossberg László, Török József, Kvassay László és Tiszta Pál (azaz a legtöbben) tisztán ellenzékiként tűnnek fel a diétai vitákban.

A kormánypártiságukkal sikert elérőkben nem látunk azonos vonásokat: Blaskovich, mint említettük, nem is hivatalt kapott, csak földbirtokot, csak egyikük, Csiba volt vármegyei tisztséget viselő vármegyei követ, és kettejük felekezetét nem is ismerem. A vegyes politikai állásfoglalásokat felmutató második alcsoport már jobban jellemezhető: itt főleg megyei tisztségeket is viselő vármegyei követeket találunk, túlnyomórészt dunántúliakat és katolikusokat. Czompó hosszú országgyűlési politikai múlt után, amelyet egyszerre jellemzett a hangos ellenzékiség és bizonyos fontos kérdésekben a kormány iránti rugalmasság, az 1741. évi diéta után lett kerületi táblai elnök. Adelffy és Vay előbb kifejezetten ellenezték az adóemelést, majd később tértek át a támogatók oldalára. Nem egyértelmű, hogy Niczky Ádám milyen álláspontot foglalt el az adó kérdésében. A paszkvillisták kormánypártinak tartották. (Czompó példájára gondolva csábító azt feltételezni, hogy ha ellenzéki lett volna, nem kellett volna a diéta után egy évtizedet várnia a dunántúli kerületi tábla elnöki székére.) Az utolsó alcsoport tagjai, akik konzekvensek ellenzékiek voltak a diétán, majd mégis hivatalhoz jutottak, amellett, hogy a *Carolina Resolutio* rendelkezése miatt természetesen szintén katolikusok voltak, már nem dunántúliak, hanem tiszaiak voltak, vagy a Dunán inneni kerület vármegyéiből érkeztek az országgyűlésre. Az alcsoportból kicsit kilóg Edelspacher, akinek sikerességét csak kamarai hivatal és birtokadomány fémjelzi,[2184] és Tiszta, aki szintén a Kamarához

[2183] A előrejutás, a felemelkedés két alternatív útjának, a lojalitásnak és az ellenzékiségnek a viszonyát érdemes lenne egyszer a korábban vizsgálat tárgyává tett dikasztériumok kapcsán is megnézni. Vajon példának okáért a Helytartótanács „kívülről jött" köznemesi tanácsosai politikailag mennyiben voltak (maradtak?) ellenzékik? Szembeállíthatók-e ebben a tekintetben a titkárból előléptetett lojális tanácsosokkal? És a két csoport további előmeneteli lehetőségei hogyan alakultak?

[2184] Szemben a Magyar Királyi Udvari Kancelláriával és a Magyar Királyi Helytartótanáccsal, a Magyar Kamara az országban szerteágazó hivatali struktúrával rendelkezett, így egy tetszőleges kamarai hivatal nem tekinthető automatikusan azonos szinten állónak egy kancelláriai vagy helytartótanácsi tisztség viselésével (ahol szintén nem a segédhivatalokat tekintettük). Edeslpacher azonban birtokadományt is kapott, amit Blaskovich esetében már a „sikeresség" elégséges feltételének tekintettünk. Tiszta a szepesi kamarai adminisztráció tanácsosa lett, amely elég magas

dc_1391_17

került, Kvassay pedig azért, mert a Királyi Táblára csak a következő diétát követően nevezték ki. Török és Schlossberg jelentenek tiszta esetet: az ellenzéki diétai szereplésre következő királyi kinevezését. Vagyis – bár elmondhatjuk, hogy a legszélesebb utat a királyi hivatalhoz éppen a konzekvens ellenzékiség jelentette – jól látható, hogy sokféle módon lehetett végül is eljutni a sikerhez. Ezért most érdemes megfordítanunk a vizsgálat irányát, és feltennünk a generatív modell alapkérdését: mi magyarázza vajon a kormánypárti vagy ellenzéki állásfoglalást a diétán, és ezek eredményeképpen milyen pályaívek jöttek létre a 18. század derekának politikai életében?[2185]

Ebben a fázisban ismét indokolt politikai profilok helyett „politikusokról" beszélni, hiszen érdemes egyesítenük az eltérő diétai szerepléseket, megpróbálva ezeket egységes szemlélettel egyetlen karrierív részeként szemlélni. Egy-egy felvázolt pályafutás egyesít egy hipotetikus motivációt egy megfigyelt viselkedéssel (amely a diétán tett politikai állásfoglalásokat jelent) és egy kifutással: egy fizetett állami hivatal elnyerésével (vagy valamely hasonló jellegű mozzanattal) – illetve ennek hiányával. Ezen pályaívek nyalábja, együttese a 18. századi diétákon megfigyelt politikai állásfoglalások mindegyikét, az század derekán tapasztalható politikai viselkedés teljességét lefedi.

Három csoportunk adódik: vannak azok, akik tisztán kormánypártiak, vannak azok, akik tisztán ellenzékiek voltak a diétán, míg a harmadik csoport vegyes politikai profilt mutatott fel egy-egy diétán játszott szerepe alapján. Kezdjük az 1728 és 1765 között egyértelműen kormánypárti politikai profilt felmutató diétai tagokkal! Első alcsoportjuk a protestánsoké. Nyilvánvaló, hogy a jelen vizsgálat keretei között sikernek minősülő hivatalok elnyerésére a *decretalis* eskü kötelezettsége miatt ekkoriban még nem volt reményük, és főnemesi címet sem kaptak ebben az időszakban, végül birtokadomány helyett is általában legfeljebb pénzjutalmat – mint többen is a *Pragmatica Sanctio* elfogadása után. Ezért nem lehet azt sem feltételezni, hogy diétai állásfoglalásaikat közvetlenül a hivatalszerzés motiválta volna.

Viszont az 1. karrierív ezen az alcsoporton belül éppen azoké, akik számára a királypárti diétai politizálás befektetés volt, és meg voltak elégedve azzal, hogy (társadalmi tekintetben viszonylag mélyről indulva) csak néhányat lépjenek előre, és majd a következő generációban jussanak el – az általunk kiindulási hipotézisként általánosnak tételezett – célok eléréséig. Ide tartoznak a Jeszenák fivérek, Pál és János, akik mintegy közösen hajtottak végre egy sikeres stratégiát: a birtokszerző János hozott létre hitbizományt Pál fiainak, akik közül az egyik báró

---

tisztség, és ő is kapott birtokadományt – jóllehet nem a diéta után, hanem korábban, az előző diétát is megelőzőleg.

[2185] Sigray János 1709. évi diétai szereplését a korábban elmondottaknak megfelelően kihagyom ebből a vizsgálatból.

lett.[2186] Valamennyien távollévők követségét viselték a diétán. Bár általában véve Vámos András vizsgálata során arra jutott, hogy a közhiedelemmel ellentétbe a távollévők követségét nem tekinthetjük egy későbbi komoly politikai pálya előkészítő szakaszának, az arra távolról sem volt garancia, inkább csak jelét adta a politikai pályára való készülésnek, a karrier tudatos építésének, de hangsúlyozta, hogy a távollévők követei közül néhányan mégis komoly politikai szerepet játszottak, és pedig az evangélikus jogászelit tagjai. Soraikból Prileszky Pált, Jeszenák Pált, Jeszenák Jánost, illetve Zsitkovszky Istvánt emeli ki[2187] – éppen azokat, akiket itt az 1. pályaívhez sorolhatunk be.

A még mindig a tisztán kormánypárti protestánsok csoportján belül a 2. karrierív szorosan az 1728–1729. évi diéta vallásügyi vitájához kapcsolódik. Szentpétery András, Eördögh György, Kenessey István nem érdekből álltak a király mellé, hanem éppen fordítva: III. Károly fogta pártjukat a diéta elvakult katolikus többségével szemben. Vagyis ezeket a birtokos nemesek vármegyei követként (ezt a részletek ismeret nélkül is feltételezhetjük róluk) hitvallásuk, felekezetük védelme motiválta, és nem a jelen vizsgálatban kezdetben feltételezett Lewis Namier-i önérdek szempontjai. Figyelemre méltó, hogy ezzel a két világosan elkülöníthető motivációs alappal és a hozzájuk tartozó két pályaívvel lényegében ki is merítettük az első alcsoportba tartozó protestánsokat.

A teljesen lojális diétai politizálást folytató katolikusok között olyan volt magas a hivatalviselők és hivatalt szerzők aránya (kétharmados), hogy okkal feltételezhetjük, hogy ez nem a véletlen műve. Számukra cél lehetett a hivatalok elérése,[2188] és mivel ilyenkor a „sikerességi ráta” egészen biztosan nem lehetett 100%-os, a „sikertelen” egyharmad esetében jó okkal tételezhetjük fel, hogy azokról van szó, akik ugyanezt a stratégiát követték, az országgyűlésen (is) lojálisan szolgálva az uralkodót törekedtek megvalósítani társadalmi felemelkedésüket, csak éppen nem jártak sikerrel (Somogyi László, Vietoris György, Petrovszky József, Illésy Ferenc – 3. karrierív). Ugyanakkor érdekes, hogy többen vannak azoknál, akik ekkor nyertek hivatalt (Csiba János, Beniczky István[2189]) azok, akik már hivatalviselőként érkeztek a diétára, és mintegy elvárt volt tőlük a teljes lojalitás (Kapy Gábor, Rudnyánszky, József, Brunswick Antal, Sigray János az 1728–

[2186] Megjegyzem, hogy Jeszenák János az 1764–1765. évi diétán már nem maradt mindvégig lojális.
[2187] Vámos: A távollevők követeinek pályafutása 277., 280. Vagyis éppen azok játszottak a távollévők követei közül fontos szerepet, akik ekkor felekezetüknél fogva nem aspirálhattak kúriai, helytartótanácsi vagy kancelláriai hivatalokra.
[2188] Csak emlékeztetek arra, hogy Blaskovich Sámuel többször említett esetében nincs szó hivatal eléréséről, csak földbirtokadományról.
[2189] És Blaskovich is ebbe a kategóriába tartozott.

1729. évi diétán és Majláth József).[2190] Az utolsó kivételével mégis valamennyien további jutalomban, előléptetésben is részesültek a későbbiekben, azaz rendíthetetlen kormányhűségük meg is hozta eredményét. (4. karrierív) De mivel Majláth fia *regni baro* lett később, nem mondhatjuk, hogy ez a stratégia esetében – ha kissé hosszabb távon is, de – ne lett volna kifizetődő. A 3. és 4. pályaív egyazon motivációs háttérhez tartozik, mint ugyanazon stratégia sikertelen és sikeres megvalósításának esete.

A második csoportot azok képezik, akiknek a diétai politizálás folyamán kirajzolódó szerepvállalása vegyes volt: bizonyos kérdésekben vagy bizonyos időpontban kormánypártiként, míg máskor vagy más kérdésben ellenzékiként léptek fel. A protestáns alcsoportban ismét két karrierív látszik kirajzolódni. Először is voltak azok, akik – legalább a modell szintjén ábrázoljuk cselekvőinket teljesen tudatosan döntő politikusoknak, noha ez nyilvánvalóan túlzás – végül, a döntő pillanatban beadták a derekukat, esetleg a kormányzat számára nagyobb fontosságú ügyben álltak amellé (mint Gyürky az adóreform kérdésében) és ezzel tettek nagy szolgálatot. Az 5. pályaív tehát az önérdek motivációs alapjára épül, és az olyan protestáns követekre vonatkozik, akik mintegy tudatosan lebegtették döntésüket, hogy még nagyobb értéke legyen annak, hogy végül a király törekvéseinek támogatják. Gyürky István mellett Prónay Gábor tartozik ide. Az a fontos, hogy az 5. pályaív annak ellenére sikeres, hogy protestánsok politikai stratégiájához köthető: Gyürky már a diéta előtt birtokadományt kapott, majd unokája lett kancelláriai tanácsos, hétszemélynök és főispán.[2191] Prónaynak pedig a fiai futottak be nagy karriert, egészen a nádorjelöltségig.

A következő, 6. pályaív ismét csak az 1729. évi vitához visz minket vissza: Katona Pál, Radvánszky János, Bohus Sámuel és minden valószínűség szerint Máriássy Gábor olyan protestáns vármegyei követek voltak, akik 1729-ben a felekezeti vitában sodródtak a király mellé (eredetileg, például az adó ügyében kifejtett ellenzéki álláspontjukat módosítva ezzel). Jól látható, hogy nagyon hasonló csoportról van szó ahhoz, amelynek karrierjét nemrégiben 2. pályaívként azonosítottuk, hátterében a vallási meggyőződéssel, mint motivációs alappal. (Úgy vélem, hogy az 1741. évi diétán szereplő, szintén protestáns felekezeti vezető Kubinyi Imre is ide sorolható.[2192]) A

[2190] Még ide tartozna Kvassay László 1751. évi diétai szereplése alapján, amely után előléptetésben részesült, azonban őt pályája első mozzanata, 1741. évi országgyűlési politizálása alapján a 11. pályaívhez soroltam be.

[2191] Mivel csak unokáról van szó, illetve a birtokadomány megelőzte a diétát, önmagában egyik ok sem lenne elég ahhoz, hogy ide soroljuk Gyürkyt, de a kettő együtt talán már elegendő.

[2192] 1728–1729. évi politikai szereplése alapján a nem felekezeti alapú protestáns ellenzékiség 7. karrierívjét lehetne neki tulajdonítani, de egész pályafutásának ismeretében inkább véletlen, hogy látókörünkbe nem került olyan megnyilvánulása, amely az 1729. évi felekezeti vitában a kormány oldalára állította, így ide sorolom.

felekezetiség tehát nemcsak tisztán kormánypárti diétai szereplést indukálhatott, hanem a vegyes politikai profillal is összefért.[2193]

A részint kormánypárti, részint ellenzéki politikai állásfoglalást produkáló katolikus követek esetében három kiinduló álláspontot lehet feltételezni: az önérdek vezérelte kormánypártiság és a felekezeti alapú ellenzékiség mellett (amely ebben az időszakban – szemben a 17. század jobban ismert viszonyaival – katolikus intranzigenciát jelentett)[2194] fel kell tételeznünk egy harmadik fajta motivációt is, hogy le tudjuk fedni az általunk a forrásokban megfigyelt politikai viselkedéseket. (Itt egészen konkrétan megnyilvánul a választott megközelítés, a generatív modell építésének előnye – hisz nem engedi meg figyelmünk elsiklását a kivételek felett.) Ez a harmadik motiváció pedig különösen fontos lesz számunkra, hiszen egy másik fajta ellenzékiséget látunk megnyilvánulni, amely az általunk feltételezett alkotmányos rendiség csíráit jelenthette. Vagyis az eddig feltett két motiváció, a felekezetiség és a társadalmi felemelkedés önérdekének (családi érdekének) követése mellett, úgy látszik, megjelenik egy harmadik: az „ország" érdekének, a sajátosan felfogott közérdeknek a képviselete.

Az adóalap kérdésében a kormányzat ellen forduló friss báró, Szeleczky Márton esetében egyértelműen ez a motiváció jelenik meg. Ő fogja a következő, 7. pályaívet képviselni: azt látjuk, hogy a lojális katolikusok is szembefordulhattak már adott esetben a kormányzattal a nemesi kiváltságoknak és az ország berendezkedésének („jogainak és szabadságainak", ahogy később mondták: alkotmányának) védelmében – és már nem felekezeti okokból. Ide sorolható muraniczi Horváth Ádám esete is, aki báróként volt követ, és az adóemelés kérdésében ellenzéki volt, de az adóalap reformja tekintetében támogatta a kormányzatot. Fia egy kerületi táblához nyert kinevezést. Mintha ebben az időszakban a közjót, az „ország érdekét" még többféleképpen is fel lehetett volna fogni: a *misera plebs contribuens* védelmezéseként is, az adóemelés ellen szólva (Horváth), és a nemesi kiváltságok melletti kiállásként is, az adóalap megreformálása ellen szót emelve (Szeleczky). Később egyértelműen ez utóbbi lesz az alkotmányosság védelmével egyenértékű. Mohos János is kormányzati pozíció birtokában engedett meg magának ellenzéki allűröket, de ez nem rögzült véglegessé az ő esetében sem, más kérdésekben kormánypárti maradt. Őt is a 7. pályaívet leíró „politikusok" körébe sorolhatjuk.

[2193] Jobb híján Prileszky Györgyöt is ehhez a pályaívhez sorolom a *contributio* ügyében tett egyszer kormánypárti, egyszer ellenzéki diétai megnyilvánulásai alapján, bár valójában róla olyan keveset tudok, hogy ez nem tekinthető minden tekintetben jogosult eljárásnak.

[2194] A vegyes politikai viselkedést felmutató katolikusok esetében ez a motiváció mégsem jelent meg alcsoportképző szerepben, mint látni fogjuk – de a konzekvensen ellenzéki katolikusok esetében sem, amint azt látni fogjuk. Ez egyértelmű jelzés arra, hogy a most vizsgált korszak elején véget ért a magyar politizálásban a konfesszionális rendiség időszaka.

Amikor azt látjuk, hogy valaki az adó ügyében előbb ellenzéki volt, majd beadta a derekát, és az adóemelés támogatójává vált, akkor – kétségkívül némileg leegyszerűsítő módon – azt feltételezhetjük, hogy ugyanúgy viselkedett, mint azok a protestánsok, akik kapcsán az imént az 5. pályaívet kijelöltük, vagyis politikai állásfoglalásaikat végül őt is a társadalmi előmenetel szolgálatába állították. Ha azokat a katolikusokat vizsgáljuk, akik így tehettek, azt látjuk, hogy egyesek osztoztak a rövid távú sikertelenségben a protestánsokkal (8. pályaív: Mágocsy Mihály, Tallián Ádám, Trumer János, Mihályffy György, Rosty Ferenc, Demkovics József és Okolicsányi János),[2195] míg mások körében, mivel ők katolikusok voltak, ez a viselkedés akár sikerre is vihetett (Adelffy Antal, Vay Ádám, Niczky Ádám – 9. pályaív). Czompó Sándor ellenzékisége nem fél, hanem legalább másfél diétán keresztül tartott, de véget ért, és pálfordulása meg is hozta számára a hivatali kinevezést – így végül ő is a 9. pályaívet írta le.

Az utolsó a konzekvensen ellenzéki állásfoglalásokat megfogalmazó diétai tagok nagy csoportja. Kezdjük ismét a protestánsokkal, akik nem remélhettek maguknak hivatalokat. Míg ők az 1729. évi felekezeti konfliktusban még a király mellé sodródtak, azaz kormánypárti pozícióba, a későbbi itt vizsgált diétákon erre nem volt már okuk, mivel 1790-ig nem került az országgyűlés napirendjére a felekezeti kérdés. A szilárd vármegyei hátterű protestáns birtokos köznemesség olyan alakjainak, mint Kubinyi Imre, Szathmáry-Király György, Bohus János és Darvas József, az ellenzékisége egyfajta régi-új protestáns ellenzékiség volt, amely a 17. századi viszonyokat lemásolva ismét szemben állt a kormányzattal, de feltehetően már nem tisztán a felekezetiség alapján, hanem ötvözödve a korábban a 7. karrierív kapcsán észlelt és hipotetikusan az alkotmányos rendiség tendenciájához kötött motivációval (10. pályaív).[2196] Más pályaívet befutó protestáns „politikust” ebben a csoportban nem is találunk. Ebből pedig az válik nyilvánvalóvá, hogy a vizsgált időszak elején, konkrétan 1729 előtt protestáns „politikus” számára nem volt lehetséges a teljeskörű ellenzékiség képviselete a 18. századi diétai politikában, ez csak ez után lett „reálisan választható” opció. Ebben az időszakban pedig már joggal feltételezhetünk a felekezeti mellett egyéb motivációt is viselkedésük magyarázatakor – ahogy azt az alább elemzett katolikus párhuzam is megerősíti.

Ugyanis, ami pedig a katolikus ellenzékieket illeti, feltűnő, hogy a konzekvensen ellenzékiek katolikus része esetében nem volt olyan, akit csak és kizárólag az 1729. évi vallásügyi konfliktus állított volna szembe az uralkodói politikával. Ebből azt látjuk ismét, hogy ekkor már

[2195] Ő 1741-ben még tisztán ellenzéki volt, majd az 1751. évi diétán is az ellenzék egyik vezetője, hogy végül kormánypárti álláspontot foglaljon el az adó ügyében.
[2196] Prónay Gábor 1736. évi *concursus*i szereplése alapján ide tartozónak látszott, de későbbi állásfoglalásai miatt máshová került azután besorolásra.

dc_1391_17

bizonyosan nem volt fellelhető a régi típusú, tisztán felekezeti ellenzékiség a katolikusok között, csak kombinációban a kormánypárti törekvések általános opponálásával (amelyet – ismét megkockáztatjuk – talán a rendi alkotmányosság korai képviseleteként is jellemezhetünk).[2197] Az is meglepő volna, ha nem bocsátottuk volna már előre, hogy ebben az alcsoportban kilenc országgyűlési „politikus" 12 kudarcos politikai szereplését hét „politikus" sikeres karrierje ellenpontozza (kilenc sikeres politikai szerepléssel): Török József, Tiszta Pál, Edelspacher Ignác, Kvassay László[2198] és Schlossberg László, akiknek esetében a tisztán ellenzéki politikai szereplés eredményezett kinevezést, valamint két olyan 18. századi „politikus" személye, Zichy Ádámé, Pongrácz Andrásé, akik már királyi hivatalnokként érkeztek a diétára, mégis továbbléphettek. (Az utolsó hivatallal díjazott ellenzéki országgyűlési szereplés ebben a csoportban pedig az 1728–1729 után hivatalt kapó Schlossberg László 1741. évi politizálása, amely után a Dunán inneni kerületi táblától továbbléphetett a Helytartótanácshoz.) Az is nagyon fontos, hogy ezek a diétai szereplések, amikor is a király hivatalnokai a diétán tisztán ellenzékiként viselkedtek (valamennyi általunk ismert esetben), mind a vizsgált időszak első két diétájához kötődnek. Úgy látszik, hogy a század második felében már megváltoztak a viszonyok, és már nem volt szokásos a királyi adminisztrációra rektrutációja a politikai ellenzék soraiból egyfelől, illetve másfelől annak tolerálása, hogy a király által fizetett hivatalok viselői az országgyűlésen ellene politizáljanak. Ezt a jelenséget a kormánypárt és az ellenzék közötti frontvonalak megmerevedéseként értelmezhetjük.

Összességében tehát a konzekvens ellenzékiség egy diétai „politikus" számára szűk felerészben eredményezett kinevezést eredményezett egy dikasztérium vagy egy felsőbíróság tagjává a katolikus „politikusok" körében a 18. század közepén. Gondolhatjuk-e azt, hogy ez véletlen volt csupán? Feltételezhetjük-e, hogy meglepetésként érte a kinevezés az országgyűlést ellenzékiként „végigharcoló politikusokat"? Az is furcsa lenne, ha csak egyet is meglepett volna – de ilyen sokat? Habár az egyes követek és ítélőmesterek egyéni meggyőződéséről források híján aligha tehetek kijelentéseket, az egész csoport tekintetében mégis egyértelmű (és ez lenne a prozopográfiai megközelítés hozadéka), hogy jó eséllyel lehetett úgy hivatalt szerezni, hogy éppen ellenzéki véleményt hangoztatott a felemelkedésre vágyó katolikus „politikus" – és itt láthatóan ismét az önérdeket feltételezzük motivációs alapként. (11. karrierív) És az sem lehet véletlen, hogy a fent említett öt esetből három a vizsgált első diétához kötődik (1728–1729), valamint a már hivatalviselő, majd később mégis előrelépő „politikusok" esete is. Az előrelépésnek ez az útja

[2197] Mint később jelezni fogom, Demkovics József kormánypárti alapálláspontját módosította felekezeti szempontoktól vezéreltetve.

[2198] Kvassay László, amint arról már említést tettem, ellenzékiségével érdemelt ki hivatalt (ezért került ebbe a csoportba), de utána az 1751. évi diétán már kormánypárti politizálást folytatott.

mintha a vizsgált időszak első felében lett volna nyitva, majd fokozatosan bezárult a társadalmi előmenetel e kapuja – és pontosan ezt neveztük az imént a politikai frontvonalak megmerevedésének.

Ha a „sikeres", vagyis hivatalszerző ellenzékiek meggyőződéséről nem tudtunk semmit sem mondani, akkor abban sem lehetünk biztosak, hogy a „sikertelen" nagyobbik fele a vizsgált időszak konzekvensek ellenzéki katolikus „politikusainak" mind e stratégiát követte (a mögötte meghúzódó motiváció természetesen ismét az önérdek lennne), csak éppen nem jártak sikerrel. Ha korábban a tisztán kormánypárti politizálás kapcsán megállapított 3. és 4. pályaív arányaival hasonlítjuk össze ezt az arányt, akkor adódik az a gondolatmenet, hogy várható volt, hogy a konzekvensen ellenzéki diétai szerepléssel kisebb arányban lehetett hivatalhoz jutni, mint a következetesen kormánypártival. Inkább az a meglepő, hogy nem is olyan nagy a különbség a két arányszám között.

A katolikus ellenzékiek „sikertelen" nagyobbik fele viszont tartalmazza azokat, akik azért voltak látványosan ellenzékiek, hogy kitűnjenek, s így hivatalhoz jussanak, csak éppen nem jártak sikerrel (12. pályaív, amely tehát párhuzamos a harmadikkal és a nyolcadikkal) valamint azokat, akik elvből voltak ellenzéki álláspontón (13. és utolsó karrierív). Ezek elkülönítése az eddig elmondottak alapján a jelenleg feldolgozott források bázisán nem lehetséges. Ha azonban az imént azt találtuk, hogy van nem felkezeti alapú protestáns ellenzékiség, akkor nyilván kell lennie olyan nem felekezeti alapú katolikus ellenzékiségnek is, amely a megfigyelhető jegyek alapján nem tér el a sikertelen katolikus karrierista (és pedig nem a kormánypártiságot, hanem az ellenzékiséggel való kitűnés útját választó) „politikusoktól", motivációjában mégis teljesen más: elvi alapokon áll, az ország érdekét őszintén igyekszik képviselni. Ez nyilvánvalóan könnyebb egy protestánsnak, aki előtt ebben a korban be vannak zárva az országos hivatalok ajtajai, így esetében kisebb a kísértés arra, hogy átálljon az egyre inkább szembenálló erőnek tekintett kormánypárt aktív szolgálatába. De minden bizonnyal sokan voltak, akiket tévedés lenne ravasz (éppen az ellenzékiséggel kitűnni vágyó), csak éppen sikertelen karrieristának tartani.

Összesen annyit tehetünk csak, hogy megkíséreljük e pályaíveknek a kronologikus elkülönítését. Az volt vizsgálatunk talán legérdekesebb következtetése, hogy fizetett dikasztériumi vagy felsőbírósági állást teljesen lojális, vegyes és színtiszta ellenzéki politikai profillal is ki lehetett érdemelni a 18. század derekán. Ha viszont megnézzük, hogy pontosan mikor bizonyultak sikeresnek ezek az ellentétes taktikák, markáns különbségekre bukkanhatunk. Ha az ellenzékiségből hivatalra emelkedő katolikusokat nézzük (11. pályaív), akkor a többségük egyetlen országgyűlést,

az 1728–1729. évi diétát követően nyert hivatalt, illetve hivatali előléptetést,[2199] és a későbbi három diéta után már összegezve is csak a kisebbségük.[2200] Szintén ez igaz a vegyes politikai profilt mutatókra (akár „magakelletőknek" is nevezhetjük őket, 9. karrierív).[2201] Ezzel szemben a sikeres karrierépítő katolikusok elsősorban a későbbi diétákon a teljes lojalitás útját járták. Ezeknek a csoportjában (4. pályaív) a nagy többség az 1751. évi diéta után került hivatalba vagy lépett előre hivatalviselés tekintetében,[2202] – az 1728–1729. évi diétán pedig csak egyetlen,[2203] miként 1764–1765 után is csak egy.[2204]

Mindez pedig arra utal, hogy ha azt gondolhattuk is ugyan az egyharmad rész lojális kormánypárti politizálást felmutató „sikertelen" katolikus „politikusokról", hogy ők ugyanúgy hivatalra vágytak, mint a kétharmad rész „sikeres" társuk, vagyis azonos motivációt tulajdonítottunk nekik, nem gondolhatjuk ugyanezt automatikusan az ellenzéki és hivatalra nem lépő katolikusokról – hiszen míg 1728–1729-ben még valóban volt esély arra, hogy ellenzékiséggel kitűnve hivatalra kerüljön valaki, az időszak második felében szinte már csak a lojalitást honorálta a kormányzat. Aki ekkor volt ellenzéki, már nagy eséllyel nem önérdekből volt az.

Az eddig együtt kezelt 12. és 13. pályaív közül nagyobb eséllyel tartoztak tényleg a „sikertelen karrierista" katolikus „politikusok" közé azok, akik az 1728–1729. évi diéta időszakában voltak ellenzéki álláspontonon. E tekintetben meglepő megerősítést is kapunk: nem kevesebb, mint egyharmaduknál (Szentiványi Ferenc és Farkas Gáspár esetében) ugyanis a társadalmi előrelépés a következő nemzedékben meg is történt, azaz hosszú távon sikeresnek lehet őket minősíteni (éppen úgy, mint az 5. számú karrierívet befutó protestánsokat). Szentiványit és Farkast sorolom ezért a 12. pályaívhez, mint aktuálisan sikertelen karrierista katolikusokot, akiknek ekkor még nem sikerült a társadalmi felemelkedés értelmében vett „áttörés". Melléjük kerülhet még erről a diétáról Lippich Boldizsár, Bartakovics Márton és Kazy László, továbbá ide soroltam Nemsovay Györgyöt az 1736. évi nádori *concursus*ról. Durva közelítéssel a fennmaradókat tartom elvi ellenzékinek (13. karrierív): azt a Csuzy Gáspárt, Bacskády Ferencet és Szüllő Zsigmondot, akik mindnyájan két

[2199] Edelspacher László, Kvassay László (1728–1729), Pongrácz András, Schlossberg László (1728–1729) és Zichy Ádám.
[2200] Török József, Tiszta Pál kinevezése, illetve Kvassay László (1751) és Schlossberg László (1741) előléptetése.
[2201] Vay Ádám és Niczky Ádám az 1728–1729. évi diéta után „érnek révbe", míg Czompó Sándor pályája ekkor indult ugyan, de csak az 1741. évi országgyűlést követően kapott kinevezést, Adelffy Antal pedig 1751-ben.
[2202] Rudnyánszky József, Brunswick Antal, Majláth József, Beniczky István és Kvassay László (1751).
[2203] Sigray János.
[2204] Csiba János.

diétán is konzekvens ellenzéki politikát folytattak, és pedig egyikük az 1741. és 1751. évi országgyűlésen, ketten pedig 1751-ben és 1764–1765-ben: vagyis már nem az 1720-as években.

Ha pedig sikerült elkülöníteni a konzekvens ellenzékiségen belül az elvi ellenzékiséget, talán a vegyes politikai álláspontot elfoglaló katolikusok 8. pályaíve esetében is lehet valamilyen distinkciót tenni ahelyett, hogy valamennyiükben kudarcot valló karrieristát lássunk. Először is elkülöníthető Demkovics József esete, aki láthatóan kompromisszumkész (az adó ügyében), hogy azután a felekezeti kérdésben kerüljön szembe III. Károllyal. Mintha a 4. pályaíven próbált volna elindulni, hogy azután mégis egy elvi kérdés letérítse innen. Okolicsányi már vázolt esete is meglehetősen sajátos: úgy tűnik az elvi ellenzékiségtől (13. pályaív) csak a legeslegutolsó pillanatban tért el, döntően mégis ahhoz illeszkedett személyes sorsa. Talán ehhez hasonló Rosty pályafutása is, akit csak egy később helyesbített kormánypárti megnyilatkozása miatt nem soroltunk az elvi ellenzékiek közé. Az az érdekes, hogy többiek valamennyien, akik ebbe a csoportba tartoznak (Mágocsy, Mihályffy, Tallián és Trumer) valamennyien az 1728–1729. évi diétán működtek. Akkor tettek a hadiadó ügyében valamennyien részint ellenzéki, részint kormánypárti megnyilatkozásokat, amikor – mint láttuk – az ellenzékiség még távolról sem volt a hivatal elnyerésének gátja. Azaz őket tarthatjuk talán tényleg „sikertelen karrieristának.” (Nevezzük ezt megkülönböztetően a vegyes 8. pályaívhez képest 8a karrierívnek.)

Végül is a generatív modell megépítésének kísérlete többfajta politikai viselkedés nyalábjaként mutatja be a 18. század derekának országgyűlési politizálását. Barth eredeti ötletéhez képest továbblépni azáltal nyílik lehetőségünk, hogy vizsgálatunk 37 év diétáira (és egy *concursus*ára) terjedt ki. Az időbeliség vizsgálata pedig talán nem csak a 12. és a 13. karrierív elkülönítésében vagy az 8. pályaív összetettségének kimutatásában (azaz a 8a változat elkülönítésében) játszhat szerepet. Nézzük most meg a század derekának vizsgált 60 „politikusának” 13 pályaívét a kronológia figyelembe vételével. Milyen motivációkat feltételeztünk, és milyen ívet vettek ezek a politikusi pályák?

Az 1. karrierív a kormányzat törekvéseinek szolgálatába álló protestáns értelmiségé: ők teljes mellszélességgel állnak a mindenkori uralkodó politikája mögött, és diétai állásfoglalásaikat egyértelműen személyes és családi társadalmi felemelkedésük szolgálatába állítják. Ez a politikai viselkedés a vizsgált szűk négy évtized egészében megtalálható, és hosszú távon egyértelműen sikeresnek tekinthető. Kormánypártisággal (feltételezhetően ugyanígy önérdekből) katolikus „politikusok” is megpróbálkoztak, és vagy sikerrel jártak (4. pályaív), vagy nem (3. karriertípus). Mindez nem meglepő persze, és a vizsgált időszak egészére jellemző. Miként az 5. pályaív is: a hosszú távon (azaz több generációt tekintve) sikerrel járó karrierista protestánsok pályája, akik az előzőekkel ellentétben nem tisztán kormánypárti, hanem már vegyes politikai állásfoglalásokat

dc_1391_17

mutattak fel. Végül szintén úgy tűnik, hogy a teljes időszakra jellemzőek az ellenzéki és kormánypárti állásfoglalások vegyítésével sikert elérő, feltételezhetően az érdekek által mozgatott katolikusok 9. pályaíve.

Ezzel szemben állnak azok a protestánsok, akik döntően a régies felekezeti szempontú politizálást képviselik: III. Károllyal egy oldalra elsősorban a katolikus rendiség támadásai sodorják őket, és ennek eredményeként lehetnek teljesen kormányhűek a politikában (2. pályaív), vagy lehet vegyes is politikai döntéseik színezete – amikor még nyilvánvalóbb, hogy csak a minden másnál erősebb felekezetiség sodorja őket az ellenzéki pozícióból a kormányzat oldalára (6. pályaív). A 7. pályaív szintén a vizsgált időszak első diétájához kötődik: már sikeres és a továbblépést tekintve is sikeres katolikus „politikusok" politikai profilja nem tisztán kormánypárti, mert azt ellenzékiség színezi. Ez az ellenzékiség lehetne akár felekezeti is (amikor az uralkodó toleráns politikája a szélsőséges katolikusok ellenállásába ütközött, és azt törte le), de konkrétan mégsem ilyen jellegű. Ezért itt is, ahogyan az előbb említett 6. pályaív esetében is, fel kell tételeznünk valamely más motivációt, mint a felekezetiséget (amely a protestánsok esetében ekkoriban a királyhűség felé mozdította őket) és a társadalmi felemelkedést célzó önérdeket.

Nem teljesen ugyan, de nagyobbrészt szintén ide, 1728–1729-hez köthető az ellenzékiségből hivatalt nyerő katolikusok 11. számú karrierívje, amely jól példázza azt, hogy az ellenzékiség és a kormánypártiság csak később formálta kétpólusúvá a 18. század országgyűlésein a politikai teret. Az ellenzékiség révén kitűnni és kormányhivatalra jutni később is elképzelhető volt ugyan, de már sokkal kisebb esély volt erre. Ezért a vizsgált időszak elejéhez kapcsolódik a sikertelen karrierista katolikusok 12. pályaíve is, akikről szintén az önérdek követését feltételezem, akárcsak a 8a karrierív esetében. A kettő között csak abban van különbség, hogy a politikai állásfoglalások tisztán ellenzékiek vagy vegyesek, mögöttük azonos motivációt feltételezhetünk.

Mindezekkel szemben viszont az időszak második részében jelenik meg az egyértelműen nem tisztán felekezeti alapú protestáns ellenzékiség (10. pályaív), ennek párjaként az elvi megalapozottságú katolikus ellenzékiség (13. pályaív), végül szintén a most általunk vizsgált időszak második feléhez tartozik a vegyes jellegű 8. karrierminta (kivéve a 8a változatot), azaz azon „politikusok" csoportjának pályafutása, akik alapvetően ellenzéki magatartásuk egységes összképét egy-egy kormánypárti megnyilvánulással színezték, de nem kaptak hivatali pozíciót.[2205] (A karrierívek összesítése a 35. táblázatban található.)

[2205] További kivétel Demkovics József esete, aki nem ellenzékiségét színezte egy kormánypárti megnyilvánulással, hanem kormánypártiságát módosította, és pedig az 1729. évi felekezeti vitában elfoglalt katolikus ellenzéki álláspontja miatt. (Ezért ezt nevezhetjük akár külön 8b pályaívnek is.) Ez a szabályt erősítő kivétel esete: jól látszik, hogy vizsgált időszak elején volt csak a felekezeti

dc_1391_17

A vizsgált időszak későbbi, nagyobbik fele tehát már nem értelmezhető anélkül, hogy a régi felekezetiség és a namieri önérdek mellé egy harmadik motivációs tényezőt ne vennénk tekintetbe. Hosszúra nyúlt vizsgálatunk legfontosabb tanulságát abban összegezhetjük, hogy az egész vizsgált időszakban érvényesül ugyan a társadalmi felemelkedés céljait követő önérdek a politikában, de a politikusi motivációt erre nem lehet leegyszerűsíteni, a 18. század dereka nem volt tisztán namieri időszak a magyar politika történetében. Az 1728–1729. évi diéta időszakában a felekezetiség még meghatározó erő volt a magyarországi diétai politikában, de azután a már tisztán felekezeti alapú politizálásnak már nem maradt tere. Később a helyébe lépett valami más, feltehetően az, amit korábban már a rendi alkotmányosság tendenciájának neveztünk. A század derekának politikai mezőjét tehát végül is nem egy (bourdieu-i értelemben vett) érték, hanem három determinálta: az egyéni (vagy családi) társadalmi előremenetel értéke, a kifutóban lévő felekezetiség (katolikus vagy protestáns) és az ennek a helyébe lépő rendi alkotmányosság.[2206]

Jól adatolható ugyanakkor az a folyamat is, ahogy a rendi alkotmányosság meggyökeresedésével párhuzamosan megmerevedtek az uralkodó lojális hívei és a rendi ellenzékiség képviselői közötti politikai frontvonalak. Míg korábban és a vizsgált korszak első felében is simán vegyült ellenzékiség és kormánypártiság, úgy lett e két magatartás egyre inkább egymást kizáró opció a későbbiekben.

Miután tehát több egymást követő, a 18. századi politikai elitre irányuló társadalomtörténeti vizsgálat is megerősítette a rendi alkotmányosság létrejöttének hipotézisét, jelen munka utolsó részében e változást próbáljuk meg értelmezni, és – ha már értelmezésről van szó – a kultúrtörténet által felvetett megközelítések közül próbálunk ehhez egyeseket segítségül hívni.

---

kérdés ez a „módosító tényező”, a század derekának későbbi, nagyobbik részében pedig valamely egyéb tényező alakította az ellenzékiséget.

[2206] Vizsgálatunk végeztével érdemes felvetni annak lehetőségét is, hogy fordítva nézzük a kérdést. Kecskeméti Károly felsorolja a nagy reformkori ellenzéki arisztokrata famíliákat. Érdemes lenne példának okáért alaposabban is megvizsgálni, hogyan kerültek ekkorra egy platformra az olyan ismerőseink családjai, mint a Beniczky család (4. pályaív, sikeres karrierépítő katolikus), a Kubinyi család (6. karrierív, ellenzéki alapállású, de 1729-ben a korona támogatására szoruló protestáns), Okolicsányi család (8. pályaív, ellenzéki vezér, aki végül a kormányt támogatja), Szentiványi család (12. pályaív, sikertelen karrierépítő katolikusok). Ezek a családok több, mint felét adják azon Kecskeméti által tekintett „ellenzéki hagyományú családok[nak], amelyekből 1790 és 1848 között négy, öt, vagy vagy akár nyolc követ került ki”. (Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés 296.)

dc_1391_17

Társadalom- és kultúrtörténeti vizsgálódások IV: Szimbólumok és diskurzusok

Bár érdeklődésem a kilencvenes évek eleje óta a mikrotörténelem felé vonzott, előbb egy bő évtizedet szántam arra, hogy – a dolgot az elején kezdve – feltárjam a 18. századi országgyűlés intézménytörténetét (ami végül a 18. századi politika társadalomtörténethez vezetett el)[2207], hogy egy további évtized munkája eredményeképp ez utóbbi, de még mindig régimódi megközelítés domináljon a jelen második kötetben, immár a kultúrtörténethez konkludálva, ugyanis elengedhetetlennek éreztem annak körüljárását is, hogy alaposan megvizsgáljuk, kik művelték ezt a politikát. De legalábbis a második kötet végére odáig jutottunk, hogy immár elavultnak aligha tekinthető megközelítéssel a diszkurzív politikai valóságot tegyük vizsgálat tárgyává, hermeneutikai megalapozottsággal a 18. századi rendi politika „általános jelentéses állapotának" felfejtésére törekedve.[2208]

A magam részéről nem hiszek abban, hogy a gazdaság, az anyagi élet (újra)termelése lenne a lét meghatározó szférája, amelynek más (például a szokásosan a kultúra körébe sorolt jelenségek) puszta derivátumai lennének. De azt az ehhez képest éppen ellentétes nézetet sem vallom, hogy a nyelv vagy a diskurzus determinálná az élet minden egyéb mozzanatát. Ezért akkor, amikor jelen munka kvantitatív társadalomtörténeti elemzéseit kultúrtörténeti vizsgálatokkal szeretném kiegészíteni, nem úgy látom ezek viszonyát, mint ha az előző elemzésekre ráépülnének a most következők, de nem is úgy, hogy a könyv végén immár eljutunk a lényeghez, és feltárjuk a korábban tapasztalt jelenségek végső okát. Mind a társadalom-, mind a kultúrtörténeti munkákban történészi konstrukciókat látok, így ezek egymás mellé helyezésének oka csakis a komplementaritás reménye lehet: hátha kiegészítik az utóbbiak az előbbieket, hátha megerősítik az utóbbiak az előbbiek következtetéseit, s így az egész narratívának végül talán nagyobb meggyőző ereje lehet.

Ha pedig a 18. századi politika és elsősorban a 18. századi hatalmi elitek társadalomtörténeti vizsgálatát kultúrtörténeti analízissel akarjuk kiegészíteni,[2209] akkor abból kell kiindulnunk, hogy – amint Alan Macfarlane angol történész és antropológus fogalmaz – kulturális az, ami „emberek által kitalált és elképzelt."[2210] Tehát ez emberek tetteinek vizsgálata után gondolataik vizsgálatára kerül át a hangsúly. Ahogy eddig is egy-egy csoportra a maga egészében koncentráltunk (prozopográfiai megközelítéssel), úgy lényegében a továbbiakban is megmaradunk ennél a megközelítésnél: nem a 18. századi rendi politika egyes szereplőinek gondolataiból indulunk ki, hanem a politikai kultúra

[2207] Ebből született az első kötet: Szijártó: A diéta.
[2208] Vö. Szabó M.: Diszkurzív politikatudomány 13.
[2209] A politika kultúrtörténeti vizsgálatának lehetőségeiről lásd Forgó: A politika kultúrtörténete. Egy megvalósítási kísérletre pedig lásd Forgó: Szerzetesség.
[2210] Macfarlane: Levelek Lilynek 33.

dc_1391_17

egészének vizsgálatát tekintjük feladatunknak, ahol – Philippe Grateau kifejezésével – a reprezentációk és a gyakorlatok a legjobban áthatják egymást.[2211] (Hogy a vállalkozás majdani harmadik kötetében azután majd mikrotörténelmi mélyfúrással és elemzéssel próbáljunk még mélyebbre jutni a vizsgált problémakör feltárásában.)

Az előző, a motivációt kutató és az érdekeket a középpontba helyező vizsgálat után most nem olyan megközelítést alkalmazunk, amely tagadná az érdekek relevanciáját a politikában. Csupán arról van szó, hogy a kultúrtörténeti megközelítés képviselői úgy vélik, hogy a releváns társadalmi csoportok identitását és igényeit a politikai gyakorlatban kell megragadni ahelyett, hogy ezeket eleve adottnak tekintenénk, hiszen az egyéneknek sokféle érdekeik lehetnek, sokféle pozíciót elfoglalhatnak. „Ez a megközelítés a diskurzus fogalmi világát sem próbálja a társadalmi élet »valósága« elé helyezni, hanem éppen fordítva: a társadalmi élet egészét tekinti diszkurzív alkotásnak (és ezért értelemmel telinek), és minden értelemadást társadalmi cselekvésnek tekint."[2212] Talán ez az a pont, ahol a legnyilvánvalóbb, miként válthatja a kultúrtörténet a társadalomtörténeti megközelítést. Ez a váltás inkább historiográfiailag értendő: ha már a társadalomtörténeti jellegű vizsgálatokkal elegen és elégszer kísérletet tettek, gyümölcsözőbb lehet egy másfajta megközelítés alkalmazása. A korábbiakban elmondottak szerint a jelen könyvben sem alternatíváról van szó, amelyet a társadalomtörténet helyett ajánlanék, hanem a korábban alkalmazott társadalomtörténeti megközelítés kiegészítéséről. Ez pedig esetünkben annál is indokoltabb, mivel az imént éppen arra a következtetésre jutottunk, hogy a 18. század derekától az egyéni érdekek mellett felbukkant egy másfajta motiváció, amelyet hipotetikusan rendi alkotmányosságnak neveztünk. Ennek feltárására pedig az adekvát eljárás éppen a kultúrtörténeti hozzáállás érvényesítése lehet.

Hiszen, ahogy arról már korábban szó volt, a kultúrtörténetinek tartható történeti felfogások közös jellemzője egyfelől az a figyelem, amely a történeti cselekvők tapasztalataira, élményeire, megélt életére irányul, másfelől pedig annak a hangsúlyozása, ahogyan ők maguk értelmezték mindazt, ami velük történt.[2213] Kézenfekvő a szóba jöhető értelmezések között a kortárs értékítéletnek megfelelő rangsorást alkalmazni, és azokra összpontosítani, amelyeket maguk a történeti cselekvők tartottak kulcsfontosságúnak. Ha vizsgálódásainkat a hatalomra koncentráljuk, és a 18. századi (főleg országgyűlési) politikára, akkor ilyen szövegek lehetnek például a hitlevelek,

[2211] Grateau: Les cahiers 28.
[2212] Baker : Introduction xii–xiii. Ahogy más helyen fogalmaz: a kultúrtörténeti felfogás szerint „a társadalmi élet egészét diskurzusok által konstituálják (és ezért jelentése van), illetve az értelemadás minden mozzanata a társadalmi cselekvés egyik formája." (Uott xiii.)
[2213] Daniel: Kompendium 17.

dc_1391_17

amelyek viszont – éppen kulcsfontosságuk miatt – nem mutatnak túl sok változást, amelyben azután az elemzés belekapaszkodhatna.[2214]

A trónra lépés automatizmusa dacára a Magyar Királyságban a 18. század folyamán érvényesülő rendi dualizmusban ugyanis a királyt meg is kellett koronázni (méghozzá egy országgyűlés keretében), ennek viszont előfeltétele volt a koronázási hitlevél (*diploma inaugurale*) kiadása, illetve a koronázási eskü letétele. Mindez a monarchiának szerződéses jelleget kölcsönzött, és a trónra lépéshez kapcsolódóan az esetek többségében érdemi alkufolyamatokat indukált. A 18. században a koronázási hitlevelek tárgyalásakor kiindulási pontként I. Józsefé szolgált: az első „örökös" király hitlevele lett a 18. századi koronázási hitlevelek mintája. Az alkuban a király, illetve a mögötte álló politikai tényezők ehhez a szöveghez ragaszkodtak, míg a magyar rendek ehhez képest kívántak változtatásokat elérni. Bár a hitlevélről folytatott alkudozások során mindkét félnek engedményeket kellett tennie, a koronázó diéták végén a magyar rendek voltak messzebb a koronázó diéták végén eredeti célkitűzéseiktől: a hadsereg ügyeibe való nagyobb beleszólás vagy az önálló magyar tanács létrehozása mindvégig reménytelen törekvésnek bizonyult – jóllehet az előző hitlevélhez képest a király mindig engedményt tett a rendiség javára.[2215] A két fél viszonylag kis kompromisszumkészséget mutatott, de a rendi dualizmus politikai rendszere mégis mindvégig képes volt a megegyezés kimunkálására – és ebben kulcszerepet játszott a diéta felsőtáblája, különösen pedig a magyar főméltóságok voltak aktívak. Ugyanakkor érezhető a század folyamán az ellentétek kiéleződése (még ha ebből a folyamatból ki is lóg I. Ferenc trónra lépése): a rendi alkotmányosság törekvéseinek kibontakozása a 18. század második felétől fokozatosan növelte a politikai rendszer pólusai közti feszültséget.

A *diploma inaugralé*hoz hasonló elemzési tárgy lehetne akár az a hazafias eskü is, amelyet 1790-ben az alsótábla szorgalmazott, de a felsőtábla többsége is letett.[2216] Mivel a nyelv az, amely elsődlegesen közvetíti a gondolatokat, tipikusan a nyelv segítségével fogalmazták meg a 18. század politikai életének résztvevői is a tapasztalataikat és élményeiket értelmező reprezentációkat. Quentin Skinner egyenesen úgy véli, hogy a politikai elmélet és a politikai gyakorlat közötti kötőelem szerepét betöltő retorikára kell összpontosítani a kutatást.[2217] Ennek az utolsó elemző

[2214] Lásd erről részletesebben: Szijártó: A diéta 196–210.
[2215] Ez úton köszönöm meg Poór János ilyen értelmű pontosítását szövegem első változatának.
[2216] Morvay: Fekete 158–159. 139-en tették le a felsőtáblán a hazafias esküt, köztük Zichy Károly gróf országbíró és öt címzetes püspök. (Irinyi: Vallásügyi törvény 24.) Sokat ígérőnek látszik ennek a csoportnak és az aláírást megtagadó másik csoportnak az összehasonlító társadalomtörténeti vizsgálata. Remélem, az 1790-es éveknek az utóbbi időben határozottan fellendülő kutatása egyszer sort kerít erre. A hazafias esküről később valamivel részletesebben lesz majd szó.
[2217] Palonen: Begriffsdebatten 155.

dc_1391_17

résznek a vizsgálataiban ezért a rendi politika szereplőinek a gondolataihoz elsősorban az általuk használt nyelvi kifejezésmódok vizsgálatán keresztül próbálunk meg közelebb jutni.[2218]

De nyilvánvaló, hogy a politikai kultúra nemcsak diszkurzív jellegű, hanem gyakorlatokat is magában foglal,[2219] így szóba jöhetnek bizonyos rítusok és szimbólumok is – és érdemes talán ezekkel indítani elemzésünket, mielőtt rátérnénk a szövegek vizsgálatára. A kora újkorban a hatalmi viszonyokat a kortársak számára a rituálék tették láthatóvá, érthetővé. A kora újkori német politika korábban említett, Barbara Stollberg-Rilinger köré szerveződő kultúrtörténeti vizsgálata ezért elsősorban rituálékra és ceremóniákra összpontosít.[2220] Nem nekünk kell utólag kiemelni egyes szimbólumokat, hanem az a kérdés, hogy maguk a kortársak mely szimbólumokat tartottak központi fontosságúnak, az ő számukra mely pontokon sűrűsödtek a szimbolikus erővonalak, mi strukturálta a szimbolikus teret. Érdemes lenne ezért feltárni olyan rítusok jelentőségét, mint a koronázás vagy az uralkodói bevonulások,[2221] olyan szimbólumok kortársi értelmezését is, mint például a századvég időszakában a korona, a magyar nyelv vagy a nemzeti ruha.[2222]

Szintén nem textuális vizsgálati irány lenne az országgyűlési ülésterem elrendezésének vizsgálata. Szemben az *immerwährender Reichstag* 18. századi regensburgi üléstermeivel, nincs trón a diéta alsó- vagy felsőtáblájának termében sem, ami azt mutatja, hogy a rendek az országot a király nélkül fogták fel: számukra nem volt szükség a királyra ahhoz, hogy az ország teljes legyen, hiszen Magyarországon a diéta összeülése után a király az országgal tárgyalt. Mindez a monarchikus berendezkedésen belül egyfajta republikánus jelleget adott a magyar politikai szerveződésnek. Ez szemben áll még még a lengyel *Rzeszpospolita* berendezkedésével, is, hiszen a lengyel *sejm* úgy épült fel, hogy három országgyűlési rend volt: a király, a szenátus és a nemesség.[2223] Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy nemcsak nem található (ismereteim szerint) 18. századi ábrázolás a magyar országgyűlés üléseiről,, hanem az úgynevezett örökös tartományok vizsgálata során Petr Mat'a is összesen csak egyetlenegy ilyen kora újkori ülésterem-ábrázolásra

[2218] Egy további és itt ki nem aknázott lehetőség az ideálok vizsgálata. Ezek alapján nem a valóságot ismerhetjük meg, hanem az embereket, hiszen ők ezekhez mérték cselekedeteiket. Ez pedig akkor is fontos, ha általában messze elmaradtak tőlük. Évezredekig hajóztak a kapitányok éjjel a Sarkcsillag felé. Ennek pedig természetesen nem az adott értelmet, hogy bármi esélyük lett volna elérni a Sarkcsillagot, hanem az, hogy közben egyenest északnak tartott a hajójuk.
[2219] Baker: Introduction xi.
[2220] Feuchter-Helmrath: Einleitung 11. Vö. Stollberg-Rilinger (szerk.): Was heisst?, uő: Alte Kleider. Egy francia példa: Cosandey–Descimon: L'absolutisme 76–78.
[2221] A legújabb magyar szakirodalomban: M. Varga: A kontinuitás; Hende: Fogadási ceremónia, uő: Ceremoniálne príchody, uő: Köszöntőbeszédek.
[2222] Csak egy-két friss példát említve a 18. század végi értelmezések elemzésére Bodnár-Király: Koronaeszme és történelem; uő: Szent Korona; Hőnich: Nyelv és nemzeti közösség; uő: A nyelv tétje; Nagy Ágoston: Spárta toposza.
[2223] Ring: Szejm 201–202.

dc_1391_17

bukkant, amely a stájerországi rendekről készült 1728-ban.[2224] Vajon miért nem törekedtek a rendek a 18. században ilyen vizuális reprezentáció megteremtésére? Hiszen a kora újkori rendi gyűlések a politikai és vallási viták mellett megjelenítették az országot, a társadalmat, mint *theatrum reipublicae*.[2225] És vajon mi változott e tekintetben Magyarországon a 18. századról a 19. századra? Hiszen az első ábrázolások a diétáról az 1830-as évekből származnak.[2226]

Ahogy Ákos Barcsay kimutatta, a koronázás formaságairól folytatott viták amolyan pótcselekvésként léptek a szabad királyválasztás helyébe. A magyar rendek ragaszkodtak ahhoz, hogy a ceremóniában az ő szerepük, azaz a hatalomgyakorlás dualisztikus jellege kidomborodjék.[2227] A koronázásra a 18. században mindig koronázó diéta keretében, legtöbbször a pozsonyi Szent Márton koronázó templomban került sor. (I. Ferencet Budán koronázták meg.) Az esztergomi érsek felkente a magyar ruhát viselő királyt, és a nádorral együtt helyezte fejére az úgynevezett Szent Koronát. Ráadták a koronázási palástot, kezébe adták a jogart és az országalmát, felövezték a Szent Istvánénak tartott karddal. Ezt követően a frissen koronázott uralkodó a ferencesek templomában arany sarkantyús lovagokat avatott fel: néhány tucat arisztokratát és köznemest, majd sor került a koronázási eskü nyilvános letételére az irgalmasok kolostora előtt, végül a király fellovagolt a koronázódombra, ahonnan a négy égtáj felé egy-egy vágást tett kardjával. A koronázást ünnepi lakoma követte. A szertartásokon a magyar, illetve az udvari főméltóságok és a főpapok működtek közre.[2228] A szertartás első, a *Pontificale Romanum* által szabályozott egyházi részétől világosan elvált a magyar sajátosságnak tartott második rész, a *Ceremonia privata*.[2229]

Szűz Mária (Terézia) országa

Mária Terézia koronázási szertartását M. Varga Benedek tette nemrégiben antropológiai vizsgálat tárgyává. Arra a következtetésre jutott, hogy ez a turneri értelemben vett és legitimációs funkciót betöltő rítus képes volt azt a Jan Assmann által leírt funkciót betölteni, hogy úgy fogadtassa el a (politikai) közösséggel a változást, hogy közben megmaradjon az önazonosság és a kontinuitás érzése, amely a kulturális emlékezet alapjait jelenti. A rendek a ceremoniális kérdésekről folytatott előzetes vitában fontosnak tartották az alkotmányos folytonosság

[2224] Mat'a: Der steirische Landtag 163., 165.
[2225] Lichy: Politics with words 67–68.
[2226] Georges Rózsa 1973-ban megjelent tanulmányára hivatkozva: Mat'a: Der steirische Landtag 167.
[2227] Barcsay: Herrschaftstantritt 196–204.
[2228] I. József, III. Károly és Mária Terézia koronázásáról a korabeli szertartásrendek és egyéb források alapján nagy részletességgel lásd: Hende: Politikai reprezentáció 65–116.
[2229] Pálffy: „Nádasdy Tamás" 306., idézi M. Varga: A kontinuitás 123.

dc_1391_17

szempontjából azt, hogy továbbra is *rex* és ne *regina* álljon az ország élén (bár a Bécsből javasolt formulában még a királynő szó szerepelt), és Mária Terézia végezze el a rítus „férfias" cselekedeteit egészen a koronázódombra való fellovagolásig és a kardvágásokig.[2230] (Csak a ferences templomtól a koronázódombig tartó útszakaszt tette meg hintón ahelyett, hogy lovagolt volna, mint elődei.[2231]) A Magyarországra való belépésekor Mária Teréziát üdvözlő esztergomi érsek beszéde szerint „nemének tekintetében, mint úrnőnket, hatalmának tekintetében és őseink fénylő szokásai, vagyis atyai utasítások szerint térdet hajtván, mint királyunkat" tisztelték.[2232]

M. Varga Benedek bemutatja, hogy a magyar királykoronázási ceremónia felfogható (Arnold Van Gennep és Victor Turner antropológiai terminusát alkalmazva) átmeneti rítusként, hiszen az elválasztás, a liminalitás és a befogadás fázisai egyaránt azonosíthatók az uralkodót megkonstruáló szertartás elemeiben, mégis úgy véli, hogy a 18. századi Magyarországon a koronázás már nem átmeneti rítusként működött (hiszen ez II. József esetében el is maradhatott), hanem csak megerősítette az uralkodót tisztségében, részévé téve őt a rendi kulturális emlékezetnek.[2233] Mária Terézia esete azonban sajátos kérdéseket is felvet.

2011 szeptemberében kaptam egy e-mailt II. József monográfusától, a kiváló cambridge-i történésztől, Derek Beales professzortól. Azt írta, hogy egy előadást kell tartania egy konferencián, amelynek központi témája a *prince consort*. A felől érdeklődött, hogy ha Magyarországon Mária Teréziát jogilag királynak, azaz férfinak tekintették, akkor lehet-e azt mondani, hogy férje, Lotaringiai Ferenc István herceg, a későbbi német-római császár a magyar közjog szerint nő volt? Sajnos azt kellett felelnem, hogy bármilyen frappáns előadást lehetne e köré keríteni,[2234] Lotaringiai Ferenc Magyarországon 1741-ben nemcsak az uralkodónő férje lett (*prince consort*), hanem a rendek társuralkodóvá is választották (*coregens*).[2235] Nagy Lajos lányának, Mária királynőnek rövid

[2230] M. Varga: A kontinuitás 120.
[2231] Salamon: Az 1741-ki 179.
[2232] Kovachich: Solennia inauguralia 205., idézi M. Varga: A kontinuitás 120.
[2233] M. Varga: Kontinuitás 118–127. Nem csak ritka és különösen jelentőségteljes ceremóniákat lehet ilyen típusú elemzés tárgyává tenni, lásd például Kolja Lichy tanulmányát a *sejm* és a *Reichstag* kezdetéről és végéről, illetve a beszédekről és a kúriák közötti üzenetváltásról (Lichy: Politics with words), illetve egy 2006-ban Berlinben tartott konferencia kötetét: Feuchter–Helmrath (szerk): Politische Redekultur, illetve a szerkesztők egy későbbi tanulmányát: Feuchter–Helmrath: Oratory.
[2234] Későbbi tanulmányát a kérdésben lásd Beales: Francis Stephen.
[2235] Társuralkodóvá választását a prímás 1741. szeptember 19-én a nélkül javasolta a felsőtáblán, hogy erről a rendek előzetesen tudtak volna, és a főrendek a javaslatot közfelkiáltással hirtelen meg is szavazták, ami felháborította a rendeket. Másnap azután ők is igent mondtak az előterjesztésre Gáspár Sándornak gróf Károlyi Sándorhoz írt levele szerint. (Idézi Éble: Károlyi Ferenc 588.) A levélíró Szatmár követe volt. (Kolinovics 663.) Ugyanez egy főnemes szemszögéből úgy nézett ki, hogy „nagy véletlenül proponálá nálunk a Prímás a Corregentia dolgát". Károlyi Ferenc gróf

és zűrzavaros uralkodásától eltekintve Mária Terézia volt az egyetlen nő a magyar trónon. Regnálása Magyarország történelmének jelentős átalakulásokat hozó periódusa lett, és Mária Teréziát uralkodói teljesítménye kétségkívül az ország jelentős királyai mellé emeli. Társadalmi, de legalábbis közjogi nemének kérdése ezért alkalmas arra, hogy innen indítsuk el kultúrtörténeti vizsgálódásainkat a 18. századi hatalom kérdéseiről.

Jean Bérenger is olyan fontosnak tartja azt a tényt, hogy Mária Terézia király volt (*rex*) Magyarországon, hogy a magyar országgyűlésről Kecskeméti Károllyal közösen írt könyvük egyik fejezetének címébe emelték ezt ki.[2236] Koronázásakor, 1741-ben a diéta valóban úgy határozott, hogy „*Vivat domina et rex noster*!" felkiáltással éljenezze meg – de ez csak a főrendek módosító indítványaként merült fel, és került az eredeti „*Vivat regina*!" változat helyébe, tehát azért nem volt magától értetődő.[2237] A prímás korábban említett beszédében királynak és úrnőnek nevezte, és az Ószövetség egyetlen női bírájával, Debórával állította párhuzamba, aki „anya és legfelsőbb bíró."[2238] Későbbi forrásokban is lehet találni *regina* megnevezéseket, jóllehet férje, majd fia császársága alatt Mária Terézia *imperatrix*nak, majd *vidua imperatrix*nak (császárnénak vagy özvegy császárnénak) címeztette magát, illetve a 18. századi forrásokban általában amúgy is az őfelsége (*sua majestas*) terminussal utaltak az uralkodókra.[2239]

A kor szokásos fordulata a királyt „népe atyjaként" emlegetni, ahogyan ezt például Mária Terézia apjával, III. Károllyal kapcsolatban tették 1737-ben,[2240] egy királynőről viszont lehetett népe anyjaként is beszélni. Az méltó figyelemre, hogy nemcsak a boldog házasságában sok gyermeket szülő és a szülésekben idővel elnehezedő Mária Teréziával kapcsolatban merült fel ez a metafora, akit például 1768-ban a Theresianumban tanulmányait befejező Esterházy Kázmér publikált ünnepi beszédében egyenesen „minden tudományok anyjának" nevezett,[2241] vagy akit négy évvel korábban, a diéta megnyitásakor, a királyi előterjesztések ünnepélyes átadásakor a prímás a rendek nevében elmondott beszédében a királynőt „anyánknak" nevezett,[2242] hanem már a

---

apjához írott levelében a közvélekedést rögzíti: „a tett propositiót arra magyarázták, hogy a Statusoknak ne tulajdoníttassék a szép meritum" – hanem tudni illik a főrendeknek. (Idézi Éble: Károlyi Ferenc 588–599.)

[2236] Bérenger – Kecskeméti: Országgyűlés 162.

[2237] Vö. Szijártó: A diéta 135. A javaslat Esterházy Imre esztergomi érsektől származott. (M. Varga: A kontinuitás 130.) Bartoniek Emma a „vivat domina rex noster" változatot közli. (Bartoniek: A magyar királykoronázások 162.)

[2238] Idézi: M. Varga: A kontinuitás 131.

[2239] Szijártó: A diéta 135.

[2240] Szijártó: A diéta 239.

[2241] Khavanova: Hazafiság 1515.

[2242] MOL N55 11. kötet 72.

dc_1391_17

kezdet kezdetén, trónra lépésekor is emlegették így a 24 éves csinos fiatalasszonyt a magyar rendek nála jóval idősebb képviselői, akik közül nem egy apja vagy nagyapja lehetett volna kora alapján.

Amikor 1741. június 21-én átadta a prímásnak a lepecsételt királyi előterjesztéseket, Mária Terézia azt ígérte, hogy a rendeknek nem úrnőjük, hanem anyjuk lesz,[2243] és az ország javát szolgáló terveknek „anyai indulattyát" (jóindulatát) ígérte.[2244] Nyilván hatott az – a későbbi történetírásban erőteljesen hangsúlyozott – hatás is, amely a védelemre szoruló szép fiatal nőt emelte ki Mária Teréziában, aki a magyar rendek lovagiasságára apellálhatott, de úgy tűnik, hogy ezzel szemben a kortársak inkább a másik lehetséges jelentéstartalmat hangsúlyozták, Mária Teréziában az anyát látva. Nem kizárt, hogy ezt bécsi oldalról politikailag helyesebbnek vélték, nehogy megforduljon az uralkodó és a rendek viszonyát tekintve az alá- és fölérendeltség, amivel a férfi–nő viszonylat hangsúlyozása fenyegetett, miként az a – mint már tudjuk, feltétlenül kormánypárti – Jeszenák Pál tíz évvel későbbi egyik diétai felszólalásában is fenyegetett, amikor a rendek és a királynő viszonyát az anya-gyermek reláció mellett a férfi-nő kapcsolatban is kifejezve azt javasolta: „odaadásunkat és engedelmességünket tanúsítandó, mellyel tartozunk kegyes fejedelmünknek, aki különös anyai szeretettel viseltetik az ország iránt", teljesítsük Mária Terézia kívánságát önként és gyorsan „*pro virium modulo*", azaz férfiak módjára. Mindenesetre Mária Terézia esetében az a politikai metafora, mely régóta megtalálható volt az európai kultúrában, s amely szerint az uralkodó az atya, és a nép a gyermekeit jelenti, továbbfejlődött, méghozzá más politikai szimbólumokkal összefonódva. Ő apa helyett anya volt. Ráadásul Máriának hívták.

Miként erre M. Varga Benedek is felhívja a figyelmet, Szűz Máriát idézték meg a legnagyobb súllyal Mária Terézia koronázásakor a bibliai személyek közül, különösen mint „a magyar rendiség egyik megalapozó mítoszának fő alakjá"-t, akinek a fiúörökös nélkül halálára készülő Szent István felajánlotta a koronát, azaz Magyarországot. Pár nappal megkoronázása után Padányi Biró Márton veszprémi püspök szentbeszédében Szűz Mária, Magyarország „első MARIA királyné"-ja mellé állította Mária Teréziát, mint „mostoni második MARIA király királyné Aszszonyunk"-at[2245] – kényelmesen megfeledkezve Nagy Lajos lányáról, aki egyébként éppen szintén Mária volt, és választani sem tudva a „király" és a „királyné" címek között.

[2243] 700.478 124., ugyanígy: MOL N53 5. kötet 26. és MOL N114 11. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1741, Batthyány József bíboros könyvtárából másolva 490.
[2244] MOL A95 17. kötet, *Diarium diaetale anni* 1741, oldalszámozás nélkül. Ugyanez: 700.477 84. Ugyanekkor furcsa módon egy másik napló a beszédét rossz egészségi állapota miatt ülve elmondó esztergomi érsek latinul elmondott beszédéből azt emeli ki, hogy ő „mint a haza atyja" beszélt. (MOL N114 11. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1741, Batthyány József bíboros könyvtárából másolva 490–491.)
[2245] M. Varga: A kontinuitás 131.

dc_1391_17

A barokk vallásosságra olyannyira jellemző *Patrona Hungariae* kultusz természetesen a diéta kontextusában is megjelent. Példának okáért az 1728–1729. évi országgyűlés *Nympha Hunniae* című paszkvillusában Szűz Mária tiporja el a gonoszságot megtestesítő viperát, amely a nemesi nemzet árulóit jelképezi. A Magyarok Nagyasszonya a rendi jogok védelmezőjeként lép fel. Nagy János ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy itt a katolikus barokk nemzetfelfogásnak megfelelően összekapcsolódik a *virtus,* a *religio* és a *natio*.[2246] Nagy Nóra kutatásai bizonyítják, hogy a 18. századi barokk népszerű *Patrona Hungariae* ábrázolásait kézenfekvő párhuzamba állítani Mária Terézia egyes képi ábrázolásaival. A Magyarország Patrónusa ábrázolás, a trónon ülő (esetleg holdsarlón álló) és karján a gyermek Jézust tartó koronás Szűz Mária megjelenítése természetesen nem 18. századi jelenség. Példának okáért ezt az ábrázolást és ezt a feliratot láthatjuk II. Ulászló 1508. évi dénárján, vagy II. Mátyás egy évszázaddal későbbi garasán, III. Károly 1735. évi negyeddukátján – hogy most csak a pénztörténetből vegyünk példákat. Mária Terézia uralkodása alatt természetszerűen került egy érmére az egyik oldalon Szűz Mária mint *Patrona Hungariae* alakja, a másik oldalon az uralkodó ábrázolása, például Mária Terézia 1742. évi 30 vagy 1743. évi 10 dénárosán, 1745. évi 15 krajcárosán,[2247] 1741. és 1767. évi tallérjain.[2248] A két ábrázolás pedig már egymás mellé került, mint például a királynő trónra lépte előtt tisztelgő 1741. évi, Josef Wallis által alkotott emlékérmen: a Magyarok Nagyasszonya előtt nem Szent István térdelt (amint felajánlja neki országát), hanem Mária Terézia. Innen már csak egy lépés volt a két ábrázolás összecsúszása.[2249]

Ismert módon Mária Terézia az 1741. évi diétán jelent meg II. Józseffel a karján. Azon a diétán, amelyen a magyar rendek felajánlották életüket és vérüket a királynőnek, kiállva mellette akkor, amikor II. Frigyes Mollwitznál megverte a Habsburg seregeket, a bajor választó megszállta Passaut, francia csapatok lépték át a Rajnát, és Felső-Ausztria valamint Csehország rendjei Károly Albert előtt hódoltak, akit később császárrá is koronáztak. A magyarok kiállása Montesquieu értékelése szerint is a trónját mentette meg Mária Teréziának,[2250] ugyanakkor szimbolizálta annak a kompromisszumnak a tartós sikerét, amelyet a Rákóczi-szabadságharc tanulságait bölcsen levonó felek Szatmáron kötöttek. Nem csoda, hogy a *Vitam et sanguinem!* jelenetnek sok ábrázolása marad fenn. Ekkor azonban nem volt ott Mária Terézia karjában a kis József főherceg. Ezt tudhatjuk a forrásokból, például Kolinovics Gábor kortárs beszámolójából vagy a kérdést tárgyaló

[2246] Nagy János: „Szegény Magyarország” 211.
[2247] Ezekért az adatokért Nagy Nórának szeretnék ez úton köszönetet mondani.
[2248] Mária Terézia tallérjai, 1741 és 1767. A Magyar Nemzeti Múzeum éremtárából. (Ember – Heckenast: Magyarország története 368–369. oldal között.)
[2249] Az adatot Nagy Nórának köszönöm.
[2250] *A törvények szelleméről* VIII. könyvének 9. fejezetét idézi: Péter L.: Az Elbától keletre 344.

szakirodalomból is, mégis találkozhatunk a két jelenet összemosásával mind a 18. századi ábrázolásokon, mind későbbi leírásokban.

Kolinovics azt írja, hogy 1741. szeptember 11-én a rendeket 11 órára hívták a pozsonyi várba Mária Terézia beszédének meghallgatására. Az alkalom külsőségei egyébiránt megegyeztek a királyi előterjesztések átadásának szokványos formalitásaival.[2251] A királynő a kancellárt követően mondott beszédet, amelyre a prímás válaszolt a magyar rendek nevében.[2252] Szó sincs arról, hogy közben gyermekét tartotta volna karjában.

A szakirodalom is pontosan rögzíti, hogy két külön alkalomról volt szó.[2253] Horváth Mihály azt írja, hogy 1741. szeptember 20-án, Lotaringiai Ferenc társuralkodói esküjének letétele után mutatta meg Mária Terézia a magyar rendeknek az előző nap Bécsből (talán ezért) a Dunán leutaztatott kisfiát. „őt anyai büszkeséggel mutatá be az ország rendjeinek, mondván: »Egyebe nem lévén, e kincsét is örömmel ajánlja fel az ország rendeinek.«"[2254] A tízkötetes *Magyarország története* negyedik kötetében H. Balázs Éva így fogalmaz: „1741 szeptember 11-én történt a híres megajánlás [...]. [...] a jelenet valóban megkapó volt, és a királynő hálából kilenc nap múlva el is hozta a hathónapos Józsefet, s megmutatta a lelkes magyar rendeknek."[2255] Két évvel korábban Poór János ezt írta: „Ebben a Birodalomra csaknem végveszélyt hozó időben az alig féléves József élete első országgyűlésén vett részt Pozsonyban, ahol a magyar rendek pénz- és katonasegélye megmentette a Birodalmat. Igaz, nem arra a szeptemberi ülésre vitte el anyja, amelyen ez az emlékezetes esemény lezajlott."[2256]

A két esemény összemosása azonban sem a régebbi történeti munkákban, sem ma nem ritka.[2257] Ha például kinyitjuk a Szilágyi Sándor szerkesztette úgynevezett milléniumi magyar történelmi sorozat, *A magyar nemzet története* 18. századot tárgyaló, nyolcadik, Marczali Henrik által írott kötetét, akkor az előszót keretező rajzon láthatjuk a kardjukat kirántó lelkes magyar nemeseket és a karjában az kis József főherceget tartó Mária Teréziát,[2258] pedig a szöveg maga

---

[2251] Erre ezen a diétán 1741. június 21-én került sor. (MOL N114 11. 490–491.) Ezekről a ceremóniákról később részletesebben lesz szó.
[2252] Kolinovics 488–492.
[2253] Például Éble: Károlyi Ferencz 584.
[2254] Horváth M.: Magyarország történelme VII. 245–246.
[2255] H. Balázs: A nyolcvanas esztendők 858.
[2256] Poór: A birodalom szolgája 201–202.
[2257] http://www.doksi.hu/faces.php?id=392&order=DisplayFace, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1741_szeptember_11_a_rendek_felajanljak_eletuket_es_veruket_maria_terezianak/, http://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A1ria_Ter%C3%A9zia_magyar_kir%C3%A1lyn%C5%91
[2258] Mária Terézia a pozsonyi országgyűlésen. Rajzolta Zemplényi Tivadar. In: Marczali: Magyarország története 3.

dc_1391_17

explicite tisztázza, hogy két külön esemény történet: szeptember 11-én a *Vitam et sanguinem!,* a féléves trónörökös bemutatása pedig szeptember 21-én: „Midőn az országgyűlés küldöttsége szeptember 21-én annak [tudniillik Lotharingia Ferenc társuralkodóvá választásának] hírét a várba megvitte, a királyné, lelkének örömében, megmutatta az uraknak féléves kis fiát, Józsefet, kit csak előtte való napon hoztak Pozsonyba. Ebből is látható, hogy a szeptember 11-iki beszédnél nem tarthatta karján. Az erről szóló legendát valószínűleg a szeptember 21-iki bemutatás hívta életre."[2259]

Bár Szekfű Gyula is 1741. szeptember 20-ra teszi ezt a jelenetet,[2260] valószínűleg nem neki vagy az ezen álláspont korábban idézett képviselőinek van igaza, hanem Marczalinak vagy Szalay Józsefnek, illetve Baróti Lajosnak.[2261] Kolinovics ugyanis részletesen leírja naplójának szeptember 20-i bejegyzésében a Lotharingia Ferenc társuralkodói státuszáról folytatott diétai vitát, illetve 21-énél említést tesz Lotaringiai Ferencnek a várban letett esküjéről. Ez után kellett a bemutatásnak is történnie (amelyről ő nem ír, csak az ezen ünnepélyes alkalomhoz kötve bejelentett előléptetésekről, illetve a nádor haláláról).[2262] Amit viszont megörökíttett szeptember 20-a kapcsán, az a főherceg és testvére megérkezése (amit több idézett szerző is a bemutatás előtti napra datál): „Bizonytalan, hogy vajon nyilvánosan vagy más módon vagy ürüggyel, a királynő Bécsből elhozatott gyermekei délután hat órakor megjelentek a városban. Elől jött a nővérkéje[2263] az egyik, őt követte a másik, hű emberekre bízott, hat szürke [és] almásderes által húzott […] kocsival az egy matróna által magasra emelt, álló helyzetben tartott József herceg, aki szemecskéit élénken forgatta az őt körülvevő emberekre, amilyen tekintetről […] a mókust ismerjük fel."[2264]

Ennek ellenére sok ábrázolás maradt fenn az 1741. évi diétáról, amelyen (mintegy összesűrítve a lényeget) az uralkodó, a trónörökös és a lelkes magyar rendek egyszerre láthatók, összevonva II. József bemutatását vagy a koronázást a *Vitam et sanguinem!* jelenettel. A király személye körüli minisztériumban volt egykor látható az a kép, amelyről készült metszeten például Mária Terézia három lépcső magas trónuson ül, a kis József főherceget jobbjánál egy udvarhölgy tartja a kezében (anyja rá mutat ujjával), a magyar urak közül az előtérben álló már készül kirántani

[2259] Marczali: Magyarország története 270. Érdekes lenne tudni, Marczali hogyan reagált akkor, amikor meglátta az általa írt kötetének a fent említett illusztrációját.
[2260] Szekfű: Magyar történet V. 494.
[2261] Szalay-Baróti IV. 133.
[2262] Kolinovics 523–533.
[2263] A későbbi II. József három nővéréből ekkor már csak egy élt, az ekkor három éves Mária Anna, a másik kettő, Mária Erzsébet és Mária Karolina már meghalt. (Barta: Mária Terézia 47., 50., 59.)
[2264] Kolinovics 530.

dc_1391_17

szablyáját.[2265] Egy korabeli allegorikus ábrázoláson pedig a megkoronázott Mária Terézia lóháton ül, kezében kardja (mint amikor a négy égtáj felé megtette a vágást a pozsonyi királydombon), és előtte egy féltérdre ereszkedő magyar nemes látható, aki felajánlja neki kardját, melynek pengéjén a *Vitam et sanguinem!* felirat látható.[2266]

Az emlékezetben is könnyen összemosódtak az 1741. évi diéta közjogi cselekményei és József főherceg megjelenése anyja karján, és mindezek időrendje is elhomályosodott. Szirmay Antal (1747–1812) királyi ülnök (1785), a tiszáninneni tábla elnöke (1787)[2267] először 1804-ben megjelent *Hungaria in parabolis* című munkájában pedig egy olyan anekdotát örökít meg, amely II. Józsefnek a rendeknek való bemutatását a koronázás elé teszi: „Mikor Mária Teréziát, a magyarok anyját, Magyarország királynőjét 1741-ben Pozsonyban szerencsésen megkoronázták, este a polgárok ablakaikba szokás szerint feliratos transzparenseket raktak. Egy pozsonyi varga, fitogtatni akarván magyar tudományát, olajjal bemázolt, kivilágított képet tett ki, amely kép Mária Terézia királynőt ábrázolta, amint a trónon ülve a kis II. Józsefet a Karok és Rendek oltalmába ajánlja. A trónörökös anyja ölében ül, és (a varga ezt saját csemetéi után képzelte) tányérkából *laskametélt*et (németül *nudli*t) eszik nagy mohón, mellette pedig a varga pudlikutyácskája áll, és a koronahercegtől koldul az éltelből. Az aláírás:

Ertekatta![2268] Czoki pudll!

Frisz nicht Prinzen sondern Nudll!”[2269]

A sok formában megjelenő keveredés oka tehát a fent említett jelenség: a király atyja népének, Mária Terézia pedig anyja – még pedig annak mintájára, ahogyan Szűz Mária Magyarország patrónusa, ezért pedig kézenfekvő őt kezében a gyermek Józseffel (azaz Jézussal) ábrázolni. Mindebből két fontos körülményt érdemes hangsúlyozni: mindennek csak Magyarországon volt értelme, és ez a játék az ábrázolásokkal és értelmezésekkel nem annyira spontán értelmezés lehetett, mint inkább tudatos propaganda.[2270] Lényegében a legitimáció

[2265] „Vitam et sanguinem!” Mayer Károly metszete. (Szalay–Baróti: A magyar nemzet története 130–131. oldal között.)
[2266] Schmitner F. M. metszete az uralkodóház családi könyvtárának metszetgyűjteményéből. (Szalay–Baróti: A magyar nemzet története 131.)
[2267] Csörsz-Rumen: Egy hegyaljai régiségbúvár 6.
[2268] Ti. „ördögadta.”
[2269] Ti. „ne a herceget fald fel, hanem a nudlit.” (Szirmay: Magyarország szóképekben 190.)
[2270] Peter Burke 1997-ben megjelent könyvében kiváló elemzés tárgyává tette annak a propagandaközpontnak a működését, amely XIV. Lajos francia király imázsának megalkotásán munkálkodott. (Burke: The Fabrication.) Általában a kulturális faktorok szerepére a 18. századi politikában többen is felhívták a figyelmet, legmarkánsaban talán Timothy C. W. Blanning *The Culture of Power and the Power of Culture* című könyvében. (Blanning: The Culture of Power.

kérdéséről volt szó, és az egész a hatalomról szólt – konkrétan egy Habsburg uralkodó magyar uralkodói legitimációjának megerősítéséről.

A rendi dualizmus diszkurzív csatatere

Miként már korábban említettük, sokat ígér a politikának a szövegekből kiinduló kultúrtörténeti elemzése, hiszen ha a kultúrtörténeti megközelítéseknek az a közös eleme – mint láttuk –, hogy a történeti cselekvők tapasztalatait, illetve saját életükről alkotott értelmezéseit helyezi a középpontba, akkor a múlt társadalmainak önreflexióját, saját magáról alkotott reprezentációit nyelvi formákban a legkönnyebb fellelni – és ez igaz ez a 18. századi rendi politika világára is. Így érdemes górcső alá venni a rendi politika önarcképét. „Amennyiben a politikai világ nyelvileg és kommunikatív módon van megkonstruálva, a fogalmak megváltozását politikailag kell megérteni, és a politikai változást fogalmilag."[2271] Különösen a 18. század utolsó évtizedeivel kapcsolatban lehet gyümölcsöző ez a megközelítés.

A francia forradalom előzményeivel és hatásával foglalkozó kutatásokból[2272] tudjuk, hogy már a kortársak arra mutattak rá, hogy a szavak használata politikai színezetet öltött, és ez kulturális küzdelemhez vezetett. Keith Michael Baker elmondja, hogy Maupeou kancellár elvetélt reformkísérlete (az 1771. évi Maupeau-féle „államcsíny") után teret nyert egy újfajta politikai újságírás, amely mire a rendi gyűlést összehívták, már szétrombolta az alkotmányos rendbe vetett hitet. Jacques Revel kutatásaiból pedig azt tudjuk, hogy miként Maupeou abszolutista támadását a felsőbíróságok (*parlements*) ellen szabadság és zsarnokság harcaként értelmezték, úgy Turgot későbbi támadását a céhrendszer ellen a korporativizmus és az absztrakt individualizmus

---

Lásd még a Blanning 65. születésnapjának tiszteletére tartott tudományos ülésszak előadásait: Scott–Simms (szerk.): Cultures of Power.)

[2271] Ball–Farr–Hanson: Preface ix–x. Persze bármilyen forrásszöveg megértésénél érdemes abból kiindulni, hogy a források a tettek átiratai, és úgy lehet belülről megérteni a jelentésüket, ha azt nézzük, milyen gyakorlati célt szolgált az átírás. (Torre: Ritual and Jurisdiction 322.) A diétai napló például a 18. század végén is mindössze rövid összegzéseket adott a beszédekről. Ezek teljes terjedelmükben csak akkor maradtak ránk, ha kinyomtatták őket. Érdemes elgondolkodni azon, milyen gyakorlati célok szolgálatában tették ezt meg.

[2272] Reichardt-Schmitt (szerk.): Grundbegriffe. Ez a vállalkozás nemcsak időben más fókuszú, mint Koselleckéké, hisz a francia forradalom előzményeit és hatásait vizsgálja (1680–1820), illetve forrásbázisában (nemcsak az eszmetörténet csúcsteljesítményeit vizsgálja, hanem a mindennapi élet sokféle szöveges termékét is), hanem abban is más, hogy nem azt keresi, miként változott a fogalmak jelentése, hanem azt, hogy ezek az egyes politikai-társadalmi kontextusokban mit jelentettek. (Daniel: Kompendium 351.) Ez a Koselleck-féle *Geschichtliche Grundbegriffe* módszertanát továbbfejlesztő szótár a fogalmak horizontális kapcsolódásaira sokkal nagyobb hangsúlyt helyez. (Trencsényi: A politika nyelvei 23.)

harcaként[2273] – vagyis mintha az egész társadalmi rend lett volna a tét. Innen nézve a dolgokat könnyebben megérthetjük a magyar politikai életben később a Kossuth Lajos írásai által keltett érzelmeket és ennek az újságírásnak a szerepét, de a jelenség lényegében már a 18. század végén is érvényesült: a diskurzus megváltozása a politikát megváltoztathatja, átstrukturálhatja – és a bemutatott társadalomtörténeti vizsgálatok tanulságai miatt egyértelmű, hogy így is fogalmazhatunk: polarizálhatja.

A 18–19. század fordulójának diétai vitáit is lehet diszkurzív konfliktusként értelmezni. Poór Jánostól tudjuk, hogy a 19. század elején a Habsburgok jogtudósai bebizonyították, hogy a magyar nemességet meg lehetne a nélkül is adóztatni, hogy ezzel a *Corpus Juris*t megsértenék, hiszen alkotmányos kötelességeit a honvédelem terén nem teljesíti.[2274] Az ennek következtében kialakuló helyzettel szoros párhuzamba állítható a Marina Valensise által felvázolt ellentét. Ő megmutatta, hogy a történelem és a ráció ellentéte Franciaországban az alkotmány alternatív felfogásai versenyének formáját öltötte: egyesek a múlttal való szerves folytonosságot hangsúlyozták, míg mások az ész elvei alapján kívántak a történelmi összevisszaság helyébe új alkotmányt állítani, új alapokon definiálva a nemzet politikai létét.[2275] A magyarországi politikai vitákban a rendi alkotmányhoz ragaszkodó rendiséggel szemben viszont (bár ezt a fogalmat tulajdonképpen csak éppen ezen időszakban kezdték használni) mindössze a radikalizálódó felvilágosult értelmiségi értelmezés intézett támadást (Kollár, Hajnóczy, Gustermann, Piringer), vagyis nemcsak az ütközet kimenete volt más, mint Franciaországban, hanem már az is, hogy árulkodó módon a felvilágosult abszolutizmus sem tartotta tanácsosnak azt, hogy kiálljon az utóbbiak mellett – sem 1764-ben, sem a kilencvenes években vagy a századforduló után – ami lényegében azt jelenti, hogy elismerték a magyar rendek rivális jogértelmezését. Mondhatni a kezdeti jogászi csetepaték után nem vállalták a döntő ütközetet, és visszavonták csapataikat a diszkurzív csatatérről.

Az történt tehát, hogy a társadalmilag kétségkívül igazságtalan berendezkedést jelentő magyarországi rendiség képviselői személyes és csoportérdekeik védelmét sikerrel transzformálták az alkotmányos berendezkedés védelmévé. A diszkurzív összecsapásban győzelmet arattak a

[2273] Baker: Introduction xvii-xviii. Megjegyzem, hogy William Doyle szerint a kormányzat által eltűrt tiltakozási jogukkal a *parlement*-k a királyi hatalom korlátait testesítették meg – így azt nem despotikusnak, csak monarchikusnak tekintették. Ezt az illúziót rombolta le Maupeou kísérlete a bírósági rendszer teljes átszervezésére. (Uott xvi., vö. Swan: Silence) John Rogister viszont éppen kivételesnek tekinti az 1770–1771-es időszakot, amikor a kormányzat kénytelen volt erőt alkalmazni. Szerinte a tipikus a megegyezés volt a két fél között, és a *parlement*-k tagjai vélhették úgy, hogy egyszerre érvényesül a törvények és a király uralma. Ez a közjogi felfogás érvényesült általában XV. Lajos uralkodása idején, és a kettő ritkán vált szét e francia jogászok szemében. (Rogister: Parlementaires 31.)

[2274] Poór: Adók, katonák 232–233.

[2275] Baker: Introduction xxi., vö. Valensise: La constitution française.

felvilágosult (majd már egyre kevésbé felvilágosult) abszolutizmus erőivel szemben, amelyek kétségkívül törekedtek arra, hogy – az európai katonai nagyhatalmi szerepet játszani kívánó – összbirodalom érdekeinek szolgálatában a közjó fogalmának segítségül hívásával vigyék keresztül társadalmi reformjaikat: gondoljunk csak az úrbérrendezésre, az általános földadó tervére vagy a nemesi felkelés reformjára.

De ugyanezt meg lehet figyelni további (és nem is kisebb jelentőségű) kérdések kapcsán is. A nemesi felkelés meghirdetése elvileg csak az uralkodó személyes mérlegelésétől függött, de a híres 1741. évi esetben a diéta tanácskozásán hosszas viták eredményeképpen szabályozták lebonyolításának pontos módozatait. Az 1744. évi nemesi felkelést is e rendben bonyolították le,[2276] és 1778-ban is hadba szólította Mária Terézia a magyar nemeseket. (Bár a poroszokkal vívott háború teljes eseménytelensége miatt az *insurrectio* végül nem került bevetésre.) A királynő mindkét alkalommal helyesnek tartotta a *concursus* véleményét kikérni a kérdésben, bár erre nem kötelezte törvény. Ezt a magyar nemesség azonban másképpen kezdte látni.

Már 1744-ben azzal a fenntartással hirdette meg a felkelést Somogy közgyűlése, hogy ez az eljárás nem szolgálhat a jövőre nézve precedensként, hiszen a nemesi felkelésről „előbb a nemességgel országgyűlésileg" kell dönteni,[2277] II. József uralkodásának vége felé pedig hosszú vitákat folytattak arról a dikasztériumokban, hogy össze lehet-e hívni Magyarországon az országgyűlésen kívül a nemesi felkelést.[2278] A korábbiak fényében egyértelműen úgy lehet minősíteni ezt a folyamatot, hogy a magyar rendek e téren is kiterjesztették jogaikat az uralkodó rovására. Az emlékiratíró Hunkár Antal 1808. október 21-én már minden kétség nélkül írt így Pozsonyból Csépán Istvánnak: „ha szükséges volna az insurrectiót meg tartani – a felség diaetát hirdetni köteles."[2279] A kormányzat pedig végül is eltűrte mindezt. Feltehetően fontos tényezője volt a kormányzat vereségének e diszkurzív csatákban az, hogy magyar képviselői a Kancellárián és egyebütt (akikkel az imént részletesebben is megismerkedhettünk) ugyanabban a kategóriarendszerben gondolkodtak, mint az ellenzékiek. (Mivel láttuk, hogy sok esetben korábbi vezető ellenzéki „politikusokról" vagy ezek gyermekeiről van szó, ez nem is meglepő.) Ezért képviselték sok esetben a dikasztériumok, még a bécsi Magyar Királyi Udvari Kancellária is a rendiség álláspontját, és tettek kifogást a törvénysértések miatt – mondjuk II. József uralkodása idején.

[2276] Erről lásd Szijártó: Nemesi társadalom 64–67.
[2277] P 1744–1746 8. 139–140.
[2278] Marczali: A hadsereg élelmezése 19.
[2279] Csépán II.

Természetesen hozzá kell ehhez tenni azt a közismert tényt is, hogy a magyar politikai küzdőtér alapvetően különbözött a franciától, ahol már a közvéleményre egyre többször apellálták ezekben a politikai vitákban. Már csak azért is, mert Tocqueville szerint az „irodalmárok" a politikai participáció hiánya keltette vákuumba nyomultak be[2280] – míg a 18. századi Magyarország egyik legfontosabb specifikuma éppen az volt, hogy a politikában a társadalom nem elhanyagolható része részt vett, és ez a 18. század nagyobbik részében több szinten is érvényesült. A 18. századi Európában Magyarországon kivételesen magas volt az intézményes politikai részvétel szintje, sőt a 18. század folyamán éppen e participáció kiszélesedése a jellemző, összefüggésben a *bene possessionatus* köznemességnek a magyar politikai élet döntő súlyú tényezőjévé válásával. Ezért gondolnunk kell arra, hogy nálunk tehát a „tocqueville-i helyzet" nem állt fenn, és ezért a politika működése során is keletkeztek elemezhető szövegek.

Persze a magyar politikai eszmetörténet vizsgálhat irodalmi szövegeket is. Vizsgálhat azután a politikáról szóló korabeli elméleti szövegeket. Először is azért, mert ezek publikálva vannak és könnyen hozzáférhetőek, másodszor azért, mert jobb és érthetőbb szövegek. Mégis úgy vélem, hogy a politikai eszmetörténetnek nagyobb hangsúlyt kellene fordítania a politika tényleges működése során keletkezett szövegekre, illetve az eredmények kiértékelésénél az ilyen szövegekre épített következtetéseket nagyobb súllyal kell tekintetbe vennie. Éspedig azért, mert ugyan bizonyos értelemben mindkettő kortársi reprezentáció, a történeti cselekvők saját értelmezése arról, amit tesznek, illetve ami velük történik, de óriási különbségek vannak közöttük abban a tekintetben, hogy milyen messze helyezkednek el a politikai döntésektől. Ezért a röpiratokban megnyilvánuló véleményeknek nyilvánvalóan kisebb súlyt kell tulajdonítani, mint az országgyűlési felszólalásoknak.[2281]

Hiszen egy diétai vita nemcsak szavakat jelent. Bár szokás John Austin és John Searle nyomán amellett érvelni, hogy általában a szavak tettek is egyben, sőt Pocock hangsúlyozza, hogy egyenesen hatalmi cselekedetek,[2282] mégis vannak olyan szavak, amelyek kiejtése nyilvánvalóan, közvetlenül és hangsúlyosan politikai cselekvést jelent, és sokkal inkább, mint a más közléshelyzetekben elmondott szavaké. Ezért a fogalmaknak, diskurzusoknak vagy politikai

[2280] Baker: Introduction xviii. Az újabb szakirodalom ezt annyiban pontosítja, hogy az 1750–1760-as évek válságaiban az uralkodó nem tudott döntéseinek érvényt szerezni, így a nyelv feletti kontroll végül az íróké maradt. (Dominique Juliára hivatkozva, uott xix.)

[2281] Ezeket összefoglalóan lásd Ballagi: Politikai irodalom 696–754. Némileg hasonló Ihalainen és Palonen véleménye, akik szerint Habermas hatása folytán a kutatás elhanyagolta a parlamenti szövegek vizsgálatát, és túlértékelte a sajtót, mert Haberbas a politikai változás kulcsát a nyilvánosságban vélte fellelni. (Ihalainen–Palonen: Parliamentary Sources 21–22., vö. Habermas: A társadalmi nyilvánosság)

[2282] Pocock: Verbalizing 36.

dc_1391_17

nyelveknek az országgyűlés története kapcsán végrehajtott elemzése olyan vizsgálati tárgyra irányul, amely talán minden más tárgynál nyilvánvalóbban jelent egyben tetteket is, és nem csak szavakat. Ezért ezekre a magyar politikai eszmetörténetnek nagyobb figyelmet kellene fordítania, illetve az eredmények kiértékelésénél az ilyen szövegekre épített következtetéseket nagyobb súllyal kellene tekintetbe vennie. Ezek sokkal közelebb voltak a politikai döntésekhez, és a magam részéről meg vagyok győződve arról, hogy a hatalom kitüntetett témája kell, hogy legyen a történeti vizsgálatnak, tekintve, hogy ez volt a történeti cselekvők számára a legfontosabb tét.[2283]

Bár Carl Schmitt megfigyelése a modern kori európai fejlődésre vonatkozik, mégis úgy tűnik számomra, hogy már a 18. század végi magyar politikához is meg lehet próbálni azzal a megközelítéssel fordulnunk, mely szerint a politika alapvetően megváltozott a század során, és nyelvi-diszkurzív jelenség lett. Carl Schmitt szerint a politika helyébe lépő „politikai" (*das Politische*) identifikációs kategória lett, amely megalapozza a közösség értelmezési és cselekvési egységét.[2284] Akár ebben a keretben is lehetne értelmezni a rendi alkotmányosság kialakulásának folyamatát Magyarországon, amely azután a korábban nem látott mértékben polarizálta a magyar rendi politikát. Erre kiválóan ráillik Carl Schmitt azon megállapítása, mely szerint az új politizálási mód döntő vonása a barát és az ellenség megkülönböztetése lesz.[2285]

Szakirodalmi támpontok

Az utóbbi fél évszázadban három történettudományi irányzat által kidolgozott megközelítésmód áll a vizsgálatába ma belevágó történész rendelkezésére. Az első az 1970 óta John Pocock, Quentin Skinner és John Dunn nyomán létrejött cambridge-i eszmetörténeti iskola, amelynél „a politikai nyelv és ideológiák története áll a középpontban, amelyet a mindenkori politikai-társadalmi érdekspektrum összefüggésében, a politikai és társadalmi cselekvés részeként vizsgálnak" – ahogy Ute Daniel fogalmaz. A vizsgálat tárgya tehát „az elmúlt korok teljes észlelési

[2283] Talán ezt az aspektust lehet hiányolni sok kiváló eszmetörténész nagy erudícióval megírt munkáiból. Úgy vélem, hogy a 18. századi politikai eszmetörténeti vizsgálatoknak közelebb kell kerülniük azon színterekhez, ahol a *hatalom* kérdésében *döntések* születtek. És ha majd a politikai nyelvek vizsgálatán túl a politikai kultúra vizsgálata lesz a cél, akkor a szavak mellett a tettekre is, sőt elsősorban a tettekre kell majd odafigyelni. A diétai politika színterén keletkezett szövegek eszmetörténeti elemzésére kiváló friss példák: Miru: Kossuth; uő: Az alkotmányozás 31–114.

[2284] Szabó Márton: Diszkurzív politikatudomány 69., 75., 80. Vö. Stollberg-Rilinger (szerk.): Was heisst?; Ball–Far–Hanson: Preface ix.

[2285] Szabó Márton: Diszkurzív politikatudomány 75. A politika drasztikus polarizációjára a klasszikus példa ebből az időszakból természetesen a francia forradalom maga, erre lásd Jean-Clément Martin vagy François Furet véleményét (Sutherland: The Vendée 99.; vö. Martin: La Vendée, Furet: Gondoljuk újra) vagy Pawel Jasienica könyvét (Jasienica: Elmélkedés).

dc_1391_17

és értelmezési horizontja",[2286] a diszkurzív keretek rekonstrukciója azáltal, hogy az adott szöveget az elemző politikai nyelvekre és retorikai hagyományokra vezeti vissza.[2287] A lényeg az eredeti történeti kontextusba való visszahelyezés ahelyett, hogy – a korábbi módon – azt feltételeznénk, hogy a nagy gondolkodók évszázadokon átívelve reagálnak egymás munkáira.[2288] Ezért – Skinner szavaival – „a szöveg önmagában nem bizonyul elégséges kutatási tárgynak, illetve megértési alapnak."[2289]

Kovács Ákos András a következőképpen foglalja össze Skinner megközelítését: „A szerzői szándékra irányuló eszmetörténeti kutatások terén Quentin Skinner sokat idézett metodológiai individualizmusának értelmében az intencióra való fókuszálás azáltal válik lehetségessé, hogy az adott szerző szövegét – a beszédaktus-elméletekhez hasonlóan – cselekvésként fogjuk fel, a szerzői szándék rekonstruálása segítségével pedig a szerzőt magát úgy próbáljuk megérteni, ahogyan ő értette saját magát."[2290] Skinner álláspontja tehát egyértelműen az új kultúrtörténet hullámába illeszkedik, hiszen szerinte „soha nem állíthatjuk egyetlen történelmi szereplőről sem, hogy valami olyasmi állt szándékában, vagy olyasmit tett, amit ő maga semmi szín alatt nem lenne hajlandó szándéka vagy cselekedete hiteles leírásaként elfogadni."[2291]

Azt is hangsúlyozza, hogy nem elég egy kijelentés kontextusát vizsgálni, mert még ez is lehet kétértelmű, ehelyett a vizsgálatot ki kell terjeszteni minden olyan helyzetre, amelyben az adott szavak használhatók, számításba venni az általuk betöltött összes lehetséges funkciót. Vagyis „nem a szavak jelentését kell vizsgálnunk, hanem használatukat."[2292] Végül is a szándékolt értelmet, a szerzői szándékot kell megragadni, és ennek szolgálatában az adott megnyilvánulás szövegének és a szélesebb kontextusnak a viszonyát kell vizsgálni.[2293] Másképpen mondva ugyanezt: „a tanulmányozott szövegeket olyan szellemi kontextusokban és diszkurzív keretek között kell elhelyezni, amelyek lehetővé teszik számunkra annak a megértését, hogy a szerzőik mit *cselekedtek* a megírásukkal. Divatosabban szólva a szövegek performativitását hangsúlyozom, és azt, hogy intertextuális módon kell hozzájuk nyúlni."[2294]

[2286] Daniel: Kompendium 355.
[2287] Trencsényi: A politika nyelvei 18.
[2288] Ahogy Sarah Maza fogalmaz Keith Michael Bakert interpretálva: az eszmék nem magukban hatottak, hanem más eszmékkel kölcsönhatásban – ezért vissza kell őket helyezni koruk diszkurzív kontextusába. (Maza: Private Lives 7.)
[2289] Skinner: Jelentés és megértés 36.
[2290] Kovács Ákos András: Bárány 20.
[2291] Skinner: Jelentés és megértés 30.
[2292] Skinner: Jelentés és megértés 38.
[2293] Skinner: Jelentés és megértés 49.
[2294] Idézi: Kontler: Fordítás 162.

Míg Skinner azt hangsúlyozza, hogy a beszédaktus során hogyan fejezi ki a nyelv a beszélői szándékot, Pococknál inkább azon van a hangsúly, hogy miként korlátozza a nyelv az elgondolható gondolatok körét.[2295] Klasszikus munkájában a reneszánsz Firenze és a 17–18. századi angolszász politikai gondolkodást teszi párhuzamos vizsgálat tárgyává Machiavelli és James Harrington figuráját, illetve a köztársasági eszmét állítva a középpontba.[2296]

Kovács Ákos András és Szűcs Zoltán Gábor szerint a magyar történetírában többé vagy kevésbé a cambridge-i iskolát követi Takáts József eszmetörténeti összefoglalása, Kontler László kutatása a brit konzervativizmusról, Trencsényi Balázs kelet-európai összehasonlító elemzései és Péter László vizsgálatai a 18–19. századi magyar politikai kultúráról.[2297] Egy konferencia kötetében Kovács Ákos András az 1790–1791. évi diétán használt politikai nyelvek vizsgálatára tett kísérletet Boronkay Józsefnek a vallásügyi vitában elhangzott híres felszólalásának, pontosabban annak Pálóczi Horváth Ádám által kommentált, magyar fordításban megjelent változatának elemzésén keresztül.[2298]

Meg lehetne például próbálkoznunk tehát a politikai nyelv fogalmának[2299] alkalmazásával, amely arra a tételre épül, hogy az elmondhatók körét alapvetően behatárolja a rendelkezésünkre álló fogalmi rendszer, az egyes fogalmak szemantikai struktúrája, illetve azok szemantikai mátrixa.[2300] A politikai nyelvek értelmezési rendszerébe illeszkedve kérdésem a 18. századi magyar rendi politikával kapcsolatban ezért tulajdonképpen az lehetne, hogy az alkotmányos rendiség kifejlődése

[2295] Kontler: Fordítás 161.
[2296] Pocock: Machiavellian Moment.
[2297] Kovács–Szűcs: Hogyan olvassuk? 154. Vö. Takáts: Politikai eszmetörténet; uő: A csinosodás; uő: Politikai beszédmódok; uő: Politikai nyelvek; Kontler: Az állam rejtelmei; Trencsényi: A politika nyelvei; Péter: Az Elbától keletre. A szerzők végül is úgy vélik, hogy látható „egy olyan új szótár keresése, amelynek fogalmaival leírhatóvá válik a modernitás és a modern politikai viszonyok komplexitása.” (Uott 159.) Érdekes, hogy Kovács Ákos András és Szűcs Zoltán Gábor különös figyelemre méltónak tartotta a tolerancia diskurzusának és az ősi alkotmányra való hivatkozásnak a vizsgálatát (uott 159.) – miközben magam is lényegében e kettő alaposabb vizsgálatába fogtam bele, amint ez később az 1790–1791. évi vallásügyi vita és a diéták ceremoniális jellegű beszédeinek vizsgálata során egyértelmű lesz. (Az ősi alkotmány nyelvéről szól egyébiránt Pocock klasszikus monográfiája is: Pocock: Ancient constitution.)
[2298] Kovács Ákos András: Diétai beszédek.
[2299] A politikai nyelv fogalmához irányadó Bene Sándor programadó tanulmánya, amely széles áttekintést ad a kora újkori politikai elmélet és gyakorlat (a „politikai hagyomány”) lehetséges eszmetörténeti megközelítéseiről a történeti kommunikációelmélettől az *intellectual history* irányzatán át a Searle-féle beszédaktus-teóriáig. A felvázolt kutatási program Mátyás király korától az 1760-as évek elejéig tartó időszakra vonatkozik. A szerző a 16–17. század domináns politikai nyelveiként az államrezon-felfogást, Justus Lipsius újsztoicizmusát és a grotiusi természetjogi elképzeléseket említi. (Bene: Eszmetörténet 54–55., 61.).
[2300] Kovács Ákos András: Könyvismertetés 116.

dc_1391_17

a politikai nyelv milyen átalakulását eredményezte, vajon kialakulását kísérte-e esetleg egy új politikai nyelv létrejötte.

A szakirodalom másik releváns iskoláját Reinhart Koselleck nevéhez szokás kötni. Az irányzat klasszikus munkája a történeti alapfogalmak lexikona, amelynek ő szerkesztője volt Otto Brunner és Werner Conze mellett.[2301] Ez szemantikai változásokon keresztül igyekszik megragadni a politikai modernitás megjelenését.[2302] Német nyelvterületen az antikvitástól napjainkig fennmaradt alapfogalmakat, azok jelentésváltozását vizsgálják, mivel ezek kifejezik a történeti folyamatokat: főleg az átfogó struktúrákat és az eseményösszefüggéseket jelölő fogalmakat. De Koselleck kiemeli, hogy nem fogalomhalmazt kell vizsgálnunk, hanem „a régi világ felbomlását és a modern világ születését fogalmi kifejeződésének történetén keresztül." Az időbeli súlypont az 1700 és 1900 közötti időszakra esik, amelyen belül is kitüntetett a közepe: Koselleck szerint 1750-től 1850-ig „a megörökölt kifejezések jelentéstartalma olyannyira megváltozott, hogy ezt követően már rendelkezésünkre állnak korunk fogalmi repertoárjának kifejezései" – fogalmaz Ute Daniel. Koselleck ezt az évszázadot nevezi nyeregkornak, amikor „átalakul az embereknek a természethez, a történelemhez, a saját világukhoz és az időhöz fűződő viszonya. Koselleck szerint ez jelenti az újkor kezdetét." A szóhasználat és a történeti kontextus vizsgálata után azt kell szerinte a kutatónak vizsgálat tárgyává tennie, hogy a jelentésváltozás milyen viszonyban áll a nyelven kívüli világ változásaival és kontinuitásával. A lényeg az egészben az, hogy fogalom és történelem egymásra nem vezethető vissza, feszültségük mérése és értelmezése a cél,[2303] mégpedig úgy, hogy – Kontler Lászlót idézve – „egyszerre válik a vizsgálat tárgyává egyazon kifejezés valamennyi jelentése és valamennyi, egyazon fogalom mezejére tartozó kifejezés."[2304]

Két finn kutató, Ihalainen és Palonen az javasolják, hogy a kosellecki fogalomtörténetet a parlamenti viták szóhasználatán kellene kipróbálni. Jeremy Black nyomán úgy érvelnek, hogy a parlamenti viták folytonossága önmagában is elősegítette a politikai nyelv és kultúra megváltozását, amennyiben fórumot biztosított a politikai vélemények kinyilvánításának. Ezekben hangot kaptak a politikai közösség tagjainak eltérő koncepciói a politikumról. Rámutatnak, hogy a trónbeszédek sora lehetővé teszi az időben hosszú távú összehasonlítást.[2305] Ezekről Ihalainen írt könyvet, miután

[2301] Brunner–Conze–Koselleck (szerk.): Geschichtliche Grundbegriffe.
[2302] Trencsényi: A politika nyelvei 20.
[2303] Daniel: Kompendium 350.
[2304] Kontler: Fordítás 169.
[2305] Ihalainen–Palonen: Parliamentary sources 23., 27. Vö. Black: Eighteenth-Century Britain. Több példa a modernitás előtti parlamentek beszédeinek elemzésére: Feuchter–Helmrath (szerk): Politische Redekultur.

korábban a svéd *Riksdag* kezdő és záró prédikációit tette vizsgálat tárgyává.[2306] Ahogy Feuchter és Helmrath fogalmaznak, a lényeg végül is nem a ceremónia, a rituálé, a szimbolizmus, hanem a szövegek értelmezése: „a struktrúra, a beszédek formaságai, a konszenzus és a konfliktus metaforái, az intertextualitás és az idézésnek (például a klasszikus szövegekre való hivatkozásnak) a konvenciói, az érvelési stratégiák." Mindez nem puszta szócséplés, hiszen a beszédaktusok a hatalmi játszma nyelvi eszközei voltak,[2307] performatív jellegük nyilvánvaló.[2308] A *sejm* és a *Reichstag* beszédeinek összehasonlítása során (és Peter Macknek az Erzsébet-kori retorikáról szóló könyvére hivatkozva) Kolja Lichy is azt hangsúlyozza, hogy ezek meggyőző funkciója és reprezentációs funkciója nem választható ketté.[2309]

A harmadik kínálkozó elméleti támpont Michel Foucault diskurzuselmélete, aki szerint a diskurzus megelőzi a nyelvi-fogalmi szintet, amennyiben definiálja azt a teret, ahol azután kijelentéseket lehet tenni a világról és önmagunkról. Szerinte ezért a diskurzus szabályait kell vizsgálnunk, a gyakorlatot, amely kiformája azon tárgyakat, amelyekről a beszéd folyik.[2310] Foucault szerint maga a diskurzus nem nyelvi természetű, a diszkurzuselemzés nem nyelvi elemzés pusztán: a beszédeket gyakorlatokként kell tárgyalni „amelyek adott rendszer szerint alakítják ki a tárgyakat, amelyekről beszélnek." Daniel így összegzi Foucault ezirányú munkásságát: „tudománytörténeti munkái a diskurzusok és a gyakorlat szoros összefonódását olyan, a diskurzusok kikristályosodását jelentő intézmények példáján mutatják be, amelyek a bűnözők, az őrültek, a betegek elszigetelésének és ellenőrzésének intézményes gyakorlata révén (diszkurzív) erőszakot gyakorolnak: a börtön, a pszichiátria és kórház példáján. Az idegen és veszélyes dolgok leválasztása mellett egyúttal saját világunk, a nem bűnös, normális, egészséges dolgok világa is az ilyen diszkurzív és gyakorlati kirekesztések és elhatárolások eredménye."[2311]

Ezen három elméleti megközelítésben több a hasonlóság, mint a különbség. Foucault diskurzusfogalmát nyelv és valóság metszéspontjában helyezi el, hogy lehetővé tegye annak

---

[2306] Ihalainen: Agents of the People; uő: Protestant Nations. Bár az ötletet nem a finn történészektől vettem, az alábbiakban magam is szeretnék megpróbálkozni a ceremoniális célú diétai beszédek hosszú távú elemzésével, Kovács Ákos András egy tanulmányában pedig az 1790–1791. évi diéta egy-egy evangélikus és református prédikációját veszi górcső alá. (Kovács Ákos András: Diétai beszédek 256–258.)

[2307] Feuchter–Helmrath: Oratory 65.

[2308] Feuchter–Helmrath: Einleitung 12.

[2309] Lichy: Politics with words 69.

[2310] Daniel: Kompendium 356. „Foucault saját empirikus munkái ilyen előre strukturált kommunikációs térként vizsgálják a humán tudományok diskurzusait, megmutatva, hogy története során mennyire meghatározták a tudás létrehozását és a tudás történeti rendjét az azokat kialakító hagyományos diskurzusok és gyakorlatok." (Uott.)

[2311] Daniel: Kompendium 357.

elemzését, miként hat egymásra a nyelv és a valóság. A valóság nyelvileg van megkonstruálva, ugyanakkor a nyelv a valós folyamatokra reagál. Ez Koselleknél is fontos, és ő ezt nevezi nyelv és történelem konvergenciájának.[2312] Ugyanakkor Foucault szerint az elemzés adekvát tárgya nem a szöveg, hanem a diskurzus. Az is jól látható, hogy a foucault-i diskurzus és a politikai nyelv azonos szintre vonatkozó fogalmak. Szerintem ez a hasonlóság fontosabb – legalábbis a 18. századi magyar rendi politika elemzésének szempontjából –, mint a fogalmi és megközelítésbeli különbségek a fenti elméletek között.

Bahtyin Budán

Első lépésben érdemes bizonyos speciális szövegek vizsgálatáról ejteni néhány szót. „A szemtelenségnek megvannak a maga rítusai" – idézi M. Meyert egy francia történész.[2313] A diéta kontextusában a gúnyos, nem ritkán trágár országgyűlési versezetek képviselik a legnyilvánvalóbb módon a szemtelenséget, és ezeknek rítusokként történő értelmezésére valóban van példa. A legutóbb Nagy Ágoston tanulmánya tette Mihail Bahtyin nyomán haladó elemzés tárgyává az országgyűlési paszkvillus hagyományos, de a 18. század második felében felvirágzó műfajának termékeit.[2314] Az orosz kutató a paródiákban a karnevál amolyan irodalmi szekcióját látta, a művelt emberek bekapcsolódását a karnevál nagy folyamatába. Az ő nyomdokain haladva kézenfekvő az országgyűlési versezetekben a népi nevetéskultúra kései leszármazottait megpillantani, amelynek lényege a lefokozás, a magasztos dolgok átfordítása anyagivá-testivé.[2315]

A bahtyini elmélet azért különösen alkalmas a paszkvillusok tárgyalására, mert az ezen irodalommal foglalkozó történészek és irodalomtörténészek körében a műfaj termésének többsége éppen vulgaritása, nemtelensége miatt kerül az „alacsony" irodalom kategóriájába – holott lehetne hasonlítani az *ancien régime* Robert Darnton által elemzett irodalmi alvilága politikai töltetű gúnyirataihoz.[2316] Nagy Ágoston szerint a paszkvillus „karnevalisztikus viszony", a hivatalos (történeti, jogi, tudományos) „diskurzusok kritikai travesztiájaként" működik, amelyre – mint a karneváli átkódolásra általában – jellemző az erőszak, a szexualitás és a táplálkozás tematikája.[2317] A diéta ebben az összefüggésben is politikai színházként jelenik meg.[2318]

[2312] Jordheim: Diskursbegrepet 66.
[2313] Bidouze: Pour une anthropologie 126.
[2314] Nagy Ágoston: Pasquillus-irodalom.
[2315] Bahtyin: Rabelais 29.
[2316] Nagy Ágoston: Pasquillus-irodalom 197–199. Vö. Darnton: Literary underground 1–40.
[2317] Nagy Ágoston: Pasquillus-irodalom 211.
[2318] Nagy Ágoston: Pasquillus-irodalom 213. a kora újkorban a kortársak számára a rendi gyűlések *Theatrum Reipublicae*ként jelentek meg. (Lichy: Politics with words 68. 74–75. Vö. Bene: Theatrum politicum.)

A diétákon általában a kormánypárt támaszaiként fellépő egyháziakat az ellenzéki paszkvillisták gyakran támadták, és jellemző módon parasztként írták le őket. De ugyanezt megtalálhatjuk Csokonainál is. Tempefői így jellemzi a papokat: „sültt parasztok lévén többnyire a' Könyveket szivből gyűlölik, tsak esznek és imádkoznak."[2319] Az egyháziaktól elvitatni saját rendjükhöz való tartozásukat nemcsak (valódi vagy csak feltételezett) paraszti származásukra, hanem – a paszkvillusok karneváli világában helyénvaló módon – tisztasági fogadalmuk kétségbe vonásával is lehetett.[2320] Nagy János elemzése hangsúlyozza, hogy a 18. század derekának paszkvillusai még nem az egyház egészét támadják, ahogyan az európai felvilágosodás neves képviselői közül sokan tették, hanem a főpapság és a kanonoki réteg teendőit elhanyagoló, elvilágiasodó reprezentánsait. 1751-ben az adóemelés mellett kiálló kanonokokat, Galgóczy Jánost, Hubert Mátyást és Gusztinyi Jánost mint magánvagyonukat gyűjtögető harácsolókat ítéli el több paszkvillus, de Galgóczyt azonnal nemtelen származással is meggyanúsítják, és „nemtelen baleknek", „marhának" is nevezik.[2321]

Egyéb politikai ellenfeleik esetében is hasonló eljárást követtek a paszvillisták. A *Passio dolorosa* című, a bibliai szenvedéstörténetet az aktuálpolitikai helyzetre alkalmazó paszkvillusban a Jézus halálát követelő zsidók lettek az adóreformot az 1728–1729. évi diétán támogató dunántúli és Dunán inneni követek. Állásfoglalásukat azzal magyarázza a szerző, hogy „anyjokhoz valamely kocsis fért / Ezeknek is. Azért nem az nemességért / Szólnak, hanem az gaz paraszt atyafiokért."[2322]

Ha a dolgokat a hatalom problémájának szempontjából nézzük, az a következtetés adódik, hogy a bahtyini „lefokozás" végeredménye, az eldurvuló politkai viták aduja a politikai nemzethez való tartozás megkérdőjelezése volt. A politikai ellenfél már nem partner, esetleg a rossz tanácsadók hatása alá került jó ember, hanem a politikai közösségből kizárandó „idegen". A tipikusan e hangnemet megütő paszkvillusok ezért nem véletlenül éppen az 1764–1765. évi országgyűléshez kapcsolódóan jöttek divatba. Azért éppen ekkor szaporodott meg számuk, mert ekkor érezhetően megnőtt a feszültség a rendi dualizmus pólusai között, a felek a politikai küzdelem tétjét egyre nagyobbnak látták, a kompromisszum esélye csökkent, és az ellenfelekből pedig egyre inkább ellenségek lettek. Nagy János mind a nemtelen származás, mind a paráznaság vádja megjelenését 1751-hez köti, míg – megfigyelése szerint – ezek széles körű elterjedése az

[2319] Idézi: Sándor: Író és társadalom 66.
[2320] Hermann győri kanonokot paráználkodással vádolta meg a paszkvillista, és Kiss Pál veszprémi prépostot is, akinek emellett még „paraszt vér"-ét is felrótta. (Szijártó: A diéta 167–168.) Nagy Ágoston idézi a Batthyány József későbbi herceprímást ért hasonló vádakat. (Nagy Ágonston: Pasquillus-irodalom 214.)
[2321] Nagy János: Káptalani követek 239–241.
[2322] Idézi: Nagy János: „Szegény Magyar Ország" 108.

1764–1765. évi országgyűlés időszakára esett.[2323] Egy paszkvillista arra intette a Hermán József győri kanonokot, hogy térjen vissza Győrbe szeretőjéhez, mert további gyermekek nemzésével nagyobb hasznára van a magyar nemzetnek, mint az adóemelés megszavazásával.[2324] Glaser Gábor kalocsai kanonokot, Zbiskó József Károly szepesi prépostot vagy Kiss Pál veszprémi nagyprépostot is a paráznaság vádjával illették.[2325]

A 18. század elején még sziklaszilárdnak érezett a társadalmi rendet azonban a század végén már nem mindenki tartotta megszenteltnek és ezért érinthetetlennek, és voltak olyanok, akik nem a múltra, hanem a jövendőre függesztették tekintetüket. Ezt a legjobban az 1790–1791. évi diéta egyik vitája kapcsán lehet szemlélteni.

A felkezeti kérdés és az időfelfogás aspektusai

A 18. században a rendiség fejlődését tekintve a vallási kérdés kulcsprobléma. A konfesszionalizáció Magyarországon a 17. század után a 18. század elejének politikai életére is meghatározó befolyást gyakorolt. Mint korábban láttuk, felekezeti ellentéteik erősebben szembeállították a magyarországi rendeket a diétán, mintsem az uralkodóval szembeni közös érdekeik egyesítették volna őket. A protestánsok sokszor folyamodtak az Bécs támogatásáért a diéta katolikus többsége ellenében. Mivel nem tudtak sehogyan sem dűlőre jutni egymással, az 1715. évi 30. törvénycikkben a rendek elfogadták, hogy a diéta nem tárgyalhatja a vallási kérdést: ennek rendezését a királynak engedték át. Miután pedig a felekezeti ellentétek az 1728–1729. évi diétán tetőfokukra hágtak, III. Károly ki is adta ismert *Carolina Resolutió*it a vallási kérdés rendezésére.

Ez viszont nem egyszerűen a rendiség pozícióinak komoly gyengülését jelentette, hiszen a megosztó vallási ellentéteknek a diéta napirendjéről való végleges lekerülésével megnyílt az út a rendi politizálás átstrukturálódása előtt. A század derekán zajló országgyűlések legfontosabb kérdése már a rendi kiváltságok védelme és az éves hadiadó emelése lett. Közös érdekeik alapján e kérdésekben katolikusok és protestánsok képesek voltak együttműködni az uralkodóval szemben. Amikor pedig 1790-ben ismét a diéta napirendjére került a vallási kérdés, akkor jelentősége a közjogi-alkotmányos kérdéseké mellett már csak másodlagos volt a magyar rendek számára. A felekezeti ellentétek nem veszélyeztették már a rendek együttműködését, a magyar rendiség már egyértelműen elhagyta fejlődésének „konfesszionális” szakaszát és „alkotmányos rendiség” szakaszába lépett.

[2323] Nagy János: Káptalani követek 242.
[2324] Nagy János: Káptalani követek 243.
[2325] Nagy János: Káptalani követek 244–246. Vö. Szijártó: A diéta 167.

dc_1391_17

Nem látja alapvetően másképpen a vallási kérdés, illetve konkrétabban a katolikus egyház helyét Magyarország történelmének formálásában Joachim Bahlcke német történész sem, bár máshol helyezi el a hangsúlyokat, és máshol látja a cezúrákat. Szerinte Bécs és a katolikus egyház szövetsége, amely a konfesszionalizáció jegyében született, a 18. század első felében még működőképes volt, a század második felére viszont felmondta a szolgálatot. A magyar püspökök ugyanis – amint azt legjobban a Padányi Biró Márton veszprémi püspök *Enchiridion* című könyvével[2326] kapcsolatos konfliktus mutatja – ragaszkodtak ódivatúvá vált barokk ideáljaikhoz, és útjaik elváltak a Habsburg abszolutizmusétól, amely már nyitottabb és toleránsabb felvilágosult katolicizmusra törekedett egy felekezetileg semleges államrezon érdekeit szolgálva. Bahlcke vélekedése szerint nyílt konfliktusuk az 1764–1765. évi országgyűlésen tört ki, amikor a magyar püspökök a rendi ellenzék álláspontjára helyezkedtek, majd a század végére a nemzet szabadsága és az ősi alkotmány szilárd bástyájává váltak.[2327]

Reinhart Koselleck említett nyeregkor-tézisének aspektusából tekintve a II. József halála után ismét a diéta napirendjére kerülő felekezeti kérdés vitája, a 18. századi magyar politika felekezeti konfliktusainak utolsó lényeges mozzanata egy további lehetséges elbeszéléssel szolgál. Koselleck *Sattelzeit*nak a kulcsfogalmak értelmezésének nagy átrendeződését nevezi, amely szerinte a német eszmetörténetben 1750 és 1850 között ment végbe. Az 1790–1791. évi diéta vallásügyi vitái arra biztosítanak kiváló lehetőséget, hogy megvizsgáljuk: a magyar politikai gondolkodásban is észlelhető-e a „nyeregkor”? Az időszemlélet változását megpróbálom közvetlenül is megragadni, de elsősorban mégis a szuverenitás kérdésén keresztül fogom megközelíteni.

A német történész koncepciójának egyik eleme az időfelfogás teljes átalakulása. Úgy véli, hogy a haladás megtapasztalásának hatására a „tapasztalás terét már nem ölelte körül a várakozás horizontja: a tapasztalati tér és a várakozási horizont határai szétváltak.”[2328] Trencsényi Balázs összegzésében: „A 17. századig a legtöbben azt képzelték, hogy a világ végéig már nem sok minden történik, s ez a felfogás éppen a 18. század végén adta át végképp a helyét egy olyan alternatív történelemképnek, amely az idő fogalmát metaforikusan dinamizálta, az események egyszeri és megismételhetetlenségét állította, s a gondolkodó saját történeti helyzetéről egy nyitott jövő vonatkoztatási rendszerében kezdett beszélni.”[2329] Koselleck gondolatát később François Hartog a jelenre is kiterjesztve háromszakaszos elméletté fejlesztette, a történetiség rendjeiről beszélve. Ezek

[2326] Padányi Biró: Enchiridion.
[2327] Bahlcke: A magyar püspöki kar.
[2328] Koselleck: Elmúlt jövő 418.
[2329] Trencsényi: A politika nyelvei 20–21.

közül a felvilágosodás korában a múltra orientált és a jövőre orientált szemlélet váltotta egymást.[2330] Kérdésünk tehát most az, hogy a magyarországi rendi politikában megragadható-e e kettő, illetve igazolható-e, hogy ezek strukturálták a diskurzusokat? Milyen politikai nyelveket használtak? A régi szabadság emlegetése, a hajdanvolt aranykor felemlegetése vajon mikor és mennyire volt vagy lett jellemző, és hogyan jelenik meg, miként van jelen az – esetleg saját magunk által épített – szebb jövő felé fordulás? Érdemes az időszemléletből kiindulni.

Egy példával élve: ma az „avítt" egyértelműen negatív értéktöltetű szó. Az *avita constitutio* vagy *avitae consuetudines* (a „régi alkotmány" vagy a „régi szokások") jelentése a kora újkorban viszont még egyértelműen pozitív volt, és sokszor került szembeállításra a „káros újítások"-kal. A középkori politika örökségeképpen sokáig egyértelmű volt, hogy a „régi" a jó, és az újat csak úgy lehetett elfogadtadni, ha a „régihez" való visszatérésként, *reformatió*ként állították be. Ez a szellemiség sokszor tetten érhető a diétai vitákban is. Például jó ismerősünk, Török József az alsótábla 1751. június 11-i vitájában kijelentette, hogy a királyi meghívólevélben egyebek közt az szerepelt, hogy a diétát abból a célból hívják össze, hogy az ország megóvása (megőrzése) ügyéről a rendekkel tanácskozzanak. Ezért az országgyűlésen először erről kell tárgyalni, és csak ez után lehet megpróbálni új (adó)alapot keresni.[2331] Vagyis a rendek feladata eszerint nem az ország ügyének előmozdítása, nem Magyarország eljuttatása egy valamely, a korábbinál jobb állapotba, hanem egy régi állapotban való megtartása – ami praktikusan azt jelenti, hogy azért kell intézkedéseket tenni, hogy felszámolják mindazon károkat, amelyeket az eredeti állapoton történt változások okoztak.

A „régi" jelentésének átváltozása, értéktöltetére nézve a pozitívból negatívba való átfordulása mögött az időszemlélet teljes átalakulása állt. A 18. században jelent ugyanis meg a haladás koncepciója. Ezt megelőzően lényegében kétféle időfelfogással lehetett találkozni: egyrészt az emberek mindennapi tapasztalatai ciklikusságra utaltak, másfelől pedig, ha valaki nagyívű koncepciót fogalmazott meg, akkor saját korát egy hanyatló íven ábrázolta. Ennek egyik, a középkorban domináns változata az az ágostoni időfelfogás, amely a történelmi világ Krisztus eljövetelénél kijelölt csúcspontja után az utolsó ítéletig tartó hanyatlást látott.[2332] Ebből a koncepcióból egyenesen következik az is, hogy a régi jó, az új csak rosszabb lehet annál. Jól mutatja ezt néhány szavunk jelentésváltozása.

Ha megnézzük a Czuczor–Fogarasi-féle első magyar szótárt, akkor az „öreg" szó három jelentéséből csak az utolsó a ma alapjelentésnek tekinthető „idősebb, vénebb, korosabb", ezt

[2330] Hartog: A történetiség rendjei.
[2331] OGYK GY 700.470 30.
[2332] Breisach: Historiográfia 94–95.

dc_1391_17

megelőzi „a maga nemében a többinél nagyobb” és a „társadalmi, tiszti, állapoti tekintetben nagyobb fokon álló” – összhangban az „öregbít” szó ma is használatos jelentéséhez („nagyobbá tesz”). A szótár a következő magyarázatot fűzi mindehhez: „Ez értelmezésekből kitünik, hogy az öreg szóban eredeti alapfogalom a nagyság és pedig tulajd[on] ért[elemben] a térbeli, átv[itt] ért[elemben] az időbeli nagyság.” De ez a világszemlélet már nem érvényesülhetett zavartalanul a 19. század közepén. Ha ellentétét keresve az „új” szó jelentését keressük ki, azt találjuk, hogy Czuczor Gergely és Fogarasi János erre az „ami nem régtől fogva létezik” definíciót adja, majd első példája, az „új templom” után rögtön az „új ruha, új kalap, új csizma” példákat említi, hozzátéve ellentétüket: „ócska ruha, ócska kalap, ócska csizma.” A szómagyarázatban azután ezt olvashatjuk: „az új rendesen jobb, épebb szokott lenni az ónál, a réginél.” Az „ó” szó definíciójában pedig a szótárszerkesztők a „vetus (régi)” értelem után rögtön az „ócska” és „ódon” szavakat sorolják. Az „ócska” szóban Czuczor és Fogarasi ismét a viseltes ruhára asszociálva már egyértelműen a negatív jelentéstartalmat említik: „egy kevéssé régi; leginkább oly tárgyakra alkalmaztatik, melyeket a viselés, használás elkoptatott”, illetve az „ódon” szó esetében is így tesznek: „ó divatos, öreges, a szokásból kimúlt, kikopott”, „a régiség miatt elkopott.” Ha végül megnézzük a nem az „új”-jal szembeállított „régi” szócikket is (az „új” ellentéte ugyanis az „ó”, a „régi”-é pedig a „mai”), a szerkesztők tesznek egy különbséget: „a nyelvszokás azonban némi különbséget tesz közöttök […], ó alatt főként oly régit értenek, amely jelessége a régiségben fekszik.” A példák közül pedig az első az óbor.[2333] Tehát a 19. század közepi megítélés jól láthatóan ingadozott. Keveredtek a 19. század közepén is a régi felfogásból következő („a régi jó”) és az újat tükröző („az új a jó”) elemek: az „öreg” szó „nagy” értelme és az „ó” „jeles” értelme még a régi időfelfogás maradványa, míg az „ó(cska)” és az „új” értelmezése már modern szemléletre utal.

Pierre Chaunu szépen bemutatja *Felvilágosodás* című könyvében, miként vált a 18. században az emberek mindennapi tapasztalatának részévé a haladás, hogy idővel a dolgok egyre jobbak lesznek.[2334] Ezen alapul a máig domináns időfelfogás. Mindennapi élményünk a technikai fejlődés, és a boltban feltételezzük, hogy az a mosópor, amelyikre az van írva, hogy „új”, jobb a réginél. Ez az élmény először a felvilágosodás korának volt sajátja. Bessenyei György 1778-ban még óvatosan fogalmazott: „Nem szükség minden újitót meg vetni; mert nem minden újság rosz

[2333] Czuczor–Fogarasi IV. 1129, 1132–1133., 1195–1197., V. 465., VI. 617.

[2334] Chaunu: Felvilágosodás 18. Érvelését, mely szerint ebben az évszázadban vált a mindennapi európai emberek tömegei számára mindennapi tapasztalattá az az élmény, hogy a dolgok fokozatosan egyre jobbak lesznek, annyira meggyőzőnek érzem, hogy ragaszkodnék ahhoz, hogy az időtapasztalatot illetően a 18. században történt a döntő fordulat, még akkor is, ha az elit köreiben már a 17. században megfogalmazódtak hasonló nézetek.

koztünk, mivel igen sok veszedelmes és tudatlan óságok is vannak e' Világba."[2335] Sándor István jellemzése szerint mivel a felvilágosodás számára a múlt a barbárság és a háború, míg a jelen a civilizáció és a béke, a felvilágosult író úgy érzi, hogy az ész új korszakot nyitott: mögöttünk a boldogtalanság, előttünk a második aranykor.[2336]

Vajon a 18. századi országgyűlések vitáiban tetten érhető-e, mikor fordult át a régi típusú időszemlélet az újba? A kosellecki nyeregkor inflexiós pontja a 18–19. század fordulójának időszaka. Ezért érdemes az 1790–1791. évi diétával kísérletet tenni, és megnézni közelebbről, ott milyen megnyilvánulásokkal találkozunk: régi vagy új típusú időszemlélettel? Újként akarták-e eladni az akkori politikusok az általuk árult „mosóport" a rendiség országgyűlési reprezentánsainak, vagy még múltra orientált időszemlélettel találkozunk, amelyben a régi az érték? Esetleg mindkettőnek megfelelt egy-egy elkülönült politikai nyelv?

Miként arra már utalást tettem, mindezt lehetőleg olyan kérdésen kell vizsgálni, amely a kortársaknak is fontos volt: nem egy utólagos (például mai) értékrend szerint jelentős problémán, hanem émikus megközelítéssel a kor cselekvői számára fontos kérdésen. Minden kétséget kizáróan ilyen a vallási-felekezeti kérdés az 1790–1791. évi diétán. Míg a vitákban egyértelműen múltra orientált szemléletet tükröz a történeti érvelés („a régi jobb"), az egyszer megvalósított rendezés megváltoztathatatlanságának hangsúlyozása („amit egyszer jól elintéztünk, azt többet nem szabad bolygatni"), az ellenkező álláspontot az a szemlélet jelenti, amely szerint a problémákat képesek leszünk lépésről lépésre egyre jobban megoldani (hiszen ez a gondolkodás a múltból egyértelműen a jövőbe helyezi át az ideális állapotot).

A király és a diéta szuverenitása

Mivel azonban az időfogalom ilyen változása tiszta formájában csak viszonylag ritkán ragadható meg, megpróbálom ezt egy *proxy* változóval helyettesíteni, és egy másik kérdésre fogok inkább koncentrálni, amelynek kapcsán a politikai gondolkodás változása könnyebben lemérhető lehet: a szuverenitás problémájára. A középkorias gondolkodás szerint a világban isteni rend érvényesül, amely gyakorlatilag a régi szokások és a folytonos gyakorlat által megerősített régi megegyezések, törvények érvényében ölt testet, amelyeket nem szabad többé felülírni. (A gyakorlatot persze az adott berendezkedés folytonos értelmezése és így állandó módosulása jellemzi – de explicite ezt sohasem ismerik el.[2337]) Az abszolút uralkodói hatalom (*potestas absoluta*) eszméje már a 13. századra kikristályosodott, és pedig a pápa törvényhozói teljhatalmának leírására

[2335] Bessenyei: Magyarság.
[2336] Sándor: Író és társadalom 141.
[2337] Erről lásd Szijártó: A diéta 40–43.

szolgált, majd a 15. századtól kezdték világi uralkodókkal kapcsolatban is használni, de végül csak a kora újkorban futott be nagy karriert.[2338] Jean Bodin volt az, aki klasszikus megfogalmazásában szuverenitásnak nevezte az uralkodó Istentől származtatott hatalma teljességét.[2339] (A fogalom alkalmazása nélkül ugyanezt vallotta Luther *A világi felsőségről* című munkájában és Kálvin az *Institutiones*nek a polgári kormányzatról szóló fejezeteiben.[2340]) 1700 táján már nem az uralkodó, hanem az állam szuverenitása került a politikai gondolkodás középpontjába.[2341] A 18. század végén pedig a szuverenitásra más politikai szereplők is bejelentették az igényüket: a nép, illetve a nemzet – vagyis ennek képviseletében a rendi gyűlés, nemzetgyűlés.[2342] (Fontos körülmény, hogy a most vizsgálandó 1790–1791. évi országgyűlés a francia forradalomnak még az első szakaszára esett.)

Ezt megelőzően másképpen állt a helyzet. Ahogyan azt Otto Brunner kiválóan bemutatja, a középkori tartományurak nem voltak szuverén uralkodók, mégpedig azért, mert nemcsak a tartomány népe felett, hanem a fejedelem felett is állt az a szokásjog, amelyet isteni eredetűnek tartottak, amely mindenkit kötelezett, és amelyen változtatni még a fejedelemnek sem állt sem jogában, sem módjában. Erre hivatkozva ellenben a tartomány népének jogos ellenállásra volt módja a fejedelemmel szemben[2343] – ahogyan általában véve is legitim volt még a magánerőszak a tartomány szokásjoga, az isteni eredetűnek tekintett rend védelmében. Csak a modern állam fogja megszerezni a legitim erőszakgyakorlás monopóliumát, s jön létre vele szemben a hatalom nélküli magánszemélyek társadalma, Schlözer kifejezésével a *societas civilis sine imperio*.[2344] A kora újkorban az idézett teoretikusok vágyálomként alkották meg vagy fejlesztették tovább a szuverenitás fogalmát: Bodin a vallásháborúkba süllyedt 16. századi Franciaország, Hobbes az angol polgárháború viszonyai között.[2345]

A magyar fejlődésben az a sajátosság érvényesült, hogy Magyarország uralkodói szuverén hatalmuk megteremtésére csak viszonylag megkésve és akkor is csak időlegesen tettek kísérletet, ráadásul e kísérleteket csupán ideiglenesen és részlegesen tarthatjuk sikeresnek. A középkor vége

[2338] Sashalmi: Abszolutizmus 19–20. Molnár Péter kutatásai tisztázták, hogy a *plenitudo potestatis* kifejezés a pápaság kora középkori történetére vezethető vissza, hogy azután a 13. századra a pápa teljes hatalmát jelölő fogalomként értelmezzék. (Idézi Kisteleki: Abszolút monarchia 72–73.)

[2339] Bodin: Az államról 73–78., 117. Persze ehhez azt is hozzá lehet tenni, hogy Bodin szerint a szuverén uralkodónak „nincs hatalmában a természetjogot áthágni", „igazságos és ésszerű ok nélkül" cselekedni. (Idézi: Sashalmi: Az abszolutizmus 15.)

[2340] Ez úton köszönöm meg Poór János ilyen értelmű kiegészítését.

[2341] Sashalmi: Abszolutizmus 53.

[2342] Jean–Jacques Rousseau fogalmazta meg először a népszuverenitás eszméjét, amely azután gyorsan elterjedt, sőt még II. Lipót akkori toscanai nagyherceg politikai végrendeletébe (1790) is utat talált. (Kisteleki: Abszolút mondarchia 100–101.)

[2343] Brunner: Land und Herrschaft 393., 440.

[2344] Brunner: Neue Wege 187.

[2345] Ezt a kiegészítést Poór Jánosnak köszönhetem.

dc_1391_17

óta nemcsak a *sejm* beleegyezése nélkül nem hozhatott a lengyel király törvényt[2346], hanem Magyarországon is az volt a törvény kritériuma, hogy az uralkodó és a rendek egyaránt hozzájárultak a diétán, míg Ausztriában a törvények és a rendeletek között nem volt éles határ.[2347] Ezért volt Magyarországon botránykő az 1604. évi 22. törvénycikk és az I. József hitleveléhez szintén utólag és egyoldalúan betoldott „*prout super eorum usu et intellectu regio et communi statuum consensu diaetaliter conventum fuerit*" mellékmondat.[2348] De fontos különbség, hogy míg az első a Bocskai-felkelés egyik okául szolgált, és a bécsi béke első *articulus*ában eltörölték, az utóbbit, az úgynevezett közös értelmezési klauzulát eltűrték a rendek – hogy azután a 18. századi törekvéseik egyik fókuszpontjául szolgáljon e kár reparálása, és lépésről lépésre korlátozzák érvényét. De a magyar rendek sohasem adták fel igényüket arra, hogy részt vegyenek a törvényhozásban. II. József halála után a negyedszázados szünet után összehívott diéta egyik fontos feladata a józsefi rendeletek törvényi formába öltöztetése volt, és a viták java része is ennek módozatairól szólt. Másfelől az sem véletlen, hogy éppen ekkor szögezték le (az 1791. évi 12. törvénycikkben) azt, hogy a törvényhozás jogát a megkoronázott király csak az országgyűlésen, az országnak a diétára összegyűlt rendjeivel közösen gyakorolhatja.

Fontos viszont emlékeztetni arra is, hogy a szuverenitás kora újkori koncepciója szerint a szuverén uralkodó hatalma sem volt teljesen korlátlan. Sashalmi Endre (Bodin nyomán adott) definíciója szerint az abszolút monarcha minden külső és belső hatóságtól független, a közjó[2349] érdekében törvényt hozhat és adót vethet ki, de rendelkezései nem ütközhetnek az isteni és a természetjog előírásaiba, illetve az ország alkotmányába (alaptörvényeibe). Ez utóbbiak tiszteletben tartása különböztette tehát meg az abszolút uralkodót a zsarnoktól. Viszont ezek áthágása esetén sem volt jogos fellépni az uralkodó ellen, aki felett csak Isten ítélkezhetett.[2350]

A szuverenitás tekintetében tehát a próbakő az alattvalók jogos ellenállásának kérdése. John Locke *Two Treatieses of Government* című művében (1689) természetjogi alapon szögezi le az

[2346] Ring: Lengyelország 135., Wagner: 3 May, 1791 48.
[2347] Benda K.: Az országgyűlések 7.
[2348] Fraknói: A Habsburg-ház 6-7., 39., 45-54.
[2349] Az abszolút hatalommal felruházott XI. Károly svéd király szavaival „alattvalóink jóléte" korlátozza a király szabadságát: megváltoztathatja ugyan egymaga is a törvényeket, de csak ha „valamiféle nyilvánvaló ésszerűség vagy elengedhetetlen szükségszerűség azt megköveteli", egyébként viszont nem, mert ez „ellenkezik királyi hivatalunkkal és összeegyeztethetlen alattvalóink jólétével." (Idézi: Sashalmi: Abszolutizmus 23.)
[2350] Sashalmi: Abszolutizmus 22. Megjegyzem, hogy Bodin a tulajdonhoz való jogot is természeti törvénynek tartotta, s ennek révén végül az adókivetés jogát is a polgárok beleegyezéséhez kötötte. (Kisteleki: Abszolút monarchia 95–96.) Justus Lipsius pedig mérsékelt központosítási elméletében élesen elhatárolta a kormányzást a zsarnokságtól, és lényegét az alattvalók javának előmozdításában látta. (Mezey: Az abszolutizmus esélyei 169–170.)

dc_1391_17

alattvalók jogát, sőt adott esetben kötelességét, hogy az érdekeiket sértő zsarnokot forradalommal űzzék el. A 17–18. századi francia nemesség ideológusai szerint amikor a haza veszélyben van, a királyi hatalmat bitorolják, először nekik feladatuk – és nemcsak joguk – az ellenállás. A történész Arlette Juanna ezzel kapcsolatban egyenesen a „lázadás kötelességéről" beszél.[2351] Mint láttuk, Otto Brunner ott húzza meg a határvonalat, hogy régebben számon lehetett kérni az uralkodókon az Istentől származó[2352] társadalmi-politikai rend betartását, és megsértése esetén jogos volt az alattvalók ellenállása is. Abban a pillanatban viszont, amint a hatalmát szintén Istentől eredeztethető uralkodó megszerezte a szuverenitást, a jogok teljességét, törvényesen már nem lehetett ellene fellépni.[2353] (Mint közismert, Magyarországon 1687-ben mondtak le a rendek az Aranybullában biztosított ellenállási jogukról.[2354]) A kora újkorban a politikai gondolkodók többsége vonakodott a világi hatalommal szembeni ellenállás jogának elismerésétől.[2355]

A kora újkori magyar politikai gondolkodás tekintetében domináns Werbőczy tételei középkorias szemléletet tükröznek, az Isten felé forduló szemlélet termékei. Sándor István így idézi a Hármaskönyvet: „A Tripartitum félreérthetetlen elve, hogy »az emberi törvényeknek az isteni törvényből kell eredniök. Mert csak abban az államban van rend, a melyet isteni törvényhez alkalmazott törvényekkel kormányoznak.« Hangsúlyozza a könyv, hogy az emberi törvények érvényessége addig tart, »a meddig az isteniektől nem különböznek« s az ember alkotta törvényekkel szemben a természetjogot isteni eredetűnek – »a solo Deo institutum, firmum et impermutabile manens« – mondja."[2356] Egyfelől azt látjuk tehát, hogy a középkor isteni rendje a kora újkorban nálunk (is) a természetjog formáját öltötte, másfelől pedig azt, hogy ezt egyértelműen a szuverenitás korlátjának tartották.

[2351] Cosendey–Descimon: L'absolutisme 175–176.

[2352] Megemlítem, hogy ez nem azonos a királyi hatalom Istentől való származtatásának elterjedt eszméjével, amely az uralkodó abszolút hatalmával nem feltétlenül kapcsolódott össze, és bőven túlélte azt. (Sashalmi: Abszolutizmus 28.)

[2353] Brunner: Land und Herrschaft 393.

[2354] 1687: 4. tc.

[2355] Amint arra Poór János rámutatott, kivételt csak Machiavelli jelent az egyik végleten, akinek számára a világi hatalom pusztán az erőn nyugszik, a jezsuita gondolkodók (Suarez, Bellarmino, Mariana) a másikon, akiknek a számára megkérdőjelezhetetlen, hogy e felett áll a pápai hatalom, végül pedig Rousseau, aki szerint társadalmi szerződésen nyugszik a hatalom, és egy új szerződéssel azt félretolhatónak látja. De ők a kivételeket képviselik. (Poór János szíves közlése.) Mint ismert, Kálvin sem adta meg az alattvalóknak a lázadás jogát, viszont szerinte ilyen esetekben Isten szabadítót küld a zsarnok alatt szenvedők megsegítésére. Ekként lépett fel Bocskai István is. (Benda K.: Bocskai 169., 199–201.)

[2356] Sándor: Író és társadalom 13–14. Vö. Werbőczy: Hármaskönyv. Előbeszéd 6. czím 6–7.§ és 3. czím. (Werbőczy szövegének idézett fordításában a Sándor István által használt „államban" szó helyett a „köztársaságban" szerepel.)

A természetjogi hivatkozás dacára Werbőczy szemlélete azért inkább szokásjogi,[2357] amely pedig fogalmilag a természetjogi felfogás oppozíciójaként értelmezhető: az ugyanis a régire hivatkozik, míg ez az éppen élő nemzedék racionalitását teszi meg kiindulópontjának.[2358] A természetjogi felfogás a kora újkorban nagy fejlődésen, alapvető változásokon ment keresztül, amely jól ismert folyamat, és erre felesleges volna kitérni. Csak annyit említenék meg e diskurzus újabb fejleményei közül, hogy a politikai gondolkodás történetének kutatói újabban nagyobb figyelmet szentelnek a 18. század rovására a 17. századnak, illetve a kifejezetten francia-központú felvilágosodás-felfogás helyébe egy – Szűcs Zoltán Gábor szavaival – „sokszínű, ideológiailag változatos és több kultúra közötti kommunikációként felfogott felvilágosodás képe" lépett. Ebben a sokrétű kora újkori természetjogi diskurzust (Grotius, Hobbes, Locke, Rousseu – de mellettük még Pufendorf, Thomasius, Leibniz és Wolff) már nem elsősorban a modern demokratikus és liberális elméletek előfutárának tartják. A legelterjedtebb felfogás a természetjogi gondolkodás lényegét a szekuláris erkölcsfelfogásban látja (hiszen a „természet" itt az ember erkölcsi természetét jelenti), amelyet az emberi szociabilitás tézisére alapoztak, és amely „a természetjog mércéjévé nem egy politikán túli morált, hanem az emberi természet deskriptív, pszichologizáló felfogását és a politikai közösség fennmaradásának elősegítését tette." Azért volt szekuláris a pufendorfi természetjogi felfogás, mert nem tételezett folytonosságot az isteni világrend és a politikai közösség partikuláris problémái között – amit Leibniz és Wolff tett éles kritika tárgyává az emberi rációra apellálva (és még mindig a természetjog keretein belül maradva).[2359]

Visszatérve az 1790–1791. évi diétához, itt a szuverenitás kérdése már nem az ellenállás kapcsán, hanem kevésbé éles kontextusban merült fel. A vitákban azon kérdés vetődött többször is fel, hogy a diéta mint törvényhozó (azaz a rendek és a király egybehangzó akaratnyilvánítása)

[2357] Lásd Péter L.: Primacy 101–103. Mindazonáltal Werbőczy jogi rendszerének szokásjogi volta mellé is kell egy lábjegyzetnyi kiegészítést fűzni. Amint arra David Ibbetson rámutat, noha Werbőczy a *Hármaskönyv* prológusában beszél szokásról, mint a hosszú ideig fennálló gyakorlat által szentesített jogi normákról, amelyek erejüket a nép hallgatólagos konszenzusából merítik, nem fogalmazza meg ebből azt a következtetést, mint Bartolus, hogy minden jog forrása az emberek konszenzusa, sőt kifejezetten hangsúlyozza, hogy a törvényhozó hatalom a nép kezéből már a királyéba került. „Biztos, hogy Werbőczy nem az első és nem is az utolsó jogász volt, aki tudós utalásokkal fűszerezte a bevezetőjét anélkül, hogy átgondolta volna, milyen elméleti következtetésekre vezetne az, amit mond." A *Tripartitum* fő részeiben pedig a szokásra lényegében országos jogként utal, amelynek forrása éppen írott törvény is lehetett. (Ibbetson: Custom 22–23., idézet: 23.)

[2358] Miru: Az alkotmányozás 25. Mint korábban idéztem, Marina Valensise elemzése is arra mutat rá, hogy az *ancien régime* végén Franciaországban hasonlóképpen az alkotmány alternatív értelmezéseinek versengésében nyilvánult meg a történelem és a ráció ellentéte. (Baker: Introduction xxi., vö. Valensise: La constitution française)

[2359] Szűcs Zoltán Gábor: Természet, jog, teológia.

szuverén-e? És most nem is csupán azon speciális aspektusból, hogy egy Istentől származó rendet vagy a természetjogban rögzített rendet általában felülírhat-e, hanem abban az értelemben, hogy általában szabad keze van-e, illetve lesz-e a jövőben bármilyen konkrét kérdésben a legjobb belátása szerint rendelkezni? Igen? Vagy nem, mert a szokás vagy a korábbi törvények olyan struktúrákat hoztak létre, amelyekhez alkalmazkodnia kell, amelyek mozgásterét behatárolják?[2360] Ez utóbbi helyzethez értelemszerűen olyan értékítélet kapcsolódik, hogy amit a múltban jól elrendeztek, azt nem lehet jobban megoldani, és ilyenformán közvetlenül kapcsolható a korábban régi típusúként jellemzett időfelfogáshoz, míg az előbbi azon (lényegében a kultúránkra a felvilágosodástól jellemző) optimista nézet, hogy a jövőben képesek leszünk a korábbinál jobb megoldásokat találni.

Jelzem, hogy jóllehet itt és most a vallási kérdés rendezése kapcsán szeretném ezt a vizsgálatot elvégezni, ez szoros párhuzamba állítható a hitlevél nemrég megidézett „közös értelmezési klauzulájának" problémájával. Az I. József hitlevelében szereplő „*prout eorum usu et intellectu diaetaliter conventum fuerit*" kitétel Magyarország törvényeinek értelmezését a diétára összegyűlt rendek *és* a király egyezkedése tárgyává tette azzal, hogy kinyilvánította, hogy az uralkodó nem köteles elfogadni a rendi interpretációt. A következő száz év politikatörténete elmondható azon lépések egymásutánjaként, hogy a rendek igyekeztek bizonyos privilégiumokat kivonni ennek a kitételnek a hatálya alól, azaz rögzítették, hogy mely kérdések tekintetében nem szabad azokat a *tractatus diaetalis* keretében az uralkodó és a rendek közös értelmezése alá bocsátani.[2361] Vagyis a szuverenitás korlátozására törekedtek, és ezt sikerrel tették.

Az 1790–1791. évi diéta szereplőinek gondolkodásától nem volt idegen sem a régi típusú időfelfogás és ehhez kapcsolódóan az országgyűlés szuverenitásának tagadása, sem az ezzel ellenkező vélemény, a diéta (azaz együtt a király és az országgyűlésre összegyűlt rendek) korlátlan törvényhozó szabadságának hirdetése. De felmerült a királyi hatalom teljességének problémája is.

[2360] Az 1807. évi diétán is vitatkoztak arról, meg lehet-e változtatni a korábban hozott törvényeket. Ezen álláspont mellett azt is felhozták érvként, hogy csupán az 1741: 8. tc. jelenti ki önmagáról, hogy rendelkezései nem változtathatók meg. (Poór: Országgyűlési viták 236.) Ez az elvi probléma azután természetszerűleg többször is felmerült a diéta vitáiban. Lásd például Völgyesi Orsolya elemzését 1832–1836. évi országgyűlésnek a polgári törvényekről folytatott vitájáról: Völgyesi: Ősi alkotmány 415–424. Ehhez hasonló a kiegyezés kapcsán kibontakozott jogi vita is. Deák Ferenc érvelése a *Pragmatica Sanctió*ra építette a kiegyezés jogi struktúráját. Amint arra Szabad György rámutatott: ezt jogtörténeti oldalról a leghatásosabb támadás abból az irányból érte, hogy Magyarország és a többi Habsburg tartomány viszonyát 1722–1723-at követően 1848-ban újraszabályozták. Miért ne lett volna ez érvényes? Miért ne lett volna joga a magyar országgyűlésnek, a rendeknek és a királynak 1848-ban közösen felülírniuk a régi berendezkedés szabályait?

[2361] Ehhez lásd Szijártó: A diéta 201–208.

Erre a december 7-i vita egyik protestáns álláspontja ad példát. Eszerint azért kell becikkelyezni vita nélkül a vallásügyi leiratot, mert a diéta maga kérte II. Lipót döntését, ezért „annak kötelező erejét továbbá kétségbe nem-lehet hozni, annyival-is inkább az illyes esetekben a' Fejedelmet illető Törvény szerző hatalmat Kérdésbe venni".[2362] Ugyanekkor ugyanez az érv egy másik változatában így hangzott: a király a vallási kérdésekben nem pusztán közvetítő, ha a rendek nem tudnak megegyezni, hanem döntőbíró,: „az ő Felsége Törvény-szerző Hatalma az illyetén környűl-állásokban világos lévén, hogy a' Fejedelem tsak mint Közbenjáró kívánt vólna ezen dologba avatkozzni, Királyi Méltóságával-is öszve-férkeztetni nem lehetne."[2363] Szintén előkerült a második vallásügyi leirat ismertetésekor ez a gondolat. A zempléni követ úgy érvel a vita nélkül való becikkelyezés mellett, hogy „az Felséges Fejedelemhez vonszó Tiszteletnek tsonkúlása, és a Királyi Fő-Hatalomnak illetődése nélkűl" nem lehet módosítani.[2364] Korábban már a Dunán inneni kerület ülésén azzal érveltek a katolikusok, hogy a vallásügy tárgyalásába a diéta bele sem foghatna, mert az a törvények szerint egyedül az uralkodó döntésétől függ – jóllehet az országgyűlést a vallásügy törvényi rendezésére éppen II. Lipót előterjesztése szólította fel.[2365] Az utolsó vitában ugyanígy érvelő Bars követe szerint éppen azért nem lehetne II. Lipót leiratát becikkelyezni, mert ezzel ő a diéta kompetenciájába, önmaga és a rendek alkujának körébe helyzené a felekezeti kérdést, noha ebben a királynak (azaz önmagának) joga lenne tetszőleges döntést hoznia.[2366]

A szuverenitás eszméje nemcsak az uralkodó hatalmának teljessége formájában merül fel diétán vallott érvek között, hanem a törvényhozó hatalmat, vagyis diétára összegyűlt rendek és az uralkodó közös törvényalkotó hatalmát illetően is. Először is hivatkozhatunk Hajnóczy és Martinovics a nyilvánosságban megfogalmazott, a diéta számára ajánlott, de mégis a politika perifériájáról[2367] elhangzó véleményére (amelyre azután Széchenyi István a *Hitel*ben fog rezonálni):

[2362] Naponként-való 299–300.
[2363] Naponként-való 289–290.
[2364] Naponként-való 360.
[2365] Irinyi: Vallásügyi törvény 21., 24. II. Lipót július végi levelében kérte a diétát a felekezeti kérdés megtárgyalására, amivel lemondott a több korábbi törvény által neki biztosított jogáról a vallási kérdés rendezésére. (Uott 72–73.)
[2366] Idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 138.
[2367] Egyértelmű, hogy az országgyűlés idején a szélesebb politikai nyilvánosságban radikálisabb nézetek is hangot kaptak, mint amilyennek a diétán valódi alternatívaként megjelenhettek. Erre utalt 1791. március 5-i (később elemzendő) beszédében Batthyány József hercegprímás: „Tegyük félre már egyszer minden vetélkedéseket, újságoknak meséjit, akár melly Íróknak, és ki-botsátott nyomtatásoknak sérelmes költeményeit, mellyek magok itéli-meg szerzőjöket…" (Beszédje ő eminentziájának 11.)

Magyarország törvényei megváltoztathatók és megváltoztatandók.[2368] De ezen nézetek az országgyűlésen is hangot kaptak. 1790. szeptember 2-én arról vitatkoztak, a hitlevél-tervezetbe kerüljön-e be a klérus és „némely méltóságok" (azaz konkrétan a katolikus arisztokraták) ellentmondása. Ugyanekkor viszont szabad királyi városi követek is kérték ellentmondásuk rögzítését a hitlevélben.[2369] Erre a többségi álláspontot a következő ellenérv tükrözi: ez teljesen szokatlan gyakorlat lenne, mivel „a' Törvény-tevő Hatalom ellen semmi Ellene-mondás meg-nem álhatna [sic!]"[2370] Mint látni fogjuk, ez a gondolat azonban nem érvényesült korlátozás nélkül a vallási kérdés vitája kapcsán, mert sokan osztották azt a nézetet, hogy „'a Sarkalatos Törvényeket Diaetalis Tanátskozás alá húzni nem lehet".[2371] Azaz vannak olyan kérdések, amelyeket „az ország alkotmányának sérelme nélkül tanácskozás alá sem lehetne venni."[2372] A protestánsok pedig nem kételkedtek abban, hogy a bécsi és linzi béke törvénybe iktatott rendelkezései ezek közé tartoznak, hiszen ez kettő „az ország alap- és örökös rendelkezése a törvények gyűjteményében soroztatott."[2373]

Érdekes módon ez az érv az 1790. december 7-i vitában katolikus oldalról merült fel. Ugyanekkor, ugyanitt és hasonlóképpen azt is hangoztatták, hogy van, amit „az Ország alkotmányának sérelme nélkül" megtárgyalni sem lehet a diétán.[2374] Megjegyzem, úgy tűnik ki az országgyűlési naplóból, hogy ez a vélekedés többségi lehetett, mindenesetre ez maradt a döntés. Feltételezhetjük, hogy mögötte az egyik tábla elnökének, azaz gróf Zichy Károly országbírónak vagy Ürményi József személynöknek a többség által elfogadott véleménye lehetett. Ebből az látszik, hogy az államhatalom képviselői is tudtak ezen a nyelven beszélni, a történeti érvelés régies nyelvén, és – erre talán példa sincs ebben a vitában, ami II. József korszakának lezárultával nem meglepő – nem az uralkodói szuverenitásra, illetve nem csak az e felett is álló közjóra apelláltak.

Érvek és álláspontok a vallási vitában 1790–1791-ben

[2368] Miru: Az alkotmányozás 29–31. Dessewffy József azzal válaszolt Széchenyinek, hogy a sarkalatos törvényeket vagy csak nagyon lassan, vagy csak rendkívüli körülmények között szabad megváltoztatni. (Uott 32.)
[2369] Ha megnézünk egy tömör fogalmazású hitlevél szövegét, illetve belegondolunk, hogy ezt a király koronázása előtt adta ki, mint koronázási feltételeit, egyértelmű lesz a kérés abszurd volta.
[2370] Naponként-való 137.
[2371] Naponként-való 299.
[2372] A diéta hivatalos naplóját idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 103.
[2373] A protestánsok válaszirata a katolikusok törvénytervezetére 1790. június 30-ról. (Idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 44.) Abban a kérdésben, hogy Magyarország törvényei közül melyek tekinthetők sarkalatosnak, az értelmezéseknek széles tere nyílt. (Erről lásd Szijártó: A diéta 203.)
[2374] Naponként-való 299.

A hitlevélről sok vita folyt az 1790–1791. évi diétán. A rendek szerették volna átrendezni az ország közjogi-politikai berendezkedését, és II. József halála után fél évig úgy tűnt, hogy erre meg is van a reális lehetőségük, mígnem II. Lipót megegyezett Reichenbachban Poroszország képviselőivel, elhárult az invázió veszélye, és a felszabaduló haderőből hat vasasezredet rögtön Magyarországra is vezényelt. Minthogy Bécs végül nem fogadott el érdemi módosításokat a hitlevélben, azaz nem tett engedményeket a koronázási feltételekben, ez retrospektíve csökkentette a hitlevél-vitáknak tulajdonított történeti jelentőséget, illetve ezzel arányosan az erre irányuló történészi figyelmet is. Ezen vitákból mindenesetre arra derült fény, hogy Magyarországon a felekezeti ellentétek hevessége alig csitult 1728–1729 óta. A nyár közepére ugyanis a vallási vita megakasztotta a hitlevél tárgyalását is. Ha a reichenbachi konvenció nem változtatta volna meg alapvetően a politikai helyzetet a magyar rendek kárára, akár azt is lehetne mondani, hogy a rendi egységfront és a királlyal szembeni hatásos fellépés (és komoly politikai engedmények kiharcolása) éppen a felekezeti ellentéten úszott el. (És talán nem lehetne amellett sem érvelni, hogy a magyar rendiség immár messze maga mögött hagyta a konfesszionális rendiség korszakát, és az alkotmányos rendiség időszakába lépett.) Marczali Henriknek az 1790–1791. évi országgyűlésről szóló monográfiájában van egy ilyen érvelés is: tematikus fejezetei egyikében a külpolitikai helyzet megváltozása a fordulópont, de erről mintegy megfeledkezve másutt a felekezeti ellentéteket kárhoztatja a rendi akcióegység létre nem jöttéért: „Annak a nagy coalitiónak, mely a nemzet igazi felszabadulását, belső függetlenségét írta zászlajára, a felekezeti küzdelem ásta meg a sírját.”[2375]

A vita hevességét jól jellemzi gróf Esterházy Ferenc 1790. július 6-án kelt levele: „Ezt a diaetát teljesen vallásos diaetának lehetne eddig nevezni. Mert a vallás ügye lelassítja annyira eljárásunkat, jobban mondva egy részt a protestánsok mértéktelen követelései, másrészt a klérus makacssága mely azt is megtagadja, mi azon követelésekben igazságos. A tiszai kerület utolsó ülésén nagy szakadás állott be. A protestánsok semmi máshoz nem akarnak fogni, míg a vallásügy be nincs fejezve, viszont a papok kijelentették, ha meg nem hallgatják őket, hazamennek és itt hagyják a diaetát. Oly nagy az ellentét, hogy minduntalan attól kell félni, hogy hajba kapnak.”[2376]

A felekezeti ellentétek élességét jól jelzi az a tény, hogy a protestáns nádorjelöltek még teljesen esélytelennek számítottak az 1790. évi nádorválasztás alkalmával. Az udvar (részint Balassa Ferenc gróf volt horvát bán javaslatára) úgy döntött, hogy a két protestáns jelölt gróf Teleki

[2375] Marczali II. 260. Irinyi József narratívájában a temesvári ortodox kongresszusról érkező hír játszotta el a fordulópont szerepét. (Irinyi: Vallásügyi törvény 77–79.)
[2376] Idézi Marczali: Az 1790/1-diki II. 239.

Sámuel alkancellár és az öreg báró Prónay főispán legyen,[2377] a két katolikus pedig a színtelen gróf Esterházy Imre tábornok és a nagyon öreg gróf Csáky János volt országbíró. Egyértelműen Csáky megválasztására számítottak. Úgy kalkuláltak, hogy őt fogják megválasztani a rendek, majd várható gyors halálát követően helytartónak nevezik ki Sándor Lipót főherceget, aki így azután elláthatja a nádori funkciókat. (Hasonlóan Lotaringiai Ferenc, majd Albert szász herceg helytartóságához.) Számunkra mindebben az az érdekes, hogy még 1790-ben is egyértelmű volt, hogy a protestáns jelölteket nem fogja megválasztani a diéta nádornak. Ez pedig nem utólagos történészi kalkuláció, mert ebben a nagy jelentőségű politikai kérdésben nyilván biztosra akartak menni az Államtanács tagjai. Ők láthatólag meg voltak arról győződve, hogy a katolikus többségű országgyűlés a kora vagy más miatt sokkal inkább alkalmatlan katolikus jelölteket preferálná. Nincs okunk rá, hogy kétségbe vonjuk helyzetértékelésüket. (Végül, mint közismert, Sándor Lipót főherceget a diéta – a szükséges egyeztetéseket követően – a nádorjelöltek nevét tartalmazó boríték[2378] felbontása előtt közfelkiáltással nádorrá választotta, amivel a Habsburg főherceg nádorok sorát nyitotta meg a magyar történelemben.)[2379] Emögött a felkezeti ellentétek élessége és a protestánsok kisebb száma áll. Maguk a protestánsok 1790. december 12-i feliratukban így fogalmaztak: „Ha a jelen országgyülésen jelenlevőknek csak a számát tekintjük, sokkal kisebb része vagyunk annak. Az országos vegyes bizottmánynak alig alkottuk negyedrészét."[2380]

A Keresztesi József által rögzített pletykák még jobban érzékeltetik a felekezetek között feszülő ellentéteket. Leírja, hogy a klérus állítólag felpanaszolta Zichy Károly gróf országbírónak, hogy megengedte a protestánsoknak, hogy az országházban tartsanak istentiszteletet. Azzal vádolják, hogy csak azért tette, hogy szavazatukkal majd nádor lehessen. Ez csak a rosszindulatot mutatja, az viszont már a félelmet is, hogy leírja: a bihari katolikusok annyira féltek a protestánsoktól, hogy védelmükre fegyveres erőt kértek a királytól.[2381]

A vallási kérdésben, azaz lényegében a protestánsok helyzetének (a türelmi rendelet helyébe lépő) törvényi rendezése ügyében a diéta nem tudott megegyezésre jutni a hitlevél vitája során. A kérdést felterjesztették II. Lipóthoz: döntsön ő – ahogyan ez az 1715. évi 30. törvénycikkben is történt. A fő vitakérdéseket konkrétan a protestáns felekezetekre való áttérés lehetősége, a vegyes házasságokból származó gyermekek vallása és a házassági perek ügyében a protestáns egyházi

[2377] Mint korábban láttuk, feltehetően Prónay László – de ezt nem tudom teljes bizonyossággal kijelenteni, esetleg Prónay Gábor is lehetett.
[2378] Ezt az 1751. évi nádorválasztás (minden bizonnyal 1790-ben is alkalmazott) forgatókönyve szerint a királynak saját kezűleg kellett lepecsételnie, miután saját kezűleg felírta egy benne elhelyezett cédulára a négy nádorjelölt nevét. (MOL N120 23. kötet 32.)
[2379] Mályusz: Bevezetés 40-45.
[2380] Idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 132.
[2381] Keresztesi 280., 324.

bíróságok illetékessége jelentette.[2382] Ahogyan később, december 7-én a protestánsok fogalmaztak, a helyzetet reálisan értékelve: „az Ország Rendei azért botsátották a' Vallás dolgát ő Felsége végső el-intézése-alá, mivel a hosszas Vetélkedésben sok időt el-kellett vólna tölteni, és még-is az Országnak az egyesűlését reményleni nem lehetett vólna."[2383] Ugyanez katolikus változatban így hangzott 1791. február 8-án Bars követének a szájából: „a' Vallás Dolga a' Viszszálkodásoknak el-távoztatásáért vonattatott-el az Ország-Gyűlésének Tanátskozásától".[2384] A király előbb 1790 novemberében, majd 1791 februárjában küldött ez ügyben leiratot a diétának, és végül ez utóbbit cikkelyezték be.[2385]

A diétai vitákban tulajdonképpen három hangot lehet elkülöníteni. Először is a protestánsokét és ügyük világi katolikus támogatóiét (ez utóbbiak a diétán állítólag jóval aktívabbak voltak az előbbieknél[2386] – a végső február 8-i határozat alkalmával is ez döntött: „a vallás dolga is a katolikus statusok sokkal nagyobb részinek is hazafiúi törekedésével és megegyezésével végképpen megállapíttatott" – ahogy a szabolcsi követek fogalmaztak[2387]); továbbá az előbb mérsékelt és radikális szárnyra bomló, majd egységesen fellépő klérus és katolikus párt szólamát; végül az államhatalom képviselőinek a hangját: a Kancellária, az Államtanács tagjait, magát a királyt és képviselőit a diétán, a főméltóságokat – lényegében mind II. József „káderei" voltak. Érdekes módon véleményük és érveik ezen utolsó csoport perifériáján helyeznek el olyan felvilágosult gondolkodású arisztokratákat is, mint a protestáns oldalról gróf Teleki József, a katolikus oldalról pedig gróf Batthyány Alajos. Ezen harmadik hang képviselőit Kosáry Domokos feltehetően a „felvilágosult rendiség" tendenciájához sorolná.[2388]

[2382] Amikor a kalocsai érsek a katolikus pártot különtanácskozásra hívta össze az első királyi leirat kézhezvétele után november 30-ra, a következő négy pont szerepelt feliratukban: az áttérés büntetendő legyen; a vegyes házasságokban született gyerekek katolikusok legyenek; a szentszékek, a katolikus egyházi bíróságok legyenek illetékesek a protestánsok házassági ügyeiben; és végül: ne nevezzék bevettnek a protestáns felekezeteket. (Ballagi: Politikai irodalom 731.) Hasonlóképpen a katolikus rendek Sauer nagyprépost által szerkesztett válasziratában 1790. június 27-én szintén azt követelte, hogy kapjon elismerést a katolikus felekezet „kitűnősége (praeeminentia)", és ennek következtében „a hitehagyás, a vegyes házassági ügyek birósága, az ilyenekből származandó gyermekek növelése..." (Idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 37–38.)

[2383] Naponként-való 289–290.

[2384] Naponként-való 361.

[2385] 1791: 26. tc.

[2386] Pray jelentését idézi erről Marczali Henrik: szerinte a protestánsokat katolikus urak helyezték vissza jogaikba. (Marczali: Az 1790/1-diki II. 295.) A diétára, Budára utazó református lelkész, Keresztesi József is kiemeli naplójában gróf Fekete Jánosnak a klérus ellen 1790. június 19-én tartott nagy szónoklatát, amelyre egy egri kanonok válaszolt. (Keresztesi 267.)

[2387] Idézi: Kujbusné Mecsei: Szabolcsi követjelentések 118.

[2388] Vö. Kosáry: Művelődés 333–345.

Mindenekelőtt érdemes leszögezni azt a tényt, hogy a vallási vita megoldása, a felekezeteken átívelő többség létrejötte mégiscsak megerősíti azt a korábban már többször kifejtett elgondolást, hogy az már az alkományos rendiség kora. Bármennyire is heves érzelmeket korbácsolt fel a vita, a felekezetiség már nem volt képes a diéta többségének politikai álláspontját determinálni. Ha pedig az érvelésre összpontosítunk, a politikai táborokat kifejezetten sokszínűnek fogjuk látni.

A királyi előterjesztések átadására a pozsonyi várban, a király jelenlétében került sor. A kancellár ezen alkalommal tartott beszédében egyáltalán nem találhatunk referenciát a múltra, csak egy tartalmi elem van, a közjó: „valamellyek az Országnak, 's hozzá tartozandó Részeknek köz javait illetik, mind azokban a' Státusok és Rendek előtt, Atyai indúlattjának jeleit kivánnya nyilvánságossá tenni".[2389] A királyi propozíciókat a rendek nevében átvevő prímás viszont (a hivatalos országgyűlési naplóban a kancellárénál jóval hosszabb formában megőrzött) beszédének már a legeljén az ősi szokásokat és intézményeket emlegette: hogy tudniillik a birodalom országait saját törvényeik és régi szokásaik szerint kell kormányozni.[2390]

Bár itt azonnal szemben áll egymással egy újabbnak látszó érvrendszer a kancellártól és egy régi típusú a prímástól, a szituáció azért nem ilyen egyértelmű. Először is kérdéses, a közjó eszméjére vajon csak a (felvilágosult) abszolutizmus hivatkozott-e, vagy egy ennél sokkalta szélesebb körben is elismerték irányadó voltát? Ezt a kérdést hamarosan tüzetesebben megvizsgáljuk. Azonban ezen túl is hiába próbálnánk meg úgy intepretálni az 1790–1791. évi felekezeti vitát, hogy itt a tolerancia felvilágosult hívei állnak szemben a reakció képviselőivel, végül ugyanis egyáltalán nem ilyen kontrasztos és egyértelműen értelmezhető összképet kapunk.

A vitában a protestánsok érveit régi típusúak: egyfelől a múltra orientáltak, másfelől szemben állnak a modern alkotmányossággal. Egyrészt példának okáért a hitlevélnek a tiszai kerületek által módosított javaslata a második pontban biztosítaná az evangélikusok és reformátusok jogait az 1606. és 1645. évi, 1608-ban, illetve 1647-ben törvénybe iktatott bécsi és linzi békére hivatkozva,[2391] és ehhez külön vallásügyi törvénycikk-tervezet is van csatolva, amely ugyanerre alapítja érvelését.[2392] A Dunán inneni kerület június 19-i vitájában szintén csak a régi békekötésekre hivatkoztak a protestáns szónokok: ócsai Balogh Péter és Prileszky Károly.[2393] Még a dunántúli kerület június 26-i ülésében is az derült ki (bár itt egyetlen megyei követ volt csak protestáns), hogy két kivétellel az összes dunántúli vármegye követutasítása a bécsi és linzi békére hivatkozva rendezné a felekezeti kérdést – azaz a vármegyei követek körében még a protestáns párt

[2389] Naponként-való 203.
[2390] Naponként-való 204.
[2391] OGYK GY 700.447 134.
[2392] OGYK GY 700.447. 143.
[2393] Irinyi: Vallásügyi törvény 24–25.

katolikus külső támogatói között is ez volt a döntő érv.[2394] Másrészt a protestáns álláspont szembement a törvényhozó hatalom szabadságának elvével is, amelyet jelen vizsgálatunkban *proxy* változónak választottunk, és a jövőre orientált időszemléletet (pontosabban itt ennek hiányát) mutatja számunkra.[2395] Marczali Henrik a következőképpen kezdi 1790. június 30-i átiratuk bemutatását: „Az evangélikusok [értsd: protestánsok] el nem térhetnek a békekötések mindenkorra kötelező és egyoldalúlag meg nem változtatható jellegének fenntartásától. Mert ha a vallás ügyét az országgyűlésnek adják át, már a jövő diaeta tönkreteheti őket."[2396] Június 22-i javaslatukban kinyilvánítják, hogy „ezen békéket tehát mint kétoldalu kötéseket egyik fél, azaz a fejedelem és római kath. rendek tetszése vagy tette szerint sem később alkotott törvények, sem királyi rendeletek vagy explanátiók által nem lehetett érvényteleníteni […], az ily módon bevett mind ágostai mind helvécziai hitvallás követői vallásszabadságának és gyakorlatának semmi további törvényhozás, országgyűlési többség, ellenmondás, visszahúzás, érvénytelenítés, megszoritás s királyi rendelet nem árthat…"[2397]

Érdemes azonnal emlékeztetni arra, hogy ez a korban nem volt teljesen anakronisztikus álláspont. Például még a *Reichstag* szuverenitását is korlátozta a vesztfáliai békerendszer. Ha a vitákban felmerült egy vallási vonatkozású kérdés, akkor lehetőség volt arra, hogy a katolikusok és protestánsok külön tanácskozáson folytassák a megbeszéléseket (*itio in partes*), majd ezen két félnek megegyezésre kellett jutnia (*amicabilis compositio*). A többségi katolikusok (*Corpus Catholicorum*) ily módon nem tudták elnyomni a kisebbségi protestánsokat (*Corpus Evangelicorum*) – más szempontból nézve a dolgot: a többség nem hozhatott akármilyen kérdésben bármilyen döntést, a 17. század közepén elfogadott politikai struktúra korlátozta a 18. századi birodalmi gyűlés szuverenitását. A *Reichstag* katolikus többségére azonban már az *itio in partes* elvi lehetősége is korlátozó hatással volt, így a birodalmi gyűlés fennállásának utolsó időszakában, az *immerwährender Reichstag* 143 éve alatt csak hatszor kezdeményezték ezt a protestánsok (és egyszer a katolikusok).[2398]

[2394] Irinyi: Vallásügyi törvény 26.

[2395] A korábban kifejtett okoknál fogva kisebb súlyt tulajdonítanék a diétai vitákban hangoztatott véleményeknél a röpiratirodalomban felmerült nézeteknek. Volt például még olyan politikai irat is, amely azt kétségbe vonta, hogy a jelzett békeszerződések vallásszabadságot adnának a protestánsoknak, így a törvényes állapotnak a jelenlegit, értsd a józsefi türelmi rendeletet megelőző helyzetet tartja. (Ballagi: Politikai irodalom 713–714.) Ilyen álláspontot a diétán nem lehetett volna képviselni. Ennek a fenntartásnak a hangsúlyozása mellett azért megemlítem, hogy a protestáns oldal Ballagi Géza által áttekintett politikai vitairatai az egyéb érvek mellett mindig tartalmazzák az ország régi törvényeire hivatkozó történeti érvrendszert. (Ballagi: Politikai irodalom 698–707.)

[2396] Marczali: Az 1790/1-diki II. 233.

[2397] Idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 29.

[2398] Aretin: Das Alte Reich I. 132, 137–138., Neuhaus: Das Reich 42–43.

A törvényhozó hatalom szabadságához hasonlóan az abszolút uralkodó hatalmát is lehetett korlátozni, sőt ezt a kora újkorban alkotmányosságnak is mondhatták. A Dániában az abszolutizmust bevezető 1665. évi törvény például kimondta ugyan, hogy az uralkodónak teljhatalma van, de ezt két ponton korlátozta: egyrészt az ország oszthatatlansága tekintetében, másfelől – a magyar és a német esettel párhuzamba állíthatóan – az ágostai hitvallás kötelező voltát illetően. Továbbá ez a törvény a trónöröklés rendjét is visszavonhatatlan érvénnyel szabályozta. Végül kimondta, hogy ezt a „királyi törvényt" (*Kongelov*) – szemben minden más törvénnyel – az uralkodó sem változtathatja meg, hisz ez „a királyság valódi fundamentuma és alkotmánya."[2399] Mindebből az is kiderül, hogy az alkotmányosság felfogása is fontos változáson ment keresztül a korban. Míg a 17. században és a 18. nagy részében a közjót szolgáló régi törvények, szokások és intézmények érvenyesülését jelentette, Montesquieu nyomán a hatalom megosztásával, a hatalmi ágak közötti kiegyensúlyozásával lett egyenértékű, amint ezt az 1776. évi amerikai és az 1791. évi francia alkotmány tükrözi – írja Sashalmi Endre.[2400]

A Budán, majd a koronázást követően Pozsonyban zajló diétai vitában inkább a katolikus ellenzék hangoztatott olyan érveket a protestánsokkal szemben, amelyek az országgyűlés szuverenitásából indulnak ki. Marczali Henrik szentenciáját idézve: „[a] lényeges különbség tehát az, hogy az egyik fél sarkalatos, változhatatlan alaptörvény gyanánt akarja beczikkelyeztetni jussát, a másik pedig azt az országgyűlés többsége és a király által változtathatónak akarja továbbra is tekinteni."[2401] De katolikus oldalról is előbukkant a régi típusú érvelés.[2402] Példának okáért a hitlevélről zajló nyári vitában – a fenti vélekedéssel homlokegyenest ellenkező módon – a katolikus állásponton álló dunai kerületek éppen megváltoztathatatlan alapként tüntették fel a bécsi és a linzi békekötéseket: „Továbbá a béke egyességének mindkét részről való megtartása végett elrendeltetik: hogy az ágostai és helvét hitvallás követői soha, semmi ok vagy ürügy alatt ne kérhessenek ezeknél nagyobb kedvezéseket és jótéteményeket, sem a diaetán, sem kívüle. Mert a bécsi és linzi békekötések lévén mindkét rész által mindenkorra elfogadva a vallásügy alapjául, egyik résznek

[2399] Sashalmi: Abszolutizmus 33. Vö. Képes: A dán példa 150–153. Ezzel szemben azonban Anthony Upton úgy véli, hogy a 17. század végi Svédországban az alattvaló végül is tehetetlen volt a király parancsával szemben, nem voltak jogai. Ezt a helyzetet ő a svéd jogi hagyomány folyományának véli, amelyből hiányzott a királyi hatalom bármiféle korlátozása. (Upton: Absolutism 46.)

[2400] Sashalmi: Abszolutizmus 31.

[2401] Marczali: Az 1790/1-diki II. 235., 364–366.

[2402] A röpiratirodalomban is találunk hasonló érveket. Például a Nagy Sámuel vitairatára adott válasz a protestánsoknak a bécsi és linzi békében adott engedményeket bármikor visszavonhatónak minősíti. (Ballagi: Politikai irodalom 707.) Ezt lehet sokféleképpen minősíteni, de kétségtelenül lehet a törvényhozó hatalom szuverenitása hangozatásának is tartani.

sem szabad ettől elállni."[2403] Az elveket tekintve 180 fokos fordulat mögött a dolog érdemét tekintve mindössze egyetlen hátrafelé tett lépés áll: ha már volt nem reális követelés a bécsi és a linzi békékben a protestánsok által kialkudott engedmények megnyirbálása, akkor legalább ennél többet ne kérhessenek.

Az elveknek ugyanezen kettőssége figyelhető meg az imént harmadik hangként említett csoport tagjainál. Mint köztudott, a királyi előterjesztések részeként megjelenő vallásügyi leirat a protestáns álláspontho közelebb lévő tiszai kerületi javaslattól jelentősen nem különböző, a türelmi rendeleten alapuló álláspontot fejtett ki.[2404] II. Lipót, az Államtanács, a Kancellária és a főméltóságok voltak azok (a diétai vitában főleg az gróf Zichy Károly országbíró és Ürményi József személynök), akik a protestánsokkal azonos álláspontot elsősorban a közjóra hivatkozva képviselték. De már korábban így tettek azon személyiségek, akiket az imént az aktív államhivatalnokok csoportjának perifériáján helyzetünk el. Gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár unokaöccse, Ugocsa főispánja, gróf Teleki József például egy névtelen tanulmányában (*Subditi et servi Evangelici Augustanae et Helveticae Confessioni in Hungariae addicti*) előbb a közjóra és a természeti jogra hivatkozott érvelésében, majd emellé egy „régi típusú" történeti érvet helyezett. Abból indult ki, hogy a protestánsok vallása a közjóval nem ellenkezik, „világos, hogy a természeti jog alapján nem szabad őket jogaiktól megfosztani. Ehhez azonban még törvények és pactumok is járulnak 1606-tól 1659-ig."[2405] Gróf Teleki József hagyatékában van egy a protestáns álláspontot rögzítő memorandum, amelynek érvelése szintén jellemzően kettős: a protestáns felekezeteké bevett vallás, és ez ki kell mondani a lelkiismereti szabadság alapján is: vagyis ez a szerző szintén egy teljesen történeti érvet és egy egyértelműen modern érvet helyez egymás mellé.[2406]

Az uralkodói álláspontot a legtöbb kérdésben Pászthory Sándor kancelláriai tanácsos véleményére támaszkodott, akivel Pászthory László fiaként már volt alkalmunk találkozni. Marczali szerint Pászthory nem tehette meg, hogy csak az egyenlőségre hivatkozzon, a klérus politikai szolgálatai miatt nem javasolhatta a történeti alap elhagyását.[2407] Úgy érvel, hogy a vallási kérdésben határozó királyi leiratnak a „vallási és politikai szabadságot" kell kifejeznie, alkalmaznia,

[2403] Idézi Marczali: Az 1790/1-diki II. 255. Ugyenezt lásd Irinyi: Vallásügyi törvény 67. A bécsi és a linzi békékre más alapon is lehetett megváltoztathatatlanként hivatkozni. Még 1783-ban a jozefinista protestáns értelmiség egyik tagja, Benczur József azzal érvelt, hogy ezeket a magyar királyok a szuverén erdélyi fejedelmekkel kötötték, tehát – ahogy Forgó András írja – a rendi alkotmány részét képezik. (Forgó: Pázmány 167., 170.) Vagyis ezeket akár az országgyűlés kompetenciáját meghaladó államközi szerződésekként is értelmezhetnénk.
[2404] Marczali: Az 1790/1-diki II. 280-2.
[2405] A Berzeviczy Gergely hagyatékában fennmaradt szöveget, melyre ő jegyezte rá a szerző nevét, tartalmilag idézi: Marczali: Az 1790/1-diki II. 263-264.
[2406] Marczali: Az 1790/1-diki II. 227.
[2407] Marczali: Az 1790/1-diki II. 271.

korlátait megjelölnie (például a társországok kapcsán).[2408] Az érvelés modern voltához nem fér kétség sem, hiszen – mondja Marczali – a „feudális" jog nem ismer sem általános jogot, sem egyenlőséget: mindenki csak saját privilégiumait akarja biztosítani, kiterjeszteni.[2409]

Az 1790. november 11-én ismertetett királyi előterjesztés 14. pontja így szólt: „Mi az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusok a vallásügyét illeti, kegyelmesen akarja ő cs. felsége, hogy az folyó hó hetediként a rendeknek kiadott válasza szerint, czikkekbe szerkesztessék, s köz törvény által megerősittessék" És ekkor ismertette az országbíró a november 7-i királyi leirat szövegét, amelyet a protestánsok nagy örömmel fogadtak.[2410] Ezután a katolikus párt (immár egységesen és a prímás vezetése alatt) defenzívába szorult. Ismét azt látjuk, hogy érvelésükben mind a törvényhozó hatalom korlátlan szabadságának modern koncepciója felmerül, mind pedig a történeti hivatkozás. A másik oldalon a protestánsok pedig a diéta teljes törvényhozó szabadságát tagadták, és történeti érveket hoztak elő. Egyes vármegyék feliratban tettek észrevételeket. Gömör a régi törvényekre (köztük a békekötésekre), a természetjogra, a közjóra és a kereszténységre hivatkozott (a leirat és a tolerancia mellett érvelve), vele szemben Sáros tisztán történeti alapon argumentált – ellene. Bár Ballagi Géza azt mondja, hogy ez „a konzervatív álláspontnak sokkal inkább megfelelő" volt,[2411] mint láttuk, a régi törvényekre való hivatkozás inkább a protestáns, mint a katolikus fél érvrendszerét határozta meg.

December 2-án arról alakult ki vita, hogy a leiratra a diéta adhat-e feliratban választ a *tractatus diaetalis* szokása szerint. „Melly alkalmatossággal az Esztergomi Káptalannak követe elméjét abban nyilatkoztatta-ki, hogy mivel az Ország a' Linczi Békességnek 4dik Fel-tétele szerént, a' Vallás dolgát Ő Felsége eleibe tsak a' végre terjesztette, hogy maga Igazság szeretete, és Böltsességéhez képest olly Törvény-Tzikkelyt méltóztasson az Ország eleibe adni, a' mellyel mind a' két Fél meg-elégedvén, Királyi közben-vetése által illy formán a dolognak el-intézése, és az Elmékben egyesűlése meg-szereztessen; következendő képpen a' Kérdésben levő dolog Ő Felsége végső meg-állítása alá nem botsáttatott; arra való nézve az eránt való Királyi Resolutiót tsak úgy lehet tekénteni, a' mint a többi Propositiókat, és ugyan azért az Országnak eránta-való bővebb

[2408] Marczali: Az 1790/1-diki II. 271.
[2409] Marczali: Az 1790/1-diki II. 223. Ezt kiválóan mutatja a gyakran alkalmazott „törvényeink és szabadságaink" formula. Az elvont és általános szabadsággal a többes számú, privilágiumokat jelentő „szabadságok" szöges ellentétben állni látszik. Példának okáért a diéta 21. ülésén 1790. szeptember 2-án a hitlevél vitájában „az Ország Státussainak nevezetes Szabadságai"-ról beszélnek vagy „Regni… Libertates"-ről. (Naponként-való 132.) Ezek persze a rendek szabadságait jelentik (vö. a Hármaskönyv I. részének 9. címével), vagyis privilégiumokat. De valójában ekkoriban még az egyes számú „szabadság" is inkább régi értelmet hordozott, többnyire privilégiumot jelölt.
[2410] Irinyi: Vallásügyi törvény 90.
[2411] Ballagi: Politikai irodalom 726–727.

tanátskozása fenn-marad." A protestánsok azzal feleltek Hollósy György esztergomi kanonoknak (aki tehát úgy vélte, hogy ahelyett, hogy belenyugodnának a király döntésébe, tanácskozni kell a vallásügyről), hogy az országgyűlés már a királyra bízta a döntést, nincs helye vitának, a vallás kérdése már nem tartozik a diéta hatáskörébe.[2412] A protestánsok hivatkozási alapja a linzi béke érinthetetlensége volt – ahogy ez más katolikus felszólalók érvelésében is felmerül (ha másképpen is): azért kell tanácskoznia a diétának a vallásügyi leiratáról, hogy kiderüljön, „hogy és miképen lehessen ő Felségének Resolutióját a' Törvények Sérelme nélkűl teljesíteni."[2413]

A katolikusok azzel érveltek a becikkelyezés ellen, hogy nincs a dologban megegyezés a rendek közt: „tsak ott vagyok az Inarticulatiónak helye, a' hol valamelly dolog az Országnak köz Egyesűlésével meg-állíttatik, ha pedig valamely akadályok adják-elől magokat, azokat egymás közt tartandó tanátskozással szükséges előbb meg-egyeztetni". Ezzel nemcsak azt vonták kétségbe, hogy a rendek között a *pars sanior et potior*[2414] elfogadta volna a protestánsok jogállására vonatkozó szabályozást, hanem egyúttal a diéta törvényhozó hatalmának 1604 óta különösen féltve őrzött és a felvilágosult abszolutizmus időszakában jelentős mértékben csorbított prerogatíváját is deklarálták. Ezt követően azonban a katolikus párt képviselője azonban rögtön régi típusú, történeti érvre tért át: ami nem egyezik a bécsi vagy linzi békével a királyi leiratban, az ne kerüljön be a törvénycikkbe.[2415] Jól látható módon a katolikus párt álláspontját gyengülni érezve kénytelen volt visszahátrálni a történeti érveléshez, a 17. századi felekezeti megegyezéseket az elképzelhető maximális engedménynek állítva be.[2416]

Minthogy az egyháziak és a katolikusok egy része kérelmet adott be a királyhoz, illetve a többi katolikus többsége sem tudta elfogadni a leiratot, míg a protestánsok annak becikkelyezését támogatták volna, az egyetértés hiánya miatt a diéta végül nem a leirat becikkelyezése mellett döntött, hanem december 7-én ismételten a király döntését kérte.[2417] Fontos tény, hogy II. Lipót

[2412] Naponként-való 268–269.
[2413] Naponként-való 297–298, idézet 298.
[2414] Az országgyűlésben való döntéshozatalról és a „józanabb és előkelőbb rész" vitákat eldöntő erejéről lásd Szijártó: A diéta 281–319., különösen 310–313.
[2415] Naponként-való 300.
[2416] Az imént láttuk, hogy ez már az 1790 nyári vitákban előkerült, és pedig a dunai kerületek részéről. Persze ehhez képest volt egy radikálisabb katolikus álláspont is, amely a diéta politikai valóságában már nem tűnt képviselhetőnek: például egy Ballagi által Katona Istvánnak tulajdonított vitairat még a bécsi és linzi békét sem ismeri el jogalapként. Talán Szeitz Leó volt a valódi szerzője annak a röpiratnak, amely szerint a király és a hazafiak „kötelesek üldözni és kiirtani" a más vallásúakat. Erre a passzusra hivatkozva Vay István a diéta alsótábláján vizsgálat megindítását indítványozta a szerző ellen. (Ballagi: Politikai irodalom 715–717., 724.) Érdekes, hogy ez ellen a sajtószabadság védelmében nemcsak Ürményi József személynök, hanem Vay József is felszólalt. (Irinyi: Vallásügyi törvény 62.)
[2417] Irinyi: Vallásügyi törvény 105.

hajlandó volt újra megfontolni a kérdést, és a vallás ügyében újabb leiratot kiadni. Ebből az látszik, hogy az alkotmányos elvek érvényesítését megfelelő politikai erő felmutatásával el lehetett érni – ebben az esetben ezt a katolikus ellenzék érte el, mely a diétai szavazás tükrében nagyjából egynegyed része lehetett a *mixta sessió*ra összegyűlt alsó- és felsőtábla létszámának.[2418] (Ahogyan a protestánsok december 12-i feliratukban meg is fogalmazták: „a világos többség" állt a királyi feliratban képviselt tolerancia mellé a diétán, csakhogy „az aláírók [, akik] nem foglalták magokban a karok és rendek oly nagy részét, mint kivánták, oda irányozták a dolgot a hasonló módon magokhoz édesgetett országgyűlési tagok által, hogy ámbár magoknak a r. katholikusoknak nagyobb része [*potior pars*] ragaszkodik is a kegyelmes kir. válasz szavaihoz némélyekben, az nyilatkoztassék ki, hogy általában azonban a római katholikusok legnagyobb része [*maximam partem*] felséged kegyelmes válaszának a mint van, beczikkelyezésében meg nem egyezhet…"[2419]

E december 7-i vegyes ülésben a protestánsok (Teleki József, ócsai Balogh Péter, Domokos Lajos, Vay István, Máriássy István) mellett több katolikus követ (Pest, Liptó, Árva, Arad, Nógrád és egyéb tiszai vármegyék részéről) és Zichy Károly, Grassalkovich Antal, Zichy Ferenc, idősebb Pálffy János, Batthyány Alajos, Batthyány Ferenc, Széchényi Ferenc, Ürményi József, Forgách Miklós, Haller Antal és Brunszvik József) is a királyi leirat feltételeinek elfogadása és a kalocsai érsek értekezletén megfogalmazott fenntartások elutasítása mellett érvelt.[2420] Azt látjuk tehát, hogy egyes katolikusok komoly hangsúlyt helyeztek arra, hogy a diétán a tolerancia ügyét képviseljék.

A második királyi döntést várva, december 9-én a prímás előre leszögezte a diétai vitában, hogy a katolikus hitet sértő törvénycikkekbe nem egyezhetnek bele. Itt egyértelműen egy régi típusú érvelésről van szó: e szerint létezik egy, az uralkodó kezét is megkötő, nem módosítható isteni rend. Ez az érvelés a katolikus álláspont sztenderd részének tekinthető. Már a nyári vitában így fogalmazott Batthyány József hercegprímás: „Nem azért jelentjük ezt ki, mintha bármiben is korlátozni akarnók felséged legszentebb jogait, vagy pedig bántani evangelikus polgártársainkat,

[2418] A kalocsai érsek vezetésével összeállított és beadott feliratot 84-en írták alá, és éppen ennyi volt Marczali szerint a végső szavazásnál is az ellenszavazatok száma. Ami a két adatban nehezebben egyeztethető össze, az a nem aláíró katolikusok állítólagos 291-es száma és a végül leadott 281 pártoló szavazat. (Ballagi: Politikai irodalom 733., Marczali: Az 1790/1-diki II. 293. Szintén 84 katolikus aláírót mond Irinyi és 291 katolikus alá nem írót egy korabeli listára hivatkozva, majd ezt kritizálja. Irányi: Vallásügyi törvény 97–98.) De hol vannak a protestánsok? Egy másik korabeli forrás táblázatosan közölt adatai segítenek az eligazodásban: az (itt) 82 aláíróval szemben 291 a diéta alá nem író tagjainak az összlétszáma – vagyis nemcsak a katolikusoké. (Ballagi: Politikai irodalom 743.) Március 5-i beszédében a prímás utalt is arra, hogy az egyidejűleg nyomtatásban kiadott névsorokban sok olyan katolikust is feltüntettek, aki nem volt jelen a kalocsai érseknél tartott tanácskozáson – sőt még magán az országgyűlésen sem. (Beszédje ő eminentziájának 9.)

[2419] Idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 112., 115.

[2420] Irinyi: Vallásügyi törvény 100–101.

hanem egyedül azért, mert a szent lélek által Isten egyházának kormányára rendeltetve, az isteni igazságszolgáltatás rettentő törvényszéke előtt gondolunk lelkünkre és üdvösségünkre annál, ki számon kéri tőlünk testvéreink lelkét."[2421] 1791. február 8-án pedig, a második leirat vitájában újra felmerült ez az érv. Előbb Boronkay József somogyi követ[2422] hosszú beszédében,[2423] majd a prímásnál, végül gróf Kollonich László kalocsai érseknél: a király nem dönthet a hit dogmáiról.[2424] (Mielőtt készséggel elismernénk ennek igazságát, azért gondoljunk bele, hogy ebben a konkrét esetben a fő vitapontokat mégsem hittételek jelentették, hanem a vegyes házasságban született gyermekek felekezeti hovatartozása, a protestáns konzisztóriumok joghatósága és a protestáns hitre való áttérés szabadsága.[2425])

A kancellária új javaslatot készített, amelyet ismételten megvitatott a *Staatsrat*, végül II. Lipót személyesen döntött egyes kérdésekben. 1791. január 15-én egy nagy miniszteri konferencia hagyta jóvá a második vallásügyi leirat végleges szövegét.[2426] Ennek felolvasása és vitája hatalmas érdeklődés mellett zajlott le február 8-án a diétán. Protestáns oldalról ismét csak a változatlan becikkelyezést követelték, katolikus oldalról pedig sokan csak annyit lettek volna hajlandók belőle

[2421] Idézi Marczali: Az 1790/1-diki II. 269.

[2422] A Somogy megyei Levéltárban egyetlen követutasítás maradt meg a 18. század általam vizsgált periódusából: az 1751. évi. Ennek kéziratos példányán javítások utalnak a fogalmazvány elkészülte és a végleges követutasítás kiadása közti esetleges vitákra. Ennek alapján egy pontot illetően zajlott csak érdemi vita: és ez éppen a vallás ügyét érintő cikkely. Az egyoldalas szöveget előbb javították, majd a követutasítás revíziója alkalmával tettek javításokat (már más tintával – ekkor az előbbi javításokat is javították), végül az egészet áthúzták, és egy harmadik kéz megírta a végső változatot. Ennek lényege az, hogy Somogy *neoacquistica* terület, és itt nincs a protestánsoknak szabad vallásgyakorlata, ezt a király ne engedje. A javítások nehezen olvashatóak, de egyértelműen a végleges a legkeményebb, leginkább intranzigens álláspont. (*Misc.* Vegyes iratok XVIII-XIX. század 1. csomó) Erről a kiindulópontról válik talán érthetővé Boronkay szélsőséges álláspontja az 1790–1791. évi országgyűlésen. Ő 1790. november 30-án aláírta a katolikusok vallásügyi tiltakozó iratát is. (Irinyi: Vallásügyi törvény 96.) Arról a szokásról, hogy a régi követutasítások elemeit átemelték az újba lásd: Szijártó: A diéta 388–391.

[2423] Lásd még Kovács Ákos András tanulmányát Boronkay József beszédéről, amelyet Pálóczi Horváth Ádám fordított le és adott ki kommentárjaival még 1791-ben. Boronkay beszédében meg nem nevezett törvényekre hivatkozott, vele vitatkozva a protestáns Pálóczi Horváth pedig azzal érvelt, hogy a diétán hozott törvényeket később meg lehet, sőt meg is kell változtatni. Kovács szerint az előbbi az ősi alkotmány nyelvét beszélte, míg vitatpartnere több politikai nyelv elemeit vegyítette érveiben. (Kovács Ákos András: Diétai beszédek 252., 255.)

[2424] Naponként-való 360–361., 364., Marczali: Az 1790/1-diki II. 293.

[2425] Ezért sem ugyanarról a kérdésről van szó, mint az uralkodó kora újkori szuverenitásának Bodin által is elismert vagy például a *Kongelov* említett esetében megvalósuló korlátozásakor, hogy tudniillik az isteni törvények vagy az ágostai hitvallás túl vannak azon a körön, amelyet a szuverén uralkodó saját elhatározása szerint szabályozhat. Itt nem mondhatjuk, hogy a diétának a kor fogalmai szerint értett szuverenitását érintette volna egy ilyen korlátozás.

[2426] Marczali: Az 1790/1-diki II. 288.

elfogadni, amennyi a bécsi és linzi békékre alapul.[2427] Mintha felszólalásaikat a megelőző közel két évszázad protestáns diétai beszédeiről másolták volna le, úgy érvelt a vitában több katolikus felszólaló, kizárólag a bécsi és linzi békekötéseket nyilvánítva elfogadható alapnak a vallási kérdés rendezésére.[2428] Boronkay somogyi követ korábban említett beszéde is elismerte a bécsi és a linzi békében a protestánsoknak juttatott jogokat – de ezen túllépni egy tapodtat sem volt hajlandó, még új törvény meghozatalát is szükségtelennek vélte.[2429] (Jóllehet az isteni rendre való hivatkozás és a régi törvények vagy általában az „ősi alkotmány" alapul vétele nem éppen ellentmondásmentes álláspont – mint erre a Boronkay beszédét magyarra fordító és azt kritikus jegyzetekkel ellátó Pálóczi Horváth Ádám is rámutatott.[2430]) Végül is mindkét oldalon megjelenik a régi típusú gondolkodás, a történeti érvelés – azaz a törvényhozó hatalom szuverenitásának kétségbe vonása. Bár azt is javasolták többen, hogy a döntést (a törvény becikkelyezését) halasszák el a következő diétáig, a többség ez ellen, a törvénybe iktatás mellett döntött (281 szavazattal 84 ellenében a diéta vegyes ülésén). Ezt követően a prímás a katolikusok nevében ünnepélyes tiltakozást adott be.[2431]

Az ennek kapcsán kibontakozó külön vitában viszont alapvetően békülékeny szellemű beszédet mondott:[2432] „ha ágostai és helvécziai hitvallásu polgártársainkat, kik a polgári jogok és rokonság által ugyis hozzánk vannak csatolva, ámbár vallási véleményben tőlünk különböznek, az örök béke és egyesség végett királyi rendelet által kapott legszabadabb vallási gyakorlatukban, valódi és őszinte szeretettel, mely nem verseng, senkinek sem irigye, szemléljük, s tőlök ugyanazon őszinte szeretet viszonzását várjuk."[2433] Bár Batthyány József azt mondta, hogy a két fél között ellentét „már nem annyira magára a' dologra, mint inkább tsupán a' szavakra való nézve forog fent", jobb megoldás híján mégis ragaszkodott a katolikus vallás jogainak fenntartásához, vagyis a katolikusok ellentmondásának törvénybe iktatásához. Álláspontja szerint ezeket a jogokat „még önnön a' Bétsi és Lintzi Békesség kötések-is a' földes Uraknak igazságival együtt világos szavakkal

[2427] Marczali: Az 1790/1-diki II. 291.
[2428] Naponként-való 361–362. Ismeretes persze, hogy e béke és különösen egyes klauzuláinak *értelmezése* jelentette a fő vitakérdést a megelőzőekben is, és nem érvényességük. Jóllehet már az 1681. évi decretum is elismerte a bécsi és linzi békét, mégis protestánsüldözés kiindulópontja lett „a katolikus vallás sérelme nélkül" és „a földesúri jogok fenntartásával" kitételek tág értelmezése által. (Marczali: Az 1790/1-diki II. 223.)
[2429] Ballagi: Politikai irodalom 744.
[2430] Kovács Ákos András: Diétai beszédek 253.
[2431] Marczali: Az 1790/1-diki II. 293.
[2432] Ballagi: Politikai irodalom 749.
[2433] Idézi: Irinyi: Vallásügyi törvény 154. Irinyi ezt a passzust a prímás beszédéből a latin vagy a német változatból fordította. (Dictio primatis [oldalszámozás nélkül], Rede des Primas 12–13.) A korabeli magyar változatban ugyanis például „polgártársaink", „kik a polgári jogok és rokonság által ugyis hozzánk vannak csatolva" helyett „egy városi szabadságnak köz-éllésével, és vérséggel velünk külömben-is egyet tévő Polgár társaink" szerepelnek. (Beszédje ő eminentziájának 12.)

örökre helyben hagytanak".[2434] A történeti érvvel találkozunk tehát ismét: az adott problémát „örökre" elrendező régi szabályra való hivatkozással.

A vallási vita végeredmény a szabolcsi követek protestáns nézőpontjából persze egyszerűen az igazság diadala volt: „a 2 evangélikusoknak eddig elmagyarázott jussai világosabban kimagyaráztatnak és minden kötekedéseknek és egymás nyughatatlankodtatásainak kútfeje bedugódik, és mind a katolikusok, mind az evangélikusok az egymás atyafiságos megölelésekre, és minden oldaltekintetek nélkül az mindenekre nézve már eggyé lett, hazának egyező értelemmel való boldogítására utasíttatnak…"[2435]

A régi típusú érvelés sajátos, a jövőbeli döntési szabadságot korlátozni kívánó változatában is felbukkant. 1791. február 8-án Pozsony megye katolikus követe azt szabta beleegyezése feltételéül a második királyi leirat becikkelyezéséhez, hogy „az Evangelikusok ezzel meg elégedvén, a' Vallás dolga ennek-utána az Ország-Gyűléseiben fel-ne vétessen."[2436] Eszerint most már az 1791. évi rendezés szolgálna majd később örök időre szóló, megváltoztathatatlan jogalapként, korlátozva a későbbi országgyűlések szuverenitását – éppen úgy, ahogyan oly sokan hivatkoztak a korábbi vitában a bécsi és a linzi békék cikkelyeire. Az ország hivatalból első jogásza, Ürményi József személynök beszédében finoman meg is kérdőjelezte ennek lehetőségét, ha nem is elvi oldalról: nem látja, hogy a protestánsok hogyan is kérhetnének a jövőben többet, ha ők is tiszteletben tartják a bécsi és linzi békekötéseket.[2437] Protestáns oldalról ócsai Balogh Péter *septemvir* sokkal határozottabban utasította el a próbálkozást modern típusú érvelést alkalmazva: a jövőre nézve nem lehet megkötni a törvényhozás kezét: „mint Vármegye Követe a' Vallás dolgának jövendő állapottya eránt magát semmire sem kötelezheti". Ugyanő a protestáns (eddig úgy láttuk, döntően történeti) érvelés mögé természetjogi érvet is elhelyez – de már a végszavazás megtörténte után: a protestánsok eddig is csak jogaikat akarták, „ezt nékiek Vétkűl tulajdonítani nem lehet, úgy igaz ügyeknek védelmére a' Természetnek Törvényje kötelezi őket".[2438] Bár ebben az esetben a jövendőbeli diéták szabadságát a katolikus fél akarja korlátozni és azt a protestáns vitapartner védelmezi, általában mégis fordítva merült fel a kérdés, ami indokolt is, hiszen mind általában véve

[2434] Beszédje ő eminentziájának 5., 10.
[2435] Idézi: Kujbusné Mecsei: Szabolcsi követjelentések 111.
[2436] Naponként-való 362. Ez a követelés, mint láttuk, a dunai kerületek álláspontjában már korábban, az 1790. nyarán lezajlott hitlevél-vitában artikulálódott.
[2437] Naponként-való 366. Ennek ellenére a vita későbbi részében Csongrád vármegye követe részéről is felmerült az a kívánság, hogy a tolerancia törvénybe iktatása csak azzal a feltétellel történjen csak meg, hogy a protestánsok garantálják, hogy a jövőben az országgyűlésen nem fognak semmiféle igényt támasztani. Erre Pogány József, Máramaros vármegye protestáns követe felelt azzal, hogy ettől nem kell a katolikusoknak tartaniuk – és ez után következett ócsai Balogh Péter idézendő felszólalása. (Irinyi: Vallásügyi törvény 146.)
[2438] Naponként-való 370.

a politikai elitben, mind konkrétan a diétán nagy többségben voltak a katolikusok. Így a kálvinista Teleki József ugocsai főispán beszédében azon véleményének adott hangot, hogy bár az ellentmondás benyújtásakor elmondott prímási szónoklatot úgy is lehetne értelmezni, hogy az nyitva hagyta a lehetőséget a vallásügy későbbi, ismét csak korlátozó szabályozására, ez aligha fenyegeti a protestánsokat, amíg olyan uralkodójuk van, mint II. Lipót és olyan prímás áll a magyar katolikus egyház élén, mint Batthyány József.[2439]

Felmerülhet az is, hogy Baloghot, a Hétszemélyes Tábla bíráját ugyanúgy a protestánsoktól és a katolikusoktól eddig elkülönített „harmadik hang" képviselőjének tekintsük, mint korábban Telekit. Ha – kétségkívül némileg önkényesen – így teszünk, akkor az összkép valamivel tisztább, áttekinthetőbb lesz. Gondolatisága alapján szintúgy ebbe a körbe lenne sorolható az a gróf Batthyány Alajos, aki nem töltött be semmilyen kormányzati tisztséget. Batthyány ugyanis nagy beszédet tartott a második vallásügyi leirat becikkelyezése mellett 1791. február 8-án a közjót és a felekezetek egyenjogúságát emlegetve. Egyenlőségjelent tett a törvény és a felvilágosodás ügye közé, mondván: „A rezolúció elfogadásával Európa meg fog győzetni arról, hogy a régi tudatlanság homályának eloszlásával, mi is szemléljük már a fölkelő napot…"[2440] Míg azonban egyfelől a „Köz-jónak elő-mozdításá"-ról beszélt, és arról, hogy az eltérő felekezetek tagjai „mint az Országnak Tagja, és egy Polgári Társaságban levők" azonos jogokra jogosultak, ezen modern érvek mellé történetieket (régi típusúakat) illesztett: „Ő Felsége Kegyes Resolutiója által a' Régi Törvényeknek ereje meg-újíttatik".[2441]

Batthyány Alajos közismerten a politikai paletta szélén helyezkedett el radikális nézeteivel, amelyekben Csaba Jenő *Ad amicam aurem* című elemzésével szövegszerűen is kimutatta többek között Rousseau hatását.[2442] Ha nem is a népszuverenitást[2443] hangsúlyozta, de az uralkodó legitimációjában a „polgárok akaratát" már az isteni joggal egyenértékűnek tartotta: „A koronázások oka a fejedelmek emlékeztetése, hogy az ország kormányzását nem csak a születés esetlegének, hanem a polgárok akaratának köszönhetik." Továbbá szerinte a diétán az ország (az ő

[2439] Ballagi: Politikai irodalom 750–751.
[2440] Nem szó szerint idézi Ballagi: Politikai irodalom 748.
[2441] Naponként-való 363. Rokona, a hercegprímás március 5-i szónoklatában a diéta peremén megjelentő radikális vélemények közé sorolta, sőt ezeknek is a legextrémebb példájaként említette Batthyány Alajos gróf beszédét, aki állítólag nem is tudott ennek kiadásáról: „…temessük-el kiváltképpen örökös felejdékenségben Aloysius Groff beszédjének neve alatt tudománnyán kívül nyomtatásban ki-adott mindenek felett leg-érdeklöbb sérelmeket, 's igazságtalan Vádulásokat…" (Beszédje ő eminentziájának 11.)
[2442] Csaba: Ad amicam 20–43.
[2443] Concha Győző szerint ugyan Batthyány szerint valójában csak a nép szuverén, de ez nem francia hatás, hanem Werbőczyre megy vissza, aki szerint a főhatalmat a „nép" engedte át a királynak. (Concha: A kilenczvenes 83–84.)

kifejezésével: „köztársaság") a királlyal azonos súlyú partner a törvényhozásban, és „ha a köztársaság a fejedelemmel együtt alkotja a törvényeket, nincs miért hálálkodjék ennek s beleegyezését gyáván, a törvényhozó társhoz nem illő módon keresse, vagy a törvényjavaslatokat sérelmeknek mondja, midőn mind a két rész jogának egyforma súlya van az igazság mérlegében."[2444] Batthyány Alajosnál tehát tulajdoképpen nem is az a figyelemre méltó, hogy a közjóra apellálva és a felekezeti egyenjogúságot állítva szólt hozzá a vallási vitához, hanem az, hogy még ő is hozzábiggyesztett érvelése végére egy „régi típusú" történeti érvet.[2445]

Ha végül belegondolunk abba, miként került rendezésre a tolerancia a társországok esetében, azt láthatjuk, hogy a történeti jogot hangoztató 18. század végi „politikusok" sem ragaszkodtak a bécsi és linzi békék érvényességéhez a politikai realitások ellenében. A hitlevél vitájában a horvátok kivételt kértek a vallásügy új szabályozása alól (valószínűleg nem is a protestánsoknak, hanem az egyúttal az ortodoxoknak[2446] adandó jogoktól félve).[2447] Bár a protestánsok tiltakoztak,[2448] a horvátoknak megadandó kivételt azzal vette védelmébe a rendek többsége, hogy bár kiterjesztették a bécsi béke hatályát Horvátországra, ezt 1741-ben felülírták egy ellenkező értelmű új törvénnyel.[2449] De ha ezt meg lehet tenni Horvátország esetében, miért ne lehetett volna érvényesnek tekinteni a felkezeti kérdés megszorító értelmű, az ellenreformáció szellemében a 17. század végén vagy a 18. század elején hozott magyar törvényi szabályozását? Illetve miért ne lehetett volna 1790-ben vagy 1791-ben (például a türelmi rendeletre építve) teljesen újraszabályozni a felekezeti kérdést? – tehették volna fel a kérdéseket a katolikusok a vitában a diéta törvényhozó szabadságát állító (általunk most „új típusúnak" nevezett) argumentációval.[2450]

[2444] Idézi: Concha: A kilenczvenes 85.

[2445] Itt jegyzem meg, hogy 1790–1791 előtt a 18. századi (illetve feltehetően a korábbi) magyar országgyűlés szinte egyáltalán nem őrizte meg egyes nagy parlamenti beszédek hagyományát sem (nem hogy ezek szövegét) – szemben a kortárs európai parlamentekkel. (Feuchter–Helmrath: Einleitung 9–10.) Ez egy olyan, esetlegesen jelentőségteljes hiány, amelyet (talán a diétára vonatkozó ábrázolások már említett hiányával együtt) később érdemes lenne összehasonlító vizsgálatokkal értelmezni.

[2446] Róluk az 1791: 27. tc. szólt. (Pajkossy: Abszolutizmus és rendiség 136.)

[2447] Amikor Keresztesi József a horvát követekkel ebédelt, rögzítette, hogy ők teljesen elutasítják a vallási toleranciát. Ekkor azonban szó sem volt az ortodoxokról, hanem Bedekovics egyértelműen a protestánsokról beszélt. (Keresztesi 277.)

[2448] Irinyi: Vallásügyi törvény 84.

[2449] Naponként-való 137–138. Végül az 1791: 26. tc. nem vonatkozott Horvátországra. (Pajkossy: Abszolutizmus és rendiség 136.) A társországokat meghagyták helyhatósági törvényeik használatában, így ott a protestánsok továbbra sem kaptak birtokszerzési és hivatalviselési jogokat. (Ballagi: Politikai irodalom 699.)

[2450] Természetesen elképzelhető egy ezzel szögesen ellentétes irányú, de hasonló jellegű érvelés is. Ha már a régi törvényeket tartjuk meghatározónak, akkor miért ne lehetne a 17. századinál régebbi törvényeket tekinteni irányadónak a felkezeti kérdésben? A röpirodalomban fel is merült az a

Ebből a mozzanatból is világosan látszik, hogy a döntő mindig az volt, milyen hatalmi viszonyok, milyen politikai erőviszonyok álltak az egyes érvelések mögött. A politika szereplői számára több lehetőség is nyílott véleményük kifejtésére, több politikai nyelv eszközkészletéhez fordulhattak. A protestáns álláspont legtöbb megnyilvánulását a múltra orientált történeti érvelés jellemezte: a múlt felé fordulva, a bécsi és a linzi béke megváltoztathatatlanságára apelláltak – ha nem is kizárólagosan. A katolikus érvelésekben megjelenik ez az argumentum is, de a törvényhozó hatalom szuverenitásának érve is. Az államhatalom képviselőinek és a hozzájuk e kérdésben közel álló felvilágosult személyiségeknek szintén vegyes típusú érvelése egyfelől a közjót emlegeti, az általános, elvont jogokat, míg emellé társítják a történeti múlt kötelező erejére, a valaha kialakított és már megváltoztathatatlan elrendezésre építő érvelést. Mintha még Pászthory Sándor és Batthyány Alajos is megpróbáltak volna a kétféle érvvel két eltérő gondolkodásmódú célközönséget is meggyőzni.

Abból a tényből, hogy a 18. század végének Magyarországán a politikai vitákban mindkét típusú, a múltra orientált és a jövőre tekintő érvelés egyaránt alkalmazható volt (és mivel ez nyilvánvalóan nem így volt sem száz évvel korábban, sem száz évvel később), kitűnik, hogy ez átmeneti időszak volt a politikai gondolkodásban: egymás mellett éltek olyanok, akik világszemléletét a régi idők, régi dolgok, régi intézmények idealizálása dominálta, és olyanok, akiknek az időszemléletét a jövő felé fordulás jellemezte, és a változástól már javulást vártak, nem pedig romlást. A politikai viták vegyes érvelései mutatják a legjobban, hogy a politikai gondolkodás tekintetében ez a teljes időszak, beleértve az 1790–1791. évi diéta időszakát, Magyarországon is a *Sattelzeit*, a nyeregidő kora volt.

Ezen vegyes érvelések egyébiránt kérdéseket vetnek fel abban a tekintetben, hogy a politikai nyelv-e a legjobb kifejezés, amelyet alkalmazhatunk. Talán jobb lett volna, ha a politikai nyelv helyett inkább a beszédmód kifejezés[2451] terjedt volna el, hisz a 18. század végi szövegek legfőbb jellemzője éppen a különböző gondolkodási rendszerekhez tartozó elemek keveredése egyes szövegeken belül. Eltérő politikai nyelvekről talán inkább akkor lett volna indokolt beszélni, amikor azt akarjuk kifejezni, hogy azért nem értik egymást a felek, mert a megértés közös alapja hiányik. Márpedig erről ritkán volt szó. De a fogalom általánosan elterjedt volta miatt a későbbiekben én politikai nyelvekről fogok beszélni.

---

politikai erőviszonyok miatt a diétán nem képviselhető nézet, hogy akár a bécsi és linzi béke által sem hatályon kívül helyezett régi (16. század eleji) protestánsellenes törvényeket is fel kell eleveníteni. (Ballagi: Politikai irodalom 715.) Jól látható mindebből, hogy az aktuális hatalmi viszonyok hatására választódtak ki a *Corpus Juris* széles kínálatából azon törvények, amelyeket előbb sarkalatosnak neveztek, később pedig az ország ősi alkotmányához tartozónak ismertek el.

[2451] Vö. Debreczeni Attila definíciójával: Debreczeni: Tudós hazafiság 489.

Konklúziónknak tehát éppen az átmenetiség regisztrálását tekinthetjük, hiszen az ebben a politikai vitában egymással szembekerülő táborok politikai profilja tekintetében nem látszik relevánsnak az érvkészlet megválasztása. Semmi értelme nem lenne azt mondani, hogy például a katolikusok inkább „haladók", a protestánsok inkább „retrográdok" lettek volna – sőt egyáltalán az ilyen minősítések önmagukban is már egy olyan teleologikus múltszemlélet lenyomatát viselik magukon, amellyel már aligha azonosulnak sokan. Arról van szó, hogy a századvég vitáiban általánosan elismert relevanciája volt mind a múlt irányuló „régi típusú" történeti érveknek, mind a jövőre orientált időszemléletet tükröző érveknek, amelyek a közjó előmozdítását hangsúlyozták, vagy adott esetben a törvényhozó hatalom szuverenitását védték attól, hogy a múlt vagy a jelen döntéseivel béklyózzák meg. Ezeket az érveket azután bármelyik politikai tábor elővehette akkor, amikor alkalmazásuk hasznosnak tűnt.[2452] A lényeg az, hogy jól láthatóan abból indultak ki, hogy a rendiségnek a diétán összegyűlt képviselői olyan csoportot jelentettek, amelyre mindkét, „új típusú" és „régi típusú" érvrendszer hatással lehetett.[2453] Az időszemlélet alapján „haladó" és „retrográd" csoportokat azonosítani már csak azért sem lehet a 18. század végének magyar politikai életében, mert a felekezeti kérdés törésvonala csak az egyik, és egyértelműen nem a legfontosabb volt a korszakban: már nem a rendi konfesszionalizmus korszakában járunk. Ez rögtön nyilvánvalóvá válik, ha más aspektusból tekintünk erre a vitára.

Ezt a vallásügyi vitát elemezve ugyanis csak az egyik lehetőség a múltra és a jövőre orientált gondolkodás különbségét vizsgálni, és természetesen egyéb értelmezések is relevánsak lehetnek. Éppen jelen munka fő kérdésfeltevését illetően adódik egy fontosnak látszó következtetés. Ha visszakanyarodunk a konfesszionális rendiségről az alkotmányos rendiségre való áttérés gondolatához, akkor jelentősnek találjuk azt a mozzanatot, hogy már voltak olyan kortásak, akik a vallási kérdés eldöntését 1791-ben a nemzeti szempontok felülkerekedéseként értelmezték: Szabolcs vármegye követei, Vay István és Zoltán Pál záró jelentésükben így foglalták ugyanis össze protestáns szemszögből a történteket: „a vallás dolga is a katolikus statusok sokkal nagyobb részinek is hazafiúi törekedésével és megegyezésével végképpen megállapíttatott."[2454]

[2452] Tulajdonképpen már az is eredménynek tekinthető, hogy világossá vált, és pedig azok számára is, akik csak és kizárólag a haladás szemszögéből szemlélik a múltat, hogy a rendiséget a 18. század végén nem lehet tisztán a múltra orientált politikai erőnek tekinteni, és a kormányzat (adott esetben a – felvilágosult vagy már kevésbé felvilágosult – abszolutizmus) politikai erői velük nem a jövő letéteményeseiként álltak szemben. Nem tartható tehát az a történészi elbeszélés, amely a rendiséget pusztán maradiság és kizsákmányolás kettősségével jellemzi.

[2453] Ez úton szeretném megköszönni Szűcs Zoltán Gábor megjegyzéseit, amelyeket jelen szövegrész egy korábbi változatához fűzött (Szijártó: A kosellecki „nyeregidő"), és amelyek nagyban hozzásegítettek ahhoz, hogy álláspontom e kérdésben kikristályosodjék.

[2454] Kujbusné Mecsei: Szabolcsi követjelentések 111., 118.

Hasonlóképpen Concha Győző arról számol be, hogy a „kalocsai érsek értekezletére meg nem jelenő katolikusok azzal indokolták elmaradásukat, mert »nem úgy mint hazafiak, de tsupán tsak mint katholikusok hívattak meg… mert statusba statust formálni illetlennek lenni tartottak, … mert előbb vagyunk magyarok, csak azután katholikusok, s ámbár a szabadságnak részét képezi, hogy magányosok az alkotmányról irjanak és tárgyaljanak, úgy a szabadsággal ellenkezik a nemzet egy részét a vallás zászlója alá hívni és a polgári alkotmány hatályosságát és biztosságát a változó vallási nézetekre alapítani."[2455] Ennél világosabban nem is lenne kifejezésre juttatni, hogy a konfesszionális rendiség korszaka véglegesen letűnt. Noha még nagyon sokan voltak, akik számára a felekezeti szempontok, sőt a felekezet alapú megosztottság maradt a legfontosabb, már nem tudták érvényre juttatni akaratukat: a rendiség egészében végül is kisebbségbe szorultak. Ez nyilvánult meg abban is, hogy a magyar rendek a vármegyei utasítások tanúsága szerint egységesen visszautasították a józsefi vallási toleranciát (még a protestánsok is), mert az rendeleti úton lett bevezetve, és ragaszkodtak az „alkotmányhoz", a diéta kizárólagos törvényhozó jogához és a felekezeti ügyben a 17. századi békekötéseken nyugvó törvényes alaphoz. Úgy is értelmezhetjük a történteket, hogy ez az egység fontosabb volt hosszú távon a megosztó felekezeti vitánál, tehát az a tény, hogy a magyar rendek képesek voltak meghaladni a konfesszionális rendiséget, és eljutottak az alkotmányos rendiség képviseletéig, amely azután lényegében létrehozta a reformkort és 1848-at, megalapozva a modern Magyarországot.

Ünnepi beszédek és politikai nyelvek

Voltak olyan sztenderd alkalmak a 18. századi diétán, amikor bizonyos szereplők beszédeket mondtak. A királyi előterjesztések átadása alkalmával vagy az egyéb, ceremoniális célból elmondott beszédek hosszú időtartamot felölelő összevetéséből nyílhat lehetőség annak megállapítására, hogy a politika nyelve tekintetében milyen változások mentek végbe, milyen tendenciák érvényesültek. Persze az ilyen beszédekből nem azt tudjuk meg, hogy az illető szónokok mit gondoltak, hanem azt, hogy mit illett mondaniuk – vagyis a normákat. De ezt is kettős fénytörésben, mert a beszédből valójában az derül ki, hogy a szónok mit gondolt arról, hogy a közönség mit tart illendőnek. És ez a közönség nem is egyszerűen a diétára összegyűlt rendeket jelentette – ennél szélesebb publikuma volt a szónoknak. Nem véletlenül gondolt a közjóra Batthyány Lajos nádor előbb a többieknél. Róla mint volt kancellárról feltételezhető, hogy nagyobb figyelmet fordított beszéde bécsi közönségére a többi szónoknál. Skinner arra figyelmeztet, hogy a kutatónak figyelnie kell arra is, hogy az illető

[2455] Concha: A kilenczvenes évek 66.

terminus (ebben az esetben mondjuk a közjó) milyen másik fogalom helyét foglalta el[2456] –, illetve esetleg pont fordítva: mely más fogalom lépett ennek helyére vagy szorította ki egyébként a közbeszédben elfoglalt pozíciójából. Ezért a ceremoniális beszédeket nemcsak hosszabb időtávban vizsgáljuk (összhangban egyébként Ihalainen és Palonen említett ajánlásával), hanem azonnal összehasonlításban is: a kancellári beszédeket és a rendiség álláspontjainak eltérő hangjait (személynök, nádor, prímás) mindig egymással összevetve fogjuk tárgyalni.[2457]

Az időszemlélet Koselleck elgondolásaira építő fenti vizsgálata után ezért 18. század politikai nyelveit lehet górcső alá venni, és pedig (ahogy korábban idézett finn kutatók vagy magyar kollégák javasolták) a cambridge-i eszmetörténeti iskola bizonyos belátásaira alapozva a felekezeti kérdés problematikája mellett a ceremoniális beszédek elemzését elvégezve. A hosszabb távú vizsgálat az időszemléletet direkt módon (és nem egy *proxy* változó közbeiktatásával) teheti elemzés tárgyává, miközben talán a diskurzus egésze vagy az alkalmazott politikai nyelv sajátosságai is jobban kidomborodnak.[2458] Erre teszünk most kísérletet.

E célból áttekintettem a legkönnyebben hozzáférhető nagy országgyűlési forrásgyűjtemény, az Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteményét, majd végignéztem a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában is a diétai naplók négy sorozatát a Kancelláriai és a *Regnicolaris* Levéltárban az 1712 és 1765 közötti időszakra, és végül megnéztem az 1790–1791. és 1792. évi országgyűlések nyomtatott magyar és latin nyelvű naplóját.[2459] Az elemzés tehát a diéta elején szokásos, ceremoniális alkalmakhoz kötődő, hagyományosan magyar nyelvű beszédekre irányult abban a reményben, hogy ez majd kapcsolódást enged a századvégről tett korábbi eszmetörténeti gondolatmenethez is. Az volt a kiinduló feltevésem, hogy viszonylag egynemű megnyilatkozássort fogok tudni feltárni viszonylag hosszú távon, ami lehetővé teszi a longitudinális vizsgálatot. Eredetileg csak a királyi propozíciók átnyújtása alkalmával az uralkodó nevében elmondott magyar nyelvű kancellári beszédet és a rendek nevében adott latin nyelvű prímási válaszbeszédet gondoltam

[2456] Skinner: Jelentés és megértés.

[2457] Itt hívnám fel a figyelmet Hende Fanni jelenleg folyó kutatásaira, amelyek keretében többek közt ceremoniális célú beszédeket is vizsgál. Első ilyen irányú eredményeit, a III. Károly, illetve királyi biztosainak bevonulásakor 1712-ben, illetve 1722-ben elhangzott beszédek elemzését lásd Hende: Köszöntőbeszédek.

[2458] Azt sajnos nem remélhetjük, hogy olyan konzisztens közjogi elmélet körvonalai rajzolódnak ki ezen beszédekből, mint a 18. századi francia parlamentek feliratairól. (Vö. Rogister: Parlementaires 31.)

[2459] 700.451, 700.452, 700.453, 700.454, 700.456. 700.457, 700.458, 700.462, 700.463, 700.464, 700.465, 700.466, 700.467, 700.468, 700.469, 700.473, 700.474, 700.475, 700.476, 700.477, 700.478, 700.479, 700.480, 700.482, 700.483, 700.484, 700.485, 700.486/1, 700.486/2, 700/486/3, 700.487, 700.488, 700.489, 700.490, 700.491, 700.493, 700.503, 700.504, 700.663, Naponként-való, Naponként-való 1792, MOL A95 11–28. kötet, N50 6. kötet, N51 6. kötet, N52 6. kötet, N53 3–5. kötet, N54 3–5. kötet, N55 6–11. kötet, N114 6–15. kötet, N120 13., 17–25. kötet.

kikeresni,[2460] de mivel sajnos nem sikerült minden diétáról ilyent találnom, szélesebbre tártam a keresést, és a diéta megnyitásával elmondott személynöki, alsótáblai üdvözlőbeszédeket is kiírtam, illetve a felsőtáblát üdvözlő nádor beszédét. Továbbá kiderült, hogy az uralkodó sokszor maga is beszédet mondott javaslatainak átadása alkalmából. Természetesen ezeket is megvizsgáltam. Összességében tehát az alábbiakban a magyar rendiség öt vezető figurájának a politikát illető elképzeléseiről kaphatunk képet ezen beszédekből nyolc időpontból (leszámítva természetesen a forráshiányokat), pontosabban – ahogy ez már jeleztem – azt fogjuk látni, hogy ők mit tartottak a politikai közösség egésze (vagy többsége) által elfogadott vagy legalábbis elfogadható nézeteknek.

Érdemes azon is elgondolkodni, hogy a 18. század első felében vajon miért nem tartották mindig fontosnak a forrásokban szó szerint megőrizni ezeket a beszédeket, és még a század derekáról is miért csak hiányosan maradtak ezek fenn. Nemcsak a források sajnálatos hiányát lehet ugyanis detektálni, hanem a források árulkodó – mégpedig érdektelenségről árulkodó – hiányát is. Úgy tűnik, hogy a király és az ország *tractatus diaetalis*a, ennek diszkurzív részletei még sokáig nem bírtak azzal a fontossággal, mint például a 18. század vége felé. Azt mondhatjuk talán, hogy míg a 17. század jó részében vagy a 18. század elején a rendek és az uralkodó konfliktusait jórészt fegyverekkel döntötték el, vagy legalábbis csatatereken zajlottak, és ezek tanulságai voltak a meghatározók, a politika a 18. század közepétől lett fokozatosan az idézett schmitti tézis szerint nyelvi-diszkurzív jelenség Magyarországon is, és a ceremoniális diétai beszédek szövegének megőrzését ennek egyik kifejeződésének tarthatjuk. Még az 1751. és 1764–1765. évi országgyűlésről is sok olyan napló volt a kezemben, amely a kancellári, az uralkodói és a prímási beszéd (esetleg a nádori és a személynöki üdvözlet) közül csak az egyik vagy a másik szövegének rövid kivonatát őrizte meg, és ezekből sokszor még a többi beszéd elhangzásának tényére sem derülne fény. Már önmagában véve az a tény is, hogy 1790-től magyar és latin nyelven is publikálták az országgyűlés hivatalos naplóját és iratait, jól mutatja azt a változást, amely végbement a politikában és a közgondolkodásban.[2461]

A ceremoniális szövegekből kirajzolódik valamilyen kívánt, ideális állapot képe, hiszen a rendi dualizmus mindkét pólusán megfogalmazódik egy-egy (mindenképpen árulkodó) ideál: a

[2460] Ez a procedurális elem a *sejm* és a Reichstag eljárásrendjében is lényegében azonos módon jelent meg. (Lichy: Politics with words 78–81.)

[2461] Természetesen nem csak nálunk: az *Assemblée Nationale*-ban elhangzó beszédeket Angliától Németországig, Svédországtól Itáliáig és Szentpétervárig olvasták. (Les grands discours 2–3.) Franciaországban viszont már korábban is volt érdeklődés a politikai beszédek iránt: az 1770-es évektől a *parlament*-k (felsőbb bíróságok) ülésein előadott sérelmi beszédeket titkos csatornákon terjesztették. (Bidouze: Pour une anthropologique 115.)

dc_1391_17

rendek bizalmát és kooperációját megnyerni kívánó[2462] uralkodó, illetve képviseletében a kancellár részéről egyfelől, és az uralkodónak különféle okok miatt hízelegni kívánó, már a rendek nevében, de részben hozzájuk is szóló prímás, nádor vagy a személynök részéről másfelől. Erre még akkor is esély kínálkozik, ha a legtöbb beszédnek csak latin nyelvű kivonatát sikerült megtalálnom.

Elvárások és ideálok a 18. századi országgyűléseken

1712. május 20-én a királyi előterjesztések átnyújtása alkalmával elmondott beszédében gróf Illésházy Miklós kancellár a „magányos dolgok"-kal szembeállított „közönséges dolgok" előmozdítását várta a rendektől. Nyílt hízelgéssel fordult hozzájuk: „jollehet több országnak és a Romai Szent Birodalomnak is sűru dolgai, és messzeföldön való létele is Eöfölsége előtt voltanak, mindazonáltal kívánván ezen kedves orszagot megvigasztalni maga személlye szerént nem tsak felséges császári várába sietett Bétsbe jönni, hanem ide ezen kedves országába…" Koronázása mellett azt nyilvánította a diéta fő feladatának, hogy „kívan olly rendeléseket tenni, melly által közönséges igazságnak folyása és a hazának békességben való maradása lehessen." Ehhez kéri a rendek támogatását, kérve őket „az ő felséges igyekezetét előmozditani, és minden magányos dolgokat, tekinteteket és tetovazásokat félretévén, a közönséges dolgokat serények [feltehetően: serényen] kimunkálodni".[2463]

Magától értetődő, hogy miért volt III. Károly kormányzásának egyik kiemelt programpontja 1712-ben a béke fenntartása. Az pedig, hogy a magánérdekek képviseletével szemben a rendektől a közérdek előmozdítását kívánta, többféle politikai ideológia alapértékeinek metszetére utal csupán: nemcsak a klasszikus republikanizmus szabadságközpontú ideológiája tűzte zászlajára ezt a gondolatot, hanem a közjó az abszolutizmus számára is megkerülhetetlen alapérték maradt, csak éppen más, már a jövőre irányuló szemlélet kulcsfogalmaként. Amit pedig a maga részéről ígért a kormányzat, az pontosan ez utóbbi: a „közönséges igazság" képviselete volt. Vagyis azt célozta meg a kancellár beszéde, ami a feltehetően a republikanizmus fogalmaiban gondolkodó nemesi ellenzéknek ugyanúgy érték volt, mint a bécsi bürokratáknak. A közjó fogalmának használata megengedte mind a múltra, mind a jövőre irányuló szemlélet érvényesítését. Az ősi alkotmány múltra irányuló felfogásához épp úgy illeszkedett, mint a jövőre orientált, modern természetjogi felfogáshoz (és a későbbiekben akár ennek felvilágosult abszolutista variánsához is). Vizsgálatunk első mozzanataként azonosítani tudjuk tehát a rendi dualizmus politikai struktúrájának keretében kimunkálható kompromisszumok elvi alapját. Ebből azonban nem következik automatikusan az,

[2462] Vö. Thomas Bisson koncepciójával, aki „ceremoniális meggyőzésről" beszél, hangsúlyozva a beszédek ezen hatását. (Lichy: Politics with words 77–78.)
[2463] 700.503 51–52.

dc_1391_17

hogy a magyar rendiség a politikai diskurzusban ténylegesen használta volna a közjó fogalmat – és valóban azzal fogunk találkozni, hogy ez (kifejezetten a jövőre orintált elképzelés formáját öltve) sokáig csak a másik politikai térfélen volt használatos.

Beszédében a prímás, Keresztély Ágost szász-zeitzi herceg lojálisan hangoztatta, hogy III. Károly „nehai boldog emlékezetű Szent István Magyarország elso királya és apostola successora," és megelőlegezett bizalommal fordult felé az ország rendjeinek nevében a majdani hitlevélre utalva: „el is hiteti az ország magával, hogy azon [ti. Szent István] és következendő királyaktol is az országának adott és confirmált törvényeit, szabadságait és szokásait szent diplomájával megerősítvén és arra királyi hitit letévén, megtartja és tartatja Előfelsége és az országnak határait is öregbiteni kívánja…" Először tehát Magyarország törvényei, privilégiumai és szokásai szerepelnek azon a kívánságlistán, amelyet a magyar rendiség egyik első számú (habár idegen származású, de a magyar rendiség ügyével teljesen azonosuló[2464]) reprezentánsa benyújtott a megkoronázására váró királynak. Az előző vizsgálat szemüvegén nézve a szöveget egyértelmű a prímás múlt felé forduló gondolkodása, szemben a kancellár jövőre irányuló felfogásával: ez megőrizni akarja a régen kialakult állapotot, míg az serény munkálkodásra int, hogy a jövő jobb legyen a jelennél. A prímás – a lojális hangvételhez visszatérve – azzal anticipálja a rendek deklarált bizalmának meghálálását, hogy kinyilvánítja: III. Károly „ezen hazának bikességben valo megtartására ezentúl és szivessen igyekszik". Cserébe pedig ígéri: „az egész ország is Előfelsége, mint örökös ura és szárnyai és áldott gondviselése alatt megnyugodni és mindenkor megmaradni igyekszik…"[2465] A békesség tehát mindkét fél részéről kívánt és ígért állapot volt, ami teljesen érthető1712-ben.

Nem világos, hogy ezen beszéd latin változatát mondta-e el a bíboros III. Károly tiszteletére valamivel korábban (amely így bekerült egy diétai naplóba közvetlenül a király bevonulásáról szóló május 19-i bejegyzés és a propozíciók átadásáról szóló május 20-i beszámoló elé), vagy a magyar szöveg esetleg hevenyészett összegzése volt-e a másutt latinul fellelhető eredeti május 20-i diétai szónoklatnak. Mindenesetre Keresztély Ágostnak latin nyelven is fennmaradt egy beszéde, amely a királynak a békesség és a nyugalom létrehozására irányuló törekvését hangsúlyozta, és hogy Károly „legigazabb kérelmeiben megvígasztalja" Magyarországot, azaz jogos sérelmeit orvosolni fogja. „Ha pedig Felséged a leghatározottabban eltökélte magát, hogy minket, magyarokat mentességeinkben, kiváltságainkban és szabadságainkban a legkegyelmesebben megtartani kíván", a rendek cserébe életüket és vérüket ajánlják.[2466] Ha nem is egyeznek meg szóról szóra, de

[2464] Vö. Szijártó: A diéta 188.
[2465] 700.503 54.
[2466] MOL N120 13. kötet 453–454. 1712. május 19-én, III. Károly fogadásakor a határon, konkrétan Wolfstahl határmenti alsó-ausztriai faluban elmondott beszédében a katolikus egyház másik

szemléletét tekintve ez a beszéd teljesen egy tőről fakad a magyar nyelvűvel. Két figyelemre méltó vonása a rendi dualizmus alkuhelyzetének nyílt ábrázolása és a múlt felé forduló attitűd. Persze a mentességeket, kiváltságokon és szabadságokon lehetett egyfelől a nemesi adómentességet és egyéb privilégiumokat is érteni, míg másfelől jelölte a politikai közösség egészének, a *regnum*nak az autonómiáját biztosító jogokat: a vármegyei önkormányzat szervezetét, a rendi részvételt a bíráskodásban és a törvényhozásban. Talán nem túlzás azt mondani, hogy éppen ez volt benne a szép: akárki hivatkozott az ország ősi privilégiumaira, ott helyezte el a hangsúlyt az előző skálán, ahol éppen akarta, míg hallgatója is pontosan ugyanígy tett. Így lettek ezek a flexibilis fogalmak széleskörű társadalmi-politikai konszenzus kötőanyagává évszázadokon keresztül.

1722. június 30-án a gyengélkedő személynök helyett felsőbüki Nagy István alnádor mondta el a diéta kezdetén az alsótáblát üdvözlő beszédet. Ennek kulcsfogalmai még mindig a béke és a nyugalom voltak, és ennek szellemében (de már teljesen aktuálisan) már a *Pragmatica Sanctio* mellett érvelt az alnádor, amely az országnak védelmet biztosítana a bajok ellen. Ezt követte Szluha Ferenc ítélőmester híres beszéde, amelyben a nőági trónöröklés elfogadását ajánlotta, és amelyet a várható lelkes éljenzés fogadott. A rendek előbb a mágnásokat értesítették a határozatról, majd az egész diéta döntését küldöttséggel üzenték meg Bécsbe III. Károlynak.[2467]

Ezen a diétán július 8-án történt meg a királyi előterjesztések átadása. A feltehetően magyar nyelven elmondott kancellári beszédnek csak latin kivonatát tudtam fellelni. Gróf Illésházy Miklós arra buzdította az ország rendjeit, hogy „a köztük lévő magánjellegű és egyéb ellenségeskedést és meghasonlást félretéve fogjanak neki közügyeknek, így mozdítsák elő, gyorsítsák fel" tárgyalásukat. A szász herceg esztergomi érsek latin nyelvű válaszbeszédében (melynek szintúgy csak kivonatát találtam meg) a III. Károly iránti odaadást hangsúlyozta, de ezt rögvest összekötötte a rendek követeléseivel: a király „bízzon bennünk, magyarokban, akiknek a legkegyelmesebb módon meg fog őrizni kiváltságainkban, szabadságainkban." A király beszéde 1722-ben válasz volt a prímásnak,[2468] és summázata megtalálható ugyanebben a diétai naplóban. III. Károly „az

---

bíborosa, gróf Csáky Imre kalocsai érsek is arra helyezte a hangsúlyt, hogy a király a polgárháború és a pestis pusztítása után békét és nyugalmat hoz: ő a napütés a viharfelhők elvonulta után. (Hende: Fogadási ceremónia 110.)

[2467] MOL N114 7. kötet *Diarium diaetae Poson*[*iensis*] *a*[*nnorum*] 1722 *et* 23. (A Szapáry János Péter gróf ercsi könyvtárában található eredetiről másolva.) 3. skk. Itt a minden bizonnyal magyarul elmondott alnádori beszéd latin nyelvű kivonata olvasható csak.

[2468] A később sztenderdnek tetsző rendszerben az uralkodó a kancellár után beszélt, ha jelen volt a ceremónián, és a prímás beszéde volt az utolsó a sorban, amelyre akkor került sor, amikor átvette az uralkodó kezéből a királyi előterjesztéseket. Itt azonban, úgy tűnik, III. Károly reagálni akart a prímás beszédére, ezért emelkedett szólásra. Hogy eredetileg nem akart-e beszélni, és csak hirtelen elhatározásból emelkedett szólásra, és ezért törte meg a szokásrendet, vagy pedig még nem létezett

egyebeket illetően belenyugodott a szász herceg bíborosnak a rendek részéről ajánlott kegyes ajánlásaiba", de egy dolgot kiemelt: „szándékai nem egyébre irányulnak, mint az ország megmaradására, amelyben az ország java megőrizhető, és nem mulasztja el, mint hogy a karok és rendek jogai és szabadságai megőriztethessenek, és mivel a rendszeres bizottsági munkálatok ezek megőrzéséhez nagyban hozzájárulnak, ezek kidolgozása neki a szívén fekszik."[2469] A ceremóniát ekkor nem a rendek szokásos kézcsókja zárta, mivel a király ruhája (mely szintén a szívén feküdt) túl meleg volt, és szerette volna mielőbb végét vetni a ceremóniának. Vagyis az uralkodó a kancellárral szemben a (köz)jót említi már, de sajátos régimódisággal egyfelől „az ország javá"-nak *megőrzéséről* beszél, másfelől pedig rögvest emellé állítja az ország megmaradását. Vagyis itt vizsgált szövegkorpuszunkat tekintve a (köz)jó első bátortalan felbukkanása még egyértelműen a múlt felé orintetált gondolatban történik. A „megőrzés" szó háromszori felbukkanása ebben a nyúlfarknyi szövegben (a hasonló „megmaradás" mellett) ezt jól illusztrálja.

Egy másik szövegváltozat a kancellár beszédéből szintén közügyeket emeli ki (itt: *status publica*), az esztergomi érsekéből pedig azt, hogy a karok és rendek Isten után őfelségébe vetik bizalmukat, és „könyörögnek szabadságaiknak és kiváltságaiknak megerősítéséért." Erről őfelsége biztosítja őket: „ezek megőrzésénél semmit sem kíván jobban, csak az ország javát", és a rendszeres bizottsági munkálatok ahhoz sokban hozzájárulnak, ezért kidolgozásuk a szívén fekszik.[2470]

A bártfai városi levéltárból származó naplóban a király beszédének több további eleme felbukkan: ezek közül a béke, a stabilitás és a nyugalom az előző diétáról is jól ismert céljai III. Károly uralkodásának, új elem viszont a nőági trónöröklés kérdése. Végül itt előfordul a többi szövegből hiányzó közjó (*bonum publicum*) is, méghozzá célként tételezve – de jellemző módon éppen „az országlakosok megmaradása" kifejezés (egy kifejezetten a múltra orientáltnak nevezhető célkitűzés) mellé párosítva.[2471] Talán feltételezhetjük azt, hogy III. Károly ténylegesen a közjó fogalmat használta beszédében, csak hallgatói közül nem mindenki jegyezte meg ezt a terminust – de nagy szerencsénkre legalább egy ilyen akadt.[2472]

---

a későbbi 18. századi adatokból visszatükröződő szokás, ezt csak a 17. századi országgyűlésekkel foglalkozó kollégák kutatásai tudják tisztázni.

[2469] MOL N114 7. kötet, *Diarium diaetae Poson*[*iensis*] *a*[*nnorum*] 1722 *et* 23. (A Szapáry János Péter gróf ercsi könyvtárában található eredetiről másolva.) 18. Erdődy Gábor egri püspök beszédének a fő motívuma a béke és a biztonság volt, amelyekhez a nőági örökösödés gondolatát kapcsolta, amikor a királyi biztosokat a határon fogadó küldöttség szónokaként mondott korábban beszédet. (Hende: Köszöntőbeszédek.)

[2470] MOL N114 7. kötet, *Diarium diaetae Poson*[*iensis*] *anni* 1723. (Batthyány bíboros könyvtárából másolva) 533.

[2471] MOL N114 6. kötet 324.

[2472] Ezt valószínűbbnek tartom, mint azt a lehetőséget, hogy a beszédben eredetileg nem szerepelt ez a fogalom, és csak az értelmező-lejegyző tevékenység eredményeként került bele a szövegbe.

Régi ismerősünk, Prileszky Pál herceg Esterházy József özvegyének követeként volt jelen ezen a diétán. Ebben a minőségében készített országgyűlési naplójának alapján készített egy másikat felsőbüki Nagy István. Ebben a kötetben a kancellár beszédéből (mely szintén rövid latin összegzés formájában található itt meg) az a további elem emelhető ki, hogy a király cselekvésének mozgatórugóiként „az ország szolgálata" és a „*permansio publica statuum*" kerül megjelölésre, amely elég furcsa fogalomnak tűnik, de az bizonyos, hogy jól kifejezi a továbbra is a múlt felé forduló irányultságot. A prímás beszédében kifejezte a magyarok bizalmát, hogy őket őfelsége „megőrzi szabadságaikban és előjogaikban". (Erre adta azután már ismert válaszát III. Károly.)[2473]

Érdekes kontraszt, hogy míg az egyik oldalon a közügyek előremozdításának propagálásán (homályban hagyva annak konkrét tártalmát) csak maga III. Károly lépett túl a *systematica commissio* reformjainak ajánlásához, addig a másik politikai térfélen a rendek nagyon világosan rögzítették követeléseiket (amelyek kimerültek a kiváltságaikhoz való ragaszkodásban). Ezeket esetenként egészen explicit módon tették feltételévé amúgy elvárt lojalitásuknak.

1728. május 26-án[2474] a szokásokkal ellentétben nem a kancellár adta át a királyi propozíciókat a diéta ünnepélyes megnyitásakor, hanem az egyik királyi biztos, Kinsky gróf. Egy naplóban sem az ő szónoklatából, sem a válaszbeszédből semmi sem található,[2475] máshonnan azonban kiderül, hogy Kinsky gróf beszédében a nőági trónöröklésen kívül gyakorlatilag semmit sem érintett.[2476] Egy harmadik szövegváltozatból is csak azt tudom emellett kiemelni, hogy a rendeket arra intette, hogy „serényen munkálkodjanak a király és az ország nyereségén, gyarapodásán és hasznán",[2477] – azaz itt a közjó kifejezetten a jövőre irányuló, de explicit módon meg nem említett felfogása érvényesült. A prímás válaszbeszédét egy másik naplóban találtam csak meg, de semmi érdemit nem tartalmazott vizsgálatunk szemszögéből tekintve.[2478]

[2473] MOL N120 17. kötet 71–73.

[2474] Minden általam ismert forrással szembehelyezkedik egy országgyűlési napló (MOL N114 10. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1728 *et* 1729, gróf Szapáry János Péter könyvtárából másolva 311.), amelyben a május 26-i napról bejegyzés sincs, és a királyi propozíciók ünnepélyes átadását május 25-re teszi.

[2475] MOL N114 9. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1728*i*, a „Jankovits-féle példányról" másolva 4.

[2476] MOL N114 8. kötet, *Diarium memorabilis diaetae Posoniensis annorum* 1728 *et* 1729, Szapáry János Péter gróf ercsi könyvtárában található eredetiről másolva 7.

[2477] MOL N114 10. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1728 *et* 1729, gróf Szapáry János péter könyvtárából másolva 311–312.

[2478] MOL N114 8. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis* 1728, Lehoczky Dániel eredeti kéziratáról másolva, oldalszámozás nélkül. Mindkét beszéd a fent hivatkozottakkal szóról szóra megegyező szöveggel megtalálható: MOL N114 9. kötet, *Diarium actorum, factorum et conclusorum sub decursu generalium Regni Hungariae et partium eidem adnexarum comitiorum*, „a Jankovich-Aczél kéziratból" másolva, 347–349.

1741. május 18-én a diéta első ülése Grassalkovich Antal személynök magyar nyelvű üdvözlőbeszédével kezdődött, melyre a rendek nevében Frivajsz Mihály esztergomi kanonok válaszolt. Ezen szónoklatoknak csak latin kivonatát ismerem. Az üdvözlő szavak után a személynök munkára serkentette a rendeket, „szent királyi felség szolgálatára és a haza javára." A kanonok a „király szolgálatára" és „az ország megőrzésére" irányuló erőfeszítéseket ígért a rendek részéről.[2479] Talán a két formula ugyanazt takarta a többség számára, mégis jellemző, hogy a rendeket képviselő esztergomi kanonok használta a régiesebb és a múltra irányuló fogalmat, míg a közjóhoz közelítő „*bonum patriae*" a király által kinevezett tisztviselő beszédében fordult elő.

Június 21-én, a királyi propozíciók ünnepélyes átnyújtása alkalmával gróf Batthyány Lajos kancellár ismét a „közönséges dolgok […] elő mozdétását" kívánta Magyarország rendjeitől, mielőtt Mária Terézia királyi előterjesztéseit átadta volna nekik. Beszédét négy szövegváltozatban is megtaláltam. Ezek között az eltérések leginkább hangok eltérő jelölésében mutatkoznak,[2480] esetleg elírásokban[2481] és rokon értelmű szavak használatában,[2482] de néha az is előfordul, hogy egy szövegváltozatból kimarad egy félmondat.[2483] Ezek a diétai naplók keletkezésére jellemző jegyek, amelyek a diktálás alapján való és másolással történő sokszorosításból és a műgond hiányából következnek.[2484]

Ahogy a szatmári béke után tartott diétán a békesség volt az aktuális főmotívum, úgy a nőági trónöröklés háborúhoz vezető esetében nem véletlenül hangsúlyozta a kancellárt azt, hogy „ő felségére néző magyar országhi birodalmát is kegyelmesen kézhez vévén" érkezett koronázására Mária Terézia Pozsonyba. A sztenderdnek látszó, legalábbis az 1712. évivel megegyező főmotívum szerint pedig az a remény élt uralkodóban, hogy „az ország rendei a közönséges dolgoknak szorgalmatos és serény elő mozdíttásában magok kötelességeket fogják követni…" Amikor tehát „az ország javát" említette, lényegében a közjó ügyében kínálta a kancellár a királynő együttműködését a magyar rendeknek azon kérdéseket illetően „valamelyek ezen országnak javára és meg maradására czéloznak…"[2485] A közjó előmozdítása kifejezetten a jövőre irányulónak tűnő projekt, ezért érdekes, hogy mellé rögtön egy múlt felé forduló szinoníma került: Magyarország „megmaradása." Batthyány alapvetően mégis a trónöröklés kérdésére koncentrált, és az ehúnyt

[2479] 700.478 2–3.
[2480] Fölséghes–felséghes, közönséghes–közönséges, edes–édes.
[2481] „Sörény [értsd: serény] elő mozdétása" helyett „sűrűn elő mozdétása."
[2482] Értésire–értelmére.
[2483] 700.477 84., MOL N114 12. kötet, *Acta diaetae, a* pozsonyi evangélikus gyülekezet könyvtárából másolva 474., MOL A95 17. kötet (nincs lapszámozás), MOL A95 25. kötet 4.
[2484] Erről lásd Szijártó: A diéta 124–125.
[2485] MOL N114 12. kötet, *Acta diaetae*, a pozsonyi evangélikus gyülekezet könyvtárából másolva 474.

dc_1391_17

császárról és a *Pragmatica Sanctió*ról beszélve Mária Teréziát szinte bemutatta a magyar rendeknek.[2486]

A kancellár után maga a királynő üdvözölte Magyarország összegyűlt rendjeit, és kifejezte abbéli reményét, hogy „a közügyeket hűséggel, készséggel és becsületesen fogják tárgyalásba venni".[2487] Ezt a beszédet nyilvánvalóan csak hallás alapján, emlékezetből írták le a jelenet szem- és fültanúi, ezért a fennmaradt verziók nagy változatosságot mutatnak. Egy másik napló szerint Mária Terézia latin nyelvű beszédében deklarálta, hogy „örökségként ránk maradt magyarországi uralmunk első napjaitól semmi sincs inkább szándékunkban, mint hogy szerencsés beiktatásunk és megkoronáztatásunk után csak annak viseljük gondját, ami nagyon szeretett Magyarországunknak közjavát és megmaradását illeti [eredetileg: közhasznát és közös megmaradását, *commodum et permansionem publicam*]" A királynő azt várta tehát a magyar rendektől is, hogy „az ország megmaradása" érdekében tegyenek meg mindent. Úgy vélem, hogy nem a véletlen műve, hogy a közjó fogalma (ebben a szövegben nem *bonum publicum*, hanem *commodum publicum* formában, de egy másik naplóban már „a közjó növelése és előmozdítása" fordulat szerepel[2488], egy harmadikban pedig az, hogy „egy emberként munkálkodjanak a közjó előmozdításán"[2489]) csak saját szándékai minősítésénél merült fel.[2490]

A prímás forrásunkban latin nyelven összefoglalt válaszbeszédében kinyilvánította, hogy „csak ő szentséges felsége kegyelmében rejlik […] a tekintetes ország sebeinek […] gyógyírja", és – elég reális képet festve a Habsburg Birodalom nemzetközi helyzetéről – hozzátette: „az ország szerencséje a királynő szerencséjét, és megfordítva: az ország romlása a királynő romlását jelenti". Ezért alázatosan, de az előbbiek tükrében hangsúlyosan „kéri őfelségét, hogy vele született kegyességével vígasztalja meg a nyomorult országlakosokat."[2491] Vagyis hiába próbált Mária Terézia a haza javára és a közjóra apellálni, a rendek a szokásos virágnyelven inkább saját privilégiumaik körülbástyázását kívánták a szorult helyzetben lévő királynőtől – illetve ezekkel

[2486] MOL N114 11. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1741, Batthyány József bíboros könyvtárából másolva 490.
[2487] MOL N53 5. kötet 26.
[2488] MOL N114 11. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1741, Batthyány József bíboros könyvtárából másolva 490.
[2489] MOL N114 12. kötet, *Diarium diaetae Posonien*[*sis*] *anni* 1741, Batthyány József bíboros könyvtárából másolva 35.
[2490] MOL N120 22. kötet 100.
[2491] MOL N120 22. kötet 100.

dc_1391_17

egyetemben az ország (ezektől elválaszthatatlan) kiváltságaiét. (Más források illendőbb módon azt emelik ki a prímás beszédéből, hogy a rendek Mária Teréziát hűségükről biztosították.[2492])

1751. május 10-én a pozsonyi vár tróntermében két lépcső magas emelvényen álló trónon foglalt helyet a királynő egy baldachin alatt, az emelvény alsó lépcsőjén pedig kivont karddal állt a főlovászmester.[2493] Gróf Nádasdy Lipót kancellár előbb magyar nyelvű[2494] beszédet mondott, amelyben arra intette a rendeket, hogy „a kívánt nyugalomnak őfelsége által javasolt üdvös eszközeit minden erejükkel támogassák, és szorgalmasan osztozzanak az ország gyarapodását célzó anyai gondjában és aggodalmában."[2495] Majd térdet hajtott[2496] a vörös baldachin alatt a trónon helyet foglaló Mária Terézia előtt (aki mellett állt a főlovászmester[2497]), és átadta a királynőnek a királyi előterjesztések egy borítékba zárt példányát. Ez után a királynő szólt trónján ülve a rendekhez.[2498] A rövid szónoklatáról készült kivonatot olvasva kiderül, hogy a magyaroknak nem kellett *A törvények szelleméről* című Montesquieu-klasszikust olvasniuk ahhoz, hogy megtudják: 1741-ben ők mentették meg a Habsburgok birodalmát, hisz maga Mária Terézia dicsőítette „a magyarok *virtus*át, mindenek előtt ennek tulajdonítja országai épségét és a maga uralkodását".[2499] Ahogy a rövid összegzés fogalmaz: „Ígérte, hogy a magyarokat minden jogukban, előjogukban, kiváltságukban és szabadságukban megőrzi, és a diétai tárgyalások felgyorsítását és befejezését tette kötelességükké."[2500] Egy másik napló azt emeli ki beszédéből, hogy „a rendek lelkére kötötte a béke

[2492] MOL N114 11. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis*, az eredeti Széchényi Ferenc gróf könyvtárában 642–643., MOL N114 12. kötet, *Acta diaetae*, a pozsonyi evangélikus gyülekezet könyvtárából másolva 475.

[2493] MOL A95 24. kötet, oldalszámozás nélkül.

[2494] MOL A95 22. kötet 6.

[2495] Egy másik naplóból az derül ki, hogy Mária Terézia az éves hadiadó 1,2 millió forinttal való megemlését kérte. (A95 19. kötet, *Diarium diaetae pro dominica in albis in diem* 18 *aprilis incidente anno* 1751 *Posonium publicatae* 6.) Ugyanígy: MOL A95 23. kötet, oldalszámozás nélkül. A hadiadó emelése azért lehet a „kívánt nyugalom […] üdvös eszköze", mert az osztrák örökösödési háború utáni bizonytalan helyzetben vagyunk, amely fegyverkezést tesz szükségessé. (Ezt a megfigyelést Nagy Jánosnak köszönhetem.)

[2496] Az uralkodóhoz Bécsben hármas spanyol térdhajtással volt szokásban közeledni. (Ez úton köszönöm Kökényesi Zsolt megjegyzését.)

[2497] Történetesen éppen a kancellár testvére, gróf Nádasdy Boldizsár. (A95 19. kötet, *Diarium diaetae pro dominica in albis in diem* 18 *aprilis incidente anno* 1751 *Posonium publicatae* 6.)

[2498] MOL A95 23. kötet, oldalszámozás nélkül.

[2499] Másik forrásunk szerint Mária Terézia egyenesen a magyar „nép halhatatlan dicsőségéről" beszélt. (A95 19. kötet, *Diarium diaetae pro dominica in albis in diem* 18 *aprilis incidente anno* 1751 *Posonium publicatae* 6., ugyanígy: A95 22. kötet 6.)

[2500] MOL N114 13. kötet, *Diarium publicarum regni sessionum et ibidem tractatorum negotium quae sub decursu generalium comitiorum inclyti Regni Hungariae… anni 1751… celebratorum,* az „Aczél-féle kéziratból másolva, oldalszám nélkül. De 1741 emléke később sem merült feledésbe. Amikor I. Ferenc összehívta az 1796. évi diétát, Czindery Pál somogyi másodalispán beszéde kilátásba helyezte, hogy ennek is ugyanaz lehet a vége: „mellyel meg ujjéttsa a nemzetünk már

megőrzésének nagy feladatát".[2501] Egy harmadik naplóból azt tudhatjuk meg, hogy „arra intette a rendeket, hogy ezen a diétán egyhangúan a közjó előmozdítására, egyenesen és okosan a nyugalom megőrzésére igyekezzenek."[2502]

Talán ezen a ponton válik nyilvánvalóvá, hogy a kivonatok azért lehetnek jobbak az eredeti beszéd teljes szövegénél (amelyet elvileg megtalálhatnánk fél tucat egymással szóról szóra megegyező példányban), mert a kortársi összegzések a recepció mozzanatát is megőrzik számunkra. Ez akkor is fontos, ha a recepciónak a torzítás is részét képezi. Most például az tűnhet fel, hogy Mária Terézia szavainak bizonyos hallgatói fontosnak tartották és megőrizték a közjóra való törekvést, mint a rendektől elvárt magatartást, míg másoknak „nem volt füle" erre a beszédre, és inkább egyéb, jóval tradicionálisabbnak mondható elemeket őriztek meg összegzésükben a királynő szavaiból.[2503] Pedig Mária Terézia már akkor is a közjóra (*bonum Regni commune*) helyezte a hangsúlyt, amikor őt egy küldöttség hívta meg Pozsonyba a diétára, és pár szavas beszéddel válaszolt nekik.[2504] Talán az sem volt véletlen, hogy a később tárgyalandó 1764. június 22-i személynöki üdvözlőbeszéd másolásakor valaki azt írta: „sziveknek égyességibül"[2505] ahelyett, hogy „minden dolognak leg hasznosabb előlmozdítása az sziveknek igyekezéséből következik."[2506] Vagyis a diéta tagjai ne egyszerűen iparkodjanak Mária Terézia kívánságait teljesíteni, hanem egyezségre kell jutniuk egymással. Ez a változat nyilván közelebb volt egy olyan politikai felfogáshoz, amely a rendekben a törvényhozás autonóm, az uralkodóval egyenrangú faktorait látta.

1751. május 10-én a királynő kezéből az előterjesztéseket a kalocsai érsek, gróf Csáky Miklós vette át. Beszédében „a királynőnek a rendek minden lehető serénységét ajánlotta fel, és őket a királynő kegyelmébe ajánlotta." Ez után a diétára összegyűlt rendek a királynőhöz kézcsókra járulhattak, majd vegyes ülés következett, amelyben (nemcsak esztergomi érsek, hanem nádor sem lévén) az országbíró magyar nyelvű beszédében nyilvánította ki a rendek odaadását őfelsége

---

többször-is általa végbenvitt Ausztriai-háznak 'a végső veszedelemtül valo meg meg szabadéttását." (Czindery beszéde. Az irat fényképmásolatát Nagy Jánosnak köszönhetem.)

[2501] MOL A95 23. kötet oldalszámozás nélkül.

[2502] MOL N54 5. kötet 11. Két további szöveg szerint szintén „a közjó előmozdítására" szólította fel Mária Terézia a rendeket. (MOL N114 14. kötet, *Diarium diaetae sub decursu generalium i*[*nclyti*] *Regni Hung*[*ariae*] *comitiorum d*[*ie*] *18. mens*[*sis*] *april*[is] *anni 1751 in l*[*ibera*] *r*[*egia*] *civitate Posiniensi continuative celebratorum,* Farkas Lőrinc tollából ifjabb Szirmay Tamás gróf számára 352., MOL N114 14. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1751, a prímás könyvtárából másolva 594.)

[2503] Ez utóbbira a korábban felsoroltak mellett példa ez a naplószöveg: MOL N114 14. kötet, *Diarium diaetae Posoniensis anni* 1751, a prímás könyvtárából másolva 739.

[2504] MOL A95 27. kötet, oldalszámozás nélkül.

[2505] MOL A95 28. kötet 4–5.

[2506] MOL N55 9. kötet 3.

iránt.[2507] A kalocsai érsek itt latinul elmondott válaszbeszédének egy (minden bizonnyal) szó szerint lejegyzett változatát is megőrizte egy napló, de ebben sem találunk többet, mint hogy a rendek őfelsége akaratának teljesítésére kötelesek törekedni.[2508]

1764. június 22-én[2509] a nádor személyes hangot megütő beszéddel köszöntötte a diéta felsőtáblájának összegyűlt tagjait az országgyűlés kezdetén: „valóban sullyos hivatalomnak egész ideiben e mai napon [napot] méltán legszerencsessebbnek tulajdonéthatom, midőn életemnek és hivatalomnak végső befejezése előtt azon örvendetes alkalmatosságot meg érnem engedhetett…", hogy „édes hazánkhoz szíves buszgóságomnak és igaz szeretetemnek meg bizonyitásával még egyszer hiv igyekeszettel közmunkás lehetek…" Volt kancellárként és jelenlegi nádorként Bécs törekvéseivel is tisztában lévén, de mégis a rendiség képviseletére hivatottan Batthyány Lajos gróf Mária Teréziának „anyai gondviselés"-t tulajdonított, amely Magyarországnak vagy más országának nem felforgatására, nem alapvető reformjára, hanem csak „tartományai tsendes és állandó megmaradására" irányul, ami illeszkedik a dominánsnak tapasztalt múltra irányuló rendi felfogáshoz. Mégsem csak a nádor önmeghatározásaként bukkant fel a „közmunkás", a közjó érdekében munkálkodó tisztségviselő alakja a beszédben, aki „országunknak köz javát, s önnön magunk bátorságos megmaradását"[2510] célozza, hanem a felsőtábla tagjaihoz intézett felszólítás formájában is (mintha egy hivatalban lévő kancellárt hallanánk): „nemcsak a mostani szükségnek segítségét, hanem a köszönséges jónak hoszab időkre való álandó előmoszdításátis szívünkre köl vennünk." Egy fenntartás azonban Batthyány beszédében is megfogalmazódott: a (fő)rendek teljesítsék az uralkodó iránti „jobbágyi" kötelességüket, azaz legyenek engedelmesek, és „egyenlő erővel, tanácsál, és segedelemmel[2511] munkálkodhassunk" – de „közönséges szabadcságunk sérelme nélkül." Ha ehhez hozzátesszük, hogy Batthyány minden pontosabb meghatározás nélkül „veszedelmes álkalmatosságok"-ról és „megmagyarázhatatlanul sullyos változások"-ról beszélt, amivel feltehetően a nemesi kiváltságok ellen intézett támadásokra célzott Kollár Ádám könyvétől a

[2507] MOL A95 19. kötet, *Diarium diaetae pro dominica in albis in diem* 18 *aprilis incidente anno* 1751 *Posonium publicatae* 6–7.
[2508] MOL N114 14. kötet, *Observationes diurnales, seu diarium generalis Regni Hungariae diaetae pro die* 18 *mensis aprilis* 1751…*indictae*, a Zala vármegyei levéltárból másolva 37.
[2509] Az itt idézett forrás a nádor beszédét június 21-ére datálja, de mivel ugyanebben a naplóban a diéta nyitó ülésének időpontját a személynök alább ismertetendő szónoklatának datálásánál már 22-ére teszi, illetve ugyanez a 22-i dátum olvasható több további forrásban a nádori beszéd dátumaként is, helyesbítettem a napot. (Vö. MOL N55 9. kötet 2., MOL N55 6. kötet, MOL N55 7. kötet, MOL N120 24. kötet)
[2510] MOL N55 9. kötet 2.
[2511] Itt visszacseng a korábban már megidézett, középkori eredetű, a hűbéri viszonyból származó *consilium et auxilium* kifejezés. A rendek az uralkodónak vészhelyzetben tanáccsal és segítséggel tartoztak. Erről lásd Szijártó: A diéta 32.

nemesi felkelés reformján át a tervbe vett úrbérrendezésig, akkor benne inkább a rendiség csak részben kompromisszumkész reprezentánsát fogjuk látni.[2512] Mindenesetre azt le kell szögeznünk, hogy a közjó a rendi politikai térfélen is explicit központi értékként jelenik itt meg a kiváltságvédelem és a régi állapot fenntartására irányuló törekvések mellett, méghozzá hangsúlyozottan hosszú távú projekt céljaként, olyan dologként, amelyet már nemcsak „megőrzini", hanem „előmozdítani" kell. Érdekes, és talán nem a véletlen műve, hogy a nádor „országunknak köz-javát" és a rendiség „bátorságos megmaradását" egyértelműen (mondhatnánk: váratlanul önkritikusan – de hát egy volt kancellárról van szó) már két külön entitásként jelenítette meg. Biztosan nem értettek volna ezzel egyet valamennyi jelenlévő, hisz sokak számára e kettő még egyet jelentett. De legalább a diskurzus szintjén felmerült a közjó és a rendi kiváltságok elválasztásának elvi lehetősége.

Koller Ferenc személynök is beszéddel üdvözölte az alsótábla országgyűlésre összegyűlt tagjait. Ő nem a rendeknek a királynő iránti köteles engedelmességét hangsúlyozta, hanem – taktikusan – úgy fogalmazott, hogy az ő szolgálata és a közjó előmozdítása elválaszthatatlanul összefonódott: „felséges asszonyunk kegyes királyné szolgálattyanak előmozditására, ugy nem különben hazánk köszönséges javára elválhatatlanul czelosznak" a diétának előterjesztett ügyek. A közjó ennek a beszédnek már az egyik kulcsfogalma volt: a következő mondatban még kétszer említette Koller, sőt a rá való törekvést kötelességnek minősítette. A személynök beszédében a rendek jóindulatát kérte, és ismételten együttműködését ajánlotta fel nekik mondván, hogy az országgyűlés sikerességéhez elengedhetetlen az egyetértés és a harmónia. Ennek hangsúlyozása persze éppen azt sejteti, hogy mintegy borítékolva volt a konfliktus az ellenzékiességre hajló rendek és a kormányzati politikát az alsótáblán képviselő személynök között. Ez Kollár Ádám könyvének botránya miatt nem igényelt különösebb jóstehetséget. (Feltűnő a különbség a másik beszédhez képest: Batthyány Lajosnak ennyire nem kellett jószándékát bizonygatnia – vagyis itt megnyilvánul az élethossziglan választott nádor és az uralkodó által kinevezett és bármikor leváltható személynök politikai pozíciójának különbözősége.) Viszont hasonlóan a nádor beszédéhez, a személynök is „kedves hazánk"-at emlegeti, és ismét csak, immár negyedszer a beszédében Magyarország közjavának előmozdítására utal: „mind fejedelmünk, mind pedig országunk javára…"[2513] Feltűnő, hogy minden egyes alkalommal, amikor Batthyány Lajos nádor vagy Koller Ferenc személynök a

[2512] 700.453 10. Mivel pontosan ugyanez a szöveg olvasható egy sor további naplóban, feltételezem, hogy kinyomtatva tették elérhetővé a diétai naplókat író kiskövetek számára. (700.454 1., 700.456 2–3., 700.457 2., 700.458 2–3., MOL N55 9. kötet 2–3., MOL N120 24. kötet 2.)

[2513] 700.453 11–12. Egyéb források, ahol szó szerint megtalálható ez a szöveg: 700.454 1–2., 700.456 3–5., 700.457 3–5., MOL A95 28. kötet 4–5., MOL N55 9. kötet 3–4., MOL N120 24. kötet 3–4.

Mária Terézia iránti lojalitást emlegeti, azonnal ott szerepel ezzel párban a Magyarország iránti hűség. Ugyan még messze nem tartunk ott, hogy az uralkodó és a haza iránti lojalitás szembekerülne egymással, de világos, hogy az egyik már nem jelenti automatikusan a másikat is, a két fogalom kezd, ha nem is teljesen elkülönült, de legalábbis már részben önálló életet élni. Koller beszédére egyébiránt Bajzáth József esztergomi kanonok válaszolt a rendek nevében magyar nyelvű, lényegében csak üdvöző és konkrétumokat nem tartalmazó válaszbeszéddel.[2514]

A diéta delegáció révén hívta meg Mária Teréziát az országgyűlésre. A küldöttség érdekes módon először a császárhoz és *co-regens*hez szólt (többek között úgy, mint aki Magyarország barátja), és csak az ő feleletét követően fordultak Mária Teréziához mint apostoli királyhoz (és nem *imperatrix*hoz, ahogy pedig ő magát a legtöbb esetben címezte). A delegáció a magyar országgyűlést a római szenátushoz hasonlítva önmagát „az összeírt atyák követei"-ként nevezte meg. A királynő ígéretet tett arra, hogy a meghívásnak minél gyorsabban eleget tesz, és „anyai kegyelmességünk"-et emlegette. Ez után a küldöttség külön szónoklattal hívta még meg a majdani II. Józsefet és (immár együtt) a királyi család többi tagját, a főhercegeket és főhercegkisasszonyokat. Mindkét beszédet válaszbeszéd követte. Figyelemre Lotaringiai Ferenc szavai méltók, aki – mintha a fent észrevételezett fogalmi szétválásra reagált volna – hangsúlyozta, hogy „elválaszthatatlanul és kölcsönösen össze van kötve" az uralkodó „nagyobb haszna" és „a közjó növelése."[2515]

Július 5-án Esterházy Ferenc gróf kancellár beszédét követően Mária Terézia adta át a királyi előterjesztéseket a prímásnak. Az első beszédből sajnos semmit, az uralkodóéból szinte semmit nem tartalmaz forrásunk, amely azonban teljes terjedelmében megőrizte az esztergomi érsek válaszbeszédét.[2516] Egy másik kötetben a kancellár beszédének ki van hagyva a hely, azonban az oda később sem került bemásolásra, arról pedig, hogy Mária Terézia is szólt volna ez alkalomból pár szót a rendekhez, szó sem esik.[2517] Ebből a naplóból idézve foglalom össze a latin nyelvű hercegprímási szónoklatot.[2518]

„[M]inden igazságos és szilárd uralomnak az a jellemzője, hogy csak az alattvalók boldogságára törekszik" – szögezte le először is Barkóczy érsek. (Mivel az „alattvaló" szó szerepel később „nyomorult és hitvány alattvaló" szóösszetételben is, világos, hogy nem csak a politikai nemzet tagjait jelenti; vagyis a rendek nevében elmondott beszéd világképében ekkor már helyet

[2514] MOL N55 9. kötet 4.
[2515] MOL N55 8. kötet 25–29., idézet 25.
[2516] MOL N55 10. kötet, oldalszámozás nélkül.
[2517] MOL N55 11. kötet 70-73.
[2518] A prímás válaszbeszédét több forrásból ismerjük. Feltehetően ezt is írásban sokszorosítva osztották ki a követek között. (Lásd pl. MOL N120 24. kötet 62., MOL N120 25. kötet 37.)

kaphattak a nemtelenek is.) „És valóban megerősíti és öregbíti a véleményt, hogy kormányzása kegyes és igazságos" – folytatatta a prímás Mária Teréziáról a gondolatot – aktuálisan éppen a diéta összehívásával és előterjesztései révén. A rendek feladata a politikai döntésekben való aktív részvétel, amit a „tanácsadás" fogalmának ismételt felbukkanása erősít meg. A cél pedig a „köz- és állandó haszon és boldogság." Ebben a suta körülírásban benne van egyfelől a közjó gondolata, másfelől látszik, hogy ekkor még e fogalom használta nem volt magától értetődő. Barkóczy Ferenc Mária Terézia és a rendek egymásra utaltságát hangsúlyozta, „mivel a természet a legszorosabb kapcsolattal szövi össze a fejedelmek és alattvalóik boldogulását." Kérdés, hogy ennek a kölcsönhatásnak melyik oldalára helyezzük a hangsúlyt. A hercegprímás, úgy tűnik, hangsúlyozottan a rendek odaadását kívánta, de nem mulasztotta el felemlegetni a rendek által korábban (1741-ben) a királynőnek tett nagy szolgálatokat. Ezért pedig ellenszolgáltatásokat lehet remélni, annál is inkább, mert „anyai kegyességének és gondviselésének jeleivel Felséged minél inkább ismételten leköteleziı magának az alattvalói bizalom elevenségét, annál bizonyosabb várakozással méltóztatik felénk kegyesen rábeszéléssel és nem paranccsal fordulni." Ezért – fordul az ország rendjeihez – „minden erőnkkel, tanácsunkkal és igyekezetünkkel" legyünk őfelsége szolgálatára.

Rövidke beszédében a királyi propozíciók átnyújtása alkalmával, 1790. november 11-én gróf Pálffy Lipót kancellár II. Lipót azon reményének adott hangot, hogy a rendek teljesítik kötelességüket az országgyűlésen „a' köz dolgoknak egész igyekezettel és serénységgel-való folytatásában." Cserébe a király részéről azt az ígéretet teszi, hogy „valamellyek az Országnak, 's hozzá tartozandó Részeknek köz Javait illetik, mind azokban a' Státusok és Rendek előtt, Atyai Indúlattyának jeleit kivánnya nyilvánságossá tenni."[2519] Vagyis az uralkodó továbbra is népe atyjaként tűnik fel a kancellári beszédben, és míg a rendek feladatának még mindig a közügyekkel való foglalkozás van kiszabva, az uralkodó maga kifejezetten a közjó irányában kívánt tevékenykedni. Mivel a korban a hivatalos naplót két nyelven is publikálták, a szóhasználatot összevethetjük a hivatalos latin szövegével ugyanennek a beszédnek: a „köz dolgok", amelyeket a rendeknek kell előmozdítaniuk, latinul *publica negotia*, és a „köz javai" pedig, amelyek II. Lipót szem előtt kívánt tartani, *communia regni* formában szerepel itt.[2520]

Batthyány József hercegprímás jóval hosszabb latin nyelvű beszéddel felelt. Rögtön leszögezte (és ebből a híres 1791. évi 10. törvénycikk megelőlegezett változatát hallhatjuk ki), hogy a király örökös országai és tartományai mind „saját törvényeik, ősi szokásaik és üdvös intézményeik zsinórmértéke szerint" kormányozandók. A cél, ahogy korábban is, „a király és az

[2519] Naponként-való 203.
[2520] 1790, diarium 183.

dc_1391_17

ország boldogsága", és a nemzet atyja, II. Lipót királyi előterjesztései a *tractatus diaetalis*t „mindenki közös boldogsága felé" irányítják. Az országgyűlésen megvalósuló együttműködés eredménye „mindkét fél kölcsönös boldogsága" lehet.[2521] Talán mondhatjuk azt, hogy bár a kancellár nem mondta ki, a rendek már a maguk részére is a közjót tartották politizálás vezérlő csillagának.

Két évvel később, 1792. június 3-án I. Ferenc személyesen adta át a királyi propozíciókat a rendeknek a budai vár „nagy palotájában". Fekete magyar ruhában és kalapban volt, a két lépcsővel megemelt trónuson foglalt helyet, amely szintén fekete posztóval volt bevonva. Jobb oldalt az udvari főméltóságok csoportja állt, az emelvény első fokán pedig balra a királyi főlovászmester kivont karddal, jobbra az udvari kancellár,[2522] aki a király nevében a szemben félkör alakban álló rendeknek (az országgyűlés mindkét táblája tagjainak) kinyilvánította, hogy trónöröklési jogának kétségbevonhatatlan volta ellenére „élő Törvényünk hagyománya szerént, szerentsés meg-koronáztatására, és még más sürgetőbb Dolgoknak el-igazittására rendelte egyszer 's mind ezen közönséges Ország Gyülését." I. Ferenc, aki még mindig atyaként jelent meg, a rendektől a szokásoknak megfelelő módon tehát csupán a közügyek intézését várta el: „reménli, hogy az Országnak hív Rendei most-is a' köz Dolgoknak (*negotia*) folytatásában ugyan azon igaz, és a' Király úgy mint az Haza javára (*Regni communibus emolumentis*) egyenlőképpen néző Búzgóságokat fogják mutatni, mellyet más több alkalmatossággal bizonyítottak." Az az elem is régtől visszaköszön, hogy a király és az ország számára egyformán előnyös lehet és legyen a diéta működése, miként a király azon ígérete, hogy a maga részéről megtesz mindent Magyarországon a közjó előmozdítására. Itt azonban ez a kifejezés konkrétan nincs benne a beszédben, de tartalmilag igen: „ajánlja viszont Felséges Urunk-is, hogy azokban, mellyek ezen Országnak, és hozzá tartozandó Részeknek javakra tzéloznak, maga atyai indúlatinak kívánnya nyilvánságos Probáit adni."[2523] A lényeg az, hogy a közjóhoz igen közel álló fogalom, (nem korabeli, hanem saját fordításban) „az ország közhaszna", már a rendeknek kiosztott feladatként jelenik meg.

A kancellár beszédét I. Ferenc eredetileg latinul elmondott, és a magyar nyelvű országgyűlési naplóban két nyelven is közölt beszéde követi. Apjára emlékezett, majd gondolatmenetét a rendszeres bizottsági munkálatok felé kormányozta: „Azért jöttem, hogy azon Atyámnak Én általam, és a' Statusok által, kiket Ő egyaránt Fiai gyanánt tartott, örökös szeretetnek oszlopa emletessen: Hogy tudni-illik azt, a' miben ő az egész Hazának hasznára (*commodum totius*

[2521] Naponként-való 204.
[2522] A forrás tévesen főkancellárt mond.
[2523] Naponként-való 1792 43–44., idézet: 44. A zárójelben szereplő latin kifejezések: 1792, diarium *passim.*

Patriae) igyekezett, és amiben Törvényessen el-rendeltt Deputatiók által útat-is nyitott: mihelest az idő engedi, végére hajtani lehessen." A „*commodum patriae*" a közjó helyett a kancellár által is használt „a haza java", „a haza haszna" fogalom. Ha korábban a fejedelem és a haza egymással párhuzamba voltak állítva, immár azt látjuk, hogy a fejedelem is a haza szolgája lett. Mindenesetre a francia háború miatt ezeket a munkálatokat jelen országgyűlés elé terjeszteni még nem lehet, mondta I. Ferenc Az oldalvágás azok ellen, „a' kik a' mértékletes és rendetlen szabadság között Határt nem ismernek", már a párizsi eseményekre való reflexió volt részéről. Ezért is hangsúlyozta talán még elődeinél is jobban azt, hogy ő a magyar trónt örökölte, és küszöbön álló megkoronázásától függetlenül is örökös király.[2524]

Miután a rendek nevében átvette a kancellártól a királyi előterjesztéseket tartalmazó borítékot, a prímás a szokásoknak megfelelően beszéddel válaszolt. A beszéd szintén két nyelven van meg az országgyűlés hivatalos naplójában, és nem derül ki sem ebből, sem a latin naplóból, melyik az eredeti és melyik a fordítás. Ha azonban a szokást követte, akkor a prímás biztosan latinul beszélt. Ami itt következik, az tehát egy kortársi összegzése és fordítás: „Nagy emlékezetű Király második Leopold Királyi Székében lépvén, azonnal atyai gondoskodását arra fordittani, és a' mi Tanátskozásunkat úgy intézni méltóztatott, hogy ösi Alkotmányunk minden időre meg-erősittessen, minden Hivatalainknak Kötelességei rendben szedettessenek, és a tellyesittő Hatalom a' Királynak, és az Országnak, sőt minden Lakosoknak közönséges Bóldogságára, és bátorságára (*felicitas et securitas*) serény, és hatható erővel fel-ruháztasson." Az első mondatban már megjelenik (a most tárgyalt beszédek sorozatát tekintve először) az ősi alkotmány (*avita constitutio*) nagyra hivatott (ám az általában feltételezettnél jóval kevésbé régi) szófordulata, illetve a végrehajtó hatalomra (*executio*) való utalás, amely Montesquieu recepciójára utal. A hercegprímás szerint a diéta feladata az, „hogy hív Tanáts adásokkal, serény engedelmességgel, és munkálkodással Felséged bőlts Királyi szándékit tehetségűnk, és erőnkhöz képest elől mozditsuk, és azokat rész szerént azonnal, rész szerént idővel tellyesitsük." A cél pedig „a' Király, és Ország ditsőségére, és Bóldogságára" való törekvés.[2525]

A diéta rögvest következő ülésén több beszéd reagált a megelőző nap szónoklataira. Zichy Károly országbíró (eredetileg szintén feltehetően latin nyelvű, mert a magyar naplóban két nyelven is közölt beszédében) „a helyre állított Ország alkotmányáról" (*restabilitam Regni constitutionem*) – helyes fordításban: „az ország helyreállított alkotmányáról" – beszélt. Ahol az eredetiben *gloriae Gentis* áll, a magyarban „a' Nemzet ditsőségé"-ről volt szó. Ezután Ürményi József személynök emelkedett szólásra a vegyes ülésben. Beszédében több ízben is „az Ország Alkotmányá"-ról,

[2524] Naponként-való 1792 44–46.
[2525] Naponként-való 1792 46–47.

illetve az „Országnak Ősi Alkotmányáról” tett említést. Beszéde a diétai naplóban ugyan csak fél oldalas összefoglalást kapott, de ebben nem kevesebb, mint négy alkalommal szerepelt az *alkotmány* szó, amely végül a prímás beszédének rövid kivonatában is feltűnt.[2526] Bár túl merész lenne azt a következtetést levonni mindebből, hogy a közjó fogalma diszkreditálódott volna, mégis feltűnő az egybeesés: akkor kezdik a közjót szinonímákkal helyettesíteni az udvart képviselő „politikusok”, amikor a rendiség oldalán új fogalmak jelennek meg: elsősorban az (ősi) alkotmány, mellette pedig a nemzet.

A közjó és az alkotmány

Röviden összefoglalva az eddigieket, azt láthatjuk, hogy a megvizsgált kancellári beszédek tükrében a kormányzat a 18. században mindvégig egyszerűen a közügyek intézését várta a diétától. 1712-ben a „közönséges dolgok” fogalom hangsúlya feltétlenül a közérdeken volt, hiszen a magánérdekkel állította szemben Illésházy, és ugyanezt tette lényegében 1722-ben is. A rendektől a diétán elvárt tevékenység 1741-ben továbbra is a közügyek intézése marad, 1751-ben pedig „az ország gyarapodása” és „nyugalma” érdekében tett uralkodói lépések támogatása – amit tekinthetünk a „közügyek” kifejezés kibontásának is – de immár egy egyértelműen a jövőre orintált megközelítésben. Érdekes, hogy míg a közjó fogalma a királynál, a prímás, a nádor vagy a személynök beszédében már régóta központi elem volt, a kancellár talán hivatalosabb, talán csak a hagyományokhoz jobban illeszkedő beszédében a rendek feladataként még 1790-ben is a közügyekkel való foglalkozás lett megjelölve, és csak az uralkodóról jelentette ki Pálffy Károly gróf, hogy a közjó irányában kívánt tevékenykedni. Két évvel később ugyanezen elemeket mind megtaláljuk beszédében, de immár a rendektől is elvárta „az ország közhasznának” előmozdítását, ami szinte azonosnak tűnik a közjóval, amelyet tehát más beszédekben már régóta a politizálás céljának tekintenek a rendiség térfelén működő „politikusok” is.

Ha azt nézzük meg, hogy mit ígért a mindenkori kancellár az uralkodó nevében, akkor a kiindulópont 1712-ben (a békesség specifikus okokból aktuális voltán túl) a „közönséges igazság”, ami rímel arra, hogy a rendektől ugyanekkor a közérdek szolgálatát várták el, és egy lépéssel talán közelebb van ahhoz a közjóhoz, amely a domináns fogalma lesz majd a 18. század uralkodói programjainak. 1741-ben, míg a rendektől Mária Terézia nevében a kancellár továbbra is a közügyek intézését kérte, a maga részéről „az ország javá”-ra való törekvést minősítette központi jelentőségűnek. Ez 1751-ben ugyan eltűnt, de csak a kancellári beszéd rövid összegzéseiből, hiszen

[2526] Naponként-való 1792 52–54.

Mária Terézia szájából annál hangsúlyosabban hangzott el. És mint az imént láttuk, 1790-ban és 1792-ben is a közjót mondta a kancellár a királyi politizálás fő céljának.

1722-től vannak forrásaink az uralkodó rövid beszédeire, amelyeket a diéta megnyitása kapcsán mondott el. III. Károly már a közjót vagy az ország javát említette ugyan, de még a múlt felé orientált szövegkörnyezetben. Ugyan a rendek jogainak megőrzését ígérte, de azért, hogy a reformokat propagálja, amelyek ezeket nem sértik szerinte. 1741-ben Mária Terézia a magyar rendektől a közügyek intézését várta el, és hogy tegyenek meg mindent Magyarország megmaradásáért. A korábbi kancellári beszédekben is tapasztalt kettősség nyilvánul meg ebben az esetben is, hiszen a saját maga részéről már a közjó érdekében való tevékenységet ígérte. Tíz esztendővel később pedig nemcsak ígéretet tett Magyarország rendjeinek kiváltságaik tiszteletben tartására, hanem ugyanakkor már tőlük is a nyugalom fenntartása mellett a közjó előmozdítását kívánta. Vagyis közel harminc évig tartott az, hogy a jövőre orientált közjó fogalmát a király ne csak saját maga számára tekintse célnak, hanem a magyar rendektől is megkövetelje előmozdítását. I. Ferenc 1792-ben „az egész Hazának haszná”-t már nem a fejedelem java mellé állította, hanem úgy beszélt elhunyt apjáról – ami a jozefinus évtized után közhelyszámba ment –, mint aki maga is „az egész Hazának hasznára igyekezett.”

A prímás a rendek részéről természetesen lojalitást ígért 1712-ben és 1722-ben is, cserébe pedig azt kívánta részükről, hogy III. Károly Magyarország „törvényeit, szabadságit és szokásit” tartsa meg – miként 1741-ben is. Tíz évvel később igyekezetüket ígérte az uralkodónak. Vizsgálatunk szerint 1764 a közjó gondolata áttörésének esztendeje. Bár sem kancellári, sem (lényegében) uralkodói beszédünk nincs, ez a prímási válaszszónoklatból is kiderül, amelyben a „köz- és állandó haszon és boldogság” szerepel mint a politika célja, illetve a diéta két táblájának nyitó ülésén elhangzott nádori és személynöki üdvözlő beszédből. 1790-ben és 1792-ben pedig azt hangsúlyozta az esztergomi érsek, hogy a cél az ország és a király „boldogsága”.

A nádor felsőtáblai üdvözlő beszédei azok a most vizsgált beszédtípusok közül, amelyekre a legkevesebb szöveges forrást találtam. Az elsőt 1751-ből, amikor is a nádor csupán a rendek odaadását fejezte ki Mária Terézia iránt. A következő diétán Batthyány Lajos magyar nyelvű üdvözletében (melyet szó szerint lejegyeztek) nemcsak azt ígéri, hogy Mária Terézia lépései Magyarország megmaradására irányulnak, hanem azt is elvárja a rendektől, hogy a közjó előmozdítása érdekében cselekedjenek – de csak „közönséges szabadcságunk sérelme nélkül.” Ez a fenntartás 1764 nyarának konfrontatív légkörét idézi meg, előre vetítve a rendek és az uralkodó későbbi vitáit és konfliktusait, amelynek tárgya mindig Magyarország jogainak és szabadságainak sérelme lesz a „rendi alkotmányosság” jegyében. Ennek leszögezése mellett sem szabad elsiklanunk azon tény fölött, hogy itt jelenik meg az általunk vizsgált szövegkorpusz „rendi részében” először a

közjó előmozdítása. Ami eddig a király vagy a kancellár szájából hangzott el, azt most a nádor mondta. Ha pedig arra gondolunk, hogy Batthyány Lajos gróf nádor korábban kancellár volt, látni fogjuk „az új eszmék" behatolásának egy széles útját a rendiség gondolkodásába – ahogyan korábban a vármegyei tisztviselőknek a központi dikasztériumokba való behatolását láttuk, egy ellenkező irányú folyamatot.[2527] Zichy Károly országbírónak I. Ferenc beszédére reagálva elmondott szónoklata viszont immár nem a közjót hangsúlyozza, hanem a helyreállított alkotmányt és a nemzet dicsőségét emlegeti. Mintha új korszakba érkezetünk volna meg – a szavak szintjén mindenesetre.

A személynök diétai üdvözlő szónoklatát először az 1722. évből találtam meg. A korábbival összhangban a békét és, előretekintve, a nőági trónöröklést hangsúlyozta, 1741-ben a király szolgálatát és a haza javát minősítette a politika központi elemeinek. 1764-ben már az uralkodó szolgálata mellett a közjó előmozdítása is a célok közé került. Báró Koller Ferenc személynök, korábbi kancelláriai tanácsos beszédének immár kulcsfogalma volt a közjó. A párhuzam Batthyány Lajos felsőtáblai üdvözlő szónoklatával tökéletes. Itt és ott is egy volt bécsi főhivatalnok tekintette a közjó előmozdítását a rendek fő feladatának – immár a rendiség egyik reprezentánsaként. 1792-ben viszont Ürményi József (az országbíró idézett beszédéhez hasonlóan, de még erőteljesebben) már az alkotmányra helyezte a hangsúlyt.

A tanulságokat összegezve azt is mondhatjuk, hogy ugyanazt találtuk itt, mint ami az 1790–1791. évi vallásügyi vita egyik tanulsága volt: ugyanazon emberek máshoz intézve szavaikat (ott) vagy másról beszélve (itt) más-más érvrendszert, szókészletet használtak. Úgy tűnik, annak is jelentősége lehetett, hogy egy szövegben a közügyek szerepelnek általában vagy a közjó specifikusan. Pontosabban: ha egy sor beszédben konzekvensen általában a „közügyek" intézését kéri a kancellár a rendektől (amelyeket a magánügyekkel szemben definiálnak, és pedig konkrétan ezen szövegekben is), és egyszer sem használja a „közjó" kifejezést, az nem lehet véletlen – ahogyan az sem, hogy a „közjó" éppen a király beszédében bukkan fel 1722-ben. Tehát bár elviekben a közjó fogalma átjárási lehetőséget biztosíthatott volna a rendi ellenzék és a kormányzat által használt nyelvezet (mondjuk: a republikanizmus és felvilágosult kormányzás politikai nyelve) között,[2528] mindkettő szemléletében elfogadott kulcsértéket jelölve, de mivel a kortársak számára is világos volt a múltra orientáltság megőrzésre törekedő közjó-fogalma és a a jövőre orientáltság

[2527] Világos tehát, hogy a 18. századi magyar rendiséggel több okból sem szabad úgy foglalkozni, hogy a képbe nem integráljuk Bécset is.

[2528] Nem csak Magyarországon volt persze így. Másutt is jellemző a kora újkori Európaban, hogy a fejedelmek és a rendek egyaránt a közjóra hivatkoznak, miközben partikuláris érdekeiket követi. (Bulst: Les dirigeants 75.)

iparkodásra épülő közjó-fogalma közötti ellentét, ez mégsem történt meg.[2529] Amikor időlegesen mégis, a diétán konkrétan 1764-ben, akkor az feltehetően annak eredményeként történt, hogy a felvilágosult kormányzat kádereivel együtt a felvilágosult kormányzat politikai nyelve és ennek jövőre orientált szemlélete is beszivárgott a rendiség soraiba.

Ahelyett azonban, hogy az elvi-nyelvi feltételek javulása a kompromisszumok esélyének növekedéséhez vezetett volna, a század végén éppen az ellenkező irányba fordultak a folyamatok. A közjó gyors háttérbe szorulását figyelhetjük meg. Helyét a rendi diskurzusban nemcsak az alkotmányosság tematikája foglalja el (illeszkedve a rendi alkományosság koncepciójához, tehát ahhoz az itt kifejtett elmélethez, amely szerint a magyar rendiség 18. század derekán zajló átstrukturálódásával párhuzamosan a politika centrumába az alkotmányosnak minősített problémakör kerül), hanem mellette már a nemzet eszméje is feltűnik, mintegy megelőlegezve a 19. század első felének magyar politikája kulcskérdéseit. Ezt inkább minősíthetjük a magyar politikai diskurzus saját hagyományaira épülő szinkronitása jelének a nyugati folyamatokkal, mint az aktuális európai divatok gyökértelen és felületes átvételének. Ami pedig konkrétan a nemzet fogalmát illeti, felmerül annak a lehetősége is, hogy az ősi alkotmány politikai nyelvében ekkor kezdi elfoglalni a királlyal szembeni pólust az ország (*regnum*) helyett a nemzet (*natio*).[2530] Ezt a jelen vizsgálat kapcsán csak hipotézisként lehet felvetni, tesztelésére a nemzet problémakörével foglalkozó kollégáknak és különösen az 1792 utáni időszakkal foglalkozó történeszeknek van lehetőségük. Mindenesetre vizsgálatunk következményeit itt a politikai nyelvek szintjén is érdemes levonni.

Politikai nyelvek a 18. századi Magyarországon

Azt láttuk az 1790–1791. évi vallásügyi vita kapcsán és a ceremoniális diétai beszédek összevetése során is, hogy ugyanazon politikai szereplők előszeretettel használtak eltérő jellegű (példának okáért a múltra vagy a jövőre orientált gondolkodás körébe tartozó) fogalmakat, mintha más nyelven beszéltek volna közönségük eltérő szegmenseihez. Takáts József szerint a politikai szótárnak az 1830–1840-as évekre tehető megújulása[2531] előtt négy politikai nyelven lehetett

[2529] A közjó fogalmának jelentősen eltérő értelmezéseire a korban természetesen másutt is van példa. A francia forradalom szóhasználatában, például Sieyès abbénál Rousseau nyomán általános egyetértésként fogták fel a közjót, amivel élesen szembenállt a liberalizmus felfogása, amely a közjót a partikuláris önzések természetes összjátéka eredményeként létrejövő dolognak tekintette. (Roels: Le concept de représentation 164–165.)

[2530] Ezt alább, a hazafias eskü ügye kapcsán közelebbről láthatjuk.

[2531] Erről lásd Völgyesi: Ősi alkotmány 402., vö. Dobszay: „Szokjon gyapjas fülök.” Völgyesi Orsolya rámutat arra, hogy Péter László nyomdokain Szűcs Zoltán Gábor és Kovács Ákos András a szokásosan az 1790. évnél elhelyezett cezúra hangsúlyozása helyett a kései rendiség korszakának

dc_1391_17

beszélni (és ezek keverékén): a republikanizmus, az ősi alkotmányra hivatkozás, a felvilágosult kormányzás és a csinosodás nyelvén.[2532] Vajon illeszkednek-e iménti vizsgálatainknak e modellhez?

Takáts József a latinos iskolai műveltséghez, a klasszikus római szövegeken keresztül elsajátított köztársasági tradíciókhoz köti a republikanizmus[2533] politikai nyelvét, amelyet a magyar nemesség mint politikai közösség (*res publica*) minden tagjai elsajátított, és középpontjában a közügyeknek a magánügyekkel szembeállított elsőbbsége állt, illetve az ősi hagyományok és régi szokások preferálása. E gondolkodás szerint romláshoz vezet az eltávolodás ezektől egyfelől, a magánérdekek preferálása másfelől. Központi fogalma, a szabadság[2534] ezen a politikai nyelven nem az egyén autonómiáját jelenti, hanem a részvételt a közügyek intézésében,[2535] és a haza függetlenségét az idegen hódítóktól, mentességét a zsarnoki uralomtól.[2536] Egyértelmű, hogy a kancellár fent idézett beszédeiben mindig ezen (a talán legszélesebb közönséghez szóló, legszélesebb alapot jelentő) nyelven szólt, amikor a rendektől a magánérdekek háttérbe szorítását és a közügyek intézését kívánta. De voltaképpen az ország, a haza, végül a nemzet javára, a közjóra

---

egységességét hangsúlyozták. (Völgyesi: Ősi alkotmány 402., vö. Péter L: Az Elbától keletre, Kovács–Szűcs: Hogyan olvassuk?)

[2532] Takáts: Politikai eszmetörténet 14.

[2533] Ettől eltérő republikanizmus-koncepció jelenik meg Peter Blickle elgondolásában, aki szerint a középkor végén a közemberek konvergens és kommunalizmus név alatt összefoglalható önszerveződési formákkal jelentkeztek, amelynek előbb a korai parlamentarizmus adott félig elfogadható, majd a republikanizmus adekvát kifejeződési formát. (Blickle: Communalism 13.) De ez rousseau-i elgondolásokban kulmináló eszmei fejlődésmenet inkább a svájci, mint a magyar fejlemények tekintetében releváns.

[2534] Takáts: Politikai beszédmódok 225. A kora újkori republikánusok által olyannyira kedvelt ókor *auctor*ok szerint a polgári lét lényege a szabadság, és Hobbes szerint hasonlóképpen „míg a köztársaságban [*Popular Common-wealth*] szabadságot élvezhetnek, a monarchiában mindenki rabszolga.” (Van Gelderen – Skinner: Introduction 2.) A nemesi republikanizmus központi értékének a szabadságot tekinti, mondja Miru György is, mindamellett ebben a gondolkodásban kiemelt szerep jut annak a gondolatnak, hogy a közérdek elsőbbséget élvez a magánérdekkel szemben. (Miru: Az alkotmányozás 23–24.) Nagy János is arra mutatott rá a diétai paszkvillusok elemzése kapcsán, hogy a rendi ellenzék által felemlegetett „régi dicsőség” középponti értéke mindig a szabadság. (Nagy J.: Rendi politikai kultúra 98.)

[2535] Például Debreczeni Attila hangsúlyozza, hogy szabadságon elsősorban a kormányzásban való részvétel jogát és kötelességét kell értenünk. (Debreczeni: Tudós hazafiak 222.) Párhuzamként adódik a korabeli lengyel politikai gondolkodás szabadságfogalma. Anna Grześkowiak-Krwawicz *Regina Libertas* című, 2006-ban megjelent könyvében bemutatja, hogy a kora újkori lengyel politikai gondolkodás beleillik a Skinner és Pocock, illetve követőik által elemzett kora újkori republikánus szabadságfelfogásba, amely abban különbözik a későbbi liberális koncepciótól, hogy nem tekinti elegendőnek azt, ha valaki kényszertől mentesen rendelkezhet magával és vagyonával, hanem úgy véli, hogy az egyén szabadsága csak szabad országban érvényesülhet, amelynek a polgárai részt vesznek a kormányzásban. (Butterwick-Pawlikowski: Dialogue 170–172., 188.)

[2536] Takáts: Politikai eszmetörténet 14–15.

való hivatkozás szintúgy tekinthető a republikanizmus nyelvén való megnyilatkozásnak – ha nem is csak ennek, hiszen (mint láttuk) a közjót a kormányzathoz kötődő megnyilvánulások a jövőre irányult gondolkodás jegyében egy építőmunka eredményének láttatták, míg mások éppen a múltban jól bevált intézmények megtartását nevezték ugyanennek. Ez a kettősség egyfelől lehetőséget ad arra, hogy többféleképpen is értelmezzük adatainkat, másfelől azt is mondhatjuk, hogy ez az átfedés a kortársaknak adott lehetőséget arra, hogy úgy fejezzenek ki akár új politikai tartalmakat is, hogy az üzenet a republikanizmus régi és többé-kevésbé általánosan elfogadott nyelvén is értelmezhető legyen.[2537]

A republikanizmus politikai nyelvének régiségét sem kell azonban túlértékelnünk. Feltehetően az állt megjelenése mögött, hogy míg a kora újkorig a politikai ideálokat a vallásos meggyőződés adta (Isten akarata, jámborság stb.), úgy a vallásos világnézet ekkor kezdődő háttérbe szorulásával párhuzamosan előtérbe kerültek a reneszánsz örökségeként az ókori eszmények, különösen a római republikanizmus erényei – természetesen különösen a latint oktató iskolák működésén keresztül.[2538] Vagyis itt is egy kora újkori jelenséggel van dolgunk, miként az ősi alkotmányra való hivatkozás sem olyan régi, mint ahogy ezt elsőre gondolhatnánk.

Takáts József másodikként az ősi alkotmányra való hivatkozás történeti-jogi jellegű[2539] politikai nyelvét említi, hozzátéve, hogy csak 1790 után kezdtek a magyar szokásjog rendszerére mint egységes egészre tekinteni. Kulcsfontosságú, hogy eszerint a gondolkodás szerint változatlanul kell megőrizni az ősi alkományt, amelyet pedig a kormányzat lépten-nyomon megsért, ezért a diétákon mindig a sérelmek orvoslását kérik a rendek, így a nemességet 1840 előtt a sérelmi politika alapállása jellemzi.[2540] A ceremoniális beszédekben az „alkotmány” szó 1790-ig meg sem jelent, akkor azonban hirtelen központi helyzetbe került. Kétségtelen, hogy általában is igaz, hogy

[2537] Takáts József is felveti ennek lehetőségét: „[n]émi leegyszerűsítés árán azt lehetne mondani, hogy amikor a nyelvi-kulturális egységként értett nemzet fogalma összetalálkozott a republikánus szótárral, kialakult a nacionalizmus »alapnyelve«.” (Takáts: Politikai eszmetörténet 20.)

[2538] Egy példa a klasszikus ókor árnyalt hatására Kazinczy gondolkodásmódja, akinél (református létére is) összefonódott a katolikus kulturális hagyomány évezredes szimbólumhasználata Winckelmann görögség-képének recepciójával, mely univerzális kódrendszer lesz számára, így – ahogy Szilágyi Márton bemutatta – a *Fogságom naplójá*ban ókori minták alapján mutat be sok karaktert. (Balogh: Teória 269.) Egy másik példa Desewffy József gróf családja, gyermekeinek neveltetése: itt az antikizáló hajlam nemcsak a külsőségekben (például a névadásban), hanem az életvitelben és az elsajátított műveltséganyagban is is megmutatkozik – írja Vaderna Gábor. Desseffy József a sztoikus mértékletességet tekintette célnak Horatius alapján, a hangsúlyt az ész és szív összhangjában megtestesülő virtusra helyezve. (Vaderna: Nevelés 130–131., 140.) Ez a sztoikus emberkép Széchenyi Istvánnal folytatott vitájában is egyértelműen megnyilvánult, és (Gergely András kifejezésével) a rendiség és a klasszicizmus „klasszikus összefonódását” tette lehetővé. (Vaderna: Hamvvévő 53., 62–63., 75.)

[2539] Takáts: Politikai beszédmódok 227.

[2540] Takáts: Politikai eszmetörténet 16–17.

az „alkotmány” 1790 nyarának diétái vitáiban már lépten-nyomon előfordult.[2541] Ezen politikai nyelv elemei azonban a középkorig vezethetők vissza, és már Werbőczynél összegződtek.[2542] De Werbőczyből is csak a 18. század végén lett – Péter László kifejezésével – „Magyarország *avita constitutió*jának őrangyala.”[2543] Az imént áttekintett beszédeknek a rendek részéről lépten-nyomon ismételt, de gyakran a (kényszerűségből vagy engedékenységből a rendek nyelvén szóló) kormányzat által is használt kifejezései, amelyek „Magyarország kiváltságait és szabadságait” emlegetik, minősíthetők az ősi alkotmányra való hivatkozás politikai nyelvén elhangzottaknak.

Ha az időszemléletből indulunk ki, egyértelmű, hogy mind a republikanizmus politikai nyelve, mind az ősi alkotmányé egyértelműen a múlt felé fordul, az ideális állapotot a múltban véli fellelni. Ez lehet amögött, amit Takáts József megállapít, hogy e kettő igen gyakran összefonódott. Mindkettőre igaz az, hogy a tapasztalatok és az elvárások ollója még nem nyílt ki, ami Koselleck szerint a modernitás előfeltétele.[2544] (Itt jegyzem meg, hogy Debreczeni Attila szerint az ősi alkotmányra való hivatkozás olyannyira központi szerepet játszik a republikanizmus politikai nyelvében, hogy attól nem érdemes elválasztani.[2545] Az ő véleménye szerint az egyes beszédmódok „zavartalan együttélése” is lehetséges, amit a tudós hazafiság és a republikanizmus kapcsán állapított meg[2546] – ami persze megkérdőjelezi, hogy érdemes-e elkülönült politikai nyelveknek nevezni őket.

Ha a négy szóba jöhető politikai nyelvből e kettő a múltra orientált, akkor a másik kettőről elmondható, hogy ezekkel szemben a jövő felé fordulnak és a felvilágosodás haladáseszméje jegyében fogantak, amely szerint a jövő szebb lesz, mint amilyen a jelen, és még inkább, mint amilyen a múlt volt. Takáts József modelljében a harmadik politikai nyelv a felvilágosult kormányzásé, mely „a természetes jogok nyelvét beszéli”, azaz természetjogi megalapozottságú. A törvényeknek e gondolkodás szerint a közjót kell szolgálniuk. II. József például azt vallotta, hogy a kormányzás jogát a néptől kapta ugyan az uralkodó egy társadalmi szerződés értelmében, de ez visszavonhatatlan, ugyanakkor a királynak a közjó megvalósítására kell törekednie. Takáts József szerint ez a politikai nyelv összeegyeztethetetlen az ősi alkotmányra való hivatkozással, ezért a

[2541] Lásd Irinyi: Vallásügyi törvény *passim.*
[2542] Takáts: Politikai beszédmódok 232. Egyébiránt az alkotmány fogalmának ritka előfordulására Montesquieu *Des espirit des lois* camű művének megjelenése előtt a Franciaországban használt politikai-társadalmi alapfogalmakat vizsgálata is rámutatott: Schmale: Constitution 34.
[2543] Péter L.: Irrepressible Authority
[2544] Takáts: Politikai beszédmódok 230., 234.
[2545] Debreczeni: Tudós hazafiak 222.
[2546] Debreczeni: Nemzet és identitás 536.

magyar nemesi elit alig beszélte, bár ismerte.[2547] A közjó érdekében való cselekvés fő ágense az állam, amely ebből nyeri legitimitását.[2548]

Kétségkívül helytálló az a megállapítás, hogy a kormányzat magyarországi politikája céljaként a 18. században mindvégig a közjó előmozdítását tételezte. Ha nem is feltétlenül tartotta ennek, ezt hirdette magáról. Ennek alapján persze nem kell III. Károly vagy I. Ferenc kormányzatát ugyanúgy felvilágosultnak tartanunk, mint Mária Teréziáét vagy II. Lipótét. Sőt a természetjogi megalapozottságú gondolkodás a közjó kulcsszerepének már megemlített tételezése mellett a rendi politikai térfélen is megjelent. Ugyanis – mint láttuk – a természetjog a kora újkori magyar politikai gondolkodásban az uralkodó szuverenitásának a határait is kijelölte, mint a középkor isteni rendjének új alakja. Még ha ezt Werbőczy lényegében a nemességre is értette, a kora újkori magyar politika diskuzurában mintegy adott volt az a gondolat, hogy a néptől származik az uralkodó hatalma. De a 18. századi magyar rendektől ettől eltekintve sem volt idegen a természetjogi szemlélet érvényesítése. A társadalmi szerződés innen kiemelt elmélete a századfordulón megjelent a rendi ellenzék hivatkozásai között: uralkodó és rendek viszonyát szerződéses kapcsolatként kezdték értelmezni. Ócsai Balogh Péter alkotmánytervezete az ősi alkotmány sérthetetlenségének biztosítását az ember veleszületett jogaira hivatkozva követelte, és az alkotmányt az uralkodó és a *populus* szerződéseként értelmezte.[2549] Az uralkodó-ország viszony társadalmi szerződésként való értelmezését ebben az időben (persze nem Rousseau, hanem Martini és Sonnenfels alapján) még az uralkodó, II. József, majd II. Lipót is elfogadta,[2550] és a Bécsben tanuló magyar nemesek is ezt a szemléletet sajátították el,[2551] végül az 1790-es évek vitairodalmában is elterjedt volt a király-nemzet viszony olyan értékelése, hogy az társadalmi szerződésen alapul.[2552] A társadalmi szerződést tehát nem rousseau-i értelemben, hanem annak potenciális demokratikus értelmezésétől teljesen eltérő tartalommal[2553] kapta fel a magyar politika diskurzusa, hogy egy nagyon régi gondolatot csomagoljon vele újra.

[2547] Takáts: Politikai eszmetörténet 18–19. Vö. Debreczeni: Tudós hazafiak 222.
[2548] Takáts: Politikai beszédmódok 233.
[2549] Miru: Az alkotmányozás 27.
[2550] Benda Kálmánra hivatkozva írja ezt Takáts József. (Takáts: Politikai beszédmódok 247.)
[2551] Ez úton köszönöm meg ez irányú Kökényesi Zsolt megjegyzését.
[2552] Takáts: Politikai beszédmódok 231.
[2553] De végül is abban a világfelfogásban, amelyben a diétát, tehát a *regnum*ot „nemes hazának” nevezték, a nemtelenek egyenjogúsága elképzelhetetlen volt, és az egyetlen járható útnak a jogkiterjesztés tűnhetett – ahogyan ezt a lengyel párhuzamok is megerősítik. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az előbb említett „nemes haza” megszólítása „tekintetes” volt, vagyis a rendi Magyarországot diszkurzív síkon a köznemességgel azonosították már akkor is, amikor ezt a politikai erőviszonyok még nem tették indokolttá. Így amikor Illésházy Miklós gróf kancellár III. Károly királyi előterjesztéseit megtette 1712. május 20-án, így szólította meg a diéta két táblájára

Az imént a beszédek elemzésekor úgy láttuk, hogy a közjóra való hivatkozás végül is a magyar rendiség képviselőinek körében is evidencia lett 1764-től. Ezt a fordulatot esetleg értékelhetnénk úgy is, hogy a közjó gondolatát ugyanúgy eltérítette eredeti jelentésétől a magyar rendiség, mint a társadalmi szerződését, vagy ezt ellenpéldaként értékelhetnénk, vitatva Takáts József értékelését, mely szerint a közjóra irányuló felvilágosult kormányzás politikai nyelvét alig beszélte a magyar nemesi elit. Ehelyett inkább azt hangsúlyoznám, hogy már a republikanizmus kapcsán azt is meg kellett állapítani, hogy szemléletének kardinális eleme az ország, a köz javának keresése. Vagyis a közjót célnak tűző „politikusok" egyik része elhelyezhette azt a múltban, hogy a feladatának e kincs megőrzését tekintse, míg a másik részük számára evidens lehetett, hogy a közjó egy fokozatos fejlődés eredményeként a jövőben fog majd kiteljesedni. Vagyis az, hogy a kormányzati tényezők a felvilágosult kormányzás politikai nyelvét beszélték a diétai politikai diskurzusokban, mindössze abban nyilvánult meg, hogy a természetjogi megalapozású közjó fogalmát konzekvensen a reformok, a régi állapotok megjavításának, átalakításának, modernizálásának értelmében használták. Olyannyira, hogy a rendiség, melytől szintúgy nem volt idegen a természetjogi gondolkodás, inkább a „közönséges igazság", „az ország java" és ehhez hasonló szinonímákat használt, amelyekkel a saját felfogásának megfelelő, a múlt felé forduló gondolkodásból fakadó tartalmat kifejezte, és csak akkor beszélt végül a prímás, a nádor vagy a személynök a közjóról, amikor annak „a felvilágosult abszolutizmus politikai nyelvében" neki tulajdonított, a jövőre orientált jelentéstartalmat is elfogadták. Kérdés marad persze az, hogy III. Károlynál (hisz nála is felbukkan a közjó programja elemeként) beszélhetünk-e „a felvilágosult abszolutizmus" politikai nyelvéről – hisz őt nem szokás Magyarország felvilágosult abszolutista uralkodóinak sorában emlegetni –, vagy inkább azt egyszerűen az abszolutizmus politikai nyelvének nevezzük, törölve a „felvilágosult" jelzőt.

Egyértelműen a jövőre irányuló időszemlélet nyilvánul meg végül a csinosodás politikai nyelvében is, amely Takáts József szerint a negyedik,[2554] és amely a civilizálódás, pallérozódás

összegyűlt rendeket: „A felséges romai császár, Spanyolországnak királya a tekintetes nemes országnak, nagyságtoknak, kegyelemeknek királyi kegyelmét ajánlja" (700.503 51.) – azaz a magasabb titulust igénylőket külön említette, és magát a „nemes országot" csak tekintetesnek címezte.

[2554] Takáts modelljének első változatában a negyedik beszédmód a kulturális nacionalizmus nyelve, ezzel azonban jelen munka keretében nem foglalkoznék, ahogy általában a nacionalizmus kérdéseivel, amelyeknek bölcsője éppen azon időszakban ringott, amikor jelen, az országgyűlési politika 1708 és 1792 közötti történetét tárgyaló vizsgálat lezárul. (Vö. Takáts: Politikai beszédmódok 234.) Egyébként a magyar politikai eszmetörténetnek kitüntetett témája a nemzeti eszme születése. Lásd példának okáért: Trencsényi: A politika nyelvei. Egy konferencia kötetében Hönich Henrik eszmetörténeti szempontból, különösen a nemzeti eszme születésének, pontosabban a nemzetfogalom átalakulásának szempontjából elemzi az 1790 és 1792 között keletkezett bőséges

hosszú folyamatát látja a történelemben, egyértelműen egy fejlődési folyamatot, amelyen Magyarországnak is végig kell mennie az előtte járó, mintaként szolgáló országokat követve. A történelmet „pozitív változásnak láttatja, akárcsak a felvilágosodás nagy narratívája."[2555] A csinosodás a tudós hazafiak által beszélt jövőre orientált nyelve a hazafiság gondolatán keresztül szorosan kapcsolódott a republikanizmus beszédmódjához.[2556] Ennek a politikai nyelvnek a jegyeit azonban nem volt módomban fellelni sem a 18. századi ceremoniális célból elmondott szónoklatokban, sem az 1790–1791. évi vallásügyi vitában. Ellenkező adat felbukkantáig azt kell mondani, hogy ezen a politikai nyelven nem beszéltek a 18. század országgyűlésein – legalábbis 1792-vel bezárólag. Ha a csinosodás politikai nyelvének paradigmatikus példája Kármán Józsefnek *A nemzet csinosodása* című munkája 1794-ből, amelyben már nyelvi-kulturális egységként tűnik fel az a nemzet, amely a csinosodás alanya,[2557] akkor feltételezhető, hogy miként a nemzetfogalom 1790–1792-ben bukkant fel a 18. századi diéták történetét tekintve, úgy a csinosodás politikai nyelve is csak ekkoriban született meg, és a diétán feltehetően csak később használták.

Tehát Takáts négy politikai nyelvéből legfeljebb hármat, a republikanizmus és az ősi alkotmányra való hivatkozás politikai nyelvét, valamint – nevezzük inkább így – az abszolutizmus politikai nyelvét tudtuk azonosítani a diéta diskurzusaiban, ami nem rossz arány, hiszen alapvetően a 19. század elejére tekintettel fogalmazta meg modelljének e kiindulópontját, hogy azután innen bontsa ki a 19–20. századi magyar eszmetörténet folyamatait. A lényeg éppen az lenne, hogy e három nyelvet azonban nem lehet egyszerűen leosztani a politikai szereplők között. A kancellár a politikai partnerhez fordulva, annak gondolkodásához idomulva a republikanizmus politikai nyelvén fogalmazta meg azt, hogy mit vár el a kormányzat a rendektől, de a király saját törekvéseit már a közjó fogalma köré építve artikulálta, hogy azután 1764-re ez fogalom a rendek politikai öndefiníciójának is centrális elemévé váljék.

A Magyarország törvényeit, szokásait, szabadságait megőrizni kívánó rendek és az erre időnként ígéretet tevő uralkodó látszólag egyértelműen az ősi alkotmány politikai nyelvét beszélte. De nemcsak azt lehet ez ellen a megállapítás ellen vetni, hogy maga az „alkotmány" fogalom csak 1790-től vált a politikai szótár központi elemévé, hanem azt is, hogy a politikában szemben álló

---

röpirat-termésének bizonyos darabjait. Bíró Ferenc nyomán megkülönbözteti a nemzeti nyelvnek a közjó fogalma köré épülő „instrumentum-felfogását", mely szerint a magyar nyelv a tudományok elsajátításának legfőbb eszköze, illetve az ezt váltó felfogást, mely szerint a nyelv konstituálja a nemzetet. Elemzésében végül arra jut, hogy az általa vizsgált szövegekben a nyelv a republikánus politikai beszédmód köntösében egyértelműen már a nemzeti identitást konstituáló tényezőként jelenik meg. (Hőnich: Nyelv és nemzeti közösség 270. Lásd továbbá: uő: A nyelv tétje.)

[2555] Takáts: Politikai eszmetörténet 19–20., idézet: 20.

[2556] Miru: Az alkotmányozás 28.

[2557] Takáts: Politikai beszédmódok 20.

dc_1391_17

felek egészen mást érthettek ezen „törvények, szokások és szabadságok”[2558] alatt. Nyilvánvalóan elképzelhető volt, hogy 1722-ben III. Károly másra gondolt, mint a rendek: példának okáért a közvetlenül a földre kivetett adó vajon sértette volna-e ezeket a szabadságokat, anakronisztikus kifejezéssel: az ősi alkotmányt? A két érintett, a politikai küzdelemben szemben álló fél erről nyilvánvalóan homlokegyenest ellenkezően nyilatkozott volna. Az „ősi alkotmány” fogalom (és a 18. század nagyobbik részében ezt kifejező összetett szószerkezetek) feltételezett tartalmának sokszínűsége, a fogalom szélsőségesen flexibilis volta lehetővé tette ennek a politikai nyelvnek a használatát eltérő politikai pozíciókat elfoglaló szereplők számára is, illetve ezt a politikai nyelvet a rendi konfesszionalizmus és a rendi alkotmányosság korában egészen eltérő definíciókkal használhatták – pontosan ugyanúgy, ahogyan azt a közjó fogalma kapcsán az imént láttuk.

Bár elvben a 18. században a természetjogi felfogás és a közjó eszméjének képviselete összeegyeztethető volt a rendiség múlt felé forduló felfogásával, mégis azt látjuk, hogy csak 1764-től veszi át a rendiség a közjó központi értékét a monarchikus politikai pólustól – és pedig nem függetlenül a kettő közötti személyi összefonódásoktól. Ez a változás a természetjogi felfogás keretén belül maradva nyitott utat a múlt felé forduló világszemléletről a felvilágosodás haladásgondolata által determinált jövőorientált időszemléletre való váltásnak. Amikor a kormányzat és a rendiség által egyaránt beszélt természetjogi nyelvezet e kulcsfogalmát a rendek a korábbi gyakorlattal ellentétben használni kezdték, akkor egyértelműen már jövőre orintált fogalomként alkalmazták. Az 1790–1791. évi vitákban a közjó gondolata a rendi tényezők körében egyértelműen nem az ősi állapotok visszaállítását, hanem a jövőben a mai és holnapi munka révén megteremtendő jobb állapothoz kötődött. Mivel a 18. században a kormányzati tényezők a közjót emlegetve konzekvensen a régi állapotok megváltoztatásáról beszéltek, a rendek ennek tudatában lehetőség szerint elkerülték ezt a fogalmat, és amikor elkezdték azt alkalmazni saját maguk politikájának leírására, akkor azt a másik politikai térfélről érkező vagy azzal szoros összeköttetésben lévő figurák tették, és pedig már a jövőre orientált tartalom, a haladásgondolat elfogadásával. Vagyis közjó fogalma tehát fejezi ki a legjobban a múltra orientált és a jövő felé forduló időszemlélet közötti változást, a kosellecki *Sattelzeit*et a magyar politikai gondolkodás történetében. A benne rejlő potenciál ellenére a közjó fogalma ezért nem lett a rendek és a király politikai megegyezését a nyelv síkján a világra segítő bába. Azért sem, mert a republikanizmus felfogása szerint a közjó a patikuláris magánérdekekkel szemben fogható meg, és a magyar politikai elit éppen azt a privilégiumrendszert, a (hamarosan így nevezett) „ősi alkotmányt” tekintette a közjó

[2558] Otto Brunner K. Wolzendorffot idézi arról, hogy szabadság és jog ugyanannak színe és fonákja (Brunner: Neue Wege 193.): ami tehát kifelé egy ház, faluközösség vagy uradalom szabadsága, az befelé a családfő, a közösség vezetőinek vagy az uradalom birtokosának joga.

letételményesének, amelyet a haugwitzi reformokat követően (és különösen a felvilágosodás felfogásának megfelelően) a kormányzat politikai térfelén egyre többen a magyar nemesek önző, a közjót sértő magánérdekeként fogtak fel.

Ami pedig talán a legérdekesebb, az ezen fogalom uralmának kérészéletű volta. Alighogy 1764-ben a trónra került, lévén hogy a rendiség részéről is elismerték, hogy a régi állapotokon változtatniuk kell (nyilván nem mindenki tett így), a következő diétán – a jozefinus évtized tanulságaitól és az éppen Párizsban zajló eseményektől nyilvánvalóan nem függetlenül – már az alkotmány lett a központi fogalom, és megjelent a haza és a nemzet új értelmezése is. A rendi alkotmányosság tendenciájának létrejötte tehát nemcsak intézményes szinten vagy a politikai elitek motivációjának vizsgálatán keresztül, hanem a politikai diskurzus szintjén is kimutatható. Bár láttuk, hogy a jövőre orientált időszemlélet áttörése még nem a rendi alkotmányossághoz köthető, hanem a felvilágosult abszolutizmushoz, nem sokkal később azonban, a rendi alkotmányosság tendenciájának uralomra jutásával és az európai politikában tapasztalható gyökeres változásokkal egy időben, és tulajdonképpen a magyar rendiség hagyományaihoz illeszkedve, a közjogi aspektusokra helyeződött a hangsúly, és így az alkotmányosság és a szabadság kérdéseit tűzte a rendiség a zászlajára, és a közjónak (majd a társadalmi haladásnak) a képviseletét mintegy átengedte az abszolutizmusnak, a világra segítve egy olyan dichotómiát, amely meghatározta azután a 19–20. század magyarországi politikai életét.

Vagyis a politikai nyelvek modelljére visszatérve, vizsgálatunk leginkább úgy összegezhető, hogy ahelyett, hogy a három politikai nyelvet az eltérő politikai aktorok között ki lehetne osztanunk, legalábbis az egyes korszakokat tekintve egyértelműen azonosítva velük ezeket, azt látjuk, hogy a magyar rendiség a republikanizmus hagyományaiból a század második felében a szabadságot választotta, feladva a közjó múltra orintált értelmezését, azt jövőre orientáltként elfogadva átengedte politikai ellenfelének, a felvilágosult abszolutizmusnak. Mivel pedig a szabadság lényege az aktív részvétel a közügyek intézésében, egyértelmű, hogy a republikanizmus politikai nyelvében miért uralkodott el a 18. század végi Magyarországon az „ősi alkotmányra” való hivatkozás – jól kifejezve a magyar rendiség többségének a múlt felé fordulását.

E választás mögött nem indokolatlan sem az önérdeket feltételeznünk, sem a francia forradalom radikális szakaszának hatását látnunk. Számunkra most a legfontosabb mégis az ellentétek kiéleződése, amely a diszkurzív megfelelője a korábban észlelt folyamatoknak. Talán nem indokolatlan itt visszautalnunk a generációtörténeti vizsgálat azon eredményére, hogy a 18. század elején született „konszolidációs” nemzedék körében történt meg a teljes pályafutásukban a királyi adminisztrációs apparátushoz kötődő bürokraták hatalomátvétele az általunk „professzionálisnak” nevezett hivatalviselők körében, és ettől egyre inkább elvált a vármegyei elit,

vagyis mintegy megkettőződött a politikai elit, és a diétai megnyilvánulások körben folytatott vizsgálódás is azt mutatta, hogy a század derekától jelent meg és terjedt el egy talán a legjobban rendi alkotmányosságként jellemezhető értékválasztás az országgyűlési politikában. Minden téren a szétválás tendenciája, az elképzelhető kompromisszumok alapjául szolgáló közös alap beszűkülése, az ellentétek kiéleződése észlelhető.

A sérelmi politika és az ősi alkotmány

Lidérces gyermekkori emlékeim egyike a *Falurádió* műsora. Általában fél hétkor kellett kelnünk nekünk, gyerekeknek, és akkor a rádióban a Kossuthon a *Krónika* szólt. Ha valamilyen oknál fogva nemcsak egy kicsit kellett korábban kelni, hanem sokkal, már hat óra előtt, akkor hallottam a rádióból a *Falurádió* műsorát. Semmi mást nem tudtam róla, mint hogy ez az, ami hatig tart, amikor is a Krónika kezdődik, és ezért valami rettenetesen korán kezdődő hajnali műsornak képzeltem – pedig, mint évekkel később kiderült, csupán egy félórás műsor volt. Sok kiváló történész foglalkozott és foglalkozik a reformkori magyar történelemmel. Írásaikban például minduntalan felbukkan a sérelmi politika fogalma. Ez volna ugye az, ami azután helyet adott valami minőségileg más ellenzékiségnek, a liberalizmus hatása alatt kialakuló reformellenzékiségnek. A történeti irodalom sérelmi politikája az, ami ez előtt volt, lényegében tehát valami időtlen jelenség. A 18. század kutatójának kell feltennie azt a kérdést, hogy a sérelmi politika nem a reformkorosok *Falurádió*ja-e? Tényleg a múlt ködébe vész-e a sérelmi politika eredete?

Mint láttuk, Takáts József az ősi alkotmányra való hivatkozás politikai nyelve sajátosságának tartja a sérelmi politikát. Hosszúra nyúlt vizsgálódásunknak ezen a pontján már elmondhatjuk, hogy az „alkotmányos rendiségnek" a korábbiakban megragadott tendenciája nem úgy érvényesült, hogy a felekezeti konfliktusok helyébe alkotmányos kérdések kerültek a rendi politizálás centrumába, hanem úgy, hogy az olyan központi vitakérdéseket, mint az adózás (egyfelől a hadiadó összegének emelése, másfelől a nemesi adómentesség) és a nemesi felkelés ezzel szorosan összefonódó ügye,[2559] alkotmányosként kezdtek értelmezni. Ezt a folyamatot nyilvánvalóan felerősítette és betetőzte II. Józsefnek a teljes társadalmi-politikai rendet érintő gyökeres reformprogramja, amely a – már mondhatjuk így – „rendi alkotmány" egészét kívánta felforgatni, de kezdetei jóval korábbra tehetők. Egyértelműen központi szerepet játszott ebben az

[2559] Lásd a kérdésről átfogóan: Poór: Adók, katonák. Vö. Szijártó: Kora újkori II. 115–122. és Szijártó: Nemesi társadalom 145–161.

dc_1391_17

átértelmezési folyamatban a felvilágosodás hatása, és döntőnek látszik konkrétan Montesquieu befolyása.[2560]

A törvények szelleméről című, 1748-ban megjelent (és mivel a szerző a magyar rendiségről igen pozitívan írt, ezért Magyarországon rendkívül népszerűvé váló[2561]) munkája kapcsán terjedt el egyáltalán a jogok és kiváltságok érvényesülő rendszerének alkotmányként való értelmezése. Ahogy Péter László fogalmazott: „Némileg Molière polgárához hasonlóan, aki egy szép napon ráébredt arra, hogy »prózában« beszél, a nemesség Montesquieu-t olvasva fedezte fel, hogy »alkotmánya« van, amely ősi privilégiumait, mentességeit, az ország valamennyi szokását egybefoglalja."[2562] Nemcsak Montesquieu recepciója volt a félreolvasás és az átértelmezés játéka által meghatározott folyamat. Mint említettem, ócsai Balogh Péter nagyban támaszkodott ugyan a társadalmi szerződésről szóló elméletre az 1790. évi (lényegében) köznemesi alkotmányreform-koncepciójának megfogalmazásakor,[2563] de azt nem Rousseau-t vagy Martinit követve, hanem egészen más tartalommal. (Ahogy Izdenczy kapcsán láttuk, akár a vérszerződést is lehetett társadalmi szerződésnek tekinteni.)

Mint láttuk, lassú fejlődés eredményeképpen a 18. század vége felé kezdte betölteni az alkotmány fogalma azt a központi szerepet, amelyet a 19. században mindvégig eljátszott a magyar történelemben. Takáts József Marczali Henrikre hivatkozik, akinek „[…] egy nagyon fontos megjegyzése szerint az ősi alkotmányra hivatkozás politikai nyelvét abban a formában, ahogyan a XIX. század első feléből származó politikai szövegekben találkozunk vele, csak a XVIII. század végétől használták." Korábban ugyanis csak jogokról, kiváltságokról, törvényekről beszélnek, *constitutio* mint egész épület csak II. József kora óta szerepel (aki ugye az egészet egyben támadta.)[2564] Mezey Barna megállapítja, hogy a „sarkalatos törvények" kifejezést csak az 1791. évi 10. törvénycikkben váltja fel az „alkotmány",[2565] és Somogy vármegye feldolgozott 18. századi

[2560] Érdemes megemlíteni, hogy a kor politikai gondolkodására nagy hatással volt a newtoni mechanika, a legtökéltesebb természettudomány: a mérleg-metafora gyakori előfordulása, az egyensúlyok keresése mögött ez áll (például a három hatalmi ág között Montesquieu-nél).

[2561] Nem kell azonban ezt feltétlenül specifikus okokkal magyaráznunk: Marie-Laure Legay és Roger Baury rámutat, hogy Montesquieu népszerűsége nagy volt „az európai nemesség egész galaxisában." (Legay–Baury: Reflexions 21.)

[2562] Péter László: Az Elbától keletre 344. Montesquieu munkája nemcsak a rendek ideológiai fegyvere lehetet az uralkodó ellen: a svéd király az 1760-as években, a rendek dominanciájának idején erre hivatkozva tett kísérletet a végrehajtó hatalom átvételére – ekkor még sikertelenül. (Metcalf: Conflict 70–71.)

[2563] Vermes: Kulturális változások 100.

[2564] Takáts: Politikai beszédmódok 231–232. Sokat mondó párhuzam a svéd: XII. Károly abszolutizmusára reagálva hozott létre a *Riksdag* írott alkotmányt 1719-ben. (Metcalf: Structuring parliamentary politics 35.)

[2565] Mezey: Jogalkotás 17.

országgyűlési követutasításai közül is az 1790. évi volt az első, amely az „alkotmányt” emlegette.[2566] A diéta megnyitásához kötődő, ceremoniális jellegű beszédek áttekintése szintén azt mutatta, hogy a *constitutio* fogalom megjelenése 1790-es évek elejére datálható.[2567]

Ha a politikai színtér szereplői közötti ellentétek valóban úgy éleződtek ki a 18. század második felében, ahogyan azt a korábban bemutatott részvizsgálatok sugallják, akkor nemcsak hogy az „ősi alkotmány” fogalma nem igazi alkotmányt takar, de ez még csak ősi sem volt, illetve a hozzá szoros szálakkal kötődő „sérelmi politika” sem lehetett ősi, hanem éppen az alkotmányos rendiség részeként született. Míg korábban a sérelmek és kívánatok előterjesztésének joga a magyar rendek azon szabadságát teremtette meg, hogy az országgyűlésen az uralkodó által előterjesztett témák mellett más kérdéseket is napirendre tűzzenek, és ehhez az eljáráshoz semmiféle negatív értékfelhang nem járult,[2568] amikor már a magyar rendiség körében is hódítani kezdett a jövőre irányuló időfelfogás, és a közjót a jövőben létrehozandó állapotként értelmezték, akkor lett csak „meddő sérelmi politika” azoknak a régi szemléletű „politikusoknak” a tevékenysége, akik még mindig a múltbeli ideális állapot megvédésének és restaurálásának szolgálatába állították a sérelmek beterjesztésének intézményét. Csak ekkor tesz majd például Kossuth különbséget a korábban teljesen összemosódó *gravamina* és *postulata* közé, mondván, hogy a sérelmekkel a korábbi törvények tiszteletben tartását kívánják, míg a kívánalmak a törvényes szabályozás megváltoztatását szorgalmazzák.[2569] Lényegében tehát a „sérelmi politika” a reformkorban vált csak bélyeggé, mellyel az aktuális politikai ellenfeleket és tevékenységüket minősítették, a „sérelmi politika” ebben az értelemben csak a liberális reformellenzékiség megjelenése után született. Az alapot mindehhez pedig a 18. század végétől teremtette meg az alkotmányos rendiség tendenciájának eluralkodása, amellyel a politikai élet két pólusa közötti ellentét kiéleződése járt. Csak ekkor és ezért vált a közjogi sérelmek felemlegetése terméketlenné. Korábban a sérelmi politika nem volt sikertelenségre, eredménytelenségre kárhoztatva.

[2566] Melhárd: Somogyvármegye 60., Szijártó: A diéta 388–391. Jellemző ugyanakkor, hogy az „alkotmány” szó legelső említése még ebben a félig régi, félig új öszvér szókapcsolatban történik: „sarkalatos alkotmány.” (Melhárd Gyula: Somogyvármegye 60.)

[2567] Talán nem árt emlékeztetni arra sem, hogy a *constitution* franciául is csak viszonylag későn veszi fel a 18. század folyamán a „hatalmi rendszer”, „a közhatalom gyakorlásának módja” jelentést, először (Vattel nyomán) az Enciklopédia újranyomásában jelenik ez meg (*Dictionnaire universel et raisonnée des connaissances humaines*), és még sokáig kisebbségben marad ez az értelmezés a régivel szemben amely az alkotmány szót egyszerűen a római, a kánonjogra és a francia jogra vonatkoztatja. (Valensise: La constitution française 444–446.)

[2568] Szemben a kora újkori politika és kormányzás hagyományos felfogásával, az újabb kutatás hangsúlyozza annak fontosságát, hogy alulról is lehetett törvényt kezdeményezni, mint például Angliában (de akár Hessenben is) a sérelmek és petíciók intézményén keresztül. (Kümin–Würgler: Petitions 39.)

[2569] Erről lásd Szijártó: A diéta 66.

dc_1391_17

Egy új kor felé

A 18. század végéről érdemes végül két olyan ügyet megemlíteni, amelyek már egyértelműen egy új szemlélet eluralkodását mutatják, és pedig az eddigiek alapján úgy tűnik: az alkotmányos rendiség konfrontatív politikai tendenciájának részeként. Reprezentativitásra nem formálhatnak ugyan igényt, de mindkettő fókuszpontjában egy a korban fontos szöveg áll, amelyek elemzése a korábban vizsgált folyamatok tekintetében nagyon világosan megmutatja a továbbfejlődést lehetőségeit. Az imént már említettem a hazafias eskü 1790. évi ügyét. Az esküszöveg végleges formája nem sokban különbözött Szabolcs megye formulájától. Még a diéta előtt Szabolcs megye követei és az országgyűlésen szintén megjelenő főispánja az alábbi esküt tették: „Én N.N. főispánja, (vagy a beállandó országgyűlésre elválasztott képét viselő követje) N.N. nemes vármegyének esküszöm az élő mindenható Istenre, e világ teremtőjére, és ezen hitemmel szentül fogván ígérem, hogy valamint teljes életemben, úgy főképpen a következendő országgyűlésének egész folyamatja alatt a szabad magyar nemzet iránt, annak eredet szerint való törvényes igazgatásának formája, és ezen nemes nemzetet a természetből, és minden jussal illető törvény tévő teljes hatalomnak önnön számára örökre leendő megtartása, az ország gyökeres és sarkalatos törvényeinek s szabadságainak tökéletes állandóságra és megsérthetetlenségre állítások, és végre az országhoz, s annak törvényeihez és szabadságaihoz hathatósan lekötelezendő és megkoronáztatandó király iránt hűséges leszek, a hazafiak között az egyezséget minden akármely tekintetnek félretételével feltartani igyekszem, semminemű jutalmakat, adományokat, tisztségeket, méltóságokat, jeles rendeket, avagy akárminémű királyi hivatalokat magam avagy maradékaim számára, sem az országgyűlés alatt valósággal, sem annak elmúlása esetére ígéretbe, a felső hatalmasságtól el nem veszek, sem nem keresek, hanem ha aziránt maga az ország, vagy azok, akiknek képét viselem, egyező értelemmel tennének mellettem ajánlást, vagy megegyeznének benne, sőt ha valamely ígéreteket a felső hatalmasságtól vennék is, azt azonnal az országgyűlésének közönségesen ki jelenteni el nem mulasztom. Isten engem úgy segéljen!”[2570]

Az esküszöveg több szempontból is figyelemre méltó. Először is a diétára kiküldött vármegyei követek és az ott hivatalból helyet foglaló főispán hűséget először a „szabad magyar nemezetnek” fogad hűséget és csak másodsorban a királynak. Aztán megfigyelhetjük, hogy a nemzetet első helyen a törvényhozó hatalom teljessége illeti meg az esküszöveg szerint, és pedig a természetjogra hivatakozva. Fel sem merül, hogy ezt az örökre megtartandó hatalmat a nemzet megosztva gyakorolná az országgyűlésen az uralkodóval, ahogyan az sem, hogy ennek a jognak a

[2570] Idézi Kujbusné Mecsei: Szabolcsi követjelentések 124.

birtokosa az ország, a *regnum* lenne – ezt teljes természetességgel nevezi át magyar nemzetté az eskü megfogalmazója és annak letevője. A nacionalizmus kutatói fontosnak vélhetik ezt a mozzanatot: az történik, hogy a politika egyik kulcsszereplője, a politikai jogok legfontosabb letéteményese egyszerűen (sőt úgy tűnik: magától értetődően) átneveződik, hogy ezzel megnyíljon az út a jelentéstartalom további módosulása felé – de immár a nemzet fogalmának lassú átértelmeződésén belül.[2571] Míg a *regnum* értelemben vett „magyar nemzetnek" értelemszerűen nem magyar etnikumú tagjai is voltak, akik osztoztak annak jogaiban, a nyelvi nacionalizmus elterjedésével a szó restriktív használata egyre szélesebb körben terjed el, és a nem magyar etnikumú kiváltságosok egyre inkább kiszorítva érzik majd magukat nemcsak a közösségből, hanem a hatalomból is.[2572]

Az eskü következő mozzanata a „magyar nemzetet" megillető „sarkalatos törvények és szabadságok" teljességéhez való – a korábban mondottak értelmében egyértelműen múltra orientált időszemléletű – ragaszkodás. Hogy ezekkel kapcsolatban az esküszöveg nem az alkotmány szót használja, jól mutatja, hogy annak elterjedése okán még nem történt meg a régiesebb szóhasználat kiszorulása a használatból. A királyhoz való hűség kontextusában merül fel csak az ország szó: hogy tudniillik – és ez II. József uralkodását követően egyértelműen kulcsprobléma – az eskü letevője az uralkodónak csak annyiban tartozik lojalitással, amennyiben az (hitelevelében és esküjében) el fogja kötelezni magát Magyarország „törvényeihez és szabadságaihoz", majd meg is koronázták. Ezt követi az a rész az esküformulában, amely ténylegesen meg kívánta kötni a vármegyét a diétán képviselők kezét.

Az első mozzanat a republikánus politikai nyelv hagyományainak híven, de a közjó más „nyelven" történő hangsúlyozásával egybehangzóan a magánérdeknek a közérdek alá rendelését kívánja. Jóllehet közérdeket a 18. század nagyobbik felét kétségkívül jellemző politikai gyakorlat szerint a kompromisszumokban, az egyezség keresésében véli megvalósíthatónak, ezzel teljesen ellentétesen már – mintegy az új idők szellemében – a meg nem nevezett, de egyértelműen ellenségként felfogott „kormányzattal" való konfrontáció „frakciószabályait" kívánja leszögezni: a

[2571] Egészen más Debreczeni Attila értelmezése, aki szerint a nemzet modern fogalma akkor születik meg, amikor a „kizáró jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéssel szembefeszül az egységes és oszthatatlan politikai társadalom mint nemzet eszméje." (Debreczeni: Tudós hazafiak 218.) Megjegyzem, hogy az etnokulturális értelemben vett nemzetet „politikai társadalomnak" Magyarországon 1848 előtt aligha tarthatjuk. A nemzet fogalmának használata ekkor természetesen nem új keletű – középkori fogalmának változatairól lásd Szűcs Jenő tanulmányait: Szűcs Jenő: Nemzet és történelem 189–279., 327–357., 557–600.

[2572] Arról, hogy a „nemzet" az „ország" helyébe lépett, illetve a kettő reformkori rokonértelműségéről lásd Miru: Az alkotmányozás 45–46. A magyar nyelv nemzetet konstituáló szerepbe kerüléséről könyvtárnyi irodalom szól, itt csak utalnék egy-két munkára: Péter: Az Elbától keletre 60–84., Debreczeni: Tudós hazafiak 229–238., Hőnich: A nyelv tétje 161–172.

vármegyei küldöttek nem fogadhatnak el semmiféle hivatalt, méltóságot, adományt, érdemrendet. Mivel korábban egy egészen hosszú elemzést építettünk arra a feltételezésre, hogy a stabil jövedelemmel és közhatalom gyakorlásával járó királyi hivatalok megszerzése a diétán megjelenők legfontosabb célja lehetett a 18. század derekán, az ellentét ezen helyzet és az eskü által megkövetelt álláspont között kiáltó. Olyannyira az, hogy az esküszöveg megfogalmazója nyomban kénytelen alább adni a radikális követelésből (szinte halljuk a szövegező bizottság vitájában a mérséklő hangokat[2573]): a hivatalok mégis elfogadhatók, ha az ország rendjeinek beleegyezése, esetleg ajánlása megvan ehhez. Az eskü szövege jól mutatja a periódus kétarcúságát (ha akarjuk: nyeregkor-jellegét): a kompromisszumra való törekvés és a a konfrontativitás szó szerint egy lélegzetre jelenik meg. Ennek az eszköze pedig ismét csak egy átértelmezés lesz: a megegyezést már nem annyira (később: nem is feltétlenül) a király és az ország viszonylatában válik alapvetőnek (a közérdek szempontjából), hanem már csak „a hazafiak között" értelmeződik. Az esküszöveg készítője lehet, hogy csak vágyait öntötte akkor szavakba, amikor a törvényhozás jogát kizárólagosan a „magyar nemzetnek" vindikálta, de akkor már kétségkívül a jövőt vetítette előre, amikor a közjó érdekében létrehozandó megegyezés alanyai közül kifelejtette a királyt. Az ő kiszorítása a „magyar nemzet" fogalmából bő fél évszázad múlva már a politika alapvető ténye lett. A szabolcsi követek esküformulája így a magyar politikai gondolkodás 18. század végi átalakulásának kiváló példája, az alkotmányos rendiség megszületésének szövegszerű tanúja, és azon tendenciák világos előrejelzője, amelyek az elkövetkező évtizedekben ennek kebelében ki fognak majd fejlődni.

A diétán megjelent követek nagy része végül a következő formula szerint tette le az esküt: „Én N.]N. esküszöm az élő lstenre's. 'a. . hogy én az Országnak fundámentomos Törvénnyei, és az Igazság szerént, minden tanátskozásaimmal, erömmel 's köz munkálódásommal azon leszek, a' mit a' Státusok' és Rendek' törvényes Jussaiknak fenn tartására, nem külömben az egész Népnek állandó bóldogságára, és az adózó Népnek meg tartására nézve igaznak és hasznosnak látándok; és semmi úton módon, voksommal, vagy halgatásommal meg nem fogok eggyezni, az Ország, 's az ahoz kaptsolt vagy kaptsolandó Részek jussaiknak vagy Szabadságaiknak meg kevesítésében, vagy szorongattatásában hanem, a' fundámentomos Törvényekhez 's igazsághoz képest, eggyet értvén a' több Státusokkal, Rendekkel, és Küldött Társaimmal, azoknak mind mostani jó karba való helheztetések, mind pedig a' késő Maradéknál lehető meg marasztások végett is, olly eszközöket fogok élő állitani, 's olly Rendeléseket tenni minden igyekezettel, mellyek által, a maga eredetére 's természeti tulajdonságára nézve szabad Országnak jussai 's Felsége meg tartathassanak és

[2573] Vö. Domokos Lajos bihari követ kijentését a kamarásságról. (Szijártó: A diéta 190.)

öregbíthessenek; a' Státusok, Rendek, 's az Ország Lakosai között való tökélletes eggyet értés is, az igazságra 's illendőségre nézve épen meg maradjon; azon kívül fogadom, hogy az 1649-béli 44-dik Tzikkely értelme szerént, semmi hivatalokat, meg tiszteltetéseket, ajándékokat, vagy ezeknek jegyeit, a' mellyek a' Gyűlés alatt 's arra nézve adattatnának, vagy igértetnének, azok pedig a' Gyűlés után valóban tellyesittetnének – a' Státusoknak hirek és meg eggyezések nélkül el nem fogok venni. – Egy szóval: sem nyilván sem alattomban tanátsommal, voksommal, vagy akarmelly más úton módon, az Országnak Jussai, 's a' Státusoknak és Rendeknek Szabadságaik ellen semmit sem tselekszem. Azokban pedig, a' mellyeket ezen esküvésemmel fogadok, nem élek semmi magamban rejtett, vagy többfelé magyarázható értelemmel, Isten engem' így segéljen 's a' t."[2574]

A végül a diétán elfogadott esküformula bizonyos tekintetben gyengébb változatot képviselt a szabolcsinál, és akár visszalépésként is értékelhetjük, mondván hogy egyetlen vármegye könnyebben tett bátor lépéseket előre, mint amire a teljes országgyűlés képes volt. Alapvetően ez az esküforma sem szolgál más célt: a kormányzat általi lekenyerezés megelőzésére törekedett – a már említett fenntartás mellett. Ugyanakkor a jogászi aprólékosság, a mindenáron biztosra törekvés jeleit viseli magán, ami a terjedelmet növelte meg jelentősen, arányosan csökkentve a szöveg átütő erejét.

Az országgyűlésen letett eskü szövege a szabolcsi eskühöz hasonlóan Magyarország szabadságát a természetjogi alapon deklarálta, és – ismét ahhoz hasonlóan – az uralkodóról megfeledkeztek. Nem arról, hogy része van a törvényhozásban – ezt június 15-re már biztosan tudták a szabolcsi követek is –, hanem teljesen: róla a diétai hazafias eskü említést sem tett. Kimaradt ugyanis belőle az, hogy a követ hűséget fogad (így az a kényes pont is hogy csak a megkoronázandó és a magyar „alkotmányra" esküt teendő királynak tartozik engedelmességgel). Feltűnő továbbá, hogy – a szabolcsi esküváltozathoz képest – eltűnt belőle a nemzet fogalma is, és visszatért az országé. Az „alkotmány" szó itt sem fordul elő – legalábbis a magyar szövegben. A latin formulában felbukkan a *constitutio*, azonban a „*tales constitutiones condere*" nem a mai értelemben vett alkotmányra vonatkozik, és ennek megfelelően a magyar fordításban sem ez a szó áll, hanem az „olly Rendeléseket tenni" kifejezés.[2575]

A jogok megőrzésének múltra orientált programja mellett áll viszont az „egész Népnek állandó bóldogsága" mint cél. Mivel ezután azonnal „az adózó Népnek meg tartására" tesz ígéretet az eskü letevője, ez első pillantásra azt sugallja, hogy az „egész Nép" fogalma magában foglalta az

[2574] Naponként-való 63–64.

[2575] Ami sajnos nem kapott részletesebb magyarázatot, az a népfelség fogalmával legalábbis összecsengő és így igen figyelemre méltó „Országnak […] Felsége" („*Majestas* […] *Regni*") fogalom.

utóbbit, a jobbágyságot is. Ez nemcsak a jövőre orientált szemlélet világos megnyilvánulása lenne, hanem esetleg a 18. századi paternalista jobbágyvédő szlogenek felelevenítése mellett értelmezhető lenne akár a társadalmi reformok bizonytalan igéreteként is (hisz az „állandó boldogságon" mégis nehéz lett volna csupáncsak annyit érteni, hogy a rendek nem járulnak hozzá egy magasabb adóteher elfogadásához). Ha viszont megnézzük a latin szöveget,[2576] rögtön megfejtjük a „nép" rejtélyét: „az egész Népnek állandó bóldogsága" ugyanis „*durabili item, & universi Populi Felicitate*",[2577] míg az „és az adózó Népnek megtartására nézve" „*Plebis contribuentisque conservatione*" – a világos különbségtétel *populus* és *plebs* között nem engedi meg a szöveg semmilyen liberális értelmezését: a diétai hazafias eskü a régi határt húzza meg újra „Werbőczy népe" és a jobbágyság közé.

A rendi dualizmus kiéleződésének világos jele volt a század végén az, hogy míg korábban gyakori és elfogadott volt a kettős státusz a diéta alsótábláján, az tudni illik, hogy valaki egyszerre volt egy király által kinevezett és a diétán hivatalból megjelenő bíró és egy vármegye potenciálisan ellenzéki követe, nos ez a század végén már nem volt kivihető. Előzetes királyi engedélyhez kötötte a központi kormányszékeknél szolgáló hivatalnokok országgyűlési követségét egy 1791 decemberében kiadott rendelet, mely elsősorban Beöthy Imre alispánt és helytartótanácsost, illetve Domokos Lajos debreceni főbírót és Vay József helytartótanácsost próbálta elütni az országgyűlési követségtől. A király nem is engedélyezte 1792 tavaszán azt, hogy a megelőző diéta egyik ellenzéki hangadója, Vay József képviselje Borsod vármegyét. Megismételt választáson ezért a megye öccsét, Miklóst küldte az országgyűlésre.[2578] Sándor Lipót nádor, Pest-Pilis-Solt vármegye főispánja 1792. május 12-én a megyéhez intézett leiratában érvénytelenítette Darvas Ferenc helytartótanácsos követté választását. Bár a vármegyei közgyűlés tiltakozott, megválasztotta követévé az előző országgyűlés harmadik követét, a diétán kevesebbet szereplő, mérsékelt ellenzékinek számító Pongrácz Boldizsárt.[2579]" Ezt a polarizációs tendenciát sem kell azonban abszolutizálnunk: egy olyan harcos ellenzéki, mint Vay Miklós báró, aki ténylegesen részt vett 1790 tavaszán azokban a nemzetközi tapogatózásokban, amelyek célja egy másik dinasztia meghívása volt a magyar trónra, és akit a legrosszabbnak tartott II. Lipót a négy veszélyesnek minősített Vay-fivér közül, még ő sem szégyenlett kitüntetésért és birtokadományért kuncsorogni 1790 őszén, illetve 1791 tavaszán.[2580]

[2576] Naponként-való 62–63.
[2577] Talán inkább: „a nép tartós és állandó boldogsága."
[2578] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 149.; Szakály: Egy vállalkozó főnemes 213–214.
[2579] Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai 150.
[2580] Szakály: Egy vállalkozó főnemes 111–134., 136–137.

De a főszabály kétségkívül az ellentétek kiéleződése volt. 1796. október 20-án választotta meg Somogy egyik országgyűlési követéül – a főispán által ajánlottak helyett – Czindery Pált, aki beszédében azt javasolta, hogy adják utasításba diétai követeiknek, hogy az országgyűlés terjessze a sérelmeket is a király elé, akinek meghívólevelében csak az szerepelt, hogy a diéta tárgya a hadi segedelem (*subsidium*). November 1-jei leiratában az uralkodó megrótta a vármegyét, és arra utasította, hogy más követet válasszon Czindery Pál helyére. Czindery hiába próbálta tisztázni magát. Követtársa ugyan felszólalt a diétán az ügyében, de azt a rendek nem karolták fel. Somogy vármegyét végül a rövid országgyűlésen csak Kovács Antal táblabíró képviselte.[2581] Egyébiránt nemcsak Czindery nehezményezte, hogy a diéta célja pusztán a *subsidium* megajánlása volt, hanem Trencsén megye is felterjesztett ez ügyben egy kérést még az országgyűlés összehívása előtt.[2582]

Czindery Pál egyébiránt Berzeviczy Gergely barátja volt, akit ő 1793 végén, 1794 elején arra igyekezett megnyerni, hogy Kovachich Márton György munkatársa legyen. Czindery azonban nem vállalta a feladatot mondván: nem ismeri Kovachich célkitűzéseit.[2583] Levélváltásukból idéz Marczali Henrik is, aki azonban tévesen Tallián Pállal azonosítja Berzeviczy levelezőpartnerét, aki kevésbé radikális barátjánál: nem a jobbágyokat akarja felszabadítani a kereskedelem és ipar színvonalának emelése céljából, hanem fordítva: szerinte a *commercium* közköltségen való beruházásokra épülő meghonosítása vezethet el oda, hogy „lassankint felszabadítjuk a pórt, és felszabadulása iparkodásának jutalma lesz." De Czindery Pál elgondolásai egyébként is megelőzik korát: a nemesek fogjanak össze, és alapítsanak saját költségükön közkórházat, ínséges időkben lássák el jobbágyaikat gabonával, a megyék jutalmazzák a földet jobban művelő jobbágyokat, végül adjanak nekik „helyet és szavazatot." Legyen minden megyének egy harmadik nemes követe, akit azonban a jobbágyok választanak, és aki nekik tartozik jelentést tenni, és a nemesség vállalja el a *contributió*t. Két levele alapján is úgy minősíti Czindery Pált Marczali Henrik, mint aki „Széchenyinek legkomolyabb, legképzettebb, leglelkiismeretesebb előzője volt.[2584] Barátai, akiket egy 1791-ben Berzeviczy Gergelyhez írt levelében üdvözöltetett, mind rajta voltak II. Lipót listáján, és pedig valamennyien a gyanúsak között: Podmaniczky, Aczél, Tihanyi, Orczy, Szentiványi, Adamovics Rókus és Festetich Antal.[2585]

[2581] Reiszig: Somogy vármegye története 501–502.
[2582] Domanovszky: József nádor élete I. 218.
[2583] V. Windisch: Kovachich 77.
[2584] Marczali: Az 1790/1-diki I. 309 – 317. (Idézet: 312., 313., 317.) Vö. H. Balázs: Berzeviczy 160.
[2585] H. Balázs: Berzeviczy 160. Ennek ellenére Czindery Pál neve nem bukkant fel a magyar jakobinusok összeesküvése kapcsán: Benda K. (szerk): A magyar jakobinusok iratai II. 825., III. 429.

dc_1391_17

1806. június 24-i, Kazinczy Ferenchez írott levelében Pálóczi Horváth Ádám arra panaszkodik, hogy „Czindery félelmetes neve” miatt nem talált egy műve szponzort, bár a cenzúrán már átment. Őt másutt (néhai) „szerelmes Barát”-jának nevezi.[2586] Kazinczy híres embernek kellett, hogy tartsa Czindery Pált, mert kéziratgyűjteményébe Sárközy Istvántól kért „[c]sak eggy sort, eggy subscriptiót Spisichtől, Somsichtól, Czinderitől!” A levél a magyar jakobinusok összeesküvése után vizsgálat alá vont Spissich zalai alispáné mellett említi Czindery Pál nevét. A válaszból kiderül, miért: politikai tekintetben egyaránt felforgatónak tekintették mindkettőt. Sárközy mellékeli „Somsits Lázár el felejthetetlen Kedves Atyámfia Képét, mely felette igen jól van találva, mintha mindjárt megszóllalna és köpné sok Deák Epigrammáit. Ezt azért küldöm, ámbár magam drága Collectioját fosztom meg tőlle, mivel olyan irását, melyet [!] autographiai Gyűjteményedbe mehetne, Crisis nélkül nem küldhetek. Ugy szintén a’ többitől is, u. m. Spissits és Czinderitől. Van nekem elég, de mind olyan, mellyet küldeni nem merek, de nem örömest is eresztek ki gyűjteményeim sorából, mellyek már numerisalva is vagynak, de méltók is arra, hogy illyesek legyenek közte, mivel másképp gyanusok vólnának magokba. Küldhetném p. o. Czinderinak azt az Oratioját, mely miatt a’ Diaetából ki tiltatott, in fragmentatione. De az nem hozzád való és itt in aeternum hibaz.”[2587]

Tehát hírhedté vált az az 1796-ban elmondott beszéd, amelynek okán Czindery ügye a diétán felkerült a tiszai kerület vármegyéi által összeállított sérelmi listára, és szónoklata teljes terjedelmében olvasható itt is[2588] – vagyis nemcsak Sárközy Istvánnak volt meg töredékes vagy felsőbüki Nagy Józsefnek teljes egészében, hanem minden bizonnyal valamennyire elterjedt az egész országban, ismertté vált a politikai közvélemény előtt. Nem mondhatjuk, hogy Czindery Pál beszéde minden tekintetben „az új időknek új dala” lett volna: egyértelmű múltra irányuló szemlélete, mellyel „az ujjéttásokat és változásokat szerető balgaság”-ról beszél, és rögvest pontosítja is, miért: felidézi a „belső háboru” rémét: „ha a külső ellenségnek dühössége, a’ pallérozatlan, és azért telhetetlen, sött minden ok nélkül véres boszszu állást szomjúhozó föld-népünknek mérgevel öszvö ütne, oda lennél édes hazám!” A felvilágosodás szemlélete látszik: a *misera plebs* azért lehet dühöngő, mert műveletlen. Horea és Closca felkelésének tapasztalatára a

[2586] Kazinczy levelezése IV. 204., 333. Bodnár-Király Tibornak ez úton köszönöm meg, hogy felhívta a figyelmemet erre az adatra.
[2587] Kazinczy levelezése VIII. 127., 315. Kazinczy hasonló kérése Pálóczi Horváth Ádámhoz: uott XI. 447. Bodnár-Király Tibornak ez úton köszönöm meg, hogy felhívta a figyelmemet erre az adatra. Sárközy Istvánra, a századforduló talán legfontosabb irodalompártoló nagybirtokosára lásd Kaposi: Földbirtokosok 60–61.
[2588] Illésházy II. Az alábbaikban viszont a soproni levéltárban található felsőbüki Nagy családi levéltár anyagából idézem (Czindery beszéde). A kortárs másolat fényképmásolatáért Nagy Jánosnak szeretnék köszönetet mondani.

dc_1391_17

párizsi *sans-culotte*-ok 1792. évi vérengzéseiről vagy a jakobinus diktatúráról érkező hírek minden bizonnyal ráerősítettek. Úgy tűnik, a külső ellenség támadása mellé társuló jobbágylázadás reális forgatókönyvnek látszott 1796-ban.

De ha a somogyi másodalispánt nem is jellemezte forradalmi hevület, a rendi ellenzékiség táborán belül igencsak kemény álláspontot foglalt el. Beszédének lényege az alkotmányosság védelme: tiltakozik az ellen, hogy a diéta egyedüli célja csak a *subsidium* megajánlása legyen: „adjuk, de szóllyunk, segéttsük Királyunkat, de a Nemzetrül el ne feleitkezzünk, nagy nehezen nyertük meg azt, hogy törvényünk a Magyar Birodalmat, maga lábán álló országnak és nem tartománynak állíthassa, és mostanság még provinciánál is alább valónak akarnánk magunkat tétetni." Vagyis Magyarország politikai berendezkedése más, mint a többi országé és tartományé: a magyaroknak a király nem parancsol, összehívja őket és velük tanácskoznia kell. Elvárhatja a segítséget tőlük, de a nemzet is elvárhatja tőle érdekeinek előmozdítását.[2589]

A királyt a franciák ellen segíteni Magyarország érdeke is: „[T]alán még soha sem volt a' királyok haszna olly szorossan a nemzetnek boldogságához kapcsolva", mint most – mondja Czindery. Király és nemzet (ismét nem „ország") nem automatikusan egybeeső, csak aktuálisan azonos érdeke a szomszédben lángoló tüzet eloltani. Emellett azonban tartoznak a magyarok a „nemzeti hatalomnak" a megőrzésével, ez pedig a konkrét esetben a diéta jogkörének fenntartása: nem lehet csak a hadi segedelem megajánlására szorítkozni: „Hát tsak annyi lényeg a magyar diaeta mint egy falusi gyülekezet, mellyben egyedül a már sorshoz ragadott portionak be szedése modjárul és külömbe el osztásárul szabad szollani"? „Már nem is kérdeznek bennünket akarunké adni?" A nemzet örökös gyalázatának nevezi azt, hogy az országgyűléstől már nem érdemi döntést várnak, pusztán egy formaságnak minősülő fejbólintást. A felháborodás egyértelműen a diéta alkotmányos státuszát érő sérelemnek szól.

Czindery Pál beszéde konkrétan felsorolja a sérelmeket. Ezek a következők: a kereskedelem akadályozása; monopóliumok; a magasabb rangú tisztek közt alig akad magyar; a háborúban a magyar seregnek német vezére van; a nádor halálát követően egy éven belül nem történt meg utódjának a megválasztása; a magyar birtokok a Kamarához kerülnek ahelyett, hogy ezeket a király újraadományozná; a diétán kívül adományoznak indigenátust; törvénytelen bírósági ítéletek; a rendszeres bizottsági munkálatok feledésbe merültek. Majd úgy érvel a másodalispán, hogy amikor a török szorongatta Magyarországot, elveszítette sok jogát, mert szorongatott helyzetét kihasználták a Habsburgok. Most őket szorongatja a francia, használja hát ki ezt az alkalmat Magyarország „hogy szint ollyan csendes és törvényes uton nyerhessük orvoslást régi és mélly sebeinknek."

[2589] Figyelem: a *tractatus diaetalis*ban a király partnere itt is a nemzet már, nem pedig egyszerűen az ország (*regnum*), mint korábban.

Czindery konkrét javaslata tehát a következő: segítsenek a királynak, de szabjon Magyarország feltételeket: legyen rögzítve „panaszainknak orvoslásának ideje”: első a nádorválasztás, legyen törvényileg előre rögzítve a diéta időpontja a francia háborút követő békekötés után negyed évre (amikor már királyi meghívó levél nélkül is összeülhetnének a rendek), hogy végre rendezésre kerüljenek a sokszor előadott sérelmek, végül pedig magyar követek is jelen legyenek a franciákkal való békekötésnél. A másodalispán tehát azt javasolja, hogy a vármegye mindezt javasolja a diétán, kerüljenek ezek bele a kötelező követutasításba, illetve Somogy a többi megyével is közölje döntését.

Ügyes retorikával, amely biztosan nem maradt hatás nélkül a hallgatóságra, Czindery a király atyai jóságát hangsúlyozva csak negatív formában említi meg a felségsértő lehetőséget: lehetetlen, „hogy egy hiv nemzetet tsak egy szempillantásig is rabnak, szolgának ’s nem gyermekének nézzen” – vagyis a régi toposzhoz folyamodva a rossz tanácsadókat próbálja felelőssé tenni Bécs és Magyarország megromlott viszonyáért. Azt az érdekes, hogy bár a magyar rendiség és I. Ferenc viszonyának 1792. évi mézeshetei után egyértelműen megromlott kapcsolatuk, úgy tűnik, hogy Czindery Pál, azok, akik követté választották és minden bizonnyal a magyar politikai elit további széles csoportjai „nem éreztek lelkiismeret-furdalást” a magyar jakobinusok összeesküvése miatt. Nem volt olyan általános a bűntudat érzése, hogy a magyar rendiség visszavonuljon jogosnak érzett pozíciójából Az alkotmányos rendiség megszilárdult, és 1796-tól nemcsak a reformkorig vezetett innen egyenes út, sőt nem is csak 1848-ig, de 1849-ig is.

Egy másik mindenképpen előremutató jellemzője a besszédnek a „magyar” és „magyarok” szó gyakori használata: a királlyal szemben már nem az ország vagy a rendek állnak, hanem a magyarok, Czindery „magyar szív”-ének esik nehezére az alkotmány súlyos sérelme (melyet nem nevez így): „Nagy nehezen nyertük meg azt, hogy törvényünk a magyar birodalmat maga lábán álló országnak és nem tartománynak alléthassa”, vagyis „tanátskozni kell azzal”, nem úgy bánni vele, mint gazdának a béresével, hanem mint atyának „emancipalt” fiaival, össze kell hívni őket, hogy a „köz jorul egyet erteni” tudjanak. A lojalitás olyan ellipszist formáz, melynek két fókuszpontjában az uralkodó és a nemzet áll. „Segítsük a királyunkat, de a nemzetről el ne felejtkezzünk” – szól Czindery szentenciája. „Segétsük tehát királyunkat, de a nemzetünket el ne hadjjuk”! Persze aktuálisan – állítja a beszéd – e két lojalitás nem kerül ellentétbe, hiszen a franciák elleni harc mindkettő érdeke, és a jó király a nemzet jogainak is védője lesz, de a konfliktus bele van kódolva ebbe a helyzetbe, és megjelenik a király iránti engedetlenség lehetősége: „Szeretem a királyomat, szeretem a hazámat, de egyikét a masik kárával szeretni nem tudom.” És ez nem is csupán elvi lehetőség, hiszen jelenleg éppen a diéta jogainak csorbulása fenyeget, márpedig: „senkinek sincs arra jussa, hogy bennünket ad absolute & inconditionale dandum kénszeréthessen”.

Több eleme is indokolja a beszédnek azt, hogy Bécsben olyan heves reakciót váltott ki. Biztosan nem nyerte el a király és tanácsadóinak tetszését az, hogy a Habsburg-ház szorongatott helyzetét, amelyet a francia háború képviselt, Czindery az „isteni felség"-től a magyaroknak adott esélyként értékelte, sem az a kép, hogy a fiaknak kötelessége apjuk „hanyatló erejét segét"-eni. (Ha az előbbit illetően végül is a magyar rendiség nem kívánt élni az eséllyel, az utóbbi tekintetben végül hosszú távon biztosan Czindery Pálnak volt igaza.) Mindazonáltal úgy vélem, hogy a döntő tényező egyértelműen a beszédében uralkodó konfrontatív hozzáállás volt.[2590]

Czindery az alkotmányos rendiség képviselőjeként lépett fel, és egyértelműen a Habsburgokkal szemben fogalmazta meg a „nemzet" érdekeit. A magyaroknak ki kell használniuk politikai ellenfelük szorongatott helyzetét. Ugyan sokat köszönhetnek az Ausztriai Háznak, de már mindent kamatosan megfizettek, „már most tehát mindenkeppen mi rajtunk van a nyereségnek sora." Ez már nem rendek és uralkodó kooperációjának, hanem inkább konfrontációjának alaphelyzete[2591] – sőt ráadásul mintha „zéró összegű játszmáról" lenne szó Czindery szerint: a magyarok csak akkor nyerhetnek valamit, ha azt a királytól nyerik el, veszik el. Nemcsak azt láthatjuk, hogy Czindery személye ellen élesen fellépett a kormányzat, és sikerrel tartotta őt távol a diétától (melynek lefolyása egyébiránt megfelelt előzetes elképzeléseinek), de azt is, hogy szónoklatát a somogyi követválasztó közgyűlés lelkesen fogadta, és őt a hivatalos egyeztetett jelöltek egyikének helyébe azon nyomban követté is választotta. Azaz a konfrontatív politizálásnak már ekkor megvolt a táptalaja a politikai elitben, később pedig a szembenállás még tovább élesedett az uralkodó és a magyar politikai elit hangadói között.

A másodalispán azzal fejezte be a beszédét, hogy „[k]ötelességem volt, hogy itt a hol publicus ember vagyok, szoljak". *Publicus* ember, közhivatal viselője, közhatalom gyakorlója, tehát

---

[2590] Hisz az udvar már 1741-ben is érzékenyen reagált a konfrontatív fogalmazásra a rendek részéről: „az udvari emberek ezért Grassalkovich megbuktatására törekedtek, bevádolván Mária-Teréziánál, hogy ő […] a három sérelmi pontozat néhány kemény kifejezéséért felelős…" (Éble: Károlyi Ferencz 534.)

[2591] A kora újkori svéd *Riksdag* esetében is a kooperációt és nem a konfrontációt hangsúlyozza az újabb kutatás. (Schück: Early Swedish representation 23.) Érdemes e tekintetben felidézni a breton rendek példáját, akik megőrizték a király és a tartomány volt kormányzója, Richelieu rokonszenvét, és a kölcsönösen elfogadott politikai játékszabályok betartása mellett vívták politikai csörtéjüket a koronával, nem feledve, hogy ha a király nem hívta volna őket össze, nem is léteznének – mint az 1620-as évektől a többi tartományi rendi gyűlés. (Dunkley: Patronage 12.) Bár a 18. század végén ismételten megfogalmazódott a magyar rendek részéről a követelés, sohasem sikerült a diéta összeülését automatikussá tenni, vagyis a diéta is csak akkor létezett, amikor a király összehívta – vagyis a kooperáció mozzanatának erősebbnek kellett lennie ekkor a konfrontációénál. (Megjegyzem, hogy a 18. századi kontinentális Európában is volt példa a parlament automatikus ülésezésére: 1718 és 1772 között a svéd *Riksdag* háromévente legalább három hónapra mindig összeült – Metcalf: Structuring parliamentary politics 35–36.)

dc_1391_17

nem magánember, *privatus* személy. Itt is azt látjuk, hogy a kései magyar rendiség lényege a közhatalom gyakorlása a nemesség által. Ez a mozzanat adta a kulcsot a 18. századi magyarországi politikai elit megismeréséhez társadalom- és kultúrtörténeti vizsgálódásaink során.

dc_1391_17

Az alkotmányos rendiség kezdetei: az összkép, a tézis és a továbblépés lehetőségei

Koncepciók és értelmezések

Magyarországon a kései rendiség kora Rákóczi szabadságharcának a rendek – de nemcsak a rendek – számára egyértelműen sikeres lezárásával veszi kezdetét. A legjobban a rendi dualizmus fogalmával leírható magyar politikai rendszer léte ettől fogva ugyanis már nem magyarázható valamiféle megkésettséggel, hanem egyértelműen anakronisztikus Európában. 1741-ben rögzül azután mintegy véglegessé a magyar rendi fejlődés különútja, és az ország mintegy a felvilágosult társadalmi reformok elmaradásáért „cserébe" javarészt megőrzi (rendi) „alkotmányos" politikai berendezkedését. Az hozta magával a kései rendiség első nagy változását, amikor a rendi alkotmányosság lépett a 18. század derekán a korábbi időszakból örökölt, a 17. századi magyar történelmet még alapjaiban meghatározó rendi konfesszionalizmus helyére. A kései rendiség második jelentős változása a rendi alkotmányosságon belül a liberális reformellenzékiség megjelenése volt a 19. század derekán, hiszen ez emelte azután ki 1848-ban a reformeszmékkel társított alkotmányosságot a rendiségből, s alakította modern formára. A kései rendiség kulcsintézménye egyértelműen a diéta volt, ezért ez szolgált vizsgálatának kiindulópontjául. Nem férhet ahhoz kétség, hogy itt lecsapódtak mind a helyi-regionális változási tendenciák, mind a korszak gazdasági-társadalmi-kulturális folyamatai.

Ami a konfesszionális rendiség alkonyát illeti: a felekezetiség a 18. század folyamán szűnt meg döntő szempont lenni a magyar politikában. A legfontosabb előzmény kétségkívül a 17. század utolsó évtizedeinek Jean Bérenger által leírt konstellációja volt, amikor a vasvári béke ideiglenesen létrehozott egy katolikus-protestáns egységfrontot a Habsburg-politika ellen.[2592] A váltás döntő mozzanata pedig az ország területeinek nagy részét a töröktől visszafoglaló háború után kialakult válsághelyzet volt, amikor a Rákóczi-szabadságharcban testet öltő átmeneti érdekközösség nemcsak a *misera plebs contribuens*szel állt fenn, hanem felülírta a rendek körében is a felekezeti szempontokat. A 18. század első országgyűléseit ugyanakkor még a felekezeti kérdés dominanciája jellemezte az úgynevezett labanc diétától kezdve egészen az 1728–1729. évi országgyűlésig. A diétán a felekezeti érdekvédelem szervezett kereteit is létrehozó protestáns rendek sokszor folyamodtak III. Károly támogatásáért a többségi katolikus rendek ellenében, és 1711 után a bécsi udvar engedékenyebb volt a protestánsokkal szemben, mint a magyar katolikusok hangadói. Ez a kérdés viszont 1729 után lekerült a napirendről, mivel az országgyűlés belenyugodott abba, hogy III. Károly megtiltotta a vallási kérdések tárgyalását, és saját hatáskörébe vonta a felekezeti

[2592] Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés 87. (A szövegrész szerzője Jean Bérenger.)

problematika rendszését. A rendek így bizonyos értelemben lehetőséget kaptak arra, hogy más tengely köré szervezzék a politikát. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen született meg a rendi alkotmányosság tendenciája.

Az 1728–1729. évi országgyűlés másik kardinális vitája, amelyet az adóalapról folytatott, már megelőlegezte a következő időszakot. *Ne onus publicum fundo quoquo modo inhaereat* – adták ki a jelszót a magyar nemesek. Persze nem pusztán arról volt szó, hogy a rendek nem fogadták el, hogy az adó a jobbágy által használt, de nemesi tulajdonú telekhez kapcsolódjon: a következő diéták érdeklődésének homlokterébe általában véve a kiváltságvédelem problematikája került az adóemelés kérdése mellett. Miután a vallási kérdés tárgyalását kitiltották a diéta üléstermében, a katolikusok meg protestánsok egyre többször képeztek egységfrontot az udvar törekvéseivel szemben. Az alsótábla a vármegyei követek vezérletével mindinkább a felsőtábla fölé kerekedett, és a rendi dualizmus modellje ismét viszonylag jól leírta a kialakult politikai helyzetet:[2593] ugyanúgy, mint másfél-két évszázaddal korábban, csak éppen már nem a rendi konfesszionalizmus szellemében, hanem a rendi alkotmányosság jegyében. Vagyis amikor a kései rendiség magyar modellje 1741-ben végleges megerősítést nyer, akkor ezzel a lehetőséggel már a rendi alkotmányosság tendenciája élt és nem a rendi konfesszionalizmusé.

A század végén a vallási kérdés ugyanis ismét politikai viták tárgyává vált, de habár az ellentétek nemigen látszottak csillapulni, az egész kérdéskör mintegy leértékelődött a „közjogi" problematikával szemben, ahogy ezt az 1790–1791. évi diétával kapcsolatban láthattuk. Természetesen a bő hat évtized szekularizációs tendenciái is erősen éreztették hatásukat. A „magyar nemzeti ébredés korára" tehát beállt az a helyzet, amelyben a felekezeti szempontok már csupán másodlagosak voltak. 1848-1849-ra a magyar elit már elszokhatott attól, hogy a politikát alapjaiban strukturáló tényezőként vegye számításba a felekezetiséget. (És meglepetésként érhette a délvidéki szerb és az erdélyi román ellenállás hevessége.)

Közleketű tévedés a boszorkányüldözéshez hasonlóan a rendiséget alapvetően középkori jelenségnek tartani, hiszen jellemzően kora újkori – hangsúlyozta egy alkalommal Varga Benedek. A konfesszionális rendiséget – mint tipikusan 17. századi jelenséget – felváltó alkotmányos rendiség pedig csak a 18. század derekán született. Nem évszázados az a „közjogi" problematika sem, amelyet a középpontba állított, s amely egészen az első világháborúig uralta a magyar politikai színteret a dualizmus sajátosságai miatt. Végül a „sérelmi politika" sem ősrégi, csak a jövőre orientált rendiség, lényegében a liberális reformellenzékiség bélyege, amelyet politikai ellenfeleire sütött. A rendiség rugalmas szokásjogi rendszere képes volt a régi intézményi formákat több

[2593] Szemben például a 18. század elejének politikai viszonyaival.

évszázadon keresztül alkalmassá tenni a mindig aktuális tartalom befogadására. Ezek állandósága elfedi a felületes szemlélő elől a váltást a konfesszionális rendiségről az alkotmányos rendiségre vagy a sérelmek tartalmának megváltozását a 18. század elejétől a század derekára, a 18. század derekától a 19. század harmincas éveire.[2594]

A most elmondottakat lényegében úgy is megfogalmazhatjuk, hogy azt a historiográfiai cezúrát, amelyet az elmúlt évtizedekben a felvilágosult abszolitizmushoz és konkrétan az 1765. évhez volt szokás kötni, talán vissza lehetne tolni Mária Terézia uralkodásának elejére, ahol azt régebbi historikusok közül egyébként többen is látták, sőt esetleg egy évtizeddel még korábbra is (ha ezt majd kellőképpen meg lehet indokolni a korábban emlegetett mikrotörténelmi mélyfúrással). A gazdaság konkjunkturális viszonyai is – úgy tűnik – konvergálnának egy ilyen értelmezéssel: 1740 körül egy felívelő ciklus vette mintegy a hátára a *bene possessionatus* nemességet, s felemelkedésén keresztül végső soron a fokozatosan kibontakozó rendi alkotmányossági tendenciákat is. A Helytartótanács felállítása és a bírósági reform után első nagyobb lépéseivel megindult a professzionalizáció folyamata a húszas évek közepétől. A hivatalok megszaporodása felerősítette az oktatás iránti igényt, ami a 18. század második felében vált érezhetővé. Mindenképpen meg kellene továbbá vizsgálni, milyen összefüggések mutathatók ki a rendiség átalakulása és a kulturális változások közt. Kézenfekvő lenne a Kosáry által a rokokóhoz kötött módosulásokkal keresni a kapcsolódási lehetőségeket.[2595] Ugyanakkor nagy kérdés, talán a legnagyobb nyitott kérdés, hogy milyen viszonyba állítható az alkotmányos rendiség tendenciájának kibontakozása és a felvilágosodás magyarországi terjedése.[2596]

Miképp nem lehet egyszerűen a múlt megnyilvánulásának tartani az alkotmányos rendiséget, úgy azt a felvilágosult rendiség Kosáry Domokos által definiált századvégi irányzatával szembenállónak tekinteni sem lenne érdemes: úgy tűnik, hogy a 18. század végi rendiség a viták ellenére még mindig egységesebb volt az alapkérdésekben, mint a reformkori. A nemzeti törekvések sem alternatívái, hanem inkább kísérői lesznek majd a felvilágosult

[2594] Vermes Gábor például nem lát változást 1765-ig: „Az 1790-1791-es országgyűlést megelőző diéták reakciós és obstrukciós voltához nem fér kétség” – írja. (Vermes: Tradicionalizmus 225.)

[2595] Kosáry persze az ekkor önállóvá váló „késő barokk” nemesi irányzatot egyértelműen retrográdnak írja le, s Evans is a barokk ilyen továbbéléséről ír. (Evans: Austria, Hungary 69.)

[2596] A kérdést csupán felvetném, remélve, hogy megválaszolására a filozófiatörténet és politikaelmélet, a politikai kultúra és az irodalomtörténet kutatói tesznek majd kísérletet. Első pillantásra úgy tűnik, hogy a rendi alkotmányossággal a felvilágosodás eszméi közül sok minden összeegyeztethető az e helyt mintegy magától adódó Montesqueieu-től Rousseau-ig. Bizonyosnak látszik azonban, hogy még nem a felvilágosodás, hanem majd a liberalizmus fordította érdemben a demokratizmus irányába a magyar rendi alkotmányosságot. De ahelyett, hogy e két hatás szétválasztására törekednénk, talán szerves kapcsolatuk elemzése lehet a gyümölcsözőbb megközelítés, ahogyan erre Miskolczy Ambrus alább idézett munkái mutatnak példát.

dc_1391_17

reformtörekvéseknek. Miskolczy Ambrus idézi Marczali Henriket, aki így írt 1790–1791-ről: „Egyáltalában nem a zsíros-szájú magyar nemes, nem az, ki más nyelven nem is tud, legfölebb deákul, a magyarosodás hirdetője és apostola. Ugyanazokkal találkozunk itt, kik mint a renden és felekezeten felülálló nemzeti öntudat előharcosai, már előbb is szemünkbe tűntek, kik az akkori európai felvilágosodás hívei voltak, és annak eredményeit akarták hazájukban is meghonosítani. A magyarosodás akkor is, mint most, a magasabb kultúra és erkölcs kérdése. Műveltség nélkül nem lehetett érte lelkesedni sem."[2597]

A rendi alkotmányosság irányzata már világosan kivehető az 1764–1765. évi diéta idején. A rendi alkotmányosság törekvései 1790-re már teljes fegyverzetben állnak előttünk. Az út az ócsai Balogh-féle programtól vagy az 1790-ben megfogalmazott hitlevéltervezetektől egyenesnek látszik a reformkorig és 1848-ig. A liberális reformmozgalom újdonsága a társadalmi reform felkarolása, amelyet a 18. század végén valóban csak a felvilágosodott rendiség kicsiny (de nem súlytalan) csoportja képviselt. Az alkotmányosságra való rendi törekvés azonban már a 18. században megszületett.

Ha innen nézük a dolgokat, akkor a korábban a francia forradalom, magyar jakobinus összeesküvés, a napóleoni háborúk és a szent szövetségi rendszer hatásairól korábban elmondottak ellenére szükségszerűen adódik a kontinuitásról Concha Győző tézisének kifejtése óta folytatott vitában elfoglalt pozíció is. Ahogy Mályusz Elemér, Benda Kálmán vagy H. Balázs Éva is véli, a rendi alkotmányosság itt kifejtett koncepciójából is az következik logikailag, hogy az 1790-es évek és a reformkor törekvései közt a hasonlóságok domináltak és nem a különbségek, és a századforduló nem hozott végleges törést, a hosszú távú trend változatlan maradt, noha kétségkívül észlelhetünk hiátust vagy megtorpanást. De később nem új kezdetre volt szükség, hanem a 18. századi folyamatok folytatódtak.[2598] Ugyanez a folytonosság látszik egyébiránt Kecskeméti Károly írásaiból vagy R. J. W. Evans korábban említett kötetéből is. Az alkotmányos rendiség koncepciójának fényében jobban érthetővé válik a reformkor és 1848, mint a rendi dualizmus

[2597] Marczali: Az 1790/1-diki I. 371–372. Idézi: Miskolczy: Egy történészvita 175.

[2598] Itt csak jelezni szeretném, hogy ha számomra az tűnik a rendiséget illetően a 18. század legizgalmasabb problémájának, hogy az alkotmányos rendiség milyen kapcsolatban állt a felvilágosodással, akkor a 19. század legérdekesebb kérdése ebben a vonatkozásban talán az, milyen tényezők lendítették ki a 18–19. század fordulójának kátyújából a magyar rendiség szekerét az 1820-as évek végén – az 1830-as évek elején. (Miskolczy Ambrus a modern nyilvánosság kezdetét teszi az 1830. esztendő környékére, ehhez kapcsolva az áttörést, lényegében kapcsolódva Jürgen Habermasnak a politikai nyilvánosságot a középpontba helyező elméletévhez. (Miskolczy: A felvilágosodás 93., vö. Habermas: A társadalmi nyilvánosság) A jelen munkában a rendi alkotmányosságról kifejtett koncepció ellenben arra épít, hogy a 18. században Magyarországon a politizálásnak direkt fórumai is voltak, szemben a tipikus német vagy (1789-ig) francia helyzettel.

talajából kisarjadt 18. századi rendi alkotmányossági tendencia kiteljesedése és magasabb szintre fejlődése új tartalommal gazdagodva.[2599]

A 18. századi rendiség problematikája így, vagyis az elmúlt években megélénkülő kontinuitás-vita révén tesz szert historiográfiai aktualitásra. Csáky Móric könyve és Kecskeméti Károly 1989-ben megjelent disszertációja – a régi vitát felelevenítve – ismét az 1790-es évek és a reformkor közti folytonosság mellett tették le a garast a magyar történetírásban uralkodónak látszó ellenkező álláspontttal szemben.[2600] Az utóbbi évtizedek történészi ítéletei vagy árnyaltságra törekszenek, vagy még inkább megkerülik a nyílt állásfoglalást.[2601] Az *Aetas* 2005. évi 1-2. számában Vermes Gábor tanulmánya oda konkludál, hogy bár a felvilágosodás teljesítménye nem volt csekély, az volt viszont az a hatás, amelyet a magyar társadalomra gyakorolt, és a „kulturális erjedés semmivé lett."[2602] Ugyanitt a vele szemben álló és a kontinuitás kérdését teljes historiográfiai hátterével feltáró Miskolczy Ambrus határozottan állást foglal a felvilágosodás és a liberalizmus folytonossága mellett.[2603] „Aligha lehet vitatni, hogy az 1830-as évek elejétől a politikai liberalizmus a korszakalkotó jelenség, de a felvilágosodás és a liberalizmus oly sok vonatkozásban érvényesülő folyamatossága alapján" – írja.[2604] Gondolatmenete Kossuth Lajosra fut ki, aki egyfelől maga állította[2605], másfelől személyében szimbolizálja ezt a folytonosságot. Kossuth figurája Miskolczy másik alapos historiográfiai elemzésének középpontjában áll. A róla szóló történeti narratívák kontextualizálása és analizálása után kijelenti, hogy „a reformkor nem az 1830-

[2599] Az 1790-es évek és az 1830-as évek, illetve általánosabban fogalmazva a magyar felvilágosodás és a reformkor közötti kontinuitás vagy a kettő közötti esetleges megszakítottság végső soron csak történészi konstrukció, a történész eszköze bizonyos történelmi tényeknek minősített dolgok vagy folyamatok logikusabb elrendezéséhez, bemutatásához, megmagyarázásához. Vagyis nem valami, ami vagy van, vagy nem, illetve vagy volt, vagy nem volt, hanem történeti gondolkodásunk *a posteriori* eszköze csupán. Én tehát azért fogadom el és hangoztatom a folytonosságot, mert modellje az általam érzékelt történeti valóságot logikusabb elbeszéléssé segít rendezni, mintha a megszakítottságot fogadnám el.

[2600] Csáky: Von der Aufklärung és Kecskeméti: La Hongrie.

[2601] Miskolczy: Egy történészvita 201-204.

[2602] Vermes: Tradicionalizmus 229. Ő a 18. század „haladó örökségét" mindössze az irodalom kritikai szellemében látja, mert a „haladó trendek" általában beolvadtak „az ország zord környezeti valóságába és a kortársak tradicionális szellemi beállítottságába." (Uott 230.)

[2603] „A rendi nacionalizmus korszakjelző fogalomként éppen a lényeget fedi el történelmünk dinamikájából: a felvilágosodás szívós továbbélését" – írja. (Miskolczy: Egy történészvita 181. és uő: A Kossuth-ábrázolás 154. Ugyanezt a szöveget megtalálhatjuk monográfiájában annak második részeként: Miskolczy: A felvilágosodás 99-129.) A „rendi nacionalizmus" terminust a diskurzusba bevezető Szekfűnél felvilágosodásellenessége volt a döntő, jóllehet a folytonosság melletti kiállás érvanyaga is tulajdonképpen benne van *Magyar történet*ében. (Miskolczy: Egy történészvita 183.)

[2604] Miskolczy: Egy történészvita 210. „A liberálisok a felvilágosodás programját folytatták, de másként. Új nemzedéket alkottak, de a felvilágosodáson nőttek fel" - írja máshol. (Miskolczy: A felvilágosodás 94.)

[2605] Miskolczy: Egy történészvita 209.

as években kezdődött, hanem 1790-ben, kemény jozefinista és felvilágosult reformtörekvések nyomán." Kossuth Lajos lényegében értelmiségi, akihez tanára, Greguss Mihály közvetítette a felvilágosodás szellemét, és aki személy szerint 1830 után tette meg a felvilágosodástól a liberalizmusig vivő lépést. „A radikális változás akkor következik be, amikor a felvilágosodás, a liberalizmus és a magyar jogfejlődés lehetőségei ötvöződnek, más szóval az érdekegyesítés jegyében elindulnak a jobbágyfelszabadítás, a modern állam és nemzet kialakításában."[2606]

A kontinuitási tézis hangoztatói a változásokat legtöbbször 1790-től észlelik. Csáky is innen számítja a reformkort. Miskolczy úgy fogalmaz, hogy a magyar társadalom 1790-ben „jött mozgásba".[2607] Mindazonáltal mindezeken túl még Miskolczy „hosszas előzmények"-ről is ír, Vermes Gábor szerint pedig a fontos változások már 1765-től zajlottak.[2608] A magam részéről 1790-nél fél évszázaddal korábbi fejleményeket szeretnék a kutatás homlokterébe állítani a rendi konfesszionalizmusról a rendi alkotmányosságra történő váltás tézisével.

Ebbe az összefüggésrendszerbe belehelyezve a friss szakirodalom néhány állítását, úgy látszik, hogy akár az 1720-as évekre, akár 1731-re, akár 1750-re vagy 1764-re tesszük a cezúrát, amely azt jelzi, hogy az alkotmányos rendiség fokozatosan a rendi konfesszionalizmus helyébe lépett, a klérus Bahlcke által észlelt (és korábban idézett) pálfordulása, ellenzékivé válása[2609] egyfelől illeszkedik a magyar rendiség átalakulásának folyamatába, másfelől pedig híján van a döntő jelentőségnek. Hiszen a kormányzat oszlopos támogatójából az ellenzék (ilyenként is megbízhatatlan) másodhegedűse lett: közben ugyanis a rendiség vezetése a *bene possessionati* kezébe került. Másrészt úgy tűnik, hogy a főrendek (s így a főpapok) ellenzékibbé válása nem meghozta, inkább csak követte a rendi ellenzékiség megizmosodását. A döntő inkább az a társadalmi átalakulás lehetett, amelynek során a *bene possessionatus* nemesség fokozatosan vezető pozícióba került. A főrendek inkább csak követték a változásokat, mintsem formálták volna azokat. A türelmi rendeletre adott reakciók, amikor a katolikus püspökök és a protestánsok vállvetve tiltakoztak II. József intézkedése ellen, világossá teszik, hogy ez már nem III. Károly kora: közben háttérbe szorult a felekezetiség problematikája és előtérbe került az alkotmányosságé, végbement a rendiség átrendeződése a rendi konfesszionalizmustól a rendi alkotmányosság irányába.

[2606] Miskolczy: A Kossuth-ábrázolás 148. és 155. Hogy pedig a kör teljes legyen, Miskolczy Ambrus kimutatja, hogy Széchenyi támadására válaszolva Kossuth volt a kontinuitási tézis első képviselője. (Miskolczy: A felvilágosodás 83.)

[2607] Miskolczy: Egy történészvita 160., 197.

[2608] Miskolczy: A felvilágosodás 92. és Vermes: Tradicionalizmus 225.

[2609] Paradox megfogalmazás, hiszen pusztán arról lenne szó, hogy a magyar püspökök nagy többsége nem követte a bécsi változásokat, nem állt a reformkatolicizmus és a birodalmi államrezon mellé – vagyis nem ők fordultak, hanem éppenséggel ők maradtak „helyben."

A 18. századi országgyűlések vizsgálatából kiviláglik, hogy például az ítélőmesterek politikailag sokkal függetlenebbek voltak ekkor még a kormányzattól, mint a reformkoriak, és akár ellenzéki szerepben is felléphettek. Nemcsak a felső- és az alsótábla szembenállása volt kisebb, hanem a kormány-ellenzék szembenállás is: a politika sokkal kevésbé volt konfrontatív, és sokkal inkább konszenzusos jellegű volt. Az itt bemutatott társadalomtörténeti vizsgálatokból kiviláglik, de Barcsaynál idézett munkájából is láthattuk, és Evans szintén a bevezetőben idézett tanulmányaiból is érezhető, hogy a kompromisszumkeresésnek fokozatosan romlottak az esélyei az idő előrehaladtával – egészen 1849-ig lehetne követni ezt a gondolati vonulatot. Míg korábban a különböző jellegű ellentétek (felekezetiek, politikaiak) nem estek egybe, most tömbök kezdtek kialakulni. A 18. század elején a protestáns felekezetekhez való tartozás kizárta a nemeseket a magasabb hivatalokból – de az ellenreformációs tendenciákkal szemben csak az uralkodónál tudtak védelmet keresni. A 18. század végére csökkent ezeknek a mérséklet irányába ható politikai ellenerőknek a szerepe. A rendi alkotmányosság időszaka a politika polarizációjával fizetteti meg a politikai participáció tekintetében kétségkívül érvényesülő fokozatos kiszélesedést.[2610] A kisnemesi tömegeknek a politikába történő reformkori bevonása illusztrálja majd a legjobban mindezt,[2611] de Kecskeméti Károly kimutatta magának a *bene possessionatus* politikai elitnek a kitágulását is, amikor igazolta a diétai követek magasabb fokú rotációját 1825 (de különösen 1832 után).[2612] Amikor Robert Evans arról ír, hogy az 1790-es esztendőktől az izoláció és a feszültségek évtizedei következtek Ausztria és Magyarország kapcsolataiban,[2613] akkor talán ebben az összképben benne rejlenek mind a századforduló időleges megmerevedésének, mind azután a politikai életnek a rendi alkotmányosság jegyében történő polarizációjának és az ellentétek kiéleződésének diagnózisai is.

Átfordítva mindezt a rendi alkotmányosság jellemzésébe, megállapíthatjuk tehát, hogy az nemcsak alkotmányos, sőt bizonyos mértékig demokratikus tendenciákat képviselt, hanem az ellentétek kiéleződéséhez is vezetett. Akik számára tehát a békesség és a megegyezés a központi érték, azok úgy fognak egyre rosszabb osztályzatot adni a magyar rendiségnek, ahogyan a rendi alkotmányosság tendenciája majd fokozatosan kibontakozik. Végül a reformkori liberális és már jóval szélesebb tömegbázisú magyar rendiség sokkal konfrontatívabb lesz, mint a 18. század oligarchikus rendisége, és főleg mint a 18. század eleji főnemesi vezetésű magyar rendiség a rendi

[2610] Ez a tanulság persze saját korunkat, a rendszerváltoztatás utáni időszakban élő embereket aligha lepheti meg. Ezért tűnik leegyszerűsítőnek a kora újkori európai nemességet mint a montesquieu-i „köztes hatalmakat” vizsgáló kötet szerkesztőjének véleménye, aki összegzésében azt mondja, hogy a „kompromisszum kultúrája” csak ott alakult át az „ellenzékiség kultúrájává”, ahol a központ már nem hallgatta meg hangjukat. (Legay: Conclusions 383.)
[2611] Ehhez lásd Soós: A Habsburg-kormányzat 106–108.
[2612] Bérenger–Kecskeméti 218-221. (A szövegrész szerzője Kecskeméti Károly.)
[2613] Evans: Austria, Hungary 248.

konfesszionalizmus alkonyán. Ha ugyanakkor arra gondolunk, hogy az alkotmányos rendiségből született azután – különösen 1848/49 mítosza köré szerveződve – magyar nemzettudat, akkor világosan látszik a folyamatok tétje, a lehetséges nyereség és a veszteség súlya. A történész értékválasztásait a mindenkori jelen formálja, de azt a tapasztalati tér és a várakozási horizont együttesen alakítja.

Az időtényező kiküszöbölése Ákos Barcsay a bevezetőben említett vizsgálatának éppen azért neuralgikus pontja, mert emiatt a szerző nem lehet tekintettel a magyar rendiség 18. századi átalakulására. Nemcsak arról van szó tehát, hogy a kompromisszumokat nehezebb volt megkötni az 1790–1791. évi koronázó diétán, mint az 1708–1715. évin, hanem arról is, hogy a felek megváltoztak időközben, és pedig nemcsak III. Károly trónján ült egy felvilágosult uralkodó, hanem a rendiség is átalakult.

A magyar rendiség fejlődésének eddig alapvetően belsőnek tételezett ritmusát érdemes hozzákötni a külső körülményekhez is: mind a birodalom átstrukturálódásának, mind külső körülményeinek alakulásához. Amikor a Wesselényi-összeesküvés után megtörtént Magyarországon a szakítás a központi hatalom és a rendiség között, azt hajlamosak vagyuk specifikus tényezőkkel (az oszmán hódítással vagy a Magyar Királyság élén álló dinasztia idegen voltával) összefüggésbe hozni, jóllehet árulkodó, hogy ez a folyamat pontosan illeszkedett a Német-római Birodalomban a harmincéves háború után érvényesülő trendbe: a rendiség félreállítására és a korábbiaknál jóval magasabb összegű adóknak az állandó hadseregre támaszkodó beszedésére kerül sor. Az államképződés ezen szakaszát Gerhard Oestreich a „katonai, gazdasági és adminisztratív állam” kiépülésének nevezte, amikor a kezdeményezés egyértelműen a fejedelem kezébe kerül.[2614]

A 17. század vége és az 1710-es évek is katonai sikereket, terjeszkedést hoztak a Habsburgok számára. Ebben az időben előbb a magyar rendiség visszaszorulását, majd élethalálharcát láttuk. Jóllehet a sikerként értékelhető szatmári kompromisszum (a magyar történelemben kevés ilyen „megnyert béke” követett elveszített háborút) létrehozta a kései rendiség korát, utána folytatódott a rendek gyengülésének folyamata. De már érdemi beleszólásuk is említést érdemel nemzetközi összehasonlításban, hiszen csak Magyarországon „tolta vissza a történelmi órát” a rendi dualizmus irányába a Rákóczi-szabadságharc – valódi „hungarikumról”, magyar specifikumról van szó. Az uralkodói hatalom megerősödése és a rendek gyengülése egy érem két oldala a rendi dualizmus modelljéhez híven – de az összképet sokáig jelentős mértékben eltorzította a felekezeti tényező eminens volta a konfesszionális rendiség időszakában. Ahogy pedig a birodalom vereségei következtek a harmincas évek második felében, erre a magyar rendiség

[2614] Oestreich: Geist 279. Részletesebben lásd Szijártó: A diéta 264–265.

azonnal reagált a *concursus*okon, és ahogy az 1740-es évek a birodalom nehéz helyzetét hozták el, Magyarország és a magyar rendiség felértékelődését, úgy a magyar rendek étvágya is nyomban megnőtt: beleszólást követeltek a birodalom ügyeibe. Mondhatjuk, hogy azon nyomban megnyilvánultak az alkotmányos rendiség törekvései. Ezek pedig a birodalom soron következő válsága alkalmával, fél század múltán artikulálódtak teljesen kifejlett formájukban. Igaz, hogy e tekintetben 1741-ben a magyar rendek nem értek el eredményeket, de Magyarország kimaradt a Haugwitz-féle reformokból, megőrizte kormányzatának önállóságát és a kiváltságosok mentességét az állami adó alól, s ezáltal fejlődése egyértelműen elkanyarodott a többi tartományétől. Jóllehet a magyar rendiségnek az alkotmányosság kiterjesztésére vonatkozó egyre erősebb törekvése lényegében szinte mindvégig kudarcos maradt, pozícióit mindvégig sikerül megvédenie.

Gadamer rámutat arra, hogy a kijelentésekben benne rejlenek a kimondatlan előfeltevések is. A kijelentések tulajdonképpen válaszok, és ezért mindig együtt vizsgálandók a kérdéssel.[2615] Tehát hogy megfelelően értékelhessük egy történész kijelentését, azt válasznak kell tekintenünk egy kérdésre, és ezt a kérdést is kijelentése mellé kell állítanunk, együtt vizsgálva a kettőt. A történésznek ezért ajánlatos már eleve önreflexióra törekednie, rákérdeznie arra, miért is kutat, milyen kérdésre keresi a választ, majd explicitté tenni kérdését, megtalálni azt, ami kutatását irányította.[2616] Ha kifejtettem, hogy a magyar történetírás többféle értékpreferencia hatása alatt fogalmazta meg a 18. századi rendiséggel kapcsolatos véleményét az elmúlt közel másfélszáz esztendőben, az is vizsgálandó, milyen értékek hangsúlyozása állhat a rendi alkotmányosság általam javasolt koncepciója mögött.

Kecskeméti Károly tulajdonképpen Magyarország demokratikus hagyományainak fontosságát hangsúlyozza a Bach-rendszer kilátástalansága kapcsán: „Egy olyan országban, ahol a képviselők, a vármegyei tisztikar tagjai, a helyi tanácsosok, a polgármesterek, a bírók és még a falusi esküdtek is választásnak köszönhették tekintélyüket és hatalmukat, a bürokratikus rendszer iránti ellenérzés ösztönös és általános volt.”[2617] Miskolczy Ambrus szintén a magyar demokratikus kultúra gyökereit keresi a felvilágosodásban, az 1790-es években, amikor „a demokratikus kultúra intézményes megalapozásával próbálkoztak”, és előbb a „titkostársasági demokratikus kultúra”, majd a felvilágosodás szellemét tovább éltető „magántársasági demokratikus kultúra” fontosságára mutat rá, ahol az áttörés a nyelvművelés terén következett be, majd a közéleti nyilvánosság

[2615] Hans-Georg Gadamert idézi: Daniel: Kompendium 118.
[2616] Ez egyébiránt az utóbbi években valóban egyre több történeti munka jellemző vonása.
[2617] Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés 316. (A kérdéses szövegrész szerzője Kecskeméti Károly.)

létrejötte jelentette a döntő fordulatot.[2618] Tocqueville és Hajnal István nyomán mondja ki, hogy a rendiség sajátosságai határozzák meg a demokratikus kultúra jellemvonásait, és – Kecskemétivel összhangban – rámutat a magyar parlamentáris hagyományok kulcsszerepére.[2619]

A magam részéről hozzájuk csatlakozva és hasonló értékválasztástól vezettetve közelítenék a 18. századhoz. Minden bizonnyal az esetemben a késői Kádár-rendszer időszakára eső szocializáció hatása csapódik le abban, hogy nagy szerepet tulajdonítok egy történeti kutatást végezve is az alkotmányos princípium érvényesülésének, a demokrácia kezdeményeinek. Mindez azonban a politika mint diskurzus egyik általános elfogadottságnak örvendő központi értékévé is vált térségünkben az európai volt szocialista országok értékhierarchiájának rendszerváltoztatás-kori átrendeződése során. Mivel egy hasonló változás átrajzolta a kora újkori rendiségről rajzolt képet a német történetírásban is néhány évtizeddel ezelőtt,[2620] nem indokolatlan feltételezni azt, hogy hasonló változásokat hozhat a magyar történetírásban is. Most tehát lehetőség nyílik arra, hogy a politikai demokrácia értékrendjéből kiindulva ismét módosítsunk a 18. századi magyar rendiség megítélésén. Ha figyelembe vesszük, hogy ez a korban egészen egyedülállóan széles politikai participációt valósított meg,[2621] akkor a 21. századi Magyarország politikai értékrendje alapján képtelenség tőle megtagadni az elismerést – fenntartva persze a továbbra is érvényes negatív megítélést a haladás és a modernizáció szempontjából.[2622] Az alkotmányosság, a demokratikus politizálás értékei miatt igencsak helyeslendő törekvésekkel találkozunk az 1790. évi nemesi-rendi előretörés, a rendi hitlevéltervezetek kapcsán. Ha viszont a társadalmi haladás alapján ítélünk, aggódnunk kell a „retrográd" erők veszélyes támadása miatt.

[2618] Miskolczy: Eredeti 11., 42., 45., 48., 51-64.

[2619] Miskolczy: Eredeti 65-67. Miskolczy Ambrus megjegyzi Kovachich Márton Györgynek a Gustermannal folytatott vitájában elfoglalt álláspontja kapcsán, „hogy a rendi alkotmányosságra milyen gyorsan ráépülhetnek olyan törekvések, amelyek nemcsak modernizálják a rendiséget, hanem át is alakítják. Az 1830-as évek elején ez történt." (Uő: Egy történészvita 199.)

[2620] Lásd Szijártó: A diéta 405.

[2621] Különös tekintettel arra, hogy a sok tekintetben hasonló (sőt néha mintának tekintetett) lengyel állam berendezkedés Jerzy Lukowski értékelése szerint még végnapjaiban és még nagy intellektuális erőfeszítésekkel sem tudta kimozdítani a *szlachtá*t „mentális zsákutcájából", és a *szlachta* látványosan kudarcot vallott egy működő politikai rendszer megteremtése terén. (Idézi Forst: Review, vö. Lukowski: Disorderly Liberty.)

[2622] Lényeges kérdés persze, mennyiben tekinthető értékesnek a politizálás demokratikusabb formája annak demokratikusabb tartalma nélkül. Az állásfoglalás ebben az akár saját jelenünket illetően is felvethető kérdésben beállítottság, habitus, akár filozófiai nézetek függvénye. Számomra a Nyugat politikatörténetének mégoly felületes végiggondolása is azt sugallja, hogy van létjogosultsága annak az álláspontnak, amely önértéket tulajdonít bizonyos puszta formáknak is, például a politizálás alkotmányos jellegének. (Ez úton köszönöm Simon Zoltán Boldizsár megjegyzését, aki rámutatott erre a problémára.)

Az alkotmányos rendiség koncepciója ismét a közjogi jellegű kérdéseket állítja a középpontba a 19. századi történeti narratívákhoz hasonlóan, ezekre próbálja ráirányítani a történeti kutatás figyelmét, és nem az esetleges reformok társadalmi aspektusára. De mivel amúgy is sokan vannak azok, akik azt vizsgálják, sőt általában abból kiindulva szokás ítéletet hozni, ezért létjogosultsága lehet annak is, ha az alkotmányosságra koncentrálunk néhány szándékoltan parciális és lekerekítetlen élű dolgozatban, s ezen keresztül próbáljuk megítélni a kort, annak jelenségeit.[2623] A társadalmival nemcsak a nemzetit lehet szembeállítani („Emberbarát vagy hazafi?"[2624]), hanem a demokratikust vagy legalábbis az alkotmányost is.[2625] Ezáltal a régebbi szempontok természetesen nem válnak érvénytelenné, de ezeket nekem már felesleges hangsúlyoznom. A történelmet diskuzusnak érzem, amelyhez inkább egy markáns álláspont megfogalmazásával érdemes hozzájárulni, mint egy patikamérlegen kiegyensúlyozott, véglegesnek szánt összkép megrajzolásával. Emögött ugyanis a finalitás ideálja áll, egy olyan illúzió, amelyet én – szemben más illúziókkal – inkább nem kergetnék.

A politikai participációt, mint értékszempontot azért is érdemes integrálni a többi mellé, mert a történészek által megalkotott történelem kínálatot jelent, amelyből egy-egy közösség magának múltat választ. Ha én magam saját családom múltjára gondolok, elsősorban anyai, és nem apai őseim jutnak eszembe, azon egyszerű oknál fogva, hogy sokkal több történetet hallottam róluk, mint a másik ágról. Ugyanígy egy közösség, még egy nemzet is kiválasztja saját őseit, saját múltját. A magyarok tekinthetik magukat a hunok utódjának, finnugor népnek vagy a közép-ázsiai török nomád népek egyikének, európai keresztény nemzetnek vagy a genetikailag a németekhez és szlávokhoz legközelebb álló közép-európai népnek. Azonosulhat valaki az egri nőkkel, az aradi

[2623] Valahogy úgy szeretnék érvelni, ahogyan Dolmányos István is tette annak idején: a marxista történetírás, helyrehozva a polgári historiográfia hibáját, amely „még a történelemből is ki akarta semmizni a néptömegeket", feldolgozta a munkásmozgalom és az agrárproletariátus küzdelmeit, tudományos igénnyel elemezte az ipar és a mezőgazdaság történetét. „Nyilvánvaló, hogy a nagy társadalmi összecsapások, a néptömegek mindennapi élete és küzdelme továbbra is a marxista történettudomány figyelmének és kutató munkájának középpontjában marad, mert objektive ezek a problémák képezik a történelmi események tengelyét." Ő azonban – hogy ne essünk át a ló túlsó oldalára – a polgári pártok történetével fog foglalkozni, mondja végül, és ezt is teszi, tisztán a hagyományos politikatörténet szemléletével és módszereivel. (Dolmányos: A politikai ellenzék 5-8.)

[2624] Hajnóczy dilemmáját Benda Kálmán tanulmánykötete címébe emelte: Benda K.: Emberbarát.

[2625] „A rendi jogvédelem is túlmutatott önmagán" – írja Miskolczy Ambus, idézve Anton Springert, aki 1863-ban megjelent könyvében az 1811–1812. évi diétáról azt írja, hogy „nem az elavult alkotmány vagy az új értelmes alkotmány", hanem „a törvények uralma vagy pedig a kabineturalom" közt választhatott. A „rendi jogvédelem" révén tehát, következtet Miskolczy, „megvédték azt az intézményrendszert, amellyel azután a politikai liberalizmus oly messzemenően élhetett." (Miskolczy: *A felvilágosodás* 92.)

vértanúkkal vagy a kalandozó magyarokkal.[2626] Mindez pusztán választás kérdése, a vallott értékeken múlik, miként az is, hogy a történész hangsúlyozza-e a 18. századi magyar rendiség történetéből az alkotmányosság, a parlamentarizmus és akár a demokrácia felé mutató elemeket.

Mindez nem csupán valami díszítőelem, gipszstukkó a jelen gazdasági-társadalmi szükségszerűségek alkotta betonfalán, hanem azáltal, hogy múltunk beépül önazonosság-tudatunkba – és ez a közösségekre is igaz – közvetlen kihatással bír jelenünkre és jövőnkre is. Tekintve, hogy senki nem szeret meghasonlani önmagával, ha a szabadság, az alkotmányos és demokratikus tradíciók hangsúlyozása beépül identitásunkba, akkor ezek későbbi cselekvéseink zsinórmértékévé válhatnak. Mindezeket pedig nemcsak utólag fogalmazhatja meg egy nemzeti szempontból minden bizonnyal elfogult történész hiszen már a kortársak közül nem kisebb személyiség, mint a neves *tory* politikus és politikai filozófus, Lord Bolingbroke angol külügyminiszter nevezte „szabadsághoz szokott népnek" a magyarokat 1711-ben Palmes bécsi követhez írt levelében.[2627] Ugyanezeket a szavakat használva bírálta II. József politikáját II. Frigyes porosz király 1786-ban, amikor azt írta volt bécsi követének, Podewilsnek, hogy „nem ésszerű dolog egy szabadsághoz szokott népet felbőszíteni…"[2628]

Tézis, szintézis és a továbblépés lehetőségei

Ahogyan a diéta intézménytörténeti elemzése a 18. század derekának és második felének átrendeződésére mutatott rá, a *bene possessionati* hatalmi súlyának megnövekedésére majd hatalomátvételükre a magyarországi politikában a vármegye és a diéta szintjén egyaránt, úgy részben társadalom-, részben pedig kultúrtörténeti szemléletű vizsgálatunk fény derített arra, miként polarizálódott lépésről lépésre a politikai élet a 18. század derekán és utolsó harmadában. Ezt a rendi alkotmányosság tendenciájának nevezhetjük. Úgy tűnik, ekkor fokozatosan erodálódni kezdtek mindazon eszközök, amelyek segítségével a rendi politizálás keretében a 18. század nagyobbik felében még sikeresen munkálták ki a kompromisszumokat az uralkodó és a rendiség közt.

[2626] Például Engel Pál világossá teszi, hogy a korábbi romantikus leírásokkal szemben a kalandozó magyarokokban kegyetlen rablóbandát lát csupán. (Engel: Beilleszkedés 108–109.)

[2627] Angol diplomatiai iratok III. 478., idézi: Lánczy: Széchényi Pál 292.

[2628] „Friedrich II. erkannte mit gewohntem Scharfblick, daß in Ungarn die größte Schwierigkeit liege. »Die Aufhebung der Privilegien«, schreibt er an Podewils, »erbittert die Gemüter und das kann im Falle eines Krieges gefährlich werden. Es ist überhaupt unvernünftig, ein Volk zu reizen, das an Freiheit gewöhnt ist, doppelt unvernünftig wäre dies aber, wenn der Kaiser ernstliche Absichten auf die Türkei hätte«." (Mitrofanov: Joseph II. 224., idézi Haselsteiner: Joseph II und die Komitate 221.) Podewils 1752 és 1755 között volt követ, 1770-től nagykancellárként működött. (Kökényesi Zsolt közlése.)

Egyértelműnek tűnik, hogy a 18. század első felének időszakát még nem érdemes a kormánypártiság és ellenzékiség dichotómiájával megközelíteni. Ebben az időszakban az ellenzékiség nem volt még gátja a társadalmi előmenetelnek, illetve a vármegyéből nyitott mobilitási csatornák vezettek fölfelé az országos hivatalok felé. Később ezek bezárultak, és csak a hivatalukat már a dikasztériumok alsó polcain kezdő bürokraták léphetnek tovább a valódi hatalomgyakorlást biztosító pozíciók felé. Találkoztunk továbbá a professzionalizáció megjelenésével és fokozatos előrehaladásával mind a vármegyei, mind az országos szintű hivatalviselők körében, láttuk a régi elit dominanciájának töretlen folyamatosságát a század nagyobb részében, illetve azt, hogy a század utolsó harmadának kezdetén, különösen a hetvenes évek táján az új hivatali főnemesség átvette az irányítást a magyar rendiség legfelső pozícióiban.[2629] Végül a valódi hatalmat jelentő hivatalokban a vármegyéből érkezőkkel és az arisztokratákkal szemben túlsúlyra jutottak a királyhoz lojális bürokraták, azaz a rendiség és a királyi adminisztráció között bezárultak a korábban az átjárást biztosító folyosók.

Illeszkedve tehát azokhoz a jelenségekhez, hogy a 18. század utolsó harmadának magyarországi politikai életében a kompromisszumokat kimunkáló, korábban jól működő mechanizmusok működtetésének feltételei egyre romlottak, az elitek közötti átjárás lehetőségei is szisztematikusan beszűkültek, illetve a felek közötti ellentétek egyre jobban kiéleződtek, a politikai diskurzus szintjén is azzal találkozunk, hogy bár ekkoriban a magyar rendiség (bécsi előélettel rendelkező) reprezentánsai a közjó fogalmát céltételező kulcsfogalomként vették át, ehelyett mégis a szabadság értéke került kulcspozícióba a republikánus hagyományból, még pedig a közügyekben való részvétel értelmében. Az alkotmány fogalma kései bevezetése, de óriási karrierje révén a múltra orientált változatban fog egyre élesebben szembenállni a felvilágosodás jövőre tekintő reprezentánsaival – hogy majd a reformkorban a hasonló felfogású reformellenzékiség „meddő sérelmi politikának" minősítse ezt a hozzáállást. De közben a nemzet fogalma is hódító útjára indult, s mindezen tendenciák egyértelműen a politikai ellentétek kiéleződéséhez, a kompromisszumok lehetőségeinek beszűküléséhez vezettek, egy olyan helyzet kialakulásához, amikor az elvi kérdésekben már nem lehet praktikus megfontolásokból engedni.

Ahogyan arra már Robert Evans rámutatott, kiéleződtek az ellentétek a vármegye és a királyi közigazgatás két apparátusa közötti versengésben, a megegyezés és a megértés feltételei romlottak. A magyarországi rendiség felvette utolsó alakját, és bő fél évszázadra mint alkotmányos rendiség

[2629] De ahogyan Franciaországban a taláros nemesség átvette a kard nemességétől a monarchia ellenzékének szerepét (Cosandey–Descimon: L'absolutisme 180.), úgy a magyar elit fejlődésében sem jelentette ez az elitváltás feltétlenül a Habsburgok iránt több nemzedékre nézve lojális vezető réteg kialakulását.

dc_1391_17

szervezte az ország politikai törekvéseit és egyre élesedő harcban állt az egyre inkább „Habsburg-abszolutizmusnak” felfogott politikai ellenpólussal. Mindennek a 19. századi születő nacionalizmus adta meg a jó ismert öltözetét. A 18. század utolsó harmadában meginduló folyamatok nemcsak a reformkort, hanem 1848-at, sőt 1849-et is előre vetítették.

A váltás a „konfesszionális rendiségről” az „alkotmányos rendiségre” a magyar rendiség 18. századi történetének leglátványosabb vonása, amely köré rendezve könnyebben értelmezhetővé válik sok jelenség.[2630] (A „konfesszionális” és az „alkotmányos rendiség” koncepcióját, a kettőjük közötti váltás feltételezését tehát amolyan középszintű elméletnek szánom.) A rendek mozgalmai a 17. század java részében a konfesszionalizmus bázisán szerveződtek. Jean Bérenger hivatkozott nézete szerint a vasvári béke után viszont már a felekezeti határvonalakat átlépve szerveződött a rendi ellenzék,[2631] vagyis a konfesszionális rendiség modellje már nem képes kielégítően leírni ezt az időszakot. Majd az oszmán hatalmat az ország területéről kiűző háború véglegesen új helyzetet teremtett: a Rákóczi-szabadságharc motorja már nem a protestantizmus volt. Bár a 18. század első országgyűléseire még rányomta bélyegét a magyar rendeknek a vallási kérdésben könnyen forrpontra jutó ellentéte, amely a diéta történetét tekintve 1728–1729-ben kulminált, ezt követően – mint láttuk – az országgyűlési politika homlokterébe más kérdések kerültek. Ezen diéta másik kardinális problémája az adóalap kérdése volt. „*Ne onus publicum fundo quoquo modo inhaereat*”, Sehogyan se kapcsolódjék a közteher a telekhez! – adták ki a jelszót az ellenzéki vármegyei követek, és a század derekának országgyűlései e kettős probléma köré szerveződtek: a nemesi adómentesség és az éves adóösszeg emelésének kérdése állt a középpontjukban. Közben a felsőtábla és a mágnások lépésről lépésre elveszítették a magyar rendi politizálásban betöltött domináns pozíciójukat, és a lassan a *bene possessinatus* nemességből rekrutálódó vármegyei követek vették át a *pars sanior et potior* szerepét: előbb adózási ügyekben, majd egyébként is.

A század második felében lassan formát öltött az „alkotmányos rendiség” tendenciája. Az 1764–1765. évi országgyűlésen már világosan artikulálódott a Kollár Ádám könyvére válaszul született *Vexatio dat intellectum* című röpiratban, amely szerint az uralkodóval a rendek is osztoznak a felségjogokban. Szerzője a lengyel „nemesi köztársaság” mintájára kívánt kiegyensúlyozott hatalommegosztást teremteni a király és a rendek között.[2632] Mire pedig az „alkotmányos rendiség” tendenciája teljesen kibontakozott az 1790. évi országgyűlésre egyeztetett programmal fellépő vármegyék és a diétai alsótáblai ellenzék politizálásában, addigra a diéta intézményfejlődésében is kifejezést nyert általában az alsótábla és különösen a vármegyei követek

[2630] A gondolatmenet részletes kifejtését ld. Szijártó: A kora újkori II. 125–134.
[2631] Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés 87. (A kérdéses szövegrész szerzője Jean Bérenger.)
[2632] Bahlcke: A magyar püspöki kar 327–332.

dc_1391_17

dominanciája (elsősorban a döntéshozatalt vagy a kerületi ülés fejlődését tekintve).[2633] A jómódú birtokos köznemesség vezette azután a magyar rendiséget egyfajta alkotmányosság követelése felé, amely a reformkorban egyrészt liberális jegyeket vett fel, másrészt mint közjogi ellenzékiség hosszú távon állandó eleme maradt a magyar politika színterének. A „közjogi kérdés" pedig azután az első világháborúig dominált a magyar politikában.

Az „alkotmányos rendiség" térhódítása a kompromisszumkészség, a konszenzusépítő potenciál redukálódásához vezetett.[2634] A sérelmi politika meddővé éppen hogy az alkotmányos rendiség kiépülésével vált, a polarizálódó és egyre inkább konfliktusos politizálás viszonyai között. Jóllehet a 17. század java részében a vallás ügye szent ügy volt (Padányi Bíró Mártonnak később is – és persze nem csak neki), olyan ügy, amely nem képezhette alku tárgyát, és amelyet életre-halálra illett védelmezni, a konfesszionális rendiség már egyértelműen hanyatló, elhalványuló szakaszába jutott, amikor több tér nyílott a gyakorlatiasságnak és adott esetben a kompromisszumkészségnek. A reformkorra azután a haza ügye hasonlóképpen elvi kérdés lett, az „elvhűség" irányította az embereket (vagy legalábbis ez volt a társadalmilag elismert norma) – talán már a habitus[2635] részévé vált, és a szocializációs folyamatok révén beépült a jövendő politikusok személyiségébe. De mielőtt még a „rendi alkotmányosság" tendenciája teljesen kifejlődött volna, a politikai élet aktorai előtt nagyobb játéktér nyílott egy ugyanolyan átmeneti periódusban, mint amilyent a 18. század derekának Angliájában Namier is tanulmányozott. A 18. század java részét jellemezte ez az átmeneti állapot, amely a magyar történeti fejlődés számára kulcsfontosságú kompromisszumokat eredményezett.

[2633] Lásd Szijártó: A diéta 281–348. Hasonlóképpen amikor 18. századi svéd történelemben követte az abszolutizmust a rendek „korlátlan uralma", akkor ez azzal járt együtt, hogy a *Riksdag*ban konkrétan a köznemesség ragadta a kezébe a vezetést. (Buchholz: Absolutismus 47–48.)

[2634] Vö. Jörg Feuchter és Johannes Helmrath érvelésével, akik szerint a mai parlamentarizmus intézményesített kétosztatúsága és nyílt szembenállása helyett a diétákon általában nagyon erős volt a nyomás a konszenzusra. (Feuchter–Helmrath: Oratory 62.) Mark Kishlansky ahhoz köti a parlamenti képviselők (azaz a kora újkori angol politikai elit) kiválasztásának átalakulását, hogy megjelent a versengés. Ez korábban a kudarc jele volt, mert a becsület és a reputáció kérdései álltak a középpontban, és nagyobb szégyen volt veszíteni, mint amekkora dicsőség győzni. A forradalom körüli években viszont általánossá vált a versengés a parlamenti helyekért az átpolitizálódó vidéki közéletben. (Kishlansky: Parliamentary Selection 225–226.) A konszenzus általános dominanciájával szemben a konfrontativitás előretörése tehát másutt is a politika átalakulásának jele. (A magyar fejlődéshez közelebb álló lengyel *sejm* követeinek megválasztásáról lásd Bardach: L'élection.)

[2635] Pierre Bourdieu egy klasszikussá vált művében definiálja a habitus fogalmát. Az objektív struktúrák beépülnek az egyénekbe és létrehozzák a habitusokat, „diszpozíciók tartós rendszerét", „tartósan bevéső dött képességeket", amelyeken keresztül nem tudatos igazodás történik. A habitusok gyakorlatokat generálnak, amelyek „mindig hajlanak azoknak az objektív struktúráknak az újratermelésére, amelyek őket magukat végső soron lehetővé tették". (Bourdieu: A gyakorlat elméletének vázlata 208–209., 213., 215., 223., 233.)

A már nem konfesszionális alapon szerveződő Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke és ennek folyatása, az 1722–1723. évi kompromisszum[2636] is a „rendi konfesszionalizmus" hanyatlásának terméke, és megelőzte a „rendi alkotmányosság" megizmosodását. Ehhez a periódushoz tartoznak még az 1741. évi események is, amikor a magyar politikai elit kiállása Mária Terézia mellett döntőnek bizonyul, és amelynek következtében az adózást tekintve és kormányzatilag Magyarország végleg külön útra lépett a birodalmon belül.[2637] (Ezt az engedményt azután a „felvilágosult abszolutizmus" politikája sem tudta később visszavenni. Vagyis paradox módon éppen a hanyatló „konfesszionális rendiség" és az azt követő átmenet kompromisszumkészsége hozta létre azt az alapot, amelyen azután az „alkotmányos rendiségnek" a Habsburgokkal szemben később egyre inkább konfrontatív politikája lassan kiteljesedhetett.) Az 1741. évi diéta rendi követeléseiben ugyan már világosan érezhetőek a rendi alkotmányosság vonásai, de ezek még nem voltak túlnyomók, és erősebbnek bizonyult náluk a rendi politika hagyományos kompromisszumkészsége.[2638]

Talán azzal is meg lehetne próbálkozni, hogy megtaláljuk azt a fogalmat, amely a legjobban kifejezi az „alkotmányos rendiség" jellegzetességeit. Én erre a célra az „elvhűség" fogalmát ajánlanám (utalva természetesen Alf Lüdtke „önfejűség"-fogalmára[2639]), amely azt az elvi szilárdságot fejezné ki, hogy a gyakorlati politika kérdéseiből elvi kérdések lesznek, melyek mellett szilárdan ki kell állni. Azt reprezentálná, hogy a kiváltságok védelme áthelyeződik az érdekek szintjéről az értékek szintjére, megmerevítve a frontokat, ellenséggé téve az ellenfeleket, polarizálva a politika világát és végletesen beszűkítve a kompromisszumok lehetőségeit. Ahogy

[2636] Nem véletlenül a *Pragmatica Sanctió*ra hivatkozott azután Deák Ferenc is a kiegyezés mellett érvelve.

[2637] A század közepén (az 1740-es évek végétől) a rokokóval, majd a felvilágosodással karöltve kibontakozó „rendi alkotmányos" tendenciák akkor teszik a birodalmon belül specifikussá a magyar politikai fejlődést (ti. az alkotmányosság irányába történő mozgással), amikor a birodalmi reformokból kimaradó Magyarország társadalmi berendezkedése is egyre inkább anakronisztikus lesz. Ami a „rendi konfesszionalizmus" kronológiáját illeti, nem lévén a 17. század kutatója, csak felvetném, hogy intézményesülésének kezdőpontjául kínálkozik a bécsi béke időszaka, amikor megjelent a diétán a „*status evangelicus*", mint a négy rendtől elkülönült érdekvédelmi testület. (Ezt 1706-ban is sérelmezte még a katolikus klérus, és megszüntetését kérte: Zsilinszky: Az országgyűlések vallásügyi 285.)

[2638] Az alkotmányos rendiség kifejlődésének ezen negatív értéktöltetű bemutatása közben ne feledkezzünk meg egyfelől arról, hogy az kiválóan illeszkedett a magyar politikai hagyományokhoz, másfelől arról, hogy a korban egyedülálló politikai participációt valósított meg, melyet a 21. század embere csak helyeselhet, végül arról sem, hogy a magyar rendiség és a Habsburg uralkodók közt kiéleződő konfliktusok kulminálása az 1848–1849. évi nagy fellángolásban és vereségben megalapozó aktusa volt a magyar nemzeti fejlődésnek és nemzeti tudatnak, vagyis az ugyanúgy konstitutív jelentőségű kudarc, mint az 1956. évi forradalom, de ebből a szempontból még annál is fontosabb.

[2639] Lüdtke: Introduction 19.

dc_1391_17

egyre inkább az „alkotmányos rendiség” tendenciája határozta meg a magyar rendi ellenzékiséget, ahogy egyre inkább elterjedt az „elvhűség” attitűdje, úgy éleződött ki a konfliktus király és ország közt Mária Terézia uralkodásának utolsó időszaka, II. József regnálása idején, majd a 19. század első felében. A *bene possessionatus* nemesség számára létérdeknek tűnt a ragaszkodás az alkotmányossághoz, amely megvédte őket a földre nehezedő, a földbirtok után kivetett adótól. Nem csodálhatjuk, hogy a rendiség egyre több tényezője tekintette elvi kérdésnek az „ősi alkotmány” megvédését.[2640] A társadalmilag elnyomó gyakorlatok és a politikai participációt tekintve haladó hagyományok egyre szorosabb összefonódása innen nézve egészen természetes. Visszatekintve végül is azt mondhatjuk, hogy az „alkotmányos rendiség” öröksége egyfelől egy olyan politikai kultúra és tradíció, amely később is alapul szolgált a demokrácia irányába tett lépésekhez, másfelől pedig egy olyan társadalom, amely egyre kevésbé kívánta ezeket a lépéseket megtenni.

Úgy tűnik tehát, hogy mivel a reformkor és 1848–1849 kulcsfontosságú a magyar nemzeti tudat kialakulásában, ezek mélyebb megértéséhez az „alkotmányos rendiség” tendenciájának elemzését kellene elvégeznünk. Különös figyelmet érdemel ennek születése az 1728–1729. évi diétán.

A diéta története ugyanis olyan rugalmas intézményi struktúrát tár elénk, amely alkalmas volt arra, hogy megőrizze a változó politikai erőviszonyok mindenkori lenyomatát. Ha a legfontosabb szervezeti-intézményi kérdést nézzük, az országgyűlés döntéshozatali eljárásait, akkor kiderül: a 18. század derekáig a diétán lehetőleg konszenzusra törekedtek, ezért a többségi határozathozatalt szinte teljesen mellőzték. Egy átmeneti időszakot kivéve fejenként igen ritkán szavaztak, közfelkiáltással már többször, általában azonban mindössze a vitában megnyilvánuló többség alapján döntöttek. A formák nagy változatossága mögött az a szabály sejlik fel, hogy a *pars sanior et potior* véleménye legyen irányadó. Ennek szerepében a század elején még a mágnásokat találtuk, de a század derekától fokozatosan a vármegyei követek vették át tőlük „a józanabb és előkelőbb rész” szerepét.[2641]

A mikrotörténelem gondolkodásmódját évtizedekkel megelőző norvég antropológus, a korábban már hivatkozott Fredrik Barth arra hívja fel a figyelmet, hogy nem szabad a megfigyelt

[2640] Mielőtt ezt a társadalmi haladás és az igazságosság szempontjából gyorsan elítélnénk, érdemes megfontolnunk azt, hogy még Angliában is nagyon hasonló törekvések uralták a politikát. Mark A. Kishlansky szerint a kora újkorban itt a politika hierarchikus társadalmi rendbe és vallásos világképbe ágyazódva működött, a rendet akarta minden áron fenntartani, ezért mélyen konzervatív volt. (Kishlansky: Parliamentary Selection ix.) Amikor a svéd rendek XII. Károly halála után átvették a politikai hatalmat, egyfajta „rendi parlamentarizmust” valósítva meg, megerősítették a nemesek birtoklási jogát (Buchholz: Absolutismus 47., 49.) – vagyis még a svéd rendek is kihasználták megnövekedett hatalmukat – fogalmazzunk így: – „osztályérdekeik” védelmére.
[2641] Lásd Szijártó: A diéta 281–319.

dc_1391_17

viselkedések kisebbségét mint kivételeket elhanyagolni a többség kedvéért, mert ezek jelentősége nem kisebb: nekünk a teljes jelenséget annak minden megjelenési formájában „az oksági láncok egyetlen skáláján kell értelmeznünk”.[2642] Ha megszívleljük Fredrik Barth figyelmeztetését, és azt a 18. századi diétai határozathozatalokra alkalmazzuk, akkor a szavazás tekintetében rendkívüli 1728–1729. évi diéta esetét, amikor a legtöbb fejenkénti szavazás történt, nem tolhatjuk félre, mint egyetlen kivételt, hanem integrálnunk kell az átfogó magyarázatba. Néha a felső- és az alsótáblai szavazatokat egyenesen összeadták, és így állapították meg a többséget. Ennek hátterében pedig azt feltételezhetük, hogy ekkor nem volt nyilvánvaló, mely csoport is a *pars sanior et potior*: a mágnások dominanciája már nem, a vármegyei követeké még nem volt nyilvánvaló. Ez a helyzet szinte kiált egy alapos, de jól lehatárolt vizsgálatért, egy mélyfúrásért, a mikrotörténelem megközelítésmódjának alkalmazásáért.

A mikrotörténelmi vizsgálatnak az a célja, hogy „nagy történeti kérdésekre”[2643] mikroszkopikus vizsgálatokkal keresse a választ. Ezért – jóllehet igaz az, hogy csak a kivételesen gazdag források teszik lehetővé a mikrovizsgálatot – nem lehet egyszerűen a forrásadottságokra bízni azt, hogy eldöntsék: hol kell mikrotörténelmi elemzést végezni. Erre ott kell kísérletet tenni, ahol jó esély van arra, hogy a mélyfúrás eredményeként a „nagy történeti kérdésekre” adott választ hozhatja a felszínre a kutató. Amikor James Shapiro egy esztendőt választott ki, hogy ezen keresztül mutassa be Shakespeare életét és korát, azért esett választása az 1599. évre, mert ekkor (a Globe Színház létrehozásának esztendejében) lett a tehetséges költőből és drámaíróból a világirodalom egyik legnagyobb alkotója, aki befejezte az *V. Henrik*et, megírta az *Ahogy tetszik*et, a *Julius Caesar*t és a *Hamlet*et.[2644] A 18. századi magyar országgyűlés intézménytörténete, különösen pedig a határozathozatalok története mintegy rámutat az 1728–1729. évi diétára, mint a mikrotörténelmi vizsgálat sokat ígérő *locus*ára.

A *microstoria*, mint közismert, nagy hangsúlyt fektet a történeti szereplők cselekvőként való megértésére, cselekvési szabadságuk hangsúlyozására – még ha az korlátozott racionalitás mellett érvényesül is.[2645] (Az olasz mikrotörténészeknek a geertzi ihletésű és a mikrotörténelemmel nagyon

[2642] Idézi: Rosental: A „makro” felépítése 79.
[2643] Nyilvánvaló, hogy kulturális tényezők határozzák meg azt, hogy egy adott korszak történeti diskurzusában mi minősül aktuálisan „nagy történeti kérdésnek” – erre nem adható általános meghatározás.
[2644] Shapiro: 1599 xv., xxi.
[2645] A mikrotörténelem gondolkodásmódja e tekintetben E. P. Thompson nyomdokain halad, aki már a hatvanas években nagy gondot fordított az *agency* hangsúlyozására. Lásd pl.: E. P. Thompson: Az angol munkásosztály 11. (A terminus a magyar fordításból nem ugrik ki, vö. E. P. Thompson: The making 12.) Van, aki az *agency*t „történelmi ágencia”-ként magyarítja, én inkább „történeti cselekvők”-ről, „cselekvő egyének”-ről beszélnék. Az *agency*t Gyáni Gábor napjaink

dc_1391_17

sokban rokonítható történeti antropológiával szembeni ellenérzésük mögött szintén az áll, hogy amaz egy homogén kulturális univerzumot tételez fel, amely az egyetlen valódi aktor, és az egyének cselekedeteit vezérli és determinálja – ami pedig elfogadhatatlan a *microstoria* számára.[2646]) A cselekvő egyén középpontba helyezése a mikrotörténelem részéről azért kulcsfontosságú, mert csak akkor van elméleti szempontból is létjogosultsága az egyedi emberi cselekvések mikroelemzésére építeni a történeti narratívát, ha másfelől azt is állítjuk, a struktúra (vagy a kontextus) nem determinál, hanem a cselekvések hozzák létre a struktúrákat.[2647] Tehát több okból is ígéretes a 18. századi magyar rendiség vizsgálatát a későbbiekben egy harmadik kötettel, egy mikrotörténelmi vizsgálattal folytatni, hogy közelebbről lássuk és mélyebben megértsük, miként ment végbe a *bene possessionati* hatalomátvétele, a kortársak ezt miképpen élték meg és hogyan értelmezték, illetve hogyan kapcsolódik ez a folyamat a rendi alkotmányosság lassú kibontakozásához.

történetírása mintegy központi analitikus fogalmának tartja, és kiemeli szerepét a mikrotörténelemben és a történeti antropológiában. (Gyáni: A történelmi esemény 1328.)

[2646] Levi: I pericoli.

[2647] Mert egyébként – ahogy sokan gondolják – felesleges babrálás a részletekkel a mikroszkopikus történeti vizsgálat, és hiábavaló a nagy történeti kérdésekre ezekben keresgélni a választ: a nagy történeti folyamatok és a mélyben meghúzódó struktúrák determinálják amúgy is életünket. Ha viszont olyan képünk van a világról, amelyben az emberi cselekedetek építik és rombolják az aktuális struktúrákat, és ezért a megfelelő mértékben felelősséggel is tartoznak cselekedeteikért, akkor végső soron az egyetlen igazi történelem ezeknek a története. Ebben a perspektívában a mikrotörténelem nemcsak *egy* lehetséges megközelítés, hanem *az* adekvát történetírás. Jelen disszertáció egy trilógia középső eleme szeretne lenni. A teljes vállalkozás pedig végül is az intézménytörténettől ívelne a mikrotörténelemig, és jelen munka elsősorban azzal foglalkozott, ami a kettő között van: alapvetően tehát a társadalomtörténeti és a kultúrtörténeti megközelítések interpretatív erejét szerette volna kiaknázni.

dc_1391_17

Bibliográfia

Levéltári és egyéb kéziratos források

700.289

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, Emlék-Lajstrom az 1764-diki országgyűléstől kezdve, szerkeztetett az országos napló-könyvekből és iratokból, a közönségesen előkerülő tárgyak és kérdések iránt, M. P. által.

700.434

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta comiciori* [!] *regni Hungariae anni* 1792.

700.443

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, Az 1790. évi országgyűlés. Irományok.

700.447

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Spectantia ad acta anni* 1790–91.

700.451

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae MDCCLXIV.*

700.452

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta comitiorum anni* 1764.

700.453

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta comitiorum inclyti regni Hungariae et eidem annexarum partium pro dominica sanctissimae, et individuae trinitatis in diem 17 junii anni 1764 incidente in civitatem Posoniensem indictorum, benignae quippe directoria, propositionesque suae majestatis sacratissimae ac alia clementissima mandata et decreta cum suis accessoriis.*

700.454

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta comitiorum anni 1764.*

700.455

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta comitiorum inclyti regni Ungariae et partium eidem adnexarum pro dominica sanctissimae et individuae trinitatis in diem 17am mensis junii 1764 incidente in civitatem Posoniensem indictorum benignae quippe directoria propositionisque suae maiestatis sacratissimae ac alia clementissima mandata et decreta cum suis accessoriis.*

700.456

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Inclyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum anno 1764/5 Posonii celebratorum comitiorum acta publica cum diario pro spectabili ac magnifico domino Iosepho Kvassay de eadem sacrae cesarae regiae et apostolicae maiestatis ad excelsum consilium regium locumtenentiale Hungaricum consiliario, nec non per inclytam regnum Hungariae tavernicorum regalium magistri vices-gerente. Per Joannem Durászyi conscripta*.

700.457

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium et acta diaetae anni 1764/5*.

700.458

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium diaetae anni 1764*.

700.462

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae per sacram caesareo-regiam majestatem Mariam Theresiam Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae etc. reginam anno millesimo septingentesimo quinquagesimo primo pro die decima octava mensis aprilis in liberam regiamque civitatem Posoniensem inclytis statibus et ordinibus regni Hungariae indictae ibidemque celebratae. Pro parte inclytae universitatis Comitatus Unghvariensis, sub decursu ejusdem diaetae conscripta, et post reditum abinde eidem universitati fideliter relata per ablegatos ejusdem nuncios*.

700.463

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae Posoniensis in diem 18vum mensis aprilis anni 1751 indictae, ac continuative celebratae.*

700.464

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia anni 1751.*

700.465

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae anni MDCCLI in libera re*[*gi*]*aq*[*ue*] *civitate Posoniensi celebratae.*

700.466

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae anni MDCCLI.*

700.467

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta seu diarium comitiorum regni, anno millesimo septingentesimo quinquagesimo primo Posonii celebratorum.*

700.468

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium generalis inclyti regni Hungariae partiumque sacrae ejusdem coronae annexarum diaetae inclytibus statibus et ordinibus pro dominica in albis, seu diae 18a mensis aprilis anni 1751 in liberam regiamque civitatem Posoniensem indictae, ibidemque celebratae, ac tandem die..mensis...anni...ejus feliciter terminatae et conclusae* [az itt kihagyott helyre a zárás idejét végül nem írták be].

700.469

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta universa diaetae anno MDCCLI in libera regiaque civitate Posoniensi celebratae.*

700.470

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium diaetae regni Hungariae* 1751.

700.473

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény,*Tractatus diaetae anni millesimi septingentesimi quadragesimi primi per sacram regiam majestatem Mariam Theresiam...Posonium indictae et promulgatae... Pro parte inclytae universitatis Comitatus Unghvariensis Ladislaus Keresztes vice comes ordinarius et Ladislaus de Szemere uterqus ejustem comitatus ad eamdem diaetam ablegati nuncii.*

700.474

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta generalis congregationis diei 13i novembris 1741. in oppido Várad-Olaszi celebrata occasione cujus primum et ante omnia perillustres domini Stephanus Buday et Josephus Szénás qua ad generalem regni concursum delegati nuncii feliciter terminata diaeta reduces super ibid actis ac factis et tractatibus genuinam facere relationem universaque acta diaetalia scripto una cum arcticulis moderno concursu conditis praesentarunt. Acta diaetae anni 1741 per sacram regiam majestatem Posonium indictae...*

700.475

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia anni 1741*.

700.476

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia pro die 14ta mensis may anni 1741 per sacram regiam majestatem dominam donnam Mariae Theresiae Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. reginam in liberam regiam civitatem Posoniensem indictam diaetae*.

700.477

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium diaetae anni millesimi septingentesimi quadragesimi primi per suam maiestatem sacratissimam Mariam Theresiam dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae reginam, archiducem Austriae, Heturiae et in liberam ac regiam civitatem Posoniensem pro die decima quarta menis maii indictae*.

700.478

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium diaetae anni 1741 continuatum usque ad diem 27 julii, desunt augem menses augustus, september, october et respective november.* (Az oldalszámozás a kötetbe másodikként bekötött tisztázati példányra vonatkozik, mely az utolsó tíz oldal híján az első szöveg másolata.)

700.479

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta concursus anni 1736 Posonium pro die 28 mensis may indicti*.

700.480

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta concursus anni 1737 pro die 11ma martii Posonium indicti*.

700.481

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Sacratissimo ac glorissimo Carolo sexto Dei gratia electo romanorum imperatore semper augusto, Germaniae, Castellae, Legionis Aragoniae, utriusque Siciliae, Hyerosolimae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae... hereditario, clemenitissimo, benignissimo, feliciter regnante*.

700.482

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae 1728/9 anni..., diarium diaetae 1751..., acta concursuum regnicolarum anni 1734..., anni 1735..., anni 1736..., anni1737... collecta per Georgium Gyurikovits Posonii*.

700.483

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta universae generalis regni Hungariae partium eidem adnexarum diaetae pro die decima septima mensis maji in feriam secundam sacri Pentecostes anni proxime praeteritati millesimi septingentesimi vigesimi octavi indictae in liberam regiamque civitatem Posoniensem et continuative usque ad vigesimam primam recenter evoluti mensis novembris anni praesenti 1729i celebratae*.

700.484

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium occasione generalis regni Hungariae diaetae in anno 1728 et 1729 continuative celebratae privato labore ac solerti industria confectum*.

700.485

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia. Die 20ma mensis junii anni 1722 per sacratissimam romanorum imperatoriam ac Germaniae, hyspaniorum, Hungariae, Bohemiaequae etc. regiam maiestatem Carolum VI in liberam ac regiam civitatem Posoniensem indictae diaetae*.

700.486/1

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia pro die vigesima mensii junii anni millesimi septingentesimi vigesimi secundi per sacratissimam romanorum imperatoriam ac Germaniae, Hispaniorum, Hungariae ac Bohemiaeque regiam maiestatem Carolum VI in liberam ac regiam civitatem Posoniensem indictae diaetae per nobilem Paulum Prileczky in subinsertis regalibus titulatae dominae principissae ad hanc diaetam ablegatum, inter status et ordines in tabula absentium locum et sessionem habentem, conscripta* (első kötet).

700.486/2

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia pro die vigesima mensii junii anni millesimi septingentesimi vigesimi secundi per sacratissimam romanorum imperatoriam ac Germaniae, Hispaniorum, Hungariae ac Bohemiaeque regiam maiestatem Carolum VI in liberam ac regiam civitatem Posoniensem indictae diaetae per nobilem Paulum Prileczky in subinsertis regalibus titulatae dominae principissae ad hanc diaetam ablegatum, inter status et ordines in tabula absentium locum et sessionem habentem, conscripta* (második kötet).

700.486/3

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia pro die vigesima mensii junii anni millesimi septingentesimi vigesimi secundi per sacratissimam romanorum imperatoriam ac Germaniae, Hispaniorum, Hungariae ac Bohemiaeque regiam maiestatem Carolum VI in liberam ac regiam civitatem Posoniensem indictae diaetae per nobilem Paulum Prileczky in subinsertis regalibus titulatae dominae principissae ad hanc diaetam ablegatum, inter status et ordines in tabula absentium locum et sessionem habentem, conscripta* (harmadik kötet).

700.487

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Anno Domini 1723. Die 26 mensis Januarii*.

700.488

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, Az 1722–23. évi pozsonyi országgyűlés diáriuma és aktái. Prileczky Pál, Esterházy József özvegye követének diáriuma.

700.489

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta publica diaetae Posoniensis in diem 20am junii 1722 indictae ac die 19a junii 1723 conclusae collecta per Georgium Gyurikovits*.

dc_1391_17

700.490

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetalia anni 1722/23*.

700.491

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, Országgyűlés 1722. június 20 – 1723. június 19-ig Pozsonyban.

700.493

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae* 1708–1710, 1712, 1714.

700.496

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta et conclusa universorum dominorum praelatorum, baronum et magnatum, nec non nobilium, regiarumque et liberarum civitatum inclyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum in fidelitate sacratissimae suae maiestatis caesareo-regiae constitutorum, sub generali eorundem diaetae per altefatam suam maiestatem sacratissimam in liberam regiamque civitatem suam Posiniensem comitatui nominis eiusdem existenti adiacentem pro 29a februarii anno currenti 1708 indicta et promulgata. Per egregium magistrum Mesko Adamum bene memoratae suae maiestatis sacratissimae consiliarium officii palatinalis protonotarium, et inclyti comitatus Mosoniensis ablegatum in forma diarii connotata et conscripta*.

700.497

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta publica comitiorum annis 1708, 1709, 1710 Posonii celebratorum vigilantissima industria et sumtibus Georgii Gyurikovits collecta*.

700.498

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetae inclyti regni Hungariae... – Diarium diaetae Posiniensis, anno 1708 pro die 29. mensis februarii...conscriptum et connotatum per me Adamum Mecséry inclytorum Pest, Pilis, et Sold* [!] *comitatuum ablegatum et Strigoniensis vice comitem.*

700.499–I.

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diaria diaetae annis* 1708, 1709, 1710, 1712, 1714/5. *Posonii celebratae. I. Anonymi anni* 1708 *a die 2. martii usque 23. junii synoptice deductum – Diarium diaetae regni Hungariae in diem 29 februarii anni* 1708 *per Josephum I regem indictae compillatum*.

700.499–II.

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diaria diaetae annis* 1708, 1709, 1710, 1712, 1714/5. *Posonii celebratae. II. Mecsérianum* 1708, 1709.

700.499–III.

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diaria diaetae annis 1708, 1709, 1710, 1712, 1714/5. Posonii celebratae. III. Dobnerianum 1708/9, 1710, 1714/5. - Diarium generalis regni Hungariae diaetae a sacratissima caesarea majestati Josepho I imperatore et rege pro die 29 februarii anni 1708 in liberam regiam civitatem Posoniensem primum indictae dein per Carolum VI imperatorem et regem pro inscipienda sui inauguratione in dominicam in albis anni 1712 denuo convocate, ac postremum in diem 15 januarii 1715 continuative promulgatae et conclusae, per Ferdinandum Dobner civitatis Soproniensis consulem et ad diaetam ablegatum concinnatum*.

700.499–IV.

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diaria diaetae annis 1708, 1709, 1710, 1712, 1714/5. Posonii celebratae. IV. Tyrnaviense, anno 1708. a die 1. martii – 25. junii, anno 1709. a die 17. maii – 13. augusti, anno 1710 a die 10. februarii – 8. aprilis, anno 1714. a die 27. septembris – 25. novembris deductum. – Diarium diaetae Posoniensis anno 1708 die 29. februarii... inchoatae, annis 1709, 1710, 1712, 1714. continuatae, anno 1715. conclusae*.

700.500

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Diarium diaetae anni 1708 a 7. martii usque 27. maii, anni 1712 a 2. maii – 4. augusti, 1714 17. septembris 13. decembris, anni 1715 m. jan. per deputatos comitatus Bihariensis concinnatum per Georgium Gyurikovits descriptum. – Diarium diaetae anno 1708 Posonii celebratae per deputatos comitatus Bihariensis Georgium Csipkés Komáromi ordinarium vice comitem, Adamum Bakay ordinarium juratum notarium concinnatum, et eidem comitatui relatum*.

700.501

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Universa gravamina statuum et ordinum in diaeta pro 29a februarii 1708 Posonium indicta per sacratissimum regem Josephum primum celebrata, concinata et presentata, item propositiones nec non replicae, acta coronotionis a. s. Caroli sexti, articuli concinati anno 1712 celebrata in diaeta, ac anno 1715 praesentati et confirmati cum actis adhaerentibus*.

700.503

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta diaetarum 1712–15.*

700.504

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta publica comitiorum a die octava septembris* 1714 *usque diem* 15 *junii* 1715 *celebratorum, vigilintissima industria et sumptibus Georgii* Gyurikovits *collecta*.

700.505

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Fragmenta actorum consessuum palatinalium ductu articuli VIIIi anni 1715. 1717, 1718 et 1719 celebratorum*.

700.510

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, Gyurikovits György utasítása a gyűjtemény másolóinak, 1836. május 1.

700.528

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, *Acta concursus regni Hungariae pro elaboranda methodo regulamenti militaris et norma in contribuendo stabilienda, in diem 20 julii anno 1698 convocati, ac mense octobris eodem anno conclusi per Georgium Gyurikovits anno 1840 collecta*.

700.663

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény, Anonim napló és aktatöredék.

Acta congr./r

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, *Acta congregationalia*, 1715–1791. (Ez egy csomónyi restaurált anyag, amelynek eredeti helye az *Acta congr*.-ben van.)

Czindery beszéde

Dictio d[omini] v[ice]Comitis Pauli Czindery in generali congregatione comitatus Simighiensis habita 20 octobris 1796 in oppido Kaposvár. Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Sopron Megye Soproni Levéltára XIII. 11. A felsőbüki Nagy család levéltára 6. doboz. Felsőbüki Nagy József iratai.

Csépán II

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.14. Csépán István alispán után maradt iratok, 1652-1851 (a jegyzékben); Csépán István alispán, 1798-1817 (a csomókon).

Csepreghy

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. *Fol. Lat.* 3542: *Acta diaetae annorum* 1764/5.

Illésházy II.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, *Fol. Lat*. 667: *Miscellanea diaetalia annorum 1790/6 (Comes Stephanus Illésházy)*.

Királyi könyvek

Vissi Zsuzsanna – Trostovszky Gabriella – Tuza Csilla – Németh István – Kis Péter: Királyi könyvek. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára nagykutatójában elérhető online változat) A Királyi Könyvek levéltári jelzete: A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A57 [Magyar kancelláriai levéltár, *Libri regii*]

Misc.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.x. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Miscellanea,* 1703–1895.]

MOL A79 1. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A79 [Magyar kancelláriai levéltár, a Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája. *Index individuorum Cancellariae,* 1690–1821] 1. kötet: *Index individuorum Cancellariae*.

MOL A83 3. doboz

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A83 [Magyar kancelláriai levéltár, a Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája. *Acta solutionem et distributionem salarialem Cancellariae concernentia*] 3. doboz: *Erogatio salariorum*.

MOL A95 11. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 11. kötet: *Diarium*.

MOL A95 12. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 12. kötet: *Acta diaetarum annorum 1715 et 1723*.

MOL A95 13. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 13. kötet: *Diarium diaetae anni 1723*.

MOL A95 14. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 14. kötet: *Diarium*.

MOL A95 15. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 15. kötet: *Acta* I.

MOL A95 16. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 16. kötet: *Acta* II.

MOL A95 17. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 17. kötet: *Diarium diaetale anni* 1741.

MOL A95 18. kötet

dc_1391_17

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 18. kötet: *Acta* I.

MOL A95 19. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 19. kötet: *Acta* II.

MOL A95 20. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 20. kötet: *Diarium* I.

MOL A95 21. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 21. kötet: *Diarium* II.

MOL A95 22. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 22. kötet: *Diarium diaetae pro dominica in albis in diaem* 18 *aprilis incidente anno* 1751 *Posonium publicatae*.

MOL A95 23. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 23. kötet: *Diarium diaetale.*

MOL A95 24. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 24. kötet: *Diarium cum actibus diaetal*[*ibus*] *anni 1751* (a gerincen), *Diarium momentarium illorum, quae sub decursu comitiorum apostolici Regni Hungariae…* (a kötetben).

MOL A95 25. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 25. kötet: *Acta* II.

MOL A95 26. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 26. kötet: *Diarium diaetae anni* 1751.

MOL A95 27. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 27. kötet: *Acta generalis diaetae inclyti Regni Hungariae.*

MOL A95 28. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 28. kötet: *Diarium cum actis diaetalibus anni* 1764.

MOL A95 25. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára A95 [Magyar kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751] 25. kötet: *Acta diaetalia, anno 1741* (a gerincen), *Acta diaetae per sacram regiam majestatem Hungariae, Bohemiae etc reginam dominam dominam Mariam Theresiam pro die* 14. *mensis may anni* 1741 *in liberam regiamque civitatem Posoniense indictae*.

MOL E148

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E148 [A Magyar Kamara Archivuma, *Neo-regestrata acta*]

MOL Ft B1329

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Filmtár, B1329. doboz = A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.h. [=Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. Nobilitaria] 42. csomó.

MOL N50 6. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N50 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaetae anni* 1708–1715] 6. kötet: *Diarium diaetae annorum* 1709, 1714, 1715. *Acta concursuum regni annis* 1715, 1717, 1719, 1721.

MOL N51 6. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N51 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1722–1723] 6. kötet: *Acta diaetae.*

MOL N52

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N52 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1728–1729] *Lad.* S.

MOL N52 6. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N52 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1728–1729] 6. kötet: *Protocollum actorum diaetae anni* 1729 (a gerincen), *Acta diaetalia anni* 1729 (az első lapon).

MOL N53 3. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N53 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1741] 3. kötet: *Diarium actorum.*

MOL N53 4. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N53 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1741] 4. kötet: *Diarium.*

MOL N53 5. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N53 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1741] 5. kötet: *Acta diaetae Poson*[*iensis*] 1741.

MOL N54 3. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N54 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1751] 3. kötet: *Diarium et acta diaetae anni 1751*.

MOL N54 4. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N54 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1751] 4. kötet: *Diarium comitiorum*.

MOL N54 5. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N54 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1751] 5. kötet: *Diarium diaetae regni Hungariae* 1751.

MOL N55 6. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N55 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1764–1765] 6. kötet: *Acta diaetae anni* 1764 *et* 65.

MOL N55 7. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N55 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1764–1765] 7. kötet: *Diarium diaetae* 1764.

MOL N55 8. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N55 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1764–1765] 8. kötet: *Pars* II. *Actorum diaetalium anni* 1765.

MOL N55 9. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N55 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1764–1765] 9. kötet: *Acta diaetae anni* 1764 *et* 1765*ti*.

MOL N55 10. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N55 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1764–1765] 10. kötet: *Diarium et acta diaetae anni* 1764/5.

MOL N55 11. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N55 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni* 1764–1765] 11. kötet: *Diarium anno* 1764 *et* 65.

MOL N114 6. kötet

MOL N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 6. kötet: *M.G. Kovachich: Diaria diaetalia* VI. 1687., 1708–15., 1722. (Az eredeti Bártfa levéltárából való.)

MOL N114 7. kötet

MOL N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 7. kötet: *M. G. Kovachichs* [!] *collectio diariorum diaetalium. Anni* 1723. *Volumen* I.

MOL N114 8. kötet

MOL N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 8. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N114 9. kötet

MOL N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 9. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N114 10. kötet

MOL N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 10. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N114 11. kötet

MOL N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 11. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N114 12. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 12. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N114 13. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 13. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N114 14. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 14. kötet: *Tomus diarie diaetae Posoniensis anni* MDCCLI, *volumen* I.

MOL N114 15. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N114 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni*, Kovachich Márton György gyűjteménye] 15. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N120

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*]

MOL N120 13. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 13. kötet: *Acta diaetalia ab anno* 1708 *usque* 1714 *cum suo indice. Volumen* I.

MOL N120 17. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 17. kötet: *Diarium et acta* I.

MOL N120 18. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 18. kötet: *Diarium et acta* II.

MOL N120 19. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 19. kötet: *Acta diaetae*.

MOL N120 20. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 20. kötet: *Acta diaetalia*.

MOL N120 21. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 21. kötet: *Diaria diaetalia*.

MOL N120 22. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 22. kötet: *Acta diaetae anni* 1741.

MOL N120 23. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 23. kötet: *Acta diaetalia*.

MOL N120 24. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 24. kötet: *Diarium comitiorum anno* 1764/65.

MOL N120 25. kötet

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N120 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Acta diaetalia*] 25. kötet: *Acta comitiorum anni* 1764–1765.

MOL O13

A Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára O13 [Bírósági levéltárak, *Septemviralia officiosa*, 1725–1738]

MOL O56

A Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára O56 [Bírósági levéltárak, Személyzeti, ügyviteli vegyes iratok, 1724–1861]

Országgyűlési versek

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, *Fol. Lat*. 4073: Országgyűlési versek, 1765–1823.

OSZK K Fol. Lat. 575

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, *Fol. Lat*. 3542: *Diarium et Acta Diaetae a*[*nnorum*] 1728–1729 *per Steph*[*anum*] *Bánóczy*.

P 1658–1726 2.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum*, 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1658–1726-ból.

P 1717–1722 3.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1717–1722-ből.

P 1724–1731 4.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1724–1731-ből.

P 1732–1736 5.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1732–1736-ból.

P 1736–1741 6.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1736–1741-ből.

P 1744–1746 8.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1744–1746-ból.

P 1746–1748 9.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1746–1748-ból.

P 1748–1752 10.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1748–1752-ből.

P 1752–1755 11.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1752–1755-ből.

P 1757–1759 13.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1757–1759-ből.

P 1759–1761 14.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1759–1761-ből.

P 1766–1767 20.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1766–1767-ből.

P 1770 23.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1770-ből.

P 1774 30.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1770-ből.

P 1785 60.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1785-ből.

P 1786 64.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1786-ból.

P 1787 68.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1787-ból.

P 1787 69.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1787-ból.

P 1787 70.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1787-ból.

P 1788 71.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1788-ból.

P 1789 75.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1789-ből.

P 1790 77.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1790-ből.

P 1795 90.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1790-ből.

P 1800 102.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára IV.1.b. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum,* 1659–1848] Közgyűlési jegyzőkönyv 1790-ből.

Ungarische Akten, Comitialia

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs), *Ungarische Akten, Comitialia*.

Kiadott források

1715: 8. tc. (példa)

Márkus Dezső (szerk.): Magyar törvénytár I. kötet: [Az] 1000–1526. évi törvénycikkek; II. kötet: [Az] 1526–1608. évi törvényczikkek; III. kötet: [Az] 1608–1657. évi törvényczikkek; IV. kötet: [Az] 1657–1740. évi törvényczikkek; V. kötet: [Az] 1740–1835. évi törvényczikkek. Budapest, 1899–1901. (A példa: az 1715. évi 8. törvénycikk. A jegyzetekben a rövid, a szövegben a teljes formával hivatkozom a törvénycikkekre.)

1790, diarium

Diarium comitiorum Regni Hungariae ab augustissimo romanorum imperatore, et Hungariae rege Leopoldo secundo in liberam regiamque ac metropolitanam civitatem Budensem in diem 6tam junii anni 1790. indictorum, ac die 3tia novembris in liberam regiamque civitatem Posoniensem translatorum, ibidemque die 13tia martii anni 1791 conclusorum. Buda, 1791.

1792, diarium

Diarium comitiorum regni Hungariae, a serenissimo, ac potentissimo Hungariae, et Bohemiae rege Francisco in liberam regiamque, ac metropolitanam civitatem Budensem in diem 20mam mensis maii anni 1792. indictorum, ibidemque die 26ta junii anni ejusdem conclusorum. Buda, 1792.

Acta Comitialia Soproniensia

Acta Comitialia Hungarica Soproniensia Anni MDCLXXXI. H. n., é. n.

Angol diplomatiai iratok III.

Angol diplomatiai iratok II. Rákóczi Ferencz korára. Angol levéltáraktól közli Simonyi Ernő. III. kötet, Budapest, 1877. [=Archivum Rákócziánum. II. Rákóczi Ferencz levéltára. Bel- és külföldi irattárakból bővítve. Második osztály: Diplomatia.]

Báróczi

Báróczi Sándor feljegyzései a magyar nemesi testőrség életéből 1760-1800-ig. Összeállította 1829-ben Krudy Ferenc testőrhadbíró. Budapest, 1936.

Beszédje ő eminentziájának

Beszédje ő eminentziájának Battyáni Jósef kárdinális, és ország primássának 1791-dik Esztendőben, Böjt más havának 5-dik Napján tartatott, Ország gyülésében. A‘ midőn az Új Törvénynek a‘ Vallás dolgában közben tett Ennen-mondása ujjolag kérdésben vétetödnék. Posonyban füskuti Landerer Mihály betűivel, 1791.

Czuczor–Fogarasi

A magyar nyelv szótára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készítették: Czuczor Gergely és Fogarasi János. Negyedik kötet. Pest, 1867.; Ötödik kötet. Pest, 1870.; Hatodik kötet. Budapest, 1874.

Dictio primatis

Dictio Primatis Josephii a Batthyan in sessione diaetali quinta martii anni 1791. dum iterato mota fuit questio de contradictione in negotio religionis. Posonii, typis Joannis Michaelis Landerer, nobilis in Füskut, [1791.]

Erdődy

Gróf Erdődy Sándor vasi főispán naplója az 1708-iki országgyűlésről. Közli: Thaly Kálmán. *Történelmi Tár* 19 (1896) [Évfolyammegjelölés nélkül.] 385–400.

Felséges (1807)

Felséges első Ferentz austriai császár, Magyar és Cseh ország' koronás királlyától Buda szabad királyi fővárosába 1807-dik esztendőbenn, sz. György-havának 5-dik napjára rendeltetett Magyar ország köz-gyűlésének jegyző-könyve. Pest, 1807.

Gúnyirat

Gúnyirat az 1764-ki országgyűlés idejéből. Közli: Lehoczky Tivadar. *Történelmi Tár* 21 (1898) [Évfolyammegjelölés nélkül.] 562–565.

Jaurinense 1764

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXIV. Qui Bissextilis est, dierum 366. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1766

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXVI. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1767

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXVII. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1768

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXVIII. Qui Bissextilis est, dierum 366. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1769

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXIX. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1770

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXX. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1771

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXI. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1772

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXII. Qui Bissextilis est, dierum 366. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1773

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXIII. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1774

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXIV. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1775

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXV. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1776

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXVI. Qui Bissextilis est, dierum 366. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1777

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXVII. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1778

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXVIII. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1779

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXIX. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1780

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXX. Qui Bissextilis est, dierum 366. […] Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1781

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXXI. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Gregorii Streibig Episc. Typ.

Jaurinense 1782

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXXII. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Haeredum Gregorii Streibig.

Jaurinense 1783

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXXIII. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Haeredum Gregorii Streibig.

Jaurinense 1784

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXXIV. Qui Bissextilis est, dierum 366. […] Jaurini, Typis Iosephi Streibig.

Jaurinense 1785

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi M. DCC. LXXXV. Qui Communis est, dierum 365. […] Jaurini, Typis Iosephi Streibig.

József nádor iratai I–IV.

József nádor iratai. Kiadta és magyarázatokkal kísérte Domanovszky Sándor. I–III. kötet. Budapest, 1925–1935. és *Palatin Josephs Schriften*. Vierter Band. Zusammengestellt und Kommentiert von Sándor Domanovszky. Herausgegeben und eingeleitet von Ferenc Glatz. Budapest, 1991.

Kalendariom 1737

Magyar-Országi Státusok Titulusival Bövéttetett Uj Kalendáriom, A' mi Urunk Jesus Kristus Születése után való 1737. Esztendőnek [...] Neupart János által. Posonban nyomtattatott. Spajser Domukos Ferentznél találtatik.

Kalendariom 1741

Magyar-Országi Státusok Titulusival Bövittetett, uj Kalendáriom, Kristus Urunk' Születése-Után M.DCC. XLI. [...] Neupart János […] által. Nyomtattatott Posonyban, Spaizer Ferencz Költségével.

Kalendariom 1742

Magyar Országi Státusok Titulusival Bövittetett, uj Kalendáriom, Kristus Urunk' Születése után M. DCC. XLII. [...] Neupart János […] által. Nyomtattatott Posonyban, Spaizer Ferencz Költségével.

Kalendariom 1743

Magyar Országi Státusok Titulusival Bövittetett, uj Kalendáriom, Kristus Urunk' Születése-Után M. DCC. XLIII. [...] Neupart János […] által. Nyomtattatott Posonyban, Spaizer Ferencz Költségével.

Károlyi Sándor naplójegyzetei

Gróf Károlyi Sándor naplójegyzetei 1725-ből. Közli Éble Gábor. Első és második közlemény. *Történelmi Tár* , új folyam 3 (1902) 89–108., 264–275.

Kazinczy levelezése

Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Váczy János. IV. kötet: 1806. január 1 – 1807. április 30. Budapest, 1893. VIII. kötet: 1810. július 1 – 1811. június 30. Budapest, 1898. XI. kötet: 1813. augusztus 1 – 1814. július 31. Budapest, 1901.

Keresztesi

Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII-dik század végén. Keresztesi József egykorú eredeti naplója, Pest, 1868.

Kolinovics

Gabriel Kolinovics: *Nova Ungariae periodus, anno primo gyneaco-cratiae Austriacae inchoata, sive comitiorum generalium quibus defuncto Carolo VI Austriacorum Caesarum, ultimo ejus primogenita filia Maria Theresia in Reginam Ungariae Posonii anno 1714 inaugurabatur, ipsas quaternorum Regni Statuum et ordinum de nomine adnotatorum sententias, et suffragia in gravioribus negotiis sub consessu viritim lata, cum aliis emnibus circumstantiis oculari, et aurita praesentis ubilibet fide libris novem resensens absolutissima narratio.* Edidit Martinus Georgius Kovachich. Buda, 1790.

Kovachich: Solennia inauguralia

Martinus Georgius Kovachich: *Solennia inaguralia serenissimorum ac potestissimorum principum utriusque sexus, qui ex augusta stripe Habspurgo-Austriaca sacra corona apostolica in reges Hungarorum, reginasque periodo tertia redimiti sunt*. Pest, 1790.

Lányi I.

Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi pozsonyi országgyűlésről. Közli: Thury Etele. Első közlemény. *Történelmi Tár*, új folyam 4 (1903) 395–413.

Lányi II.

Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi pozsonyi országgyűlésről. Közli: Thury Etele. Második és befejező közlemény. *Történelmi Tár*, új folyam 5 (1904) 1–34.

Majthényi Klára

Majthényi Klára előbb Hancsok Jánosné, utóbb Sirchich Gáspárné végrendelete. Közli Szerémi. *Történelmi Tár*, új folyam 5 (1904) 126–145.

Matricula Universitatis Tyrnaviensis

Matricula Universitatis Tyrnaviensis, 1635–1701. A Nagyszombati Egyetem anyakönyve, 1635–1701. Kiadásra előkészítette bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Zsoldos Attila. H. n. Budapest, 1990. [= Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 11.]

Montesquieu: A törvények szelleméről

Montesquieu: *A törvények szelleméről*. I–II. kötet. Budapest, 1962.

Naponként-való

Naponként-való jegyzései az 1790dik eztendőben felséges IIdik Leopold tsászár, és magyar országi király által, szabad királyi várossába Budára, Szent Jakab havának 6dik napjára rendelt, ‘s Szent András havának 3dik napjára Posony királyi várossába által-tétetett, ‘s ugyan ott, következő 1791dik esztendőben böjt-más havának 13dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven írattattak, és az ország gyűlésének fő-vigyázása alatt, hitelesen deák nyelvre fordíttattak. Buda, 1791.

Naponként-való 1792

Naponként-való jegyzései az 1792. eztendőben felséges Ferentz magyar és cseh országi király által, szabad királyi várossába Budára Pünkösd havának 20dik napjára rendelt, ‘s ugyan ott azon esztendőben Szent-Iván havának 26dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven írattattak, és az ország gyűlésének fő vigyázása alatt, hitelesen deák nyelvre fordíttattak. Buda, 1792. (Vele egybekötve: “Budán 1792dik Esztendőben tartott Ország Gyűlésének alkalmatosságával elől fordúltt, és ‘a Naponként való Jegyzésekben emlitett Irásoknak, avagy Actáknak Rendje”, lásd: 1792, *acta*k.)

Naponként-való 1802

Naponként-való jegyzései az 1802dik esztendőben Felséges Második Ferentz Római Tsászár, Magyar, és Tseh Ország Koronás Királya által Posony szabad királyi várossában pünkösd havának 2-dik napjára rendeltt, 's ugyan ott azon esztendőben mind szent havának napjában bé-fejezett Magyar Ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven irattattak, és az ország gyűlésének fő vigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordittattak. Pozsony, 1802.

Naponként-való 1805

Naponként-való jegyzései az 1805dik esztendőbe felséges Második Ferencz római császár, magyar és cseh ország' koronás királlya által Po'sony' szabad királyi várossában mindszent havának 13-dik napjára rendeltt magyar ország' gyűlésének, mellyek eredet-képpen magyar nyelven irattattak és az ország gyűlésének fő vigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordíttattak. Pozsony, 1805.

Niczky Lázár

Niczki Niczky Lázár végrendelete. Közli R. R. *Történelmi Tár*, új folyam 9 (1908) 346–365.

Padányi Biró: Enchiridion

Padányi Biró Márton: *Enchiridion. De Fide, Haeresiarchis ac eorum asseclis, In genere de Apostatis, deque Constitutionibus, atque Decretis Imperatorum et Regum, contra Dissipatores Catholicae Ecclesiae editis.* Jaurini [Győr], 1750.

Perényi

Perényi Imre diariuma. Közli: Komáromy András. *Történelmi Tár* 18 (1895) [Évfolyammegjelölés nélkül.] 145–156.

Rede des Primas

Rede des Primas Joseph von Batthan. gehalten in der Landtags-Sitzung den 5. März 1791. In welcher der Streit über die Art der dem Artikel in Religions Geschäft einzuschaltender Protestation, oder Gegeneinwendung des Kleri wiederum angezogen worden. Pressburg, den Johann Michael Landerer Edlen von Füskut. [1791.]

Rosti

Rosti Ferenc levelei az 1764–65. évi országgyûlésről. Közli: Bezerédj István. *Dunántúli Szemle* 10 (1943) 4–19.

Szaniszló naplói

Szaniszló Zsigmond naplói (1682–1711). Közli: Torma Károly. Hatodik közlemény. *Történelmi Tár* 13 (1890) [évfolyammegjelölés nélkül] 493–510.

Szentmiklóssy Godofréd

II. Rákóczi Ferencz hadjárataira vonatkozó feljegyzések Szentmilóssy Godofréd egykorú krónikájában. Közli Berwaldszky Kálmán. *Történelmi Tár*, új folyam 12 (1911) 203–219.

Szirmay Endre

Szirmay Endrének önéletrajza (1656–1706-ig). Közli Némethy Lajos. *Történelmi Tár* 5 (1882) [évfolyammegjelölés nélkül] 401–418.

dc_1391_17

Trencsényvári napló

Trencsényvári napló a kuruczvilágból (1704). Közli Thaly Kálmán. *Történelmi Tár* 19 (1896) [évfolyammegjelölés nélkül] 1–24.

Veszprém városának történetei

Veszprém városának történetei (Veszprémi krónika). Közli: Thury Etele. *Történelmi Tár*, új folyam 6 (1905) 13–32.

Vetus et Novum 1786

Vetus et novum calendarium ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. CDD. LXXXVI. […]. Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1787

Vetus et novum calendarium ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. CDD. LXXXVII. […]. Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1788

Vetus et novum calendarium ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. DCC. LXXXVIII. […]. Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1789

Vetus et novum calendarium ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. DCC. LXXXIX. […]. Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1790

Vetus et novum calendarium ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. DCC. LXXXX. […]. Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1792

Annus a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. DCC. XCII. bissetilis dierum 366. stylo Gregoriano et Juliano deductus, sive calendarium […]. Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1793

Annus a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. DCC. XCIII. communis dierum 365 stylo Gregoriano et Juliano deductus, sive calendarium […] Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1794

Annus a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. DCC. XCIV. communis dierum 365 stylo Gregoriano et Juliano deductus, sive calendarium […] Budae, Typis Regiae Universitatis.

Vetus et Novum 1795

Annus a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi M. DCC. XCV. communis dierum 365 stylo Gregoriano et Juliano deductus, sive calendarium […] Budae, Typis Regiae Universitatis.

Werbőczy

Werbőczy István: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve.* [Az 1894-i, Csiky Kálmán által készített fordítás bővített kiadása.] Budapest, 1990. (A Hármaskönyvre a szokásokhoz igazodva és a sok elérhető kiadása miatt is praktikusabb módon az eredeti tagolásnak megfelelően hivatkozom: rész, cím, paragrafus.)

Felhasznált irodalom

Abafi: Kazinczy

Abafi Lajos: *Kazinczy Ferenc*. Budapest, 1884.

Abafi: Titkos társulatok

Abafi Lajos: Titkos társulatok Temesvárott a múlt században. *Történelmi Tár* 7 (1884) [évfolyammegjelölés nélkül] 513–524.

Abaúj-Torna vármegye községei DVD-ROM

Abaúj-Torna vármegye községei, in: Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.): *Abaúj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest, 1906. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Áldásy: Az ónodi országgyűlés III.

Áldásy Antal: Az ónodi országgyűlés története. Harmadik közlemény. *Századok* 29 (1895) 710–745.

Ammerer *et al* (szerk): Bündnispartner

Bündnispartner und Konkurrenten des Landesfürsten? Die Stände in der Habsburgermonarchie. Herausgegeben von Gerhard Ammerer, William D. Godsey Jr., Martin Scheutz, Peter Urbanitsch und Alfred Stefan Weiss. Wien–München, 2007.

Aoki: Members

Yasushi Aoki: Members of parliament and their connections to constituencies in the eighteenth century: a study in quantitative political history. *Parliaments, Estates and Representation* 18 (1998) 71–82.

Aretin: Das Alte Reich

Karl Ottmar von Aretin: *Das Alte Reich 1648–1806. Band 1: Föderalistische oder hierarchische Ordnung (1648–1684).* München, 1993.

Arisztokrata adatbázis

Arisztokrata adatbázis: http://archivum .piar.hu/arisztokrata (2009. július 10-i letöltés.) Az adatbázis a Péter Katalin témavezetésével, Benda Borbála, Horn Ildikó és Koltai András részvételével folyó kutatás eredményeit összegzi.

Badál: Kastélyok és kúriák

Badál Ede: *Kastélyok és kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében*. Budapest, 1987.

Bahlcke: Adalékok

Joachim Bahlcke: A "Magyar Korona püspökei". Adalékok az egyház 17-18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez. *Történelmi Szemle* 48 (2006) 1–24.

Bahlcke: A magyar püspöki kar

Joachim Bahlcke: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790).* Budapest, 2013.

Bahlcke: Ungarischer Episkopat

Joachim Bahlcke: *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686-1790).* Stuttgart, 2005.

Bahtyin: Rabelais

Mihail Bahtyin: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája.* Budapest, 2002.

Bakács: Hazai hitelügyletek

Bakács István: A hazai hitelügyletek XVIII. századi történetéhez (Zichy Ferenc győri püspök zárgondnokság alá helyezése, 1750–1758). *Századok* 99 (1965) 6–32.

Baker: Introduction

Keith Michael Baker: Introduction. In: uő (szerk): *The Political Culture of the Old Regime* (The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Volume 1.) Oxford – New York stb, 1987. xi–xxiv.

Baker: Inventing

Keith Michael Baker: *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century.* Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Balássy: Adalék

Adalék a Rákóczy forradalom történetéhez Balássy Ferencztől. Toldy Ferenc (szerk.): *Magyar történelmi tár. A történelmi kútfők ismeretének előmozdítására* 13. kötet vagy 2. folyam 1. kötet. Pest, 1867. 227–233.

H. Balázs: Bécs és Pest-Buda

H. Balázs Éva: *Bécs és Pest-Buda a régi századvégen, 1765–1800*. Budapest, 1987.

H. Balázs: Berzeviczy

H. Balázs Éva: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus (1763–1795)*. Budapest, 1967.

H. Balázs: A nyolcvanas esztendők

H. Balázs Éva: A nyolcvanas esztendők drámája. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790.* Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 1023–1123.

H. Balázs: A reformkori nacionalizmus

H. Balázs Éva: A reformkori nacionalizmus XVIII. századi gyökerei. *Történelmi Szemle* 3 (1960) 319–322.

Bal–Farr–Hanson: Preface

Terence Ball – James Farr – Russel L. Hanson: Preface. In uők (szerk.): *Political innovation and conceptual change.* Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne – Sidney, 1989.

Balogh (szerk.): Palásthy

Fejezetek egy Leveleskönyvből. Palásthy Márton levelei Koppi Károlyhoz, 1780–1783. Sajtó alá rendezte Balogh Piroska. Szeged, 2008.

Balogh: Bevezetés

Balogh Piroska: Bevezetés. In: *Fejezetek egy Leveleskönyvből. Palásthy Márton levelei Koppi Károlyhoz, 1780-1783.* Sajtó alá rendezte Balogh Piroska. Szeged, 2008.

Balogh: Teória

Balogh Piroska: *Teória és medialitás. A latinitás a magyarországi tudásáramlásban 1800 körül*. Budapest, 2014.

Ball–Farr–Hanson: Preface

Terence Ball – James Farr – Russel L. Hanson: Preface. In: uők (eds.): *Political innovation and conceptual change.* Cambridge University Press: Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne – Sidney, 1989.

Ballagi: Politikai irodalom

Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Budapest, 1888.

Bán (szerk.): Heves archontológiája

Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000. Szerkesztette Bán Péter. Eger 2011.

Bánkúti: Észrevételek

Bánkúti Imre: Észrevételek II. Rákóczi Ferenc régi-új biográfiájához. *Századok* 139 (2005) 1284–1299.

Baranyai: Somogy nemes családai

Baranyai Béla: Somogy vármegye nemes családai. In: Csánki Dezső (szerk.): *Somogy vármegye.* Budapest, é. n. [1914] 591–634. [Magyarország vármegyéi és városai]

Baran: Procedure

Kazimierz Baran: Procedure in Polish-Lithuanian parliemants from the sixteenth to the eighteenth centuries. *Parliaments, Estates and Representation* 22 (2002) 57–69.

Baranyai: Somogy nemes családai DVD-ROM

Baranyai Béla: Somogy vármegye nemes családai. In: Csánki Dezső (szerk.): *Somogy vármegye.* Budapest, é. n. [1914] (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Barcsay: Herrschaftsantritt

Ákos Barcsay: *Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts. Studien zum Verhältnis zwischen Krongewald und Ständetum im Zeitalter des Absolutismus*. St. Katharinen, 2002.

Bardach: L'élection

Juliusz Bardach: L'élection des députés a l'ancienne Diète polonaise, fin XVe-XVIIIe siècles. *Parliaments, Estates & Representation* 5 (1985) 45–58.

Barna-Sümeghy: Nemes családok Csanádvármegyében

Barna János – Sümeghy Dezső: *Nemes családok Csanádvármegyében*. Reprint kiadás. Budapest, 1998. (Első kiadás: 1913.)

Bars vármegye nemes községei DVD-ROM

Bars vármegye nemes községei. Írták többen, in: Borovszky Samu (szerk.): *Bars vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Barta: Mária Terézia

Ifj. Barta János: *Mária Terézia.* Budapest, 1988.

Barta: A meg nem értett királynő

Ifj. Barta János: *A meg nem értett királynő. Mária Terézia, az uralkodó*. Budapest, 1994.

Barta: A tizennyolcadik század

Ifj. Barta János: *A tizennyolcadik század története.* H. n. [Budapest], 2000.

Barth: Models

Barth, Fredrik: *Models of social organization*. London, 1966.

Bartoniek: A magyar királykoronázások

Bartoniek Emma: A magyar királykoronázások története. É. n., h. n.

Baumgart: Ständetum

Peter Baumgart: Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preussen. Zur Einführung und Problemstellung. In: Baumgart (szerk.): *Ständetum*.

Baumgart (szerk.): Ständetum

Peter Baumgart (szerk.): *Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preussen. Ergebnissen einer internationalen Fachtagung.* Berlin – New York, 1983. [Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin 55.; Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des assemblées d'état et du parlamentarisme 66.]

Bay: Adalék DVD-ROM

Bay Ilona: Adalék a Nagyréti Darvas család genealogiájához. *Turul* 1909 4. szám 174–175. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Beales: Francis Stephen

Derek Beales: Francis Stephen of Lorraine (Emperor Francis I, 1745–65), Consort of Maria Theresa, Ruler of the Austrian Monarchy from 1740. In: Charles Beem – Miles Taylor (szerk.): *The man behind the queen. Male consorts in history*. Basingstoke, 2014. 125–143.

Béli: A vármegyei önkormányzat

Béli Gábor: A vármegyei önkormányzat újjáéledése Baranyában a török kiűzése után (1693–1703). *Baranya Megyei Helytörténetírás* 20–21. (1987–1988) 21–50.

Benda Gy.: Parraghy

Benda Gyula: Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén (Parraghy László hagyatéka). *Agrártörténeti Szemle* 26. (1984) 25–26.

Benda K.: *Bocskai*

Benda Kálmán: *Bocskai István, 1557–1606*. H. n., é. n. [Budapest, 1942.]

Benda K.: Emberbarát

Benda Kálmán: *Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből.* Budapest, 1978.

Benda K.: A kőszegi „jakobinusok”

Benda Kálmán: A kőszegi „jakobinusok.” *Századok* 93 (1959) 534–541.

Benda K. (szerk): A magyar jakobinusok iratai II.

A magyar jakobinusok iratai II. A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai, 1794–1795. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán. Budapest, 1952.

Benda K. (szerk): A magyar jakobinusok iratai III.

A magyar jakobinusok iratai III. Naplók, följegyzések, röpiratok. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán. Budapest, 1952.

Benda K. (szerk.): Európa

Benda Kálmán (szerk.): *Európa és a Rákóczi-szabadságharc.* Budapest, 1980.

Benda K. (szerk.): Kronológia

Benda Kálmán (szerk.): *Magyarország történeti kronológiája.* I–IV. kötet. Budapest, 1981–1982. (Mivel a lapszámozás folyamatos, a kötetszámot nem idézem hivatkozáskor.)

Bene: Eszmetörténet

Bene Sándor: Eszmetörténet és irodalomtörténet. A magyar politikai hagyomány kutatása. *Budapesti Könyvszemle* 19 (2007) 50–64.

Bene: Theatrum politicum

Bene Sándor: *Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban.* Debrecen, 1999.

Bérenger – Kecskeméti: Parlement

Jean Bérenger – Charles Kecskeméti: *Parlement et vie parlementaire en Hongrie, 1608-1918.* Paris, 2005.

Bérenger – Kecskeméti: Országgyűlés

Jean Bérenger – Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon, 1608–1918.* Budapest, 2008.

Berkeszi: Haller fiúk I.

Berkeszi István: A gróf Haller fiúk iskoláztatása a XVIII. század első felében. Első közlemény. *Századok* 17 (1883) 342–362.

Bessenyei: Magyarság

Bessenyei György: *Magyarság* n.d., n.p. [Bécs, 1778.]

Bidouze: Pour une anthropologie

Frédéric Bidouze: Pour une anthropologie de l'histoire parlementaire de l'Ancien Régime: l'exemple du discours 'remontant' dans la littéreture clandestine a succes (2e moitié du XVIIIe siecle) *Parliaments, Estates and Representation* 29 (2009) 115–132.

Bittó: A Bittó család DVD-ROM

dc_1391_17

Bittó Béla: A sárosfalvi és nádasdi Bittó- és a vele rokon bári Báry-család. *Turul* 1931 1/4. szám (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Black: Eighteenth-Century Britain

Jeremy Black*: Eighteenth-Century Britain, 1688–1783.* London, 2001.

Black: The Politics of Britain

Jeremy Black: *The Politics of Britain, 1688–1800.* Manchester–New York, 1993.

Blanning: The Culture of Power

T. C. W. Blanning: *The Culture of Power and the Power of Culture.* Oxford, 2002.

Blickle: Communalism

Peter Blickle: Communalism, Parliamentarism, Republicanism. *Parliaments, Estates & Representation* 6 (1986) 1–13.

Bodnár-Király: Koronaeszme és történelem

Bodnár-Király Tibor: Koronaeszme és történelem. Vita a szent koronáról a 18. század végi Magyarországon. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon.* Budapest, 2012. 170–191.

Bodnár-Király: Szent Korona

Bodnár-Király Tibor: Szent Korona és nemzeti karakter a 18. század végének magyar eszmetörténetében. In: Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás." Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig.* Debrecen, 2013. 209–219.

Bodin: Az államról

Jean Bodin: *Az államról. Válogatás.* Válogatta Sz. Jónás Ilona. Budapest, 1987.

Bónis: A bírósági szervezet

Bónis György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában (Systematica Commissio).* [Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 5.] Budapest, 1935.

Bónis: Büntetőtörvénykönyv

Bónis György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. [Az Angyal szeminárium kiadványai 26.] Budapest, 1934.

Bónis: Die ungarischen Stände

Bónis György: Die ungarischen Stände in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: Gerhard (szerk.): *Ständische*.

Bónis: Ein neuer Plan

Bónis György: Ein neuer Plan zur Erforschung der alten ungarischen Repräsentativforschung. In: *Liber memorialis Heinrich Sproemberg*. Rostock, 1966. Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock 17 (1968) Gesellschaft- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Heft 1. Herausgeber: der Rektor. [Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des assemblées d'état et du parlamentarisme 36.]

Bónis: Feudal Diet

Bónis György: The Hungarian Feudal Diet (13th–18th Centuries). *Recueils de la Société Jean Bodin* 25 (1965) 287–307.

Bónis: Hajnóczy

Bónis György: *Hajnóczy, 1750–1795*. Budapest, 1954.

Bónis (szerk.): Pest-Budai

Pest-Budai hivatali utasítások a XVIII. században. Szerk. Bónis György. Budapest, 1974.

Bónis: Powers of Deputies

Bónis György: The Powers of Deputies in the Hungarian Feudal Diet, 1790–1848. In: *Liber memorialis Sir Maurice Powicke*. Dublin, 1963. Louvain – Paris, 1965 [Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des Assemblées d'états 27.]

Borsi-Kálmán: A Bánság és Temesvár

Borsi-Kálmán Béla: A Bánság és Temesvár a századfordulón és az első világháború előestéjén. In: uő: *Polgárosodott nemes* 35–144.

dc_1391_17

Borsi-Kálmán: Polgárosodott nemes

Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a "nemesi polgárisodás" témaköréből.* Pécs, 2002.

Borián: Kazy testvérek

Borián Elréd: A történetíró Kazy testvérek háttérbe szorításának politikai okai. In: Szilágyi Csaba (szerk.): *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig.* Piliscsaba, 2006. 300–311.

Borián: Zrínyi Miklós

Borián Gellért Elréd: *Zrínyi Miklós a pálos és jezsuita történetírás tükrében*. Pannonhalma, 2004.

Botka: Kont Miklós

Botka Tivadar: Kont Miklós nádor téves sarjadéka a budavári emléktáblán. *Századok* 4 (1870) 139–154.

Bourdieu: Az életrajzi illúzió

Pierre Bourdieu: Az életrajzi illúzió. In: uő: *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés értelméről.* Budapest, 2002. 68–76.

Bourdieu: A gyakorlat elméletének vázlata

Pierre Bourdieu: *A gyakorlat elméletének vázlata. Három kabil etnológiai tanulmány*. Budapest, 2009.

Braudel: Franciaország identitása

Fernand Braudel: *Franciaország identitása. I. A tér és a történelem, II. Az emberek és a dolgok*. Budapest, 2003–2004.

Brauneder: Österreichische

Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte.* Hatodik kiadás. Wien, 1992.

Breisach: Historiográfia

Ernst Breisach: *Historiográfia*. Budapest, 2004.

Bruckner: Könyvismertetés

Bruckner Győző könyvismertetése Diváky Adorján: A Lengyelországnak elzálogosított XVI szepesi város visszacsatolása 1770-ben. Budapest, 1929 című könyvéről. *Századok* 63–64 (1929–1930) 290–294.

Bruner: A gondolkodás

Jerome Bruner: A gondolkodás két formája. In: László János - Thomka Beáta (szerk.): Narratívák 5. Narratív pszichológia. Budapest, 2001. 27–57.

Brunner: Land und Herrschaft

Otto Brunner: *Land und Herrschaft. Grundfragen der Territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter.* Ötödik kiadás. Darmstadt, 1973.

Brunner: Neue Wege

Otto Brunner: *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte.* Második kiadás. Göttingen, 1968.

Brunner–Conze–Koselleck (szerk.): Geschichtliche Grundbegriffe

Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprachen Deutschlands. I–VIII. Hrsg. Otto Brunner–Werner Conze–Reinhard Koselleck. Klett–Cotta, Stuttgart, 1972–1997.

Buchholz: Absolutismus

Werner Buchholz: Absolutismus, Widerstand und ständische Repräsentation in Schweden 1708–1723: Revolution oder Restauration? *Parliaments, Estates and Representation* 8 (1988) 47–62.

Bulst: Les dirigeants

Neithard Bulst: Les dirigeants, les institutions représentatives et leurs membres: élites du pouvoir rivales ou partenarires? in: *Les Élites du pouvoir et la construction de l'État en Europe.* Sous la direction de Wolfgang Reinhard. Paris, 1996. 53–75.

Bunyitay: A váradi püspökség DVD-ROM

Bunyitay Vincze: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig.* Nagyvárad, 1883. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Burke: The Fabrication

Peter Burke: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven – London, 1992.

Burke: Cultural History

Peter Burke: *What is Cultural History?* Second edition. Cambridge, 2008.

Butterwick-Pawlikowski: Dialogue

Richard Butterwick-Pawlikowski: A dialogue of republicanism and liberalism: Regarding Anna Grześkowiak-Krwawicz's book on the idea of liberty. *Kwartalnik Historyczny* 121 (2014) különszám 169–188.

Búzási: Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Búzási János: *Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs. Ungarische Akten. Allgemeine Akten.* Tematikus repertórium. Kézirat. Budapest, 1977.

Carsten: Princes

F. L. Carsten*: Princes and Parliaments in Germany.* Oxford, 1959.

Chaunu: Felvilágosodás

Pierre Chaunu: *Felvilágosodás*. Budapest, 1998.

Choinska-Mika: Local parliamentary campaigns

Jolanta Choinska-Mika: Local parliamentary campaigns and their effectivness in the seventeenth-century Polish-Lithuanian Commonwealth. *Parliaments, Estates and Representation* 25 (2005) 23–31.

Clendinnen: Ambivalent Conquests

Inga Clendinnen: *Ambivalent Conquests: Maya and Spaniard in Yucatan, 1517–1570*. Cambridge, 1987.

Concha: A kilenczvenes évek

Concha Győző: *A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik. Irodalomtörténeti vázlat*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2005. (Első kiadása: 1885.)

Cosandey–Descimon: L'absolutisme

Fanny Cosandey – Robert Descimon: *L'absolutisme en France. Histoire et historiographie.* Paris, 2002.

Csaba: Ad amicam

Csaba Jenő: *Gróf Batthyány Alajos "Ad amicam aurem" című munkája*. Budapest, 1917.

Csáky: Von der Aufklärung

Moritz Csáky: *Von der Aufklärung zum Liberalismus*. Wien, 1981.

Csapó: Győry Péter

Csapó Vilmos: Generális Győry Péter. Adalék és utóhang a Rákóczi-korhoz. *Századok* 38 (1904) 855–867.

Csapodi: Két világ

Csapodi Csaba: Két világ határán. Fejezet a magyar felvilágosodás történetéből. *Századok* 79–80 (1945–1946) 85–137.

Császár: A pálos-rend II.

Császár Elemér: A pálos-rend feloszlatása. Második és befejező közlemény. *Századok* 1901) 412–429.

Császár: Orczy Lőrincz I.

Császár Elemér: Orczy Lőrincz és a Tisza-szabályozás. Első közlemény. *Századok* 42 (1908) 29–48.

Csekey: Trónöröklési jog

Csekey István: *A magyar trónöröklési jog. Jogtörténelmi és közjogi tanulmány oklevélmellékletekkel.* Budapest, 1917.

Cserpes: Kontinuitás

Cserpes Tünde: A vármegyét szolgáló kuruc *bene possessionatus* nemesség tisztségviselésének kontinuitása. Elhangzott a Diaeta munkacsoport 2006. április 12-i konferenciáján. Lásd: szijarto.web.elte.hu/CST.html. Utolsó letöltés: 2015.10.07.

Cserpes–Szijártó: Nyitott elit?

Cserpes Tünde – Szijártó M. István: Nyitott elit? A magyar főméltóságok a 18. században. *Századok* 144 (2010) 1225–1261.

Csizmadia: Bevezetés

Csizmadia Andor bevezetője és jegyzetei. In: uő. (szerk.): *Hajnóczy József közjogi-politikai munkái.* Budapest, 1958.

Csörsz-Rumen: Egy hegyaljai régiségbúvár

Csörsz-Rumen István: Egy hegyaljai régiségbúvár a XIX. század elején, in: Szirmay Antal: *Magyarország szóképekben (Hungaria in parabolis*). Fordította Vietórisz József. Sajtó alá rendezte Csörsz Rumen István. Kriterion: Kolozsvár, 2008. 5–26.

Daniel: Kompendium

Ute Daniel: *Kompendium Kulturgeschichte: Theorien, Praxis, Schlüsselwörter.* Negyedik kiadás. Frankfurt am Main, 2004. (Első kiadás: 2001.)

Darnton: Literary underground

Robert Darnton: *The literary underground of the Old Regime.* Cambridge–London, 1982.

Debreczeni: Nemzet és identitás

Debreczeni Attila: Nemzet és identitás a 18. század második felében. *Irodalomtörténeti Közlemények* 105 (2001) 513–552.

Debreczeni: Tudós hazafiak

Debreczeni Attila: *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában.* Budapest, 2009.

Debreczeni: Tudós hazafiság

Debreczeni Attila: „Tudós hazafiság”. (Egy beszédmód a 18. század végének magyar irodalmában.) *Irodalomtörténet* 32 (2001) 487–504.

Dedek-Crescens: Nyitravármegye története DVD-ROM

Dedek-Crescens Lajos: Nyitravármegye története in: Borovszky Samu (szerk.): *Nyitra vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Dedek-Crescens: Pest-Pilis-Solt-Kiskun DVD-ROM

Dedek-Crescens Lajos: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye története (a honfoglalástól a legújabb időkig), in: Borovszky Samu (szerk.): *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye* I. kötet. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Dedek-Crescens: Pozsony története DVD-ROM

Dedek-Crescens Lajos: Pozsony vármegye története in: Borovszky Samu (szerk.): *Pozsony vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Dedieu: Une approche ’fine’

Jean-Pierre Dedieu: Une approche ’fine’ de la prosopographie. In: Robert Descimon – Jean-Frédéric Schaub – Bernard Vincent (szerk.): *Les Figures de l’administrateur. Institutions, réseaux, pouvoirs en Espagne, en France et au Portugal, 16e–19e siècle.* Paris, 1997. 235–242.

Dening: Islands

Greg Dening: *Islands and Beaches, Discourse on a Silent Land: Marquesas, 1774–1880*. Melbourne, 1980.

Descimon: Les élites

Robert Descimon: Les élites du pouvoir et le prince: l’État comme entreprise. In: *Les Élites du pouvoir et la construction de l’État en Europe.* Sous la direction de Wolfgang Reinhard. Paris, 1996. 133–162.

Dewald: Az európai nemesség

Jonathan Dewald: *Az európai nemesség, 1400–1800*. H.n., 2002.

Dobszay: „Szokjon gyapjas fülök”

Dobszay Tamás: „Szokjon gyapjas fülök az ezután már gyakrabban hallható igazság szavához”. A politikai élet verbális közegének átrendeződése a reformkorban. *Századvég* 13 (2008) 47. szám [új folyam] 113–150.

Dományos: A politikai ellenzék

Dolmányos István: *A magyar politikai ellenzék történetéből (1901–1904).* Budapest, 1963.

Domanovszky: József nádor élete I-II.

Domanovszky Sándor: *József nádor élete.* I–II. kötet. Budapest, 1944.

Dominkovits: Hivatalviselő

Dominkovits Péter: Hivatalviselő nemesek, hivatali pályák Győr vármegye tisztikarában, 1816–1848. *Levéltári Szemle* 41 (1991) 1. szám 3–18.

Dominkovits: A 17. századi vármegye

Dominkovits Péter: A rendi jogok védelmezője — a központi utasítások végrehajtója: a 17. századi magyar vármegye. *Századok* 139 (2005) 855–888.

Dunkley: Patronage

Kenneth M. Dunkley: Patronage and Power in Seventeenth-Century France: Richelieu’s Clients and the Estates of Brittany. *Parliaments, Estates and Representation* 1 (1981) 1–12.

Éble: Károlyi Ferencz

Éble Gábor: *Károlyi Ferencz gróf és kora, 1705–1758. A grófi nemzetség levéltárának adatai alapján*. Első kötet. Budapest, 1893.

Eckhart: Jobbágypolitika

Eckhart Ferenc: A bécsi udvar jobbágypolitikája 1761–1790-ig. *Századok* 90 (1956) 69–125.

Ember: A Helytartótanács

Ember Győző: *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848.* Budapest, 1940.

Ember: Magyarország

Ember Győző: Magyarország a Habsburg-birodalomban. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790.* Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 353–390.

Ember: Az országgyűlések

Ember Győző: Az országgyűlések. Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790.* Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 391–435.

Endres: Adel

Rudolf Endres: *Adel in der frühen Neuzeit.* München, 1993. [= Enzyklopädie deutscher Geschichte 18.]

Engel: Beilleszkedés

Engel Pál: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig.* Budapest, 1990. [= Magyarok Európában I.]

Ereky: Jogtörténelmi

Ereky István: *Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok.* I-II. kötet. Eperjes, 1914–1918.

Esze: Tiszántúli hadjárat

Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. *Századok* 85 (1951) 30–119.

Evans: Austria, Hungary

R. J. W. Evans: *Austria, Hungary, and the Habsburgs. Central Europe c.1683–1867.* Oxford, 2006.

Evans: The making

R. J. W. Evans: *The making of the Habsburg monarchy 1550-1700 : an interpretation*. Oxford, 1979.

Evans: The Hungarian Problem

R. J. W. Evans: The Habsburgs and the Hungarian Problem, 1790–1848. *Transactions of the Royal Historical Society* 5th series 39 (1989).

Fallenbüchl: Diákösszeírás

Az 1738/39. évi országos diákösszeírás. Gyűjtötte, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Dr. Fallenbüchl Zoltán. Budapest, 1985.

Fallenbüchl: Grassalkovich Antal

Fallenbüchl Zoltán: *Grassalkovich Antal. Hivatalnok és főnemes a XVIII. században.* Gödöllő, 1997.

Fallenbüchl: A hivatalnokság

Fallenbüchl Zoltán: *A hivatalnokság története, 1790–1815*. Budapest, 1987–1994.

Fallenbüchl: A Magyar Kamara

Fallenbüchl Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. *Levéltári Közlemények* 41 (1970) 259–336.

Fallenbüchl: Magyarország főispánjai

Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főispánjai, 1526–1848*. Budapest, 1994.

Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai

Magyarország főméltóságai. Az udvari méltóságok archontológiája. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Fallenbüchl Zoltán. Budapest, 1988.

Fallenbüchl: Mária Terézia hivatalnokai

Fallenbüchl Zoltán: *Mária Terézia magyar hivatalnokai*. Budapest, 1989.

Fallenbüchl: Mária Terézia tanácsosai

Fallenbüchl Zoltán: Mária Terézia dikaszteriális tanácsosai, 1740–1780. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 29 (1984–1985) 283–334.

Fallenbüchl: Nyugdíj

Fallenbüchl Zoltán: A nyugdíj – kegytől a jogig (1600–1790). *Korall* 4 (2003) 11–12. szám 30–46.

Farkas: Fejér alispánjai

Farkas Gábor: A nemesi Fejér vármegye alispánjai, 1692-1848: archontológiai összeállítás. *Turul* 73 (2000) 118–124.

Farkas: Archontológia I.

Farkas Gábor: Fejér vármegyei történeti archontológia. *Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve* 29 (2000) 137–157.

Farkas: Archontológia II.

Farkas Gábor: Fejér vármegyei történeti archontológia II. *Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve* 30 (2001) 77–99.

Fazekas: A bécsi Pazmaneum

Fazekas István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918(1951). Matricula collegii Pazamaniani viennensis, 1623–1918(1951).* Budapest, 2003. [= Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.]

Fazekas: Kancellária

Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században. *Századok* 148 (2014) 1131–1155.

Felhő: Úrbéres birtokviszonyok

Felhő Ibolya (szerk.): *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában*. I. kötet: Dunántúl. Budapest, 1970.

Fényes: Magyarország

Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára* I–IV. kötet. Pest, 1851.

Feuchter–Helmrath: Einleitung

Jörg Feuchter – Johannes Helmrath: Einleitung. In: *Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parlamente in Spätmittelalter und Früher Neuzeit.* Hrsg. Jörg Feuchter – Johannes Helmrath. Frankfurt am Main, 2008. 9–22.

Feuchter–Helmrath: Oratory

Jörg Feuchter – Johannes Helmrath: Oratory and representation: the rhetorical culture of political assemblies, 1300–1600. *Parliaments, Estates and Representation* 29 (2009) 53–66.

Feuchter–Helmrath (szerk): Politische Redekultur

Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parlamente in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Hrsg. Jörg Feuchter – Johannes Helmrath. Frankfurt am Main, 2008.

Folyóiratok szemléje

Folyóiratok szeméje. *Századok* 21 (1887) 185–187.

Fónagy: Nemesi birtokviszonyok

Fónagy Zoltán: Nemesi birtokviszonyok az úbérrendezés korában. A nemesség a magyar társadalomtörténet-írásban. *Századok* 133 (1999) 1141–1191.

Fónagy: Adattár I.

Fónagy Zoltán: *Nemesi birtokviszonyok az úbérrendezés korában*. Adattár I. kötet. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2013.

Fónagy: Adattár II.

Fónagy Zoltán: *Nemesi birtokviszonyok az úbérrendezés korában.* Adattár II. kötet. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2013.

Forgó: Ciszterci elöljárók

Forgó András: Ciszterci elöljárók és a XVIII. századi magyar országgyűlés. In: Guitman Barnabás (szerk.): *A Ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában.* Piliscsaba, 2009. 322–343.

dc_1391_17

Forgó: Esterházy Imre

Forgó András: Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben. In: Maczák Ibolya (szerk.*): „Fényes palotákban, ékes kőfalokban.” Tanulmányok az Esterházy családról*. Budapest, 2009. 65–86.

Forgó: Görög szertartású

Forgó András: Görög szertartású püspökök a 18. század végi magyar országgyűlésen. *Egyháztörténelmi Szemle* 11 (2010) 3. szám 26–47.

Forgó: Katolikus felvilágosodás

Forgó András: Katolikus felvilágosodás és politikai reformmozgalom. Szerzetesek a megújulás szolgálatában. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. századi végi Magyarországon.* Budapest, 2012. 76–98.

Forgó: A pálos rendfőnök

Forgó András: A pálos rendfőnök és képviselői a 18. századi magyar országgyűléseken. In: Sarbak Gábor – Őze Sándor (szerk.): *Decus solitudinis: Pálos évszázadok*. Budapest, 2007. 166–176.

Forgó: Pázmány

Forgó András: Pázmány Péter a 18. század végi vallásügyi vitában. Egy röpirat tanulságai. In: Ajkay Alinka – Bajáky Rita (szerk.): *Pázmány nyomában. Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*. Vác, 2013. 167–170.

Forgó: A politika kultúrtörténete

Forgó András: A politika kultúrtörténete. *Világtörténet* 2 (34) (2012) 3–4. szám 171–186.

Forgó: Egy politikai küzdelem

Forgó András: Egy politikai küzdelem tanulságai. A munkácsi püspök és káptalan erőfeszítései az országgyűlési részvételért. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2014. 218–229.

Forgó: Szerzetesség

Forgó András: Szerzetesség és politikai kultúra a 18. századi Magyarországon. Kézirat. Budapest, 2013. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen beadott habilitációs értekezés.)

Forgó: Szerzetesi közösségek

Forgó András: A 18. század elején visszatérő szerzetesi közösségek, mint a magyarországi rendi politika új szereplői. *Századok* 143 (2009) 1105–1122.

Fraknói: A Habsburg-ház

Fraknói Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen.* Budapest, 1922.

Fraknói: Martinovics I.

Fraknói Vilmos: Martinovics és társainak összeesküvése. Első közlemény. *Századok* 12 (1878) 1–45.

Fraknói: Martinovics IV.

Fraknói Vilmos: Martinovics és társainak összeesküvése. Negyedik közlemény. *Századok* 13 (1879) 31–68.

Frost: Review

Robert I. Frost: Review of Jerzy Lukowski: Disorderly Liberty. The Political Culture of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Eighteenth Century. London, 2010. http://www.history.ac.uk/reviews/review/1044 (Utolsó hozzáférés: 2011.03.03.)

Furet: Gondoljuk újra

François Furet: *Gondoljuk újra a francia forradalmat*. Pécs, 1994. (Eredetileg: 1983.)

G. S. könyvismertetése

G. S. könyvismertetése Márki Sándor „ Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. Arad, 1895.” című művének második részéről. *Századok* 29 (1895) –770.

Gadamer: Igazság és módszer

Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer: egy filozófiai hermeneutika vázlata*. Második, javított kiadás. Budapest, 2003.

Gaddis: Landscape

John Lewis Gaddis: *The Landscape of History: How Historians Map the Past*. Oxford – New York, 2002.

Gálocsy: Ung

Gálocsy Zoltán: *Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégibb kortól 1867-ig.* Szerk. Csatáry György. Budapest–Beregszász 2000. (Eredeti megjelenése: 1908–1909.)

Gebei: Országos gyűlések

Gebei Sándor: A Rákóczi-szabadságharc országos gyűlései. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2014. 162–184.

Geertz: „Kultúrák háborúja"

Clifford Geertz: „Kultúrák háborúja". *Budapesti Könyvszemle* 8: 304–306. (Első megjelenés: 1995.)

Geertz: Sűrű leírás

Clifford Geertz: Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: *Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben.* Szerk. Vári András. Budapest, 1988. 13–61.

Geertz: Történelem és Antropológia

Clifford Geertz: Történelem és Antropológia. In: Sebők Marcell (szerk.): *Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok*. Budapest. 109–122. (Első megjelenés: 1990.)

Gerő: Képzelt történelem

Gerő András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből.* Budapest, 2004.

Gilicze–Vígh: Csanád

Gilicze János – Vígh Zoltán: Csanád megye közigazgatása és tisztségviselői a püspökfőispánok idején, 1699–1777. *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* 10 (1986) 17–47.

Glósz: A rendiség alkonya

Glósz József: *A rendiség alkonya. Válogatott tanulmányok*. Szekszárd: Wosinsky Mór Megyei Múzeum, 2014.

Grateau: Les cahiers

Philippe Grateau: *Les cahiers de doléances, une relecture culturelle.* Rennes, 2001.

Gribaudi: Itinéraires

Maurizio Gribaudi: *Itinéraires ouvriers. Espaces et groupes sociaux à Turin au début du XXe siècle*. Paris, 1987.

Grünwald: A régi Magyarország

Grünwald Béla: *A régi Magyarország, 1711–1825*. Harmadik kiadás. Budapest, 1910. (Első kiadás: Budapest, 1888.)

Gyáni: A történelmi esemény

Gyáni Gábor: A történelmi esemény fogalma. *Magyar Tudomány* 172 (2011) 1325–1326.

Gyapay: A 18. századi

Gyapay Marianna: A 18. századi politikai elit társadalomtörténete. Kézirat. Budapest, 2006. (Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet.)

Gyulai: Aszalay Ferenc

Gyulai Éva: Család – vármegye – egyház. Aszalay Ferenc karrierje és életstratégiája a Rákóczi-szabadságharc után. *Századok* 146 (2012) 937–959.

Habakkuk: Marriage

John Habakkuk: *Marriage, Debt and the Estates System. English Landownership, 1650–1950.* Oxford, 1994.

Habermas: A társadalmi nyilvánosság

Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban.* Budapest, 1971.

Hajdu: II. József igazgatási reformjai

Hajdu Lajos: *II. József igazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest, 1982.

Hajdu: II. József reformtörekvései

Hajdu Lajos: II. József igazgatási reformtörekvései és ezek végrehajtása Tolna vármegyében. *Tanulmányok Tolna megye Történetéből* 5 (1974) 183–276.

Hajnal: Az osztálytársadalom

Hajnal István: Az osztálytársadalom. In: Miskolczy Gyula (szerk.): *Az új Magyarország.* Budapest, é.n. [= Domanovszky Sándor (szerk.) Magyar művelődéstörténet V. kötet] 163–200.

Hajós: Ellenzék

Hajós Ágnes: Ellenzék vagy lojális szolga? Köznemes főispánok politikai szerepe a felsőtáblán, 1790–1812. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. századi végi Magyarországon.* Budapest, 2012. 76–98.

Hajós: Összehasonlító elemzés

Hajós Ágnes: A Napóleon-korabeli első francia szenátorok és magyar főrendek összehasonlító elemzése. Elhangzott a Diaeta munkacsoport 2006. április 12-i konferenciáján. Lásd: szijarto.web.elte.hu/HA.html. Utolsó letöltés: 2015.10.20.

Hajós: Réformiste

Ágnes Hajós: Réformiste ou serviteur loyal? Le rôle politique des comtes suprêmes non-titrés à la Chambre haute en Hongrie, 1790-1812. Mémoire présenté en vue de l'obtention du diplôme de «Master Recherche en Sciences Sociales» de l'EHESS, Mention Histoire – Spécialité Historire. [Paris], Année universitaire 2009–2010.

Hajós: Szenátorok

Hajós Ágnes: Szenátorok és főrendek. Politikai elit a 19. század elején Franciaországban és Magyarországon. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára benyújtott szakdolgozat. Kézirat. Budapest, 2006.

Harmos: Adatok

Harmos Gábor: Adatok Budavár visszavételéhez Nógrád megyéből. *Századok* 20 (1886) 157–161.

Hartog: A történetiség rendjei

François Hartog: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. Budapest, 2006.

Haselsteiner: Abszolutizmus és rendiség

Horst Haselsteiner: Abszolutizmus és rendiség a Habsburg örökös tartományokban. In: Benda K. (szerk.): *Európa*.

Haselsteiner: Joseph II und die Komitate

Horst Haselsteiner: *Joseph II und die Komitate Ungarns. Herrscherrecht und ständischer Konstitutionalismus*. Wien–Köln–Graz, 1983.

Hazslinszky-Liszkay: A gömör-kishonti DVD-ROM

Hazslinszky Rezső – Liszkay János: A gömör-kishonti ág. h. ev. egyház szervezete, in: : Borovszky Samu (szerk.): *Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Heckanast–Mészáros: Ki kicsoda

Heckanast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár*. Sajtó alá rendezte Mészáros Kálmán. Budapest, 2005.

Heckenast: Magyarország vastermelése

Heckenast Gusztáv: Magyarország vastermelése II. József korában. *Századok* 120 (1986) 1040–1094.

Héjja: Békés archontológiája

Héjja Julianna Erika: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája, 1715–1848*. Gyula 2009.

Hellebrant: Történeti irodalom (1914)

A magyar történeti irodalom 1914-ben. Összeállította Hellebrant Árpád. Melléklet a Századok 1915. évi folyamához. Budapest, 1915.

Hellebronth: Testőrség

A magyar testőrségek névkönyve, 1760–1918. Összeállította tisza-beői Hellebronth Kálmán. Budapest, év nélkül.

Hende: Ceremoniálne príchody

Fanni Hende: Ceremoniálne príchody panovníkov do Bratislavy v 18. storočí. In: Tünde Lengyelová – Géza Pálffy (eds.): Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku. Budapest–Békéscsaba, 2016. (Megjelenés előtt. Ez úton köszönöm meg a szerzőnek, hogy munkáját már megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta.)

Hende: Fogadási ceremónia

Hende Fanni: A magyar király fogadásának ceremónája mint politikai szimbólumrendszer (III. Károly 1712. májusi pozsonyi bevonulásának példáján). In: Szuly Rita – Kránitz Péter Pál (szerk.): Társadalom térben és időben. Tanulmányok az új- és modernkori Magyarország eszme-, művelődés- és társadalomtörténetéből. Budapest–Piliscsaba, 2015. 102–117.

Hende: Köszöntőbeszédek

Hende Fanni: Az uralkodó bevonulásán elhangzott köszöntőbeszédek mint politikai reprezentációk. Kézirat. (Ez úton köszönöm meg a szerzőnek, hogy munkáját már megjelenése előtt megismerhettem.)

Hende: Politikai reprezentáció

Hende Fanni: Politikai reprezentáció a magyar országgyűléseken 1687 és 1765 között. Doktori (PhD) értekezés. Kézirat. Budapest, 2016.

Holub: La Formation

József Holub: La Formation des deux Chambres de l'Assemblée nationale hongroise. In: *Album Helen Maud Cam* II. Louvain–Paris, 1961. [Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des Assemblées d'états 24.]

Holub: La Représentation

József Holub: La Représenation politique en Hongrie au Moyen Age. In: *Xe Congrès International des Sciences Historiques, Rome, 1955. Xth International Congress for Historical*

dc_1391_17

Sciences. Louvain, 1958. [Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des Assemblées d'états 18.]

Holub: Az újjáépítés megindulása

Holub József: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686–1730-ig. *Tanulmányok Tolna megye történetéből* 5 (1974) 5–124.

Horn: A hatalom pillérei

Horn Ildikó: A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulásának időszakában (1556–1588). Kézirat. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2012.

Horváth Á.: Tolna

Horváth Árpád: Megyei önkormányzati szervezet Tolna megyében a XVIII. század első évtizedeiben (1703–1740). *Tanulmányok Tolna megye történetéből* 5 (1974) 125–182.

Horváth I.: Ócsai Balogh Péter

Horváth István: Ócsai Balogh Péter élete és munkássága (1748-1818). In: uő: *Eszmék, eszmények, magatartások. 150 év politikusai Nógrádban, 1790-1940. Történeti tanulmányok*. Salgótarján, 1995. 30-51.

Horváth Gy.: Az angol elit

Horváth Gyula Csaba: Az angol politikai elit házassági kapcsolatai. Elhangzott a Diaeta munkacsoport 2006. április 12-i konferenciáján. Lásd: szijarto.web.elte.hu/HGY.html. Utolsó letöltés: 2015.10.22.

Horváth Gy.: A báni méltóság

Horváth Gyula Csaba: A báni méltóság a 18. században. Kézirat. Ezúton köszönöm meg a szerzőnek, hogy szövegét még megjelenése előtt felhasználhattam.

Horváth Gy.: Esterházy Ferenc

Horváth Gyula Csaba: Gróf Esterházy Ferenc báni tevékenysége. Ezúton köszönöm meg a szerzőnek, hogy szövegét még megjelenése előtt felhasználhattam.

Horváth Gy.: Főméltóságok családi kapcsolatai

dc_1391_17

Horváth Gyula Csaba: A 18. századi magyar főméltóságok családi kapcsolati hálózata. *Kút* 9 (2010) 1. szám 44–62.

Horváth Gy.: Régi és új elit

Horváth Gyula Csaba: Régi és új elit a 18. századi Magyarországon. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2014. 283–298.

Horváth M.: Az 1764-ki

Horváth Mihály: Az 1764-ki országgyűlés története. In: *Horváth Mihály kisebb történelmi munkái.* Pest, 1868. I. kötet 375–422.

Horváth M.: Magyarország történelme VI.

Horváth Mihály: *Magyarország történelme* VI. kötet. Második kiadás, Budapest, 1872.

Horváth M.: Magyarország történelme VII.

Horváth Mihály: *Magyarország történelme* VII. kötet. Második kiadás, Budapest, 1873.

Horváth M. és mások: A szepesvár-mindszenti

Horváth Mihály – Dobóczky Ignác – Valkovszky Miklós – Foltínyi János: A szepesvár-mindszenti bizottság jelentése. *Századok* 6 (1876) 503–518.

K. Horváth: Eltűnt emlékezet

K. Horváth Zsolt: Az eltűnt emlékezet nyomában. *Aetas* 14 (1999) 3. szám 132–141.

Hőnich: Nyelv és nemzeti közösség

Hőnich Henrik: Nyelv és nemzeti közösség viszonyrendszerének néhány aspektusa egy 18. századi végi hanyatláskoncepció tükrében. In: Dobszay et. al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2014. 261–272.

Hőnich: A nyelv tétje

Hőnich Henrik: A nyelv tétje. Fogalmak és beszédmódok 1790–1792-ben. In: Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás." Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig.* Debrecen, 2013. 161–173.

Hudi: Politikai elit

Hudi József: A Veszprém megyei politikai elit a 18-19. században. In: Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom — polgári társadalom 1. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Salgótarján, 1986. szeptember 28–30.* Salgótarján, 1987. 99–109.

Hudi: Curialista

Hudi József: Curialista nemesek Veszprém vármegye tisztikarában. A *Köznemesség és értelmiség a XVIII. században* című, a Nógrád Megyei Múzeumok rendezésében tartott konferencián Szécsényben 1990. november 23–24-én elhangzott előadás.

Ibbetson: Custom

David Ibbetson: Custom in the Tripartitum. In: Martyn Rady (ed.): *Custom and Law in Central Europe.* Cambridge, 2003. 13–23.

Ihalainen: Agents of the People

Pasi Ihalainen: *Agents of the People. Democracy and Popular Sovereignty in British and Swedish Parliamentary and Public Debates, 1734–1800.* Leiden–Boston, 2010.

Ihalainen: Protestant Nations

Pasi Ihalainen: *Protestant Nations Redefined*. Leiden, 2005.

Ihalainen–Palonen: Parliamentary sources

Pasi Ihalainen – Kari Palonen: Parliamentary sources in the comparative study of conceptual history: methodological aspects and illustrations of a research proposal. *Parliaments, Estates and Representation* 29 (2009) 17–34.

Illéssy: Jászkun

Illéssy János: A jászkun kerületek visszaállítása 1745-ben. *Századok* 34 (1900) 247–249.

Illéssy: Megyei levéltárak

Illéssy János: A megyei levéltárak állapota 1772/74-ben. *Századok* 37 (1903) 731–748.

Ipolyi: Beszterczebánya VII.

Ipolyi Arnold: Beszterczebánya városa műveltségtörténeti vázlata VII. *Századok* 8 (1874) 671–708.

Irinyi: Vallásügyi törvény

Irinyi János: *Az 1790/1-ki 26-ik vallásügyi törvény keletkezésének történelme. Közjogi észrevételekkel a bécsi és linczi békekötések alapján*. Pest, 1857.

Isaac: Transformation

Rhys Isaac: *The Transformation of Virginia, 1740–1790*. New York – London, 1988. (Eredetileg: 1982.)

Jánossy: A fiumei kikötő

Jánossy Dénes: Adatok a fiumei kikötő történetéhez, 1776–1848. *Századok* 67–68 (1923–1924) 495–518.

Jánossy: Reformtörekvések

Jánossy Dénes: Reformtörekvések a polgári peres eljárás terén a XVIII. században. *Századok* 77 (1943)

Jasienica: Elmélkedés

Pawel Jasienica: *Elmélkedés a polgárháborúról.* Budapest, 1989. (Eredetileg: 1985.)

Jedlicska: Adatok

Adatok a soproni jezsuiták történetéhez. Közli Jedlicska Pál. *Történelmi Tár* 8. kötet (1885) [évfolyammegjelölés nélkül] 356–370.

Jedlicska: Szomolány

Jedlicska Pál: Adatok Szomolány vára- s uradalmának történetéhez. *Történelmi Tár* 2 kötet (1879) [évfolyammegjelölés nélkül] 262–284.

Juhász-Laczik: A Pannonhalmi Főapátság

Juhász-Laczik Tamás: A Pannonhalmi Főapátság 1802-es visszaállításának politikai háttere. Kézirat. Budapest, 2009. (Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Történeti Intézet.)

Jordheim: Diskursanalyse

Helge Jordheim: Diskursanalyse og sporsmalet om historisk endring. *Tidskrift for kulturforskning* 9 (2010) No. 4. 65–79.

Kállay: Esterházy hercegi levéltár

Kállay István: *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. Repertórium.* Budapest, 1978. (Levéltári leltárak 66.)

Kállay: Az Esterházy hitbizomány

Kállay István: Az Esterházy hercegi hitbizományi központ igazgatása a 18. század második felében. *Századok* 110 (1976) 853–913.

Kállay: A magyarországi nagybirtok

Kállay István: *A magyarországi nagybirtok kormányzata, 1711–1848*. Budapest, 1980.

Kalmár: Adalékok

Kalmár János: Adalékok az 1708. évi pozsonyi országgyűlés megnyitásának körülményeihez. In: Dobszay et. al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2014. 210–217.

Kandra: Borsod alispánjai

Borsod-vármegye alispánjai a XIII-ik századtól napjainkig. Közli Kandra Kabos. *Történelmi Tár* 17 (1894) [évfolyammegjelölés nélkül] 179–183.

Kántor: Esztergom vármegye tisztviselőinek névsora I.

Kántor Klára: Esztergom vármegye tisztviselőinek névsora. In: uő: *Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái* 1. kötet: 1638–1702. Esztergom 1999. 29–31.

Kántor: Esztergom vármegye tisztviselőinek névsora II.

Kántor Klára: Esztergom vármegye tisztviselőinek névsora. In: uő: *Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái* 2. kötet: 1710–1723. Esztergom 2003. 18–19.

Kanyar: Somogy közgyűlése

Kanyar József (1986), Somogy megye közgyűlése a hódoltság idején és a felszabadító háborúk utáni első évtizedekben (1658–1718), *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv* 17. 87–110.

Kaposi: Földbirtokosok

Kaposi Zoltán: Földbirtokosok és kultúraközvetítés Dél-Dunántúlon a 18–19. század fordulóján. In: Vonyó József (szerk.*): Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. századba*. Pécs, 2002. 45–75.

Kármán: Konfesszionalizáció

Kármán Gábor: A konfesszionalizáció hasznáról és káráról. Egy paradigma margójára. In: Lukács Anikó (szerk.): *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség. A Hajnal István Kör 2011. évi győri konferenciájának kötete.* Budapest, 2013. 27–40.

Károlyi: Vasvármegye közművelődése DVD-ROM

Károlyi Antal: Vasvármegye közművelődése, in: Borovszky Samu (szerk.): *Vas vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Keats-Rohan (szerk.): Family trees

Family Trees and the Roots of Politics. The prosopography of Britain and France from the tenth to the twelfth century. Ed. K. S. B. Keats-Rohan. Woodbridge 1997.

Kecskeméti: La Hongrie

Károly Kecskeméti: *La Hongrie et le réformisme libéral. Problèmes politiques et sociaux (1790–1848)*. Roma, 1989.

Kecskeméti: Magyar liberalizmus

Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus, 1790–1848*. Budapest, 2008.

Kempelen: Magyar nemes családok DVD-ROM

Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. I–XI. kötet. Budapest, 1911–1932. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

dc_1391_17

Képes: A dán példa

Képes György: A dán példa: Abszolutizmus az elmélettől a gyakorlatig. In: uő (szerk.): *Az abszolút monarchia.* Budapest, 2011. 136–168.

Kérészy: A két tábla

Kérészy Zoltán: *A magyar rendi országgyűlés két táblájának kialakulása. Egyúttal néhány szó kétkamarás Országgyűlési szervezetünk visszaállításának kérdéséhez.* Budapest, 1925.

Kérészy: Rendi országgyűléseink

Kérészy Zoltán: *Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. Jogtörténeti tanulmány.* Kassa, 1906.

Kérészy: A vármegyék szereplése

Kérészy Zoltán: *A vármegyék szereplése a magyar politikai élet terén 1526–1848-ig. Jogtörténeti tanulmány*. Debrecen, 1896.

Kéri: Hidasi uradalom

Kéri Henrik: A hidasi (bonyhádi) uradalom tulajdonosai 1660 és 1740 között. *Századok* 134 (2000) 323–340.

Két végrendelet

Két végrendelet. *Történelmi Tár*, új folyam 3 (1902) 144–157.

Khavanova: Az apai érdemeket

Khavanova Olga: Az apai érdemeket a fiúkban jutalmazni… Az iskoláztatás privilégiuma Mária Terézia uralkodása idején. *Századok* 139 (2005) 1105–1129.

Khavanova: Hazafiság

Khavanova Olga: Hazafiság a lojalitás jegyében. A Theresianum magyar növendékei és a bécsi udvar. *Századok* 140 (2006) 1503–1518.

Khavanova: Zaslugi

O. V. Havanova: *Zaszlugi otcov i talanti szinovej. Vengerszkie dvorjanye v ucsebnih zavegyenyijah monarhii Gabszburgov, 1746–1784.* Szankt-Petyerburg, 2006.

Kishlansky: Parliamentary Selection

Mark A. Kishlansky: *Parliamentary Selection. Social and Political Choice in Early Modern England.* Cambridge University Press: Cambridge – London – New York – La Rochelle – Melbourne – Sidney, 1986.

Kiss A.: Pest-Pilis-Solt archontológiája

Kiss Anita: Pest-Pilis-Solt vármegye archontológiája (1715–1750). *Tanulmányok Pest Megye Múltjából* IV. Budapest, 2012. 9–41.

Kiss A. (szerk.): Pest-Pilis-Solt követutasításai

Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai a 18. században. Szerkesztette Kiss Anita. Összeállította Kiss Anita, Nagy János és Kapitány Adrienn. Budapest, 2015.

Kiss J. M. : Magyarországi diákok

Kiss József Mihály: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen, 1715–1789.* Budapest, 2000. [= Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 2.]

R. Kiss: Adatok I.

Adatok II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választásához. Első közlemény. Közli R. Kiss István. *Történelmi Tár*, új folyam 7 (1906) 1–47.

R. Kiss: Adatok II.

Adatok II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választásához. Második közlemény. Közli R. Kiss István. *Történelmi Tár* 7, új folyam 7 (1906) 198–230.

R. Kiss: Adatok III.

Adatok II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választásához. Harmadik és befejező közlemény. Közli R. Kiss István. *Történelmi Tár*, új folyam 7 (1906) 408–444.

R. Kiss: Meszlényi János

Meszlényi János hagyatéki ügye. Adalékok árva- és gyámügyi közigazgatásunk történetéhez. Közli R. Kiss István. *Történelmi Tár,* új folyam 9 (1908) 118–150.

R. Kiss: Radvánszky DVD-ROM

R. Kiss István: Báró Radvánszky Béla. *Turul* 1906 4. szám (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

R. Kiss: Radvánszky György

R. Kiss István: Radvánszky György eljegyzésének története. *Századok* 37 (1903) 797–823.

R. Kiss: II. Rákóczi Ferencz I.

R. Kiss István: II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választása. Első közlemény. *Századok* 40 (1906) 1–21.

Kissné Bognár: Magyarországi diákok

Kissné Bognár Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben, 1526–1918. I. rész. Ungarländsiche Studenten in Wiener Bildungsanstalten, 1526–1918.* Budapest, 2004. [= Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13.]

Kisteleki: Abszolút monarchia

Kisteleki Károly: Az abszolút mondarchia teoretikus gyökerei. In: Képes György (szerk.): *Az abszolút monarchia.* Budapest, 2011. 68–105.

Klingenstein: Skizze

Grete Klingenstein: Skizze zur Geschichte der erbländischen Stände im aufgeklärten Absolutismus der Habsburger (etwa 1740 bis 1790). In: Baumgart (szerk.): *Ständetum*.

Komáromy: A borosjenői Tisza DVD-ROM

Komáromy András: A borosjenői Tisza család ősei. Befejező közlemény. *Turul* 1895–1896 (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Komáromy: Az Illéssy család DVD-ROM

Komáromy András: Az Illéssy család nemzedékrendje (Egy címerrajzzal). *Turul* 1888 4. szám 145–156. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Komáromy: A Festetics család

A gróf Festetics család hitbizományai. Tolnai Festetics Kristóf végrendelete, 1765. szeptember 20. Közli Komáromy András. *Történelmi Tár*, új folyam 7 (1906) 563–582.

Kontler: Az állam rejtelmei

Kontler László: *Az állam rejtelmei. Brit konzervativizmus és a politika kora újkori nyelvei.* Budapest, 1997.

Kontler: Fordítás

Kontler László: Fordítás és összehasonlítás a kora újkori magyar eszmetörténetben. *Helikon* 55 (2009) 142–182.

Kosáry: A felvilágosodás változatai

Kosáry Domokos: A felvilágosodás változatai. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790*. Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 1125–1205.

Kosáry: Művelődés

Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Második kiadás. Budapest, 1983.

Kosáry: Művelődés (harmadik kiadás)

Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Harmadik, kiegészített kiadás. Budapest, 1996.

Kosáry: Újjáépítés

Kosáry Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás, 1711–1867*. Budapest, 1990. [= Glatz Ferenc (szerk.): Magyarok Európában III. kötet]

Koselleck: Elmúlt jövő

Reinhart Koselleck: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Budapest, 2003.

Kovács Ágnes: Társadalomtörténeti tanulságok

Kovács Ágnes: A 18. századi országos tisztségviselők és a főispánok névjegyzékének társadalomtörténeti tanulságai. In: Angi János – Barta János (szerk): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára*. Debrecen, 2000. 66–83.

Kovács Ákos András: Bárány

Kovács Ákos András: Egy 18. század végi életút eszmetörténeti értelmezésének lehetőségei: Debreczeni Bárány Péter (1763–1829). PhD értekezés. Kézirat. Budapest, 2012.

Kovács Ákos András: Diétai beszédek

Kovács Ákos András: Diétai beszédek és politikai nyelvek, 1790–1791. In: Dobszay et. al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 244–260.

Kovács Ákos András: Egy életút

Kovács Ákos András: Egy életút eszmetörténeti értelmezésének lehetőségei – Debreczeni Bárány Péter. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor: *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon.* Budapest, 2012. 147–169. (A szöveg megjelent a *Korall* 44. számában is.)

Kovács Ákos András: Könyvismertetés

Kovács Ákos András könyvismertetése: Trencsényi Balázs: *A politika nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok* című munkájáról. *Korall* 9 (2008) 34. szám 115–119.

Kovács Ákos András: Volksaufklärung

Kovács Ákos András: *Volksaufklärung* és politikai nyelvek Magyarországon a 18–19. század fordulóján. In: Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás." Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debrecen, 2013. 175–192.

Kovács–Szűcs: Hogyan olvassuk?

Kovács Ákos András – Szűcs Zoltán Gábor: Hogyan olvassuk a 18. század magyar politikai irodalmát? Egy kutatási program keretei. *Korall* 10 (2009) 35. szám 147–174.

Kovács–Szűcs (szerk.): Lelkek

Kovács Ákos András–Szűcs Zoltán. Gábor (szerk.): *Lelkek az Elízium mezején: Szövegek a 18. századi magyar politikai kultúra tanulmányozásához*. Budapest, 2010.

Kökényesi: A magyar arisztokaták bécsi integrációja

Kökényesi Zsolt: A magyar arisztokaták bécsi integrációja a bécsi udvarba 1711 és 1765 között. PhD értekezés. Kézirat. Budapest, 2016.

Kökényesi: Összbirodalmi

Kökényesi Zsolt: Néhány újabb szempont a bécsi Theresianum összbirodalmi jellege mellett. In: Fekete Bálint – Nyúl Viktor (szerk.): *Paletta. I. Koraújkor-történeti diákkonferencia. Tanulmánykötet*. Budapest, 2013. 115–126.

Kőszeghy: Pest vármegye nemes családjai DVD-ROM

Kőszeghy Sándor: Pest vármegye nemes családai, in: Borovszky Samu (szerk.): *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye.* Budapest, é. n. I. kötet (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Kövér: Korszakolás

Kövér György: Korszakolás és korszaktudat. A 19. századi periodizáció kérdései a társadalomtörténetben. In: uő: A felhalmozás íve. Budapest, 2002. 351–359.

Křizkó: Pestis

Křizkó Pál: Pestis és éhhalál Körmöczbányán, 1710. *Századok* 13 (1879) 435–440.

Kubinyi: Budai és pesti

Kubinyi András: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. *Levéltári Közlemények* 37 (1966) 227–291.

Kujbusné Mecsei: Szabolcsi követjelentések

Kujbusné Mecsei Éva: Az 1790-91-es diétai történések a szabolcsi követjelentések tükrében. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv* 12 (1997) 101–127.

Kurucz: Adósság

Kurucz György: Adósság, hitel, törlesztés. Festetics György pénzügyi helyzete 1782 és 1818 között. *Századok* 140 (2006) 539–565.

Kurucz: Kényszer és szolgálat

Kurucz György: Kényszer és szolgálat. Portrévázlat Festetics Györgyről. *Századok* 140 (2006) 1341–1375.

Kurucz: Keszthely grófja

Kurucz György: *Keszthely grófja. Festetics György.* Budapest, 2013.

Kümin–Würgler: Petitions

Beat Kümin – Andreas Würgler: Petitions, *Gravamina* and the early modern state: local influence on central legislation in England and Germany (Hesse). *Parliaments, Estates and Representation* 17 (1997) 39–60.

Lackó: Halál Párizsban

Lackó Mihály: *Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei*. Budapest, 1986.

Lánczy: Széchényi Pál

Lánczy Gyula: Széchényi Pál kalocsai érsek s a magyar nemzeti politika (1642–1710). *Századok* 14 (1882) 273–299.

Legay: Conclusions

Marie-Laure Legay: Conclusions. In: Marie-Laure Legay & Roger Baury: (szerk.): *L'invention de la décentralisation. Noblesse et pouvoirs intermédiaires en France et en Europe, XVIIe-XIXe siècle.* Lille, 2009. 381–387.

Legay–Baury: Reflexions

Marie-Laure Legay & Roger Baury: Reflexions liminaires. In: uők (szerk.): *L'invention de la décentralisation. Noblesse et pouvoirs intermédiaires en France et en Europe, XVIIe-XIXe siècle.* Lille, 2009. 13–27.

Lehoczky: Az Eötvös család DVD-ROM

Lehoczky Tivadar: A vásáros-naményi Eötvös-család. (Első közlemény) *Turul* 1894 2. szám. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Lehoczky: Négyszázados határvillongás

Lehoczy Tivadar: Négyszázados határvillongás a Szepességben. *Századok* 29 (1895) 648–656.

Les grands discours

Les grands discours parlementaires de la Révolution. De Mirabeau a Robespierre, 1789–1795. Rédigé par Guy Chaussinand-Nogaret. Paris, 2005.

Levi: I pericoli

Giovanni Levi: I pericoli di Geertzismo. *Quaderni Storici* 20 (1985) 269–277.

Lichy: Politics with words

Kolja Lichy: How to do politics with words: oratory, ceremonial and procedure in the Sejm and the Reichstag. *Parliaments, Estates and Representation* 29 (2009) 66–84.

Lőrinczy–Gyürky: Nyitra vármegye önkormányzata DVD-ROM

Lőrinczy György – Gyürky Gejza: Nyitra vármegye önkormányzata és közigazgatása, in: Borovszky Samu (szerk.): *Nyitra vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Lukowski: Disorderly Liberty

Jerzy Lukowski: *Disorderly Liberty. The Political Culture of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Eighteenth Century*. London, 2010.

Lüdtke: Introduction

Alf Lüdtke: Introduction: What is the History of Everyday Life and Who are Its Practitioners? In: uő (szerk.): *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton, New Jersey, 1995. 3–40. (Eredetileg: Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen. Frankfurt am Main, 1989.)

Macfarlane: Levelek Lilynek

Alan Macfarlane: *Levelek Lilynek. A világ működéséről*. Budapest, 2009.

Majláth: A felső vármegyei I.

A felső vármegyei rendek kassai gyűlésének actái 1683-ből. Első közlemény. *Történelmi Tár* 6 (1883) [évfolyammegjelölés nélkül] 359–374.

Majláth: A felső vármegyei II.

A felső vármegyei rendek kassai gyűlésének actái 1683-ből. Negyedik [*recte*: második], befejező közlemény. *Történelmi Tár* 6 (1883) [évfolyammegjelölés nélkül] 543–570.

Málnási: Csáky Imre

Málnási Ödön: *Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora (1672–1732).* Kalocsa, 1933.

Málnási: Pálffy János

Málnási Ödön: *Erdődi Gróf Pálffy János nádor.* Eger, 1929.

Mályusz: Bevezetés

Mályusz Elemér: Bevezetés. In: uő. (szerk.): *Sándor Lipót főherceg nádor iratai*. Budapest, 1926. 3–229.

Mályusz: A reformkor nemzedéke

Mályusz Elemér: A reformkor nemzedéke. *Századok* 57 (1923) 17–75.

Mannheim: A nemzedékek problémája

Mannheim Károly: A nemzedékek problémája. In: uő: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Budapest, 2000. 201–253.

Mannheim: A nemzedéki probléma

Karl Mannheim: A nemzedéki probléma. In: Huszár Tibor – Sükösd Mihály (szerk.): *Ifjuságszociológia*. [!] Budapest, 2000. 31–67.

Magyar nemzetségi zsebkönyv DVD-ROM

Magyar nemzetségi zsebkönyv. Budapest, 1888. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Marczali: Az 1790/1-diki

Marczali Henrik: *Az 1790/1-diki országgyűlés*. I–II. kötet. Budapest, 1907.

Marczali: A hadserege élelmezése

Marczali Henrik: A hadsereg élelmezése az 1788–90-iki háborúban. *Századok*, 49 (1915) 1–33.

Marczali: Házszabály

Marczali Henrik: A magyar országgyűlés első házszabálya. *Budapesti Hírlap* 25 (1905) 101. szám: április 11. 5-6.

Marczali: Magyarország története

Marczali Henrik: *Magyarország története III.Károlytól a bécsi congressusig (1711–1815).* Budapest, 1898. [= Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története VIII. kötet]

Marczali: Magyarország története (reprint) XIV

Marczali Henrik: *A magyar nemzet története* XIV. kötet. Reprint. Budapest, 1999.

Marczali: Magyarország története (reprint) XV

Marczali Henrik: *A magyar nemzet története* XV. kötet. Reprint. Budapest, 2000.

Márki: A Hóra-lázadás I.

Márki Sándor: A Hóra-lázadás magyarországi része. Első közlemény. *Századok* 28 (1894) 609–621.

Márki: A Hóra-lázadás II.

Márki Sándor: A Hóra-lázadás magyarországi része. Második közlemény. *Századok* 28 (1894) 714–727.

Márki: Koronaőrző

Márki Sándor: A koronaőrző nemesek naplója 1790-ből. *Századok* 15 (1881) 335–343.

Markó: Adalékok

Markó Árpád: Adalékok a Rákóczi-szabadságharc hadihelyzetéhez Erdélyben (1705 novemberétől 1706 nyár elejéig). *Századok* 91 (1957) 163–197.

Markó: A nagyszombati csata I.

Markó Árpád: A nagyszombati csata. 1704. december 26. Első közlemény. *Századok* 67 (1933) 277–290.

Martin: La Vendée

Jean-Clément Martin: *La Vendée et la France.* Paris, 1987.

Martines: Firenze

Lauro Martines: *Firenze és a Mediciek. Hatalom és összeesküvés a reneszánsz Itáliában.* Budapest, év nélkül. [2010]

Mat'a: Der steirische Landtag

Petr Mat'a: Der steirische Landtag in Raum und Bild um 1730. Symbolische Ordnung und visuelle Darstellung. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 104 (2013) 163–218.

Maza: Private Lives

Sarah Maza: *Private Lives and Public Affairs. The Causes Célebrès of Prerevolutionary France.* Berkeley – Los Angeles – London, 1993.

Melhárd: Somogyvármegye

Melhárd Gyula: *Somogyvármegye a rendi országgyűléseken.* I. kötet. Veszprém, 1906.

Metcalf: Conflict

Michael M. Metcalf: Conflict as Catalyst: Parliamentary Innovation in Eighteenth-Century Sweden. *Parliaments, Estates and Representation* 8 (1988) 63–75.

Metcalf: Structuring parliamentary politics

Michael M. Metcalf: Structuring parliamentary politics: Party organization in eighteenth-century Sweden. *Parliaments, Estates and Representation* 1 (1981) 35–49.

dc_1391_17

Mezey: Az abszolutizmus esélyei

Mezey Barna: Az abszolutizmus esélyei a 18. század eleji Magyarországon. In: Képes György (szerk.): *Az abszolút monarchia.* Budapest, 2011. 169–198.

Mezey: Jogalkotás

Mezey Barna: Jogalkotás a 16–19. századi Magyarországon. In: Rubicon 7 (1996) 1-2. szám 15–17.

Millet (szerk.): Prosopographie et informatique

Prosopographie et informatique: Actes de la Table Ronde du CNRS Paris, 25–26 Oct. 1984. Ed. H. Millet. Paris, 1984.

Miru: Az alkotmányozás

Miru György: *Az alkotmányozás politikai nyelve 1848–49-ben.* Budapest, 2015.

Miru: Kossuth

Miru György: Kossuth a politikai (nyelv)újító. In: Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás." Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debrecen, 2013. 277–287.

Miskolczy: Eredeti

Miskolczy Ambrus: *A modern magyar demokratikus kultúra „eredeti jellegzetességeiről" 1790-1849.* Budapest, 2006.

Miskolczy: A felvilágosodás

Miskolczy Ambrus: *A felvilágosodás és a liberalizmus között*. Budapest, 2007.

Miskolczy: Kazinczy

Miskolczy Ambrus: *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig* I–IV. kötet. Budapest, 2009–2010.

Miskolczy: A Kossuth-ábrázolás

Miskolczy Ambrus: A Kossuth-ábrázolás technikái. *Korall* 21-22. szám (2005 november) 124–160.

Miskolczy: Egy történészvita

Miskolczy Ambrus: Egy történészvita anatómiája. 1790-1830/1848: folytonosság vagy megszakítottság? (avagy: "Mit üzent Kossuth Lajos?) *Aetas* 20 (2005) 1-2. szám 170-175.

Mitrofanov: Joseph II.

Paul von Mitrofanov: *Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit.* Wien–Leipizg, 1910. http://archive.org/stream/josephiiseinepol01mitr/josephiiseinepol01mitr_djvu.txt (2015. április 13-i letöltés.)

Mocsáry: Régi magyar nemes

Mocsáry Lajos: *A régi magyar nemes. Észrevételek Grünwald Béla "A régi Magyarország" című munkájára.* Budapest, 1889.

Molnár Antal: A közoktatás I.

Molnár Antal: *A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században*. Első kötet. Budapest, 1881.

Molnár András (szerk.): Zala archontológiája

Zala megye archontológiája 1138– 2000. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg 2000.

Morvay: Fekete

Morvay Győző: *Galánthai gróf Fekete János, 1741-1803*. (Magyar Történeti Életrajzok) Budapest, 1903.

Nagy Ágnes: Társadalmi mobilitás

Nagy Ágnes: Társadalmi mobilitás a kapcsolatok hálózatában – visszatérés a társadalom konfigurációs szemléletéhez. In: Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest, 2010. 242–258.

Nagy Ágoston: Spárta toposza

Nagy Ágoston: „Rómát, Athenát, Spártát álmodtam…” Sparta toposza a 18–19. század fordulójának magyar politikai irodalmában. In: Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás.” Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debrecen, 2013. 193–207.

Nagy Ágoston: Pasquillus-irodalom

Nagy Ágoston: A 18. század második felében született pasquillus-irodalom értelmezési lehetőségeiről. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. századi végi Magyarországon.* Budapest, 2012. 192–222.

Nagy B.: Heves története

Nagy Béni: Heves vármegye története a honfoglalástól 1815-ig. In: Borovszky Samu (szerk.): *Heves vármegye*. Budapest, 1909. http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0010/22.html, 2013. május 1-i letöltés.

Nagy Imre: Lajta II.

Nagy Imre: A Lajta mint határfolyam. Második közlemény. *Századok* 5 (1871) 449–464.

Nagy Imre Gábor: Baranya főispánjai

Nagy Imre Gábor (2006–2007), Baranya vármegye főispánjai (1688-1950), *Baranyai Történelmi Közlemények* 2 (2006–2007) 79–160.

Nagy Iván: Képzőművészek III.

Nagy Iván: Magyarországi képzőművészek a legrégibb időktől 1850-ig III. *Századok* 12 (1874) 185–206.

Nagy Iván: Magyarország családai

Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XII. és pótkötet. Pest, 1857–1868.

Nagy Iván: Magyarország családai CD-ROM

Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XII. és pótkötet, Pest, 1857–1868. (CD-ROM kiadása: Budapest, 1999.)

Nagy Iván: Magyarország családai DVD-ROM

Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XII. és pótkötet, Pest, 1857–1868. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Nagy J.: Káptalani követek

Nagy János: „Ha nézem a Papokat, mind ellenünk vannak." A káptalani követek ábrázolása a XVIII. századi országgyűlési pasquillusokban. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok 3.* Budapest, 2014. 237–248.

Nagy J.: Kollektív pasquillusok

Nagy János: Rendi politikai kultúra a XVIII. századi országgyűlési pasquillusok tükrében. Az 1741. és az 1751. évi országgyűlés kollektív pasquillusai. In: Fekete Bálint – Nyul Viktor (szerk.): *Paletta. I. koraújkor-történeti diákkonferencia. Tanulmánykötet*. Budapest, 2013. 63–79.

Nagy J.: Követküldési gyakorlat

Nagy János: A vármegyei követküldési gyakorlat jellegzetességei az 1751. évi országgyűlés példáján. *Századok* 149 (2015) 941–957.

Nagy J.: Nádorválasztás

Nagy János: Rendi ellenzék és kormánypárt az alsótáblán az 1751. évi országgyűlésen – Egy nádorválasztás margójára. In: *Helytállás. Tanulmányok a XII. Eötvös Konferencia történeti üléséről.* Szerkesztette László Gábor és Toronyi Alexandra. Budapest, 2012. 323–340.

Nagy J.: A rendi ellenzék

Nagy János: A rendi ellenzék és a kormánypárt az alsótáblán az 1751. évi országgyűlésen – Vázlat a vármegyei követek csoportjának elemzéséhez. In: *Tempus adest. Tanulmányok az Eötvös Collegium 30 éve alapított Történész Műhelye tiszteletére*. Szerk.: Kovács Dóra – Szabó Melinda. Budapest, 2015. 75–102.

Nagy J.: Politikai viszonyok

Nagy János: Politikai viszonyok és országgyűlési követküldési gyakorlat Északkelet-Magyarországon a XVIII. század közepén. (Adalékok az 1751. évi diéta vármegyei követeinek

kapcsolatrendszeréhez). In: Baráth Dóra – Kiss Alpár (szerk.): Habitus. Tanulmányok a Collegium Officiale II konferencia előadásaiból. Budapest, 2016. 143–183.

Nagy J.: Rendi politikai kultúra

Nagy János: Rendi politikai kultúra a 18. századi országgyűlési pasquillusok tükrében. Kézirat. Budapest, 2012. (Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet.)

Nagy J.: „Szegény Magyarország"

Nagy János: "Szegény Magyarország bánattyát újíttya" – Az 1728-29. évi országgyűlés pasquillusai. In: Kapitány Adrienn – Locsmándi Dániel (szerk.): *Memoriae commendamus. Tanulmányok a XI. Eötvös Konferencia Történeti Üléséről.* h. n. [Budapest], 2011. 103–125.

Nagy J.: „Tanuld jövendőre"

Nagy János: „Tanuld jövendőre, minket tipró mágnás!" Fekete János egy országgyűlési pasquillusának politikatörténeti háttere. In: *Mű & Szerző. Fiatal kutatók konferenciája. Tanulmánykötet.* Szerkesztette Bartók Zsófia Ágnes, Dobozy Nóra Emőke, Förköli Gábor, Lovas Borbála, Nádor Zsófia, Szilágyi Emőke Rita. Budapest, 2011. 65–77.

Nagy L.: Levéltári

Nagy Lajos: Levéltári kis tükör. Kézirat. I–III. kötet. Kaposvár, 1870. (A Somogy Megyei Levéltárban.)

Namier: The Structure of Politics

Lewis Namier: *The Structure of Politics at the Accession of George III*. Második kiadás. London, 1957.

Németh: Adalék

Adalék a győri nemességnek és Győr város földesurának, a győri káptalannak közjogi viszonyához a XVIII. század első felében. Közli Németh Ambrus. *Történelmi Tár*, új folyam 9 (1908) 248–257.

Neugebauer: Politischer Wandel

dc_1391_17

Wolfgang Neugebauer: *Politischer Wandel im Osten. Ost- und Westpreussen von den alten Ständen zum Konstitutionalismus.* Stuttgart, 1992.

Neugebauer: Standschaft

Wolfgang Neugebauer: *Standschaft als Verfassungsproblem. Die historische Grundlagen ständischer Partizipation in ostmitteleuropäischen Regionen.* Goldbach, é. n. [1994.]

Neuhaus: Das Reich

Helmut Neuhaus: *Das Reich in der frühen Neuzeit*. München, 1997.

Neumann: Vízköz

Neumann Tibor: A Vízköz kisnemesi társadalma a középkorban. *Századok* 136 (2002) 417–450.

Nicolet: Prosopographie

C. Nicolet: Prosopographie et histoire sociale: Rome et l'Italie à l'époque républicaine. *Annales* 25 (1970) 1209–1228.

Nijenhuis és mások: Representation

Ida Nijenhuis – Jan Burgers – Eef Dijkhof – Karin van Leeuwen – Marijke van Faassen: Representation and governance in the Netherlands, 1250–1983: materials for a comprehensive history of politics. *Parliaments, Estates and Representation* 29 (2009) 3–15.

Ódor: Hierarchia és presztízs

Ódor Imre: Hierarchia és presztízs. A köznemesi elit a 18. századi Baranyában. Bana József – Katona Csaba (szerk.): *Családok, családfák, generációk. A Győri Mediawave Fesztivál keretében 2007. május 2–3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai*. Budapest – Győr, 2007. 207–229.

Ódor: A „hivatali elit"

Ódor Imre: A „hivatali elit" Baranya vármegyében, 1711–1813. *Levéltári Szemle* 45 (1995) 2. szám 21–34.

Ódor: Megyei elit

Ódor Imre: A „megyei elit” a 18. századi Baranyában. Á. Varga László (szerk.): *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére.* (Rendi társadalom – polgári társadalom. Supplementum) Budapest, 1995. 253–264.

Ódor: A „politikai elit”

Ódor Imre: A „politikai elit” a 18. századi Baranyában. In: *Baranya. Történeti Közlemények* 1996–1997. 95–115.

Oestreich: Geist

Gerhard Oestreich: *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze.* Berlin, 1969.

Orosz: Heves nemes családai DVD-ROM

Orosz Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családai. In: Borovszky Samu (szerk.): *Heves vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

O’sváth: Irodalom és tudomány DVD-ROM

O’sváth Gyula: Irodalom és tudomány, in: Borovszky Samu (szerk.): *Bars vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Pach: Eredeti tőkefelhalmozás

Pach Zsigmond Pál: Szempontok az eredeti tőkefelhalmozás vizsgálatához Magyarországon. *Századok* 88 (1948) 19–59.

Pajkossy: Abszolutizmus és rendiség

Pajkossy Gábor: Az abszolutizmus és a rendiség utolsó küzdelmei. Az első reformtörekvések (1790–1830). In: Gergely András (szerk.): *19. századi magyar történelem, 1790–1918*. Budapest, 1998.

Pajkossy: A diéta

Pajkossy Gábor: A diéta törekvések, tervek kereszttüzében, 1790–1793. In: Dobszay et. al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 321–328.

Pálffy: A Battyhány család

Pálffy Géza: A Batthyány család a törökellenes határvédelemben a XVI-XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények* 122 (2009) 321–356.

Pálffy: Különleges úton

Pálffy Géza: Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: a Révay család a 16. században. *Történelmi Szemle* 51 (2009) 1–20.

Pálffy: A magyar királykoronázások

Pálffy Géza: A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: a magyar tanácsosok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről. In: Krász Lilla – Oborni Teréz (szerk.): *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Budapest, 2008. 489–503.

Pálffy: A Magyar Királyság

Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2011.

Pálffy: „Mi maradt?”

Pálffy Géza: „Mi maradt az önálló magyar királyi udvarból Mohács után?”, in: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó (szerk.): *Idővel paloták. Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Budapest, 2005. 45–59.

Pálffy: „Nádasdy Tamás”

Pálffy Géza: „Nádasdy Tamás nádor a magyar királyok koronázási szertartásáról (1561)”. In: Császtvay Tünde – Nyerges Judit (szerk.): *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek.* Budapest, 2009. 305–310.

Pálffy: Pozsony megyéből

Pálffy Géza: Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16 – 17. század fordulóján. (Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése). *Századok* 143 (2009) 862–866.

Pálffy: Utak az arisztokráciába

Pálffy Géza: Utak az arisztokráciába: bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban. In: Papp Klára – Püski Levente (szerk.): *Arisztokrata életpályák, életviszonyok a történelmi Magyarországon*. Debrecen 2009. 9–24.

Pálmány: Nógrád

Pálmány Béla: Nógrád vármegye nemességének átrétegződése (1542–1848). *Századok* 119 (1985) 3–41.

Pálmány: Országgyűlési követek

Pálmány Béla: Országgyűlési követek, a reformkori politikai elit. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2014. 355–371.

Pálmány (szerk.): Almanach (1848–1849)

Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, 2002.

Pálmány: Almanach (reformkor)

Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825−1848.* 1−2. kötet. Budapest, 2011.

Palonen: Begriffsdebatten

Kari Palonen: Begriffsdebatten und Debattenbegriffe. Das parlamentarische Paradigma des Begriffsstreits und -wandels. *Zeitschrift für Politische Theorie* 1 (2010) 155–172.

Papp B.: Az ellenzék hangadói

Papp Barbara: Az ellenzék hangadói az 1751.évi országgyűlésen. Elhangzott a Diaeta munkacsoport 2006. április 12-i konferenciáján. Lásd: szijarto.web.elte.hu/PB.html. Utolsó letöltés: 2015.05.18.

Papp G.: A Helytartótanács

Papp Gábor: A Helytartótanács köznemesi tanácsosai (1723–1783). Az első eredmények. Elhangzott a Diaeta munkacsoport 2006. április 12-i konferenciáján. Lásd: szijarto.web.elte.hu/PG.html. Utolsó letöltés: 2015.10.07.

Pauler: A bujdosók támadása II.

Pauler Gyula: A bujdosók támadása 1672-ben II. *Századok* 3 (1869) 85–97.

Páur: Okmányos függelék

Okmányos függelék, in: *Csányi János magyar krónikája, 1670–1704*. Közli Páur Iván. (= *Magyar Történelmi Tár* 5 kötet) Pest, 1858. 221–231.

Pesty: Barsi alispánok

Nándor-fejérvári, szreberniki, jajczai bánok és barsi alispánok. Közli: Pesty Frigyes. *Századok* 9 (1875) 132–133.

Pesty: Könyvismertetés

Pesty Frigyes könyvismertetése Haan Lajos „Békés vármegye hajdana. Pest, 1870.” című munkájáról. *Századok* 4 (1870) 465–478.

Pesty: Zólyom alispánjai

Zólyom vármegyei alispánok. Közli: Pesty Frigyes. *Századok* 8 (1874) 579–582.

Péter L.: Az Elbától keletre

Péter László: *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből*. Budapest, 1998.

Péter L.: Irrepressible Authority

László Péter: The Irrepressible Authority of the *Tripartitum*. In: Stephen Werbőczy: *The customary law of the renowned Kingdom of Hungary in three parts (1517).* Edited and translated by János M. Bak, Péter Banyó and Martyn Rady with an introductory study by László Péter. Budapest, 2005. xiii–xxvi.

Péter L.: Primacy

László Péter: The Primacy of *Consuetudo* in Hungarian Law. In: Martyn Rady (ed.): *Custom and Law in Central Europe.* Cambridge, 2003. 101–111.

Péter L.: Verfassungsentwicklung

László Péter: Die Verfassungsentwicklung in Ungarn. In: Verfassung und Parlamentarismus 1. Teilband Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften, Wien, 2000. [Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch (szerk.): Die Habsburgermonarchie, 1848–1918. VII. kötet] 239–540.

Pocock: Ancient Constitution

John Pocock: *The ancien constitution and the feudal law: a study of English historical thought in the seventeenth century*. Cambridge, 1957.

Pocock: Machiavellian Moment

J. G. A. Pocock: *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton – London, 1975.

Podhradczky: Egy erkölcstörténeti adat

Podhardczky József: Egy erkölcstörténeti adat. *Magyar történelmi tár. A történeti kútfők ismeretének előmozdítására* 6. kötet. Pest, 1859. [szerkesztő nélkül] 254–256.

Poór: Adók, katonák

Poór János: *Adók, katonák, országgyűlések, 1796-1811/12*. Budapest, 2003.

Poór: A birodalom szolgája

Poór János: A birodalom szolgája. II. József. In: Szvák Gyula (szerk.): *Koronás portrék.* Budapest, 1987.

Poór: Kényszerpályák

Poór János: *Kényszerpályák nemzedéke, 1795–1815*. Budapest, 1988.

Poór: Országgyűlési viták

Poór János: Országgyűlési viták a századfordulón. Változatok az állagőrzésre. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 228–243.

Praznovszky: A Szentiványiak gazdálkodása

Praznovszky Mihály: Egy nógrádi jómódú köznemesi család, a Szentiványiak gazdálkodása a XIX. század első felében. *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve* 8 (1982)

Regele: Der Hofkriegsrat

Oskar Regele: *Der Österreichische Hofkriegsrat, 1556–1848*. Wien 1949.

Press: Vom "Ständestaat"

Volker Press: Vom "Ständestaat" zum Absolutismus. 50 Thesen zur Entwicklung des Ständewesens in Deutschland. In: Baumgart (szerk.): *Ständetum*.

Radnay: Zayk Gál

Radnay: Zayk Gál a Zichy-család őse volt-e? *Századok* 7 (1873) 574–578.

Radvánszky: A radványi levéltár

Radvánszky Béla jelentése radványi levéltár egy részéről. *Századok* 9 (1875) 46–51.

Rákai: Az irodalomtudós tekintete

Rákai Orsolya: *Az irodalomtudós tekintete. Az önállósuló irodalom társadalmi integrációja és az esztétikai tapasztalat problémái 1780 és 1830 között.* Budapest, 2008.

Rákóczi tükör II.

Rákóczi tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. Második kötet. A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kistanulmányokat írta Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1973.

Reichardt-Schmitt (szerk.): Grundbegriffe

Handbuch politischer–sozialer Grundbegriffe in Frankreich, 1680–1820. Hrsg. Rolf Reichardt–Eberhard Schmitt. Hefte 1–20. München, 1985–2000.

Reiszig: Bács-Bodrog vármegye története DVD-ROM

Reiszig Ede: Bács-Bodrog vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): *Bács-Bodrog vármegye* II. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Bars vármegye nemes családjai DVD-ROM

Reiszig Ede: Bars vármegye nemes családai. In: Borovszky Samu (szerk.): *Bars vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Bars vármegye története DVD-ROM

Reiszig Ede: Bars vármegye története a mohácsi vésztől a kiegyezésig, 1523–1867. In: Borovszky Samu (szerk.): *Bars vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Bihar vármegye története DVD-ROM

Reiszig Ede: Bihar vármegye története a mohácsi vésztől a kiegyezésig, 1523–1867. In: Borovszky Samu (szerk.): *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Esztergom vármegye története DVD-ROM

Reiszig Ede: Esztergom vármegye története a török hódoltságtól a kiegyezésig, in: Borovszky Samu (szerk.): *Esztergom vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Hont vármegye nemes családjai DVD-ROM

Reiszig Ede: Hont vármegye nemes családai, in: Borovszky Samu (szerk.): *Hont vármegye és Selmeczbánya sz. kir. város.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Nógrád vármegye története

Reiszig Ede: Nógrád vármegye története 1867-ig. In: Borovszky Samu (szerk.): *Nógrád vármegye.* Budapest, é. n. 347–567.

Reiszig: Somogy vármegye története

Reiszig Ede: Somogy vármegye története. In: Csánki Dezső (szerk.): *Somogy vármegye*. Budapest, é. n. [1914], 355–560. (Magyarország vármegyéi és városai)

Reiszig: Somogy vármegye története DVD-ROM

Reiszig Ede: Somogy vármegye története, in: Csánki Dezső (szerk.): *Somogy vármegye*. Budapest, é. n. [1914], 355–560. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig – Kudora - Krupecz: Hont vármegye története [1848-ig] DVD-ROM

Hont vármegye története. Írta 1848-ig ifj. Reiszig Ede dr. – 1848-tól napjainkig: Hont vármegye monografia-bizottságának utasításai szerint összeállította Berzeviczy Béla szolgabíró – A róm. kath. egyházi részt írta Kudora János viski plébános; az ág. h. ev. egyházi részt Krupecz István udvarnoki lelkész, alesperes, in: Borovszky Samu (szerk.): *Hont vármegye és Selmeczbánya sz. kir. város.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Komárom vármegye nemes családjai DVD-ROM

Reiszig Ede: Komárom vármegye nemes családai, in: Borovszky Samu (szerk.): *Komárom vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Nógrád vármegye története

Reiszig Ede: Nógrád vármegye története 1867-ig. In: Borovszky Samu (szerk.): *Nógrád vármegye.* Budapest, é. n. 347–567.

Reiszig: Nyitravármegye nemes családai DVD-ROM

Reiszig Ede: Nyitravármegye nemes családai, in: Borovszky Samu (szerk.): *Nyitra vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Pest-Pilis-Solt-Kiskun községei DVD-ROM

Reiszig Ede: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községei, in: Borovszky Samu (szerk.) *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye* I. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Pozsony vármegye nemes családai DVD-ROM

Reiszig Ede: Pozsony vármegye nemes családai, in: Borovszky Samu (szerk.): *Pozsony vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Vasvármegye nemes családai DVD-ROM

Reiszig Ede: Vasvármegye nemes családai. Átnézte Borovszky Samu és Csoma József, in: Borovszky Samu (szerk.): *Vas vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Vasvármegye története DVD-ROM

Reiszig Ede: Vasvármegye története. Balogh Gyula adatainak felhasználásával írta Reiszig Ede, átnézték Borovszky Samu és Thallóczy Lajos, in: Borovszky Samu (szerk.): *Vas vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig: Zemplén vármegye története DVD-ROM

Reiszig Ede: Zemplén vármegye története a mohácsi vésztől a kiegyezésig, 1523–1867. In: Borovszky Samu (szerk.): *Zemplén vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig-Csoma: Szabolcs vármegye nemes családjai DVD-ROM

Reiszig Ede: Szabolcs vármegye nemes családai. Revid. Csoma József, in: Borovszky Samu (szerk.): *Szabolcs vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Reiszig-Vende: Nógrád vármegye községei DVD-ROM

Reiszig Ede: Nógrád vármegye községei. Kiegészítette Vende Aladár, in: Borovszky Samu (szerk.): *Nógrád vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Révész: Könyvismertetés

Révész Kálmán könyvismertetése a „Magyar evangelikus egyháztörténeti emlékek (Monumenta historica evangelicorum in Hungaria) A tótprónai és blatniczai Prónay nemzetség acsai levéltárából és könyvtárából kiadja báró Prónay Dezső. Sajtó alá rendezte Stromp László. Budapest, 1905." című kötetről. *Századok* 40 (1906) 153–156.

Ring: Lengyelország

Ring Éva: *„Lengyelországot az anarchia tartja fenn?" (A nemesi köztársaság válságának anatómiája).* Budapest, 2001.

Ring: Szejm

Ring Éva: A szejm és a diéta. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 200–209.

Roels: Le concept de représentation

Jean Roels: *Le concept de représentation politique au dix-huitième siècle français.* Louvain–Paris, 1969.

Rogister: Parlamentaires

John Rogister: Parlementaires, Sovereignty, and Legal Opposition in France under Louis XV – An Introduction. *Parliaments, Estates & Representation* 6 (1986) No. 1, 25–32.

Rosental: A „makro" felépítése

Rosental, Paul-André: A „makro" felépítése a „mikroszinten" keresztül. Fredrik Barth és a microstoria. In: Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (szerk.): *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Debrecen, é. n. 71–87.

Rovács: Komárom DVD-ROM

Rovács Albin: Komárom, in: Borovszky Samu (szerk.): *Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Rubinstein: Education

W. D. Rubinstein: Education and the social origins of British Élites, 1880–1970. *Past and Present* 112 (1986) 163–207.

Salamon: Az 1741-iki

Salamon Ferenc: *Az 1741-iki koronázás*. In: *Salamon Ferencz kisebb történelmi dolgozatai*. Második kiadás, Budapest, 1889. 34–182.

Sándor: Író és társadalom

Sándor István: *Író és társadalom. Fejezet a magyar felvilágosodás irodalomtörténetéből. I. Főúr és nemes.* Budapest, 2012. [Eredetileg: 1945.]

Sashalmi: Abszolutizmus

Sashalmi Endre: Az abszolutizmus: Az abszolút monarchia elmélete. In: Képes György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Budapest, 2011. 13–67.

Schiller: Az örökös főrendiség

Schiller Bódog: *Az örökös főrendiség eredete Magyarországon*. Budapest, 1900.

Schmale: Constitution

Wolfgang Schmale: Constitution, Constitutionnel, in: *Handbuch politischer–sozialer Grundbegriffe in Frankreich, 1680–1820.* Hrsg. Rolf Reichardt–Eberhard Schmitt. Heft 12. München, 1992. 31–64.

Schück: Early Swedish representation

Hermann Schück: Early Swedish representation: Instrument or opponent of the government? *Parliaments, Estates and Representation* 8 (1988) 23–29.

Scott–Simms (szerk.): Cultures of Power

Hamish Scott – Brendan Simms (szerk.): *Cultures of Power in Europe during the Long Eighteenth Century.* Cambridge, 2007.

Sebők: Alispánok

Sebők Richárd: Az 1758–1848 közötti tiszti címtárak alispáni adatai és azok forrásértéke. Kézirat. Budapest, 2014. Ez úton köszönöm meg a szerzőnek, hogy felhasználását lehetővé tette számomra.

Sebők: Ítélőmesterek

Sebők Richárd: A XVIII. századi országgyűléseken résztvevő ítélőmesterek prozopográfiai elemzése. Kézirat. Budapest, 2009. (Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Történeti Intézet.)

Sebők: Hivatali pályafutások

Sebők Richárd: Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. századi végi Magyarországon.* Budapest, 2012. 15–50.

Sebők: Professzionalizáció

Sebők Richárd: Professzionalizáció az igazságszolgáltatásban. A Királyi Kúria köznemes bíráinak példáján. *Századok* 150 (2016) 945–965.

Seres: A „szatmári békesség”

Seres István: A „szatmári békesség” és írója. Adatok Pulyai János életéhez. *Századok* 146 (2012) 913–935.

Shapiro: 1599

James Shapiro: *1599. A Year in the Life of William Shakespeare.* London, 2005.

Siebmacher’s Wappenbuch DVD-ROM

J. Siebmacher’s grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch genealogischen Erläuterungen. Vierten Band fünfzehnte Abtheilung. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone. Bearbeitet von Géza von Csergheö. (Heft 1–7 unter Mit-Redaction des Iván von Nagy.) Nürberg, 1893. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Skinner: Jelentés és megértés

Quentin Skinner: Jelentés és megértés az eszmetörténetben. In: Horkay-Hörcher Ferenc (szerk.): *A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe. John Dunn, John G. A. Pocock, Quentin Skinnner és Richard Tuck tanulmányai*. Pécs, 1997. 7–53.

Somogyi: Vasvármegye DVD-ROM

Somogyi József: Vasvármegye önkormányzata és közigazgatása. Átnézték Bezerédy Viktor és Thallóczy Lajos, in: Borovszky Samu (szerk.): *Vas vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Soós: A Habsburg-kormányzat

Soós István: A Habsburg-kormányzat és a magyar rendek 1812 és 1825 között. *Történelmi Szemle* 49 (2007) 91–118.

Stollberg-Rilinger: Alte Kleider

Barbara Stollberg-Rilinger: *Des Kaisers alte Kleider. Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches.* München, 2008.

Stollberg-Rilinger (szerk.): Was heisst?

Was heisst Kulturgeschichte des Politischen? Hrsg. Barbara Stollberg-Rilinger. Berlin, 2005.

Stone: Prosopograhy

Lawrence Stone: Prosopography. In: uő: *The past and the present revisited*. London–New York, 1987. 45–73.

Stone–Stone: An Open Elite?

Lawrence Stone – Jeanne C. Fawtier Stone: *An Open Elite? England, 1540–1880.* Oxford 1984.

Strada: Izdenczy

Strada Ferenc: Izdenczy József, az Államtanács első magyar tagja. *Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* 10 (1940) 54-149.

Sutherland: The Vendée

Donald Sutherland: The Vendée Unique or Emblematic? In: Keith Michael Baker (ed.): *The Terror* (= The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Volume 4.) Oxford – New York - Tokyo, 1994. 99–114.

Sümeghy–Dominkovits: Sopron vármegye követei

Sümeghy Dezső – Dominkovits Péter: Sopron vármegye követei a rendi országgyűléseken, 1580–1847. *Arrabona* 45 (2007) 2. szám 7–31.

Swann: Silence

Julien Swann: ’Silence, respect obedience’: political culture in Louis XV’s France. In: Scott–Simms (szerk.): *Cultures of Power* 225–248.

P. Szabó: Hétszemélyes tábla

P. Szabó Béla: A hétszemélyes tábla ülésszakának megnyitásával kapcsolatos ceremóni a 18. század második felében. Jogtörténeti Szemle 22 (2007) különszám 198–204.

Szabó M.: Diszkurzív politikatudomány

Szabó Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések.* Budapest, 2003.

Szakály: Egy vállalkozó főnemes

Szakály Orsolya: *Egy vállalkozó főnemes. Vay Miklós báró (1756-1824).* Budapest, 2003.

Szalay–Baróti: A magyar nemzet története

Szalay József: *A magyar nemzet története.* A millenium alkalmából átdolgozta és ujból sajtó alá rendezte Baróti Lajos. Budapest, é. n.

Szántay: Kerületi biztosok

Szántay Antal: II. József kerületi biztosai. *Századok* 148 (2014) 1170–1185.

Szekfű: Magyar történet

Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet* VI. kötet: A tizennyolcadik század. Budapest, é. n. (A kötet szerzője Szekfű Gyula.)

Szemere: Nemzetgazdaság II.

Szemere Attila: A nemzetgazdaság történetéhez hazánkban a múlt században. Második közlemény. *Századok* 17 (1885) 469–481.

Szemethy: Bárói és grófi

Szemethy Tamás: Bárói és grófi rangemelések Magyarországon, 1720–1799. Kézirat. Budapest, 2011. (Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Történeti Intézet.)

Szemethy: Rangemelésben részesült

Szemethy Tamás: Rangemelésben részesült új főrendek a 18. században. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 299–317.

Szemle 1912

Történetiirodalmi szemle [!]. *Századok* 46 (1912) 548–558.

Szentkláray: Közállapotok

Szentkláray Jenő: Közállapotok Csanád vármegyében a török uralom után. *Századok* 26 (1892) 107–130.

Szijártó: Adómegajánlási jog

Szijártó M. István: A magyar rendek adómegajánlási joga és a 18. századi adómegajánlási rend kialakulása. *Történelmi Szemle* 46 (2004) 241–295.

Szijártó: A diéta

Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792.* Budapest, 2005.

Szijártó: A diéta 2. kiadás

Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792.* Második, javított kiadás. Keszthely, 2010.

Szijártó: Nemesi társadalom

Szijártó M. István: *Nemesi társadalom és politika, Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*. Budapest, 2006.

Szijártó: Hivatali karrierek

Szijártó M. István: Hivatali karrierek a 18. századi vármegyékben. *Századok* 148 (2014) 1273–1296.

Szijártó: Hivatalviselő elit

Szijártó M. István: Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében. In: *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére.* Szerk. Hermann István – Karlinszky Balázs. Veszprém 2010. 445-466.

Szijártó: A kora újkori I.

Szijártó M. István: A kora újkori magyar rendiség az újabb szakirodalomban I. *Aetas* 24 (2009) 3. szám 83-111.

Szijártó: A kora újkori II.

Szijártó M. István: A kora újkori magyar rendiség az újabb szakirodalomban II. *Aetas* 24 (2009) 4. szám 111-138.

Szijártó: A kosellecki „nyeregidő”

Szijártó M. István: A kosellecki „nyeregidő” a 18. század végi magyar politikában. In: Hermann István (szerk.): *Padányi Biró Márton veszprémi püspök emlékezete*. Veszprém, 2014. 5–24.

Szijártó: The Rákóczi Revolt

István M. Szijártó: The Rákóczi Revolt As a Successful Rebellion. In: László Péter – Martyn Rady (eds.): *Resistance, Rebellion and Revolution in Hungary and Central Europe: Commemorating 1956.* London, 2008. 67–76.

Sziklay: Egy felvidéki

Sziklay László: Egy felvidéki családi emlékkönyv a XIX. század elejéről. *Századok* 76 (1942) 65–85.

dc_1391_17

Szilágyi A.: Békés vármegye

Szilágyi Adrienn: Békés vármegye nemességének társadalomtörténeti vizsgálata a 18-19. században. PhD értekezés. Műhelyvitára készült változat. Kézirat, 2015. (Ez úton köszönöm a szerzőnek, hogy kézirata felhasználását lehetővé tette.)

Szilágyi M.: Szöveg és forrás

Szilágyi Márton: A Fogságom naplója mint szöveg és mint forrás. *Korunk* 3. folyam 19 (2008) 5. szám 97–104.

Szilágyi S.: Történeti följegyzések

Történeti följegyzések, 1451–1752. Közli Szilágyi Sándor. *Magyar történelmi tár. A történeti kútfők ismeretének előmozdítására* 6. kötet. Pest, 1859. [szerkesztő nélkül] 83–100.

Szily: A Perneszy család DVD-ROM

Szily Jenő: Az osztopáni Perneszy család somogyi örökösei. *Turul* 1900 2. szám. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Szinnyei: Magyar írók IV.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. kötet. Budapest, 1896.

Szirmay: Magyarország szóképekben

Szirmay Antal: *Magyarország szóképekben (Hungaria in parabolis).* Fordította Vietórisz József. Sajtó alá rendezte Csörsz Rumen István. Kriterion: Kolozsvár, 2008.

Szlavikovszky: Magyarországi diákok

Szlavikovszky Beáta: *Magyarországi diákok itáliai egyetemeken, 1526–1918. I. rész. Gli studengi ungheresi in Italia dal 1526 al 1918. I. parte*. Budapest, 2007. [= Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 16.]

Szluha: Nyitra vármegye

Szluha Márton: *Nyitra vármegye nemes családai* I–II. kötet. Budapest, 2003–2005.

Szűcs Zoltán Gábor: Magyar protokonzervatívok

Szűcs Zoltán Gábor: Magyar protokonzervatívok. *Kommentár* 4 (2009) 4. szám 17–31.

Szűcs Zoltán Gábor: Kazinczy

Szűcs Zoltán Gábor: „Reménységtől s félelemtől szabad lélek”. Diszkurzív politikai esettanulmány Kazinczy Ferencről és a működő rendi alkotmány korána politikai kultúrájáról. *Irodalomtörténet* 113 (2009) 428–461.

Szűcs Zoltán Gábor: Természet, jog, teológia

Szűcs Zoltán Gábor: Természet, jog, teológia. Egy fejezet a politikai diskurzus történetéből a 18. századi Magyarországon *Aetas* 26 (2011) 2. szám 99–115.

Szűcs Jenő: Nemzet és történelem

Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem. Tanulmányok*. Budapest, 1974.

Takáts: A csinosodás

Takáts József: A csinosodás politikai nyelve. In: Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás.” Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig.* Debrecen, 2013. 149–159.

Takáts: Politikai beszédmódok

Takáts József: Magyar politikai beszédmódok a XIX. század elején. A keret. In: Szajbély Mihály: *Mesterek, tanítványok. Ünnepi tanulmánykötet Csetri Lajos tiszteletére*. Budapest, 1999. 224–248.

Takáts: Politikai eszmetörténet

Takáts József: *Modern magyar politikai eszmetörténet.* Budapest, 2007.

Takáts: Politikai nyelvek

Takáts József: Politikai nyelvek a „Nemzeti hagyományok”-ban. *Holmi* 23 (2011) 1088–1096.

Tar: Magyarországi diákok

Tar Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1694–1789. Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen, 1694–1789*. Budapest, 2004. [= Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11.]

Téglás: A történeti pasquillus

Téglás J. Béla: *A történeti pasquillus a magyar irodalomban*. Szeged, 1928.

Thaly: Az 1683-iki

Az 1683-iki táborozás történetéhez (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám tábornokok levelezéseiből) Első közlemény. Közli Thaly Kálmán. *Történelmi Tár* 10 (1887) [évfolyammegjelölés nélkül] 102–128.

Thaly: Balassa Bálint

Thaly Kálmán: Balassa Bálint és újon fölfedezett versei. *Századok* 9 (1875) 1–33.

Thaly: Dunántúli hadjárat II.

Thaly Kálmán: Dunántúli hadjárat 1707-ben. Hadtörténelmi tanúlmány[!]. Második közlemény. *Századok* 13 (1879) 365–397.

Thaly: Éremtani adalék

Éremtani adalék a rézpoltúrák és libertások érczanyagához. Eredetiről közli Thaly Kálmán. *Századok* 15 (1881) 776.

Thaly: Gyürky Ádám

Thaly Kálmán: Gyürky Ádám temetési zászlaja 1704-ből. *Századok* 3 (1869) 133–134.

Thaly: Jávorka Ádám II.

Thaly Kálmán: Jávorka Ádám ezredes s a gr. Forgách- és Rákóczi-levéltár. (Vázlat a Rákóczi-emigratio történetéből) Második közlemény. *Századok* 22 (1888) 389–411.

Thaly: A Klobusiczky-levéltár

A gróf Klobusiczkyak zétényi levéltára. Közli Thaly Kálmán. *Történelmi Tár* 18 (1895) [évfolyammegjelölés nélkül] 1–31.

Thaly: Koháry István

Koháry István rabsága történetéhez. (Újabb adatok.) Közli Thaly Kálmán. *Századok* 6 (1872) 238–259.

Thaly: A lőcsei bizottság

A lőcsei bizottság jelentései 3. Thaly Kálmán jelentése szab. kirl. Lőcse városa levéltárának Rákóczi-kori okmányairól, különös tekintettel a város 1709–1710-ediki ostromára. *Századok* 6 (1872) 579–622.

Thaly: Munkácsi leltárak

Munkácsi leltárak s udvartartási iratok (1680–1701). Közli: Thaly Kálmán. *Történelmi Tár*, új folyam 1 (1900) 321–384.

Thaly: Művelődéstörténeti adatok

Művelődéstörténeti adatok a hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferencz udvarában és korában (1706 – 1711). Negyedik és befejező közlemény. Közli: Thaly Kálmán. *Történelmi Tár* 6 (1883) [évfolyammegjelölés nélkül] 375–406.

Thaly: Az Rába

Az Rába rectificatiójáról való determinatió, 1699. Közli Thaly Kálmán. *Történelmi Tár* 8 (1885) [évfolyammegjelölés nélkül] 154–164.

Thaly: Radvánszky és Csáky

Thaly Kálmán jelentése a Radvánszky- és gr. Csáky (szepesmindszenti) levéltárak Rákóczi-korai adatairól. *Századok* 9 (1875) 83–102.
102.

Thaly: I. Rákóczi Ferencz

Thaly Kálmán: I. Rákóczi Ferencz halála és temetése. *Századok* 7 (1873) 661–687.

Thaly: A szécsényi szövetséglevél

Thaly Kálmán: A szécsényi országos szövetséglevél a hg. Czartoryski által 1870-ben a magyar tud. Akadémiának ajándékozott eredeti példányról közölve. *Századok* 4 (1870) 337–348.

dc_1391_17

Thaly: Thököly codicillusa

Thaly Kálmán: Thököly Imre codicillusa. *Századok* 8 (1874) 582–584.

E. P. Thompson: Az angol munkásosztály

E. P. Thompson: *Az angol munkásosztály születése*. Budapest, 2007.

E. P. Thompons: The making

E. P. Thompson: *The making of the English working class.* Harmondsworth, 1980. (Első kiadás: 1963.)

F. M. L. Thompson: Aristocracy

F. M. L. Thompson: Aristocracy, Gentry, and the Middle Classes in Britain, 1750–1850. In: Adolf M. Birke – Lothar Kettenacker (eds.): *Bürgertum, Adel und Monarchie. Wandel der Lebensformen im Zeitalter des bürgerlichen Nationalismus. Middle Classes, Aristocracy and Monarchy. Patterns of Change and Adaptation in the Age of Modern Nationalism*. München–London–New York–Paris 1989. 15–35.

Timon: Alkotmány- és jogtörténet

Timon Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére.* Hatodik kiadás. Budapest, 1919. (Első kiadás: 1902.)

Tocqueville: A régi rend

Alexis de Tocqueville: *A régi rend és a forradalom*. Budapest, 1994.

Tomka: A „befejezetlen 20. század”

Tomka Béla: A „befejezetlen 20. század” és a „csonka 20. század.” A jelenkori európai és magyar történelem periodizációjáról. *Aetas* 25 (2010) 4. szám 97-106.

Torre: Ritual and Jurisdiction

Angelo Torre: Ritual and Jurisdiction in Northern Italy (Seventeenth and Eighteenth Centuries). In: Margo Kitts – Bernd Schneidermuller – Gerald Schwedler és mások (szerk.): *Ritual Dynamics and the Science of Ritual*. Vol. III: State, Power, and Violence. Wiesbaden, 2010. 317–346.

Tóth E.: A belsősomogyi református

Tóth Endre: *A belsősomogyi református egyházmegye Mária Terézia korában*. [= Csurgói Könyvtár XV. kötet] Kaposvár, 1940.

Tóth I. Gy.: Három ország

Tóth István György: *Három ország – egy haza*. [= Magyarország krónikája VII. kötet] Budapest, 1992.

Trencsényi: A politika nyelvei

Trencsényi Balázs: *A politka nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok*. Budapest, 2007.

Trócsányi: A szatmári békétől

Trócsányi Zsolt: A szatmári békétől a számkivetésig (1711–1752). In: Rúzsás Lajos – Trócsányi Zsolt – Bodolay Géza – Kiss József – Pölöskey Ferenc: A pápai kollégium története. Budapest, 1981. 45–86.

Turbuly: Zala közigazgatási feladatai

Turbuly Éva (1985–1986), Zala megye fontosabb közigazgatási feladatai a XVIII. század első évtizedeiben. I. rész. In: Degré Alajos, Halász Imre (szerk.): *Zalai Gyűjtemény 21. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1984–1985*, Zalaegerszeg, 1985. 33–49.; II. rész: In: Halász Imre (szerk.): *Zalai Gyűjtemény 22. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból, 1986*. Zalaegerszeg, 1986. 95–109.

Tusor: Felekezetszerveződés

Tusor Péter: Felekezetszerveződés a kora újkorban. *Vigilia* 73 (2008) 1. szám 12–18.

Tuza: Egy elfeledett

Tuza Csilla: Egy elfeledett 18. századi karrier: Galánthai Fekete György életútja. Vázlat egy készülő életrajzhoz. *Századok* 140 (2006) 1519–1529.

Upton: Absolutism

Anthony Upton: Absolutism and the Rule of Law: The Case of Karl XI of Sweden *Parliaments, Estates and Representation* 8 (1988) 31–46.

Upton: Charles XI

Anthony Upton: Charles XI and the Swedish Estates 1680-1693. *Parliaments, Estates and Representation* 22 (2002) 71–88.

Vaderna: Hamvvévő

Vaderna Gábor: A Hamvvévő filozófiája. A Hitel-vita eszmetörténeti helyéhez. *Századvég* 15 (2010) 55. szám [új folyam] 43–81.

Vaderna: Nevelés

Vaderna Gábor: Nevelés és Bildung. A Dessewffy család és a gyermeknevelés a 19. század első felében. *Sic itur ad astra* 20 (2009) 59. szám 117–148.

Vajnági: Reichstag

Vajnági Márta: A Reichstag és a diéta. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 187–199.

Valensise: La constitution française

Marina Valensise: La constitution française. In: Keith Michael Baker (szerk.): *The Political Culture of the Old Regime.* (The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Volume 1.) Oxford – New York stb, 1987. 441-467.

Vámos: A távollévők követei az országgyűléseken

Vámos András: A távollévők követei a 18. századi országgyűléseken. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon*. Budapest, 2012. 51–75.

Vámos: A távollévők követei (szakdolgozat)

Vámos András: A távollévők követei a 18. századi országgyűléseken. Kézirat. Budapest, 2009. (Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Történeti Intézet.)

Vámos: A távollévők követeinek pályafutása

Vámos András: A távollévők követeinek pályafutása két állítás tükrében. In: Dobszay et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2014. 273–282.

Vámos: Töredékek a Kancelláriához

Vámos András: Töredékek a Kancelláriához. Kézirat. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy lehetővé tette számomra kézirata felhasználását.

Van Gelderen – Skinner: Introduction

Martin van Gelderen – Quentin Skinner: Introduction. In: uők (szerk.): *Republicanism. A Shared European Heritage.* I. Republicanism and Constitutionalism in Early Modern Europe. Cambridge University Press, 2002. 1–6.

M. Varga: A kontinuitás

M. Varga Benedek: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói Mária Terézia koronázási ünnepségén. *Metszetek* 3 (2014) 1. szám 117–130.

Varga E.: A királyi Curia

Varga Endre: *A királyi Curia, 1780–1850*. Budapest, 1974.

R. Várkonyi: „Ad pacem”

R. Várkonyi Ágnes: „Ad pacem universalem” vagy „fegyver által való meggyőzetés”, in: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790*. Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 231–252.

R. Várkonyi: Bercsényi Miklós

R. Várkonyi Ágnes: Bercsényi Miklós pátense a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 tavaszán. *Századok* 92 (1958) 222–231.

R. Várkonyi: Dunántúl

R. Várkonyi Ágnes: A Dunántúl felszabadítása 1705-ben. *Századok* 86 (1952) 397–436.

R. Várkonyi: Küzdelmek

R. Várkonyi Ágnes: Küzdelmek a korszerű magyar állam megteremtéséért. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790*. Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 203–229.

R. Várkonyi: Pozitivista történetszemlélet

R. Várkonyi Ágnes: A pozivitista történetszemlélet a magyar történetírásban I–II. Budapest, 1973.

R. Várkonyi: A szabadságharc kibontakozása

R. Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben (1703–1704 júl.) *Századok* 88 (1954) 15–73.

R. Várkonyi: Szabadságharc

R. Várkonyi Ágnes: Szabadságharc az állami önállóságért. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790*. Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 173–202.

R. Várkonyi: Társadalmi fejlődés

R. Várkonyi Ágnes: Társadalmi fejlődés és állami önállóság (Habsburg-abszolutizmus és független Magyarország). *Századok* 110 (1976) 1018–1051.

R. Várkonyi: Thaly

R. Várkonyi Ágnes: *Thaly Kálmán és történetírása*. Budapest, 1961.

Várkonyi G.: A magyar politikai elit

Várkonyi Gábor: A magyar politikai elit generációi az országegyesítés időszakában, 1663 – 1703. Gondolatok egy lehetséges kutatás vázlatához. In: Gerhard Péter – Koltai Gábor – Rácz Attila – V. László Zsófia (szerk.): *Rendszerváltás(ok) Magyarországon*. Budapest, 2010. 33–41.

Vegyes közlések

Vegyes közlések. *Századok* 38 (1904) 85–86.

Vende: Bazin DVD-ROM

Vende Aladár: Bazin, in: Borovszky Samu (szerk.): *Pozsony vármegye*. Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Vende: Pozsony vármegye községei DVD-ROM

Vende Aladár: Pozsony vármegye községei, in: Borovszky Samu (szerk.): *Pozsony vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Vende: Zemplén vármegye községei DVD-ROM

Vende Aladár: Zemplén vármegye községei, in: Borovszky Samu (szerk.*): Zemplén vármegye.* Budapest, é. n. (DVD-ROM kiadása: Arcanum DVD-könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, 2003.)

Veres: A tárnoki

Veres Miklós: *A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526–1849*. Budapest, 1968.

Vermes: Kulturális változások

Vermes Gábor: *Kulturális változások sodrában. Magyarország 1711 és 1848 között*. Budapest, 2011.

Vermes: Tradicionalizmus

Vermes Gábor: Tradicionalizmus és a modernitás hajnala a 18. századi Magyarországon. *Aetas* 20 (2005) 1-2. szám 214-215.

Völgyesi: Ősi alkotmány

Völgyesi Orsolya: Ősi alkotmány és törvényhozói szabadság. Versengő politikai nyelvek a polgári törvények vitájában az 1832–1836-os országgyűlésen. *Történelmi Szemle* 55 (2013) 401–424.

Vörös K.: A feudális megye

Vörös Károly: A feudális megye bürokráciája. *História* 10 (1988) 1. szám 14–16.

Vörös K.: A társadalmi fejlődés

Vörös Károly: A társadalmi fejlődés fő vonalai. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790*. Budapest, 1989. [= Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története IV. kötet] 675–731.

Wagner: 3 May, 1791

W. J. Wagner: 3 May, 1791 and the Polish Constitutional Tradition. *Parliaments, Estates & Representation* 15 (1995) 47–57.

Wasson: The House of Commons

Ellis Archer Wasson: The House of Commons, 1660–1945: Parliamentary Families and Political Elite. *English Historical Review* 106 (1991) 635–651.

Wellmann: Az udvari ember

Wellmann Imre: Az udvari ember. In: uő. (szerk.): *Barokk és felvilágosodás*. Budapest, 1941. [= Domanovszky Sándor (szerk.) Magyar művelődéstörténet IV. kötet] 279–306.

Wellmann: Barokk és felvilágosodás

Wellmann Imre: Barokk és felvilágosodás. In: uő. (szerk.): *Barokk és felvilágosodás*. Budapest, 1941. [= Domanovszky Sándor (szerk.) Magyar művelődéstörténet IV. kötet] 5–107.

Wellmann: A Rákóczi birtokok

Wellmann Imre: A Rákóczi birtokok sorsa. In: *Rákóczi emlékkönyv halálának kétszázéves fordulójára* II. Budapest, 1935.

Wellmann: Rendi állás

Wellmann Imre: Rendi állás és hivatali rang a XVIII. század eleji kormányhatóságokban. *Levéltári Közlemények* 18–19 (1940–1941).

Wertner: Kiadatlan oklevelek III.

Kiadatlan oklevelek. Harmadik és befejező közlemény. Közli Wertner Mór. *Történelmi Tár*, új folyam 10 (1909) 27–41.

V. Windisch: Kovachich

V. Windisch Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Budapest, 1998.

Zernack: Staatsmacht

Klaus Zernack: Staatsmacht und Ständefreiheit. Politik und Gesellschaft in der Geschichte des östlichen Mitteleuropa. In: Weczerka (szerk.): *Stände*.

Zimmermann: Adalékok

Adalékok II. Rákóczi Ferencz felkeléséhez Szabolcsvármegye levéltárából. Befejező közlemény. *Történelmi Tár*, új folyam 11 (1910) 7–51.

Zsilinszky: Az 1708-ki

Zsilinszky Mihály: *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*. (Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1888. máj. 7-ki ülésén.) Budapest, 1888.

Zsilinszky: Csongrádvármegye IV.

Zsilinszky Mihály: Csongrádvármegye főispánjai. Tekintettel a vármegyei rendszer fejlődésére. Negyedik közlemény. *Századok* 26 (1892) 811–830.

Zsilinszky: Az országgyűlések vallásügyi

Zsilinszky Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformatiotól kezdve.* IV. kötet: 1687–1712. Budapest, 1897.

Zsilinszky: A szécsényi convent

Zsilinszky Mihály: A szécsényi convent történetéhez. Első közlemény. *Történelmi Tár* 9 (1886) [évfolyammegjelölés nélkül] 353–368.

Ábrák

1. ábra

Deseő Ádám pályája

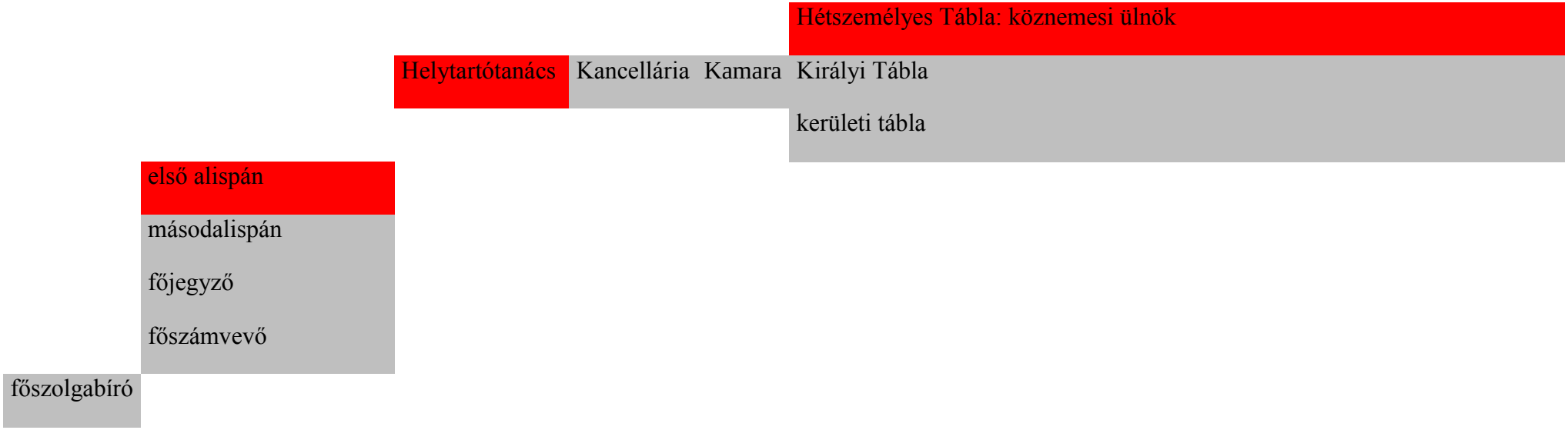
2. ábra

Deseő József pályája

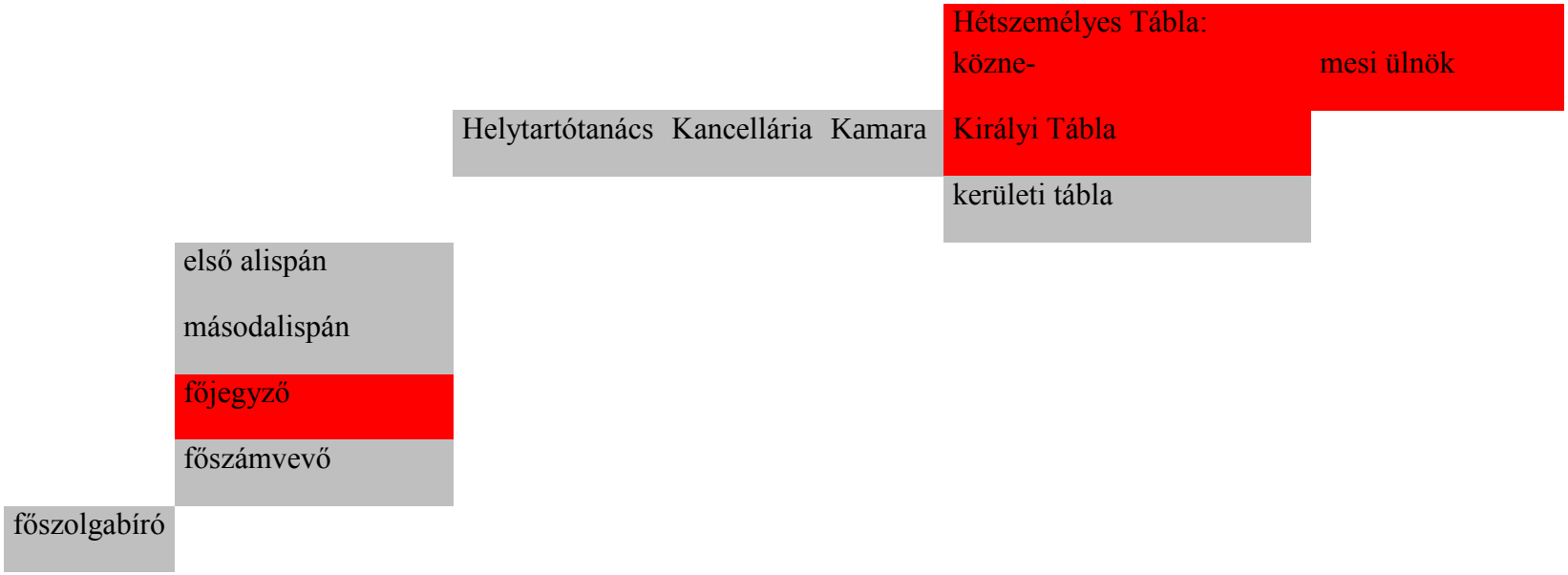
3. ábra

Festetics Kristóf pályája

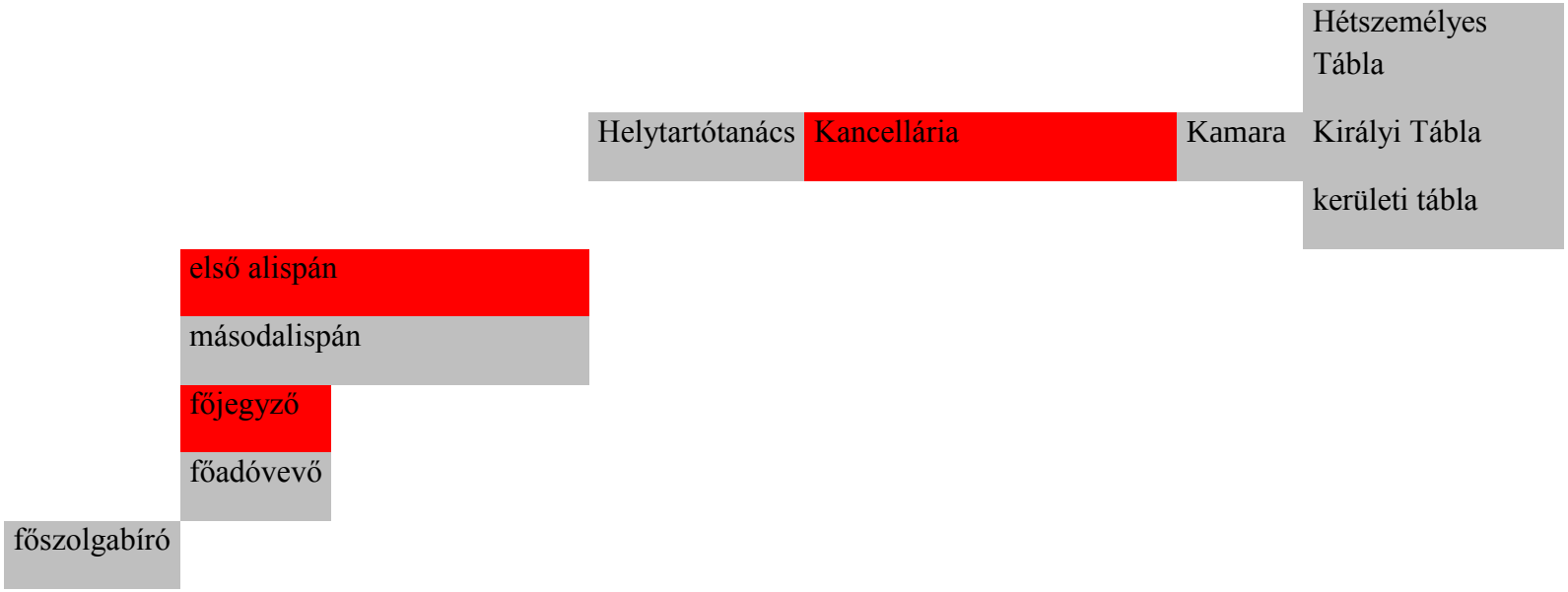
4. ábra

Niczky György pályája

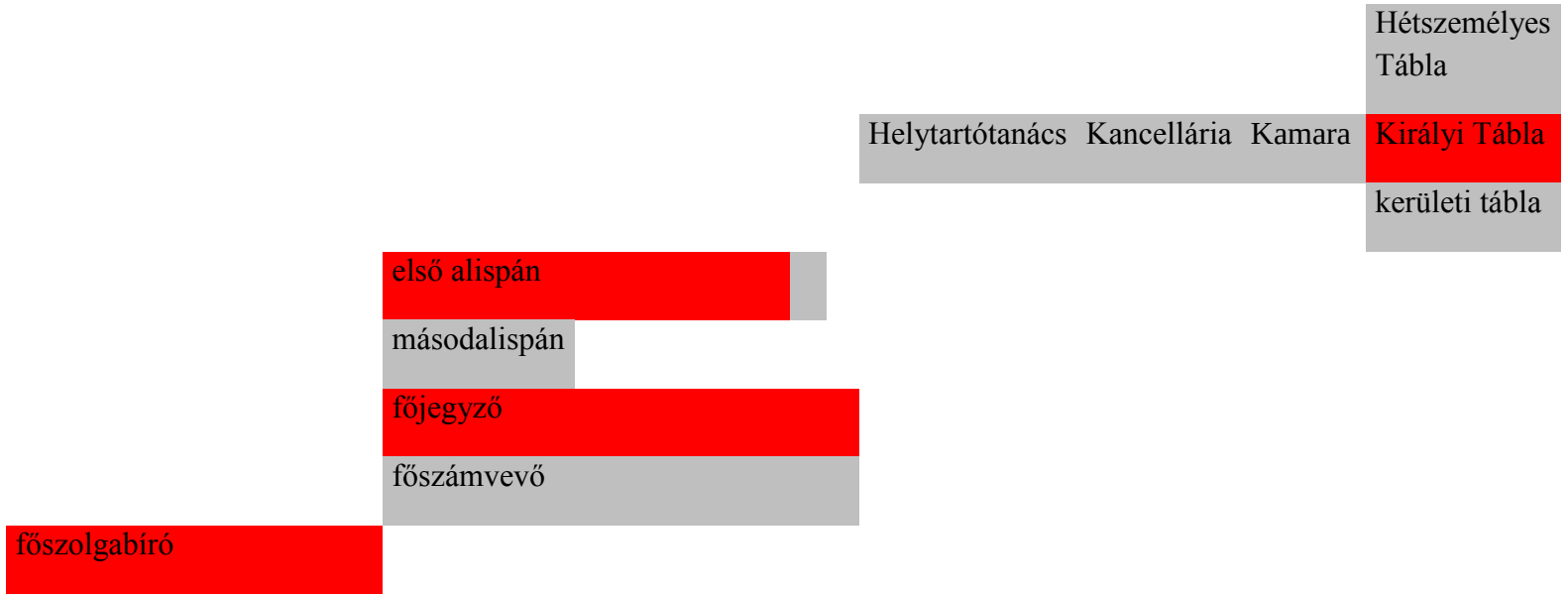
5. ábra

Somssich Antal pályája

6. ábra

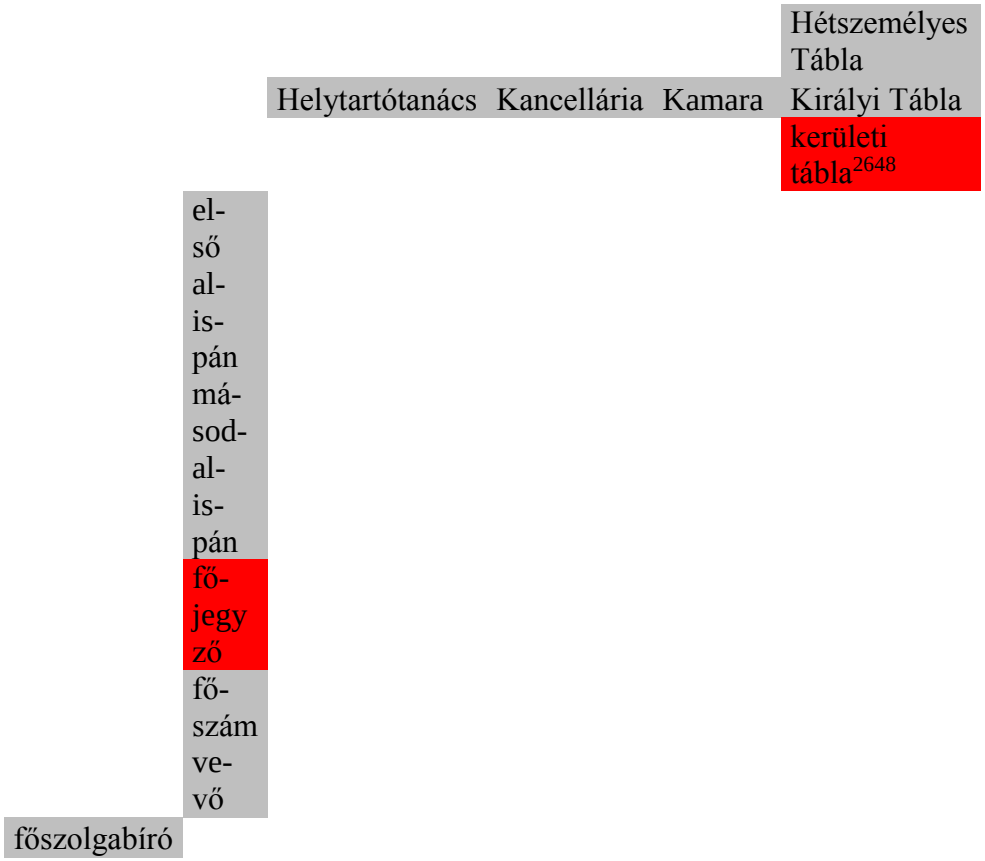
Tallián János pályája

dc_1391_17

7. ábra

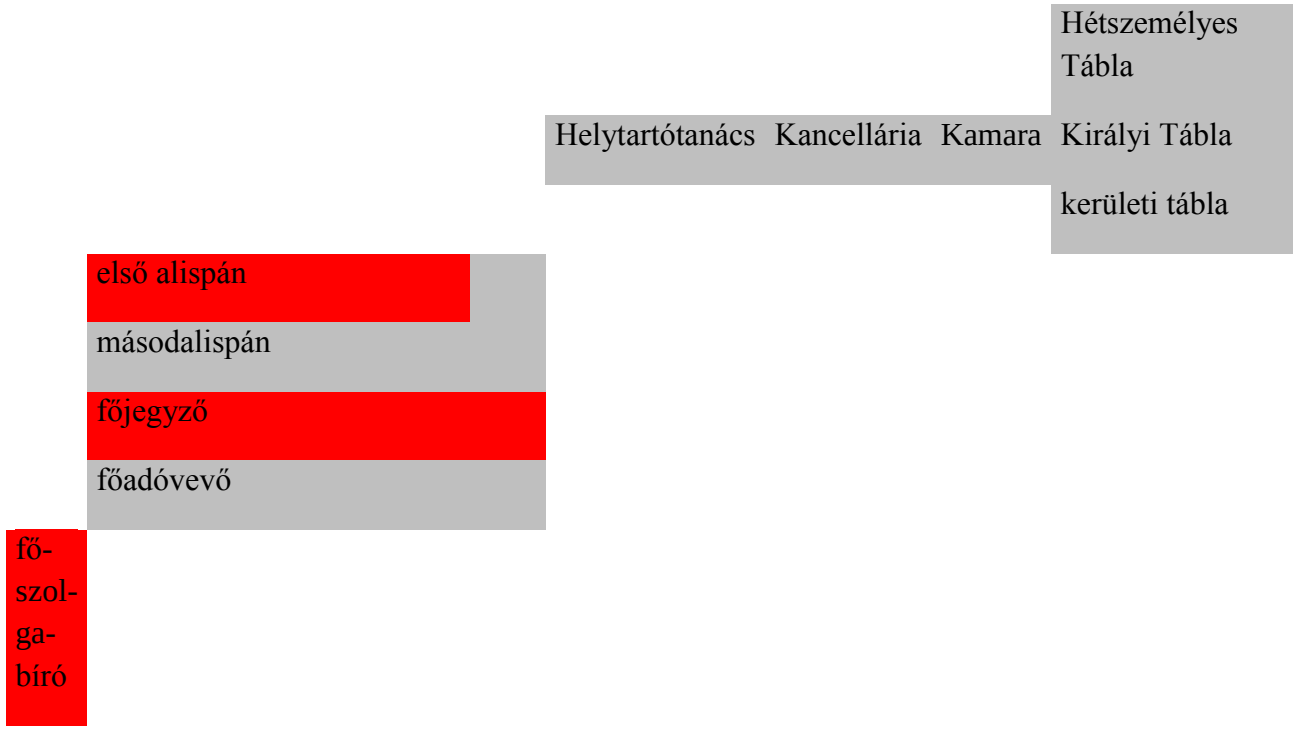
Tallián Antal pályája

[2648] A kerületi táblánál eltöltött hivatali időszak hossza bizonytalan.

8. ábra

Szalapataki Nagy János pályája

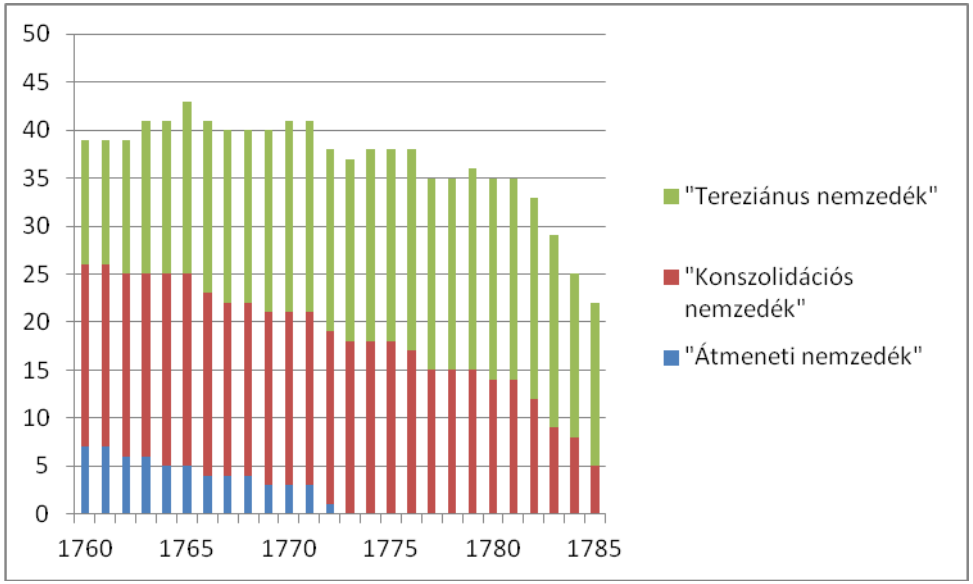
9. ábra

Alsószilvágyi Gaál László pályája

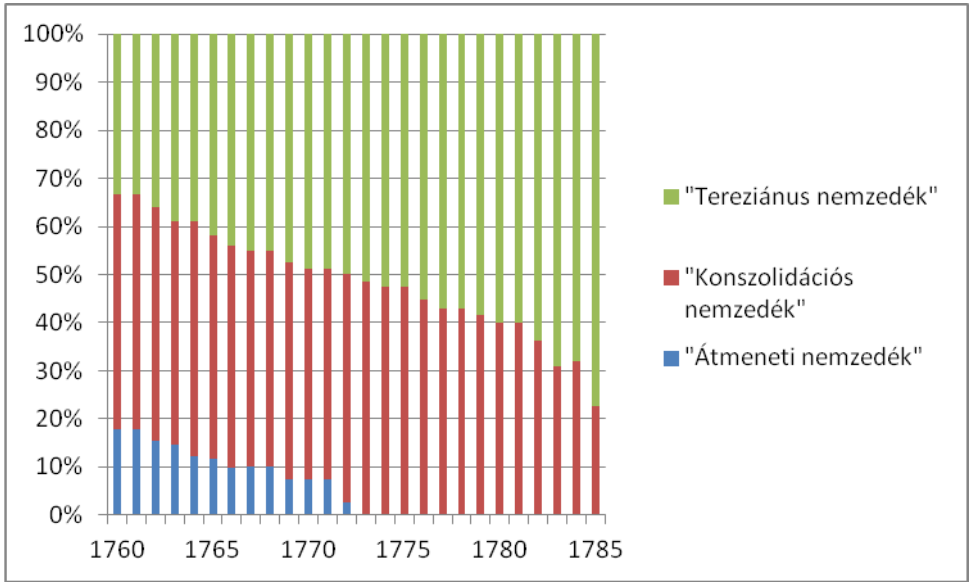
10. ábra

A „professzionális” tisztviselők létszáma a Kúria, a Kancellária, a Kamara és a Helytartótanács vezető posztjain nemzedékek szerint (1760–1785)

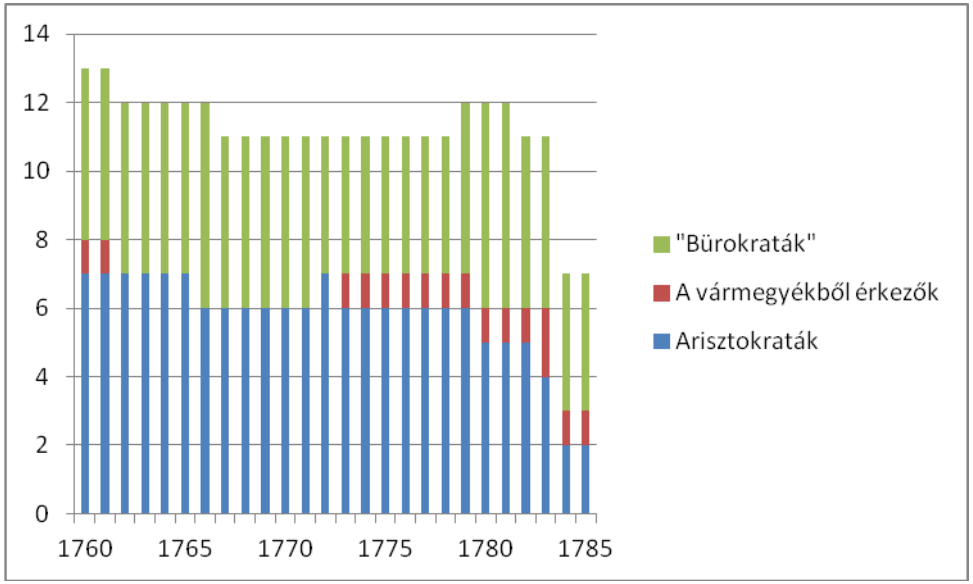
11. ábra

Az egyes nemzedékekhez tartozók aránya a Kúria, a Kancellária, a Kamara és a Helytartótanács vezető posztjain a „professzionális” tisztviselők között (1760–1785)

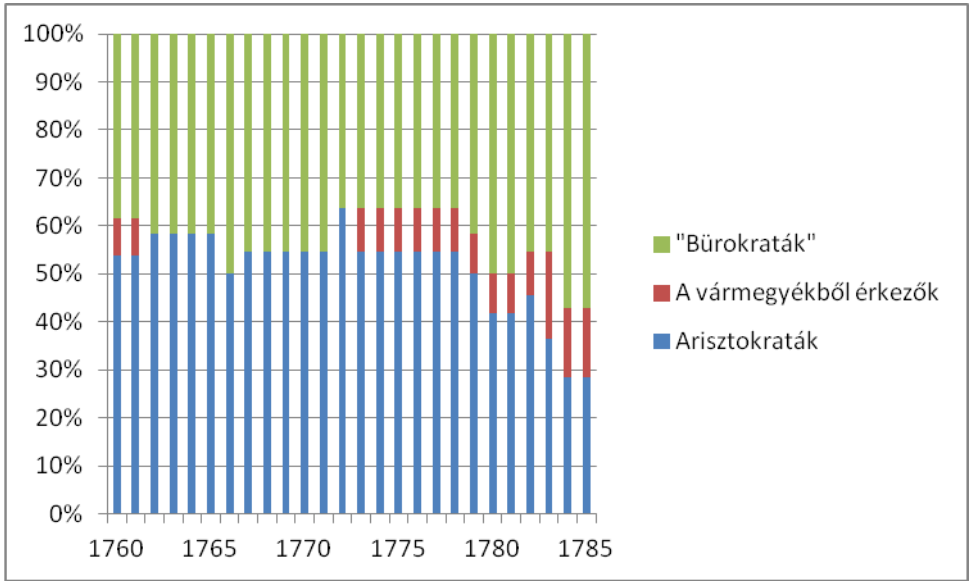
12. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” száma a Helytartótanács „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

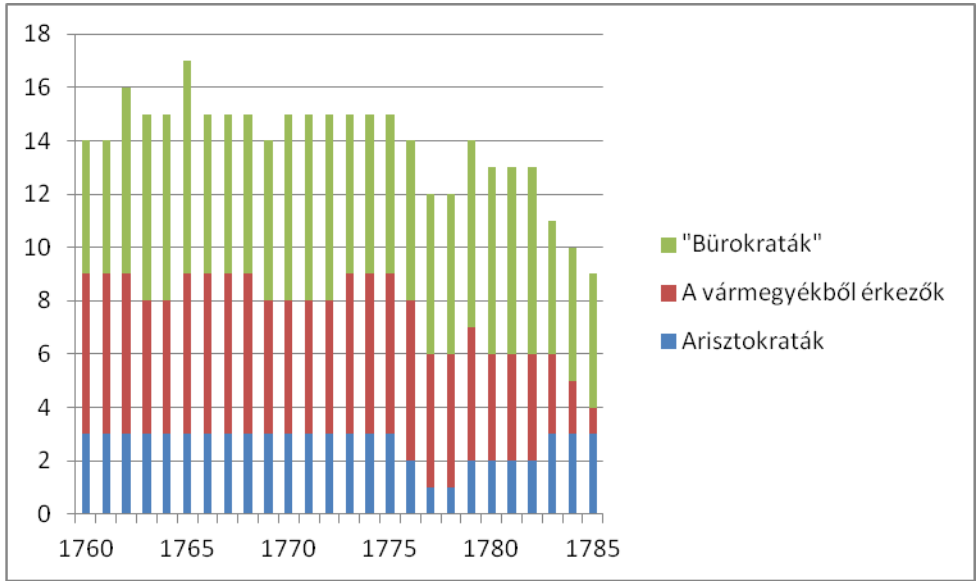
13. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” aránya a Helytartótanács „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

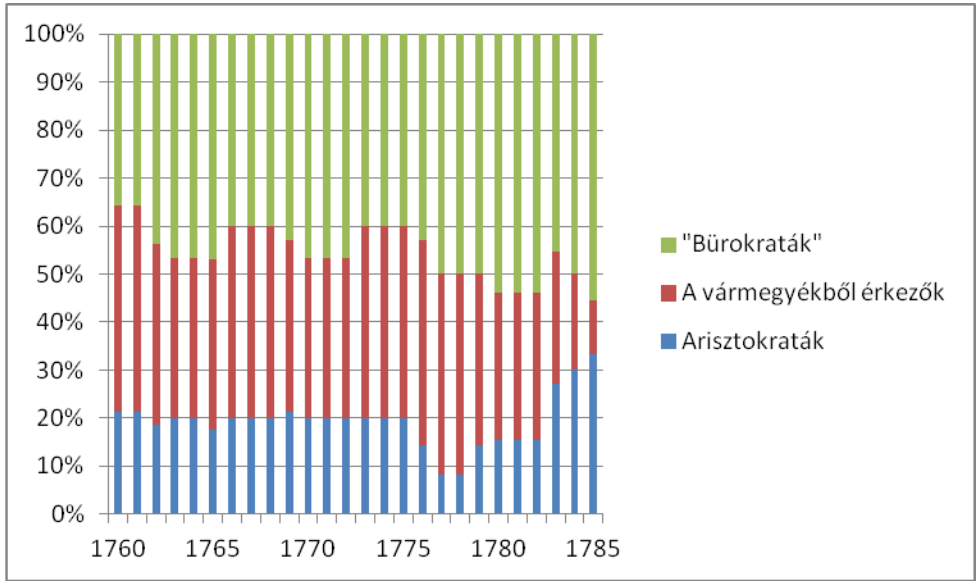
14. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” száma a Kúria „professzionális” hivatalviselőnek tekinthető bírái között (1760–1785)

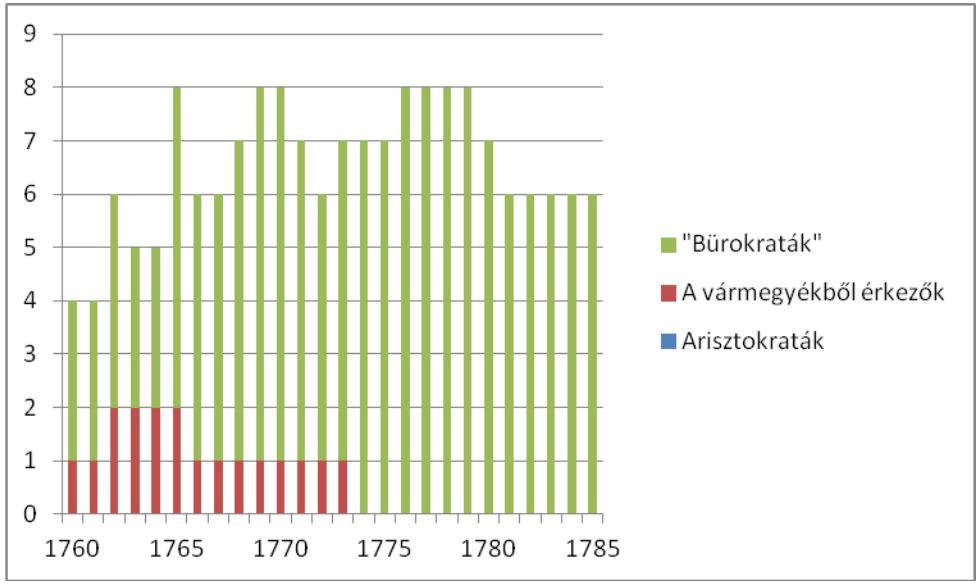
15. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” aránya a Kúria „professzionális” hivatalviselőnek tekinthető bírái között (1760–1785)

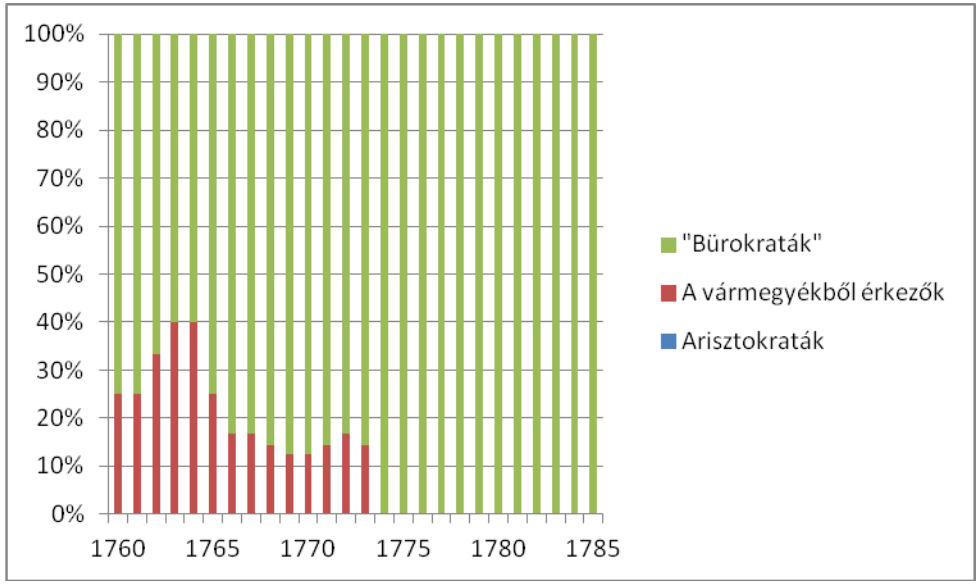
16. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” száma a Kancellária „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

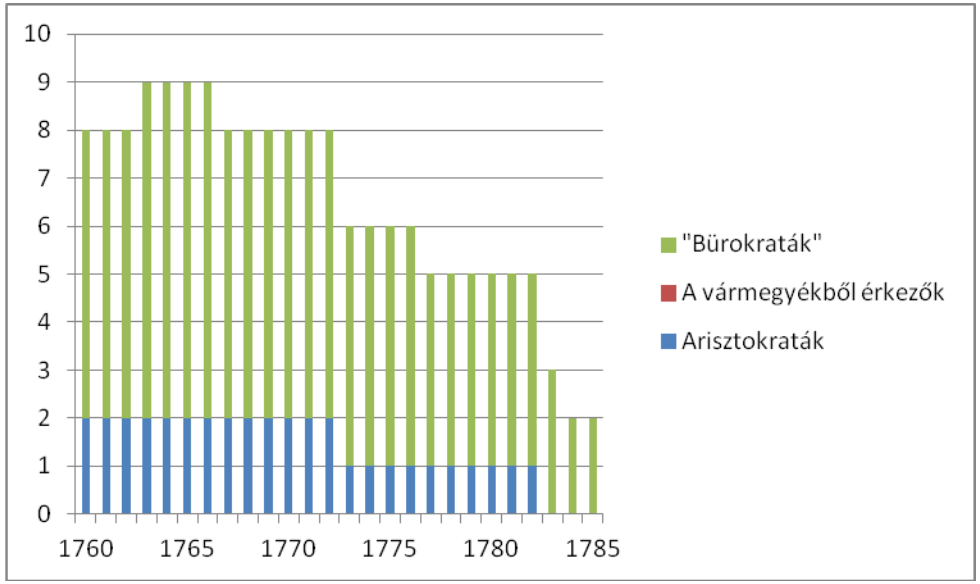
17. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” aránya a Kancellária „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

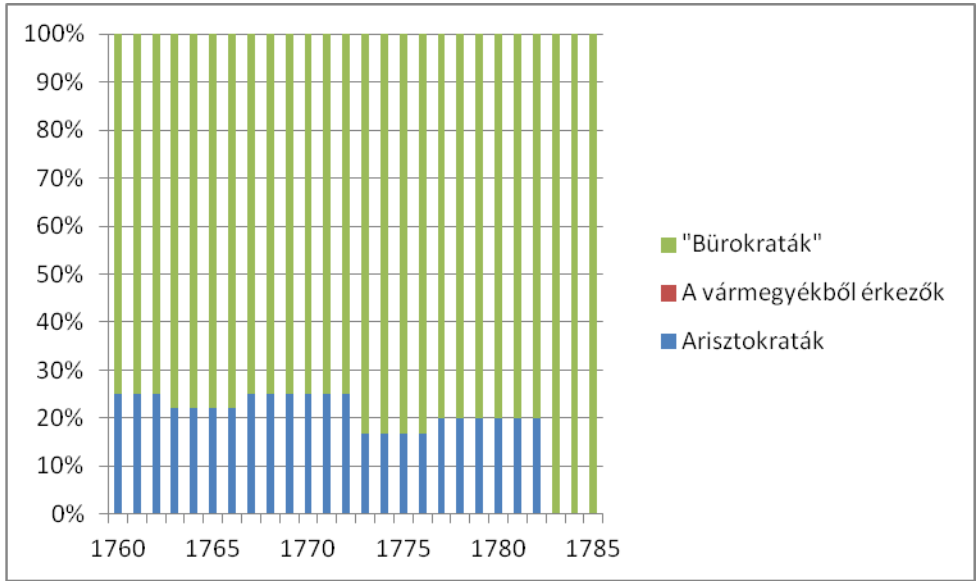
18. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” száma a Magyar Kamara „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

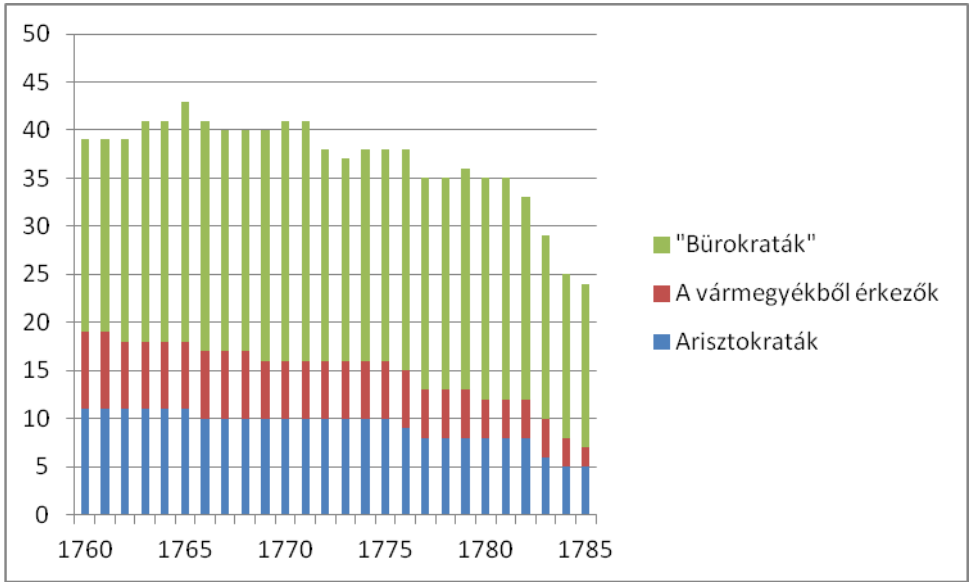
19. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” aránya a Magyar Kamara „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

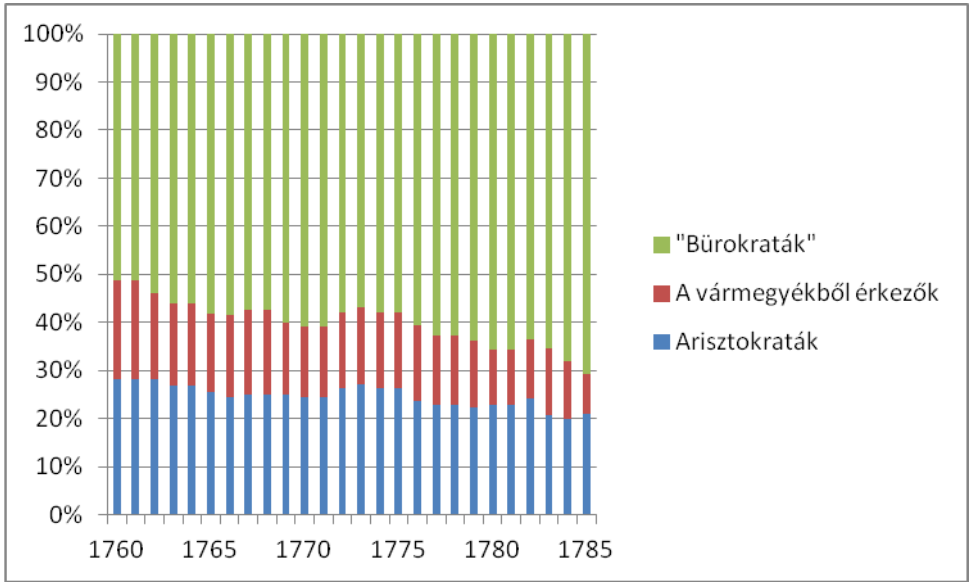
20. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” száma a Helytartótanács, a Kúria, a Kancellária és a Magyar Kamara „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

21. ábra

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” aránya a Helytartótanács, a Kúria, a Kancellária és a Magyar Kamara „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

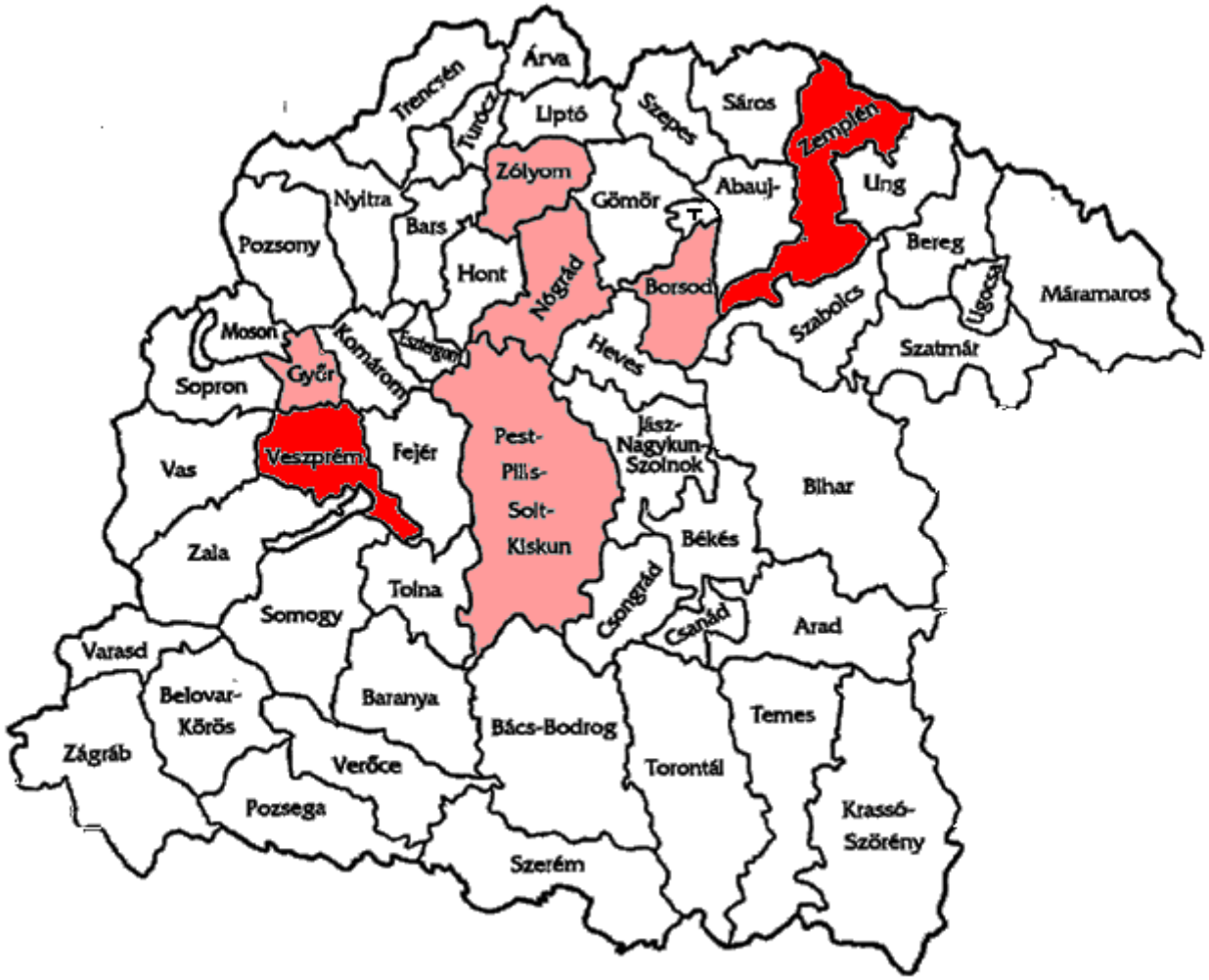
Térképek

1. térkép: A két ellenzéki vezérszónok vármegyéje (1751)

dc_1391_17

2. térkép: Az ellenzéki szónokok első és második vonala által képviselt vármegyék (1751)

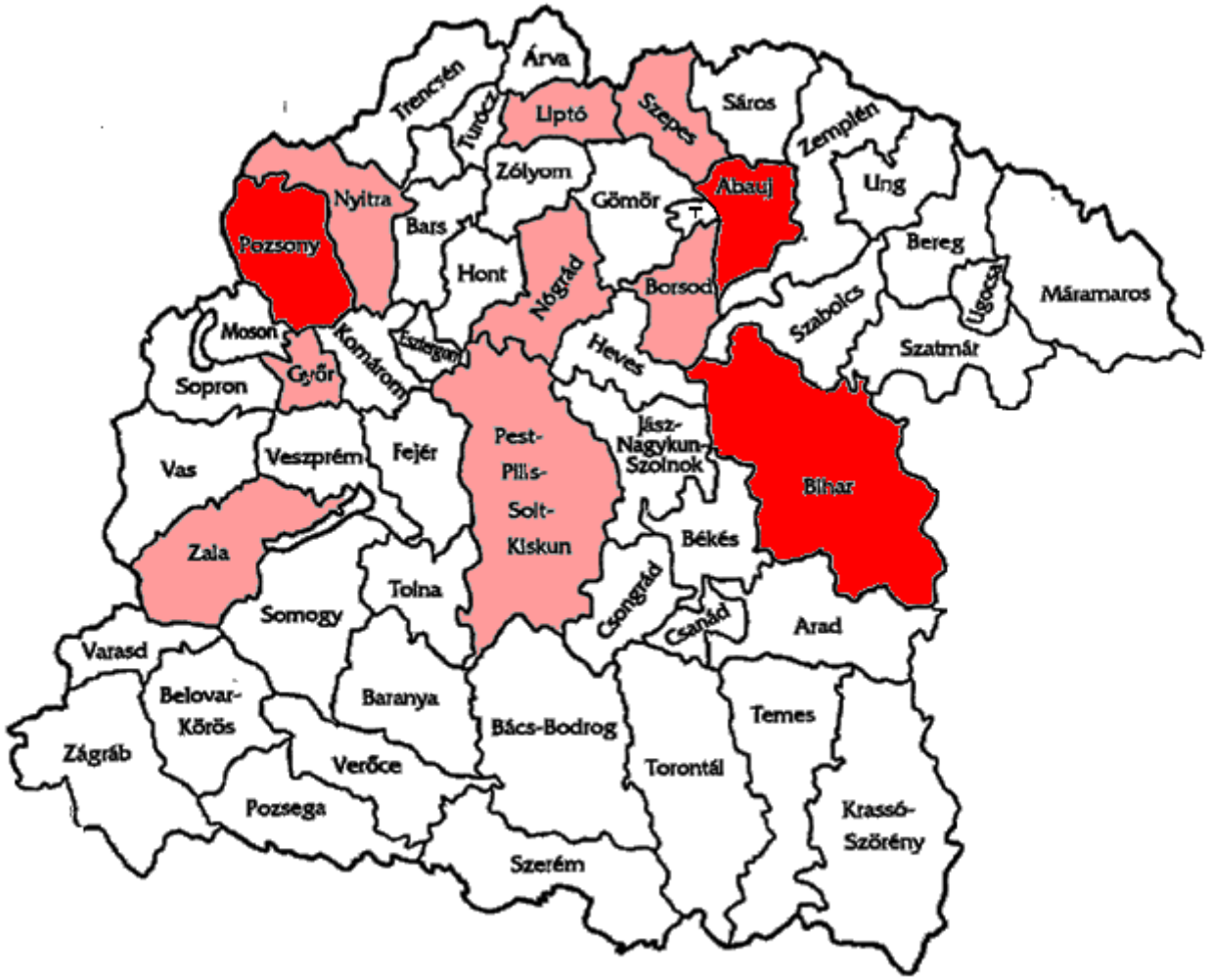

3. térkép: Az ellenzék vezéreinek vármegyéi Marczali Henrik szerint (1764–1765)

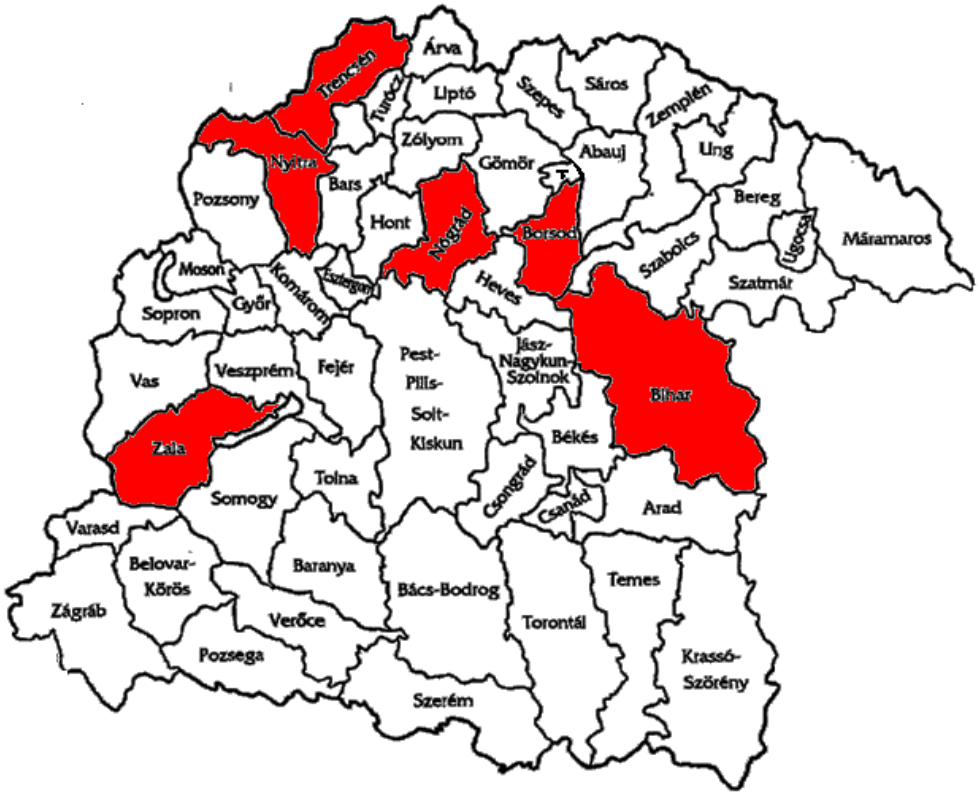

dc_1391_17

4. térkép: Az ellenzék első és második vonalának vármegyéi Horváth Mihály szerint (1764–1765)

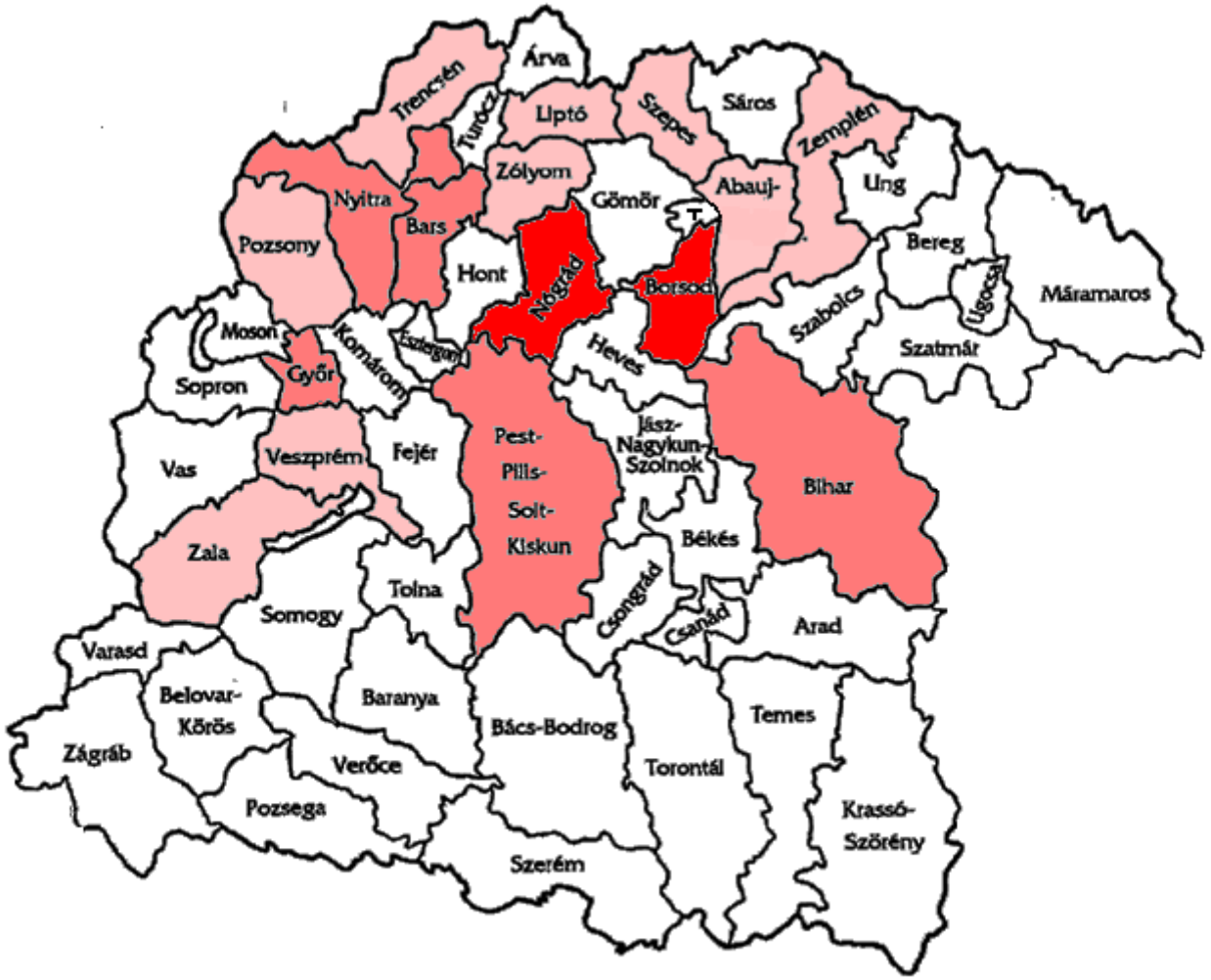

5. térkép: A vezető ellenzékiek által képviselt vármegyék (1790–1791)

dc_1391_17

6. térkép: Azok a vármegyék, amelyek egy, két vagy három ellenzéki vezetőt küldtek a diétára (1751–1791)

Táblázatok

1. táblázat: A vizsgált vármegyei tisztségviselők évi fizetése (forintban)[2649]

	(első) alispán	másodalispán	(fő)jegyző	(*generalis*) *perceptor*	(fő)szolgabíró	aljegyző	(fő)ügyész	alügyész	alszolgabíró
Csanád 1744[2650]	306		90	120	100				
Zala 1750[2651]	600	300	400	450	150	200	150		40
Zala 1758[2652]	600	300	400	600	200	200	150		50
Csanád 1759[2653]	400		186	160	150		100		
Csanád 1767[2654]	400[2655]		250	200	200		100		
Ung 1769[2656]	600	300	400	450	150	150–300	120	100	75
Somogy 1770–1771[2657]	600		450	350	200	200	100		100
Zala 1774[2658]	700	400	500	500	300	150–250	300	150	150
Zala 1780[2659]	800	400	600	600	400	200–300	200	150	200
Békés 1794[2660]	600		450	450	300	225	300		150

[2649] Vö. a Pest–Pilis–Solt vármegyére vonatkozó, 1717–1718., 1727., 1742. és 1750. évi, Kiss Anita által közölt fizetési adatokkal. (Kiss: Pest–Pilis–Solt archontológiája 30.)
[2650] Gilicze–Vígh: Csanád 34.
[2651] Molnár (szerk.): Zala archontológiája 57.
[2652] Molnár (szerk.): Zala archontológiája 57.
[2653] Gilicze–Vígh: Csanád 38.
[2654] Gilicze–Vígh: Csanád 38.
[2655] Feltételezem, hogy változatlan volta miatt hiányzik ez az adat a forrásul szolgáló táblázatból.
[2656] Gálocsy: Ung 92–93. hasáb.
[2657] P 1770 23. 1935–1936.
[2658] Molnár (szerk.): Zala archontológiája 57.
[2659] Molnár (szerk.): Zala archontológiája 57.

2. táblázat

A vizsgált vármegyei hivatalokba történő belépés (Somogy)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	3	4	4	6	18	13	6	9	55
előlépés más hivatalból	7	3	7	6	14	6	6	2	11

[2660] Héjja: Békés archontológiája 92.

3. táblázat

Megerősítések a vizsgált vármegyei hivatalokban, illetve ezek elvesztése vagy elhagyása (Somogy)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
megerősítés	7	2	4	3	30	4	3	5	52
hivatalvesztés	6	1	2	4	15	2	5	0	16

4. táblázat

A vizsgált vármegyei hivatalok elvesztése vagy ezek elhagyása (Somogy)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
meghal	1	0	0	1	1	1	1	0	0
országos hivatalra lép elő	3	0	1	0	0	0	1	0	0
lemond, nem vállalja a jelölést	1	1	1	1	3	1	2	0	1
jelölik, de nem választják meg	0	0	0	1	7	0	0	0	11
nem jelölik	1	0	0	1	0	0	0	0	1
más kinevezése, megválasztása	0	0	0	0	4	0	1	0	3

5. táblázat: A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Somogy)

mi lett? Kiből	országos méltóságok	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
első alispán	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
másodalispán	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
főjegyző	1	3	0	0	1	0	1	0	0	0
generalis perceptor	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
főszolgabíró	0	1	4	2	3	0	0	0	0	0
aljegyző	0	0	1	4	1	1	0	0	0	1
főügyész	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
alügyész	0	0	0	0	0	0	0	4	0	1
alszolgabíró	0	0	0	1	1	10	0	0	0	0
ismert hivatal nélkül[2661]		5	2	4	6	12	15	5	8	57
összesen	4	10	7	11	12	24	17	9	8	59

[2661] Itt szerepel a korábbi „egyéb” kategória is.

6. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Zala)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	10	4	8	7	38	7	1	14	106
előlépés más hivatalból	9	8	6	6	23	3	5	0	2

7. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Heves és Külső-Szolnok)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	2	6	7	7	35	21	10	3	22
előlépés más hivatalból	11	11	3	9	14	1	6	0	1

8. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Ung)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	6	3	9	10	54	18	12	3	32
előlépés más hivatalból	7	11	9	7	13	1	1	0	3

9. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Békés)

	első alispán	másod alispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	3	2	10	6	11	8	8	1	7
előlépés más hivatalból	4	6	4	4	7	0	0	0	1

10. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Baranya)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	2	0	5	9	19	9	6	7	26
előlépés más hivatalból	6	2	4	3	16	1	1	1	2

14

11. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Csanád)[2662]

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	1	0	4	6	1	2	7	0	4
előlépés más hivatalból	2	0	1	2	2	0	0	0	0

[2662] A helyettesek figyelmen kívül hagyásával.

12. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Zala, Heves és Külső-Szolnok, Békés, Ung, Baranya és Csanád megye együtt)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	24	15	43	45	158	65	44	28	197
előlépés más hivatalból	39	38	27	31	75	6	13	1	9

13. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Zala)

(Ebben a táblázatban a korábban a „hivatali előzmény nélkül” kategóriával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvaszott „egyéb” kategória külön szerepel, és „hivatali előzményként” van figyelembe véve)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	10	4	7	6	35	7	1	14	78
előlépés más hivatalból	9	8	7	7	26	3	5	0	30

14. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Heves és Külső-Szolnok)

(Ebben a táblázatban a korábban a „hivatali előzmény nélkül” kategóriával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvaszott „egyéb” kategória külön szerepel, és „hivatali előzményként” van figyelembe véve)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	2	5	5	6	11	15	10	3	16
előlépés más hivatalból	11	12	5	10	38	7	6	0	7

15. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Ung)

(Ebben a táblázatban a korábban a „hivatali előzmény nélkül” kategóriával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvaszott „egyéb” kategória külön szerepel, és „hivatali előzményként” van figyelembe véve)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	6	3	9	9	49	17	12	3	31
előlépés más hivatalból	7	11	9	8	18	2	1	0	4

16. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Békés)

(Ebben a táblázatban a korábban a „hivatali előzmény nélkül” kategóriával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvaszott „egyéb” kategória külön szerepel, és „hivatali előzményként” van figyelembe véve)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	3	1	9	5	8	7	8	1	0
előlépés más hivatalból	4	7	5	5	10	1	0	0	8

17. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Baranya)

(Ebben a táblázatban a korábban a „hivatali előzmény nélkül” kategóriával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvaszott „egyéb” kategória külön szerepel, és „hivatali előzményként” van figyelembe véve)

	első alispán	másodalispán [2663]	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	2	0	5	7	16	8	6	5	14
előlépés más hivatalból	6	2	4	5	19	2	1	3	14

[2663] Nem vettem figyelembe az alkalmilag helyettesítő alispánokat.

18. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Csanád)[2664]

(Ebben a táblázatban a korábban a „hivatali előzmény nélkül” kategóriával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvaszott „egyéb” kategória külön szerepel, és „hivatali előzményként” van figyelembe véve)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	1	0	3	5	1	2	6	0	2
előlépés más hivatalból	2	0	2	3	2	0	1	0	2

[2664] Nem vettem figyelembe az alkalmi helyettesítéseket.

19. táblázat

A vizsgált megyei hivatalokba történő belépés (Zala, Heves és Külső-Szolnok, Békés, Ung, Baranya és Csanád megye együtt)

(Ebben a táblázatban a korábban a „hivatali előzmény nélkül” kategóriával a somogyi vizsgálattal való összehasonlíthatóság érdekében egybeolvaszott „egyéb” kategória külön szerepel, és „hivatali előzményként” van figyelembe véve)

	első alispán	másodalispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
hivatali előzmény nélkül	24	13	38	38	120	56	43	26	141
előlépés más hivatalból	39	40	32	38	113	15	14	3	65

20. táblázat: A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Zala)

mi lett? Kiből	országos hivatalok	első alispán	másod-alispán	főjegyző	*generalis perceptor*	főszolgabíró	aljegyző	főügyész	alügyész	alszolgabíró
első alispán	2		1							
másodalispán		3		1						
főjegyző	1	3	1							
generalis perceptor		1	1			1				
főszolgabíró		2	3	2	2		2			1
aljegyző			1	2		1				
főügyész				1						
alügyész			1		1			5		
alszolgabíró					3	21	1			1
ismert hivatal nélkül (az egyéb kategória is itt)		10	4	8	7	38	7	1	14	106
összesen	3	19	12	14	13	61	10	6	14	108

21. táblázat: A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Heves és Külső-Szolnok)

mi lett? Kiből	országos hivatalok	első alispán	másodalispán	fő-jegyző	*generalis perceptor*	fő-szolgabíró	aljegyző	fő-ügyész	alügyész	alszolgabíró
első alispán	2									
másodalispán	2	10						1		
fő-jegyző		1	3					1		
generalis perceptor			2[2665]			1				
fő-szolgabíró			4,5[2666]		6			1		
aljegyző			1	3	2	8				1
fő-ügyész			0,5[2667]		1					
alügyész								2		
alszolgabíró						5	1	1		
ismert hivatal nélkül (+ egyéb)		2	6	7	7	35	21	10	3	22
összesen	4	13	17	10	16	49	22	16	3	23

[2665] Csőke János ügyész, Dévay András szolgabíró is volt, őket 50–50%-kal vettem tekintetbe.
[2666] Dévay András *perceptor* is volt, őt 50%-kal vettem tekintetbe.
[2667] Csőke János *perceptor* is volt, őt 50%-kal vettem tekintetbe.

22. táblázat

A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Ung)

mi lett? Kiből	országos hivatalok	első alispán	másodalispán	fő-jegyző	*generalis perceptor*	fő-szolgabíró	aljegyző	fő-ügyész	alügyész	alszolgabíró
első alispán			0	2						
másodalispán		4			1					
fő-jegyző		2	4		2		1			
generalis perceptor			1	1						
fő-szolgabíró		1	5	1	3			1		2
aljegyző				5	1	3				1
fő-ügyész			1							
alügyész										
alszolgabíró						10				
ismert hivatal nélkül (az egyéb kategória is itt)		6	3	9	10	54	18	12	3	32
összesen	0	13	14	18	17	67	19	13	3	35

23. táblázat

A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Békés)

mi lett? Kiből	országos hivatalok	első alispán	másodalispán	fő-jegyző	*generalis perceptor*	fő-szolgabíró	aljegyző	fő-ügyész	alügyész	alszolgabíró
első alispán										
másodalispán		2								
fő-jegyző		2	5							
generalis perceptor			1							
fő-szolgabíró		0		2	3					
aljegyző				2		1				1
fő-ügyész					1					
alügyész										
alszolgabíró						6				
ismert hivatal nélkül (az egyéb kategória is itt)		3	2	10	6	11	8	8	1	7
összesen	0	7	8	14	10	18	8	8	1	8

24. táblázat: A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Baranya)

mi lett? Kiből	országos méltóságok	(első) alispán	másodalispán	(fő-)jegyző	*(generalis) perceptor*	(fő-)szolgabíró	aljegyző	(fő-)ügyész	alügyész	alszolgabíró
(első) alispán										
másodalispán										
(fő-)jegyző		1	1			1				
(generalis) perceptor		2	1			2				
(fő-)szolgabíró		1		1	1		1			1
aljegyző		1		2	2	2				
(fő-)ügyész		1		1		1				
alügyész						2		1		1
alszolgabíró						8			1	
ismert hivatal nélkül (az egyéb kategória is itt)		2		5	9	19	9	6	7	26
összesen	0	8	2	9	12	35	10	7	8	28

25. táblázat:

A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Csanád vármegye)

mi lett? Kiből	országos méltóságok	(első) alispán	másodalispán	(fő-)jegyző	*(generalis) perceptor*	(fő-)szolgabíró	aljegyző[2668]	(fő-)ügyész	alügyész	alszolgabíró[2669]
(első) alispán										
másodalispán										
(fő-)jegyző										
(generalis) perceptor		1								
(fő-)szolgabíró										
aljegyző		1								
(fő-)ügyész				1		1				
alügyész										
alszolgabíró					2	1				
ismert hivatal nélkül (az egyéb kategória is itt)		1		4	6	1	2	7		4
összesen	0	3	0	5	8	3	2	7	0	4

[2668] Itt nem vettem figyelembe három helyettes jegyzőt.
[2669] Itt nem vettem figyelembe öt helyettes szolgabírát.

26. táblázat

A vizsgált megyei tisztségviselők hivatali előlépése (Zala, Heves és Külső-Szolnok, Ung, Békés, Csanád és Baranya megye együtt)

mi lett? Kiből	országos hivatalok	első alispán	másod- (vagy helyettes) alispán	fő-jegyző	*generalis perceptor*	fő-szolgabíró	aljegyző	fő-ügyész	alügyész	alszolgabíró
első alispán	4		1	2						
másod- (vagy helyettes) alispán	2	19		1	1			1		
fő-jegyző	1	9	14		2	1	1	1		
generalis perceptor		4	6	1		4				
fő-szolgabíró		4	12,5	6	15		3	2		4
aljegyző			2	14	5	15				3
fő-ügyész			1,5	3	2	2				
alügyész			1		1	2		8		1
alszolgabíró					5	51	2	1	1	1
ismert hivatal nélkül (az egyéb kategória is itt)		24	15	43	45	158	65	44	28	197
összesen	7	63	53	70	76	233	71	57	29	206

27. táblázat

A vezető ellenzéki vármegyei követek felekezeti hovatartozása (1751-1791)

	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Ismeretlen	Összesen
1751	3	2	2	-	7
1764–1765	8	-	3	3	14
1790–1791	4	1	2	-	7
Összesen	15	3	7	3	28

28. táblázat: Előrelépések a 18. századi főméltóságok körében

Kiből mi lett?	nádor	országbíró	horvát bán	kancellár	tárnokmester	kamaraelnök	személynök	a Haditanács elnöke	Staatsrat-tag	főlovászmester	főkamarás	főudvarmester	főétekfogó-mester	főajtónálló-mester	főpohárnokmester	testőrkapitány	első koronaőr	második koronaőr
nádor																		
országbíró	2																	
horvát bán		3																
kancellár	1	1	1															
tárnokmester		5		1														
kamaraelnök		1	1		1													
személynök					1	1						1			1			
a Haditanács elnöke																		
Staatsrat-tag																		
főlovászmester					2													
főkamarás			1		1											1	1	
főudvarmester		1	1	1														
főétekfogó-mester					1											1		
főajtónálló-mester																		
főpohárnokmester																		
testőrkapitány																		
első koronaőr		1								3								

második koronaőr										1	1						1	

29. táblázat

Az aktív „professzionális” hivatalviselők megoszlása az egyes nemzedékek között (1760–1785)

	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785
2.	7	7	6	6	5	5	4	4	4	3	3	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3.	19	19	19	19	20	20	19	18	18	18	18	18	18	18	18	18	17	15	15	15	14	14	12	9	8	5
4.	13	13	14	16	16	18	18	18	18	19	20	20	19	19	20	20	21	20	20	21	21	21	21	20	17	17
∑	39	39	39	41	41	43	41	40	40	40	41	41	38	37	38	38	38	35	35	36	35	35	33	29	25	22
2.	18%	18%	15%	15%	12%	12%	10%	10%	10%	8%	7%	7%	3%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
3.	49%	49%	49%	46%	49%	47%	46%	45%	45%	45%	44%	44%	47%	49%	47%	47%	45%	43%	43%	42%	40%	40%	36%	31%	32%	23%
4.	33%	33%	36%	39%	39%	42%	44%	45%	45%	48%	49%	49%	50%	51%	53%	53%	55%	57%	57%	58%	60%	60%	64%	69%	68%	77%

2. nemzedék = Az 1680–1700 között született „átmeneti nemzedék”

3. nemzedék = Az 1700–1720 között született „konszolidációs nemzedék”

4. nemzedék = Az 1720–1740 között született „tereziánus nemzedék”

30. táblázat

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” a Helytartótanács „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785
A	7	7	7	7	7	7	6	6	6	6	6	6	7	6	6	6	6	6	6	6	5	5	5	4	2	2
V	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1
B	5	5	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	5	6	6	5	5	4	4
∑	13	13	12	12	12	12	12	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	12	12	12	11	11	7	7
A	54%	54%	58%	58%	58%	58%	50%	55%	55%	55%	55%	55%	64%	55%	55%	55%	55%	55%	55%	50%	42%	42%	45%	36%	29%	29%
V	8%	8%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	9%	9%	9%	9%	9%	9%	8%	8%	8%	9%	18%	14%	14%
B	38%	38%	42%	42%	42%	42%	50%	45%	45%	45%	45%	45%	36%	36%	36%	36%	36%	36%	36%	42%	50%	50%	45%	45%	57%	57%

A = Arisztokraták

V = A vármegyékből érkezők

B = „Bürokraták”

31. táblázat

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” a Kúria „professzionális” hivatalviselőnek tekinthető bírái között (1760–1785)

	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785
A	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	1	1	2	2	2	2	3	3	3
V	6	6	6	5	5	6	6	6	6	5	5	5	5	6	6	6	6	5	5	5	4	4	4	3	2	1
B	5	5	7	7	7	8	6	6	6	6	7	7	7	6	6	6	6	6	6	7	7	7	7	5	5	5
∑	14	14	16	15	15	17	15	15	15	14	15	15	15	15	15	15	14	12	12	14	13	13	13	11	10	9
A	21%	21%	19%	20%	20%	18%	20%	20%	20%	21%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	14%	8%	8%	14%	15%	15%	15%	27%	30%	33%
V	43%	43%	38%	33%	33%	35%	40%	40%	40%	36%	33%	33%	33%	40%	40%	40%	43%	42%	42%	36%	31%	31%	31%	27%	20%	11%
B	36%	36%	44%	47%	47%	47%	40%	40%	40%	43%	47%	47%	47%	40%	40%	40%	43%	50%	50%	50%	54%	54%	54%	45%	50%	56%

A = Arisztokraták

V = A vármegyékből érkezők

B = „Bürokraták”

32. táblázat

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” a Kancellária „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785
A	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
V	1	1	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B	3	3	4	3	3	6	5	5	6	7	7	6	5	6	7	7	8	8	8	8	7	6	6	6	6	6
∑	4	4	6	5	5	8	6	6	7	8	8	7	6	7	7	7	8	8	8	8	7	6	6	6	6	6
A	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
V	25%	25%	33%	40%	40%	25%	17%	17%	14%	13%	13%	14%	17%	14%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
B	75%	75%	67%	60%	60%	75%	83%	83%	86%	88%	88%	86%	83%	86%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

A = Arisztokraták

V = A vármegyékből érkezők

B = „Bürokraták”

33. táblázat

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” a Magyar Kamara „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785
A	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0
V	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B	6	6	6	7	7	7	7	6	6	6	6	6	6	5	5	5	5	4	4	4	4	4	4	3	2	2
∑	8	8	8	9	9	9	9	8	8	8	8	8	8	6	6	6	6	5	5	5	5	5	5	3	2	2
A	25%	25%	25%	22%	22%	22%	22%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	17%	17%	17%	17%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	0%	0%	0%
V	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
B	75%	75%	75%	78%	78%	78%	78%	75%	75%	75%	75%	75%	75%	83%	83%	83%	83%	80%	80%	80%	80%	80%	80%	100%	100%	100%

A = Arisztokraták

V = A vármegyékből érkezők

B = „Bürokraták”

34. táblázat

Az arisztokraták, a vármegyékből érkezők és a „bürokraták” száma a Helytartótanács, a Kúria, a Kancellária és a Magyar Kamara „professzionális” hivatalviselői között (1760–1785)

	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785
A	11	11	11	11	11	11	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9	8	8	8	8	8	8	6	5	5
V	8	8	7	7	7	7	7	7	7	6	6	6	6	6	6	6	6	5	5	5	4	4	4	4	3	2
B	20	20	21	23	23	25	24	23	23	24	25	25	22	21	22	22	23	22	22	23	23	23	21	19	17	17
∑	39	39	39	41	41	43	41	40	40	40	41	41	38	37	38	38	38	35	35	36	35	35	33	29	25	24
A	28%	28%	28%	27%	27%	26%	24%	25%	25%	25%	24%	24%	26%	27%	26%	26%	24%	23%	23%	22%	23%	23%	24%	21%	20%	21%
V	21%	21%	18%	17%	17%	16%	17%	18%	18%	15%	15%	15%	16%	16%	16%	16%	16%	14%	14%	14%	11%	11%	12%	14%	12%	8%
B	51%	51%	54%	56%	56%	58%	59%	58%	58%	60%	61%	61%	58%	57%	58%	58%	61%	63%	63%	64%	66%	66%	64%	66%	68%	71%

A = Arisztokraták

V = A vármegyékből érkezők

B = „Bürokraták”

35. táblázat

Pályaívek az 1728 és 1765 közötti országgyűlés „politikusai” között. Összesítés

	Feltételezett tiszta motiváció	Személyes és családi előrejutás	Felekezeti szempontok képviselete		Az ország érdekeinek képviselete		
	Feltételezett vegyes motiváció			Az ország érdekeinek és a felekezeti szempontoknak a képviselete		Az ország érdekeinek a képviselete és a személyes és családi előrejutás	Személyes és családi előrejutás és felekezeti szempontok képviselete
Tisztán kormánypárti diétai állásfoglalások	Protestánsok	**1. pályaív**	*2. pályaív*				
	Katolikusok	**3. pályaív és 4. pályaív**					
Vegyes diétai állásfoglalások	Protestánsok	**5. pályaív**		*6. pályaív*			
	Katolikusok	*8a pályaív* és **9. pályaív**			*7. pályaív*	*7. pályaív* és 8. PÁLYAÍV	*8b pályaív*
Tisztán ellenzéki diétai állásfoglalások	Protestánsok			10.PÁLYAÍV			
	Katolikusok	*11. pályaív* és *12. pályaív*			13. PÁLYAÍV		

A **félkövérrel** szedett pályaívek a vizsgált időszak egészére jellemzők, a *dőlt betűvel* szedettek a vizsgált időszak elejére, a NAGYBETŰVEL szedettek pedig csak a vizsgált időszak második felére. A (legalább hosszú távon) sikeres (elsősorban hivatali kinevezéshez vezető) pályaívek alá vannak húzva, a sikertelenek nem.